

# Muistelmia

Piirtänyt D. W. Åkerman



Verkkojulkaisun julkaisija: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, 2021.

Alun perin teksti on julkaistu omakustanteena Åkerman-Voipio-suvun piirissä 1993, toim.  
Pentti J. Voipio.

ISBN 978-952-69831-0-3

## Sisällys

Vanhemmat ja isovanhemmat	1
Sisarukseni	10
Lapsuus ja ensimmäinen kouluvuosi	20
Kouluun, Pietariin	27
Opiskeluaika	32
Virkaura alkaa	39
Oman kodin perustaminen	43
Esikoinen	50
Virkatovereita.	52
Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura	59
Perhe kasvaa	70
Suomenkielen puolesta	73
Valtiollisia tehtäviä kohti.	83
Kirjeitä ja esiintymisiä	107
Puheita, kirjeitä, kirjoituksia	114
Uusi vaihe virkauralla	141
Yhä vain suomenkielen puolesta	147
Vuoden 1893 kirkolliskokous	156
Arki jatkuu	162
Valtiolliseen elämään	167
Hopeahäät	172
Kohti vaikeita aikoja	177
Nimenmuutoshanke	201
Senaatin jäseniä	204
Senaatin talousosastossa	208
60-vuotias	222
Yleiskatsaus elämäni vaiheisiin	225
Muistelmat jatkuvatkin	229
Bobrikoffin murha	233
Turun hovioikeudessa	238
Suurlakko	244
Laittomasti erotetut palaavat virkoihinsa	248
Elämäämme Turussa	258
Kysymys senaatista	260
Senaatin oikeusosastossa	269
Eläkkeelle	286

# MUISTELMIA

Piirtänyt D.W.Åkerman

## Vanhemmat ja isovanhemmat

Hyvin vaillinaiset ovat minun tietoni esivanhemmistani. En ole tullut niinä aikoina, jolloin se ehkä olisi ollut helppoa, hankkineeksi, vielä vähemmän muistiin merkinneeksi, epäilemättä osaksi syystä, että arvelin tällaisten tietojen olevan varsin vähäarvoiset, kun ne eivät sisältäneet mitään erinomaisempaa; olivatpa vain arki-ihmiselle aivan tavallisia, jotka samoin kuin omat elämänvaiheisiin joutivat painumaan ikuisen unhoon. Sitten on elämänurani kuitenkin tullut sen verran vaihtelurikkaaksi, olen - useasti melkein vastoin aikomuksiani ja ilman minkäänlaista omaa suunnitelmaani - tullut temmatuksi mukaan niin useaan hyvinkin merkilliseen ja maamme ja kansamme kohtaloon vaikuttavaan tapahtumaan, että ehkä on syytä noudattaa lasteni kehoitusta panna paperille ainakin tärkeimmät näistä, jolloin aluksi ja noitten tärkeimpien tapahtumain väliin kai tulen tähän piirtämään jonkun verran sellaistaikin, jolla on merkitystä lähimmälle sukulaisperilleni.

Isänpuolisista esivanhemmistani ei ulotu tietoni kauemmas taaksepäin kuin isäni vanhempiin: ne olivat Pataljonan Välskärer (Bataljons fältskär vid österbottens inf. regem.) Daniel Åkerman ja hänen vaimonsa Karin Berg Himangan pitäjistä.<sup>1</sup>

Tiedot suvustani olen saanut osaksi Everstiluutnantti E. S. Tigerstetiltä, jonka kanssa olen ollut kirjeenvaihdossa ja hänen 1908 julkaisemastaan teoksesta "Biografiska anteckningar om Savolax Brigadens män 1808-09", osaksi Rantasalmen pitäjän kirkonkirjoista sekä vanhempien sisarteni kertomuksista, mikäli itse en ole ollut tapauksissa mukana.

Isäni Jakob Åkermanin virkaura oli seuraava: Oulun vapaajoukon johtaja (Förare vid Uleåborgs frikår) 16.10.1789; kersantti Savon jääkäreissä 26.10.1789; oli mukana 1789-90 sodassa ja otti osaa Pirttimäen tappeluun; vääpeli Kerimäen (kapteeni Malmin) komppaniassa samaa rykmenttiä 7.7.1802. Oli mukana Suomen sodassa (1808-09) ja mainitaan hänet Sandelsin prikaatin otteluissa Kuopion seuduilla. Otettuaan kekseliäisyydellä ja tarmolla osaa kapteeni Malmin menestykselliseen hyökkäykseen erästä venäläistä varaston kuljetusta vastaan 9.5.1808, lähetettiin hänet samassa kuussa 25 jääkärien kanssa vesitietä Rautalammille seurailemaan vihollisen liikkeitä. Kai se oli tällä retkellä kun hän, isäni kertoman mukaan, otti vangiksi heitä lukuisamman joukon venäläisiä. Saatuaan nimittäin selville, että tuo vihollisjoukko marssi heitä kohti, piiloutui hän miehineen läheiseen metsään, ja kun vihollinen läheni, hyökkäsi Jakob Åkerman miestensä seuraamana suurella sotahuudolla metsästä, mistä venäläiset, luullen isonkin joukon hyökkäävän heidän kimppuunsa, säikähtivät niin, että heittivät aseensa maahan ja antoivat näitten 26 suomalaisen ottaa heidät vangikseen. Sen jälkeen oli Jakob Åkerman mukana Pulkkilan ja Virtain tappelussa, palkittiin Pulkkilan

1

Tieto on virheellinen. Isäni isäni oli Kokkolan kaupunginvälskärer Daniel Åkerman, jonka vaimo oli Margareta Carlenius. Heidän poikiaan olivat pataljoonanvälskärer Daniel Å. ja allamainittu kapteeni Jakob Å.

johdosta hopeisella urhoollisuusmitalilla ja ylennettiin kunnostautumisestaan aliluutnantiksi 16.7.1808. Kotonani isäni elinaikana säilytettiin Jakob Åkermanin korkeaa sotilashattua, jonka kuula oli lävistänyt, sattumatta kuitenkaan päähän. Isäni kuoltua tapahtuneissa majan muutoissa pääsi tämä muistomerkki häviämään. Sodan päätyttyä otti Jakob Åkerman eron ruotsalaisesta sotapalvelusta luutnantin arvolla 27.3.1810, mutta meni 10.10.1812 luutnantin arvolla palvelukseen 2. suomalaiseseen jääkärirykmenttiin, jossa 7.2.1821 ylennettiin sekundkapteeni ja otti eron virastaan kapteenin arvonimellä seuraavana vuonna. Hän kuoli 9.3.1831. Hän oli mennyt naimisiin Savon rykmentissä palvelevan rykmentinkirjurin Johan Huchtbergin ja tämän vaimon Elisabethin, synt. Olenius, tyttären Lovisa Huchtbergin kanssa, joka syntyi 1766 ja kuoli 1837. Tässä avioliitossa syntyivät seuraavat lapset:

Greta Elisabeth s.19.2.1800, muutti Pietariin 23.3.1823, luultavasti jonkun siellä olevan tuttavan apulaiseksi, ja meni siellä naimisiin satulaseppämestarin Otto Starckin kanssa. Tämä oli erään Suomessa oleskelleen ruotsalaisen aatelismiehen Björnstjernan ja suomalaisen Starck-nimisen tytön lapsi, jonka Björnstjerna kyllä tunnusti omakseen, mutta annettuaan hänelle alkukasvatuksen sitten kuitenkin, huolimatta siitä, että poika oli hyväpäinen, pani satulamaakarini oppiin Suomessa, josta hän sitten siirtyi Pietariin, avasi siellä oman liikkeen ja pääsi kohta suuruhtinaan Michail Pavlovitschin hovisatulasepäksi.

Otto ja Lisette (siksi Greta Elisabethia kutsuttiin) Starckilla oli kaksi tytärtä, Olivia ja Ingeborg. Nämä saivat huolellisen kasvatuksen ja erittäin lahjakkaina edistyivät hyvin opinnoissa niin, että muunmuassa osasivat kaikkia Euroopan sivistyskieliä. Nuorempi oli hyvin musikaalinen ja kehittyi sitten eurooppalaisen maineen saavuttaneeksi pianistiksi antaen konsertteja melkein kaikissa maanosamme tärkeimmissä kaupungeissa. Hän joutui sitten naimisiin preussilaisen aatelismiehen paroni Hans Bronsart von Schellendorffin kanssa, joka myös oli pianisti ja säveltäjä ja oli muunmuassa Hannoverin hoviteatterin intendenttinä. Ingeborg oli samalla etevä säveltäjä, sepitti muunmuassa kolme oopperaa, ja pidettiin häntä Saksan etevimpänä naissäveltäjänä, niin ruotsalais-suomalainen kuin hän syntyperältään olikin. Hän kuoli uudessa kotimaassaan 1913, jättäen jälkeensä kaksi lasta, tytön ja pojan, joitten kohtaloista ei minulla ole sen tarkempia tietoja kuin, että tytär Clara myös harjoitti pianonsoittoa ja poika Fritz tuli upseeriksi ja siirtyi sitten hoitamaan erästä kamelikurkien siitoslaitosta Preussin siirtomaissa Etelä-Afrikassa. Otto ja Lisette Starckin vanhempi tytär Olivia joutui naimisiin kaartineverstin, suomalaisen kreivin Aleksander Crohnhjelmin kanssa Pietarissa. He kuolivat lapsettomina.

Kapteeni Åkermanin seuraavat kolme lasta olivat poikia, nimittäin: Johan Jakob, s. 17.10.1801, Adolf, s. 7.9.1803, ja Daniel, s. 18.9.1805, minun isäni. Nämä alkoivat ensiksi palvella samassa rykmentissä kuin heidän isänsä, mutta muuttivat sitten mielensä, lukivat ylioppilaisiksi, suorittivat jokainen maanmittarin tutkinnon ja työskentelivät sitten aluksi Savossa. Keskimmäisen veljen virkaura tuli lyhyeksi. Kerrotaan hänen eräässä seurassa tulleen riitaan työtoverinsa kanssa, joka suutuksissaan oli temmannut käteensä messinkisen maanmittarinviivottimen ja sillä iskenyt Adolfin päähän, josta oli seurauksena, että Adolf koko iäkseen tuli mielenhäiriöön. Hän eli kuitenkin korkeaan ikään ja kuoli kunnan hoidokkina kotiseudullaan. Vanhin ja nuorin veli muuttivat sitten olin- ja asuinpaikkaa aina sen mukaan, missä eniten tarvittiin maanmittareita; ja kun Pohjanmaalla pantiin suuressa määrin toimeen

isojako, siirtyivät veljekset myöskin vähitellen sinnepäin. Vanhin veli Johan Jakob - farbror Janne, kuten me lapset häntä nimitimme - tuli vihdoinkin kommissionimaanmittariksi Oulun Läänissä, asuen enimmäkseen Raahen kaupungissa ja sen lähipitäjissä. Hän oli naimisissa Ulrika Leistenin kanssa, josta avioliitosta syntyi 8 poikaa ja 3 tytärtä. Heidän vanhimman tyttärensä Ida Åkermanin ja hänen miehensä lääninmittarin Johan Henrik Juveliuksen poika oli runoilijana ja löytöretkistään Palestiinassa tunnettu filosofiantohtori Walter Juvelius (Juva).

Järjestyksessä seuraa sitten Jakob Åkermanin nuorin poika Daniel, minun isäni. Mutta ennenkuin ryhdyn hänen minua niin lähellä olevia elämänvaiheita kertomaan, sopii mainita, että nuorin isoisäni lapsista, Edla Lovisa, s. 3.10.1810, muutti vanhimman sisarensa kanssa Pietariin, mutta lyhyen ajan kuluttua kuoli siellä naimattomana.

Kuten yllä mainitsin työskenteli isäni veljineen aluksi Savossa. Otettuaan 19.5.1825 kotipitäjästään Rantasalmelta muuttokirjan Sulkavalle, hän jonkun ajan perästä siirtyi Impilahden pitäjään Viipurin Lääniin. Siellä ollessaan hän tutustui tulevaan vaimoonsa kruununnimismiehen Johan Wilhelm Polack'in ja tämän vaimon Katarina Falckin vanhimpaan tyttäreeseen Katarina Charlotta Polack'iin, s. 1.8.1819, voitti tuon silloin vasta 16-vuotiaan tyttären suosion ja meni vuoden 1837 alussa hänen kanssaan naimisiin.

Äitini isänsä tai isänisänsä kerrotaan olleen puolalaisen, nimeltään Signjeffskij, joka jossakin Venäjän ja Puolan välisessä sodassa oli sotavankina tuotu Viipurin lääniin, siellä saanut jonkun kruununpalvelijan toimen ja jäänyt sinne pysyväisesti asumaan.<sup>2</sup> Kun rahvas aina kutsui häntä puolakaksi, otti hän vihdoinkin tämän liikanimen liikanimikseen, kuitenkin ruotsalaisessa muodossa eli siis Polack. Sen tarkempia tietoja minulla ei ole äitini isän lähimmistä sukulaisista kuin, että hänellä oli kaksi sisarta, joista toinen oli naimisissa tilanomistajan Pietarin läheisyydessä Meijer'in ja toinen erään nimismies Linderoosin kanssa. Äitini äiti Katarina Konstantina, omaa sukuaan Falck, oli Pohjois-Karjalassa asuvan kruununvoudin, asessori Isak Falckin ja tämän vaimon Helena Ohlsoniuksen nuorin lapsi, s.1788. Hänellä oli kaksi veljeä, joista vanhempi senaatin talousosaston varapuheenjohtajana tunnettu Anders Henrick Falck. Toinen veli oli maaviskaalina Pohjois-Karjalassa toiminut Jakob Falck, jonka poika Gustaf meni naimisiin sisareni Amanda Wilhelmiinan kanssa. Vanhempi poika Emil, (jota kutsuttiin liikanimellä "hvita Falcken", hän kun oli vaaleaverinen, jota vastoin Gustaf, kuten vanhemmatkin Falckit oli hyvin tummaverinen) oli Juuan pitäjän nimismiehenä.

Äitini kertomusten mukaan oli hänen isänsä, jota en koskaan nähnyt, hiljainen, erittäin hyväluontoinen mies, josta hänen pitäjäläisensä paljon pitivät, ja tämä hyväsuopeus siirtyi hänen jälkeläisillensäkin. "He ovat hyvää puolakan sukua, joka ei miestä kisko" kuulin kerran eräitten rahvaanmiesten maantiellä minun ja veljiäni sivuuttaessansa keskenään sanovan. Äitini äiti, jonka kymmenvuotiaana opin tuntemaan, oli teräväpäinen ja vilkasluontoinen nainen. Mitään koulukasvatusta hän ei kuulu saaneen, mikä ei liene ollut kovinkaan tavatonta

---

<sup>2</sup>Tieto ei näytä pitävän paikkansa.

sisämaamme virkamiesten tyttärille. Mutta älykkäänä ja toimeliaana hän piti kotinsa mallikelpoisessa kunnossa.

Paitsi äitini oli talossa kaksi poikaa Wilhelm ja Viktor sekä kaksi tytärtä Constans ja Aurora, Wilhelm pojista ja äitini tyttäristä vanhin. Wilhelmiä oli lapsena kohdannut kova kouristustauti, joka vaikutti pysähdyksen hänen hengenlahjojen kehityksessä ja teki hänet kykenemättömäksi lukutyöhön. Hän eli kuitenkin korkeaan ikään työskennellen tuomarin kirjurina ja loppuiällään hankkimansa pienen maatilan hoitajana. Viktor, joka käytyään ensin koulua palveli lääninkanslistina Viipurissa ja isänsä kuoltua tuli tämän sijalle sijaiseksi Impilahdelle, kuoli joku vuosi sen jälkeen naimattomana koleraan, joka niinä aikoina raivosi niillä seuduilla ja mikä tauti oli vienyt hänen isänsäkin hautaan. Tytär Constans joutui naimisiin veljensä jälkeen Impilahden pitäjään nimismieheksi tulleen Johan Soldanin kanssa, joka oli Helsingissä olevan Valtion rahapajan ensimmäisen hoitajan August Fredrik Soldanin serkku. Johan Soldan oli erityisen lahjakas ja herttaisen luontoinen mies. Hän pääsi sitten Salmin kihlakunnan henkikirjuriksi ja vihdoin saman kihlakunnan kruununvoudiksi. Heillä oli monta lasta, joista ainoastaan neljä, pojat Bruno ja Elis sekä tyttäret Gerda ja Aina elivät täysi-ikäisiksi. Bruno tuli hänkin Impilahden nimismieheksi, oli naimisissa Hilma Holopaisen kanssa, mutta kuoli verrattain nuorena lapsettomana; Gerda suoritti sairaanhoitajan- ja farmaseutintutkinnon, Aina kuoli kolmannellakymmenellä ollessaan ja Elis, joka oli hyvin musikaalinen harjoitti ensin ahkerasti pianonsoittoa ja jossain määrin säveltämistä, mutta siirtyi sitten kauppa-alalle, ollen viimeksi apulaisena soittokonekaupoissa. Hän kuoli Helsingissä Marian sairaalassa jouluaattona 1912 umpisuolen tulehdukseen. Olin poikani Laurin kanssa hänen kuolinvuoteen ääressä, kun hän kovia tuskia kärsittyään illalla ummisti silmänsä ikuisen lepoon. Äitini nuorin sisar Aurora eli koko ikänsä naimattomana sisarensa Constansin kodissa, ottaen osaa kodin askareihin.

Kohta naimisiin mentyään muuttivat vanhempani isäni kotipitäjään Rantasalmelle. Siellä syntyivät kolme vanhinta lasta, tyttäret Elvina Constans 14.2.1838 ja Ida Johanna Katarina 1.6.1839 sekä poika Arnold Romillo 5.9.1840. Viimesanotun vuoden marraskuussa muutti perhe takaisin Impilahdelle, mutta isäni saatua maanmittaustöitä Pohjanmaalla siirtyi hän perheineen jonkun ajan kuluttua asumaan Siikajoen pitäjään, missä syntyi seuraava lapsi, tytär Amanda Wilhelmina, "född Thorsdagen den 21. October 1841 å Matinheikki hemman i Siikajoki kyrkoby, uti Gårdssidiga kammaren kl:7. på aftonen", kuten isäni pitämään muistikirjaan on merkitty.

Tuo muistikirja oli koviin nahkasiin, osaksi kullalla kirjailtuihin kansiin sidottu, kultaleikkauksella varustettu 1/8 arkin kokoinen vihkonen, johon isä oli tehnyt muistiinpanoja omastaan ja äidin suvusta sekä piirtänyt lyijykynällä profiilikuvia useasta suvun ja perheensä jäsenestä. Nuo vanhempieni ja lasten kuvat tehtiin siten, että kynttilänvalossa seinälle asetetulle paperille syntynyt varjokuva lyijykynällä piirrettiin tuolle paperille, jonka jälkeen isäni maanmittaustöissä käytettävällä pienennyskoneella piirsi muistikirjaan tuon kuvan, johon sitten isäni vapaalla kädellä lisäsi ne osat kasvoista ym, jotka eivät varjossa tulleet näkyviin. Muut kuvat näkyvät olleen piirrettyjä vapaasti. Isäni kuoltua oli tämä meille kallis muistikirja joutunut nuorempien lasten käsiin, jotka olivat sitä tahranneet ja muutenkin niin pahoinpidelleet, että osa lehdistä oli irtautunut ja moni niistä joutunut hukkaan. Niinpä

mainituista perheen jäseniä koskevista muistiinpanoista on jäljellä ainoastaan ne, jotka koskevat Amanda Wilhelminaa ja häntä nuorempia lapsia. Kuvista on jäljellä vain seuraavat: Viktor Polack, puoliset Meijer, Aleksander Lindroos, kaikki vuodelta 1839, isä ja äiti, sisareni Ida ja Amanda, veljeni Arnold ja minä, kaikki vuodelta 1847. Sitä paitsi löytyy kirjasta pieni öljymaalaukseen jostakin tulipalosta, piirros vähäisestä osasta Raahen kaupunkia, profiilikuva Julia Isendorfista, minun tietämättäni missä suhteessa tämä henkilö oli meidän perheeseemme, ja vihdoin vuodelta 1833 värillinen pienoiskuva neiti Henriette Reiherista, jonka kerrottiin ollen isäni ranskan kielen opettajattarena ja aikaisimman ihailun esineenä. Muistikirjassa on mm. luettelo isäni öljymaalauksista, joita myös oli Rantasalmen kirkon entinen alttaritaulu.

Itse en ole koskaan nähnyt isäni maalauksia, mutta nuorin veljeni Alfred kävi Rantasalmen kirkossa olevia tauluja katsomassa eikä pitänyt niitä taiteellisessa suhteessa suuriarvoisina. Isäni lienee ollut kokonaan autodidakti maalaustaiteen alalla.

Siikajoen pitäjämästä muutti isäni perheineen asumaan Raahen kaupunkiin, missä syntyi toinen poika, näitten muistelmien kirjoittaja. Hänestä on muistikirjaan näin merkitty: "Daniel Woldimar: Född lördagen den 23je September 1843 kl. 10. om afton uti waktmästar Mathlins gård i Brahestad, uti Hafssidiga Hörn kammaren."

Raahen kaupungista muutti perhe minun ollessani vuoden vanha Iin pitäjään, jossa seuraavat kolme lasta syntyivät; ja on näistä muistikirjaan merkitty:

"Johan Alric: född Onsdagen den 15 Maji 1845. kl.5 3/4 eft: midd. å Mäki Gård i Norr Ijo by af Ijo Socken uti Södra hörnkammaren af nya byggningen."

"Adolf Alfrid: född onsdagen den 16. December 1846. å Muhojoki hemman i Olhava by af Ijo Socken uti Norra eller Pappas kammare kl 1/2 till 4. på morgånen."

"Laura Elisabeth född Lördagen den 24. Februari 1849. å Muhojoki hemman uti Norra kammaren och pappas säng kl: 1/2 till 9. om aftonen."

Olin kymmenvuotias kun isäni kuoli. Muistoni hänestä ovat siis lapsen muistoja: hän oli keskipituinen, luultavasti saman kokoinen kuin hänen poikansa sitten olivat, vaaleaverinen, pää jotensakin suuri, pääläelta jo paljas, vaikka syrjiltä sen ympäri kammattu tukka kaljun osaksi peitti, pyöreäkasvoinen, silmät siniset ja vilkkaat, nenä pienenpuoleinen, huulet paksunpuoleiset ja poskilla kapea poskiparta, niska vähäsen kumara, ruumis tanakanpuoleinen, mutta ei lihava. Ida-sisarensani ovat isän kasvojen muoto ja piirteet parahiten säilyneet, paitsi että isällä oli korkeampi ja laajempi otsa. Luonteeltaan oli hän vakava, virkatoimissaan taitava ja säntillinen, taisi olla hyvä stilisti ja sepitteli joskus tilapäisrunoja, joissa usein satiiri pisti esiin rivien välistä.

Muistelen kuulleen, että häntä pidettiin veljeksistä lahjakkaimpana. Totuutta, suoruutta ja hyvämielisyyttä hän ankarasti vaati itseltään ja lähimmäisiltään ja voi hän kovastikin rangaista, jos hän meissä lapsissa huomasi jotakin päinvastaista. Hän oli mielipiteiltään hyvin demokraattinen, antaen köyhällekin täyden ihmisarvon. Muistan, kuinka herrasnaapurit kummastelivat, kun isä kerran pyysi torpparinsa syömään samaan pöytään hänen ja muitten perheemme jäsenien kanssa. Hän oli myös uskonnollinen, mutta ei voinut kärsiä mitään, joka vivahti ulkokultaisuuteen eikä sentähden hyväksynyt, että "heränneet", joita Iin pitäjässä oli runsaasti, eristyivät toisista vaatteissaankin. Kuitenkin otti isä perheineen useasti osaa

heränneitten hartaushetkiin, joita muistaakseni joskus pidettiin kodissammekin. Tällaisena elää isäni muistissani aikaisemmilta ajoilta, mutta viimeisinä kahtena - tai lieneekö kolmena - vuotena hänen elinajastaan lankesi vähitellen hyvin synkkä pilvi kotioloillemme. En ole tästä koskaan kertonut mitään perheeni jäsenille en edes vaimolleni. Mutta arvelen, etten tee väärin, jos panen tämänkin synkän osan lapsuuttani muistiin. Ehkei tosiasiaihin tieto tässäkin tapauksessa tule olemaan kenellekään vahingoksi.

Ennenkuin ryhdyn kertomaan tätä synkkää muistoa kotioloistamme, mainitsen, minkälaisena äitini elää muistissani. Hän oli vanhin sisarusparvessaan ja ehkä siitäkin syystä vanhempiensa erityisen huolenpidon esineenä. Niinpä hänet, tultuaan kouluikään, pantiin Haminan kaupungissa olevaan yksityiseen tyttöpensiooniin, jossa pääasiallisesti opetettiin vieraita kieliä, mitä siihen aikaan pidettiin naiskasvatuksen pääpyrintönä, ja oppikin siellä jonkin verran käyttämään Ranskan, Saksan ja Venäjän kieliä. Nuorena hän lienee ollut hyvin sievä, etten sanoisi kaunis, pienenpuoleinen - sisareni Lauran kokoinen, mustatukkainen, suuret tummanruskeat silmät, suora pienenpuoleinen nenä ja sievänmuotoinen suu suhteellisine huulineen, leuka pyöreä, vähän ulkoneva. Mikäli minä ensimmäiseltä lapsuuteni ajalta hänen ulkomuotoaan muistan, oli hän lihavanpuoleinen, mitä hän nuoruudessaan ei liene sanottavasti ollut. Loppuiällään hän taasen tuli laihemmaksi ja silloin esiintyivät hänen kasvonsa, jotka sitä ennen olivat aika pyöreät, uudestaan saman muotoisina kuin hänen nuoruudessaan, niin sanoakseni enemmän klassillisina. Luonteeltaan hän oli hiljainen ja lempeä.

Ensimmäiset kutakuinkin selvät muistot kodistani ovat siltä ajalta kun muutettuamme Raahesta Iin pitäjään asuimme vuokralla Mäki-nimisessä talossa. Muistan hyvin meidän käyttämät talonväen huoneet, pihamaan lisä- ja ulkokuonerakennuksineen, maantien, joka kulki aivan pihamaan ohi ja koko lakean ympäristön peltoineen metsineen. Talo oli Iijoen pohjoisimman haaran suun varrella, noin 1/4 kilometriä rannasta. Asuttuamme jonkun vuoden Mäen talossa osti isä noin 5 kilometriä siitä pohjoiseen olevan Muhojoen tilan, jonka päärakennus oli Muhojoen suun eteläisellä rannalla. Tällä tilalla asuimme ainakin vuoteen 1849, jolloin nuorin sisareni syntyi.

Muhojoen ajoilta säilyy muistossani varsinkin yksi tapaus. Eräänä syksyiltana sattui nousemaan kova länsituuli, joka ajoi merestä veden jokeen, mikä sen johdosta paisui niin, että rannat laajalta joutuivat veden alle; ja ulottui tulva aina meidän pihamaahamme, joka peittyi vedellä niin, että siellä soudettiin veneellä. Vesi ei kuitenkaan noussut niin korkealle, että se olisi tunkeutunut asuntohuoneisiimme, mutta meidän torpparimme asunto joka oli lähempänä merta, joutui niin veden valtaan, että lattian laudat irtaantuivat ja torpanväki suurella vaivalla läpimärkinä pääsi pelastautumaan päätilalle. Ehkä pelko, että tällaiset tapahtumat voisivat uudistua, oli syynä siihen, että isä jonkin aikaa sen jälkeen möi Muhojoen tilan ja osti noin 8 kilometriä Mäen taloa ylempänä saman Iijoen pohjoishaaran varrella olevan Ranta-Päkkilän talon tiluksineen, jossa sitten asuimme, kunnes tulin kouluikään. Selvimmät ja hauskimmat, mutta vihdoinkin myöskin surullisimmat lapsuuteni muistot ovat tältä Ranta-Päkkilän ajalta.

Mikäli minä silloin osasin itse ymmärtää ja sitten olen vanhimmilta sisaruksiltani kuullut, oli suhde vanhempieni välillä ollut aina rakas ja sopusointuinen, enkä minä muista koskaan



huomanneeni mitään erimielisyyttä heidän kesken, ennenkuin se muutos isäni elämäntavoissa tapahtui, josta nyt, vaikka epäroiden, aion kertoa.

Siihen aikaan oli yleisenä tapana tarjota vieraille virvokkeeksi myös väkijuomia. Olisi katsottu kokonaan epäkohteliaaksi, jos ei isäntäväki olisi kestinnyt vieraitaan sellaisillakin juomilla, tarjoten miehille totia, veteen tai sokeriin sekoitettua rommia tai konjakkia, ja naisille punssia tai bischoffia, jonkinlaista mietoa alkoholinsekaista makeata juomaa, jota nautittiin viinilaseista. Kodissamme seurattiin myöskin tätä tapaa, ja muistan isäni joskus vieraita talossa olemattakin illalla valmistaneen ja nauttineen lasin totia. Tämä oli hänelle turmioksi. Vähitellen tuli se jokapäiväiseksi tavaksi ja muuttui vihdoin, muistaakseni noin toista vuotta ennen isäni kuolemaa, himoksi, jota hän ei enää jaksanut voittaa. Mitä tuskaa ja kärsimystä tämä tuotti äitiparalleni, sen jo osasin silloin huomata, joskin vasta kypsyeempään ikään tultuani täysin mitata. Seurauksena säännöttömästä elämästä oli myös säännöttömyys, jopa ajoittainen seisahdus virkatoimissa ja sen johdosta myös huonontuneet taloudelliset asiat. Niinpä oli pakko - muistaakseni 1853-vuoden alussa - myydä Ranta-Päkkilä ja muuttaa asumaan vuokralle edellä mainittuun Mäen taloon.

Jo vähää sitä ennen oli isässä väkijuomien liiallisesta nauttimisesta huomattu oireita mielenhäiriöstä. Mäen taloon muuton jälkeen olivat samat oireet uudistuneet. Kävin silloin samoin kuin sisareni Elvina ja Ida sekä veljeni Arnold koulua Oulun kaupungissa enkä ollut siis kotona isän viime hetkinä. Kotona olivat vain minua lähinnä vanhempi sisareni Amanda sekä veljeni Alrik ja Alfred. Nuorimman sisareni Lauran olivat vähää ennen muuttoa Ranta-Päkkilästä ottaneet hoitoonsa tehtaanomistaja Jernberg ja hänen rouvansa, auttaakseen siten äitiä hänen suurissa huolissaan. Sain myöhemmin kuulla, että isä, oltuaan jonkin aikaa tuollaisessa hermostuneessa mielentilassa, oli eräänä aamuna, lokakuun 19. päivänä 1853, ollen kovissa tunnontuskissa pyytänyt äidiltä anteeksi kaiken surun, minkä hän viime aikoina oli äidille tuottanut, laskeutunut sitten polvilleen pöytänsä ääreen ja nauttinut leipää ja juomaa, lausuen samalla Herran ehtoollissanat, sekä sen tehtyään vähän ajan päästä, sanoen nähneensä metsäkanoja rannalla, ottanut pyssyinsä naulasta ja poistunut rantaan päin. Kun häntä ei kohta kuulunut kotiin, pyysi äiti, ehkä pahaa aavistaen, talonväkeä tiedustelemaan viipymisen syytä, jolloin hänet löydettiin istualtaan rannalla olevan ladon nurkkaa vastaan, hengetönnä vierellään pyssy, jonka hän oli suuhunsa laukaissut. Saadessaan tästä tiedon oli äiti pyörtynyt.

Edellä mainitsin jo, että olin siihen aikaan Oulussa, joten en ollut saapuvilla isän hautajaisissa. Hän sai viimeisen lepopaikkansa Iin pitäjän hautausmaassa, Iijoessa lähellä kirkkoa olevalla saarella. Haudalle asetti äiti puisen hautataulun, jonka sijaan me lapset myöhemmin hankimme hautakiven.

Kuten edellä mainitsin, en ole isäni elämän kovin surullisista viimeajoista enkä hänen kamalasta kuolemastaan perheeni jäsenille mitään kertonut. Usein olen miettinyt, olinko oikeutettu salaamaan heiltä nämä tosiasiat, mutta aina jonkunmoinen arkuus koskea näihin surullisiin seikkoihin ja ehkäpä myös pelko tuottaa heille ikäviä tunteita ja rauhattomuutta on pidättänyt minua siitä. En kuitenkaan ole varma, etteivät he ja ainakin vaimoni ole niistä jotakin syrjäisiltä kuulleet. Ehkäpä hienotunteisuus on estänyt heitä kyselemästä minulta, missä määrin heidän kuulemissaan oli perää. Kun kaikki lapseni tulevat olemaan varttuneessa iässä näitä muistelmiani - ehkäpä vasta minun päästyäni ikuiseen lepoon - lukiessaan, niin toivon

heidän silloin voivan ymmärtää minun aikaisemman vaiteliaisuuteni kuin myöskin, jos tämä on heille ennen tuntematonta, jaksavan ilman kovin suurta mielenliikutusta vastaanottaa tiedon näistä surullisista muistoistani.

Isän kuoltua muutti äiti asumaan lapsineen Mäen taloa vastapäätä, joen haaran toisella rannalla olevaan Hietala nimiseen taloon, jonka omistivat henkikirjoittaja Qvickström-vainajan perilliset, joista yksi on nykyään kansallisia pyrintöjä suosivaksi tunnettu merikapteeni ja sahanomistaja Frithiof Qvickström (Pohjanheimo). Siellä asui perheemme kevääseen 1855. Sitä ennen kohta isäni kuoleman jälkeen oli isäni sisar Lisette Starck miehineen kirjeessä äidille ehdottanut, että yksi pojistamme jätettäisiin heidän hoitoonsa; ja lähettikin äitini sitten vanhimman veljeni Arnoldin Pietariin. Syksyllä 1854 vietiin sisareni Amanda ja minut äitiniäidin pyynnöstä hänen luokseen Impilahden pitäjään. Äiti jäi vielä yli talven kolmen nuorimman lapsensa kanssa Iin pitäjään syystä, että isän kuolinpesän selvittäminen vaati äidin viipymistä paikkakunnalla.

Pesän tila, vaikkakin hyvin vähävarainen, ei kuitenkaan ollut sellainen, että olisi tarvinnut tehdä konkurssia, vaan saatiin kaikki saamamiehet täysin tyydytetyiksi. Mitään ei jäänyt jäljellekään, joten perheen elatukseksi ei ollut muuta kuin siviiliviraston eläkekassasta tuleva eläke, joka lienee ollut vain puolitoistasataa ruplaa vuodessa, siihenkin aikaa aivan riittämätön määrä suuren perheen ylläpitämiseksi. Senpä tähden hyvät sukulaiset riensivät apuun ottaen osan lapsista hoitoonsa; ja sai äiti useasti nauttia syrjäistenkin hyvyttä. Saatuaan keväällä 1855 pesän asiat selviksi, muutti äiti kotona olevineen lapsineen Impilahdelle, missä meille vuokrattiin asunto Daanilan tilalla Rannankylässä, Impilahden läntisellä rannalla, noin 3 kilometriä pitäjän kirkolta. Asunto oli kovin vaatimaton: tavallinen iso tupa suurine leivinuuneineen ja sen edessä kylmä etehinen, jonka toisella puolella oli talonväen itsensä käyttämä vanha samansuuruinen tupa. Amanda-sisareni ja minä siirryimme silloin mummulasta asumaan äidin luo, joten perheen jäseniä oli 6, nimittäin äiti ja 5 lasta.

Äitini äiti asui omassa talossaan Impilahden pohjassa, noin puoli kilometriä kirkolta. Taloon kuului kaksi asuinrakennusta, isompi, jossa piti asuntoa "morbror Janne" (Soldan), täti Constansin mies perheineen, ja pienempi, jossa mummu poikansa ja tyttärensä Auroran kanssa asuivat. Noin pari kuukautta äidin paikkakunnalle muuton jälkeen sairastui ja kuoli mummu, ja kohta sen jälkeen muutti äiti lapsineen, joihin kuuluivat myös sillä välin Oulusta kotiutuneet vanhimmat sisareni Elvina ja Ida, tuohon mummun asuntoon, joka tapahtuneessa perinnönjaossa tuli äidin omaksi. Sekin oli hyvin vaatimatonta laatua: yksi suurenpuoleinen huone, lautaisella väliseinällä jaettu kahteen osaan, joista ovenpuolinen osa oli varustettu hellauunilla, joten sitä voitiin käyttää keittiönä; edessä etehinen, jonka perässä oli varastohuone, ja toisella puolella etehistä tupa leivinuuneineen. Äiti tyttärineen nukkui ensin mainituissa kahdessa huoneessa, me pojat tuvassa. Eräitä vuosia mummun kuoleman jälkeen osti "morbror Janne" noin 7 kilometriä kirkolta itäänpäin olevan tilan ja muutti sinne edellä mainitun isomman rakennuksen, joka sai sijansa tilaan kuuluvan Matkalammen rannalla. Sanottu pienempi rakennus oli meidän kotimme aina äidin kuolemaan asti.

Lapsi kun olin, en voinut käsittää niitä vaikeuksia, joita äidillä oli voidakseen ylläpitää suurta lapsilaumaansa. Muistan kyllä, että useasti piti lainata leipääkin, kun kotona ei ollut, mistä sitä

valmistaa. Yksi lehmä talossa muistaakseni aina oli; ja sen maito sai kaikille riittää, jos ei muuten, niin sekoittamalla siihen sen verran vettä, että jokainen sai pienen lasinsa. Useamman lasin nauttiminen aterialla ei voinut tulla kysymyksenkään, ja voita ei myöskään aina ollut saatavissa leivän höysteeksi. Ymmärtäähän sen, mitä huolta ja kärsimystä tämä äidille tuotti. Vanhimmat sisareni, jotka olivat jo niin varttuneessa iässä, että osasivat kaiken tämän käsittää, koettivat kyllä tekemällä käsitöitä vieraillekin lieventää äidin taloudellisia huolia; heidän ansionsa lienevät olleet kovin vähäiset siihenkin nähden, ettei aina ollut vieraitten töitä tarjona. Me nuoremmat lapset emme tulleet paljon ajatelleeksi noita äidin vaikeuksia ja huolia. Äidin hellyys ja sopusointuisuus kodissa teki sen meille sanomattoman rakkaaksi, varsinkin niille, jotka vain koulun loma-aikoina pääsivät rakkaan äidin vaaliman kodin suloisuutta nauttimaan. Muistan vieläkin, kuinka monta hauskaa hetkeä me tuossa pienessä, ahtaassa kodissa useasti vietimme, yhdessä naapuritalojen nuorison parvessa. Tie kirkonkylän "herrasväen" yhteiselle uimahuoneelle Läävälahdessa - yksi Impilahden poukamista - kulki talomme portin ohitse. Uimamatkoillaan pistäytyi kylän nuoriso harva se päivä meitä samaäisiä tervehtimässä, ja silloin kaikui meillä iloinen laulu ja soitto. Jopa välistä pistettiin pieneksi tanssiksi, jonka hauskuutta ahdas tila ei vähentänyt. Meillä veljeksillä oli se maine, että olimme hyviä tanssijoita.

Kauan emme kuitenkaan saaneet nauttia äidin vaaliman kodin onnea. Suuret huolet jo perheen aineelliseen toimentuloon nähden kai heikonsivat yhä äidin ennaltaan riutuneet voimat, niin että hän tuli yhä alttiimmaksi taudille. Niinpä hän muistaakseni talvella 1858 sairastui isoon rokkoon, josta hän kyllä toipui, vaikka hänen sievät kasvonsa tulivat rokon arpisiksi. Pari vuotta myöhemmin eli keväällä 1860 hän kuitenkin alkoi riutua, voimat vähenivät vähenemistään, niin ettei hän enää kesän tullen voinut jättää vuodettaan, ja silloin todettiin hänen sairastavan syöpää. Elokuun 17. päivänä hän hiljalleen nukkui kuolon uneen. Kuolinvuoteen ääressä seisoi kaikki muut lapset paitsi Arnold, joka kadettina oli kesäksi komennettu sotalaivalle harjoittelemaan. En muista varmaan, oliko vanhin sisareni Elvina, joka silloin jo oli naimisissa, saapuvilla. Ainakin hän eräitä päiviä sitä ennen, kun äiti ei enää jaksanut puhua kuin muutaman sanan, tuli kotiin noin kuukauden vanhan poikansa kanssa ja näytteli lastaan äidille, joka hymyillen nyökäytti päätään osoitukseksi, että hän ymmärsi asianlaidan. Se tunnelma, joka kuoleman hetkellä lähinnä surua ja kaipausta valtasi minut, kuten kai muutkin sisarukseni - kuvastui vieläkin muistissani säilyvissä sanoissani: "nyt olemme kodittomia."

Ja niinhän asianlaita olikin. Hautajaisten jälkeen minun piti matkustaa kouluun ja muut kotona olleet sisarukset saivat vastaiseksi turvapaikan osaksi morbror Soldanin ja osaksi Elvina siskon luona, kunnes he kukin pääsivät alkamaan uutta elämänuraansa.

## Sisarukseni

Ennenkuin ryhdyn omia kohtaloitani tarkemmin kertomaan piirrän tähän lyhykäisesti, mitä muistan sisaruksieni elämänvaiheista.

Kun vanhempani vuonna 1841 muuttivat Impilahdelta Siikajoelle, jättivät he vanhimman tyttärensä Elvinan hoidettavaksi äidin vanhemmille, jotka olivat erittäin kiintyneet tuohon lapseen ja luultavasti tahtoivat myös huojentaa äidin vaivoja. Aikomus lienee alkuaan ollut lyhyemmän ajan kuluttua sopivassa tilaisuudessa noutaa lapsi takaisin kotiinsa, mutta matkan pituus ja silloiset huonot kulkuneuvot kai vaikuttivat ettei äiti tehnyt mitään matkaa entiseen kotiinsa ennenkuin tuli viesti hänen isänsä kuolemasta 1848, jolta matkaltaan palatessaan hän toi kotiin silloin jo yli 10-vuotiaan tyttärensä. Muistan vielä, kuinka tuo sisko tullessaan tuntui meistä muista lapsista vieraalta, eikä liene hänestäkään koti tuntunut aivan kodilta, täällä kun kaikki oli monessa suhteessa toisenlaista kuin isovanhempien verrattain varakkaassa kodissa. Jonkin ajan päästä tyttö pantiin Oulussa olevaan tyttökouluun, jossa hän edistyi hyvin niin, että oli aina ensimmäisenä luokallaan. Isän kuoltua pääsi hän täysihoitoon kauppaneuvos Granbergin kotiin, jossa hän samalla kuin jatkoi omaa koulun käyntiään johti talon lasten opetusta.

Lopetettuaan koulunkäyntinsä palasi Elvina kotiin Impilahdelle ja joutui vuonna 1859 naimisiin silloin Impilahden pitäjän Uomaisten kruununpuiston hoitajan Bengt Sigfrid Caloniuksen kanssa. Tämä avioliitto ei liene kuitenkaan perustunut molemminpuoleiseen rakkauteen. Mikäli tiedän, olivat äitini sisaret, jotka toivoivat miehestä turvaa myös tytön kodillekin, saaneet Elvinan taipumaan tuohon avioliittoon. Siitä seurannutta yhdyselämää voitiin tuskin sanoa onnelliseksi. Mies oli kyllä toimielias ja epäilemättä rakasti vaimoaan. Mutta luonteeltaan hän oli hyvin kiivas, ja kun oli saanut kovin vaillinaisen kasvatuksen ja varhain joutunut äidittömäksi ja isänsä kohta mentyä uusiin naimisiin saanut jättää kotinsa, ei hän ollut tottunut ollenkaan hillitsemään kiivasta luontoaan, jonka purkauksia hänen vaimonsa sai alinomaa kestää. Hän pääsi sitten Impilahden nimismieheksi, josta hän myöhemmin siirtyi samallaiseen virkaan ensin Kymin pitäjässä ja viimein Kivennavan pitäjässä. Varsinkin Impilahden pitäjän nimismiehenä ollessaan sai rahvaskin usein tuntea hänen kiivaan luontonsa oireita korvapuustien ja kovien sanojen muodossa. Sillä välin osasi hän olla hyvinkin tunteellinen ja joku surullinen kohta sai helposti kyöneleet nousemaan tuon ulkomuodoltaan karkean miehen silmiin.

Äitimme kuoltua olimme me, Elvinan nuoremmat sisarukset, varsinkin pojat, lupa-aikoina pakoitetut turvautumaan sukulaistemme ja siis lankojemmekin hyväntahtoisuuteen ja siesi Bengt meitä kodissaan aika hyvin, joskin välistä saimme osamme hänen mielenpurkauksistaan. Elvina sisareni kantoi kovan kohtalonsa suurella kärsivällisyydellä, vaikka oli aikoja, jolloin hän oli aivan mielenhäiriöön asti hermostunut. Mutta vuosien kuluessa hän tottui miehensä epätasaiseen luontoon ja lienee keskeinen suhde ollut sitten aivan hyvä. Heille syntyi avioliiton ensi vuotena poika, joka sai nimekseen Arnold Sigfrid, ja joka tietysti liitti vanhemmat lähemmäs toisiansa. Ikävä vain, että poika ei tahtonut onnistua luvuissansa, niin hyväpäiseltä kuin muuten tuntuikin. Koulunkäynti jäi kesken ja hän antautui kirjurin uralle toimien viimeksi Suomen passivirastossa Pietarissa. Hän sairastui kohta Pietariin tultuaan hivuttavaan

aivotautiin, joka eräitten kuukausien kuluttua vei hänet, joka silloin oli täyttänyt 22 vuotta, hautaan. Tämä oli sisarelleni sanomattoman kova isku; hän vaipui yhä enemmän synkkämielisyyteen, joka seurasi häntä hautaan asti. Tultuaan täysinpalvelleeksi virassaan otti Bengt-lankoni eron virastaan, jonka jälkeen vanhukset asuivat Viipurissa, saaden toimeentulonsa miehen eläkkeestä ja hänen keräämänsä pienenpuoleisen (taisi olla noin 40,000 markkaa) pääoman koroista. Bengt kuoli aivohalvaukseen 81 vuoden ikäisenä. Elvina leskeksi tultuaan asui yhdessä sisarensa Idan kanssa, mutta jo vuoden kuluttua vaipui hänkin ikuiseen lepoon, rintaan syntyneen syöpätaudin murtamana.

Ida sisareni, toinen lapsista, oli jo lapsena ilomielinen ja reipas kaikissa toimissaan. Hänkin pantiin käymään koulua Oulussa ja pääsi kohta maksuttomaan täysihoitoon virastaeronneen everstiluutnantti Fredrik Adolf Hällströmin perheeseen. Siellä hän oli rouvan apulaisena taloustoimissa samalla kun hän nautti opetusta tavallisissa kouluaineissa, mikä opetus ei kuitenkaan liene ollut kovin laaja ja monipuolinen. Hällströmin lähimpänä naapurina ja perhetuttavana asui silloinen Oulun läänin kuvernööri Lavonius, jolla oli samaaisiä lapsia. Tämä perhe lienee luettu sen ajan hienosti sivistyneisiin. Lapsilla oli kotiopettajatar, guvernantti, ja lienee Ida sisareni saanut olla mukana ainakin osassa opetusta, ja oli hän suosittu molemmissa noissa perheissä.

Ida kai täällä saavutti sen vapauden käytöstavassaan, joka teki helpoksi liikkua seuraelämässä ja joka ehkä osaltaan oli kehittänyt hänessä sen itseluottamuksen, mikä ynnä käytännöllisyys ja tavanmukaisten velvollisuuksien tarkka täyttäminen myöhemmin olivat hänen luonteensa ehkä silmiinpistävimpiä ominaisuuksia. Eräitä vuosia äidin kuoleman jälkeen meni hän naimisiin kommissionimaanmittarin Gustaf Adolf Meleniuksen kanssa. Melenius oli ulkomuodoltaan pitkä, roteva mies, säännöllisine kasvonpiirteineen. Luonteeltaan hän oli vakava, melkein pä jörö, mutta itse asiassa hyväntahtoinen. Toimissaan erinomaisen tarkka ja säntillinen, joten hän, vaikkei erittäin etevä, saavutti päämiestensä täyden luottamuksen ja tulikin määrättyksi maanmittaustöitten tarkastajaksi Viipurin läänissä. Vaimonsa sisaruksille osoitti hän aina avuliaisuutta, niinpä Laura-sisarellani oli vuosikausia koti hänen talossaan, jossa me veljekset myöskin lupa-aikoina saimme nauttia täysiä perheenjäsenen oikeuksia, samoin kuin vuoroin lankomme Caloniuksen kodissa.

Meleniuksen ja Ida-sisareni avioliitto oli lapseton. Missä määrin avioliitto perustui todelliseen rakkauteen, en voi sanoa. Luulenpa, että mitä sisareni tulee, se seikka, että köyhälle tytölle teki tarjouksen arvossa pidetty ja hyvävaraiseksi tunnettu mies, ratkaisevasti vaikutti tytön suostumukseen. Sopusointuinen oli kuitenkin heidän avioelämänsä, joskaan ei liene puuttunut pieniä hankauksia, varsinkin kun tuli kysymykseen varojen käyttäminen kodin koristamiseen sekä sukulaisten ja muitten tarvitsevaisten auttamiseen, jossa velvollisuudentunne joskus vaati pidemmälle menevää uhraavaisuutta kuin ehkä mies katsoi sopivaksi.

Kuten jo sanoin saimme me Idan sisarukset runsaasti nauttia tuota auttavaisuutta. Ja kun me jouduimme omille jaloillemme siirtyi avustaminen sisaren lapsia kohtaan. Niinpä saivat sisareni Amandan kaksi lasta Evert ja Linda kasvatuksensa Idan kodissa, jossa heille kustannettiin sekä ylöspito että opetus koko koulunkäynnin aikana, ollen aivan kuin omat lapset tässä kodissa. Siunausta oli tietysti tästäkin hyvästä työstä itse hyväntekijöillekin, heidän

kotinsa kun siten kadotti sen tyhjyyden, joka lapsettomissa perheissä tavallisesti huomataan. Ida ja hänen miehensä olivatkin kovin mieltyneet näihin ottolapsiinsa. Nämä eivät liene samassa määrin mieltyneet kasvattivanhempiansa, osaksi kai sentähden, että heidän omat vanhempansa olivat vielä elossa, mutta tietääkseni myös siksi, että Ida siskoni oli heihin nähden hyvin vaativainen, varsinkin mitä tuli heidän velvollisuuteensa osoittaa kiitollisuuttaan siitä hyvästä, mitä he heidän luonaan saivat nauttia. Tuo vaatimus, joka epäilemättä johtui Idan omasta ankarasta velvollisuudentunnosta, jota hän tahtoi kasvatustuloksiinsa teroittaa, ikävä kyllä, ei aina saavuttanut tarkoitustaan, vaan vaikutti aivan päinvastaiseen suuntaan, niin että lasten hyvä väli Idaan jäi ainakin osaksi teennäiseksi.

Gustaf Melenius kuoli äkkiä sydänhalvaukseen syksyllä 1885 Viipurissa, jossa aviopuoliset silloin asuivat ja jonne Ida leskenäkin jäi asumaan. Leskenäkään Ida ei kadottanut reipasta luonnettaan, jonka toimintahalu nyt ehkä enemmän kuin ennen kääntyi armeliaisuustoihin, ottaen hän tehokkaasti osaa paikkakunnan varakkaimpaimin naisten harjoittamaan köyhäinhoitoon. Liittymällä vapaakirkollisiin saavutti hän itselleen paljon ystäviä ulkopuolella sukulaispiiriäkin. Hänen uskonnollisuutensa tuntui kyllä aluksi enemmän muodolliselta kuin syvältä, mutta luulen sen vuosien kuluessa paljon syventyneen. Kotinsa ei miehensä kuolemankaan jälkeen jäänyt tyhjäksi. Aluksi olivat siellä edellämäinitut sisareni Amandan lapset; ja kun nämä jättivät tämän toisen kotinsa, toi vanhin veljeni Arnold sinne vanhimman poikansa Voldemarin käymään koulua Viipurin ruotsalaisessa lyseossa, ja Arnoldin vaimon kuoltua jätti hän Idan hoitoon muutkin lapsensa, kaksi tytärtä ja pojan, jotka samoin kuin vanhinkin poika heidän isänsä vuonna 1894 kuoltua saivat uuden kodin Idan luona. Lasten vanhempien kuolema, niin surullinen kuin se olikin kaikille heidän omaisilleen, tuotti kuitenkin Ida-sisarelle sen siunauksen, että hän sai pysyvästi ympärilleen lapsilauman, johon hän jo silloin oli hyvin kiintynyt ja joka sitten kävi hänelle aivan kuin omaksi, tuottaen hänelle vanhoina päivinä paljon iloa, joskin myös huolia, jopa välistä suruakin. Surunsekaistahan kaikki maailman ilo enimmäkseen onkin.

Vanhin veljeni Arnold lienee ollut se pojista, jolle Luoja oli suonut runsaimmat hengenlahjat. Jo pienenä lapsena hän oli erittäin vilkas ja yritteliäs, joka kyllä ainakin pari kertaa oli käydä hänelle kovin tuhoisaksi. Niinpä siihen aikaan kun minä tulin maailmaan, kun äiti oli estetty häntä pitämästä tarkemmin silmällä, sattui kerran, että poika, silloin kolmivuotiaana, näki sian porsaineen kotimme pihalla, Raahen kaupungissa. Porsaat kai pojasta olivat erittäin sieviä ja sopivia leikkikaluiksi. Hän juoksee ja sieppaa yhden niistä syliinsä, mutta silloin emä hyökkää pojan päälle, kaataa hänet ja tarttuu hampaillaan pojan päähän; poika parkumaan, mutta ei laske porsasta irti. Hätähuudon kuultuaan rientää väkeä avuksi, saavat pojan pelastetuksi emän hampaista, mutta silloin oli paitsi pienempiä vammoja pääläessä toinen kova melkein irti revitty pojan päästä. Lääkärin avulla saatiin korva kohta sidottua paikoilleen ja parani niin, että vain arpia jäi korvan ympäri näkyviin.

Toisen kerran oli hän lähellä hukkaa Muhojokeen. Oli kevättulva ja väkevä virta joessa ja sen yli lohikalastusta varten rakennettu pato pohjaan ristiin lyödyistä parruista, jotka ristiköt yhdistettiin pitkällä puilla, kuten vieressä oleva kuva osoittaa. Poika näki kissan menevän noita poikkipuita myöten yli joen. No mikäs Arnold, joka silloin taisi olla noin viisivuotias, lähti seuraamaan kissaa, mutta päästyään keskelle virtaa horjahti jalka ja poika putosi telineiltä -

mutta onneksi tarttui koltin (mekon) takahelma poikkipuussa olevaan oksaan; ja niin jäi poika riippumaan aivan lähelle vuolaan virran pintaa. Sattumalta tuli paikalle joku mies - lieneekö ollut renkimme tai torpparimme - ja pelasti pojan vaarallisesta asemastaan ja saattoi hänet kotiin.

Vilkkautensa saattoi hänet useasti sopimattomiinkin vallattomuuksiin, jopa viekastelemisiinkin, josta sai useasti isältä joskus hyvin ankaraakin kuritusta. Muistan Arnoldin joskus nuorempana valittaneen isän liikaa kovuutta; mutta kun nyt muistelen eräitä hänen poikakujeitaan, niin luulen isäni olleen oikeassa, ja arvelen, että Arnoldinkin vanhempana piti se myöntää ja tuon kovuuden ehkä saaneen hänessä heräämään sen erittäin herkän oikeuden ja velvollisuuden tunnon, joka hänen jouduttuaan miehuuden ikään oli hänen silmiinpistävimpiä hyviä ominaisuuksiaan.

Tultuaan kouluikänsä menestyi hän luvuissaan varsin hyvin. Isän kuoleman kautta keskeytyi hänen koulunkäyntinsä Oulussa. Kuten edellä jo mainitsin, lähetettiin hänet tätinsä luo Pietariin. Lienee aluksi ajateltu antaa hänen oppia tädin miehen ammatti; mutta pojan onneksi huomautti eräs Starck-perheen tuttava, Venäjän sotaväessä palveleva suomalainen kapteeni Feodor Bäckström, että oli Pietarin kadettikoulussa valmistettu Suomen virkamiesten pojille eräitä vapaapaikkoja - kouluihin menevät maksut suoritettiin niin kutsutusta Keisarin käsikassasta, jotka olivat Suomen valtion varoja - niihin ilmoitettiin Arnold hakijaksi ja pääsikin hän, oltuaan noin vuoden Pietarissa, siellä olevaan Merisotaväen insinöörikadettikouluun oppilaaksi saaden siellä vapaan ylöspidon ja koulutuksen. Täälläkin kunnostautui hän hyvin, päästen vihdoin seitsemän vuoden päästä ensimmäisenä oppilaana luokallaan upseeriksi ja saaden hänkin, kuten tapana Venäjän kadettikoulussa on, nimensä kultakirjaimilla piirretyksi koulussa säilytetylle marmoritaululle.

Koko koulunkäynnin pysyi Starckin talo Arnoldinkin kotina, jossa häntä pidettiin kuin omaa poikaa ainakin, ja oli hän kiintynyt varsinkin viehättäviin serkkuihinsa, joista nuorempi Ingeborg - kaunis, solakka neitonen, noin vuotta Arnoldia vanhempi - lienee ollut hänen ensi lempensä esineenä. Tyttö matkusti paljon ulkomailla ja joutui siellä naimisiin joku vuosi Arnoldin upseeriksi tulon jälkeen. Lieneekö tuo seikka jossain määrin vaikuttanut hänen päätökseensä siirtyä Kronstadtin sotalaivastosta, jossa hän ensin toista vuotta palveli, Venäjän Amurinmaan ranolle Itä-Aasiassa sijoitettuun sotalaivastoon sitä en voi varmuudella sanoa; mutta hänen omien sanojensa mukaan lähti hän sinne syystä, että siellä olevat upseerit saivat kaksinkertaisen palkan ja palveltuaan siellä jonkun, verrattain lyhyen ajan tulivat oikeutetuiksi Eurooppaan palattuaan nauttimaan ylimääräistä eläkettä, vaikka jäivätkin palvelukseen. Hän toivoi siten myös tulevaisuutta auttamaan köyhiä sisaruksiaan, ja sainkin minä ylioppilaaksi tultuani häneltä eräitä satoja ruplia avustukseksi opintojeni jatkamiseksi.

Matkan Amurin maalle teki hän yhdessä virkatoveriensä kanssa Pietarista maatamyöten käyttäen rautateitä ja muita kulkuneuvoja - virtoja pitkin olevia höyryalusreittejä - aina Siperian rajalle asti, josta sitten jatkettiin matkaa hevosilla, ja vihdoin höyrylaivalla Amurinvirtaa myöten tuon virran suulla olevaan olajeffskin kaupunkiin, joka oli silloin laivaston satamapaikkana. Täällä oleskeli hän sitten viisi vuotta liikkuen tietysti laivojen koneenkäyttäjänä useammassa muussa, myös Kiinan ja Japanin satamissa. Noiden viiden vuoden kuluttua oli hän aikeessa palata Eurooppaan, mutta silloin tarjottiin hänelle johtajan

paikka Venäjän sotalaivaston konepajassa Vladivostokin linnoituksessa, joka oli sanotun ranon eteläosassa lähellä Kiinan rajaa. Kun tuo tarjous oli nuorelle upseerille sekä erittäin kunnioittava että rahallisesti edullinen, niin otti hän sen vastaan ja hoiti sitten konepajaa seitsemän vuotta, tullen siten oleskelemaan Itä-Aasiassa yhteensä kaksitoista vuotta. Siellä oloaikanaan oli hän vilkkaassa kirjeenvaihdossa sisarustensa kanssa sekä tilasi myös suomenruotsalaisia sanomalehtiä, joten hän aika hyvin säilytti ruotsinkielen taitonsa, mutta suomenkielen puhumisen taidon, joka jo Pietarissa olon aikana heikontui, hän jotensakin unhotti, vaikkakin hän puhekieltä kutakuinkin ymmärsi. Palattuaan Eurooppaan sai hän kohta tarjouksen ruveta Donin ja Volgan höyrylaivayhtiön Don-virran suulla Rostovin kaupungin läheisyydessä olevan konepajan johtajaksi, jonka toimen hän, haettuaan eron sotapalveluksesta kapteenin arvon, otti vastaan, ja tätä tointa hän hoiti kuolemaansa saakka.

Vilkkaan luonteensa ja hauskan ja intelligentin seurustelutapansa vuoksi oli Arnold kaikkialla, missä hän esiintyi, erittäin suosittu. Niinpä hän, ollen ammatissaankin taitava, viimeiselläkin olopaikallaan saavutti yleistä suosiota. Hän tutustui siellä häntä lähes 20 vuotta nuorempaan sievään neitoseen, venäläisen papin Andrei Jurkevitschin tyttäreeseen Nadeschdaan (Nadja tai Nadine jokapäiväisessä puheessa), mieltyi tähän, ja kun rakkautensa sai vastakaikua tytön puolelta, tuli heistä pariskunta. Emme täällä Suomessa olevat sukulaiset tulleet tilaisuuteen tutustumaan Nadjaan, sillä hän ei koskaan päässyt täällä käymään. Avioliitossa syntyi tiheästi lapsia ja se esti äidin jättämästä kotia niin pitkäksi aikaa kuin Suomen matkaan olisi kulunut. Että avioliitto oli onnellinen, sen sekä Arnold sekä käydessään yksin täällä että kirjeissään selvästi osoitti.

Onnellinen yhdyselämä ei kuitenkaan kestänyt kuin 9 vuotta. Kantaessaan kuudetta lastaan sairastui Nadja johonkin vikaan keuhkoissa - lieneekö ollut varsinainen keuhkotauti - ja kesäkuussa 1890 synnytettyään ennen aikaisen kuolleen lapsen ummisti itsekkin silmänsä ikuisen lepoon. Tämä oli Arnoldille sanomattoman katkera isku. Vaimonsa kuoleman jälkeen toi hän kaikki lapsensa Suomeen Ida-sisaren hoidettaviksi, kun ei kodissaan ollut saatavissa lapsille hoitajaa, johon hän olisi voinut luottaa ja hänen itsensä täytyi aamusta iltaan olla toimessaan pitkän matkan päässä olevassa konepajassa. Yksinäisyydessä hän sitten vietti aikansa siellä kaukana isänmaastaan ja lapsistaan käyden ainoastaan kesäisin jonkun kuukauden ajan lapsiaan ja omaisiaan Pietarissa ja täällä tervehtimässä. Starck-vanhuksia, jotka miehen lopetettua ammattinsa harjoittamisen olivat joutuneet vähävaraisiksi, avusti Arnold siten, että hän luovutti heidän nautittavakseen koko hänelle Amurinmaalla palvelemisesta tulevan ylimääräisen eläkkeen - eräitä satoja ruplia vuodessa - osoittaen sitenkin kiitollisuutensa kasvattivanhempiaan kohtaan; ja lienee heidän tyttärensä Olivia, vanhempiansa kuoltua ja hänen miehensä otettua eron sotapalveluksesta, myöskin saanut Arnoldilta useasti avustusta.

Kauan ei Arnold saanut jäädä rakkaitten omaistensa huoltajaksi. Vaikka minä olin huomannut hänen sairastavan jotain sydänvikaa, koska hän pienestäkin voimannostuksesta tuli hengästyneeksi, tuli meille kuitenkin aivan odottamatta tieto, että hän keväällä 1894 eräänä aamuna oli tavattu vuoteessaan kuolleena. Että kuolema oli tapahtunut aivan äkkiä ja kai ilman tuskia voinee arvata siitä, että hän makasi aivan rauhallisessa asennossa, oikea käsi posken alla. Sydänhalvaus oli lääkärin lausunnon mukaan lopettanut hänen elämänsä. Hänet haudattiin



vaimovainajansa viereen Rostovin esikaupungin Nahitschevanin venäläiseen hautausmaahan. Kokonaan orvoiksi jäivät hänen neljä lastaan, mutta, kuten jo mainitsin, saivat he Ida-tädissään uuden äidin, joka piti heistä hellää huolta. Virallisesti olivat lapset minun holhoukseni alaisia; ja kun heidän isänsä jälkeen jäi noin 10,000 markan omaisuus, niin riitti kutakuinkin varoja lasten täydelliseen koulukasvatukseen. Nykyään - joulukuussa 1913 - on vanhin poika Woldemar rautatienvirkamiehenä, seuraava lapsi, lahjakkain joukossa, Maria tultuaan ylioppilaaksi ja harjoitettuaan lauluopintoja kotimaassa ja Parisissa, naimisissa filosofiantohtori Lauri Tudeerin kanssa, toinen poika Georg, joka on ottanut nimekseen Yrjö Orkamo, lakitieteen ylioppilas, ja nuorin lapsista, Katarina - Kaisa - oleskelee kotona tätinsä luona harjoittaen vähin hieromista, jossa taidossa hän lopetettuaan tyttökoulukurssin sai opetusta Helsingissä.

Amanda siskoni oli pieni, hento, vaaleaverinen, hiljainen ja vaatimaton olento aina pienestä alkaen loppuikänsä asti. Mitään varsinaista kouluopetusta hän, samoinkuin minun kolme nuorinta sisarustani, ei saanut, kodin niukat varat eivät sallineet lasten lähettämistä kouluihin, mikäli se ei voinut tapahtua ilmaiseksi. Pitäjän virkamiesten varttuneimmat tyttäret pitivät kuitenkin pitäjän herrasväen lapsille vuoroin toistensa kodeissa koulua, jossa lapset saivat opetusta alkuaineissa: lukemisessa kirjoittamisessa, maantiedossa, laskennossa sekä raamatun- ja yleisessä historiassa. Tässä opetuksessa saivat sisarein olla mukana. Muuten toimi Amanda, kuten vanhemmatkin sisareni, koti- ja ompelutöissä. Joku vuosi ennen äidin kuolemaa oleskeli hän jonkun aikaa silloisen Muolaan pitäjän nimismiehen Oskar Genetzin luona rouvan apulaisena ja meni äidin kuoleman jälkeen naimisiin äidin serkun tilanomistajan Ilomantsin pitäjässä Gustaf Falckin kanssa.

Kihlaus tapahtui kovin lyhyen tuttavuuden jälkeen. Kerrotaan, että Ilomantsin kirkkoherra - taisi olla Molander - oli antanut Gustaf Falckille, joka vietti tavallista vanhanpojan elämää, neuvon hankkia taloonsa emännän, ja kun Gustaf arveli, että mistäpä hän sellaisen saapi, oli pappi huomauttanut, että onpahan Impilahdella varattomia serkun tyttäriä; lähdepä niitä katsomaan. Gustaf otti neuvon onkeensa ja matkusti Impilahdelle, mieltä Amanda-siskooni, jota ei ollut ennen nähnyt, ja jo samana päivänä kun häneen tutustui - vai liekö ollut seuraavana päivänä - teki tarjouksensa. Asia tuli liian odottamatta Amanda-siskolleni, hän pyysi miettimisaikaa. Gustaf matkusti kotiinsa, mutta viikon kuluttua sai hän Amandalta myöntävän vastauksen ja pari viikkoa sen jälkeen vietettiin häät, joissa minä en ollut saapuvilla, kun jo olin matkustanut Pietariin kouluun. Kai tämä avioliitto perustui enemmän muihin kuin vain rakkaussyihin, mutta taisi se sentään olla tavallaan onnellinen; ja olisivat heidän kotiolonsa ehkä muodostuneet hyvinkin mukiinmeneviksi, jos mies olisi ollut toimeliaampi. Hän oli kuitenkin tottunut hyvin mukavaan, joskin yksinkertaiseen elämään.

Hän oli osaksi isältään perinyt ja kanssaperillisiltään lunastanut, osaksi saanut sedältään senaattori Falckilta lahjaksi Ilomantsin pitäjässä olevan Maukkolan rälssitilan, johon kuului seitsemän eri taloa. Tila oli aika laaja ja olisi kai toimeliaan miehen käsissä hyvin tuottanut sen verran kuin tarvittiin perheen elatukseen ja kanssaperillisille menevien lunastusrahojen maksamiseen otetun velan kuolettamiseen. Mutta siihen ei mies kyennyt. Enemmän aikansa vietti hän istuen kiikkutuolissaan polttaen piippua, joskus soitellen kitaraansa ja sillä säestäen

laulellen kansanlauluja ja sen aikaisia kotimaisia salonkilauluja. Tilaa hoitivat rengit ja piit sen verran kuin viitsivät; eikä siskoni voinut, jos olisi ymmärtänytään, mikä tuskin lienee hänen nuoruuteensakin nähden ollut laita - ottaa tehokasta osaa tilan hoitoon, hänellä kun oli tarpeeksi työtä kotitalouden ja lasten hoitamisessa. Senpätähden ei saatukaan talon velkoja vähenemään; ne vain kasvoivat kasvamistaan eikä vihdoin ollut muuta neuvoa kuin luovuttaa pesä konkurssiin. Tilan tultua myydyksi onnistui Gustaf Falckin saada itselleen sopiva toimi Pielisjoen kanavalla, jossa hän tuli Paiholan sulun kaitsijaksi, saaden kunnalta vapaan asunnon, pienen maapalan viljeltäväkseen ja palkkaa sen verran, että tuli siellä perheineen hyvin toimeen.

Lapset olivatkin sillä välin melkein kaikki joutuneet omille jaloilleen, sukulaisten ollen heidän kasvatuksessaan avullisina. Lapsia oli 5, kolme poikaa ja kaksi tyttäretä. Vanhimmat pojat Viktor ja Evert lukivat lakimiehiksi ja ovat nyt Viktor varapresidenttinä ja Evert hovioikeudenneuvoksena Turun hovioikeudessa. Viktor eli vanhana poikana, kunnes tuli yli 40 vuoden ikäiseksi, jolloin hän meni naimisiin merikapteenin tyttären Sigfrid Blomströmin kanssa, joka silloin oli Heinolan kansakouluseminaarin harjoituskoulun opettajattarena, erittäin lahjakas ja hienosti sivistynyt nainen. Tässä nähtävästi hyvin onnellisessa avioliitossa on syntynyt viisi lasta. Evert oli ensi kerran naimisissa kappalaisen tyttären Anna Vallinin kanssa, jossa avioliitossa syntyi yksi poika. Annan kuoltua 1907 meni Evert v. 1911 naimisiin Turun suomalaisen tyttökoulun valmistavan luokan opettajattaren Alma Andersinin (Antervon) kanssa. Vanhempi tytär Linda suoritti Helsingin suomalaisen tyttökoulun ja jatko-opiston kurssin, pääsi saksan kielen opettajaksi Viipurin suomalaiseen tyttökouluun, ollen hyvin onnistunut toimessaan, meni naimisiin saman koulun kollegan Aksel Petreliuksen, nyttemmin Pohjakallio, kanssa ja on nyt neljän reippaan pojan äiti, hoitaen vielä opettajanvirkaansa. Nuorin veljistä Voldemar ei jaksanut suorittaa kuin neljän luokan kurssin lyseossa, mutta oltuaan eräitä vuosia kotonaan antautui sitten kansakoulunopettajan uralle ja nautittuaan jonkun aikaa opetusta kansakouluseminaarissa pääsi vihdoin vakinaiseen opettajavirkaan Pohjanmaalle, on naimisissa entisen palvelijansa Heta Kätkyniemen kanssa ja lukuisan tyttölauman isä. Nuorin lapsista, tytär Elli (Elin) oli aina pienuudesta asti kivuloinen, joten hän pysyi enimmäkseen kotona, myöhemmin ajoittain hoitaen käsityöopettajan toimia kansakoulussa. Gustaf Falckin kuoltua vuonna 1903 siirtyi Amanda siskoni nuorimman tyttärensä kanssa asumaan poikansa Viktorin luo Turkuun, jossa kuoli johonkin kurkkutautiin syksyllä 1910.

Alrik veljeni oli pakotettu käytännöllistä tietä pyrkimään eteenpäin. Tehtiin kyllä yritys saada hänetkin erääseen kadettikouluun Pietarissa, mutta onnistumatta. Äidin kuoleman jälkeen hänelle hankittiin kirjurintoimi paikkakunnan tuomarin luona; ja työskenneltyään eräitä vuosia tällä uralla pääsi hän kruununvoudin Karl Genetzin apulaiseksi, josta hän siirtyi Äyräpään tuomiokunnan tuomarin, Viipurissa asuvan laamanni Cajanderin apulaiseksi ja alkoi sitten palvella Viipurin lääninhallituksessa, jossa hän kohta pääsi vakinaiseen kanslistinvirkaan, oli sitten pari vuotta Kotkan kaupungin järjestysmiehenä, siirtyi sieltä Viipurin kaupunginvoudiksi, tuli sitten nimitetyksi Salmin pitäjän nimismieheksi, minkä jälkeen hän, joka sillä välin oli yliopistossa suorittanut yksityisen tutkinnon kameraalitutkintoa varten

säädetyissä aineissa, nimitettiin ensin Lappeen kihlakunnan henkikirjoittajaksi ja sai vihdoin siirron samallaiseen virkaan Sortavalan kihlakunnassa, josta virasta hän täysin palvelleena otti eron vuonna 1913.

Käytännöllistä tietä oli hän pyrkinyt ja päässyt eteenpäin, ja käytännöllinen olikin hän kaikissa toimissaan. Sivutehtävinään oli hän harjoittanut jotensakin laajaa asianajoa sekä metsäkauppaa ja siten hyvin tullut taloudellisessa suhteessa toimeen. Mainita ansaitsee, että hän oli nuorempana hyvin ahkera metsästäjä, kaataen mm. Salmassa ollessaan pitäjän salomailla ja Venäjänkin puolella yhteensä noin kymmenkunta karhua. Ollessaan Salmin nimismiehenä meni hän naimisiin Rautavaaran kappalaisen Renforsin tyttären, Viipurin kaupungin kansakouluissa opettajana olevan Hilda Renforsin kanssa, josta avioliitosta syntyi kaksi tytärtä, Helli ja Elsi sekä kolme poikaa, Eino, Arvo ja Tuomo. Viimemainittu kuoli lapsena, Helli on suorittanut filosofiankandidaatintutkimuksen, Elsi päästyään ylioppilaaksi ja harjoitettuaan opintoja uusissa kielissä tullut poikani Väinön aviokumppani sekä Eino ja Arvo lukeneet itsensä lakimiehiksi, suorittettuaan Eino oikeus- ja ylempään hallintotutkimuksen ja Arvo filosofiankandidaatin ja lakitieteenkandidaatin tutkimuksen.

Nuorin veljistäni Alfred pääsi äidin kuoltua oppilaaksi Sortavalan apteekkiin, jossa palveltuaan säädetyt oppilasvuodet suoritti farmaseuttitutkimuksen. Sen jälkeen palveli hän ensin Loviisan kaupungin apteekissa eräitä vuosia ja viimeksi Holmbergin apteekissa Viipurissa. Suoritettuaan proviisoritutkimuksen yliopistossa ja ryhdyttyään sitten oman apteekin hankkimiseen, onnistui hänen oston kautta saada siirretyksi itselleen Heinolan kaupungin apteekin privilegiot, ja otti hän apteekin vastaan keväällä vuonna 1879.

Alfred oli luonteeltaan ilomielinen ja hyväntahtoinen, varustettu hyvällä älyllä, joka heti huomasi ihmisissä ja tapahtumissa niitten koomillisen puolen ja sukkelasti lausui niistä leikillisen, mutta harvoin pistävän sanansa. Hän oli niin sanoakseni veljesparven Eero ja olisi hän epäilemättä hyvin edistynyt luku-uralla, jos hänellä olisi ollut siihen tilaisuutta. Hän oli hyvin musikaalinen, soitteli pianoa, mikä taito jäi kuitenkin vaillinaiseksi, kun hän ei koskaan saanut siinä mitään opetusta. Hänellä oli myös sointuisa tenoriääni, ollen sen äänen edustajana sisarusparvemme sekakuorossa ja ottaen aina osaa paikkakunnallaan oleviin kvartetti- ja kuorolauluihin. Sitä paitsi hän harrasti maalaustaidetta, joskaan hän ei tässäkään, ehkä perusteellisemmän opin puutteessa, saavuttanut mitään mainittavaa.

Hän pysyi naimattomana, ehkä syystä, että hänen suosionsa kääntyi taholle, joka oli toiselle annetun lupauksen kautta sidottu. Hän teki tarjouksensa neiti Thilda Tulanderille, Viipurista, joka silloin oli salakihloissa kauppiaan Gustaf Ahrenbergin kanssa. Luulen Alfredin onnistuneen kosinnassaan, jos hän ei olisi tullut "en timme för sent", jos olisi ehtinyt ennen Ahrenbergia.

Heinolassa elettiin Alfredin sinne muuttoaikana oikeata pikkukaupungin elämää: kokoonnuttiin, varsinkin herrat, iltaisin vuoroin toistensa luo tai paikkakunnan ainoaan ravintolaan, viettäen aikaa laulellen, pakinoiden pikkuasioista, väliin korttia lyöden, mutta aina totilaslämmössä. Vähitellen Alfred, joka nuoruudessaan oli elämässään kaikin puolin siivo ja kohtuullinen, tottui tähän elämään ja lopuksi haki tuollaista seuraa joka päivä. Tästä seurasi,

että apteekki jäi melkein kokonaan apulaisten hoitoon, jotka eivät aina katsoneet vain prinsipaalinsa parasta, joten säästö liikkeestä väheni vähenemistään sen sijaan että sen olisi pitänyt nousta. Hyvät ystävät eivät myöskään olleet käyttämättä Alfredin hyväntahtoisuutta saadakseen hänen nimensä takaajana heidän velkasitoomuksilleen, joita he eivät sitten aina kyenneet suorittamaan ja joista Alfred siis sai vastata. Hän oli ostanut apteekkinsa velaksi noin 40,000 markan hinnasta, mutta vaikka liike siinä vuosittain eneni, ei Alfred saanut hintaa suoritetuksi, vaan velka kasvoi kasvamistaan, niin että se tämän vuosisadan alussa nousi paljon yli 100,000 markan.

Noitten suurien velkojen hoitaminen vei Alfredilta kaiken rauhan. Tuo ennen niin sävyisä ja leikkisä mies kävi harvapuheiseksi, jopa ärtyisäksikin, joka tuli ilmi varsinkin jos sattui koskemaan hänen taloudellisiin asioihinsa. Kai edellämämainitun elämäntavan seurauksia - vaikkakaan Alfred ei tietääkseni siinä ylipäänsä mennyt yli kohtuuden rajojen - oli, että hän joka nuorempana oli hinteränpuoleinen ja hyvin nopsa ja sievä liikkeissään, tuli hyvin lihavaksi ja raskasliikkeiseksi ja terveyskin alkoi horjua. Päästäkseen rauhallisempiin oloihin, varsinkin veloistansa, päätti hän myydä apteekkinsa ja saikin sen marraskuussa 1901 myydyksi serkulleen Frans Åkermanille noin 170.000 markasta, mikä hinta vastasi noin hänen velkojensa suuruutta. Kuinka Alfred, joka huolimatta siitä, että paljon otti osaa edellämämainitun paikkakunnan "herrojen" seuraelämään, ei elänyt tuhlaavasti, oli saanut velkansa niin paljon nousemaan, ei olisi selitettävissä, jos ei olisi tiedossa, että hän eräänkin tuttavansa - tilanomistaja Holmbergin - konkurssissa tuli kärsimään lähes 30,000 markan vahingon.

Myytyään apteekkinsa vietti Alfred hiljaista elämää Heinolassa, tullen toimeen farmaseuttien eläkekassasta saamansa ja apteekkikaupassa itselleen ostajalta pidättämänsä eläkkeen avulla. Hänen terveytensä tuli kuitenkin yhä horjuvammaksi, ja syksyllä 1905 hän sairastui johonkin sisäiseen tautiin, arveltiin ehkä olleen syöpä maksassa, joka marraskuun alussa - suurlakon aikana - katkaisi hänen elämänlankansa. Kun suurlakkopäivinä kaikki yhteys eri paikkakuntien välillä oli seisahduksissa, sain minä, joka silloin olin Turun hovioikeuden presidenttinä, tiedon Alfredin sairauden kääntymisestä arveluttavaksi ja sitten seuranneesta kuolemasta vasta suurlakon päätyttyä enkä voinut matkustaa hautajaisiinkaan, kun pidin läsnäoloani hovioikeudessa silloin välttämättömänä. Heinolan kaupungin hautausmaassa sai Alfred viimeisen leposijansa. Haudalle on Frans Åkerman hommannut patsaan.

Nuorin lapsista Laura syntyi aikaan, jolloin lienee jo tullut näkyviin oireita isän joku vuosi sen jälkeen alkaneesta elämäntavan muutoksesta. Jo hänen tullessaan siihen ikään, että hän osasi puhua ja seurata elämää kodissa, oli rauha sieltä kadonnut. Kai siitä syystä äiti suostui kauppias Jernbergin ehdotukseen, että he, joilla ei ollut omia lapsia, saisivat Luran hoidettavakseen, ehkä tarkoituksessa ottaa hänet ottolapsekseen. Laura lienee silloin ollut noin kahden vuoden ikäinen. Muistan vielä, kuinka tyttö huusi äitiä, kun puoliset Jernberg kuomureessään veivät tytön mukanaan ja kuinka äiti silloin vaipui tuolilleen ja kätkien kasvonsa liinallaan purskahti katkeriin nyyhkytyksiin. Laura oli sitten Jernbergin kodissa aina isän kuolemaan asti. Siellä oli hän kerran lähellä tulla tapaturman uhriksi. Jernbergit asuivat kaksikerroksisessa talossa. Eräänä kesäpäivänä oli Laura päässyt yksin pujahtamaan toiseen kerrokseen, jossa ikkunat olivat auki. Tyttö nousi ikkunalaudalle, ja kun palvelija samassa tuli sisään hypähti tyttö, kaatui

ja olisi pudonnut ulos maahan, ellei hän samassa olisi tarttunut nuoraan, joka oli kiinnitetty ikkunan pieleen, jääden siten riippumaan jalat ikkunalaudalla ja pää ilmassa ulkopuolella ikkunan; jaksoi hän pysyttäytyä siinä, kunnes palvelija ehti apuun ja nosti hänet sisään.

Laura oli hyvin sievä ja herttainen lapsi, joten Jernbergit hyvin kiintyivät häneen ja olisivat pitäneet lapsen luonaan; mutta äidin sydän ei jaksanut kestää sitä surua, että lapsi hänestä vieraantuisi; ja haki hän lapsensa kotiin, jossa taasen rauha ja sopusointu, joskin yhdessä aineellisen puutteen kanssa, vallitsi. Äidin rakkaus ja hellä huolenpito korvasi kuitenkin moninverroin tuon aineellisen puutteen, sen tunsimme me lapset selvästi. Pienenä jäi Laura parka kuitenkin äidittömäksi, hän kun oli äidin kuollessa vain yksitoistavuotias. Sen jälkeen oleskeli hän vuoroon naimisissa olevien sisariensa, vuoroin tätinsä Constans Soldanin kodissa.

Opetusta hän nautti edellämainitun pitäjän kotikoulussa, ja tultuaan neidon ikään sai hän, jolla oli erittäin sointuisa metzosopraanoääni, yhden talvikauden ajan lauluopetusta Helsingissä, jossa hänen opettajansa oli meidän silloin etevin laulunopettaja neiti Miili Mechelin - Leo Mechelinin sisar. Varojen puutteessa täytyi tuon opetuksen supistua vähiin, vaikka Laura edistyi hyvin laulutaidossaan. Hän oli kotikuoromme soprano, Ida sisareni alto, Alfred kuten jo edellä mainitsin, tenori ja minä basso. Kun Lauran laulajaura näin tuli katkaistuksi, päätettiin vihdoinkin hankkia hänelle tilaisuus lukea itsensä kansakoulunopettajaksi ja pääsikin hän - silloin jo noin 25 vuoden ikäisenä - oppilaaksi Jyväskylän seminaariin. Suoritettuaan siellä kurssin loppuun, valittiin hän kohta kotipitäjänsä Impilahden kirkonkylässä olevan tyttökansakoulun opettajaksi ja pysyi tässä toimessa kunnes pitäjään perustettiin toinen kansakoulu Kitelän kylään, jolloin hän siirtyi tämän koulun naisopettajaksi. Vaikkakaan Lauran yleistiedot eivät olleet laajat, onnistui hän opettajan toimessaan hyvin, kun hän omaten hyvät kasvattajan lahjat, hyvin ymmärsi oppilaansa; ja olikin hän oppilaittensa ja heidän vanhempiensa suuressa suosiossa.

Muuten oli Laura jo lapsena ja nuoruudessaan luonteeltaan tasainen ja hillitty, ja hänen kauniissa tummanruskeissa silmissään oli aina jokin surunvoittoinen ilme, ehkä heijastus hänen aikaisempien ikävuosiensa osaksi surullisista vaiheista. Siitä huolimatta oli hän mieleltään hilpeä ja tyytyväinen kohtaloonsa, osasipa useasti sattuvasti laskea leikkiäkin, joten hän ympäristössään, muuallakin kuin koulussaan, aina oli hyvin suosittu. Tultuaan täysinpalvelleeksi otti hän vuonna 1911 eron virastaan ja on sen jälkeen enimmäkseen viettänyt hiljaista elämää omistamassaan mökissä Impilahden pitäjän Leppäsillan kylässä lähellä Hirvoisen paperitehdasta, käyden silloin tällöin tervehtimässä sisarusten perheitä, joissa herttainen "täti Laura" on kaikille lapsille ja lastenlapsille aina hyvin tervetullut vieras. Tahtomatta koskaan olla ympäristölleen vaivaksi ovat nuo hänen käyntinsä enimmäkseen hyvin lyhytaikaisia, niin että hän jo seuraavana päivänä tulonsa jälkeen rupeaa tekemään poislähtöä, jolloin on vaikea saada hänet viipymään vielä jonkun tai pari päivää. Sattuupa niinkin, että hän aamulla varhain kenenkään tietämättä pujahtaa pois paikkakunnalta menevään laivaan tai junaan jättäen jälkeensä vain jonkun kirjallisen hyvästin, kaikki tuo vain sentähden, ettei hän tuottaisi kenellekään vaivaa ja häiriötä. Niin sellainen se rakas täti Laura on.

Eikö Lauran elämässä ollut mitään romanttista, kysyttäne. Sellaista kyllä oli vaikkakaan se ei koskaan päässyt kehittymään niin pitkälle, että Laura olisi tullut tilaisuuteen nauttimaan maallisen elämän korkeinta onnea - ystävän kanssa rakentamansa kodin suloutta. Hänen

nuoruutensa ihanne oli lapsuutensa toveri Arvid Genetz, sittemmin Hämeenlinnan lyseon lehtori, professori ja vihdoinkin senaattori. Luulen Arvidinkin ainakin johonkin määrin ihailleen Lauraa. Mutta paikkakunnalle muutti toinen neiton, Eva Arppe, joka vei voiton Lauralta. Tultuaan maisteriksi kosi Arvid Evaa, mutta sai rukkaset. Meni sitten eräitä vuosia, Laura ja Arvid tapasivat toisensa erään lapsuudentoverinsa, Hanna Bergströmin häissä, ja silloin tehdyllä rekiretkellä teki Arvid Lauralle tarjouksensa, mutta tavalla, josta Laura huomasi, ettei hän ollut vielä unohtanut Evaa; ja näin ollen Laura, vaikka hänen tunteensa Arvidia kohtaan eivät olleet jäähtyneet, ei katsonut voivansa antaa suostumustaan. Joku aika sen jälkeen saatiin tietää Arvidin menneen kihloihin Eva Arpen kanssa, joka lienee piankin katunut, että hän hylkäsi Arvidin ensi tarjouksen ja vain lienee odottanut kosimisen uudistumista. Jälestäpäin ovat Arvid ja Eva useasti osoittaneet Lauralle kiitollisuutensa hänen oikeasta käytöksestään. Meni sitten useita vuosia, Laura oli jo pari vuotta ollut kansakouluopettajana, ja silloin vuonna 1882, kuoli täti Constans. Joku vuosi sen jälkeen teki hänen leskensä Johan Soldan, joka silloin oli paikkakunnan kruununvoutina, Lauralle naimatarjouksen, josta seurasi kihlaus; mutta kun Soldanin lapset kovin vastustivat tätä avioliittoa, antoi mies perään ja kihlaus purkautui, mikä lieneekin ollut Lauralle parhaaksi, sillä joku vuosi sen jälkeen kuoli Soldan, jolla oli sydänvika, halvaukseen. Laura jäi siis elämään loppuikänsäkin yksin.

## Lapsuus ja ensimmäinen kouluvuosi

Kun minun on nyt ryhdyttävä kertomaan omia elämänvaiheitani, ymmärrän hyvin tämän tehtävän vaikeudet. Eihän kukaan osaa oikein arvostella itseään, vaan on taipuvainen katsomaan toimintaansa liioittelemalla sen sekä hyviä että huonoja puolia, ja varsinkin hyviä, enkä luule olevani mikään poikkeus tuosta yleisestä säännöstä. Aikomukseni ei olekaan tuoda esiin kaikkia heikkouksiani - ne kai lähin ympäristöni osaksi tuntee; ja mikäli niin ei ole laita, niin eihän niitten päivänvaloon tuomisesta tulisi kuitenkaan kenellekään hyötyä. Tulen siis kertomaan ainoastaan sellaisesta, mikä mielestäni on enemmän merkittävää tai omiansa selittämään sitä käsitystä, joka ympäristöllä minusta on. Sen lisäksi ja ehkä pääasiallisesti tulen viipymään näissä tapauksissa, joilla on merkitystä koko kansallemme ja joissa minä jollain lailla olen ollut mukana.

Synnyin kuten jo edellä olen kertonut, Raahen kaupungissa. Isäni kuului tulleen hyvin iloiseksi kun syntyi poika. Ennaltaan oli perheessä kolme tyttöä, mutta vain yksi poika, ja kai se seikka aiheutti isän ilon. Kuulin sitten useasti sanottavan, että olin "pappas guldgosse" (isän lempipoika). Lieneekö tuo isän erityinen suosio - jos sitä edes oli olemassa, sillä itse minä sitä en koskaan huomannut - aiheutunut siitä ilosta, jonka pojan syntyminen tuotti isälle, vai muusta syystä, sitä minä en rupea päättelemään.

Vuoden perästä muuttivat vanhempani Iin pitäjään, joka sitten tulikin lapsuuteni kotipaikaksi. Ensimmäiset muistoni ovat jo Mäen talosta, missä aluksi asuimme. Muistan hyvin meidän käyttämämme huoneet ja tuon porstuvan toisella puolella olevan ison talonväen tuvan, jonka lattia aina oli musta, sitä kun ei pesty kuin kaksi kertaa vuodessa, jouluksi ja juhannukseksi, avaran pihan ja sen takana olevan ison tuuheita mäntyjä kasvavan metsän nimeltä Plakkari. Seuraavat muistoni ovat kotoisin Muhojoelta, jonka paikan kuva hyvin on säilynyt mielessäni: muistan huoneet, pihan, joen, joka keskikesänä oli niin kuivunut, että helposti pääsi hyppäämään kiveltä kivelle toiselle rannalle, missä olevan niityn mättähillä kasvoi niin runsaasti mesimarjoja. Muistan erityisesti niitä kummallisia satuja, joita meidän vanha lastenhoitajamme, "muori", iltaisin kertoi meille ja joihin olin kovin ihastunut, niin peloittavia kuin olivatkin, niissä kun enimmäkseen puhuttiin noidista ja kummituksista.

Muhojoelle muuttaessamme taisin jo kutakuinkin puhua; vääntäen sanoja aina sen mukaan kuin kielen tottelemattomuus sen aiheutti. Niinpä nimestäni "Woldemar", joksi minua aluksi ruvettiin kutsumaan, minun suussani tuli "Mollo" ja kuten tavallista, oli lapsi itse se, joka sai olla nimensä määrääjänä: Mollo tuli kuin tulikin minun kotinimekseni ja sitä sain kantaa, kunnes muutimme pois Iin pitäjästä. Ei minua taidettu pitää minäkään lahjakkaana lapsena. Minulla lienee ollut hyvin vilkas mielikuvitus, jota nuo "muorin" kummitussadut ehkä osaksi olivat kehittäneet. Hyvin herkkäuskoinen kai myös olin, sillä muistan vielä kuinka vanhemmat sisareni helposti saivat minut uskomaan hyvinkin mahdottomia asioita täydeksi todeksi. Kerronpa erään noista narrauksista.

Lienen silloin ollut noin kolmevuotias. Pitäjän rovasti oli kuollut. Kun jo silloin osasin laulaa ja lienen muutenkin ollut kovaääninen, sanottiin minua välistä "pikkuprovastiksi". Sisaret

käyttivät tuota hyväkseen, uskottelivat minua, että minun piti nyt tulla pitäjän rovastiksi ja matkustaa pappilaan. Alkoivatpa jo pukea päälleni matkaa varten, mutta kun sitten matkasta ei tullut mitään, muuttui lapsen ilo katkeraksi itkuksi. Tuon kaiken muistan vielä aivan selvästi. Herkkäuskoisuuden luulen kauan olleenkin minun luonteeni heikkoja puolia. Lieneekö ollut jossakin määrin seurauksena siitä se, että jo lapsena minulla oli se ajatus, että valehtelevinen oli suuri synti. Sentähden jo silloin kärsin kovia tunnonvaivoja, kun olin huomannut poikenneeni totuudesta, enkä voinut uskoa, että muut minulle uskottelisivat sellaista, joka ei ollut totta.

Ranta-Päkkilästä, jonne muutimme Muhojoelta minun ollessani noin viisivuotias, on minulla enimmäkseen ja selvimmät lapsuudenmuistot. Paras leikki- ja toimipaikkamme siellä oli talon ohi virtaava Iijoen suun pohjoisin haara, joka kevättulvan aikana paisui mahtavaksi koskeksi, jota veneelläkin voitiin laskea, mutta keskikesällä kuivui aivan samalla lailla kuin Muhojoki, muodostaen paikoin vähän suurempia lammikoita, joita aivan kaita puro yhdisti. Vasta talon ohi päästyään leveni se taasen niin että sitä pitkin pääsi veneellä soutamaan, ja oli se jo Mäen ja Hietalan talojen kohdalla noin ½ kilometrin levyinen meren lahdella, josta noin kilometrin soudettua pääsi aavalle Pohjanlahdelle. Noissa lammikoissa oleskeli pieniä kaloja ja varsinkin haukia, välistä joku isompikin. Kalojen pyydystäminen oli meidän poikien parhaimpia huvia.

Muita pikkukaloja ongittiin matosyötillä, mutta haukia nostettiin "renkkelillä", pieniä sormenpituisia heinärenkkelillä ja korttelin (vaaksan) pituisia pajurenkkelillä: heinästä tai pajunoksasta tehtiin ansa, joka varovaisesti pujoitettiin rannalla vedessä seisovan hauen ympäri ja sitten sukkelaan temmattiin ylös, jolloin tavallisesti hauki seurasi mukana - tietysti jos tempu oli taitavasti tehty; ja olin minä siinä veljeksiäni parempi mestari. Mutta jos hauki oli suurempi, meidän sanoillamme "iso hauki", niin silloin käytettiin toista tempua; se oli "leuvastettava": onkivavan päähän sidottiin tarpeeksi vahva noin kyynärän pituinen siima, jonka toiseen päähän sidottiin myös tarpeeksi suuri koukku. Vavalla laskettiin koukku varovaisesti veteen hauen leuvan viereen ja johdettiin hyvin varovaisesti niin että koukun kärki joutui hauen leuan alle, jolloin ei siima tai koukku saanut koskea haukeen, joka silloin olisi silmänräpäyksessä pujahtanut tiehensä; ja kun koukku noin oli saatu asetetuksi, nykäistiin vapa ylös, jolloin koukku tarttui hauen leukaan ja hauki oli pyytäjänsä saaliina. Ja kyllä riemu oli ylimmillään, kun tuollainen "iso hauki" oli saatu kuivalle. Välistä sattui pieniä onnettomuuksiakin tuolla rannalla juostessamme, missä tietysti piti kiivetä joka kivelle, kuinka suuri se olikaan, ja kuinka vaikeaa oli sinne päästä; ja useasti oli tulos se, että luiskahdettiin veteen, välistä pääläelleen. Eräskin kivi sai tuollaisen tempun jälkeen nimekseen "sukelluskivi", jonka muodon ja paikan vieläkin hyvin muistan.

Erityisiä nautintojani oli kiivetä korkealle jonkun puun latvaan ja kiikkuen siellä lauleskella täyttä kurkkua ympäristöltäni oppimiani lauluja. Kuvittelin ehkä minäkin olevani joku lintunen, joitten laulut minua aina kovin viehättivät. Opinkin hyvin tuntemaan kaikkien tavallisten lintujen äänet, niin että laulusta heti voin tietää, mikä lintu siellä viserteli; ja jos joku outo ääni tuli kuuluviin, piti minun heti ottaa selvä mikä elukka siellä äänteli. Olen sitten kummastellut miten voi olla ihmisiä, jotka eivät voi toisistaan eroittaa eri luontokappaleitten ääniä, ei edes peipposen raikasta viserrystä pajulinnun surunvoittoisesta laulusta.



Toinen "sportti", jota me viime aikoina Iin pitäjässä harjoitimme oli oravan pyydystäminen. Naapurissa oli hyvä oravakoira "Lysti", joka ahkerasti kävi metsässä oravia haukkumassa. Kuultuamme Lystin haukunnan riensimme metsään, kiipesimme puuhun, jossa orava oli, ajoimme sen latvaan, itse perästä niin korkealle kuin puun oksat kantoivat. Sitten rivakasti puisteltiin puuta, kunnes orava pelästyneenä yritti hypätä toiseen puuhun, mutta puun heiluessa ei jaksanutkaan saada tarpeellista vauhtia, vaan putosi puitten väliin maahan. Siellä koira sai sen hampaihinsa ja tappoi sen, ja metsästäjä korjasi sen laukkuunsa. Näin me kesässä pyydystimme monta kymmentä oravaa, käyttäen lihaa paistina, joka meistä oli hyvin makeaa.

Noilla puuhun kiipeämisillä oli kuitenkin vaaransa. Niinpä minä kerran kiikkuessani ja laulaessani erään rannalla kasvavan raidan latvassa sain jalkani alla olevan hapraan oksan poikki ja ramahdin alas rannan kivikolle, kaikeksi onneksi jaloilleni ja saamatta muuta vammaa kuin naarmuja poskeeni vieressä olevasta kannosta. Poski pestiin rannalla puhtaaksi eikä äidille virketty mitään. Kun poski kuitenkin seuraavana aamuna oli täynnä punaisia arpia, ei auttanut muu kuin kertoa äidille koko totuus; muistaakseni ei kuitenkaan seurannut sen pahempaa kuin vähän toruja ja varoituksia. Pahemmin kävi kerran oravanpyyntiretkellä Alfred veljelleni, joka silloin oli vasta kahdeksannella vuodella. Orava juoksi korkean kuusen latvaan, Alfred kiipesi perästä niin korkealle kuin pääsi, mutta silloin kai alkoi pyörryttää; hän kadotti tasapainon ja alkoi vieriä alas toiselta oksalta toiselle pudoten vihdoon selälleen maahan, jossa kauan aikaa makasi tajuttomana. Alrik veljeni - minä en ollut silloin mukana - sai suurella vaivalla Alfredin kuljetetuksi kotiin ja poika paran piti monta päivää maata vuoteessa ennenkuin täysin virkistyi tapaturmasta, josta sitten ei kuitenkaan ollut sen pahempia seurauksia.

Ranta-Päkkilän ajan leikkitovereistani säilyy muistoissani varsinkin Kangas-Päkkilän, aivan läheisen naapuritalon, Pekka. Olimme melkein samaäisiä ja varsinkin onkimatkoilla pitkin rantoja liikuimme yhdessä. Ongenkoukut olivat kotitekoisia, nuppineula väännettiin koukuksi, johon sitten puukolla tehtiin pykälä, väkä, että kala koukussa pysyisi, ja mies se, joka osasi vääntää koukun sieväksi ja tehdä vä'än kunnolliseksi. Eräällä sellaisella onkiretkellä sattui, että Pekan koukku hänen onkivapaa heiluttaessaan tarttui minua poskeeni, ja kun Pekan koukussa oli hyvä väkä, oli aika työ saada se poskesta irti; itse vetäisin eikä siitä suurempaa haavaa syntynyt, mutta on vieläkin poskessani pikkunen punertava arpi muistona tuosta kalastusretkestämme.

En muista tarkoin, minkä ikäisenä opin lukemaan. Äiti ja vanhemmat sisareni kai minua siinä opastivat, enkä liene ollut kovin nopsa oppimaan. Mutta kun tulin yhdeksänvuotiaaksi ja alettiin ajatella minun kouluun lähettämistäni, vietiin minut pappilaan. Silloisella kirkkoherralla, rovasti Calamniuksella oli kaksi melkein samaäistä tytärtä kuin minä, ja näitten lukutoveriksi minä pääsin. Opettajanamme oli pappilan vanhin tytär, pikkunen kyttyräselkäinen neiti Agnes, ja hänen johdollansa minä sitten opiskelin katkismusta, piplian historiaa, laskentoa ja ensimmäisen deklinationin latinan kieliopissa eli sen verran kuin vaadittiin päästäkseen Oulun yläalkeiskoulun ensimmäiselle luokalle. Asuin suurimman osan talvea pappilassa ja pääsin ainoastaan sunnuntaiksi - ei aina sitäkään - kotiin, jonne varsinkin alussa oli kova ikävä ja joka siten kävi rakkaaksi. Tuo selveni minulle eräänä kotiolosunnuntaina, kun äiti minua jostakin syystä torui. Suutuin ja uhkasin heti lähteä takaisin pappilaan, mutta tuskin tuon

uhkauksen lausunut, kun minut valtasi kova katumus. Sydän oli pakahtua, kun ajattelin, että olin lausunut äitikullalle noin ruman uhkauksen, ja kätkien pääni äidin helmaan purskahdin katkeriin nyhkytyksiin, niin että äidin oli vaikea saada minut lohdutetuksi.

Pappilassa oli minun muuten kaikin puolin hyvä olla. Vanha rovasti, pieni pyöreä ukko, oli hyvin ystävällinen, ja opettajattareni ynnä lukutoverini sekä muut perheen jäsenet kohtelivat minua hyvin. Rovasti oli leski ja hänellä oli, paitsi edellä mainittuja kolmea tytärtä, ainakin kuusi poikaa, kaikki minua vanhempia ja eräät silloin jo aikamiehiä. Pappila sijaitsi Iijoen rannalla, yläpuolella joen viimeistä kaksihaaraista koskea, joitten haarojen välissä on pitäjän hautausmaana oleva saari. Olin vielä pappilassa, kun joki keväällä purki jääpeitteensä ja sain silloin nähdä tuon suurenmoisen luonnonilmiön, jolloin tulvaveden vaikutuksesta liikkeelle joutunut jää ryntää virran mukana alaspäin merta kohti. Jouduttuaan joen kaidempiin paikkoihin jää suurella voimalla ja räiskeellä nousee ylös joen korkeille äyräille asti, hajoten sitten piesi sirpaleiksi, jotka auringon valossa ihmeen kauniisti kimaltelevat. Hauska oli sitten jäänlähdon jälkeen katsella tulvillaan olevan joen vuolasta virtaa, jota myöten laskeutuu alas isoja hirsilauttoja ja pitkiä veneitä täynnä tervatynnyreitä.

Istuessani kerran pappilan ikkunassa katselemassa jokeen päin huomasin erään nuoren miehen purjehtivan edestakaisin poikki joen, jolla muita veneitä ei silloin näkynyt. Tehtyään pari luovia joen poikki ja tultuaan pappilan vastapuolen rannan läheisyyteen alkoi purjehtija kääntää venettään, mutta silloin tuli tuulenpuuska ja paiskasi veneen kumoon. Purjehtija joutui veteen, mutta pääsi kiipeämään veneen pohjalle; ja virta alkoi kuljettaa venettä noin puolen kilometrin päässä olevaan koskeen päin. Ymmärsin mikä vaara oli tulossa, juoksin huutaen apua ulos ja kiiruhdin rantaan päin. Kohta tulikin aikaihmissä, jotka veneellä riensivät apuun ja ehtivätkin saavuttaa kumossa olevan veneen juuri, kun se oli joutumassa kosken pyörteisiin, ja pelastaa sen pohjalla olevan nuorukaisen, joka oli pappilan vastapäätä olevan talon poika ylioppilas Cajan. Se sattuma, että lukiessani läksyjäni välistä myös silmäilin ohijuoksevaa kaunista virtaa, aiheutti tuon nuoren miehen pelastumisen hengenvaarasta. Ei kukaan muu talossa ollut kumoonpurjehdusta nähnyt, ja tuskin kukaan olisi ehtinyt ajoissa avuksi, ellen olisi tapaturmasta ilmoittanut. Niin tulin tavallaan olemaan yhtenä Luojan välikappaleena tuossa pelastustyössä. Tunne siitä teki minuun syvän vaikutuksen.

Seuraavana syksynä - 1853 - saattoi äiti minut Ouluun, missä pääsinkin yläalkeiskouluun ensi luokalle. Opetuskieli koulussa oli, kuten kaikissa muissakin maamme silloisissa oppikouluissa, ruotsi, jota kyllä osasin yhtä hyvin kuin suomeakin. Oli kuitenkin oppilaita, jotka huononpuoleisesti puhuivat tätä kieltä; ja olikin oppilaitten keskinäisenä puhekielenä enimmäkseen suomi. Luokallani oli opetus suurimmaksi osaksi nuorten ylioppilaitten käsissä ja rajoittui heidän toimensa melkein vain läksyjen antamiseen ja niitten kuulustelemiseen. Mikään annetun läksyn selittäminen ei tullut kysymykseen, vaan osoitettiin kirjasta, mistä ja minne asti oli luettava; ja sitten sai oppilas, ellei hänellä ollut ohjausta kotona, omin neuvoin ottaa selon luettavastaan. Ehkä hyvin kouluun valmistetut erittäin lahjakkaat oppilaat siinä onnistuivatkin, mutta kyllä minulle läksy useasti jäi täydelliseksi hepreaksi, ja edistys oli sen mukainen. Veljeni Arnold oli kyllä silloin koulun kolmannella luokalla, mutta ei juolahtanut mieleeni pyytää hänen apuaan, eikä hänkään sitä tarjonnut. Tähän ehkä oli syynä se, ettemme asuneet samassa paikassa. Arnold asui kauppias Löfgrenin luona keskikaupungilla, minä olin

leskirouva Neumanin täysihoidossa hänen Oulunjoen suun rannalla olevassa talossansa. Siellä oli minulla asuintoverina kolme poikaa, joista muistan parhaiten serkkuni Frithiof Åkermanin, setäni Farbror Jannen vanhimman pojan, Petter Ervastin, jotka molemmat olivat koulun viimeisellä, neljännellä luokalla ja siis minun ja varmaankin omasta mielestään "suuria herroja". Kovin ahkeria lukijoita eivät nämäkään olleet, viettivät suuren osan ajastaan tupakoiden ja lyöden korttia, jolloin punssiakin oli joskus hankittu virkistykseksi, kaikki koululaissa kovasti kiellettyjä. Rouva Neumania ei tämä elämä miellyttänyt ja vihdoinkin hän kaipasi rehtorille, joka eräänä iltapäivänä kenenkään aavistamatta ilmestyi asuntoomme ja tapasi pojat korttipöydän ääressä piiput suussa. Arvaa sen mikä hämmästys tästä syntyi. En muista minkä rangaistuksen syylliset saivat, mutta kortit ja tupakat piti heidän heti heittää palavaan uuniin. Kun rouva N. todisti, että en minä koskaan ollut ottanut osaa noihin "huvituksiin", ei rangaistus kohdistunut minuun.

Kun Arnold lukuvuoden keskivälillä jätti koulun ja matkusti Pietariin, pääsin minä hänen sijalleen kauppias Löfgrenin luo asumaan, muistaakseni ilmaiseksi, kuten Arnoldkin oli siellä ollut. Mutta ei sielläkään minulla ollut mitään ohjausta luvuissani enkä liene sellaista pyytäneenkään; tulos oli, että lukuvuoden lopussa sain ala-arvoisen todistuksen ja jäin luokalle.

Merkillisiä tapauksia kaupungissa kevätlukukauden loppupuolella oli englantilaisen sotalaivaston ilmestyminen Oulun ulkoreitille; oli näet silloin Krimin sota paraillaan riehunnassa ja osa Englannin sotalaivastoa oli lähetetty hävittämään venäläisiä ja siis myös suomalaisia kauppalaivoja Suomen vesillä. Oulussa ei ollut muuta sotaväkeä kuin joku kymmen tahi satakunta venäläisiä kasakoita. Nämä, jotka tietysti eivät olisi kyenneet tekemään sanottavaa vastarintaa viholliselle, saivat kuvernööriltä käskyn kiireimmiten marssia pois kaupungista sisämaahan. Englantilaiset pääsivät siten esteettömästi ryhtymään hävitystoimeensa: kaikki satamassa ankkurissa seisovat ja rakenteella olevat laivat, joita lienee ollut ainakin toista kymmentä, sytytettiin ja paloivat poroiksi ja vihdoinkin pantiin tuli myös Pikisaarella oleviin terva- ja pikivarastoihin. Sytyttäminen alkoi yön aikana ja muistan vielä, kuinka minut herätettiin katsomaan tuota suuremμοista näytelmää, jolloin tuli riehui koko satamassa ja taivas hohti tulipunaisena. Laivaston päällikkö oli, kumma kyllä, tuon hävitystyön tehtyään ja saatuaan tietää, ettei sotaväkeä ollut kaupungissa, seurueineen astunut maihin, tullut kaupunkiin ja kuvernöörimme saattamana käynyt katsomassa kirkkoakin; ja kerrottiin, että eräät merimiehet silloin olivat kaupungin viranomaisilta kyselleet, eikö heidän, meripoikien, sallittaisi antaa noille englantilaisille selkään, johon lupaa tietysti ei annettu. Osa tästä englantilaisesta laivastoväestä sai sitten surmansa, aikoessaan nousta maihin Kokkolan edustalla.

Koulunkäyntini Oulussa rajoittuikin tähän ainoaan lukuvuoteen. Pesän varat eivät riittäneet enää lapsien kouluttamiseen. Heidän ylläpitämisessäänkin piti turvautua sukulaisten apuun. Niinpä seuraavana kesänä, jonka vietimme Hietalassa, sovittiin, että Amanda sisareni ja minut lähetettäisiin Impilahdelle äidinäidin luo. Päätettiin, että matkamme Impilahdelle piti alkaa syyskuun ensi päivinä, että äiti lähettäisi meidät "omalla" (= koko matkaa varten palkatulla) hevosella Kuopioon, josta "mormorin" oma hevonen meidät noutaisi Impilahdelle. Eihän silloin vielä ollut yhtään rautateitä Suomessa eikä mitään laivareittiäkään ollut tällä matkalla

käytettävissä. Oikein pelotti ajatella matkan pituutta; piti hän meidän matkustaa läpi Suomen: Iijoen suulta Laatokan rannoille asti.

Muistan kuinka me, Amanda ja minä, sanottuamme hellät jäähyväiset äidille ja sisaruksillemme, kävimme istumaan meidän leveihin kiesseihimme, erään tuttavan vanhuksen viereen, joka oli ottanut pienellä ruskealla ruunallaan viedäkseen meidät Kuopioon erään etäisen sukulaisen leskirouva Olsonin luo; kuinka sitten hiljalleen, noin neljä viisi peninkulmaa vuorokaudessa kuljettiin Pohjanmaan lakeuksia myöten ensin Ouluun ja sieltä Limingan kautta, missä maa yhä oli yhtä tasaista kuin Iin seuduilla, suoraan Iisalmea kohti; kuinka vihdoin matkustettuamme monta virstaa pitkin aivan suoraa maantietä, jossa näki toisesta virstantolpasta toiseen, Iisalmen pitäjän rajalla yhtäkkiä huomasi korkealla mäellä, josta tie kulki jyrkästi alaspäin. Kaikki hämmästyimme, hevonenkin taisi pelästyneenä itsestään seisahtua, ja katselimme ihmeissään eteemme auennutta aivan uutta maailmaa, jossa maa aivan kuin aaltoili, nousten välistä korkeiksi harjanteiksi ja laskeutuen sitten syviksi laaksoiksi, joissa siellä täällä vilkkuvien järvien pinta välkehteli.

Tuollaista me, lakean Pohjanmaan lapset, emme olleet koskaan nähneet, tuskin aavistaneetkaan, vaikka olimmekin maantiedon oppikirjoista lukeneet vuorista ja laaksoista. Annoimme hevosen pitkän ajan seistä ihaillessamme tuota outoa suuremmissa näköalaa, joka ainakin minuun teki syvän, unohtumattoman vaikutuksen. Kun vihdoin piti jatkaa matkaa tuota jyrkkää mäkeä alas, emme uskaltaneet jäädä kiesseihin istumaan, vaan kiipesimme maahan astuaksemme mäkeä alas, ja hyvin vastenmielisesti lähti hevosemmekin, jonka senkin ensi kertaa piti kulkea noin jyrkkää tietä, liikkeelle ja oli vähä väliin kompastua. Tuollaisia mäkiä sattui sitten useampia loppumatkallamme Kuopioon, ja vihdoin sekä ajajat että hevonen niihin jotakuinkin tottuivat, joten päästiin kaikin puolin onnellisesti perille.

Oltuamme noin viikon päivät Kuopiossa, jossa me saimme tuta paljon ystävällisyyttä "täti Olsonin" ja hänen tyttärensä, rouva Alenin sekä tämän kahden lapsen, meidän kanssamme samaaisten pojan ja tytön puolelta, saapui sinne "mormorin" tahi oikeammin "morbror Jannen" renki nelipyöräisine kärryineen, ja jonkun päivän perästä lähdimme matkalle Impilahtea kohti. Tie kulki Joensuun ja Sortavalan kaupunkien kautta, poikkeamatta kuitenkaan itse viime mainittuun kaupunkiin, kun tie kääntyy Impilahdelle päin noin kolmen kilometrin päässä kaupungista. Kuopion ja Impilahden väliseltä matkalta ei ole muistiini jäänyt juuri mitään erityisempää. Seudut eivät enää meitä kovin kummastuttaneet, ja ajomiehemme samoin kuin hevosemmekin, molemmat karjalaisia, olivat tottuneet mäkiin teihin, niin että epäröimättä ajettiin täyttä laukkaa jyrkkiä mäkiä alas ja ylöskin mikäli hevonen jaksoi.

Ainoa tapahtuma, mikä tältä matkalta on jäänyt erityisesti muistiini, oli seuraava: jostakin syystä jouduimme, Amanda ja minä, riitaan ja vihdoin minä suutuksissani löin Amandaa kädelle. Samassa selveni minulle, kuinka paha ja ruma tuo tekoni oli, kun olin noin pahoin kohdellut tuota aina lempeää ja hyvää sisartani, joka nyt tuossa vierelläni tavallansa minun suojeltavanani istui orpona, ikävöiden samoin kuin minä kauas jättämäämme kotia; ja sen sijaan, että Amanda olisi millään tavalla valittanut, purskahdin minä itse katkeraan itkuun. Amanda lienee ymmärtänyt syyn itsekin, sillä hän kohteli minua sitten hyvin hellästi.

Saapuessamme vihdoin perille muistaakseni keskipäivän aikana kiiruhtivat sekä mormor että tädit ja morbror Janne pihalle meitä vastaan, viime mainittu nosti meidät ystävällisesti

hymyillen käreistä, ja kaikki osoittivat meille, että olimme hyvin tervetulleet. Saimme asunomme pienemmässä rakennuksessa mormorin luona, jossa myös nautimme ateriamme, mutta muuten olimme yhtä paljon morbror Jannen puolella isommassa rakennuksessa. Vähitellen totuimme uusiin oloihimme, ja ympäröivä kaunis luonto ainakin minua erinomaisesti viehätti. Joka aamu lähdin minä kävelemään ympäristössä, mukanani talon pieneppuoleinen valkean ja ruskean kirjava koira "Merkki". Kuljin pitkin laaksoja, kiipesin läheisille vuorille, joista avautui näköaloja, toinen toistaan viehättävämpiä, ja seurasin tarkkaan metsissä olevien eläimien ja lintujen liikeitä ja ääniä. Kun vihdoinkin maahan satoi lunta, oli hauska tutkia lumeen syntyneitä jälkiä: osasinhan minä toisistaan erottaa jäsen, ketun, oravan, karpän ja päästäjäisen (metsähiiren) samoin kuin lintujen, harakan, variksen, teeren, metsäkanan ja pikkulintujen jäljet. Opinpa minä tuntemaan sudenkin jäljet, ne kun olivat paljon suuremmat kuin koiran, jota paitsi suden jäljillä vielä tavallisesti näkyi pitkän hännän piirtämä viiva.

Siihen aikaan saimme tietää, että veljeni Arnold oli päässyt kadettikouluun. Toivo, että minutkin ehkä onnistuttaisiin saamaan kruunun kustannuksella johonkin Pietarin oppilaitokseen, lienee vaikuttanut, että minulle hankittiin opettaja venäjänkielessä, jota minä olin jo Oulun koulussa opiskellut. Opettajakseni rupesi paikkakunnan tuomarin Rosenbomin poika Edvard, joka silloin oli ylioppilas ja oleskeli kotona kai harjaantuakseen käytännöllisesti tuomarin tehtäviin, hänkin kun aikoi ja sitten tulikin lakimieheksi. Muistelen tätien kertoneen, että opettajani oli lausunut olleensa tyytyväinen oppilaaseensa.

Näin kului talvi, kunnes äiti muine kotona olevine lapsineen saapui Pohjanmaalta Impilahdelle. Silloin Amanda ja minä muutimme asumaan äidin kanssa Daanilan taloon Rannankylässä. Äidin turvissa oli tietysti hyvä olla ja sisarusten, varsinkin veljien Alrikin ja Alfredin mukana olo lisäsi hauskuutta. Tuota samoamista ympäristössä jatkettiin vielä suuremmalla innolla ja keksimme myös luulomme mukaan "hyvän" tarkoituksen noille matkoille vapaassa luonnossa. Koulupojilla Oulussa oli tapana kerätä linnun munia; ja tähän me pojat innolla nyt ryhdyimme. Moni pikkulinnunkin pesä tuli siten raikatuksi, puhumattakaan variksen ja harakan pesistä. Olimmehan me tottuneet kiipeämään puuhun. Muistan kuinka kerran pääsimme tikan pesään, joka oli syvällä suuren, keskeltä katkenneen koivun sisällä. Tikka oli kantoon hakannut reijän. Tähän reikään pistettiin luja tuores koivunrunko ja sitten me kaikki painamaan syrjään: ja kanto halkesikin ja pesä muneen paljastui meidän ahnaitten silmiemme eteen ja me pistimme munat mukana olevaan koriin. Emme ymmärtäneet sääliä vieressä seisovassa puussa valittavaa emäparkaa.

Satuimmepa kerran näkemään korkealla mäellä kasvavassa isossa tuuheassa petäjässä "hirveän ison" pesän. Selveni meille, että se oli kotkan pesä. Saada kotkan munia, sehän olisi erinomaista; mutta kotka oli väkevä lintu, ei siis ollut leikin asia lähteä sen kotirauhaa häiritsemään, vieläpä sen pojanalkuja ryöstämään. Retkikunnan johtajana - upraviitel (venäjäksi johtaja) kuten Daanilan talon emäntä minua nimitti - meinasin, että pitää yrittää, mutta varmuuden vuoksi hyvin asetettuina. Neuvoni mukaan otimme metsästä tanakat noin metrin pituiset kanget, ja ne olalla lähdimme marssimaan mäkeä ylöspäin tuota suurta petäjää kohti. Pamppailevin sydämin lähenimme sitä, mutta kun tulimme noin 50 askeleen päähän

puusta, huomasi tarkka silmäni, että tuo loittoa pesältä näyttänyt suuri tukko puussa olikin vain "tuulispää", puuhun muodostuneesta pihkasta tiheästi kasvaneitten oksien kähelmä. Arvaa sen kuinka noloiksi tulimme. Siinä seisoimme aivan kuin Jukolan veljekset Impivaaran (Impilahden) peikkoa peljättyään, kanget maahan painuneina. Ei sentään noloutta kauan kestänyt. Kanget viskattiin pois ja löytöretkeä jatkettiin yhtä iloisina; ja nälän tultua palattiin kotiin, missä tuosta kotkanpesään rynnäköstä ei kuitenkaan hiiskuttu mitään

Mormor, joka jo loppupuolella talvea oli sairastellut, tuli kevätpuolella yhä huonommaksi ja kuoli toukokuun 8 päivänä. Jonkin aikaa tämän jälkeen muutimme mormorin asuntoon, josta jo edellä olen kertonut. Tämä oli meille lapsille erinomaisen tervetullutta; pääsimme siten lähemmäs kirkkoa, jonka ympärillä kaikki pitäjän herrastalot sijaitsivat, ja tulimme näin vilkkaampaan yhteyteen naapuriemme samaaisten lasten kanssa; ja muistan hyvin kuinka hauska sitten seurannut kesä oli, yhteisine vene-, uima- ym. retkineen.

### **Kouluun, Pietariin**

Äitiä kuitenkin painoivat huolet lasten kasvatuksesta, varsinkin poikien, joille piti hankkia koulukasvatusta. Sen aikaisten käsitysten mukaan tyttöjen sopi jäädä siinä suhteessa vähemmällekkin. Varsinkin minulle, joka olin jo kouluiässä, piti hankkia tilaisuus koulunkäyntiin, mutta varoja ei ollut löytynyt siihen. Arnold veljeni onni päästä kadettikouluun pani äidin miettimään, eikö olisi mahdollista saada minulle samalla lailla tilaisuus koulutukseen. Ministerivaltiosihteerivirastossa palveli siihen aikaan toimitussihteerinä Herman Molander, sama mies, joka korotettuna aatelissäytyyn ja vapaaherraksi sitten oli Suomen senaatin jäsenenä ja finanssipäällikönä, ja tämä oli äidin nuoruudentuttavia. Äiti kääntyi kirjeessä hänen puoleensa ja lieneekin saanut sieltä hyviä tietoja, sillä elokuun loppupuolella 1855 matkusti äiti Pietariin vieden minut mukanaan. Hevosella ajettiin Sortavalaan ja sieltä höyrylaivalla Valamon ja Konevitsan luostareitten kautta yli laajan Laatokan "meren" Schlüsselburgin kaupunkiin ja sieltä mahtavaa Neva-virtaa myöten Pietariin, missä saatiin asunto faster Lisetten perheessä. Koko matka sinne oli mielestäni täynnä ihmeitä, varsinkin tuo suuri pääkaupunki mahtavine rakennuksineen ja vilkkaine liikkeineen huumasi minut kokonaan. Höyrylaivan alituinen tukutus oli minua jo matkalla vaivannut, ja kun tulimme Pietariin, niin tuntui tuo vilkas liike ja ajopelien alituinen kolina kaduilla vielä kauheammalta. Muistan valittaneeni äidille, etten saanut rauhaa yölläkään.

Kävimme sitten äidin kanssa valtiosihteerinvirastossa Molanderin puheilla ja tulos oli, että minulle hankittiin vapaaoppilaan paikka Pietarin kolmannessa kimmnasiumissa, jossa tulisin ensimmäiselle luokalle. Jokunen päivä sen jälkeen saattoi äiti, joka osasi jonkinverran venettä ja saksaa, minut tuohon Liteinin kaupunginosassa Panteleimoskin kadun varrella olevaan oppilaitokseen. Saatuaan opiston "direktorille" selvitettyksi asiamme jätti äiti, koettaen pidättää kyöneleitään, minulle hyvästit, ja minä, joka ymmärsin vain jonkun harvan venäjän sanan, seisoin siellä tuntemattoman, vierasta kieltä puhuvan poikaparven ympäröimänä. En voi kuvata kuinka yksinäni ja hyljättynä minä tunsin olevani tuossa vieraassa ympäristössä. Onneksi oli oppilaitoksessa ennaltaan kaksi suomalaista poikaa, Hausen kolmannella ja Höijer toisella luokalla, ja nämä tulivat vähän ajan kuluttua saapuville ja ottivat minut turviinsa, neuvoen

minulle, missä minun paikkani oli luokassa ja muualla - pääsin nimittäin sisäoppilaaksi, joka laitoksessa nautti sekä asunnon että täyden ylöspidon. Oppilailla oli univormu, kuten kadettikoulussakin, sillä eroituksella, ettei nuttuun kuulunut olkalappuja, kuten sotilaskouluissa. Arkipukuun kuului musta verkaröijy punaisine pystykauluksineen sekä samanväriset liivit ja housut, mutta juhlaunivormuna oli tavallinen pitkä sotilastakki yhdellä kullatulla nappirivillä ja punaisilla hihansuilla kullattuine nappineen, ja punaisessa pystykauluksessa oli kullatut levyt. Minut puettiin heti tuohon arkipukuun ja vietiin sitten opetustunnin alkaessa istumaan luokalleni, jossa kuuntelin opetusta ymmärtämättä juuri mitään, eikä minulta mitään kysytykään, opettajat kun tiesivät minun taitamattomuuteni opetuskielessä. Huomasin kyllä, että moni esillä oleva läksy oli minulle, mitä itse aineeseen tuli, jo ennen opittua. Kun päivän opetustunnit olivat loppuneet ja päivällinen oli pitkässä ruokasalissa pitkien pöytien ääressä syöty, jolloin rupesi jo hämärtämään, vetäydyin minä koulun kävelykoridorin nurkkaan, ajattelin äitiä, sisaruksia, kotia, kamalaa tilaani ja - itkin katkerasti.

Niin kului ensi viikko tuossa uudessa oudossa ympäristössäni. Välitunneilla ja vapaina aikoina seurustelin mikäli mahdollista suomalaisten toverieni kanssa. Näistä varsinkin ikääni katsoen minua lähempänä oleva Höijer kohteli minua varsin ystävällisesti esiintyen oikein suojelijana muukalaisia tovereitani vastaan. Tähän hän olikin varsin sopiva rotevana ja vahvakouraisena, mikä tietysti tuotti hänelle paljon "respektiä" poikajoukossa. Hausen, kolmasluokkalaisena ja minua paljon vanhempana, vähemmin huolehti minusta. Hän joutuikin kohta pois oppilaitoksesta, siirtyen sotilasuralle; ja oli, minun tullessani ylioppilaaksi Helsinkiin, upseerina suomalaisessa kaartinpataljoonassa. Höijerin kanssa olimme toveruksia läpi koko koulun, minun otettuani hänet kiinni kolmannella luokalla, jolle hän jäi toiseksi vuodeksi, minkä jälkeen olimme luokkatovereita koulun loppuun asti.

Oppilaat pääsivät ulkopuolelle koulua sukulaistensa ja tuttaviansa luo pyhäpäiviksi. Niinpä minäkin jo ensi lauantaina koulutuntien loputtua sain lähteä sukulaisiani tervehtimään. Meillä oli paitsi Starckin perhettä myös toinen sukulaisperhe Pietarissa, Meijerin perhe, johon kuului äitini isän kaksi sisarta leskirouvat Meijer ja Lindroos sekä Meijerin tytär Rosalie, joka oli naimisissa erään Pietarin kaupunginduumassa palvelevan saksalaisen Schmidt'in kanssa. Näillä oli neljä lasta, kaksi niistä, poika ja tytär melkein minun ikäisiäni. Muistaakseni kävi äiti minun kanssani näitäkin sukulaisiani tervehtimässä, ja lienee silloin sovittu, että kun Arnold-veljeni oli otettu Starckin perheen huostaan, minä tulisin Meijerin perheen holhokiksi ja saisin siellä oleskella lupapäivinä. Muistaakseni aluksi joku sukulaisista lauantaisin haki minut koulustani, mutta opittuani tuntemaan matkan Meijerin maatilalle, joka oli noin kolme kilometriä Suomen nykyiseltä rautatienasemalta Suomeen päin, kävelin yksin tuon matkan. Vietin myös joululomani sukulaiseni luona, kun hevost matka Impilahdelle olisi tullut liian kalliiksi.

Nuo sukulaiset kohtelivat minua varsin ystävällisesti, vaikka lienenkin joskus ollut rasiukseksi; eiväthän he saaneet mitään korvausta kustannuksistaan ja vaivoistaan minun tähteni. En kuitenkaan koskaan voinut huomata muuta kuin että aina olin tervetullut sinne, ja viihdyinkin siellä aivan hyvin. Tietysti kävin joskus Starckien luona ja varsinkin Arnold-veljeäni tervehtimässä, mutta en siellä ollut niin "kotona" kuin Meijerin perheessä. Starckin

serkut olivat minua paljon vanhemmat, ja jäin minä melkein vain syrjäiseksi kuuntelijaksi, kun he ja Arnold keskenään puhelivat. En ollutkaan mikään "hauska poika", istuin muuallakin enimmäkseen itsekseni vaipuneena omiin ajatuksiini, mikäli niitä minulla lienee ylipäänsä ollutkaan. Olin jo silloin hajamielinen, josta syystä kai farbror Starck kutsui minua professoriksi. Enkä minä koulussakaan koskaan saanut mitään suurempaa ystäväpiiriä, oli vain pari samanlaista hiljaista poikaa kuin minä, joitten kanssa enemmän seurustelin, Höijeriä en varsinaisessa merkityksessä voinut sanoa ystäväkseni, lieneekö syy ollut minussa vai hänessä. Ystävällinen hän siitä huolimatta aina oli minua kohtaan.

Schmidtin lapset harjoittelivat pianonsoittoa, ja siellä minäkin joskus pääsin pianon ääreen ja opin itsekseni soittelemaan eräitä pieniä kappaleita. En minä itse eikä kukaan muukaan tullut ajatelleeksi, että minulle ehkä kannattaisi hankkia musiikin opetusta. Itse ajattelin aina, että olinkin aivan köyhä, toisten armoilla elävä poika, eikä minun sopinut pyrkiä tuollaisiin ylellisyysasioihin, niin paljon kuin haluni sinnepäin paloikin. Tyydytin musikaalista haluani laulamalla itsekseni vanhoja laulujani ja uusiakin, mikäli ympäristössäni sain niitä kuulla. Käydessäni Starckin luona sain kyllä kuulla paljon hyvääkin musiikkia, varsinkin pianonsoittoa; opinhan siellä tuntemaan monta Pietarin etevintä pianistia, kuten Anton Rubinstein, Hänseltin ym. Tämä tuttavuus tietysti rajoittui vain loittoa jostakin ovenraosta näkemiseen ja kuulemiseen; mutta Ingeborg serkkua, joka jo minun tullessani Pietariin oli tunnettu pianotaiteilija ja kotona alituisesti istui flyygelinsä ääressä, sain mielin määrin kuunnella, mikä tietysti kehitti käsitystäni soittoitaiteesta ja musiikista ylipäänsä.

Ingeborgin omiin konsertteihin sain minäkin joskus vapaapiletin; silloin olin tilaisuudessa kuulemaan muitakin soittokoneita käyttäviä taiteilijoita ja laulajia, mutta muuten olin aniharvoin tilaisuudessa taidenautintoon. Niinpä muistaakseni kävin italialaisessa oopperassa, venäläisessä oopperassa, saksalaisessa ja ranskalaisessa draamallisissa teattereissa vain kerran kussakin, venäläisessä teatterissa en kertaakaan. Sukulaiseni eivät kai pitäneet heille sopivana useammin kustantaa minulle tuollaista huvitusta, ja minä puolestani pidin sen aivan luonnollisena. Nautinhan minä muutenkin niin paljon hyvää heiltä aivan ilmaiseksi, josta tunsin olevani heille suuressa kiitollisuudenvelassa. Kun siis en saanut mitään opetusta musiikkitaiteesta - koulussakaan ei opetettu muuta kuin venäläistä kirkkolaulua, johon minä luterilaisena tietysti en ottanut osaa - jäivät minun musikaaliset taipumukseni, mikäli tuli soitannon tai laulun oppimiseen, aivan ilman säännöllistä kehitystä.

Niin kului kouluaikaani Pietarissa jotensakin yksitoikkoisesti enimmäkseen kouluseinien sisällä. Opin jo ensimmäisenä lukuvuonna sen verran venäjää, että opettajat huomasivat minun osaavan ensiluokan kurssin, joka olikin minulle Oulun ajalta enimmäkseen tunnettua, niin että voivat siirtää minut toiselle luokalle. Tässä on mainittava, että kun aivan harvoin kuulin Pietarissa suomea puhuttavan - sukulaiseni puhuivat keskenään ruotsia tai saksaa ja venäjää ja vaikka tädit osasivat suomea, käyttivät he sitä aniharvoin - niin unohdin ensimmäisenä vuonna tuon suomen kielen niin että tultuani kesällä kotiin sekotin sen ensin venäjään; mutta parin viikon päästä sujui suomi taas entiselleen.

Vuosien kuluessa huononi suomen kielen taitoni kuitenkin aika lailla - eihän silloin tullut kysymykseenkään hankkia minulle suomalaista lukemista. Ruotsin kielen taito pysyi entisellään, johon vaikutti sekin seikka, että opetuksen uskonnossa sain tällä kielellä. Pietarin



oppilaitoksissa olevia suomalaisia poikia varten oli siihen aikaan asetettu Suomen valtion varoilla palkattu uskonnon opettaja, ja tässä toimessa oli minun Pietariin tullessani sittemmin Suomen kansakoulun perustajana tunnettu pastori Uno Cygnaeus. Hän antoi meille kimmnasiumissa oleville suomalaisille oppilaille yhden yhteisen tunnin viikossa. Nämä tunnit tuntuivat ainakin minusta kuin käynniltä kotimaassa ja kyllä pidin huolta, että silloin hyvin osasin läksyni, korkein arvolause minulla olikin aina tässä aineessa, ja välimme uskonnonopettajamme kanssa oli aina kovin hyvä, kohdellen hän meitä kaikin puolin isällisesti. Kaksi vuotta muistaakseni oli Cygnaeus opettajanamme, johon toimeen sitten tuli pastori Lukander, hyvin harras toimessaan; ja oli meidän suhteemme häneen ehkä vieläkin lähempi, hän kun silloin tällöin kutsui meidät luokseen käymään. Lukander siirtyi sitten Helsingin lähetyskoulun johtajaksi.

Vaikk'en ollut parhaita oppilaita luokallani, pääsin minä kuitenkin joka vuosi ilman ehtoja seuraavalle luokalle. Ne aineet, jotka minua eniten huvittivat, olivat matemaattiset - algebra, geometria, fysiikka ja trigonometria - jotka hyvin helposti opin, sekä maantieto, jossa varsinkin olin sukkela karttojen piirustamisessa, niin että osasin ulkoa piirtää kaikki maanosat, ja varsinkin Euroopan niin tarkkaan, että sain oikealle paikalleen kaikki oppikirjassamme luetellut kaupungit. Muistan vielä kuinka päästötutkinnossa, jossa oli paitsi meidän maantiedon opettajaa läsnä eri tutkijakunta ja jossa sain piirrettäväkseni mustalle taululle Euroopan kartan, tuo tutkijakunta, ehkä epäillen, että minulla oli käsissäni malli, tuli taulun viereen seuraamaan työtäni ja sitten ihmetteli piirustustaitoani, arvellen joku heistä olevan sääli pyyhkiä pois taululta tuo hyvä kartta. Olin muuten tavallisten koulupoikain tapainen siinä että luin juuri sen verran kun tiesin opettajan vaativan; ja opettajain joukossa ikävä kyllä oli sellaisiakin, jotka vaativat vähän. Sain vihdoin viimeiseltä, seitsemänneltä, luokalta aika hyvän päästötodistuksen, joka oikeutti minut ilman enempää tutkintoa pääsemään Venäjän yliopistoihin, vieläpä antoi minulle neljänentoista luokan virka-arvon eli oikeuden päästä venäläisiin hallitusvirastoihin ylimääräiseksi virkamieheksi ja siellä saamaan ylennystä ansion ja virkavuosien mukaan. Sellaiset olivat siihen aikaan vaatimukset noihin hallinnollisiin virkoihin.

Olostani Pietarissa on vielä mainittava, että keskiluokilla ollessani kuoli täti Meijer, jonka jälkeen Schmidtin perhe muutti maatilalta, joka myytiin, kaupunkiin asumaan, jolloin minä enimmäkseen vietin lupapäiväni heidän luonansa, vaikkakaan ylipäänsä en ollut heillä yötä, vaan palasin öiksi kouluuni, Kova kohtalo seurasi sitten tuota perhettä: isä Schmidt sai halvauksen ja tuli melkein kykenemättömäksi työhön, ja kolme vanhinta lasta kuoli lyhyen ajan kuluessa kurkkumätään, joka tauti, kumma kyllä, ei tarttunut minuun, vaikka lasten sairauden aikana kävin talossa tiedustelemassa heidän terveyttään. Kun heidän perheolonsa kävivät noin surullisiksi, niin en minä viime vuosina enää käynyt heillä muuta kuin lyhyillä visiiteillä. Pistäydyin sen sijaan useammin kuin ennen Starckien luona, varsinkin silloin kun Arnold vielä siellä oleskeli. Minun ollessani kuudennella luokalla pääsi Arnold kadettikoulusta upseeriksi ja sai virkatoimensa Kronstadtissa, jossa minä kerran kävin häntä tervehtimässä hänen vaatimattomassa nuoren miehen kodissaan.

Kesäloman ajaksi, joka kesti kesäkuun 1/13 päivästä elokuun 7/20 päivään asti, pääsin minä aina Suomeen, rakkaaseen kotipitäjään. En voi sanoilla kuvata mikä riemun hetki se oli, kun pääsi Nevajoen rannalla odottavaan laivaan, jonka keula oli käännetty Laatokan merta kohti ja joka sitten lähti liikkeelle sinne päin. Matka kesti kokonaista kaksi päivää, sillä yötä oltiin Konevitsan luostarin rannassa, kun venäläiset pyhiinvaeltajat, joita laiva tavallisesti oli täpösen täynnä, tahtoivat käydä luostarissa toimittamassa hartauttaan. Seuraavana päivänä viivytettiin joku tunti Valamon luostarissa, jonne suurin osa matkustajista jäi. Tuon viipymisen ajan Valamossa sain kuitenkin kulumaan aika nopeasti, kun oli hauska kävellä luostarin kauniissa, Impilahden vuoriseutua muistuttavassa ympäristössä, jonka huolellinen viljelys oli runsaasti sievistänyt ja jossa olisi tuntenut itsensä aivan kuin kotona olevaksi, jos eivät nuo venäläiseen tapaan rakennetut kirkot ja muut rakennukset ynnä siellä häärivät munkit ja muu yleisö olisi häirinneet tätä tunnelmaa. Kello 5 j.p.p.tavallisesti päästiin Sortavalan rantaan ja sieltä jatkettiin matkaa kyytihevosella - mitään höyryvenekulkua Impilahteen ei silloin vielä ollut - ja ehdittiin ajoissa kotiin, jonne oli noin 50 kilometriä, tavallisesti puoliyön aikana. Silloin alkoi riemuinen vapauden aika. Koulukirjoja ei minulla koskaan ollut mukana - enhän niitä tarvinnut, kun en ollut saanut ehtoja - eikä koskaan juolahtanut mieleeni että ehkä ei olisi haitannut koettaa kesänäikana varmentaa koulutietojani. Nautin vain täydellisesti vapaudesta, käyttäen aikaa pääasiallisesti kalastamiseen ja juoksentelemiseen pitkin kaunista vuoriseutua sekä, tultuani siihen ikään että sain käyttää pyssyä, myös metsästämiseen. Vielä ylioppilaanakin seurasin tuota samaa tapaa lukemiseen nähden, enkä ole sitä koskaan katunut. Ehkäpä saan kiittää tuota menettelyäni siitä, että olen niin vähän tarvinnut sairastella ja että vielä vanhuudenkin päivinä olen aika voimakas ruumiiltani ja kepeä liikkeessäni. Olenkin aina ollut sitä mieltä, että jos lukukaudet käyttää ahkeraan henkiseen työhön, niin on kyllä varaa uhrata lupa-ajat ruumista varten - ja samalla myös mieltä virkistäviin käytännöllisiin toimiin.

Äidin eläessä tulikin minun ahkera kalastamiseni hyvään tarpeeseen. Siten saatiin hyvä lisä kodin niukkoihin elantotarpeisiin. Onkiminen oli silloin, kuten myöhemminkin, tavallinen kalastuskeinoni, ja harjoitin sitä enimmäkseen itsekseni; kun veljeni eivät samassa määrin sitä harrastaneet, eivät he ylipäänsä siinä niin hyvin kuin minä onnistuneet, jota vastoin uistelemista ja hauenkoukkujen laskemista tavallisesti toimitettiin yhdessä.

Olin siinä erilainen kuin ylipäänsä pojat, etten harrastanut mitään kilpailua toisessa tai toisessa muodossa; en yrittänyt juoksussa, hyppyissä, uimisessa tai muussa semmoisessa koettaa voittaa toisia tai muuten näytellä etevämyyttäni, jota ehk`en omannutkaan ainakaan yli kaikkien toverieni; ja kun harjoitin kalastusta ja metsästäystä, niin pidin aina silmällä, että tuosta "huvistani" olisi ainakin jotakin hyötyä. Näytellä "miestä" pidin halpana enkä luultavasti siitä syystä langennut sellaisiin miesten tapoihin, kuin tupakanpolttoon ja liialliseen juomiseen, joskaan en silloin ymmärtänyt, että miedompientkin väkijuomien nauttiminen voi olla vaarallista ja että sitäkin siis on vältettävä.

Kun äidin kuoltua kotimme hajosi - olin silloin päässyt kuudennelle luokalle - ei seuraava kesä ollut enää entisen kaltainen, ja me sisarukset asuimme hajallaan eri sukulaisten luona, vaikka kyllä useasti tapasimme toisiamme. Kun me pojat, Alrik, Alfred ja minä, - Arnold oli jo upseerina ja palveli kesäisin sotalaivoilla eikä siis päässyt kotipitäjään - olimme morbror Soldanin luona, käytti hän meitä apulaisina hänen virkakirjojensa puhtaaksi kirjoittamiseen ja

vertailemiseen ja silloin tietysti jäivät kaikki tavalliset kesähuvit lepäämään, eikä mielikään niihin kovin palanut, kun huomasi, ettei sukulaisten pöytä kaivannut sitä lisää, joka esim. kalastuksemme kautta voi syntyä. Toisin sanoen: kaikki oli toisin kuin äidin eläessä, eikä kesäkään enää oikein kesältä tuntunut.

Vaikkakaan ei enää ollut omaa kotia, joka olisi luokseen houkutellut, niin oli lähtö Pietarista, saatuani päästötodistuksen gymnasiumista, erinomainen riemuhetki. Olinhan päässyt tuosta seitsenvuotisesta vankeudesta vieraassa maassa, sillä vankeudelta olo Pietarissa aina oli minusta tuntunut. Olin vapaa ja sain palata kotimaahan, tarvitsematta enää avata vankilani ovia.

## Opiskeluaika

Oli kuitenkin tehtävä yksi, kuten toivoin, viimeinen matka Pietariin. Tarkoitukseni tietysti oli päästä kotimaan, Helsingin yliopistoon. Tiesin, että minua ennen Pietarissa gymnasiumin kurssin lopettaneet suomalaiset oppilaat olivat menetelleet siten, että olivat ensin kirjoittautuneet Pietarin yliopistoon ja sieltä pyytäneet ja saaneet ilman tutkintoa siirron Helsingin yliopistoon. Näin minäkin päätin menetellä jo siitäkin syystä, että pääsytutkinnon ottaminen viimeksi mainittuun yliopistoon minulle olisi käynyt vaikeaksi. Ainakin se olisi vienyt minulta aikaa jo senkin tähden, että Pietarissa lukemani kurssit olivat monessa suhteessa toisenlaiset kuin Suomen oppikoulujen, eräissä aineissa, kuten uusissa kielissä, laajemmat, mutta toisissa pienemmät. Minun oli siis syksyn tultua matkustettava Pietarin sikäläiseen yliopistoon ilmoittautumista varten; ja vietettyäni kesäni Impilahdella sukulaisteni luona lähdin viimeiselle Pietarinmatkalleni. Kirjoittauduin siellä yliopiston silloin ainoaan toiminnassa olevaan matemaattiseen tiedekuntaan - muut tiedekunnat olivat sattuneitten ylioppilasmeteleitten jälkeen suljetut - mutta pyysin joku viikko sen jälkeen, että minut siirrettäisiin Helsingin yliopistoon. Tämä siirto, Venäjällä voimassa olevien sääntöjen mukaan, tapahtui virkateitse, ja siitä minun ei tarvinnut pitää sen enempää huolta.

Pääsin siis, oltuani pari viikkoa Pietarissa, matkustamaan kotimaahan. Lieneekö laivakulku Laatokalla jo silloin lakannut vai oliko niin sopivampi syystä että laiva vain kerran viikossa lähti Sortavalaan, päätin lähteä matkaan maata myöten. Suomalaisia, varsinkin yleiseen rahvaaseen kuuluvia matkustavia varten oli Suomen valtion lähellä Nikolain rautatien asemaa omistamassa talossa majapaikka (jota kutsuttiin Suomen kortteriksi ja jota silloin hoiti Pahkanen niminen mies), jossa aina oli Suomen rajapitäjistä saapuneita hevosmiehiä. Sieltä minäkin hankin itselleni erään kivennapalaisen talonpojan kyytimiehekseni ja sanottuani farbror ja faster Starckille, joitten luona olin nuo viimeiset kaksi viikkoa asunut, hellät jäähyväisensä lähdin matkaan kivennapalaisissa nelipyöräisissä kärryissä, paksu heinäsäkki istuimenani. Tärisytti kyllä aika lailla kaupungin kivikaduilla, mutta hyvältä ja hauskalta tuntui kuitenkin istua tuon suomalaisen ukon vieressä, menihän matka kotimaata kohti.

Rajalle oli noin 40 virstaa ja matkalla piti kerran syöttää hevosta ja miesten piti myös saada jotakin virvoketta. Seisahduimme sentähden erään "trahtiirin", maalaisravintolan eteen ja noustuani kärryistä lähdin kävelemään sisään. "Ottakaa matkalaukkunne mukaan", huomautti minulle ajomieheni, "muuten se häviää". Tein niin ja juotuamme teetä voileivän kanssa jatkettiin noin puolen tunnin kuluttua matkaa. Tultiin päivän jo hämärtäessä Rajajoelle ja ajettuamme yli joensillan olimme onnellisesti kotimaassa. Tieto siitä, että nyt olin Venäjän iäksi jättänyt, oikein hurmasi minut.

Heti joen suomalaisella puolella oli ensimmäinen suomalainen kestikievari, majatalo, ja tästä oli matkaa jatkettava kyytihevosella, jonka heti tilasinkin. Mennessäni kestikievarihuoneeseen, aioin taasen viedä matkalaukkuni mukana. "Nyt ollaan Suomessa, ei se tästä häviä", virkkoi kyytimieheni, ja minut valtasi niin suloinen turvallisuuden tunne: laukku jäi entisen kyytimieheni kärryihin, suoritin tälle sisääntultuani sovitun kyytipalkan, ja kun nousin sitten

kyytihevosen kärryihin, niin oli matkalaukkunikin jo siellä paikoillaan. Matka Impilahdelle sujui sitten ilman minkäänlaisia selkkauksia.

En matkustanut kohta Helsinkiin, vaan jäin sukulaisteni luo Impilahdelle odottamaan tietoa paperieni siirtämisestä Helsingin yliopistoon. Mutta "hitaat olivatkin nytkin herrain kiireet". Vasta joulun aikana sain tiedon siirron tapahtumisesta. Tulin siten olleeksi koko syyslukukauden maalla, mikä ei ollut tapahtunut kertaakaan sen jälkeen, kun tulin Pietariin kouluun. Nautin erinomaisesti tuosta vapaudestani, viettäen enimmän ajan liikkumiseen vapaassa luonnossa tavallisesti pyssy olallani, vaikk'ei saalis ollutkaan kovin runsas, kun minulla ei ollut metsästyskoiraa.

Joulun jälkeen, tahi oikeammin uuden vuoden alussa 1863 lähdin sitten ensimmäiselle Helsingin matkalleni, joka tehtiin hevosella, sillä rautateitä ei vielä silloinkaan ollut Suomessa muualla kuin Helsingin - Hämeenlinnan välillä, eikä sekään vielä aivan valmiina. Matka Helsinkiin kesti noin kolme vuorokautta, kun osa öistäkin siihen käytettiin. Koko ylioppilasajallani tein matkani kotipitäjän ja Helsingin välillä samalla lailla; vain jonkun kerran käytin hyväkseni laivakulkua Viipurin ja Helsingin välillä; muuten kävi maamatka Sortavalan, Lappeenrannan ja Porvoon kaupunkien kautta, kun se oli suorin. Tavallisesti matkustettiin yhdessä muitten paikkakunnalta kotoisin olevien ylioppilaitten kanssa, kaksi samassa ajopelissä, joten kyytiraha jakautui kahdelle, ja kuluihan matka siten hauskemmassi, ja lepopaikoillakin oli rattosampi.

Vietettyäni koko seitsemän vuotta poissa kotimaasta enimmäkseen kouluseinien sisällä olin tietysti aluksi aivan tottumaton siihen vapaaseen elämään, johon nyt olin joutunut. Ei minulla ollut muuta kuin aniharva tuttu ylioppilasjoukossa, ei yhtään entistä koulutoveria. Samaan aikaan kuin minä oli kyllä Pietarin toisesta gymnasiumista ylioppilaaksi päässyt Willy Calonius siirtynyt Helsingin yliopistoon, mutta eri opistoissa olleina emme Pietarissakaan olleet lähemmin tutustuneet toisiimme. Jo silloin oli minussa se tunne ett'emme sopineet yhteen, kuten sitten, tultuamme samaan aikaan virkamiehiksi Viipurin hovioikeuteen, vielä selvemmin tuli näkyviin, hän kun oli - vaikkakin hyväpäinen ja taitava virassaan - muuten täydellinen materialisti ilman minkäänlaisia ihanteellisia pyrintöjä. Helsingissä kasvaneena hän oli tietysti ruotsinmielinen.

Oli vielä toinen syy miksi en päässyt suuremman toveripiiriin tuttavuuteen. Sekä Caloniukseen että minuun katsoivat muut ylioppilaat vinoon, kun olimme saaneet kasvatuksemme Venäjällä. Tästä huolimatta yritti Calonius päästä Uusmaalaisen osakunnan jäseneksi, mutta osakunta hylkäsi hänen pyyntönsä. Osakunnat eivät silloin olleet virallisia, "laillisia"; yliopiston silloiset säännöt olivat lakkauttaneet entiset osakunnat, mutta ylioppilaat ryhmittivät senkin jälkeen vähitellen epävirallisiin osakuntiin, samojen perusteitten mukaan kuin ennenkin. Yliopiston hallitus ei sekaantunut asiaan, vaan antoi niitten rauhassa toimia. Minäkin aioin ilmoittautua pohjalaiseen epäviralliseen osakuntaan, mutta saatuani kuulla Caloniuksen kohtalosta luovuin tuosta aikeestani enkä siis tullut tilaisuuteen ottamaan osaa osakuntaelämään.

Jäin siis ulkopuolelle tavallisen ylioppilaselämän ja sattuessani muuten johonkin yhteyteen muitten ylioppilaitten kanssa sain usein heidän kohtelunsa kautta tuta, että heidän mielestään olin heidän alapuolellaan, mikä vaikutti minuun hyvin masentavasti, Tottumattomuuteni ylioppilasnuorison tapoihin ja luonnollinen ujouteni, ehkäpä myös hidas luonteeni, joka teki

että enimmäkseen jäin mykäksi, kun minuun sanoilla hyökättiin, kai osaltaan vaikutti sen, että tuollaisissa tapauksissa enimmäkseen jäin alakynteeseen. Läpi elämäni olenkin paljon saanut kärsiä saamattomuudestani torjua luotani suoraan silmiini lausuttuja loukkauksia. Olen aina ollut hidas niitä vastaan puolustautumaan; ajatus että kai olen itse käytökselläni aiheuttanut tuon kohtelun, on tavallisesti tehnyt minut mykäksi, vaikka jälestäpäin olenkin usein huomannut hyökkäyksen olleen aiheettoman. Olen toisin sanoen - luullakseni - useasti näyttänyt tyhmemmältä kuin mitä olen ollut.

Kovin hauskoja muistoni ylioppilasajaltani eivät siis ole. Pari asiaa oli kuitenkin, joista jo ylioppilasajaltani löysin paljon iloa ja virkistystä. Ennen lähtöäni Helsinkiin satuin näkemään eräällä kirjurilla Impilahdella viulurämän, jota tuo kirjuri ei enää käyttänyt, kun oli hankkinut itselleen paremman. Jospa kykenisin viulua soittamaan, ajattelin, ja ostin tuon rämän kolmella ruplalla ja vein sen mukana Helsinkiin. Ostin siellä nuottikaupasta pienen viulunsoiton oppaan ja aloin sen johdolla harjoitella. Muistan vielä kuinka minä, vaikka asuin yksin huoneessa, josta ei ollut ovea muualle kuin etehiseen, pelkäsin soitollani häiritsevänä naapureitani, kun huomasin itse miten pahalta ensimmäiset soittoyritykseni soivat. Tuollainen arkuus - pelko, että esitykseni olisi rumaa - on seurannut minua läpi elämäni ja on, luulen minä, ollut esteenä edistymiselleni. Edistyin kuitenkin vähitellen soittotaidossani niin että jo ensimmäisenä kesänä osasin Laura siskoni säestyksellä soittaa pieniä kappaleita.

Ostin, muistaakseni seuraavana syksynä, 80 markalla paremman viulun ylioppilas, sittemmin senaattori, Oskar Gyllingiltä. Viulu tuli parhaaksi kumppanikseni varsinkin silloin, kun asuin yksin; ja monta ikävää hetkeä sain sen avulla muuttumaan sanoisinko riemuisiksi, niin kokonaan antauduin silloin musikaalisten tunteitteni valtaan. Sitä, että joskus osasin soittaa muittenkin mielestä hyvin, osoitti kai se, että kun minut esitettiin eräälle asuinhuoneeni läheisyydessä asuvalle ylioppilaalle, jonka kanssa muuten en ollut tuttu, tämä virkkoi: "tehän soitatte niin kauniisti viulua". Olen niin harvoin saanut tunnustusta soitostani, etten voi olla mainitsematta tätä tapausta; onhan tunnettu asia että "taiteilijat" menestyäkseen kaipaavat tunnustusta. Ei tuon tunnustuksen puute kuitenkaan vaikuttanut, että jäin kuin jäinkin vain vähäpätöiseksi diletantiksi. Syynä siihen kai oli, että liian myöhään ryhdyin tuon taiteen harjoittamiseen ja, luottaen liian vähän kykyyni, aluksi en edes yrittänyt hankkia itselleni opettajaa; enkä katsonut varojenikaan siihen riittävän.

Kun loppupuolella ylioppilasaikaani sattumalta tutustuin erääseen Helsingin orkesterissa palvelemaan saksalaiseen viuluniekkaan ja hän tarjoutui antamaan minulle opetusta, kävin kyllä tässä opissa 8 tuntia, mutta kun tuo opettajani sen jälkeen sairastui, loppui opetukseni samalla, enkä sen jälkeen hankkinut itselleni enempää opetusta. Viuluni oli kuitenkin yhä minun uskollisena kumppaninani, jota tultuani virkamieheksikin aina kuljetin mukana jopa ensimmäisillä kärjämatkoillanikin, virkistäen sen vinguttamisella istuntojen loputtua väsyntä mieltäni; eivätkä virkatoverini liene siitä kovin kiusaantuneet, koskapa eivät siitä muistaakseni valittaneet. Vasta kun poikani Lauri tuli niin suureksi, että osasi käyttää viuluani, tulin harvemmin itse tarttuneeksi siihen, ja minulta jäi se vihdoinkin kokonaan unohduksiin.

Suurimman viehätyksen elämässäni on minulle sittenkin tuottanut laulu. Pietarissa ollessani sain kyllä kuulla etevääkin soololaulua, mutta en paljon muuta kuorolaulua kuin mitä kuulin koulun venäläisessä kirkossa. En myöskään ottanut osaa kuorolauluun, jota kotipitäjässä siihen

aikaan hyvin vähän harjoitettiin ja, mikäli koetettiin, vähällä menestyksellä. Kun sitten Helsingissä sain kuulla Fredrik Paciuksen johtamaa ylioppilaskvartettilaulua, oli se minulle aivan uutta. Kun minulla oli tavallisen hyvä barytoni ääni, pyrin ja pääsin ylioppilaslaulukunnan jäseneksi, ja myös niihin ulkopuolella yliopiston oleviin soitannollisiin tilaisuuksiin, joissa kvartetti- ja kuorolaulua tarvittiin ohjelmaan.

Ensimmäisenä lukukautena eli keväällä 1863 en muistaakseni päässyt ottamaan osaa tuollaisiin tilaisuuksiin. Taisinpa vasta lukukauden loppupuolella huomata liittyä ylioppilaslaulukuntaan. Mutta jo seuraavan lukukauden alussa sattui tuollainen tilaisuus, ja se aika merkillinen. Suomen ensimmäiset valtiopäivät olivat määrättyt alkaviksi syyskuun 15 päivänä ja keisari Aleksander II oli luvannut tulla ne juhlallisesti avaamaan. Hänen piti saapua Helsinkiin laivalla ja määräpäivänä oli kokoontunut suuri joukko sekä viranomaisia että kaupungin yleisöä rannalle Keisarillisen palatsin edustalle, johon laivan tuli seisahtua. Minäkin kiiruhdin paikalle ja onnistuinkin pääsemään aika likelle maihinlaskemipaikkaa, josta punainen verkamatto johti suoraan palatsiin. Vähän ajan päästä, taisi olla noin keskipäivän aikana, lähenikin laiva rantaa ja komentosillalla seisoivat sotilaspukuun puettu pitkä pulska mies, joka laivan ollessa noin parikymmentä sylvä rannasta nosti oikean kätensä lakkinsa tasalle tervehtien silminnähtävästi siten rannalla seisovaa yleisöä. Tuon minäkin heti hoksasin ja hyvin ymmärsin, mutta näytti siltä kuin viranomaiset ja muu yleisö eivät heti olisi asiaa oikein tajunneet, sillä vasta kun Keisari kolmannen kerran uudisti tuon kätensä nostamisen, alkoi joku ääni hurrata ja lienen juuri minä tuon alun tehnyt, vaikka ensin epäröin sopiko minun aloittaa. Kun ensi hurraahuutoääni oli kajahtanut, yhtyi kyllä koko yleisö siihen heti; ja kesti sitten hurraamista, kunnes Keisari oli astunut maihin ja kävellyt palatsiin.

Tarkoin en muista, otinko minä osaa lauluun valtiopäiväavajaisjumalanpalveluksessa, mutta toinen juhlatilaisuus elää vielä tuoreessa muistossani. Keisari oli aikoinaan ollut yliopistomme kanslerina, ja muistaakseni tähän nojaten pyysi ylioppilaskunta saada sopivalla tavalla osoittaa kunnioitustaan keisaria kohtaan ja saikin siihen luvan. Määrättynä iltahetkenä, jolloin aurinko oli jo laskenut, lähti koko ylioppilaskunta, laulajat edellä, palavat soihdut käsissään yliopistolta pitkässä jonossa marssimaan keisarillista linnaa kohti; kun oli tultu perille, ryhmitettiin linnan edustalle, laulajat keskellä, ja laulettiin eräitä isänmaallisia lauluja - en enää muista mitä -, joitten kaiuttua Keisari astui linnan parvekkeelle ja tervehti ylioppilaita, johon tietysti vastattiin innokkailla hurraahuudoilla. Keisari otti sitten vastaan linnassa muistaakseni kolme ylioppilaskunnan edustajaa, jotka saivat viedä perille ylioppilaitten alamaiset tunteet puheessa, johon Keisari suosiollisesti vastasi. Niin ainakin minä, joka olin mukana laulajain joukossa, muistan tämän merkillisen tapauksen. Laulun kaikuessa palasi ylioppilaskunta sitten yliopistolle.

Ahkeraan kävin sitten minäkin kuuntelemassa säätyjen - varsinkin talonpoikaissäätyjen - neuvotteluja; ja muistan kuinka kaikki (minäkin) ihmettelivät meidän talonpoikiemme erinomaista puhelahjaa.

Tähän aikaan, muistaakseni, muodosti Säveltäjä Mohring sekakuoron, jonka nimeksi pantiin "Sylviaföreningen". Kuoroon otti osaa suuri joukko kaupungin ja maaseudun täällä opiskelua varten oleskelevia sivistyneitten perheitten neitoseja sekä ylioppilaslaulajia, ja minäkin liityin

tuohon laulukuntaan. Tulin siten tilaisuuteen Helsingissäkin, jossa minulla ei ollut juuri ollenkaan perhetuttavuuksia, olemaan naisseurassa. Tuon lauluseuran harjoitukset ja vielä enemmän konsertit ja niitten jälkeen toimeenpannut tanssi- ja muut hovit tuottivat minulle paljon viihdytystä muuten yksitoikkoisessa elämässäni. Lähempään tuttavuuteen noitten nuorten kanssa en kuitenkaan onnistunut pääsemään; en ollut mikään "hauska" kavaljeeri ja sen hyvin itse tajuten jäin tai sanoisinko pysyin enimmäkseen syrjässä. Mutta kun koko sielustani otin osaa lauluun, (sekakuorossa bassona ja mieskvartetissa ensi bassona) ja lisäksi tanssitilaisuuksissa tanssin oikeastaan vain tanssin vuoksi, niin nautin paljon tuosta lauluseurassa olemisestani.

Mohring oli siihen aikaan keski-ikäinen, vaaleaverinen, laiha, jopa kuihtuneen näköinen hiljainen vaikka hyvin harras musiikkimies. Hänen johtonsa ei ollut kovin vilkasta, siinä kaipasi enemmän eloa, mutta sai hän kuitenkin aika hyvin sointumaan, ja laulukunnan konsertit olivat hyvin suositut.

Laulukunta oli ottanut ohjelmakseen vain yksinkertaisempia sävellyksiä, kuten kansanlauluja ja muita sen tapaisia. Näitä oli Mohring sovitellut neliäänisiksi ja julkaissut ne ynnä eräitä omia samantapaisia laulujaan pienissä vihkosissa.

Lähtiessäni joululomalle Impilahdelle otin mukaani nuo vihkoset aikeessa koettaa laulaa noita lauluja sisarusteni kanssa. Me osasimmekin muodostaa kvartetin, kun Laura oli hyvä sopraano, Ida mukiinmenevä alto, Alfred hyvä tenori, ja minä basso. Parissa päivässä opimmekin eräitä noista helpoista lauluista, muistaakseni "Blommande sköna dalar" "Sommars sista ros" ja jonkun kansanlaulun, ja ensimmäisissä joulukalaaseissa, joita tavan mukaan pidettiin vuoroin joka virkamiesperheessä, uskalsimme jo esiintyä, minä johdossa. Onnistuimme luullakseni aika hyvin ja kohta naapurimme nuoriso ehdotti, että muodostaisimme yhteisen kuoron. Oli nimittäin pitäjässä kaksi muutakin virkamiesperhettä, joissa sen nuorista jäsenistä voitiin saada kokoon neliääninen sekakuoro, nimittäin kirkkoherra Bergströmin ja kruununvouti Genetzin perheet. Ensinmainitussa oli tytär Mimmi hyvä sopraano, tytär Linda alto, poika Hugo tenori ja Kalle basso. Genetzin perheessä lauloi taasen tytär Ida sopraanoa, Jenny altoa ja pojista suoriutui nuorempi Emil kutakuinkin tenorissakin, vaikka hän myöhemmin tuli bassolaulajaksi, ja vanhempi Arvid lauloi bassoa.

En muista lienemmekö joululoman aikana noita lauluvoimiamme yhdistäneet, mutta ainakin seuraavana kesänä yhdistys oli täydessä toimessa. Pidettiin harjoituksia kerran viikossa vuoroin eri perheitten luona ja ennen pitkää oli suuri osa Mohringin lauluista opittu, niin että joka tilaisuudessa jolloin naapurit olivat kodeissaan tahi huvimatkoilla koossa, voimme esittää useita uusiakin lauluja. Olin tämän yhteisenkin laulukuoron johtajana ja taisin siinä onnistua aika hyvin, koska kuoromme saavutti yleistä tunnustusta sekä kotipitäjässä että naapurikaupungissa, Sortavalassa, jonka "herrasväki" oli Impilahden herrasväen kanssa jotensakin ahkerassa kanssakäymisessä. Tuo johtajatoimi tuotti minulle erinomaisen paljon iloa ja tyydytystä. Sain siinä antautua tehtävään, joka luullakseni enemmän kuin mikään muu vastasi minun luonnonlahjojani; ja innokkaasti ottivat muutkin kuoromme jäsenet osaa tehtäväämme. Kuoron jäsenistä soittivat viulua myös Emil Genetz ja Kalle Bergström, ja Arvid Genetz oli sellon soittaja, joten voimme muodostaa jousikvartetin, joka kuta kuinkin hyvin osasi soittaa helpompia kappaleita. Emil soitti ensiviulua, ja minä toista ja Kalle alttoviulua. Sitä paitsi



olivat Ida Genetz ja Laura sisareni aika hyviä soololaulajia. Milloin vaan naapurit olivat koossa, käytettiin näitä voimia seuraelämän elvyttämiseksi. Koko seurustelu paikkakunnalla tuli sen kautta paljon henkevämmäksi eikä siellä siihen aikaan kaivattu muita vähemmän henkisiä huvituskeinoja. Niinpä ei koskaan turvauduttu kortin lyöntiin, joka muuten seuraelämässämme on niin tavallista. Lomahetkinä kyllä joskus pistettiin pieneksi tanssiksi, mikä olikin luonnollista nuorisolle, jonka suhde toisiinsa oli aivan kuin sisarusparven.

Ylioppilasaikani ei ollut pitkä; sitä kesti vain vähän neljättä vuotta, sillä keväällä 1866 sain tuomarintutkintoni suoritetuksi ja sen pitemmälle luku-uralla en yrittänyt. Eihän minulla ollut siihen varoja. Siihen asti olin saanut menoni - ne nousivat noin 400 à 600 markkaan lukukaudessa eli korkeintaan 1000 markkaan vuodessa - suoritetuksi osaksi Arnold veljeni minulle antamalla 300 ruplalla ja noin parinsadan markan suuruisella stipendillä, osaksi lainaksi ottamalla rahoilla, joitten määrä ei liene noussut paljon yli 1000 markan. Että pääsin näin vähällä läpi koko ylioppilasaikani, riippui pääasiallisesti siitä, että elin hyvin säästäväisesti. Harvoin minä nautin edes kahvikupin yli sen, minkä sain ruokapaikassani, ja vielä harvemmin muita juomia, joskaan en ollut ehdottomasti raitis.

Enimmän ajan asuin yksin. Ainoastaan lukuvuonna 1864-1865 olin jäsen monilukuisessa "bolagissa", johon kuului ylioppilaita eri osista maata: Pohjanmaalta (Uggla, Westberg ja Östman), Turusta (John Lindström, viuluniekka hänkin), Mikkelistä (Ladau) ja Viipurista (Rahkonen, runoilija). Huomasin kuitenkin että ei lukeminen näin suuressa bolagissa oikein sujunut ja hankin itselleni viimeiseksi vuodeksi, joka olikin minun tenttivuoteni, uudestaan yksityisen huoneen.

Muita merkillisempiä tapahtumia ylioppilasajaltani ei ole muistissani, kuin että olin laulajana mukana, kun ylioppilaat kävivät tervehtimässä Fredrik Cygnaeusta ja Fredrik Paciusta heidän syntymäpäivinään, ja että jonkun kerran sellaisena päivänä olin muitten laulajain kanssa kutsuttu illalliselle viimemainitun luo, jossa hävisin muitten joukkoon tulematta mihinkään lähempään tuttavuuteen tai yhteyteen isäntäväen kanssa, siitä huolimatta ilta tuotti minulle paljon iloa. Olihan minulle, vaatimattomalle nuorukaiselle, suuri kunnia saada olla tuon kuuluisan musiikkimiehen kodissa.

Osanottoni muihin yleisiin rientoihin oli ylioppilasajallani hyvin vähäinen. Olin lapsi silloin kuin kansalliset pyrintö meillä alkoivat herätä. En muista ennen kouluun tuloani kodissani kuulleen niistä mitään puhuttavan. Vaikka isäni oli mieleltään kansanvaltainen, sain kuitenkin kodissa sen käsityksen, että tuo suomea puhuva rahvas oli jotakin alemmaa rotua kuin ruotsia puhuva herrasväki, mikä käsitys oli siihen aikaan meidän virkamiespiireissämme aivan yleinen. Jouduin sitten Pietariin, jossa vielä vähemmän olin tilaisuudessa saamaan mitään tietoa kotimaassa syntyneistä uusista virtauksista. Sen tunsin vain, että kotimaa ja kaikki, mikä sitä muistutti, oli käynyt minulle paljon kalliimmaksi kuin ennen. Niinpä, kun Pietarissa satuin kadulla kuulemaan jonkun suomalaisen sanan, sydän herkästi sykähti, tuntui kuin olisi tavannut jonkun läheisen omaisen ja teki mieli kääntyä hänen puoleen ja paiskata hänelle kättä. Kotimaassa vietetyt kesäajat eivät myöskään olleet omiansa sanottavassa määrässä johtamaan ajatuksiani muualle kuin tuohon vapaaseen elämään samanikäisten toverien seurassa ja luonnon helmassa.

Ylioppilaaksi Helsinkiin päästyäni elin aluksi jotensakin eristettynä minua ympäröivästä maailmasta ja sen riennosta, mihin suuresti vaikutti se, että en päässyt ottamaan osaa osakuntaelämään. Vähitellen alkoivat kuitenkin silmäni aueta näkemään, mitä ympäristössäni liikkui, ja aloin ymmärtää, että täällä oli liikkeellä eri virtauksia, toinen ruotsalaiseen, byrokraattiseen, toinen suomalaiseen, kansanvaltaiseen suuntaan. Ensimmäisten valtiopäiväin toiminta kai sai minussakin nuo eri käsitteet selvenemään ja muistaakseni silloin sain ensin kuulla nimitykset "fennomaanit" ja "svekomaanit" ja opin ne toisistaan erottamaan asettuen itse ehdottomasti edellisten puolelle. Mitään aktiivista osanottoa tuota nimitystä vastaaviin rientoihin ei tietysti voinut minun puoleltani tulla kysymyksenkään. Olinhan siihen kykenemätön jo siitäkin syystä, etten koskaan ollut saanut mitään opetusta suomen kielessä. Aloin kuitenkin sitä itsekseen lukea, hankittuani itselleni muun muassa Kalevalan ja muistan kuinka sydämeni pohjasta iloitsin, kun Julius Krohn, joka silloin hoiti suomen kielen professorin virkaa ja jonka edessä 1866 vuoden alussa suoritin lakimieheksi pyrkiviä varten säädetyn tutkinnon suomen kielessä, antoi minulle sen todistuksen, että minä käytän tätä kieltä kiitettävällä taidolla sekä suupuheessa että kirjallisesti. Että sain noin hyvän arvosanan riippui epäilemättä siitä, että tuollaista tutkintoa varten olivat vaatimukset silloin aivan minimaaliset.

Kuten edellä jo olen maininnut, vietin sekä kesä- että joululoma-aikani Impilahdella sukulaisten luona. Ainoastaan viimeisen joululoman, jolloin valmistauduin tutkintoihin, olin Helsingissä. Vaikk'ei Impilahdella enää ollut varsinaista kotia, veti halu sinne, varsinkin kun me veljekset aina olimme tervetulleet sisariemme Elvinan ja Idan koteihin, ja naapuritkin osoittivat, että Åkermanit olivat hyvin mielellään nähtyjä jäseniä pitäjän seuraelämässä. Näistä naapureista pari sanaa.

Mainitsin jo edellä kirkkoherra Bergströmin ja kruununvouti Genetzin perheet. Paitsi niitä sekä sukulaiseni Soldanin, Meleniuksen ja Caloniuksen perheitä kuului piiriimme vielä kappalaisen Savénin perhe, jossa ajoittain oleskeli isäntäväen nuoria sisaruksia. Kuten meillä maaseudulla on tavallista, muodostivat kirkkoherran ja korkeimman virkamiehen, kruununvoudin kodit paikkakunnan seuraelämän keskustat. Varsinkin Genetzin koti oli sellaisena siihen nähden, että kruununvouti oli arvostaan pitävä, komeileva mies, joka suurella vieraanvaraisuudellaankin tahtoi näyttää etevämmyyttään, jota kirkkoherra Bergström jo vähävaraisuuteensakin nähden ei samassa määrässä voinut, vaikka hän muuten luonteeltaan oli iloinen ja ystävällinen. Nuoremmissa perheen jäsenissä kuvastuu tavallisesti vanhempien katsontatapa, ja niin oli laita tässäkin.

Niin hyvä kuin pitäjän nuorison väli muuten olikin katsoivat kuitenkin Genetzin nuoret meihin, köyhän kodin lapsiin, vähän korkeammalta kannalta, niin hyvin kuin he muuten olivatkin kasvatetut, vaikk'ei silloin voitu huomata suurempaa henkistä etevämmyyttä muissa heistä kuin Arvidissa, joka aina oli ensimmäinen luokallaan. Ja tulihan hänestä sitten etevä tiedemies, jopa runoilijakin, samoin kuin nuorempi veli Emil on säveltäjänä saavuttanut mainetta, niin heikko kuin hän opinuralla muuten olikin, päästen suurella vaivalla ylioppilaaksi, ja voimatta yliopistossa suorittaa muuta kuin opettajatutkinnon, mikä ehkä osaksi riippui siitä, että hänen mielensä paloi taiteilijauralle, johon hän sitten antautuikin, vaikk'ei sen suuremmalla menestyksellä kuin että hänen piankin täytyi hakea toimeentulonsa kielten opettajana. Hänen

veljensä mahtaviin runoihin "Herää Suomi" ja "Karjala" sepittämänsä samanarvoiset säveleet todistavat kuitenkin nerokkuutta, joskaan mielestäni sekä äskenmainitussa että hänen muissakin sävellyksissään on jälkiä siitä, että ne ovat enemmän tekemällä tehtyjä kuin varsinaisen inspiraation tuotteita, mikä varsinkin näkyy siinä että rytmi ei ole aivan eheää ja johdonmukaista, siinä kun on useasti jotakin katkonaista, mosaikin tapaista. Ettei hänen musikaalisuutensa ole sitä oikeata, syvempää laatua, tulee selvästi näkyviin hänen laulussaan, jossa aina on jotain teennäistä.

Bergströmin perheen jäsenissä oli, samoin kuin isässäkin tunteellisuus enimmäin silmiinpistävä piirre, joskin joukossa oli joku poikkeuskin, kuten tytär Linda. He olivat luonteeltaan herttaisia, mutta muuten heikkoja ja saamattomia, joten molemmat pojat eivät jaksaneet tai viitsineet edistyä luku-uralla. He olivat, ehkä säännöttömän elämänsä vuoksi kivuloisia ja kuolivat kohta miehuuden ikään jouduttuaan. Tyttäret - niitä oli kuusi - olivat tuota herttaista ja suloista laatua, jotka tavallisesti miellyttävät miehiä ja joutuivatkin kaikki naimisiin, jota vastoin Genetzin tyttäret jäivät tai jättäytyivät, kukapa tietää - yksin elämään. Ida, joka oli vaaleaverinen, solakkavartaloinen, tasaluontoinen ja hyvin suosittu tyttö, tuli myöhemmin kivuloiseksi ja kuoli keski-ikäisenä.

## **Virkaura alkaa**

Suoritettuani tuomaritutkinnon, jossa sain haluamani arvolauseet eli "cum laude" kaikissa muissa aineissa paitsi valtio-opissa, jossa arvolauseeni oli "approbatur", ilmoittauduin auskultantiksi Viipurin Hovioikeuteen. Silloin voimassa olevan säännön mukaan piti auskultanttien heti palvella hovioikeudessa kuusi kuukautta; mutta kun nyt samalla kertaa ilmoittautui auskultanteiksi yksitoista miestä - niistä mainittakoon tässä sittemmin prokuraattori Willy Calenius ja senaattori Edvard Boehm - niin jaettiin tuo aika niin, että jokaisen osalle tuli vain kolme kuukautta, ja minulle määrättiin loka-, marras- ja joulukuu. Pääsin siis taasen viettämään kesääni maalla rakkaassa kotipitäjässäni, aivan kuin ylioppilasaikanakin; ja oli se kesä hauska, olinhan vapaa kaikista lukuhuolista enkä virkamiehen vaivoista vielä tietänyt mitään.

Ennenkuin palasin hovioikeuteen, avustin syyskuun ajan Sortavalan tuomiokunnan tuomaria Holmbergia, jonka luona olin ylioppilasaikanakin pari kuukautta seurannut käreillä. Palvelin sitten nuo määrätty kolme kuukautta hovioikeudessa, jolloin sain kohta huomata, että lopussa oli se kultainen aika, jota ylioppilana olin nauttinut. Asema, johon nyt olin joutunut ei ollut niinkään hauska, kuin miksi sitä olin itselleni kuvitellut. Ulkopuolella hovioikeutta kyllä titteli "häradshöfding" tuotti meille paljonkin huomaavaisuutta, etten sanoisi kunnioitusta, mutta hovioikeuden seinien sisäpuolella alenimme "sihteeriksi", jolla arvonimellä siihen aikaan auskultantteja nimittivät kaikki hovioikeuden jäsenet. Näitten edessä piti seisoa nöyränä, ehkäpä nöyrympänä kuin koulupoika rehtorinsa edessä, ehdottomasti totellen kaikkia käskyjä, joita annettiin hyvin vaativasti, käyttämättä minkäänlaisia kohteliaita sanamuotoja. Sellainen oli ylempien ja alempien virkamiesten suhde meillä silloin: alimmalla asteella oleva kumarsi nöyrästi sille, joka oli häntä korkeammalla asteella, ja tämä taas seisoi nöyränä häntä lähinnä ylempänä olevan edessä, ja niin edespäin korkeimpaan huippuun asti. Semmoinen oli sääntö, ei

vain tapa; ja kai hyvä järjestys niin vaati; mutta seuraus siitä oli, ett'ei virkamiespiireissä ollut olemassa sitä vapauden tunnetta, jonka omaa esimerkiksi vapaa maamies kyntäessään peltoaan ja odottaessaan hyvää satoa niin köyhän kuin rikkaan, niin alhaisen kuin ylhäisen kohtalon määrääjältä.

Auskultanttien työ hovioikeudessa oli mitä yksinkertaisinta: saatiin kirjoittaa puhtaaksi hovioikeuden kirjeitä, pöytäkirjoja ja päätöksiä ja vertailla niitä alkuperäisiin, siinä kaikki; tätä työtä ei aina riittänyt koko niiksi kolmeksi tunniksi, joina istuntoja kesti. Muu osa päivästä vietettiin kotona tai toverien kesken, jolloin aikaa enimmäkseen kulutettiin kortinlyönnillä. Minäkin silloin sain tuon "huvin" oppia ja otin siihen osaa vielä ensimmäisinä vuosina naimisissa ollessanikin, vaikkei se minua koskaan sanottavassa määrässä huvittanut: olinpa vain mukana, kun arvelin sen olevan haus Kempaa kuin vain katsella kuinka muut sitä hommasivat. Nousin kuitenkin aina korttipöydästä tuntien tyhjyyttä; ja myöhemmin, kun onnistuin löytämään seurapiirin, jossa osattiin paremmallakin tavalla hankkia viehätystä yhdyselämään, jätin kokonaan pois kortinlyönnin. Sittemmin en niihin tarttunut sellaisissakaan seuroissa, joissa sitä vielä yleisesti harjoitettiin, ja palasin silloin kotiin suuremmalla tyydytyksellä kuin ennen, oltuani pelissä osallisena. Olin näet aina löytänyt jonkun pelistä vapaan henkilön, jonka kanssa olin saanut vaihtaa ajatuksia päivän kysymyksistä, joista muuten tuli puhe vasta kortin lyönnin loputtua vähää ennen eroamista, tavallisesti illallispöydässä, jolloin mielet jo olivat väsähtäneet.

Yleisen tavan mukaan nautittiin silloin illanvietoissa meidän nuortenkin kesken myös väkijuomia, joskus runsaassakin määrässä. Olin siinä suhteessa varovainen enkä koskaan päässyt niitten "makuun", toisin sanoen en koskaan nauttinut niitä mistään nimenomaisesta halusta, vielä vähemmin kaipasin niitä, kun ei niitä tarjottu. Luontoni oli niitä vastaan, enkä tarvinnut ollenkaan ponnistella pysyäkseni niistä erillään. Kun sitten raittiuspyrinnöt maassamme saivat alkunsa ja minunkin tuli määrätä kantani niihin, niin oli luonnollista, että jouduin näitten pyrintöjen kannattajien joukkoon, vaikken koskaan liittynyt mihinkään raittiusseuraan. Noitten seurain johtajain yksipuolisuus, he kun asettivat heidän ajamansa asian kaikkein tärkeimmäksi, jättäen syrjään muut pyrinnöt, kuten esim. Suomalaisuuden asian, teki etten minä - samoin kuin moni muukaan - voinut niin yksinomaan antautua tuohon työhön, kuin johtajat vaativat, ja sen tähden mieluummin pysyin näitten seurojen ulkopuolella, niin täydelleen kuin muuten hyväksyinkin niitten pyrinnöt.

Tämän yhteydessä mainittakoon, etten koskaan ole polttanut tupakkaa. Siihen ei minulla ole koskaan ollut mitään halua tai viehätystä. Jo koulupoikana ihmettelin, että niin moni tovereistani oikein pakoittamalla pakoitti itseään siihen tottumaan. Sillälailla "näytellä miestä" ei koskaan minua haluttanut. Katsoin päinvastoin epämiehekkääksi, kun ei jaksettu taistella tuollaista pahaa vastaa; enkä voinut muuta kuin nauraa, kun toverini kerskailivat tuollaisella miehuudella ja pilkkasivat minua, kun en seurannut heidän esimerkkiään. Taisinpa sisimmässäni vähän ylpeilläkin, kun osasin tässä asiassa olla itsenäinen.

Lopetettuani auskultanttipalvelumiseni hovioikeudessa tarjosi Äyräpään tuomiokunnan Viipurissa asuva tuomari Cajander, jonka luona Alrik veljeni oli ollut apulaisena, mutta josta hän oli äsken eronnut, minulle apulaisen paikan, johon suostuin sitä suuremmalla mielihyvällä,

kun tiesin Cajanderin kykeneväksi lakimieheksi ja hänen kotinsa, jossa tulisin asumaan, kaikin puolin hyväksi. Sekä tuomari itse että hänen rouvansa - heillä ei ollut lapsia - olivat hyvin ystävällisiä, vaikka arvostaan pitäviä, ja muodostui oloni siellä aivan mukavaksi ja tuttavalliseksi. Jouduin sen kautta kanssakäymiseen myös heidän tuttavien perheittensä kanssa, johon kuului kaupungin koko juristipiiri ja eräitä muitakin enemmän huomattavia perheitä, toisin sanoen melkein koko kaupungin hienosto. Kovin paljon en kuitenkaan ollut tilaisuudessa nauttimaan tästä seuraelämästä, sillä enimmäkseen ajan olimme me apulaiset - meitä oli yhteensä kolme - käräjillä, jotka pidettiin ulkopuolella kaupunkia, Muolaan, Kivennavan, Valkjärven ja Raudun pitäjissä, ja käräjien väliajat tavallisesti kestivät vain jonkun viikon. Sitäpaitsi kesän ja joulun aikana minä taasen enimmäkseen ajan olin lomalla kotipitäjässäni, jossa tästälähin, kun minulla nyt oli tuloja, kesiksi vuokrasin yhdessä Alrik veljeni kanssa oman asunnon, tarvitsematta siten olla siskojemme ja lankojemme rasitukseksi, vaikkakin hyvin paljon silloinkin oleskelimme heidän kodeissaan.

Cajanderin koti ei kuitenkaan ollut ilman naisnuorisoa. Heillä oleskeli melkein alituisesti joku herran tai rouvan, tant Emeliin, veljen tai sisaren tytär, joten siellä en kaivannut naisseuraakaan. Näistä sopii mainita Kaavin pitäjän rovastin Ottelinin tytär Milma, pyöreä- ja sieväpiirteinen, tasaluonteinen tyttö, joka sitten joutui senaattorin ja presidentin Emil Strengin vaimoksi. Sitä paitsi kävi Cajanderin kodissa heidän seurapiiriinsä kuuluvia nuoria, joista erittäin on mainittava varapresidentti Wärnhjelmin tyttäret Lilli ja Helena eli Pullan, kuten häntä jokapäiväisessä nimitettiin. Lilli oli pulska vilkasluontoinen, vaikka vähän proosallinen neito, Pullan taasen hiljaisempi ja vaatimattomampi. Lillin kanssa tulin sen kautta enemmän seurustelleeksi, että hän tarjoutui säestämään minun viulunsoittoani; ja soitimmekin sitten silloin tällöin yhdessä, vaikkei siitä mitään suurempaa nautintoa liene ollut meille itsellemme tai kuulijoillemme, kun minun taituruuteni oli aika vähäinen eikä säestäjäkään ollut juuri minua taitavampi.

Olin Cajanderin kodissa neljättä vuotta, mutta niin hyvin kuin ylipäänsä viihdyinkin siellä vierailevien nuorten seurassa, ei suhteeni toiseen tai toiseen kehittynyt muuksi kuin tavalliseksi tuttavuudeksi, emme kai kummaltakaan puolen vastanneet idealejamme. Minusta tuntuikin aivan luonnolliselta, että jäin noille nuorille välinpitämättömäksi, sillä en silloin, yhtä vähän kuin jälestäpäinkään, asettanut persoonallisia ominaisuuksiani korkealle. Arvelin olevani - kuten kai olinkin - kovin kömpelö ja ikävä seuraelämässä. Myöhemmin olen kuitenkin tullut siihen luuloon, että yksi Cajanderin talon nuorista naistuttavista, jota en vielä ole maininnut, luuli löytäneensä minussa sen, jonka kanssa hän olisi valmis jakamaan elämän ilot ja surut. Hän oli Cajanderin lähimmän naapurin hovioikeudenneuvos Herman Grotenfeltin tytär Augusta, pitkä, solakka, sieväpiirteinen, mutta hyvin hiljainen ja vaatimaton olento. Hän salasi kuitenkin tunteensa niin, ett'en osannut ajoissa huomata asian laitaa enkä siis käytökselläni saada näkyviin, ett'en voinut vastata niihin. Vasta kun olin valinnut toisen, alkoi asia minulle selvitä; ja myöhemmin olen tullut vakuutetuksi, että vastoin tahtoani olen ollut toisen toiveitten tuhoajana, seikka joka välistä on raskaasti painanut mieltäni muistelllessani, ett'en ehkä aina ollut tarpeeksi varovainen katsellessani tuota puhdasta, viatonta (oskuldfulla) tyttöä ja siten ehkä olin antanut hänelle aihetta turhiin luuloihin. Kun ajattelen kuinka paljon hän on minulle antanut omistaessaan nuoren sydämensä hellimmät tunteet - joita hän ehkä elämänsä loppuun

asti rakkaina vaalii - minun voimatta sitä millään lailla palkita, niin valtaa mieleni suru.- Tahtoisin vakavasti painaa jokaisen nuoren mieleen kuinka on varottava herättämästä toisessa turhia toiveita, kuinka suuren lahjan, jopa uhrin, tuopi toiselle se, joka hänelle omistaa rakkautensa, ja kuinka hienotunteisesti on suhtauduttava tuon suuren lahjan tarjoojaan silloin kun ei voi sitä vastaanottaa. Särkyyhän silloin tarjoojan sydän, murtuu ehkä koko elämänsä onni.

Toimitettuani 1869 vuoden syyskäräjät Kivennavan pitäjässä oli minulla ansioluettelossani kaikkiaan seitsemät käräjät ja ajattelin kyllä että olisi minulle sopivata ryhtyä palvelemaan ylimääräisenä hovioikeudessa; mutta arvelin sen ehkä käyvän mahdottomaksi, kun silloin ei maksettu mitään palkkaa ylimääräiselle ja minun ei ollut onnistunut tehdä mitään säästöä Cajanderilta nauttimastani palkasta. Se olikin paitsi vapaata ylläpitoa ainoastaan 400 markkaa vuodessa eli juuri sen verran kun tarvitsin vaatetukseeni ja ylläpitooni loma-aikoina, jolloin oleskelin kotipitäjässäni. Tosin olin, istuttuani kevätkaudella 1878 tuomiokunnan kaikki neljät käräjät, saanut palkkioni lisäksi 200 markkaa, mutta nekin olivat kesäaikana loppuun kuluneet. Niin vähän nuoret tuomarit siihen aikaan ansaitsivat, vaikka silloin tehtiin työtä aivan toisella vauhdilla kuin nykyään, sillä aamusta iltaan istuttiin kirjoituspöydän ääressä ja noin 10 pykälää (eri asiaa) oli se määrä, jonka päivässä tavallisesti piti saada kokoon kirjoitettuksi. Tällaisella työvauhdilla ehtivätkin Cajanderin kolme apulaista tavallisesti saada juhannukseksi valmiiksi kaikki edellisenä syys- ja talvi-istuntoaikana kerääntyneet työt. Puhtaaksikirjoittamisesta pitivät huolta kaupungissa asuvat kirjoittajat.

Nautin siihen aikaan, kuten enimmäkseen koko elinaikanani, erinomaista terveyttä. Tuo istuminen kirjoituspöydän ääressä ei minua vähääkään rasittanut; ja tuomarina käräjiä istuessani jaksoin pysyä virkeänä, vaikka istuntoa useasti kesti kello 9 aamulla aina myöhään iltaan asti ainoastaan niin pienillä väliajoilla, kuin aterian nauttimiseen kului. Jo ensi kertoja tuomarina istuessani huomasin helposti osaavani käsittää esillä olevan asian ytimen ja sain sen kautta asiain käsittelyn nopeasti kulkemaan; ja olikin minulla alituomarina se maine, että olin selvä ja nopea töissäni; eikä minulle nopeasta toiminnasta huolimatta sattunut mitään semmoista erehdystä, joka olisi antanut aiheita virkasyytökseen, mikä muuten on alituomareille hyvin tavallista.

Tuumiessani 1869 vuoden lopulla miten minun oli edelleen meneteltävä, lähteäkö palvelemaan hovioikeudessa vaiko vielä jatkaa käräjillä seuraamista, ehdotti Cajander, että samalla kuin palvelisin hovioikeudessa jäisin vielä asumaan Cajanderille ja avustaisin häntä maatuomarin töissä saamatta kuitenkaan muuta hyvitystä kuin vapaan ylöspidon. Tähän tietysti mielihyvällä suostuin, ja ilmoittauduin siis ylimääräiseksi hovioikeuteen talvi-istuntokauden alusta, helmikuun 1 päivänä 1870.

## Oman kodin perustaminen

Tämän päivän voin pitää tärkeimpänä käännekohtana elämässäni. Aloitin silloin sen uran, jonka eri asteita myöten sitten tasaisesti ilman minkäänlaisia ulkonaisia häiriöitä astuskelin suuren osan, enemmän kuin puolen, virkamiesajastani. Työ hovioikeudessa oli varsin helppoa, joten aikaa jäi runsaasti muuhunkin toimeen. Sellainen sivutehtävä, joka oikeastaan olikin vain huvi, tarjoutui minulle jo ensimmäisenä kevätkautena; ja tämä tehtävä muodostui minulle erinomaisen kohtalorikkaaksi.

Viipurin ruotsalaisen tyttökoulun opettajattarien keskuudessa, jotka huolimatta koulunsa kielestä - eihän suomalaisia tyttökouluja silloin vielä ollutkaan - olivat kansallismielisiä, oli herännyt ajatus saada toimeen seurustelua, jossa käytettäisiin puhekielenä suomea, siten saadakseen harjoitusta tuon kielen käyttämisessä, jossa meidän sivistyneet, varsinkin naiset, olivat aika heikkoja. Päätettiin perustaa "suomalainen seura", joka kokoontuisi tyttökoulun huoneustossa ja johon kehoitettaisiin opettajattarien tuttavien yhtymään; ja niin alkoikin tämä seura 1870 vuoden kevätlukukauden alussa toimintansa. Olen tämän seuran synnystä ja toiminnasta pitänyt seuran kokouksessa 14 päivänä toukokuuta 1889 esitelmän, joka on muitten käsikirjoituksieni joukossa, enkä sentähden tässä siitä kerro sen laveammin kuin minkä minun osanottoni sen toimintaan aiheuttaa.

Seuran ohjelmaan haluttiin saada myös moniäänistä laulua. Seuraan kuului eräitä laulukykyisiä nuoria neitoja, muitten muassa mainitun koulun silloisen johtajattaren Emma Kristiina Peranderin juuri neidin ikään tulleet kaksi tytärtä Emma Henrika ja Eva Charlotta. Saatiin tietää, että tuomari Cajanderilla oli kaksi laulutaitoista apulaista, ylioppilas Herman Grotenfelt, tenori, ja minä, basso, ja päätettiin kehoittaa meitä ja eräitä muitakin nuoria mieslaulajia liittymään seuraan. Kehoitusta me noudatimme. Niin jouduin minäkin siihen piiriin, josta sitten löysin elämäni kumppanin. Olin kerran ennen nähnyt sisaret Perander tanssiaisissa, jotka vähän ennen joulua 1869 pidettiin Grotenfeltin kodissa, mutta kun ylipäänsä olin, epäilemättä ujoudesta, hidas tekemään uusia tuttavuuksia, niin en antanut esittää itseäni noille sisaruksille, enkä siis heitä tanssittanutkaan. Sen vain muistan että toinen näistä, Emma, näytti minusta aika suloiselta. Emma oli kyllä huomannut minut ja kysynyt eräältä toveriltaan (Anna Forstenilta) minun nimeäni, jolloin tämä, mainiten kuka olin, oli lisännyt: nu är han hygglig, fast han ser ut som tuppen i abc-boken" (kyllä hän on siivo mies, vaikka hän onkin sen näköinen kuin kukko aapiskirjassa). Vanhimpana kokeneena jouduin minä aivan kuin itsestään kuoromme johtajaksi, ja Emma Perander piti huolta nuottien kirjoittamisesta. Tulimme siten paljon tekemisiin toistemme kanssa, varsinkin kun piti useasti hankkia tai kääntää lauluihin suomalaiset sanat, joista käänöksistä minäkin jonkun suoritin. Sen kautta oli minulla syytä silloin tällöin pistäytyä Emmen kodissa, jossa sitten useasti kävin ilman varsinaista asiaakin, istuen siellä välistä koko illan, kun huomasin olevani tervetullut vieras. Ja olihan meillä paljon keskustelemista seuramme asioista, jonka utterimpia toimihenkilöitä me molemmat olimme.

Näin kului kevätlukukausi 1870 kaikin puolin hauskaasti. Työni hovioikeudessa sujui hyvästi, nähtävästi päällikköjenikin tyytyväisyydeksi, sillä ei kirjoituksiani paljon korjailtu, enkä myöskään antanut aihetta muistutuksiin, mitä tuli työni pikaiseen valmistukseen. Asuin kuten

jo mainitsin yhä Cajanderilla, mutta vähän puoleisesti tuli tehdyksi hänen töitään, tuskin niin paljon että olisivat vastanneet nauttimaani ylöspitoa. Tämä ei kuitenkaan antanut aihetta mihinkään tyytymättömyyden osoitukseen isäntäväkeni puolelta, vaan pysyi heidän ystävällinen suhteensa minuun silloin samoin kuin aina jälestäpäin muuttumattomana. Siitä sain usein selviä todisteita, joten säilytän vain hyviä muistoja olostani heidän kodissaan. Hovioikeuden kevätistuntokauden loputtua pääsin minä kahden kuukauden lomalle ja silloin erosin lopullisesti Cajanderin palveluksesta ja muutin heiltä kiitollisena kaikesta hyvästä, jota heidän kodissaan olin kolmen ja puolen vuoden aikana nauttinut.

Kesälomani vietin taas Impilahdella, jossa aikaa kulutettiin samaan tapaan kuin ennenkin, muun muassa jotensakin säännöllisesti kokoontuen harjoittamaan kuorolauluamme, jossa olimmekin saavuttaneet aika huomattavan taituruuden. Kesäloman loputtua palasin työhöni hovioikeudessa. Olimme vuokranneet Alrik veljeni kanssa - hän palveli silloin kanslistina Viipurin lääninhallituksessa - yhteisen huoneen, käyden syömässä rouva Telkiän ruokapaikassa.

Syksyn alussa joutui hovioikeudessa kaksi kanslistin virkaa avonaiseksi ja minä tietysti hain toista niistä. Sattui niin hyvin, ettei ilmaantunut useampaa kuin kaksi virkailijaa, minä toisena, ja kun olin puoli vuotta vanhempi toista hakijaa, niin sain ensimmäisen eli ylemmän noista viroista. Olin siitä hyvin iloinen, se kun osoitti ettei minua pidetty ainakaan heikompana töissäni kuin kanssahakijaani. Olin siten päässyt vakinaiseen virkaan ja tulevaisuuteni virkauralla hämmöitti toiverikkaana edessäni.

Tasaisesti jatkui sitten työni hovioikeudessa, suoden nyt vielä enemmän tilaisuutta muuhunkin toimintaan. Syksyn tultua alkoivat uudelleen suomalaisen seuran kokoukset ja sen laulukunnan harjoitukset. Seurusteluni Emma Peranderin kodissa uudistui myöskin ja miten olikaan, niin huomasin ajatukseni alinomaan olevan tuon tytön luona, seuroissa silmäni aina ensiksi etsivät häntä, ja samoin kuulin sitten tytön laidan olleen minun suhteeni. Muistan erään tilaisuuden, jolloin luulin saaneeni varmuuden, etten ollut tytölle yhdentekevä. Oli kesäkuun 1 päivä 1871, siis vähän toista vuotta meidän ensi tuttavuutemme jälkeen. Emmen veli Tatus (Nils August) täytti silloin 21 vuotta, mitä merkkipäivää oli päätetty viettää mm. kävelyllä Monrepos'in puistossa, ja minut ynnä Alrik veljeni, kun asuimme yhdessä, oli kutsuttu ottamaan osaa tuohon retkeen. Me veljekset olimme vähän myöhästyneet, ja kun tulimme puiston portille, seisoi Emma yksin puiston käytävällä vähän matkan päässä tähystellen portille päin. Huomatessaan meidät hypähti hän iloisesti ja kiiruhti puistoon, jonne muu seurue meitä odottamatta oli jatkanut matkaansa. Uskalsin arvata, ettei se ollut Alrik, joka herätti tuon ilon ilmaisun, vaikka kyllä hän olikin "vackra Åkerman", kuten Alrikia tavallisesti - syystä kyllä - kutsuttiin.

Palattuani illalla asuntooni ja käytyäni levolle ei uni pitkään aikaan tahtonut tulla silmiini. Ajatukseni olivat tytön luona, liikkuen vilkkaasti sinne tänne. Vastasiko hän sitä ihannetta, jonka olin itselleni tulevasta elämäni toverista luonut? Pitihän sen olla etupäässä hyvin musikaalinen, liikkeissään siro ja sulava kuin keijukainen, lempeä ja ennen kaikkea hellä, niin hellä. Sanalla sanoen sellainen, joka kaikessa suhteessa oli minun yläpuolella, ettei hän koskaan voisi kiintyä semmoiseen kömpelöön, rumaan ja vähälahjaiseen mieheen kuin minä, jolla ei ollut mitään muuta etevämmyyttä kuin ehkä musikaaliset taipumuksensa ja herkästi tunteva



sydän. Niin - vastasiko tuo ajatuksieni esineenä oleva tyttö tuota minun ihannettani? Kyllä hänellä oli kaunis ääni, mutta ei aivan tarkka korva, enkä ollut oikein selvillä asuiko hänessä herkkiä ja syviä tunteita. Ei hän ainakaan laulussaan saanut niitä minun makuani tyydyttävällä tavalla ilmi. Ei hän myöskään ollut mikään keijukainen. Mutta hän oli niin älykäs ja tasainen, ja ennen kaikkea; hänen kasvojensa ilmeissä oli niin paljon suloa. Kyllä hän oli niin hyvä, miellyttävä. Se oli kaikenpuolisen tarkastukseni tulos. Ja siitä lähtien minä aloin hänessä nähdä sen, jonka kohtaloon minun kohtaloni oli liittyvä.

Kohta edellä kerrotun tapahtuman jälkeen alkoivat sekä koulujen että hovioikeuden kesälomat. Minä olin vapaa virastani kesä- ja heinäkuun ajan. Peranderin perhe siirtyi maalle, muistaakseni Heinjoen pitäjään kesäänsä viettämään. Olimme siis kolme kuukautta erillämme, saamatta toisistamme minkäänlaisia tietoja, kun ei ollut sopivaa syytä mihinkään kirjeenvaihtoonkaan.

Syksyn tultua tapasimme uudelleen toisemme. Ryhdyimme entisiin yhteisiin tehtäviin, mutta ... mikä lieneekään ollut syynä siihen, ett'ei suhteemme enää ollut niin vapaa kuin ennen. Sen ehkä osannee ymmärtää se, joka on joskus joutunut samanlaiseen tilaan, tilaan, jolloin toiveet ja epäilykset sekä itseensä että toiseen nähden ovat alituisessa aaltoilemistilassa ja jolloin hyvät omaiset ja ystävät ovat niin valmiit "auttamaan" asiain kiireellisempää edistymistä, saaden tavallisesti toimeen aivan päinvastaista. Nytkin tytön täytyi rientää niitä pakoon. Päästäkseen rauhaan - minkä häiritsijänä en suinkaan välittömästi ollut, sillä pysyin syrjässä enemmän kuin ennen - matkusti hän syyskauden keskipaikoilla Helsinkiin siellä olevien sukulaistensa luo. Sieltä palasi hän vasta jouluksi, jolloin minä taasen lähdin Impilahdelle.

Takaisin tullessani seurasi Laura sisareni mukanaani huvikseen, ja olin sitten tilaisuudessa eräässä seurassa esittämään hänelle Peranderin sisaret. Kävimme myös yhdessä tervehtimässä heitä heidän kodissaan.

Seuraava kesäkausi alkoi samoissa epävarmuuden merkeissä. Sattui sitten - se oli helmikuun 14 päivä 1872 - minulla syy käydä puhuttelemassa Emma neitiä. Hän oli yksin minua vastaanottamassa: ja miten olikaan - suljin hänet syliini. Niin oli liittomme valmis, niin valmis kun se voi olla silloin, kun liittolaiset ovat kaksi nuorta verrattain kokematon ihmistä, jotka ovat oppineet tuntemaan toisensa vain sen verran kuin se on mahdollista seuraelämässä. Luonnollista oli siis, etteivät meidänkään yhteiset alkuaskeleet olleet ilman hankaluuksia. Sitä kai ei koskaan, ei ihanteellisimmissakaan oloissa, voitane välttää. Mutta, kuten onkin luonnollista silloin, kun ei yksin ulkonaiset seikat, vaan samansuuntaiset luonteet ja taipumukset ovat vieneet nuoret yhteen, oli tulos noista hankauksista vain yhä täydellisempi toistemme ymmärtäminen ja yhä lähempi liittyminen yhteen rakentaaksemme elämämme onnea, joka vuosien kuluessa on kasvanut yhä täydellisemmäksi, niin että se vielä vanhoilla päivillämme on meille saman arvoinen - sanoisinko yhtä riemuisa - kuin konsanaan ennen.

Kihlausemme julkaisimme jonkun viikon perästä. Seurasi sitten aika, jolloin elämä monessa suhteessa tuntui vain puolinaiselta. Kuuluttiin yhteen, mutta sittenkin piti enimmäkseen ajan olla erillään. Kun istuin asunnossani tai virastossa, niin eivät ajatukset oikein tahtoneet pysyä työssä, vaan riensivät - en tarvitse sanoa minne - , mistä työ kärsi. Vaikka sen tähden olisi ollut hyvä, että ainakin enimmäkseen illat olisi istunut kotona työnsä ääressä, niin ei sitä malttanut, vaan

piti kuin pitikin joka ilta viettää tuolla tyttökoululla. Silloin taasen yhdessäolon viehätystä häiritsi useasti tieto työvelvollisuuden laiminlyömisestä.

Näin kului kevätkausi 1872. Kesäloman ajaksi muutti Peranderin perhe asumaan Pelkolan "hoviin" Jääsken pitäjässä. Minä pidätin loma-ajakseni elo- ja syyskuun, jääden siis kesä- ja heinäkuun ajaksi palvelemaan virassani. Tällöin en malttanut olla matkustamatta joka pyhäpäiväksi tervehtimään morsiantani, vaikka sinne oli Viipurista lähes 5 peninkulmaa hevostatkaa - eihän rautatietä sinnepäin vielä silloin ollut olemassa -; ja ollessani arkipäivinä Viipurissa piti kirjoittaa pitkiä kirjeitä työlle, eikä tämäkään juuri ollut aivan edullista virkatöitten valmistumiselle. Valmiiksi ne kuitenkin piti saada, ja tulivatkin kutakuinkin ajoissa, koskapa pääsin läpi ilman ainakaan pahempia muistutuksia. Mutta rasittavalta tämä aika tuntui.

Kesälomani alusta vietin kaksi viikkoa Pelkolassa. Olin kesäkuussa ylennetty hovioikeuteen rekistraattoriksi, ja palkkaetuni olivat siten vähän parantuneet. Uskalsin ruveta ajattelemaan oman kodin perustamista. Sovimme, että hääme vietettäisiin ensi syyskauden kuluessa. Elokuun puolivälissä jätin Pelkolan, ollakseni jonkun ajan Impilahdella sukulaisteni luona, joita en ollut tavannut kihlaukseni jälkeen, ja lähdin takaisin Viipuriin syyskuun keskipaikkeilla, jolloin kaikki kouluhämmit jo olivat sinne palanneet ja siis myös morsiameni. En ole aikaisemmin tullut maininneeksi, että hän, lopetettuaan kurssinsa Viipurin neliluokkaisessa tyttökoulussa ja oltuaan sitten kaksi vuotta Helsingin tyttökoulun yläluokilla eli keväeseen 1868, oli seuraavan syksynä alkanut pitää kodissaan pikkulasten koulua, jossa vuosittain kävi noin 20 Viipurin "hienoston" lapsia. Koulu oli hyvässä maineessa, opettaja kun jo silloin osoittautui varsin hyväksi pedagogiksi. Koulua jatkettiin vielä kihlauksemmekin jälkeen, enkä muista kuulleen, että opetusta silloin olisi hoidettu vähemmällä menestyksellä kuin ennen.

Kun päätös häittemme viettämisestä oli tehty vasta elokuussa, ja aikaa tarvittiin tulevan kotimme tarpeitten valmistamiseen, niin sovittiin, että hää pidettäisiin vasta syyslukukauden päätyttyä. Minun palatessani Viipuriin olikin Emma jo sisarensa Evan avustamana alkanut pientenlastenkoulunsa, joka sitten toimikin koko lukukauden. Hääpäiväksemme määrättiin vihdoin joulukuun 19 päivä ja koulua kesti aina edelliseen päivään asti, jolloin kiitolliset oppilaat toivat opettajalleen häälahjaksi hopeaiset sokeriastian ja kermakannun uushopeaisella tarjottimella.

Alrik veljeni ja minä olimme edellisen kesäkuun alusta vuokranneet itsellemme lääninrekistraattori Nikanderin Repolankadun ja Punasenlähteentorin kulmauksessa olevassa puutalossa yhteisen asunnon, johon kuului kaksi isonpuoleista huonetta ja keittiö sekä kylmä eteinen. Katsoimme että tuo huoneisto riittäisi ainakin seuraavaan kesäkuuhun asti ja Alrik oli tietysti valmis muuttamaan sieltä pois. Huoneitten sisustamisesta pidin minä huolta, Emma muitten tarpeitten hankkimisesta. Kun kunnolliseen asuntoon piti kuitenkin kuulua sali, ruokasali, makuuhuone ja lämmin suoja päällysvaatteita varten, niin jaoin keittiön viereisen huoneen viheriällä villaisella verholla kolmeen osaan.

Huonekalujen sijoittamisen suoritin minä yksin ja vasta, kun kaikki oli paikoillaan, pyysin Emmaa tulemaan katsomaan tulevaa kotiamme. Hän oli kaikkeen tyytyväinen, lausuen erittäin ilonsa siitä, että ikkunaverhot karniiseineen olivat niin sieväkuosiset. Voin tässä mainita, että

myöhemminkin olen minä saanut pääasiallisesti määrätä huonekalujen ja seinäkoristeitten sijoituksen asunnossamme, ja on Emma tavallisesti makuni siinä suhteessa hyväksynyt, toisin sanoen, sievästi sanonut: "du har rätt min vän" (olet oikeassa ystäväni), mutta jättänyt tuon sananparren jälkiosan: "men här ska skåpet stå" (mutta kaappi on seisova tässä) lausumatta, eivätkä siis nuo kysymykset meillä koskaan ole antaneet aihetta mihinkään perheriitaan.

Valkeni sitten häöpäivämme. Edellisenä päivänä oli Emma lopettanut koulunsa ja hovioikeuden istuntokausi päättynyt; siis viimeiseen hetkeen olimme molemmat olleet toimissamme. - Häihin oli kutsuttu paitsi sukulaisia kaikki nuoret virkatoverini ja siihen piiriin kuuluvat nuoret molempaa sukupuolta. Häät vietettiin silloisen ylellisen tavan mukaan juomingilla ja syömingillä sekä tietysti tanssilla. Minun sukulaisistani oli läsnä ainoastaan Alrik-veljeni. Syynä siihen oli kyllä osaksi se, että kaikki muut asuivat pitkän matkan päässä Viipurista, mutta myöskin se ikävä asianlaita, että paikkakunnalla silloin aika ankarasti raivosi isorokko. Laura-siskoni, joka silloin oleskeli Impilahdella, oli kyllä kovin halunnut lähteä Viipurinmatkalle, mutta paikkakunnan lääkäri oli tuon kulkutaudin tähden katsonut matkan arveluttavaksi, ja niin en saanut häissäni nähdä edes sitä sisartani, joka niin monessa suhteessa oli minua lähinnä.

Meidät vihki Viipurin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan silloinen kirkkoherra Karl Mortimer Forstén, mies, joka osasi asettaa pehmeällä, lempeällä äänellään lausutut sanansa varsin sievästi, jopa johonkin määrin lämmölläkin, vaikka hän mieleltään oli hyvinkin maailmallinen, viihtyen varsin hyvin "hienoissa" seuroissa ja pitäen vieraanvaraisesti kotinsa avoinna näitä seuroja varten, johon hänen runsaat tulonsa seurakunnastaan antoivat hyvän tilaisuuden. Vihkiminen toimitettiin ruotsinkielellä, joka oli luonnollista niin hyvin muihin häävieraisiin katsoen kuin siihenkin nähden, että Emmän omaiset ja useat hänen häihin saapuneista sukulaisistaan huonosti osasivat suomea. Olivatko häämme hauskat, kysyttäneen. Näytti kyllä siltä kuin muu nuori väki olisi täydestä sydämestään antautunut hetken huvitukselle; mutta mitä minuun - ja luulenpa Emmaankin - tuli, niin hetken vakavuus vaikutti ettemme voineet antautua huviin, niin mukana kuin olimmekin siinä toisten parvessa.

Sitten alkoi hiljainen kotielämämme. Olivathan luonteemme ja taipumuksemme samansuuntaisia, joten tärkeimmät ehdot viihtymiseen olivat olemassa. Mutta olimme kuitenkin kasvaneet ja eläneet sen verran erilaisissa oloissa ja verrannollisesti lyhyen ajan olleet toisiamme lähellä, että luonnollisesti monta asiaa ja kysymystä ei oltu vielä ehditty saada toisillemme selvitettyksi. Puheaihetta kyllä riitti niiksi ajoiksi, jolloin virkatoimista tai muista kodin ulkopuolella olevista hommista olimme vapaat. Sanoma- ja muuta päivän kirjallisuutta seurasimme tietysti ja muistaakseni silloin tilasimme paikkakunnan lehteä Ilmarista sekä pääkaupungin lehdistä Suometarta ja Morgonbladetia, joka viimeainittu lehti silloin etevimmin ajoi kansallista asiaamme ja joka meillekin tuotti runsaimman huvin senkin vuoksi että se ilmestyi kielellä, jota varsinkin Emma mutta myös minä parahiten hallitsimme.

Viuluani minä yhä silloin tällöin soittelin ajattelemtakaan pyrkiä edistymään siinä pidemmälle. Koettelimme joskus Emmän kanssa soitella yhdessä, mutta kun taitoni oli varsin rajoitettu ja Emmän soitannolliset taipumukset eivät myöskään olleet suuret, eikä yhdessäsoitostamme siis tullut enää niin eheää, että se olisi minua tyydyttänyt, jäi se päivä päivältä yhä harvemmaksi. Varsin hyvin me kodissamme viihdyimme ja harvoin etsimme

seuraa sen ulkopuolelta. Suomalaisen seuran toimintaan me tietysti yhä otimme osaa kuten ennen mm. jäsenenä sen laulukunnassa, jota minä yhä johdin.

Muu seurapiirimme rajoittui vain sukulaisiin ja entisiin kaikkein lähimpiin perhetuttaviin. Katsoin tarpeelliseksi siinäkin suhteessa toimia niin, että tulot riittäisivät menoihimme. Paitsi verraten pientä palkkaani virastani ei minulla silloin ollutkaan muita tuloja kuin joku palkkio asianajosta, jota minä vain sattumalta harjoitin. Tuo ammatti nimittäin ei minua miellyttänyt eikä se koskaan tullut minulle kovin tuottavaksi, sillä en osannut tai en ilennyt työtäni arvostella niin suureksi, kuin muuten asianajossa tavallista oli, ja määräsin palkkioni verraten pieneksi. Ja olivatkin ne henkilöt, joitten asioita satuin ajamaan, enimmäkseen vähävaraisia rahvaan miehiä.

Minun joka päivä ollessani vähintään neljä tuntia poissa kotoa virastossani sai Emma useasti yksin istua kotona, ja kun hän valitti välistä ajan käyvän pitkäksi sopivan työn puutteessa, ehdotin että hän rupeaisi kirjoittamaan puhtaaksi minun valmistamiani hovioikeuden päiväkirjoja ja päätöksiä. Tehtiin koetuksia ja Emmen käsiala osoittautui niin sopivaksi, että hovioikeuden sihteerikin, nähtyään paperini, tarjosi Emmalle hovioikeuden tuomioita puhtaaksikirjoitettavaksi. Siitä lähtien ei häneltä koskaan puuttunut tuollaista työtä, ansaiten hän siten itselleen sievän käsikassan. Kai sekin osaltaan vaikutti että ensimmäisenä avioliittovuotena jaksoin maksaa hyvän osan siitä jonkun tuhannen markan velasta, jonka olin tehnyt kotiani valmistaessani.

Niin kului talvi enimmäkseen hiljaisissa kotioloissa. Kun pieni asuntomme luultavasti seuraavana vuokravuonna tulisi käymään meille ahtaaksi, vuokrasimme saman talon toisessa päässä olevan neljä huonetta ja keittiön sekä lämpimän etehisen sisältävän asunnon, joka aivan kuin meitä varten sattui tulemaan vapaaksi, ja siirryimme sinne kesäkuun 1 päivänä, jolloin kaksi kuukautta kestävä kesälomani alkoi. Olimme päättäneet viettää tuon loma-aikani kotipitäjässäni Impilahdella. Siellä olimme onnistuneet saamaan vuokratuksi erittäin hauskan asunnon, nimittäin kruununvouti Genetzin ennen omistaman, nyt erään talonpojan hallussa olevan Ojamon tilan päärakennuksessa suuren salin ja kaksi kamaria etehisineen sekä keittiön. Tämä talo sijaitsee aivan Impilahden laajimman osan rannalla noin 3 kilometriä lahden pohjasta melkein vastapäätä korkeaa Pullinvuorta, näköala etelään päin aina noin 4 kilometrin päässä olevaan aavaan Laatokkaan asti. Matkustimme sinne kesäkuun alussa hevosella, joten viivyimme kolmatta vuorokautta matkalla, Se tuli varsinkin Emmalle hyvin vaivalloiseksi, kun toisena matkapäivänä nousi kova pohjoistuuli lumituiskuineen. Mukanani oli onneksi lammasnahkainen turkkini, johon käärittynä Emma säilyi vilustukselta. Viivytyämme eräitä tunteja Sortavalassa, jossa tapasimme Alfred veljeni, joka silloin oli sikäläisen apteekin provisorina, saavuimme onnellisesti Impilahdelle, jossa sukulaisemme jo olivat panneet asuntomme kuntoon.

Alkoi sitten meille oikein idyllinen aika. Ilma muuttui perille tultuamme varsin kauniiksi; ja koko loma-aikanani kesä oli mitä suotuisin. Panimme merkille, että sateita sattui useasti öisin, jotavastoin päivät melkein poikkeuksetta olivat päivänpaisteisia ja lämpimiä. Kaikki kasvillisuus kehittyi erinomaisesti. Kauneudestaan ja rikkaasta kasvullisuudestaan tunnettu kotiseutuni näyttäytyikin sentähden nuorelle vaimolleni mitä ihanimmassa muodossaan.

Suuren osan päivistämme vietimme Impilahden kauneilla ulapoilla soudellen uistinta tai onkien sekä koukkuja laskien ja kokien. Saaliimme oli niin runsas, että joskus lähetimme kalojamme sisarillemme, jotka puolestaan useasti muistivat meitä kaikenlaisilla sopivilla lisillä talouteemme. Souturekillämme minä tietysti aina istuin airoissa ja Emma perässä - "Kylläpä te olette kova sulhasellenne, kun annatte hänen aina soutaa", sanoi kerran talon emäntä Emmalle. Tuota vanhaa naista loukkasi poikkeaminen paikkakunnan tavasta, jonka mukaan naisten piti soutaa, miesten istuessa peräsimmässä tai jouten piippuaan imien. Kuten tunnettua, oli tuo tapa melkein yleinen koko maassamme. Vesilinnun rauhoitusajan heinäkuussa loputtua kävin minä ahkerasti ampumassa; eikä tätä riistää meiltä silloin yhtävähän kuin myöhempinäkin kesinä puuttunut. Åkermanien suku oli tunnettua siitä että sen jäsenet olivat erittäin innokkaita pyydysmiehiä, ja tämä taipumus oli periytynyt meihin veljeksiinkin. Kuvaavana sopii tässä mainita seuraava arvostelu minun metsästystaidostani. Asuimme myöhemmin eräitä kesiä Savitaipaleen kirkonkylässä. Tuli sitten kerran syksyllä tuon pitäjän pappilassa olleissa pidoissa puhe pitäjässä asuneitten kesävieraitten metsästyksestä, jolloin ei liene sen tuloksia kovin kehuttu. "Åkerman han skjuter" (Åkerman hän ampuu) virkkoi silloin pitäjän harvasanainen vanha rovasti Olof Pesonius; ja kun vieraat lienevät näyttäneet epäileviltä, lisäsi rovasti painavasti: "han får också," (hän myöskin saapi). Tietonsa perustui muun muassa siihen, että olin kesän kuluessa vienyt pappilaan, jonka maalla asuimme, pari metsoa.

Niin innokas kalastaja ja metsästäjä kuin olinkin, en harjoittanut noita pyydystämisiä ainoastaan huvin vuoksi. Tarkoitukseni oli niillä myös saavuttaa hyötyä. Sentähden en hankkinut itselleni kalliita pyydysvälinekappaleita, en edes kallisarvoisempia koiria. Onkivavat, siimat, haavit olivat kaikki kotitekoisia. Samasta syystä kai harvoin otin osaa virkatoverieni suuriin metsästys- ja kalastusretkiin, joissa syömingit ja juomingit tavallisesti muodostuivat päätehtäviksi. Tulin siten enimmäkseen käyneeksi yksin metsästyksellä. Nautin suuresti kävelystä vapaassa luonnossa, metsässä, jossa korkeain honkain humina tuntui niin salaperäiseltä, lakeassa laaksossa, jossa ruoho ja kukkaset täyttivät ilman tuoreella, virkistävällä tuoksullaan; ja kun kiipeilin kotiseutuni korkeilla vuorilla ja kukkuloilla ja eteeni aukeni toistan kauniimpi näköala, niin useasti en voinut olla virittämättä kaikuvaa laulua tuon ihanan luonnon ja sen Luojan ylistykseksi ja, unohtaen hetkeksi kävelyni varsinaisen tarkoituksen, palavin mielin antauduin nauttimaan minua ympäröivän luonnon ihanuudesta. Virkistynein voimin jatkoin sitten matkaani ja olin tavallisesti alussa niin tunteitteni vallassa, että moni otus pääsi edestäni pyrähtämään pakoon, ennenkuin taasen tulin oikealle pyydystämistuulelle.

Lempilaulujani tuollaisissa tilaisuuksissa oli Topeliuksen "Hvem är du fria, du klara ton, som går i skog och i dalar". Elämäni suurimpana virkistäjänä ja elähyttäjänä onkin ollut laulu ja myös soitto, mutta etupäässä laulu; enkä voi olla Luojalle tarpeeksi kiitollinen siitä että Hän on suonut minulle laulun lahjan, että Hän on antanut minulle tarkan korvan ja sen verran ääntä, että olen voinut saada tunteeni siten ilmoille, joskin muiden mielestä vaillinaisesti. Olenkin aina ollut hyvin arka julkisesti esiintymään yksinlaulajana; ja jos sen kuitenkin joskus olen tehnyt, niin olen siitä aniharvoin saanut mitään tunnustusta edes lähimmäissä sukulaispiirissäni, enpä edes omalta vaimoltani. Sitä olenkin välistä kaivannut. Mutta jos toisin olisi ollut, niin olisikin kotionneni ollut kovin täydellinen. Sanotaan ettei mikään maallinen onni voi olla täydellinen; ja kai tuo oli sitä, mitä minun kotionnestani piti puuttua.

Olot Impilahdella olivat viimeisinä vuosina paljon muuttuneet. Sekä kruununvouti Genetz että kirkkoherra Bergström olivat kuolleet ja heidän perheensä jäsenet enimmäkseen siirtyneet pois paikkakunnalta. Samalla olivat laulukuoromme jäsenet osaksi jättäneet paikkakunnan, eikä siis kuorolauluakaan saatu toimeen muuta kuin satunnaisesti. Seurustelumme muualla kuin sukulaistemme luona tuli sentähden harvinaiseksi. Olimme enimmäkseen itseksemme, mikä varsinkin Emmalle oli silloin sopivinta.

## **Esikoinen**

Palattuamme kaupunkiin oli meidän vähitellen valmistauduttava uusiin kotioloihin. Syyskuun 15 päivänä matkustin Pietariin hankkiakseni sieltä muun muassa pienen vaunun. Matkani sattui niin otolliseen aikaan, että palattuani saman päivän iltana kotiin jo seuraavana aamuna oli meille ilmestynyt tuohon tuomaani vaunuun pikkuinen tummasilmäinen, mustatukkainen tyttö. Ehdin kotiin ennen tuon ensimmäisen lapsemme syntymistä ja sain olla Emman luona tuossa tilaisuudessa, jossa kaikki kävi onnellisesti. Silloin samoinkuin seuraavienkin lastemme syntyessä sain ihmetellä sitä kärsivällisyyttä, millä Emma sanallakaan valittamatta kesti kaikki ne vaivat, jotka pienokaisen maailmaan tulo hänelle tuotti.

Koti oli nyt täydellinen, siihen kuului se kolmas tekijä, joka vasta antaa kodille sen oikean muodon, liittää puoliset yhä lujemmin yhteen heidän valvoessaan tuon kolmannen parasta uhraamalla hänen hyväkseen oman mukavuutensa. Siitäkin syystä on pidettävä suurena onnena, kun avioliitto ei jää lapsettomaksi; ja tämä onni oli meille sitten runsaassa määrässä suotu.

Suomenmielisiä kun Emma ja minä olimme, piti pikku tyttömme saada suomalainen nimi. Kun oli tiedossa semmoinen, joka muistutti vanhimman sisareni nimeä, niin pantiin tytölle nimeksi Elli. Olimme molemmat sitä mieltä, että useamman nimen antaminen lapselle oli aivan aiheetonta, kun niitä kuitenkin nimitettiin vain yhdellä nimellä. Lapsen hoidossa olimme - etupäässä äiti, jonka osaksi tietysti enin huolenpito lankesi - hyvin säännöllisiä: sitä ruokittiin säännöllisillä ajoilla eikä heijattu - kätkyttä talossa ei ole koskaan ollut - tahi liikutettu edes takaisin vaunussa, ja viihtyi lapsi erinomaisesti mummun ja muitten sukulaisten suureksi ihmeeksi.

Emma oli ensi aikoina Ellin tähden paljon sidottu kotiin, mutta hänen kirjoitustyönsä jatkamista tämä ei estänyt. Minä puolestani olin enemmän kuin ennen toimieni tähden poissa kotoa. Olin nimittäin saanut pari syrjätointa. Minut oli, siihen suostuttuani, määrätty hoitamaan sihteerin toimia Pansarlahden työ- ja ojenuslaitoksen sekä Kylliälän (Nygårdin) kasvatustaloksen eri johtokunnissa, joista toimista niitten entinen haltija Joel Jakob Judén, tunnetun suomalaisen kirjailijan Jaakko Juteinin poika, oli eronnut.

Tulin maininneeksi Joel Jakob Judénin nimen syystä että hänen kohtalonsa on meidän olojamme erässä suhteessa kuvaava. Tuo Jaakko Juteinin ainoa poika, jonka isä oli suomalaisen talonpojan lapsesta "herraksi" päästyäänkin säilyttänyt rakkautensa kansaan ja sen kieleen, ei viihtynyt kotimaassa vaan pyrki "vanhaan emämaahan" Ruotsiin, jonka kansaa ja oloja hän mielikuvituksessaan ihaili niin, että vihdoin päätti muuttaa sinne, viettääkseen loppuikänsä tuossa "valistuksen ja vapauden maassa". Hän oli isältään perinyt omaisuutta sen verran, että

hän sillä tuli hyvin toimeen; ja myytyään Viipurissa omistamansa talon, siirtyi hän asumaan Tukholmaan hankkiutuen myös Ruotsin alamaiseksi. Mutta ei hän siellä kauan asunut, ennenkuin hän huomasi ettei tuo "luvattu maa" ja sen kansa vastanneetkaan hänen ihannekuvaansa. Onhan ainakin nyt tunnettua, että Ruotsissa ylipäänsä kohdellaan meidän niin hyvin ruotsia kuin suomea puhuvia kansalaisia hyvin ylenkatseellisesti, aivan kuin olisimme jotakin alhaisempaa rotua. Sen sai Joel Jakob Judénkin kokea ja hiljaisuudessa lienee hän katkerasti katunut, että oli luopunut vanhasta isänmaastaan. Ylpeytensä - niin kerrottiin - ei kuitenkaan sallinut hänen tunnustaa erehdystään ja muuttaa takaisin Suomeen, vaan ummisti hän pari tai kolme vuotta Tukholmaan siirtymisensä jälkeen silmänsä ikuisen lepoon ehkäpä koti-ikävänsä murtamana.

Samoin kuin Joel Jakob Judénille lienee käynyt monelle meidän "ruotsinkielisille", joka on luullut Pohjanlahden länsipuolella löytävänsä oikean isänmaansa. Johtuu mieleeni tohtori Aksel Lille. Routavuosina hänkin siirtyi Ruotsiin. Eroitus hänen ja Joel Jakob Judénin välillä on se, ettei häntä, huomattuaan erehdyksensä, hävettänyt muuttaa takaisin Suomeen. Liian hyvä hän, mielestään, senkin jälkeen oli tunnustukseen kuuluvansa Suomen kansaan, vaan piti hänen lohdutukseksensa näyttää olevansa parempaa rotua, ja niin hän sai syntymään "ruotsalaisten kansanpuolueen" (svenska folkpartiet), johon nyt lukeutuvat monen Tikkaset, Tanniset ym., joitten sukunimet, vaikka ruotsalaisilla tai latalalaisilla päätteillä varustettuna, selvästi osoittavat niitten kantajain puhdasta suomalaista alkuperää, mutta jotka siitä huolimatta luuloittelevat itselleen ja tietysti muillekin olevansa puhdasta Aasainsukua. Tällaisella he ylpeilevät.

On mielestäni ollut kansallemme suureksi häpeäksi että se on voinut kasvattaa tuollaisia luopioita. Mutta kai meidän on siitä enemmän syyttäminen kieroja historiallisia olojamme kuin kansan varsinaista luonnetta. Voimmehan ainakin sillä koettaa lohduttaa itseämme, me jotka ymmärrämme tuota asiantilaa hävetä.

Seuraavasta vuodesta ei ole säilynyt muistissani mitään erikoisempaa. Otimme osaa suomalaisen seuran toimintaan samoin kuin ennenkin, olimme mukana kaikissa Helsingin suomalaisen alkeiskoulun, suomalaisen teatterin ja oopperan kannattamishommissa, joitten varsinaisina johtajina me usein olimme ja missä kuorolaulua tarvittiin yleisissä tilaisuuksissa, niin olin minä tavallisesti sitä johtamassa.

Seurustelupiirimme ei tällöinkään laajentunut. Ainoa tilaisuus, jolloin meillä oli suuremmat kutsut, oli nimipäivänäni, Tanelinpäivänä, jolloin kutsuin luokseni kaikki virkapiirini nuoret jäsenet illanviettoon, missä myös tarjottiin vieraille illallinen. Muuten illan kuluessa ei ollut paljon vaivaa vieraista: nämä asetettiin istumaan korttipöytien ääreen, jossa he viihtyivät erinomaisen hyvin, nousten vain täyttämään totilasinsa tai ottaakseen sikarin tai paperossin hampaihinsa. Isäntä käveli pöydästä toiseen katselemaan miten missäkin peli sujui, vaihtaen pelaajain kanssa jonkun sanan, senkin tavallisesti vain pelionnen johdosta. Emäntä taas sai vieraitten häntä häiritsemättä hääriä ruokasalin ja keittiön puolella illallisen valmistuksessa, pistäytyen vain joskus saliin katsomaan puuttuiko sieltä jotakin, ja, jos onni oli suotuista, sanoakseen jonkun kohteliaan sanan jollekin sattumalta korttipelistä vapaana olevalle herralle, aniharvoin päästen hänen kanssaan pitempään, enemmän mieltäkiinnittävään puheluun. Hyvä

oli, jos vieraitten seassa sattui olemaan joku, jolla ei ollut tapana ottaa osaa korttipeliin. Silloin voi sekä emännälle että isännällekin koitua vähän hauskuuttakin, varsinkin, jos tuolla "vapaalla" vieraalla sattui olemaan samanlaisia harrastuksia kuin isäntäväellä. Muuten tuli isäntäväki enempiin keskusteluun vieraitten kanssa vasta illallispöydässä, mikä hetki, huolimatta hyvän ruuan nauttimisesta, siten muodostui illan hauskimmaksi. Tällaisia Tanelinpäiviä meillä sitten vietettiin muistaakseni joka vuosi minun ollessani hovioikeuden virkamiehenä, ja ne olivatkin melkein ainoat tilaisuudet, jolloin näimme kodissamme virkatovereitani. Syynä siihen, että se tapahtui niin harvoin, oli epäilemättä se, että minun harrastukseni, mikäli ne olivat ulkopuolella virkatehtäviäni, olivat pääasiallisesti toisia kuin virkatoveripiirin enemmistön. Kansallismielisiä sanan varsinaisessa merkityksessä oli hovioikeuden piirissä vain harvoja.

### **Virkatovereita.**

Kyllä enimmäkseen siihen aikaan eli 1870 luvun alkuvuosina periaatteellisesti myönsivät kansalliset (=suomenmieliset) pyrintöns oikeutetuiksi, mutta harva oli valmis näitä pyrintöjä kannattamaan, vielä vähemmän mieskohtaisesti toimimaan niiden hyväksi. En voi senaikuisista tovereistani mainita useampaa kuin kaksi, jotka sittemmin osoittautuivat selvästi kuuluvansa suomenmielisiin, nimittäin Emanuel Bernerin ja Aleksander Kumlinin, mutta alussa heidänkin suomenmielisyytensä hyvin vähän tuli näkyviin, he kun elämäntavoiltaan olivat muuten virkatoverieni kaltaisia ja sentähden erinomaisen hyvin viihtyivät näitten seurassa, alussa ottamatta sanottavasti osaa kansalliseen toimintaan. Myöhemmin nämä miehet kyllä jättivät passivisuutensa, joka muutos osoittautui varsinkin siinä että he, varakkaina miehinä, runsain määrin rahallisesti avustivat kaikkia kansallismielisiä yrityksiä.

Kun molemmat äsken mainitut virkatoverini myöhemmällä toiminnallaan saavuttivat aika huomattavan aseman suomalaisessa puolueessakin, niin koetan tässä antaa heistä vähäisen luonteenkuvauksen.

Emanuel Berner (sittemmin Berneri ja vihdoinkin Saloheimo) oli koulumiehen, sittemmin papin poika, joten hän epäilemättä jo kodissaan oli saanut herätyksiä ihanteelliseen maailmankatsantoon. Hän lukikin yliopistossa ensin humanistisia aineita suorittaen filosofian kandidaattitutkinnon, mutta hylkäsi sitten, kuten kuulin hänen kerran sanovan, juuri Kumlinin ehdotuksesta, tuon alan ja rupesi lukemaan lakitiedettä, tyytyen kuitenkin ainoastaan tuomaritutkintoon, vaikk'ei hänen suinkaan varojen puutteessa tarvinnut rajoittaa lukemistansa näin verrattain vähään, sekin puolestaan osoittaen että käytännöllinen virkamiesura houkutteli häntä enemmän kuin tieteellisyys. Tultuansa nimitetyksi vakinaiseen virkaan hovioikeudessa, joutui hän ystävällisiin väleihin virkatoverinsa (sittemmin prokuraattori) Willy Caloniuksen kanssa. He perustivat yhteisen asianajotoimiston, joka saavutti paljon kannatusta käräjöivän yleisön puolelta ja menestyi rahallisestikin hyvin, vaikkakin vähin huhuiliin, ettei siellä kovin häikäily keinojen suhteen menestymisen saavuttamiseksi ja myös ymmärrettiin tarpeeksi korkealle arvostella asianomaisille annettu apu. Calonius, joka luonteeltaan oli häikäilemätön ja täydellinen materialisti, oli toimiston varsinaisena johtajana ja sen suunnan määrääjänä, ja epäilemättä sai Bernerinkin toimimaan johonkin määrin samansuuntaisesti. Niinpä hän kerran asiassa, jota Calonius ajoi, antoi käyttää itseään Caloniuksen päämiehen todistajana, vaikka hän kyllä tiesi asiasta olevan hyötyä heidän yhteiselle toimistollensa. Tämä menettely herätti sitten



toveripiirissäkin ikävää huomiota, jota merkillistä kyllä enemmän kohdistui Berneriin kuin Caloniukseen, vaikka tämä epäilemättä oli "nervus rerum" ja Berner vain välikappaleena. Luullakseni etupäässä tämä tapahtuma, mutta osaksi ehkä sekin seikka, että Berner niihin aikoihin (1880 luvun alkupuolella) oli nimellisestikin ottanut osaa eräisiin kansallismielisiin pyrintöihin - kuten valituksiin valtiopäivämiesvaaleista - vieroitti hänet johonkin määrin entisestä toveripiiristään; ja se lienee pääasiallisesti vaikuttanut, että hän vuonna 1882 otti eron hovioikeudennotarion virastaan ja ryhtyi hoitamaan maalaistuomarin virkoja sijaisena.

Tältä hänen virka-ajaltaan on merkille pantava hänen kaksi eri tointaan, jotka tuottivat hänelle aika paljon kuuluisuutta. Hoitaessaan muistaakseni Lappeen tuomiokunnan tuomarinvirkaa 1884 vuoden loppupuolella, lähetti Berner hovioikeuteen suomenkielisen virkakirjeen. Se oli ensimmäinen laatuaan, sillä ei kukaan silloin vielä ollut käyttänyt suomea hovioikeuteen lähettämässään virkakirjeessä. Juuri tähän aikaan oli käymässä kova kiista siitä oliko suomenkieli, yleisen lain kannalta katsottuna, pidettävänä "vieraana" kielenä. Hovioikeuden ruotsinkielinen enemmistö oli tietysti sitä mieltä että suomi oli katsottava vieraaksi kieleksi. Ja kun mitään nimenomaista eri säännöstä ei ollut vielä olemassa, joka sallisi virkamiesten käyttää suomea heidän keskinäisessä kirjeenvaihdossaan, niin päätti hovioikeus (tuo ruotsinkielinen enemmistö) antaa Bernerille kirjallisen nuhteen hänen muka lainvastaisesta menettelystään. - Hoidin siihen aikaan hovioikeuden sihteerin virkaa; ja tulen vastaisuudessa kertomaan osallisuudestani tuohon ja erääseen toiseen samanlaatuiseen tapahtumaan.

Suomenkielisissä piireissä saavutti tuo Bernerin menettely yleistä hyväksymistä ja oli tietysti omiansa siellä kohottamaan hänen mainettaan.

Eräs toinen Bernerin menettely herätti vielä suuremmassa määrässä yleistä huomiota. Joulukuun 19 päivänä 1889 oli vahvistettu uusi rikoslaki, minkä piti astua voimaan 1 päivänä tammikuuta 1891. Sitä ennen eli joulukuun 1 päivänä 1890 ilmestyi Keisarillinen manifesti, joka kielsi tuon rikoslain käyttämistä ennenkuin siihen oli tehty eräitä muutoksia. Tämä manifesti oli syntynyt ilman Suomen Valtiopäiväin suostumusta, siis laittomassa järjestyksessä. Siitä huolimatta katsoi senaatti parhaaksi julkaista sen asetuskokoelmassa noudatettavaksi; ja maan tuomioistuimet eivät 1891 vuoden alkaessa ottaneetkaan käytäntöön uutta rikoslakia, siis tottelivat hallitsijan määräystä. Niin vähän "kagaalisia" olivat silloin sekä senaatti että tuomioistuimet.

Ainoana poikkeuksena oli Berner, joka silloin oli Rautalammin tuomiokunnan tuomarina. Hän katsoen ettei Keisarin manifesti laittomalla tavalla syntyneenä ollut ketään sitova, alkoi käyttää uutta rikoslakia. Siitä hän kuitenkin joutui virkasyytteeseen ja tuomittiin hovioikeudessa 150 talarin sakkoon (288 markkaa), mikä päätös muistaakseni oli yksimielinen - sekin osoittaen silloisten tuomarien kantaa.

Bernerin menettely tässä rikoslakiasiassa tuotti hänelle paljon ihailua varsinkin meidän silloisten ultraliberaalien mutta myös monien suomenmielisten puolelta, eikä tuo ihailu vähentynyt, kun Berner, joka "ei voinut muuttaa menettelytapaansa, välttääkseen hämminkiä" - kuten omat sanansa kuuluivat - otti eron tuomarinvirastaan.

Missä määrin tämä Bernerin menettely perustui vakavaan oikeudentuntoon taikka haluun tällä tavalla julkisesti osoittaa tunnontarkkuuttaan, joka hänen edellä kerrotun todistajana esiintymisensä kautta oli joutunut epäilyksenalaiseksi, sitä en tässä ota ratkaistakseni.

Mikäli opin tuntemaan Berneriä oli hän, niin kansallismielisestä miehestä kuin hän tahtoikin käydä, arka vastapuolueenkin arvosteluille, koettaen osoittaa tasapuolisuuttaan kieliassiassakin. Niinpä hän ollessaan porvarissäädyn jäsenenä 1897 vuoden valtiopäivillä, jolloin minäkin istuin samassa säädyssä, useasti keskusteluissa käytti ruotsinkieltä, vaikka enimmäkseen suomalaisen puolueeseen kuuluvat puhuivat yksinomaan suomea. Hänen tunnontarkkuuttaan kuvaa sekin seikka, että hän hakiessaan eroa viimeisestä virastaan mainitsi syyksi kivuloisuuden ja pyysi sillä perusteella eläkettä. Kun hän oli hakemukseensa liittänyt lääkärintodistuksen, joka kai sisälsi jonkinlaisen selvityksen siitä, että hän sairauden takia oli kykenemätön hoitamaan tuomarinvirkaa - tunnettuahan on että lääkäreiltämme, ainakin usein, on helppo saada vaikka minkälaisia todistuksia - niin myönnettiin hänelle 3000 markan elinkautinen eläke, jota hän sitten nautti kuolemaansa saakka.

Tämä ei kuitenkaan estänyt häntä virkaeronsakin jälkeen hoitamasta ylimääräisiä valtionvirkoja. Niinpä hän mm. hakemuksestaan sai määräyksen hoitaa Viipurin läänin Maanjako-oikeuden puheenjohtajan hyväpalkkaista tointa ja pysyi siinä, kunnes hän 1902 rupesi Kansallis-Osakepankin Mikkelin haarakonttorin johtajaksi. Siten nauttien runsaita tuloja - olihan hän valtiolta noin 20 vuoden aikana kantanut eläkkeenä, korkoja lukuunottamatta, lähes 60,000 markkaa - oli hän koonnut itselleen suurenpuoleisen omaisuuden. Ehkäpä juuri se seikka että hän tunsu tavallaan ansiottomasti nauttivansa tuota eläkettä kehoitti häntä käyttämään suuren osan omaisuudestaan yleishyödyllisiin tarkoituksiin. Niinpä hän teki runsaita lahjoituksia mm. Otavan kansanopistolle, Mäntyharjun kunnalle, Mikkelin kaupungille, Kansakoulun ystäville ja Suomen tiedeakatemialle joitten lahjoitusten yhteenlaskettu määrä lienee lähennellyt äskenmainittua eläkerahain summaa. Että hänen maineensa näitten lahjoitusten kautta yhä kasvoi, oli luonnollista; ja nauttikin hän yleistä luottamusta niin hyvin koko suomalaisessa puolueessa kuin kotipaikallaan Mikkelin kaupungissa, jonka edustajana hän oli monilla valtiopäivillä.

Hän ei ollut laillisissa naimisissa, mutta oli hänellä kuitenkin rintaperillisiä, joista hän piti isällistä huolta. Hän kuoli vuonna 1909 äkkiä aivohalvaukseen ollessaan vierailulla Viipurin kaupungissa.

Aleksander August Kumlin oli kotoisin Savon sydäimestä, jossa hänen isänsä oli sahanhoitajana. Hän kasvoi siis kodissa, jossa aineelliset pyrinnot olivat suunnan määrääjinä. Kodin läheinen suhde paikkakunnan väestöön kai oli myötävaikuttamassa hänen luonteensa kehittymiseen tälle väestölle ominaiseen suuntaan. Hän oli savolainen kiireestä kantapäähän asti; hyväpäinen, tyyni, aina valveilla, varma puheessaan ja käytöksessään olematta kuitenkaan kovin mahtaileva, tarkoin noudattaen niitä tapoja, jotka olivat vallalla siinä piirissä, missä hän oli tottunut liikkumaan, se on: meidän maalaisherraspiirissä, mutta omaamatta sitä hienoutta, joka on korkeamman sivistyksen merkinä. Hänen käytännöllinen luonteensa kai oli vaikuttanut, ettei hän oppiajallaan ollut antautunut perinpohjaisempaan tieteelliseen työhön valitsemallaan alalla, vaan oli tyytynyt siihen, mikä oli välttämätöntä päästäkseen virkamiesuralle, joten hän oli suorittanut ainoastaan tuomarintutkinnon. Toimitettuaan

tuomarinapulaisena varatuomarinarvon saamista varten tarpeelliset käräjät haki ja sai hän hyvätuloisen Ilomantsin pitäjän kruununnimismiesviran, siinäkin osoittaen käytännöllisyyttään.

Oltuaan sitten eräitä vuosia Kuopiossa varalääninkamreerinä siirtyi hän palvelemaan Viipurin hovioikeuteen, jossa hän kohta pääsi toveripiirinsä ja esimiestensä suosioon ja tasaisesti yleni aina hovioikeudenneuvokseksi asti. Samoin kuin Berner, viihtyi Kumlin erinomaisesti virkatoveriensä piirissä, noudattaen elämässään sen tapoja, joten aluksi tuskin voitiin huomata hänen kannattavan kansallismielisiä pyrintöjä suuremmassa määrässä kuin tuon piirin enemmistö. Vähitellen tuli kuitenkin hänen suomenmielisyytensä näkyviin varsinkin siten, että hän runsaasti avusti kansallisia pyrintöjä. Henkilökohtaisesti hän hyvin vähän semmoisena esiintyi. Niinpä hän aniharvoin kävi suomenmielisten kokouksissa, kuten suomalaisessa klubissa, siten koettaen viimeiseen saakka säilyttää hyvät välinsä virkatoveriensä ruotsinmielisen enemmistön kanssa osoittamalla olevansa parempaa laatua kuin nuo "hurjat fennomaanit", semmoiset kuin esimerkiksi minä. Mutta kun suomen- ja ruotsinmielisten välit vihdoin 1890-luvun loppupuolella kävivät yhä kireämmiksi, niin asettui Kumlin aivan selvästi suomenmielisten puolelle ja rikkoi siten lopullisesti välinsä ruotsinmielisten kanssa. Senaatissa hän, samoin kuin hovioikeudessa kävi hyvästä ja kokeneesta tuomarista, mutta en tiedä hänen siellä olleen missään johtavassa asemassa, joskin hänen mieltään paljonkin kysyttiin virkanimitysasioissa, hänellä kun otaksuttiin olevan laajoja henkilötietoja ja kykyä arvostella henkilöitten kelpaavaisuutta, otaksuminen, joka luultavasti osaksi johtui Kumlinin varmasta esiintymisestä näissä kysymyksissä, mutta ehkä joskus vei harhaan, sillä pelkään ettei Kumlin aina arvostellut henkilöitä aivan objektiivisesti.

Toverina oli Kumlin ystävällinen, asettuen kuitenkin mielellään suojelijan kannalle. Kuitenkin sai hänestä useasti sen vaikutuksen, ettei tuo ystävällisyys ollut kovin syvästi tunnettua, sillä hänen arvostelunsa "ystävistään" voi olla hyvin erilainen, riippuen siitä missä seurassa se lausuttiin, oliko arvosteltava henkilö siinä seurassa vaiko ei. Ylipäänsä tuntui kuin ei olisi voinut täysin luottaa siihen, että hänen sanansa aina vastasivat sitä, mitä hän todella ajatteli, niin vakailta kuin hänen sanansa muuten kuuluivatkin.

Kumlin oli kahdesti naimisissa, ensin Augusta Rikbergin kanssa, joka oli lahjakas, solakka ja nuorempana aika kaunis ja viehättävä nainen. Hänkin oli suomenmielinen ja sanottiin, että Kumlin juuri hänen vaikutuksestaan yhä enemmän siirtyi kansalliselle puolelle. Aviopuolisojen toiminta tuon asian hyväksi tapahtuikin enimmäkseen vaimon välityksellä, joskin toiselta puolen miehen vaikutus vaimoonsa lienee joskus pidättänyt tämän intoa. Heillä oli yksi lapsi, tytär Ester. Hän on ollut Armi Vainion kertomuksessa "Kaarinan kouluvuodet" mainitun Eiran esikuvana.<sup>3</sup> Augustan kuoltua vähää ennen miehensä nimitystä senaattoriksi, meni Kumlin pari vuotta sen jälkeen uusiin naimisiin, kuten kerrottiin, ensimmäisen lempensä esineen Alma Vallen kanssa, mikä avioliitto oli lapseton.

Kumlin erosi senaattorin virastaan suurlakon jälkeen samalla kun koko silloinen suomenmielinen senaatti. Niin kutsutun kokoomus= (Hjeltin-Danielson) senaatin erottua tarjottiin Kumlinille uudelleen paikka oikeusosastossa, mutta kieltäytyi hän sitä

---

<sup>3</sup>Armi Vainio oli Elli Åkermanin salanimi.

vastaanottamasta, tuoden syyksi heikontuneen terveytensä. Hän kuolikin pitkällisen sairauden jälkeen jo vuonna 1911.

Nuoremista virkatovereistani luettiin suomenmielisiin vain kaksi miestä Henrik Snellman ja Ivar Polén, joista ensimmäinen Johan Vilhelm Snellmanin poika ja toinen tunnetun suomalaisuuden harrastajan Rietrik Polénin poika.

Jos kenenkään niin näitten miesten olisi pitänyt jo pienestä asti oppia harrastamaan kansallista asiaamme. Kumminkin se heidän toiminnassansa vähäisessä määrässä tuli näkyviin, ehkä pääasiallisesti riippuen heidän muista ominaisuuksistaan.

Henrik Hinne Snellman oli kyllä hyväpäinen mies, mutta luonteeltaan vähän jörö ja jäykkä. Hän ei ollut tottunut vaivaamaan itseään sellaisella, mikä ei ollut välttämätöntä ja siis seurasi mielihalujaan. Luullakseni vain se seikka että hän oli J.V. Snellmanin poika, pidätti hänet suomalaisen puolueen riveissä; muuten hän kai olisi pysynyt puoluemiehenäkin ruotsinmielisten virkaveljiensä puolella, joitten joukossa hän parahiten viihtyi, vain harvoin ollen mukana varsinaisten suomenmielisten toiminnassa, mikä siis hänen puoleltaan supistui aivan vähään. Sitäpaitsi hän oli kaikkea muuta kuin raittiusmies, mikä tietääkseni paljon vaikutti hänen toimettomuuteensa. Virkatehtävänsä hän kuitenkin suoritti tyydyttävästi ja kohosi hovioikeudenneuvokseksi asti, josta hän sitten vuonna 1900 siirtyi Ilomantsin tuomiokunnan tuomariksi. Kun suurlakon jälkeen Mechelinin-Wreden senaatti muodostettiin ja siihen oli saatava myös suomenmielisistä käypiä miehiä, kutsuttiin Snellman, joka silloin lukeutui nuorsuomalaisiin, oikeusosaston jäseneksi. Hän lienee silloin jo ollut sekä ruumiillisesti että henkisesti heikentynyt; enkä ole kuullut että hänen toimintansa senaatissa olisi missään suhteessa ollut merkityksellinen. Kun Wreden johtama oikeusosasto kukistui, sai Snellmankin eron virastaan; ja joku vuosi sen jälkeen ummisti hän silmänsä ikuiseen lepoon.

Ivar Polén taas oli lahjoiltaan hyvin keskinkertainen ja luonteeltaan heikko, joten hän enimmäkseen kulki mukana toveripiirin muodostamassa myötävirrassa, joskus sentään ponnistellen vähän sitä vastaan mutta vähillä tuloksilla. Häntäkin harvoin nähtiin siinä piirissä, joka vakinaisesti valvoi kansallisen asian parasta paikkakunnalla. Routavuosien alkaessa hän kuitenkin liittyi vanhoihin suomalaisiin ja on sitten pysynyt riveissä. Virkatoimissaan hän oli ahkera ja sääntillinen, joten hän tasaisesti edistyi virkaurallaan. Tultuaan asessoriksi hän haki vuonna 1899 ja sai Iisalmen tuomiokunnan tuomarinviran, josta hän 1907 siirtyi Käkisalmen tuomiokunnan tuomariksi. Kun kokoomussenaatin erottua koetettiin saada oikeusosasto uudistetuksi, tarjottiin jäsenpaikka siellä myös Polénille, mutta hän ei uskaltanut sitä vastaanottaa, syyttäen sopimattomuuttaan tuohon toimeen. Lieneekö se ollut vain tekosyy, vai pelkäsikö hän niitä vaikeuksia, joita varsinkin perustuslaillisten puolelta oli odotettavissa, sitä en ota tässä ratkaistakseni. Siihen aikaan kun tätä kirjoitan (keväällä 1914) toimii Polén apujäsenenä Viipurin hovioikeudessa hoitaen varapresidentin tehtäviä. Hyvin vastenmielisesti hän tuohon jäsenyyteen rupesi ja olisi kai siitä kieltäytynyt, jos laki olisi sen sallinut. Kuitenkin lienee hän tähän asti siinä toiminut vanhan suomalaisen puoluekannan mukaisesti.

Puhuessani virkatovereistani on syytä mainita eräs mies, joka useasti tuli nauttineeksi suomalaisenkin puolueen luottamusta, nimittäin Ludvig Clouberg. Hän oli entisen apteekkarin poika, sittemmin Viipurin kirjakauppiaan poika ja oli siis kasvanut liikemiehen varakkaassa kodissa. Hän oli sieväpiirteinen, hyväpäinen ja reipasmielinen mies, nuorena hyvin suosittu

sekä toveri- että paikkakunnan seurapiireissä, jossa hän oli monen nuoren neidon ihailun esineenä, niin että arveltiin tuossa piirissä tuskin löytyneen yhtään nuorta naista, joka ei olisi ollut valmis hänen kanssaan jakamaan elämän ilot ja surut - Emmani on kuitenkin vakuuttanut että löytyi niitä poikkeuksiakin; ja mielellään uskon hänen ainakin yhden suhteen olevan oikeassa.

Niin hyväpäinen kuin Clouberg olikin ei hän kuitenkaan yliopistossa suorittanut muuta kuin tuomarintutkinnon, mikä osoitti, että pikainen pääseminen virkamiesuralle oli hänelle tärkeämpi kuin syvämpi tieteellisyys.

Kasvaneena liikemiehen kodissa, jossa aineelliset pyrinnot olivat etusijalla, ja kaupungissa, missä sijaitsi hovioikeus, jonka kirjoihin pääseminen paikkakunnalla pidettiin suurimpana onnena, oli Cloubergkin - luonnollista kyllä - asettanut sinne pääsemisen lähimmäksi päämaalikseen, varsinkin kun sieltä kykenevälle miehelle helposti aukeni tie vielä korkeammalle. Hän pääsikin pian vakinaiseen virkaan hovioikeudessa ja yleni siellä säännöllisesti aina hovioikeudenneuvokseksi ja tuli vihdoinkin vuonna 1893 kutsutuksi senaattoriksi ja oikeusosaston jäseneksi.

Virkatehtävissään oli Clouberg taitava, ahkera ja tarkka omaamatta kuitenkaan suurempaa stilististä kykyä. Ei hänellä myöskään ollut mitään huomattavampaa puhujalahjaa. Tultuaan hovioikeuden jäseneksi esiintyi hän melkein saivartelijana, mielellään iskien kiinni toisen, varsinkin häntä alemman virkamiehen pieneenkin erehdykseen. Näytti siltä kuin hän olisi nauttinut tuollaisen erehdyksen hoksaamisesta.

Hyvä toveri hän muuten oli, valmis auttamaan sekä neuvoilla että aineellisesti. Ylipäänsä on sanottavaa, että hän oli hyvää ja oikeata harrastava mies, joka myös toimi näitten periaatteittensa mukaan, joskin hänen käsityksestään siitä, mikä oli oikeata ja hyvää, voitiin olla toista mieltä kuin hän. Niinpä hän ei koskaan päässyt selvyyteen meidän kansallisesta asiastamme. Johonkin määrin hän sen merkityksen ymmärsi. Näyttipä välistä siltä, kuin hän olisi ollut valmis antautumaan tuon asian palvelukseen. Muistan hyvin kuinka hän kerran - hän taisi jo silloin olla asessorina hovioikeudessa - arvosteli erästä suomenmielistä tointa, jossa hänen mielestään oli epäonnistuneesti menetelty, uhkasi näyttää miten tuota asiaa oli ajettava, mutta hetken mietittyään peruutti sanansa. Tuntui kuin joku sisäinen ääni olisi kehoittanut häntä liittymään tuon asian puolustajiin, mutta että entiset suhteensa sen vastustajiin ja ehkäpä jonkunmoinen väärä arvonanto sille meidän virkamiespiireissämme vallalla olevalle mielipiteelle, jonka mukaan fennomaanit olivat "halpaa joukkoa", pidättivät häntä kokonaan antautumasta kansallisen asian palvelukseen. Ja paljon hän sen kautta olisikin kadottanut. Hän nautti nimittäin tuossa piirissä ja ylipäänsä meidän silloin vallalla olevassa ruotsalaisessa ylimyspuolueessa suurta luottamusta. Niinpä hän pitkät ajat oli kaupungin valtuusmiesten puheenjohtajana ja edustajana valtiopäivillä. Liittyminen suomenmielisiin olisi kai samalla ollut tuon luottamusaseman menettämistä. Hänessä silloin tällöin näkyviin tulleet vähäiset kansallismielisyyden oireet vaikuttivat kuitenkin sen, että hän melkein aina tuli asetetuksi myös suomenmielisten ehdokkaaksi äskennämainittuihin luottamustoimiin, vaikk'ei hän sitten aina yhtynytkään kansallisia asioita puolustamaan.

Olen albumissa, joka julkaistiin Viipurin suomalaisen klassillisen lyseon 30-vuotisjuhlaaksi, kertonut Cloubergin menettelystä, kun hänet valittiin lähetystöön, jonka piti senaatissa anoa

tuon lyseon ottamista valtion huostaan. Pidän tarpeellisena tässä oikaista pienen virheen tuossa kertomuksessani. Sanon siinä kysyneeni Cloubergilta: "Olet kai laatinut kirjallisen selostuksen asiastamme, sillä kai sellainen on senaattiin annettava." Muistelen nyt että Clouberg itse huomautti, että tuollainen selostus olisi senaattiin jätettävä, ja siten minun kysymykseni johdosta sanoi, ettei hän ollut sellaista laatinut.

Kuvaavana Cloubergin katsantokannalle mainitsen vielä seuraavan kohtauksen välillämme. Kun kerran tuli puheeksi suomenmielisyyteni, kysyi Clouberg minulta: "mitä sinä sillä luulet voittavasi?" En nyt muista mitä siihen vastasin, mutta väkisinkin tulee kysyneeksi, oliko hän todellakin sitä mieltä, ettei hyvää asiaa kannata ajaa, ellei siitä koidu ajajalle henkilökohtaista hyötyä. Hänen kysymyksensä ehkä voi ymmärtää, jos olettaa, että hänen mielestään minun ajamani asia ei ollutkaan hyvä.

Myöhemmällä toiminnallaan Clouberg kyllä osoitti, ettei suomalaisen puolueen ajama asia hänen mielestään ollut hyvä. Hän liittyi yhä selvemmin ruotsalaiseen puolueeseen ja vihdoinkin routavuosien alussa "perustuslaillisiin". Senaatissa hänet ainakin alussa luettiin sen kykenevimpien jäsenten joukkoon, vaikk'ei hänelläkään siellä ollut mitään johtavaa asemaa. Myöhemmin lienee hänen terveytensä heikontunut ja hänen henkiset voimansa samalla myös vähentyneet. Hän kuului niihin, jotka kieltäytyivät julkaisemasta Helmikuun manifestia ja sai sen johdosta vuonna 1899 muitten kieltäjäin kanssa eron senaattorinvirastaan.

Naimisiin meni hän vasta ikämiehenä - mutta hänen valittunsa ei kuulunut niihin, joitten ihailun esineenä hän nuoruudessaan oli ollut. Saatuaan eron senaattorinvirastaan ei Clouberg enää ryhtynyt mihinkään varsinaiseen toimeen, mikä kai aiheutui hänen jo silloin huonontuneesta terveydentilastaan; ja kuolikin hän jo noin viisi vuotta sen jälkeen, jättämättä rintaperillisiä.

Minkälaiset minun ja minun virkatoverieni suhteet olivat, selvenee osaksi siitä, mitä minä ylempänä olen kertonut. Kun olin jyrkkä suomenmielinen ja jo kodistani olin perinyt kansanvaltaiset periaatteet, oli luonnollista, ett'en kaikin puolin hyvin viihtynyt toveripiirissäni, josta suurin osa ei noita asioita harrastanut ja muut mielestäni tekivät sitä liian laimeasti. Useasti tuntui minusta ikävältä täytyä tavallansa eristäytyä noista tovereista, jotka ylipäänsä osoittivat minulle ystävyyttä, joskin välistä näkyi, että he puolestaan pitivät minun käytöstäni kummallisena. Niinpä Clouberg, joka tovereistani oli suorapuheisimpia, kerran sanoi minulle: "sinä et näy hyväksyvän sinun virkatovereitasi", lisäten: "et sinä nimenomaan sanoissasi osoita, mutta se näkyy sinun silmistäsi". Ja kai hän oli oikeassa. Etten nimenomaan heille sitä sanonut, riippui minulle ominaisesta ujoudesta tai sanoisinko saamattomuudesta, joka useasti on pannut minut vaikenemaan silloinkin, kun avonaisesti lausuttu sana olisi saanut kysymyksenalaisen asiain kääntymään parempaan suuntaan. Olen siten ollut jotensakin heikko propaganda-mies, kykyäni vaikuttaa ympäristöni mielipiteisiin on ollut kovin vähäinen. Vaikutukseni sen asiain hyväksi, jota olen harrastanut, on siten jäänyt vallan pieneksi. Sen olen niin usein huomannut ja sitä itsekseni valittanut. Toiselta puolen nähdessäni kyvykkään miehen tuon asian vastustajain joukossa ajattelin: voi kuinka suuri vahinko, ettei tuota miestä saada siirtymään asiain puoltajain joukkoon; kuinka paljon suuremmalla ponnella asiastamme silloin ajettaisiin. - Ja totta tosiaan, kuinka paljon pitemmälle kansamme kehitys nyt olisi ehtinyt, jos kaikki sen kyvykkäät miehet - ja naiset - olisivat oivaltaaneet kansallisen asian tärkeyden ja sille

uhranneet kaiken sen voimansa, jonka he ovat tuhlanneet sen vastustamiseen, kuinka paljon voimakkaampia me silloin olisimme olleet vastustaessamme niitä hyökkäyksiä, joita on tähdätty ja yhä tähdätään meidän kansallista olemassaoloamme vastaan.

Kerronpa tässä miten välini virkatoverini Henrik Snellmanin kanssa rikkoontuivat. Erään merkkitapauksen johdosta - taisi olla Viipurin suomalaisen yksityislyseon ensimmäisen lukuvuoden päättymisen jälkeen - oli koulun ystäviä kokoontunut illanviettoon Huusniemen ravintolaan. Illan kuluessa mielten lasien ääressä lämmittyä lausuin minäkin eräitä sanoja suomalaisuuden edistymisestä ja ehdotin lopuksi että läsnäolijat päättäisivät puheessaan keskenään aina käyttää suomen kieltä. Silloin Snellman kohotti lasinsa ja lausui pilkallisesti minulle: "skål, bror Åkerman". - "Tuota en olisi odottanut Johan Vilhelm Snellmanin pojalta", vastasin minä. Snellman kalpeni eikä vastannut mitään: mutta kylmäksi muuttui välimme sen jälkeen. Se tuli näkyviin mm. siten että kun Snellman joku aika sen jälkeen vietti Viipurissa häitään, joissa hänen isänsäkin oli läsnä, ei niihin kutsuttu minua eikä vaimoani, vaikka hänen morsiamensakin kuului meidän tuttavapiiriimme ja melkein kaikki muut virkatoverit oli niihin pyydetty. Sattui, että Viipurin suomenmieliset naiset päättivät antaa J. V. Snellmanille hänen saapuessaan Viipurin rautatieasemalle kukkia ja valitsivat Emmani niiden ojentajaksi. Vastaanottaessaan kukat suuteli Snellman ojentajan kättä, ja kun Emman äiti, joka oli Snellmanin nuoruudentuttavia ja hänen ollessaan nuorena koulumiehenä Kuopiossa oli antanut hänelle ranskan kielen tunteja, nyt seisoi Emman vieressä ja esitti hänet tyttärenään, virkkoi Snellman tyytyväisyydellä: "Emma Ehrströms dotter en sådan fennoman". Minä olin kyllä saapuvilla, mutta seisoin vähän taaempänä enkä tullut tuolle suurelle miehelle esitetyksi, ja hän tietysti ei voinut kaivata häävieraitten joukossa minua eikä siis koskaan saanut tietää miksi yksi hänen poikansa suomenmielisistä tovereista oli jäänyt häihin kutsumatta, tieto, joka epäilemättä ei olisi ilahduttanut isää.

## **Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura**

Toisaalta kuin virkatoverieni piiristä oli minun löydettävä ne miehet, joitten seurassa parahiten viihdyin, joitten kanssa sain työskennellä niitten pyrintöjen hyväksi, joitten edistäminen muodostui minun elämäni rakkaimmaksi tehtäväksi. Jo suomalaisessa seurassa tutustuin eräisiin näistä. Mutta vasta kun tulin kutsutuksi Viipurin suomalaisen kirjallisuusseuran jäseneksi ja minut sitten (vuonna 1877) valittiin seuran esimieheksi, tuli suhteemme läheisemmäksi.

Luonnollista oli että minut, joka toimiessani suomalaisessa seurassa olin tullut tunnetuksi suomenmielisyydestäni, päätettiin kutsua sanotun kirjallisuusseuran jäseneksi. Seuran jäseneksi kutsuttiin ylipäänsä jokainen seudulla asuva, jonka vähänkin kuultiin kannattavan seuran pyrintöjä. Koetettiin siten kiinnittää heidät asiaan ja sen ohessa saada seuralle vähän lisää tuloja jäsenmaksun kautta, niin vähäinen kuin tämä maksu olikin: kerta kaikkiaan kaksitoista markkaa (sääntöjen sanojen mukaan kolme koko ruplaa) vähintään - ja harva suoritti sen enempää.

Muistaakseni olin noin vuoden ollut kirjallisuuseuran jäsenenä, kun seuran silloinen esimies pastori Vitikka tuli nimitetyksi Puumalan pitäjän kappalaiseksi ja hänen piti siis muuttaa pois paikkakunnalta. Oli seuralle saatava uusi puheenjohtaja; ja kovasti hämmästyin, kun muistaakseni seuran sihteeri lehtori Adiel Bergroth ja kassanhoitaja konttoristi Robert Mallenius eräänä päivänä saapuivat luokseni ja kysyivät, enkö tahtoisi vastaanottaa tuota luottamustointia. Eihän minulla ollut minkäänlaisia edellytyksiä siihen; en ollut koskaan kirjoittanut, vielä vähemmin julkaissut mitään edes sanomalehdissä - jos en ottanut lukuun kihlakunnan oikeuden ja hovioikeuden pöytäkirjoja ja päätöksiä, ja niistäkin oli aniharva laadittu suomenkielellä. Luonnollisesti minä ensin kieltäydyin kunniaa; mutta Bergroth ja Mallenius huomauttivat, että ennenkin oli seuran puheenjohtajana ollut nuoria hovioikeuden virkamiehiä, joilla ei ollut senkään vertaa ansioita suomalaisuuden suhteen kuin minulla, että olisi asialle hyödyksi että joku paikkakunnan korkeimpaan virastoon kuuluva henkilö oli seuran etunenässä ja ettei sitäpaitsi sopivampaa miestä ollut saatavissa. Niin suostuin minä vihdoin heidän pyyntöönsä ja tulinkin kohta sen jälkeen pidetyssä seuran vuosikokouksessa yksimielisesti valituksi tuohon toimeen, jossa sitten vuosittain uudistettujen vaalien kautta pysyin aina siksi, kun minut syksyllä 1901 kutsuttiin senaatin jäseneksi ja muutin pois Viipurista.

Kirjallisuuseuran toiminta oli jo monena edellisenä vuotena ollut aivan vähäinen. Sen päätehtävänä oli hoitaa rahastoa, jonka kauppakonttoristi Adam Vilke maaliskuun 24 päivänä 1847 tekemällään testamentilla oli jättänyt seuran hoidettavaksi ja jonka koroilla oli perustettu ja sitten toimessa pidetty Vilken suomalainen alkeiskoulu, jonka lukusuunnitelma siihen aikaan oli samankaltainen kuin nykyisissä kansakouluissa. Kirjallisuuseuran toimintaa en tässä rupea tarkemmin kertomaan, se kun kyllä selviää seuran pöytäkirjoista; mainitsen vain, että seuran omat varat olivat kovin vähäiset, jonka tähden sen kustannustoiminta pitkiin aikoihin oli supistunut aivan vähään. Eikä tämä toiminta minun esimiehenä ollessani laajentunut.

Paitsi seuran ennen kustantamia kirjoja, joista uusia painoksia tarpeen tullessa otettiin, ei muistaakseni seura silloin kustantanut muuta kuin kaksi teosta. Toinen niistä oli maisteri O. Lönnbohmin (Kasimir ja Eino Leinon vanhin veli) laatima suomalais-virolainen sanakirja A. Ahlqvistin (Oksasen) lukemistoon. Tämän kirjan tarjosi Lönnbohm seuralle kustannettavaksi muistaakseni 200 markan tekijäpalkkiota vastaan, puoltaen asiaansa sillä, että hän, joka oli käynyt Vironmaalla tutkimusmatkalla, oli huomannut siellä kaivattavan tuollaista sanakirjaa. Minä puolsin Lönnbohmin tarjousta, mutta seuran enemmistö katsoi siitä syntyvän seuralle tappiota ja tahtoi hyljätä tarjouksen. Kun mielestäni kuitenkin sanakirjan julkaisemisesta voisi olla hyötyä varsinkin niille virolaisille, jotka antautuivat suomen kielen oppimiseen, ja myös oli syytä avustaa kirjan vähävaraista tekijää, tarjouduin minä lainaamaan seuralle ne 400 markkaa, jotka katsottiin menevän palkkion ja painattamiskustannusten maksamiseen, ehdolla että seura maksaisi minulle lainan korkoineen ainoastaan sikäli kuin seura saisi kirjan kautta voittoa yli menojen. Näillä ehdoilla ottikin seura kustantaakseen kirjan, mutta luultavasti siitä ei ole tullut seuralle mitään voittoa, koskapa minulle ei vielä ole tuosta lainastani mitään takaisin maksettu - enkä olekaan asiaa aina senjälkeen, kun muutin pois Viipurista, tiedustellut. Maaliskuun 10 päivänä 1881 päivätty sitoumuskirjani, jolle on 28 päivänä syyskuuta 1882 merkitty seuran kassanhoitajan kuitti rahojen vastaanottamisesta, on arvopaperieni joukossa.



Toinen mainitsemistani seuran kustantamista kirjoista oli käännös A.E. Nordenskjöldin ruotsiksi kirjoittamasta kertomuksesta matkastaan Aasian ja Euroopan ympäri. Tieto, että suomalainen mies oli onnellisesti suorittanut tuon kuuluisan matkan, herätti ympäri koko Suomen suurta innostusta. Tuon innostuksen valtaamana päätti seura - en nyt muista kenen alkuunpanosta - pyytää Nordenskjöldiltä lupaa saada toimittaa käännös tuosta silloin vielä tekeillä olevasta matkakertomuksesta. Kun tiedettiin, mihin aikaan Nordenskjöld paluumatkallaan Suezin kanavan kautta Ruotsiin tulisi vierailemaan Roomassa, lähetti seura sinne lupapyyntökirjeensä ja saikin kohta Nordenskjöldiltä Roomasta kirjoitetun suostumuksen pyyntöömme.

Yritys kustantaa noin laaja teos oli seuran vähäisiin varoihin katsoen aika rohkea, mutta luultiin tuon silloin heränneen innostuksen kyllä takaavan kirjalle hyvän menekin ja käännös- ja painokustannusten siten kyllä aikoinaan tulevan korvatuiksi. Niin ehkä olisikin käynyt, jos käännös olisi saatu valmiiksi tuon innostuksen vielä kestäessä. Mutta kului pitkiä kuukausia ennenkuin käännös, jonka suoritti metsäherra Gideon Bergroth - sihteerimme veli - valmistui. Sillä välin oli tuo yleinen innostus kerennyt laimentua, ja kun kirja vihdoinkin saatiin painetuksi, näyttäytyi sillä olevan aika huono menekki. Yritys siis ei aineellisesti onnistunut, mutta jää kuitenkin Viipurin kirjallisuusseuran kunniaksi, että tuo merkittävä teos myös on suomenkielisenä.

Paluumatkallaan Pietarista, jossa Nordenskjöld eräitä kuukausia matkansa päätyttyä muistaakseni syksyllä 1880 kutsusta kävi, pysähtyi hän myös Viipurissa. Hänelle pantiin toimeen päivälliset Seurahuoneen suuressa salissa. Silloin olin minä tilaisuudessa pitämässäni puheessa kiittämään juhlavierasta kirjallisuusseuran saamasta luvasta suomentaa hänen matkakertomuksensa, jonka johdosta N. antoi esittää minut itsellensä ja lausui kyllä ymmärtävänsä, ettei käännöksen kustantaminen tule olemaan seuralle mikään hyvä afaari, johon minä vastasin, että seuralla on paremmat ajatukset onnistumisesta.

Puheeni pidin minä - kuten minusta tuntui aivan luonnolliselta - suomeksi. Tämä herätti läsnäolevissa ruotsinmielisissä pahaa varta ja sain heiltä kuulla monta moitetta "sopimattomasta käytöksestä", kun en muka ottanut huomioon sitä, että juhlavieras luultavasti vain vaillinaisesti ymmärsi suomea. Omasta mielestäni olisin päinvastoin menetellyt aivan sopimattomasti, jos minä suomalaisen kirjallisuusseuran esimiehenä puhuessani Suomessa syntyneelle ja siellä mieheksi varttuneelle henkilölle olisin puhuessani käyttänyt muuta kuin seuran edustamaa suomen kieltä. Tämän minun näkökantani hyväksyivät seuran muut toimimiehet. Ruotsikkojemme ajatus asiasta ei minua silloin, yhtävähän kuin muulloinkaan samanlaisissa tapauksissa, liikuttanut. - Veljeni Arnold, joka siihen aikaan sattui olemaan käynnillä kotimaassa, otti myös osaa juhlapäivällisiin.

Toiminnastani kirjallisuusseuran puheenjohtajana ei minulla ole muuta erityisempää mainittavaa. Seuran vuosikokousta vietettiin 3 päivänä helmikuuta; sen minä tavallisesti avasin puheella. Usea näistä puheistani on käsikirjoituskokoelmassani. Ne sisältävät lyhyen katsauksen suomalaisen kirjallisuuden ja ylipäänsä suomalaisuuden kehitykseen kuluneena toimintavuonna. Muuten kokoontui seura aniharvoin enimmäkseen vain Vilken koulun asiain käsittelemistä varten. Seuran muina toimimiehinä olivat koko sen ajan, kun olin seuran esimiehenä jo mainitsemani lehtori Bergroth sihteerinä ja konttoristi Mallenius

rahastonhoitajana sekä Viipurin merikoulun johtaja merikapteeni G. Z. Sandman varaesimiehenä. Nämä toimimiehet tietysti olivat aina seuran kokouksissa saapuvilla, mutta muuten kävi vain harva mies niissä, niin että välistä oli vaikea saada tarpeellista määrää - viisi jäsentä paitsi seuran virkailijoita - kokoon. Säännöllisesti olivat kuitenkin saapuvilla seuraavat henkilöt: Vilken koulun silloinen johtaja, runoilija Johan Henrik Erkko, tyttökoulun opettaja Adam Hjalmar Sallmén, kansakoulun opettaja Anton Rikström sekä myös vaikk'ei niin säännöllisesti kuin edelliset, ruotsalaisen lyseon kollega maisteri Adolf Lindholm ja realikoulun rehtori maisteri Hugo Zilliacus. Samat miehet perheineen kuuluivat myös suomalaiseen seuraan ja olin minä tietysti siellä tutustunut heihin, mutta toimintani kirjallisuusseurassa vei minut vielä lähemmäksi heitä, ja he muodostivat sitten sen piirin, johon minä lähemmin liityin ja jossa parahiten viihdyin. Eikä kumma. Olihan meillä yhteinen kallis asia, kansallisuusasia, ajettavana; ja muutenkin olivat nuo miehet vilpittömiä suoria suomalaisia, jotka täysin ansaitsivat kansalaistensa kunnioitusta. Erittäin ystävällisiin suhteisiin tulin kahteen näistä miehistä, nimittäin Malleniukseen ja Erkkoon.

Robert Mallenius oli syntyisin Uudeltamaalta Tuusulan pitäjältä, missä mikäli muistan hänen vanhempansa olivat vähävaraisia talollisia. Ensi kasvatuksensa hän kai oli saanut kotonaan siihen määrin, että pääsi Mustialan maanviljelyskouluun. Kai hän siellä suoritti vain jonkun pienemmän - ehkä vouden - kurssin koskapa häntä ei kutsuttu agronomiksi. Siihen lienee hänen koulunkäyntinsä päättynyt. Hän pääsi sitten Maanviljelystöitten johtajaksi Viipurin pitäjässä olevalle suurelle Ykspään tilalle, josta hän siirtyi Kauppahuone Hackman & Co:n palvelukseen Viipurissa, toimien siellä suomalaisena kirjeenvaihtajana ja kassahoitajana, johon pääasiallisesti lienee kuulunut työmiesten palkkojen suoritus. Näitä toimia hän hoiti suurella tarkkuudella ja taidolla, jonka tähden hän nautti esimiestensä täydellistä luottamusta.

Hänen harrastuksensa eivät rajoittuneet tuohon leipätyöhön. Hän oli harras kirjallisuuden viljelijä. Jo nuorena lienee hän siten tutustunut J.V. Snellmanin ja hänen edeltäjänsä aatteisiin ja niihin innostunut, eikä tämä innostus koskaan häneltä sammunut. Hän olikin mukana kaikissa kansallisissa yrityksissä paikkakunnalla. Niinpä hän, varsinkin nuoremmassa iässään, ahkerasti kirjoitteli paikkakunnan sanomalehtiin, olipa muistaakseni jonkun aikaa Pietari Hannikaisen vuonna 1845 perustaman "Kanava" nimisen lehden aputoimittajana ja sittemmin lyhyemmän ajan 1860 luvulla "Otava" nimisen lehden päätoimittajana.

Kirjoituksissaan, joita hän, mikäli minä muistan, ei koskaan julkaissut omalla nimellään, puolsi hän aina jyrkästi kansallista asiaamme; mutta henkilökohtaisessa esiintymisessään oli hän vaatimaton, melkein pä ujo, varsinkin seuroissa, jossa oli läsnä henkilöitä, joitten kanssa hän ei ollut lähemmin tuttu. Ulkonäöltään hän oli pienikasvuinen, - minua lyhyempi - ei kovin hinterä, hartioiltaan vähän kumara, pää verrattain suuri, otsa korkeanpuoleinen, poskiluut jotensakin leveät, nenä pieni, silmät tuuheitten kulmakarvojen alla pienet, mutta vilkkaat, melkein pä säkenöivät, suu säännöllinen, tavallisesti ystävällisessä hymyssä, josta välistä voi pilkistää pieni ivan ilme; toisin sanoen: koko hänen esiintymisessään oli jotakin vaatimatonta, herttaista, mutta samalla terävää. Liikkeissään oli hän vielä vanhoilla päivilläänkin ketterä. Kuten jo sanoin oli hän suurissa seuroissa melkein ujo, niin ettei hän niissä paljon esiintynyt. Niinpä en muista hänen julkisissa puoluekokouksissa koskaan käyttäneen puhevuoroa. Mutta kun oltiin ystäväpiirissä, kuten jonkun kodissa tai suomalaisessa klubissa, jossa vain harva jäsen - hänen

luotettavimmat hengenheimolaisensa - oli saapuvilla, silloin otti hän vilkkaasti ja ponnella osaa keskusteluun, varsinkin kun se liikkui suomalaisuuden, kansallisen asiamme alalla, joten hänen läsnäolonsa vaikutti elähdyttävästi seuraan.

Me viihdyimme erinomaisen hyvin yhdessä, ja tuskin kului sitä viikkoa, ettei "ukko Mallenius" tai "pikku ukko-iltavieras" - joksi meidän palvelijamme rupesivat häntä kutsumaan - iltapuhteessa pistäytynyt meillä istuen sitten useimmiten vain kolmenkesken minun ja Emmani kanssa vilkkaassa keskustelussa päivän kysymyksistä. Tietysti enimmäkseen ne koskivat kansallista asiaamme, jonka voittoon saattamiseksi silloin saatiin joka päivä taistella meidän itsepintaisia, parantumattomia ruotsikkojamme vastaan, jotka aina viime vuosisadan loppuun asti pitivät käsissään yleisten asiain johdon ja kynsin ja hampain koettivat vastustaa kansallisen asian voittoon pääsemistä.

Vanhan ajan miehenä ei Mallenius ollut ehdottomasti raitis, vaan nautti mielellään seurassa lasin totia - sokeroituun veteen sekoitettua konjakkia, jota jokainen pani lasiinsa sen mukaan tahtoiko hän juoman väkeväksi vai miedoksi - ja tuon silloin vallalla olevan tavan mukaan tarjottiin tuollaista juomaa meilläkin Malleniuksen meillä käydessä. Minäkin tavallisesti laitoin itselleni tuollaisen lasin, hyvin miedon kylläkin, vaikken koskaan tuosta juomasta pitänyt. Tapa vaati että isännän piti näyttää hyvää esimerkkiä, näyttää että tavara oli kelpaavaa. Missä määrin vanhan ajan miehet katsoivat tuon juoman tarjoilun kuuluvan hauskaan illanviettoon, osoittanee se että sittenkun minä, seuraten uuden ajan raittiusvaatimuksia, lakkasin kodissani käyttämästä väkeviä juomia, enkä siis enää tarjonnut Malleniuksellekaan niitä, hänen käyntinsä luonani harvenivat. Totta on että ukko - hän oli minua noin 20 vuotta vanhempi - silloin oli tullut korkeaan ikään ja sentähden ehk'ei jaksanut niin useasti vieraisa käydä. Tuo ajatus, että totin puute ehkä vaikutti käyntien harvenemiseen, juontui jo mieleeni ja tulin sentähden siitä tässäkin maininneeksi. Ukko eli korkeaan ikään hoitaen konttoristi-tointansa ja hyvin säilyttäen hengen voimansa viimeisiin aikoihinsa asti. Hän kuoli yli 80 vuoden ikäisenä sairastettuaan vain hyvin lyhyen ajan jotakin kurkkutautia.

Johan Henrik Erkkö - niin muistaakseni hän itse kirjoitti täydellisen nimensä - on sekä ulkomuodoltaan että muutenkin niin tunnettu henkilö, ett'ei minun tarvitse hänestä paljon puhua. Meidät vei yhteen - kuten ylempänä jo viittasin - osaksi se seikka, että hän oli Vilken koulun johtaja ja minä kirjallisuusseuran esimies, mutta pääasiallisesti meidän samankaltaiset harrastuksemme kansallisessa asiassa. Tulimme sen kautta niin läheisiin ystävällisiin suhteisiin, että kokonaan unohdimme, että minä tavallaan olin hänen esimiehensä. Siihen kai myöskin vaikutti se seikka, että Erkkö hyvin tunnollisesti hoiti koulun johtajaintonsa. Minun ei koskaan tarvinnut millään lailla sekaantua hänen tehtäviinsä, vaan ainoastaan todeta, että koulussa kaikki kävi hyvin. Tulin siten tuntemaan miehen jotensakin hyvin, mikä hänen herkkään, avomieliseen luonteeseensa katsoen oli helppoa. Kun joku asia painoi hänen mieltään, niin toi hän ajatuksensa siitä kohta peittämättä esille, lausuen suoraan hyväksyvän tai hylkäävän sanansa siitä, ja teki hän sen sellaisella lämmöllä ja kaunopuheliaisuudella, että hänen sanansa eivät voineet olla kuulijaan vaikuttamatta. Siten hän tuli useasti lausuneeksi sanan, joka paikkakunnallamme sai jonkun hyvän asian alkuun; ja jos vitkasteltiin tuollaisen hänen taikka jonkun muun hyvän aatteen toimeenpanemisessa, niin ei hän arastellut lausua

vitkastelijoille kehoittavaa, jopa moittivaakin sanaa, saaden siten vitkastelijat heräämään toimettomuudestaan. Esimerkkinä viitataan Erkon osallisuuteen Viipurin suomalaisen yksityislyseon perustamisessa, josta olen kertonut tuon lyseon 30-vuotisjuhlaksi toimitetussa albumissa.

Kuten runoilijat ylipäänsä ei hänkään ollut käytännöllinen eikä siis ylipäänsä itse ryhtynyt puolustamiaan aatteita toimeenpanemaan, vaan jätti tuon käytännöllisen puolen, aatteen käytännössä toteuttamisen, muitten, tavallisten työntekijäin tehtäväksi. Mutta että osasi saada toiset liikkeelle, se oli hänen suuri ansionsa. Ja voitane sanoa, että hän siinä suhteessa vaikutti paljon paikkakunnallansa. Hänen maailmankatsomuksensa olikin siihen aikaan kokonaan ihanteellinen, ylevä ja harras, melkeinpä uskonnollinen. Muistan hänen lauseensa, kun tuli puheeksi erään hänen kauniin runonsa synty. "Se minulle annettiin", sanoi hän nöyrästi. Olihan tunnettua, että hän myöhemmin käytyään saamansa matkastipendin avulla Euroopan suurissa sivistysmaissa, yritti kannattaa rationalistisia mielipiteitä. Syynä siihen epäilemättä oli se, että hänen tietopuolinen sivistyksensä oli kovin vaillinainen -ainoastaan kansakoulunseminaarin kurssi, jota jo leipähuolet estivät laajentamasta - ja sentähden oli hän herkällä luonteellaan kovin altis panemaan arvoa tieteellisiin tutkimuksiin nojautuvan selittäjän väitteisiin, joitten ontoutta hän puutteellisten tietojensa vuoksi ei voinut huomata.

Kovin on valitettavaa, että monen kansamme lahjakkaan pojan elämäntyön on täytynyt jäädä vaillinaiseksi sen kautta, ettei hän useasti parhaimmalla tahdollakaan ole päässyt kohoamaan tiedoissa aikakautensa korkeimman sivistyksen tasolle. Niin oli laita Erkonkin. Luullakseni ei runsaimmillakaan hengenlahjoilla varustettu mies voi kirjailijana luoda aikakautensa vaatimuksia täysin vastaavia tuotteita, ellei hän ole kohonnut aikakautensa sivistyksen kukkuloille. Erkonkin teokset kantavat useasti puolisivistyksen leimaa; ja hänen lahjakkaisuutensa katsoen hän epäilemättä olisi voinut luoda paljon pysyväisempää arvoa omaavia teoksia, jos hänellä ei olisi ollut edelläsanoitua puutetta.

Käynneillään luonani oli Robert Malleniuksella joskus mukanaan Erkko. Useasti kun Erkolla oli joku asia mielessään, meni hän ensin "ukko" Malleniuksen luo, ja siellä sitten päätettiin lähteä yhdessä minun kanssani asiasta juttelemaan. Hauskimpiin iltahetkiin luen nuo Malleniuksen ja Erkon yhteiset vierailut kodissamme, jolloin Erkon lämpöä, jopa innostusta uhkuvat lausunnot loivat keskusteluun vilkkautta ja viehätystä. Silloin tällöin kävi Erkko yksinkin meitä tervehtimässä ja varsinkin sellaisilla käynneillä tulivat puheeksi hänen kirjalliset työnsä, jolloin hän erityisesti näytti panevan arvoa, mitä niistä ja ylipäätänsä runoudesta lausui Emmani, jonka hän tiesi myöskin joskus harjoittavan tuota taidetta.

Tuollaisissa tilaisuuksissa minä enimmäkseen olin vain kuuntelijana, sillä vaikka runo ja elämäni suurin elvyttäjä, laulu, kuuluvat niin läheisesti yhteen, niin tuskin olen yrittänyt kukaan sillä alalla mitään saada aikaan; siihen puuttui minulta kokonaan kykyä. Minusta tuntui kuin rupeaisin teeskentelemään ryhtyessäni sellaiseen tehtävään. En olekaan koskaan kyhännyt muuta kuin pari onnistumatonta pilarunoa - rakkaasta vaimostani: valitusvirsiä siitä, että sain joskus istua yksin kotona hänen ottaessaan osaa yleisiin, varsinkin naisten, kokouksiin. Piirränpä muististani tähän erään, jota seurasi lasilla varustettu kehys Emman valokuvaan.

"Mun muijain ei konsanaan kotonaan pysy:

Hän kokouksis juoksee, mult lupaa ei kysy.  
Siel puheita pitää ja kahvia juopi.  
Tää varmaankin talollein tuhoa tuopi.  
Ei! tätä en kauvemmin minä voi kestää;  
On saatava keino mi kaiken tuon estää.....  
Jo keksin sen. Lasisen kaapin mä ostan,  
Hänet siihen suljen ja pöydällein nostan....  
Mutt pelkäänpä ett tämäkään ei riitä,  
Kai mielensä yhä vain kylille kiittää...  
No nyt tuli riimihin pukki -  
Ja se runosuoneni tukki."

Nuo rationalistiset virtaukset eivät koskaan voineet saada Erkkoa kokonaan valtaansa. Koko hänen luonteensa, mielensä, oli niin idealismiin, ihanteellisuuteen taipuva, että se sittenkin pääsi hänessä voitolle. Mutta hänen sisäinen taistelunsa näitten eri suuntien välillä tuotti hänelle paljon tuskaa, ja se epäilemättä vaikutti tympäisevästi hänen tuotteliaisuuteensa, jopa kalvoi hänen muutenkin heikkoa terveyttään.

Tuli sitten routavuodet jyrkkine ristiriitoinen. Ei kumma, jos Erkko jäi horjumaan noitten silloin esiintyneitten eriävien mielipiteiden välillä ja ainakin ajoittain kallistui passivistien, etten sanoisi aktivistien puolelle. Epäilemättä hänen oli vaikea ymmärtää, kuinka henkilöt, jotka hän oli oppinut tuntemaan isänmaallisiksi, kansan parasta harrastaviksi, nyt juuri, kun isänmaa oli kovassa hädässä, olivat muuttuneet kavaliksi pettureiksi, oman henkilökohtaisen edun etsijöiksi. Mutta yleisesti sitä vakuutettiin, niin eihän kumma, että hän ainakin välistä sitä uskoi ja toimi sen mukaan. Niinpä minäkin löysin kirjelaatikostani epäilemättä hänen itsensä sinne pistämän runon, jossa puhuttiin kurjista maankavaltajista y.m. semmoista. Ei hän tietysti siihen aikaan käynyt kodissani, vaikka hän useasti oleskeli Helsingissä. Mutta ei kulunut kuin muutamia kuukausia, kun Erkko eräänä päivänä tuli luoksemme; ja kaikesta näkyi, että hänen ajatuksensa minusta olivat joutuneet melkein entiselle ystävälliselle tolalle. Ja muisteli hän minua senjälkeen joskus ystävällisellä kirjeellä. Nuo taistelut edelläkertomissani ristiriidoissa tietysti vaikuttivat kovasti Erkon herkkiin hermoihin ja luultavasti on sieltä etsittävä syy hänen verrattain aikaiseen kuolemaansa.

Adiel Bergroth, kirjallisuusseuramme sihteeri, saakoon tässä myös osakseen eräitä sanoja. Hän oli Keuruun rovastin poika, oli saanut ensi kasvatuksen Jyväskylän lyseossa tai alkeiskoulussa, joksi sitä muistaakseni siihen aikaan kutsuttiin, ja lienee ollut koulun ensimmäisiä oppilaita. Hän oli siis jo kasvatuksensa puolesta suomenmielinen - epäilen sanoa: myös kansallismielinen. Hän tuli nuorena maisterina Viipurin ruotsalaisen lyseon - muuta lyseota siellä ei silloin ollutkaan - uskonnon ja suomenkielen lehtoriksi. Hän oli silloin suorittanut myös pappistutkinnon, vaikk'ei vielä ollut antanut vihkiä itseään papiksi.

Oli luonnollista että hän, paikkakunnan etevimpänä suomalaisen kielitieteen edustajana ja sen ohessa hyväpäisenä ja muutenkin niin hyvin ulkomuodoltaan - hän oli keskikokoinen, vaaleaverinen ja sieväpiirteinen - kuin myöskin käytökseltään miellyttävänä miehenä, saavutti huomattavan sijan paikkakunnan suomalaisessa sivistyneessä piirissä. Yhtä luonnollista oli että,

kun kirjallisuusseuran entinen sihteeri jätti toimensa, Bergroth valittiin siihen, ja hoitikin hän sitten tätä tointa taidolla aina kuolemaansa asti. Kovin rasittava se tosin ei ollut, katsoen kirjallisuusseuran vähäiseen toimintaan, ja minulla oli tapana itse kirjoittaa sellaiset paperit, joitten sepittämisessä tarvittiin lakimiehen taitoa ja kokemusta.

Kaikkiin suomalaisiin pyrintöihin otti Bergroth tietysti osaa, saavuttaen huomattavan maineen erittäin sen kautta, että hänen kynästään lähti se paikkakunnan suomalaisessa lehdessä julkaistu kirjoitus, jossa ensi kertaa julkilausuttiin ajatus, että Viipuriin oli perustettava yksityinen suomalainen lyseo. Ajatus ei suinkaan ollut syntynyt yksin Bergrothin päässä, vaan oli sitä kauan pohdittu juuri kirjallisuusseuran toimimiesten ja heidän seurapiirinsä keskuudessa; ja ellen väärin muista, sepitti hän tuon kirjoituksensa saman piirin kehoituksesta. Sitten epäröi Bergroth kuitenkin ryhtyä tuon ajatuksen toteuttamiseen; ja olisi tuuma ehkä jäänyt kauaksikin lepäämään elleivät, kuten edellämainituissa muistelmissani yksityislyseon synnystä olen kertonut, Erkon ja minun yhteiset ponnistukset olisi saaneet häntä kanssamme liikkeelle. Kun lyseo sitten saatiin perustetuksi, toimi hän paljon sen hyväksi, ollen lyseon johtokunnan puheenjohtajana ja antaen koko sinä aikana, minkä lyseo oli yksityisenä, palkattomasti siellä opetusta uskonnossa ja suomenkielessä. Rahallista apua muistaakseni häneltä ei saatu.

Muuten koetti Bergroth välttää esiintymistä kovin suomenmielisenä, mikä ehkä osaksi johtui siitä, että hän oli vakinainen opettaja ruotsalaisessa koulussa, mutta, arveltiin, myös siitä että hän huomattavasti pyrki pääsemään myös vallalla olevien ruotsikkojen suosioon, mihin hän epäilemättä sai yllykettä turhamieliseltä ja pintapuoliselta, vaikka kyllä muuten lahjakkaalta vaimoltaan. Hän pysyikin niin ruotsinmielistenkin virkatoveriensä suosiossa, että hänet vihdoin valittiin tuon ruotsalaisen lyseon rehtoriksi.

Päästyään rehtoriksi koetti Bergroth vielä enemmän välttää fennomanina esiintymistä. Tämä tuli aika koomisessa tavalla esille hänen hopeahäissään, joihin Emmani ja minä myöskin olimme kutsutut ja joissa mm. oli koolla koko ruotsalaisen lyseon opettajakunta perheineen. Tavan mukaan pidettiin hopeaparille puheita, joissa heidän ansioitaan tuotiin esille; ja kirjallisuusseuran esimiehenä katsoin minäkin sopivaksi muutamin sanoin kiittää Bergrothia hänen toimistaan kirjallisuusseurassa sekä ylipäänsä suomalaisuuden hyväksi. Mutta tämä näkyi olleen Bergrothin mielestä sopimatonta siinä seurassa, sillä tuskin olin saanut tuon sanotuksi, kun hän jo hermostuneensa vastasi, että nyt vietettiin rauhanjuhlaa, jolloin riitakysymyksiin ei tulisi koskea. Tämä herätti läsnäolevissa suomenmielisissä naurunsekaista suuttumusta, sillä en ollut puheessani sanonut juuri sen enempää, kuin mitä ylempänä olen maininnut, enkä sitäkään millään kiihkeällä tai muuten ketään loukkaavalla sävyllä, kuten läsnäolevat suomenmieliset, m.m. Robert Mallenius ja Aleksander Kumlin, minulle vakuuttivat. Tuon tragikoomillisen kohtauksen täydentämiseksi sopinee mainita, että heti kun Bergrothin vastauksen jälkeen Emmani huomautti Bergrothille, ettei ollut tarkoitettu minkään riidan nostamista, niin Bergrothin rouva kiiruhti pyytämään erästä läsnäolevaa ruotsinmielistä pappismiestä puhumaan jotakin; ja tämä ymmärtäen rouvan tarkoituksen ryhtyikin heti tahallaan hyvin korotetulla äänellä esittelemään jotakin, keskeyttäen siten Emman. Bergroth näkyi sitten käsittäneen käytöksensä sopimattomuuden, sillä meidän kohta senjälkeen pidoista poislähtiessämme, koetti hän sitä anteeksipyytävällä sävyllä selitellä.

Edellä kerrottuihin Bergrothin taipumuksiin katsoen oli luonnollista, että hän, joka aikaisemmin oli tahtonut käydä "vanhasta suomenmielisestä", kenraalikuvernööri Bobrikoffin hallituksen, toisin sanoen "routavuosien" aikana liittyi passivisen vastarinnan miehiin, se on "perustuslaillisiin", joksi he itseään nimittivät. Hän saavuttikin siihen ryhmään kuuluvien virkaveljiensä luottamukseen siihen määrin, että hän tuli valituksi heidän edustajakseen viimeisille säätyvaltiopäiville ja säädysään häntä myös kykenevänä miehenä käytettiin luottamustoimiin. Näiltä valtiopäiviltä hänen ei ollut sallittu palata kotiinsa, sillä hänen juuri varustautuessaan kotimatkalta saavutti hänet Helsingissä odottamatta sydämen halvaus, joka silmänräpäyksessä katkaisi hänen elämänlankansa. Hänen lapsistaan on tehnyt itsensä tunnetuksi kirjailijana tytär Kersti. Tämän julkaisemat novellit ovat kirjoitetut ruotsinkielellä, sekin osoittaen mihin suuntaan kehitys hänen alkujaan aivan fennomanisessa kodissaan oli mennyt.

Muista kirjallisuusseuran minun esimiehyyteni alkuaikoina olevista toimimiehistä ja jäsenistä ansaitsevat mainitsemista vielä seuraavat.

Seuran varaesimies G. Z. Sandman oli ulkomuodoltaan kookas, komea mies, oikean vakavan patriarkan näköinen roomalaisine nenineen, pitkine tuuheine partoineen. Yhtä vakava kuin hänen ulkomuotonsa oli, yhtä vakava ja luotettava hän oli kaikissa toimissaan ja sanoissaan. Kun Sandmanille uskottiin joku toimi, niin voitiin luottaa siihen, että se tuli tarkkaan ja sääntilleen tehdyksi. Niin vankka suomenmielinen kuin hän olikin, ei hän koskaan sekaantunut mihinkään puolueriitoihin. Ehkäpä juuri sentähden hän nautti vastapuolueenkin luottamusta, niin että häntä käytettiin monenlaisissa luottamustoimissa. Seurapiirissä oli hän harvapuheinen eikä hän paljon niissä liikkunutkaan.

Anton Rikström, opettaja Viipurin kaupungin kansakoulussa, vihdoin näiden koulujen tarkastaja, oli syntyisin Pernajasta, ruotsia puhuva mies, leveäharteinen, vaaleaverinen, suuripäinen, leveänaamainen ja pystynenäinen, mikä erittäin pisti silmiin, kun hän aina kantoi päätänsä hyvin pystyssä. Vaikka ulkomuodoltaan noin vakava, oli hän luonteeltaan hyvin herttainen, suora ja vilpittömä, lämpimästi harrastaen kaikkia edistyspyrintöjä ja sen ohessa musiikkia ja lauluja harjoittava. Hänellä olikin kova bassoääni; mutta kun hänen korvansa ei ollut aivan tarkka, niin hän kuorossa useasti oli enemmän haitaksi kuin hyödyksi, pilaten epäpuhtaalla äänellään kuoron yhteissoinnun. Häntä käytettiin kuitenkin laulunopettajana useassa koulussa, mutta tulokset hänen opetuksestaan luonnollisesti eivät olleet kehuttavia, vaikka hän muuten oli hyvä pedagogi.

On surullista, kun ihmiset, joilla sattuu olemaan vaikkapa kauniskin ääni, mutta joilta puuttuu tarkka korva, antautuvat laulajiksi; tuhlaavat paljon aikaa ja varoja harjoitukseen ja opintoihin, voimatta kuitenkaan koskaan kohota oikean taiteilijan tasolle. Taiteellisia taipumuksia ja lahjoja ei saavuteta ahkerimmallakaan työllä; ne saadaan syntyessä Luojalta lahjaksi. Ken tällaista lahjaa ei ole saanut, hänen on tyytyminen olemaan sitä ilman koko elinaikanaan. Harvoin tätä ymmärretään ja senpätähden maailmassa on niin paljon taiteen harjoittajia, mutta niin harvoja tosi taiteilijoita, mikä toiselta puolen myös osaksi riippunee siitä, että moni taiteellisia lahjoja omaava henkilö ei ole tilaisuudessa kehittämään luonnonlahjojaan - tai joutuu muuten väärille poluille.

Rikström ei kuitenkaan kuulunut niihin, jotka vastoin luonnonlahjojaan antautuivat taiteilijauralle. Musiikin ja laulun harjoittelu oli hänelle vain sivuseikkana, varsinkin kouluopetus pääasiana, jossa hän myös onnistui siinä määrin, että Viipurin kaupunginhallitus vihdoinkin saattoi uskoa hänelle kansakoulujen tarkastajan toimen, jota hän uutteruudella ja taidolla hoiti. Tämä työläs toimi ei kuitenkaan estänyt häntä innolla ottamasta osaa kaikkiin paikkakunnan kansallisiin rientoihin, asettuen hän aina suomenmielisten riviin, niin ruotsalaista alkuperää kuin hän olikin, siinäkin oikein käsittäen mitkä riennot varmemmin takasivat kansallemme tulevaisuuden. Hän oli myös koko lailla hyvä kynämies ja toimittikin pari vuotta Viipurin silloista ainoaa sanomalehteä "Ilmarista". Suurlakon jälkeen muutti hän ruotsalaisen sukunimensä Valtavuoksi, jota hän ennen oli käyttänyt salanimenä kirjoituksissaan.

Hjalmar Sallmén oli kotoisin Heinolan kaupungista, jossa hänen isänsä lienee ollut käsityöläisenä. Hän oli pitkänpuoleinen, vaaleaverinen, reippaan, ilo- ja avomielisen näköinen mies, joka ylioppilasaikoinaan lienee ollut aika hulivili, mutta miehistytyttyään oli muuttunut kaikkea hyvää lämpimästi harrastavaksi kansalaiseksi, joskaan hän yhä ei osannut täysin syventyä mihinkään asiaan, vaan toimi kaikessa vähän hutiloimalla ja pintapuolisesti. Hänellä oli sujuva puhelahja ja tämä auttoi hänet suoriutumaan aika hyvin silloinkin, kun hän ei ollut tarpeeksi valmistunut tehtävänsä suorittamiseen. Hän tuli Viipuriin vuonna 1875 ruotsalaisen tyttökoulun historian ja suomenkielen opettajaksi. Tuo hänen pintapuolisuuksensa tuli näkyviin myös hänen opettajatoimessaan, kun hän luottaen hyvään esittelijä- ja puhekykyinsä ei aina viitsinyt edeltäpäin käydä läpi, mitä hänellä luokalle oli esitettävä. Hauska opettaja hän kuitenkin oli, ja hänen oppilaansa pitivät hänestä paljon. Raittiusasian jouduttua päivän tärkeitten kysymysten joukkoon, liittyi hän sitä lämmöllä kannattamaan ja valittiin vihdoinkin seuran Viipurin haaraosaston puheenjohtajaksi, esiintyen melkein kaikissa seuran paikkakunnalla ja sen ympäristössä toimeenpanemissa kokouksissa ja iltamissa puhujana tai esitelmänpitäjänä, jolloin sanoja tuli kuin turkinhihasta; ja vaikka nuo esitelmät ja puheet eivät olleetkaan aina kovin ajatusrikkaita ja johdonmukaisia, niin tyydyttivät ne kuitenkin kuulijakuntaa, joka enimmäkseen ei ollut kovin ankarasti arvostelevaa laatua. Pieni lystikäs kohta eräästä hänen tällaisesta esitelmätilaisuudestaan tulkoon tässä muistiinpanuksi.

Puhuessaan kerran suurelle kuulijakunnalle innostuneesti väkijuomain turmiollisesta vaikutuksesta ihmiseen, tempasi hän pyyhkiäkseen hiestynyttä otsaansa takkinsa taskusta nenäliinan; mutta samalla lentää sieltä kauas salin lattialle kuulijakunnan eteen - olutpullon korkki! Asia sai kuitenkin oikean selityksensä: Sallménilla, joka oli harras kalastaja, oli tapana, missä vain löysi korkin, pistää se taskuunsa käytettäväksi pyydyksiensä kohoksi.

Hänen kansalliset harrastuksensa tulivat ilmi varsinkin silloin, kun keväällä vuonna 1881 ryhdyttiin hommaamaan yksityistä suomalaista tyttökoulua Viipuriin, ollen Sallmén asian lämpimimpiä puolustajia; ja kun koulu päätettiin avata seuraavana syksynä, tarjosivat Sallmén ja hänen asiaa yhtä lämpimästi harrastava rouvansa, Agnes, (omaa sukua Sundeberg) pienenpuoleisesta asunnostaan ilmaiseksi salin koulun luokahuoneeksi, jossa koulu sitten ensimmäisen lukuvuotensa toimi. Kun koulu vihdoinkin joutui valtion huostaan, haki ja sai Sallmén siellä historian ja suomenkielen kolleganviran, jossa hän pysyi kuolemaansa saakka. Hän kuoli parhaassa miehuuden iässä vuonna 1898 keuhkokuumeeseen, johon hän sairastui



pitäessään viimeistä raittiuspuhettaan eräässä vetoisessa huoneistossa. Hänestä voidaan siis täydellä syyllä sanoa, että hän kaatui sotarintamassa, taistellessaan jalon asian edestä.

Tässä sopinee mainita, että kesäkuun 29 päivänä 1881 matkustin Helsinkiin ollakseni Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran puheenjohtajana ja edustajana läsnä Suomalaisen Kirjallisuusseuran 50-vuotisjuhlassa, jota vietettiin seuraavana päivänä. Lausuin siellä Viipurin seuran tervehdyksen, minkä sanamuoto luullakseni julkaistiin sanomalehdissä, mutta ei näy olevan säilössä käsikirjoitusteni joukossa. Juhla oli kyllä hyvin mieltäylentävä, mutta ei siitä ole muistissani säilynyt muuta merkellisempää kuin professori Danielsonin juhlapäivällisillä pitämä puhe J.V. Snellmanille, joka ei ollut juhlassa läsnä, sillä hän makasi kesäasunnossaan sairasvuoteellaan, josta hän ei enää noussut. Kuulin silloin ensi kerran Danielsonin puhuvan; ja kyllä puhe oli niin innokas ja mukaansa tempaava, että tuskin koskaan olen sen vertaista kuullut. - Paitsi minua oli Viipurin Kirjallisuusseuran edustajaksi sanotussa juhlassa myös valittu runoilija J.H. Erkkö. Joku "oppinut" maisteri - kunhan se vain ei ollut Bergroth - oli ihmetellyt, että Erkkö, "joka oli vain kansakoulunopettaja" oli valittu tuohon tärkeään toimeen; ja herkkäluonteinen Erkkö, saatuaan tuosta tietää, oli päättänyt olla menemättä juhlaan. Sen johdosta kirjoitin Erkkölle näin kuuluvan 26 p. kesäk. 1881 päivätyn kirjeen:

"Bruno Soldan toi tänne (Savitaipaleelle) sen ikävän sanoman, ett'et Sinä aikoisikaan matkustaa Helsinkiin Kirj. Seuran juhlaan. En tosin tarkoin tunne, mitkä ovat syyt tähän päätökseesi, mutta jos olen arvannut oikein ja nämä syyt eivät ole muuta laatua kuin ne, joita toit esille ollessani Viipurissa, niin täytyy minun kaikin puolin moittia, että olet niitten antanut vaikuttaa itseesi. Toisen tai toisen käsitys ei saa koskaan olla ohjesääntönä ihmiselle, hänen täytyy itse punnita asiata, ja jos hänen terve järkensä antaa asiasta toisen päätöksen kuin tuo syrjästä katsoja, niin täytyy hänen toimia oman käsityksensä mukaan eikä saa luopua asiasta, jonka hän oikeana pitää. Otaksutaan että ukko Mallenius olisi tullut valituksi seuran edustajaksi. Olisitko sinä pitänyt häntä sopimattomana tähän toimeen? Et suinkaan. Jos kerran myönnät tämän, niin et suinkaan voi kieltää että sinäkin olet kaikilta, joita turhat ennakkoluulot eivät ole sokaisseet, pidetty ainakin yhtä sopivana mainittuun toimeen, vieläpä sopivampanakin, tottunut kun olet tuomaan esille sen mitä tiedät ja tunnet. Minä pettyisin ikävästi toiveissani jos en saisi sinua Kirj. Seuran juhlaan. Jos kenenkään niin minun pitäisi katsoa itseäni jotensakin kelvottomaksi siihen toimeen, johon olen valittu. Ethän vaan pelkää seuraani? Minä olen myöskin epäillyt soveliaisuuttani. Olen kuitenkin tehnyt päätökseni... ja, ellei mitään luonnon esteitä ilmesty aion kuin aionkin matkustaa Helsinkiin 29 p. tätä kuuta päiväjunassa. Minun hartain toivoni on että silloin saan samassa junassa tavat sinutkin. Varsin ikävää olisi jos tämä toivo minut pettäisi. Muistakaamme, että meidän täytyy pitää velvollisuutenamme toimittaa edustajatoimemme. Jos yksi meistä katsoo mahdolliseksi laiminlyödä tämä velvollisuutemme, niin ei hän voi moittia toisia jos hekin sen tekevät, ja sillä lailla voi helposti tapahtua että koko asia jää toimittamatta. Ja onhan meillä muutakin tehtävää sanotussa juhlassa kuin lausua vain onnentoivotuksia. Tuleehan siellä tuo Viipurille tärkeä Agricolan muistopatsaskysymys ratkaistavaksi. Elkkää jättäkö minua yksin sinne sitäkin asiaa puolustamaan. Hyvä olisi että niin monta Viipurilaista kuin suinkin mahdollista olisi siellä kun tätä asiaa ratkaistaan. Arvelet kentiesi: onhan siellä Löfgrenit, Krohnit y.m. - mutta siihen sopii vastata että niitä tuskin enää

voi Viipurilaisiksi mainita. Olisihan vielä muitakin syitä esille tuotavina. Mutta tunnethan sinä ne itsekin.

Toivon siis että tapaamme toisiamme Helsingissä. Mikä sinua kieltää lähtemästä, yksinäinen mies kun oletkin. Toivon myöskin ettet paheksu, että olen koetellut saada sinut luopumaan päätöksestäsi. Vakuutan tehneeni sen täydellä luottamuksella että olen oikeassa."

En muista enää oliko tuolla kaikessa kiireessä kirjoittamallani kirjeellä toivomani vaikutus ja oliko Erkko sitten mukana tuossa Kirjallisuusseuran juhlassa. - Juhlakertomuksista se kai näkyy, mutta niitä minulla nyt ei ole käsillä.

## Perhe kasvaa

Kesän vuonna 1874 vietimme myös Impilahdella, asuen kansakoulun huoneistossa lähellä kirkkoa. Kun Emma oli kovin sidottu kotiin pikku Ellin tähden, joka alituisesti tarvitsi äidin hoitoa, ja asuntomme oli kilometrin päässä rannasta, ei maalla olollamme ollut sitä viehätystä kuin edellisenä kesänä varsinkaan Emmalle, kun hän hyvin vähän pääsi ottamaan osaa tavallisiin kesätoimiin. Se etu asuntopaikallamme kuitenkin oli, että se sijaitsi aivan lähellä sukulaistemme taloja. Siten olimme tilaisuudessa ahkeraan seurusteluun heidän kanssaan, mikä oli mieluista varsinkin sentähden, että veljeni Arnold silloin myös pitkän vieraalla maalla poissaolon jälkeen oli käymässä kotipitäjässä. Sieltä matkustimmekin sitten yhdessä hänen kanssaan takaisin Viipuriin.

En käy tarkemmin selostelevaan sitä seurannutta jokapäiväistä elämäämme kodissamme ja toimintaani virastossani. Mainitsen vaan tärkeimmät perhetapahtumat sekä luettelen kesäolopaikkamme, kun voi huvittaa omaisia, missä kaikkialla me kiertelimme silloin, kun meillä ei ollut vielä omaa maatilaa, Sen ohessa merkitsen tähän myös miten ja milloin ylenin virka-asteissa hovioikeudessa.

Sittenkun edellä olevat sivut olivat kirjoitetut, olen saanut käsiini joukon Arnold veljelleni kirjoittamistani kirjeistä, jotka koskettelevat elämäämme kotona ja sen ulkopuolellakin ynnä muuta, mikä mielestäni sopisi muistiin panna. Suomennan tähän nyt - kirjeenvaihtomme kävi ruotsiksi - viimeainittuna aikana, marraskuun 26 päivänä 1874, kirjoittamastani kirjeestä seuraavat kohdat:

"Elli edistyy hitaasti taidossa liikkua kahdella jalalla, neljällä sitävastoin käypi se aika reippaasti....Iloinen ja kiltti hän yhä on. Ellistä johtuu mieleeni (kirjeessä) lausutut mietelmäsi lapsenkasvatuksesta, jotka olivat sinussa heränneet lukiessasi Stuart Mill'in kirjoittamaa omaa elämäkertaa. En luule Mill'in teoriain joka tapauksessa pitävän paikkaansa; nähdään päinvastoin useasti lapsien, joita liian aikaiseen opetetaan lukemaan, kuihtuvan ja tulevan kivuloisiksi raukoiksi. Varsinkin katson lasten välttämättömästi tarvitsevan loma-aikoja, jos heitä lukukausina pidetään niin kovasti työssä kuin nykyään on laita kaikkien maitten julkisissa kouluissa. En tiedä mitään kauheampaa kuin lasten pakottaminen istua melkein koko päivän kirjan ääressä. Olisin ehkä taipuvainen suostumaan loma-aikojen poistamiseen sillä ehdolla, että lukutuntien määrä päivässä supistettaisiin aivan vähään, ehkäpä vain kahteen. Mutta se, mikä aina on hyväksi lapsen kehittyvälle ymmärrykselle, on jokapäiväinen seurustelu jonkun rakkaan, monipuolisesti sivistyneen henkilön kanssa, joka aina osaa selittää sen, mikä lapselle häntä ympäröivässä elämässä voi olla käsittämätöntä; mutta että antaa lasten hakea tietonsa ainoastaan kirjoista pidän hyljättävänä jo senkin tähden, että lapsen sellaisella kasvatuksella täytyy tulla kovin epäkäytännölliseksi,- ja me ehkä tarvitsemme enemmän käytännöllisiä miehiä kuin filosofeja, sillä ilman käytännöllisiä jäävät filosofien opit kuolleeksi kirjaimiksi. Tulen tästä ajatelleeksi, kuinka tärkeää on, että lapset enimmäkseen kasvatetaan kodissa; sillä se hellä ohjaus ja tarkkaavaisuus, jonka vanhemmat luonnollisesta vaistosta omaavat lapselle, voidaan tuskin saada yleisessä laitoksessa, jossa lapsia hoitaa henkilöt, jotka eivät voi omata samaa lämmintä tunnetta heitä kohtaan. Täytyy kovin ihmetellä, kuinka teoriat semmoiset kuin perheen hävittämistä, lasten kasvattamisesta yleisissä laitoksissa y.m. semmoiset ovat voineet

tulla lausutuiksi, jopa saaneet noudattajia. Ainoa mikä ehkä selittää tuon asian laidan on se, että on olemassa monta ihmistä, jotka eivät ole kodissa kasvaneet eivätkä sitten ole onnistuneet hankkimaan itselleen omaa sellaista ja niinmuodoin eivät koskaan ole saaneet kokea niitä hyviä vaikutelmia, joita sillä on niin hyvin sen vanhemmille jäsenille kuin varsinkin kasvavalle polvelle. Jos mikään vaikuttaa jalostavasti ihmiseen, niin on se rakastavainen molemminpuolinen suhtautuminen toisiinsa; ja missä sellaista on löydettävissä muualta kuin perheessä, kodissa, puhuttakoon sitten kuinka paljon hyvänsä onnettomista avioliitoista, toraisista miehistä ja vaimoista y.m. Ainoa syy tuollaisten teorioiden syntymiseen lienee haettavissa "vapaus"-sanon väärinkäsittämisessä: on ihmisiä, jotka katsovat vapauden merkitsevän vallattomuutta ja joille sekä perhe- että yhteiskuntavelvollisuudet ovat jotakin pahaa, joka estää heitä nauttimasta vapauttaan, ja joista he sentähden tahtoisivat päästä. Mutta useinhan sanoja ja lauseita väärinkäsitetään josta on huonoja seurauksia, vaikka nuo sanat oikein ymmärrettyinä eivät olisi voineet saada aikaan muuta kuin hyvää. Tämä on useasti juolahtanut mieleemme meidän, Emman ja minun, jatkaessamme tänä syksynä Bucklen lukemista; hän puhuu esim. eräessä kohdassa aineellisten nautintojen oikeudellisuudesta, mutta lisää, järkevästi kyllä, että siinä on vaarinoitava kohtuullisuutta, jottei synny vahinkoa. Olen vakuutettu monen, joka on lukenut kirjaa, olleen panematta muistiin tuota lisäystä ja siitä, mitä oli lukenut, saaneensa tukea hänen niin mielellään kannattamalleen mielipiteelle, että aineelliset nautinnot ovat luvallisia vaikka kuinka laajalta määräsä, jopa tarpeellisiakin; ja seurauksena on ollut irstainen elämä.

Arvelet ehkä, kuten minäkin, että jo on aika lopettaa tyhjä löpötteleminen ja palata todellisuuteen. Älä luule että olen näinä aikoina liikkunut ainoastaan virkatehtävissäni; ei, kyllä me olemme osanneet vähin huvitellakin; niinpä olemme uudelleen saaneet toimeen suomalaiset iltamamme, jossa huvituksena oli esitelmä, laulua ja lopuksi tanssia. Laulu oli sekaäänisiä kvartetteja, jotka johdollani oli harjoittanut kuoro, mihin kuuluu 4 naista ja yhtä monta herraa, näitten joukossa Emma, Laura ja minä. Laulut sujuivat yleisön tyytyväisyydeksi.....

Mainitset kirjeessäsi että teillä siellä Don-virran rannalla yhä on kesäinen ilma. Meillä sitävastoin on aina (marras) kuun 14 päivästä lähtien täydellinen talvi mainioine rekikelineen. Sinä surkuttelet Suomea, jonka täytyy kestää 6 á 8 kuukautta pitkiä talvia. Huomaa, ettet ole pitkiin aikoihin viettänyt talvea täällä Pohjolassa. Minusta on talvissa viehätöksensä, ja ainakin ne ovat miellyttävämmät kuin nuo alituiset vesisateet, jotka säännöllisesti uudistuvat eteläisemmissä maissa. Ettei kylmä ole ihmisille haitallista, näkyy jo siitä, että ihmiset täällä Pohjolassa elävät yhtä kauan kuin Etelässä. Mutta meillä on täällä Pohjolassa arvaamaton korvaus meidän pitkistä ja pimeistä talvistamme, - tarkoitan meidän pitkiä kesäpäiviämme ja valoisia kesäöitämme; niitä en haluaisi kadottaa. Ja lisäksi nuo pitkät hämärät, aivan kuin luotuja tuttavallisia keskusteluja varten. Ei, tiedätkös, en voi surkutella meitä luontomme tähden; se voi tarjota meille niin monta viehätystä, niin paljon vaihtelua; - ja vaihtelevaisuus ei käy väsyttäväksi. Mikä nautinto onkaan sitten kylmästä, pimeästä hallasta päästä kevään aurinkoon, valoon, kukkien tuoksuun ja lintujen lauluun. Niin, linnunlauluun. Sanopas missä löydät tuon eloisan metsän, missä rakkaus kuhertaa joka oksalla, missä muualla kuin täällä laulun kotimaassa, täällä korkealla Pohjoisessa. Kuulepas Arnold. Olkoon sinulle vihoviimeistä katsoa Suomesi ansaitsevan surkuttelemista; sen on aina oltava meille ja sinullekin "kultainen",

kuten Runeberg laulaa. - Ja nyt hyvästi, tällä kertaa, oma rakas veljeni. Lämpimimmin toivoen, että sinä, pitkien samoilemisiesi jälkeen vieraassa maassa, vihdoin saavuttaisit satamasi juuri tässä kylmässä köyhässä Suomenmaassa ja löytäisit sieltä "ett eget bo, en hälft så öm och" s.v. (oman pesän, hellän kullan ja n.e.) lopetan nyt. ...."

Huhtikuun 10 päivänä 1875 syntyi meille toinen lapsi, poika, joka kastaessa sai nimen Arno - ainoa lapsistamme, jonka ei ollut suotu kehittyä täysi-ikäiseksi. Hän oli vaaleaverinen, sinisilmäinen ja muuten säännöllisesti kehittynyt, paitsi että pää oli suhteellisesti liian suuri ja kaula heikko, niin ettei hän ensi ikävuotenaan jaksanut pitää päätään pystyssä. Hän kehittyi kuitenkin sitten erittäin vilkkaaksi ja ulkonäöltään terveeksi ja sieväksi lapseksi, jonka kirikkaat siniset silmät ja tuuhea kiherä tukka varsinkin herättivät huomiota. Hän osoittautui myös erittäin musikaaliseksi, niin että hän noin viiden vuoden vanhana, saamatta vielä minkäänlaista ohjausta soitossa, ominpäin soitteli pianolla samoja kappaleita, joita hän oli kuullut serkkuni Elis Soldanin, joka oli lähes 10 vuotta häntä vanhempi, meillä soittelleen. Mutta kohta 1881 vuoden alussa alkoi poika kuihtua; hänessä huomattiin olevan sokeritauti; ja seuraavan toukokuun 6 päivänä nukkui hän pois ikuiseen uneen. Tämä oli meille vanhemmille äärettömän raskas isku; tuntui kuin kodin ilo olisi ainaiseksi mennyt. Onneksi niin ei kuitenkaan käynyt. Vähitellen suru ja kaipaus muuttui sanomattoman valoisaksi muistoksi tuosta suloisesta, lahjakkaasta poikasestamme. Meillä ei ole hänestä mitään selvää valokuvaa. Valokuvassimme kyllä hänet kerran yhdessä kahden vanhimman tyttäremme kanssa; mutta juuri hänen kuvansa epäonnistui niin että piirteet tulivat aivan hämäräksi - sekin merkillinen kohtalon oikku. Muista lapsistamme Viljo muistuttaa eniten Arno-vainajaa.

Seuraavat kaksi lastamme, Helmi ja Toini, syntyivät myös meidän asuessamme samassa talossa, jossa aloitimme yhdyselämämme, Helmi lokakuun 14 päivänä 1876 ja Toini toukokuun 23 päivänä 1878. Kun perheeseemme nyt kuului neljä lasta, huomasimme asuntomme liian ahtaaksi ja vuokrasimme kesäkuun 1 päivästä 1879 viisi huonetta ja keittiön käsittävän asunnon talossa no 2 Maununkadun varrella. Tässä talossa, johon kuului useita yksikerroksisia puurakennuksia, kukin jaettu kahteen yhtäläiseen kuin meidänkin, asuimme sitten aina vuoteen 1900 asti. Ennen muuttoamme tuohon asuntoon olimme viettäneet kesämme provastinlesken Adele Bergströmin pienessä talossa Impilahden rannalla. Tämä talo myytiin joku vuosi sen jälkeen Impilahden kunnalle, joka rakennettuaan siihen pari huonetta lisää sijoitti siihen kunnan tyttökansakoulun. Koulun opettajaksi valittiin sisareni Laura, joka hoiti sitä tointa useamman vuoden ajan eli kunnes pitäjälle rakennettiin uusi koulutalo lähelle pitäjän kirkkoa. Kesät vuosina 1876 ja 1877 vietimme Ruokolahden pitäjässä, jossa vuokrasimme asunnon kahdeksan kilometriä pitäjän kirkolta pohjoiseen päin Puumalan pitäjään vievän maantien varrelta Virtutjoen suulla samanimisessä kylässä olevassa Hietämäki nimisen vanhan herraskartanon rakennuksessa, josta oli noin puolen kilometrin matka Saimaan selille. Seuraavana kesänä 1878 vuokrasimme meille kesäasunnon Savitaipaleen kirkonkylässä Olkkolan vanhassa herraskartanossa, joka sijaitsi kauniin, kirkasvetisen Kuolimojärven rannalla. Kesän 1879 asuimme eräässä Saimaan kanavan varrella lähellä Lavolan sulkua olevassa huvilassa.

Toinen poikamme Lauri syntyi 1879 vuoden joulukuun 9 päivänä, jolloin jo asuimme Maununkadun no 2:ssa; ja loma-aikani seuraavana kesänä 1880 vietimme taasen Savitaipaleen

pitäjässä, jossa lukkarin lesken Dalinin omistamasta, Kuolimonjärven rannalla - Kiviniemellä lähellä kirkkoa olevasta pienestä ja rappeutuneesta mökistä vuokrasimme kaksi huonetta ja keittiön. Vaikka asuntomme olikin monessa suhteessa vaillinainen, viihdyimme siellä varsin hyvin, kun kesä oli poutainen ja ympäröivä luonto kaunis - edessä laaja Kuolimojärven selkä monine viehättävine saarineen, ja vieressä korkea Hakamäki hurmaavine näköaloineen yli järven tuohon paikkaan, niin että vuokrasimme sen seuraavaksikin kesäksi; ja siellä syntyi meille sitten heinäkuun 14 päivänä 1881 poikamme Onni aivan kuin korvaukseksi siitä raskaasta tappiosta, joka oli kohdannut meidät meidän poikamme Arnon kuoleman kautta. "Herra otti, mutta Herra myös antoi" sanoi Anton Rikström, kun kerroin hänelle uutisen Onni poikamme synnystä.

### **Suomenkielen puolesta**

Virkaurallani olin minä säännöllisesti edistynyt ilman minkäänlaisia kompastuksia tai sivuuttamisia, huolimatta siitä että päällikköjen enemmistö oli toista puoluekantaa kuin minä, nimittäin ruotsalaista. Merkille pantava onkin, ettei minun puoluekantani koskaan tehnyt mitään haittaa minun edistymiselleni hovioikeudessa. Olin ylipäänsä sääntillinen virkatehtävieni suorittamisessa, saaden ajoissa valmiiksi työni, joka ei myöskään osoittautunut kelvottomaksi, ja tämä kai vaikutti että puoluekannastani huolimatta minä virassani tyydytin päällikköni. Siten minut ylennettiin ylimääräiseksi viskaaliksi toukokuun 22 päivänä 1876, notarioksi seuraavan lokakuun 23 päivänä ja varakanneviskaaliksi 13 päivänä kesäkuuta 1881. Näissä viroissa ollessani tulin lokakuun 11 päivänä 1879 otetuksi apujäseneksi hovioikeuteen; ja hoidin sitten tuollaista tuomarin tointa ensiksi 5 päivään huhtikuuta 1880 ja vielä seuraavan kesäkuun 1 päivästä aina lokakuun 23 päivään 1882, jolloin sihteerin virka hovioikeudessa tuli vapaaksi ja minut määrättiin sitä hoitamaan. Tämä määräys tapahtui omasta pyynnöstäni syystä, että tulot sihteerinvirasta olivat paljon suuremmat kuin palkkio apujäsenyydestä ja perheeni lisääntyminen teki lisätulot tarpeen vaatimiksi.

Kun erkanin apujäsen toimesta, piti minulle osaston puheenjohtaja hovioikeudenneuvos Nikolai Hornborg (sittemmin nimitetty senaattoriksi) puheen, jossa hän omasta ja muitten osaston jäsenten puolesta kiitti minua siitä, että olin hyvin ja nopeasti suorittanut tehtäväni, joihin muun muassa kuului kaikkien pöytäkirjojen ja konseptien korjaaminen. Tällainen nuorimmalle osaston jäsenelle osoitettu huomio ja tunnustus lienee ollut varsin harvinainen. Tulinkin sitten tammikuun 16 päivänä 1883 vakinaisesti nimitetyksi tuohon sihteerinvirkaan. Sihteerinvirka on siinä suhteessa tärkeä, että sihteeristä paljon riippuu kuinka säännöllisesti ja nopeasti hovioikeuden tuomiot saadaan valmiiksi ja missä määrin hovioikeuden kirjeet, jotka useasti sisältävät lausuntoja lainsäätämisen- ja muissa asioissa, saadaan hyvin ja asiallisesti kokoonpannuiksi, sillä sihteerin asiana on useammassa tapauksessa laatia luonnokset näihin kirjeisiin. Onnistuin näissä toimissani hovioikeuden täydeksi tyytyväisyydeksi; ja olivatkin sentähden hovioikeuden silloisen presidentin Emil Lönnbladnin ja minun välit varsin hyvät, vaikka ainakin pari kertaa jouduimme vastakkain kielikysymyksessä, josta alempana aion kertoa.

Ensiksi kuitenkin sopinee mainita pari sanaa tuosta hovioikeuden silloisesta esimiehestä. Presidentti Lönnblad oli pitkä, solakkavartaloineen, vaaleaverinen mies, jotensakin säännöllisine kasvonpiirteineen, joissa kuvastui älyä ja reippautta, mutta samalla myös arvokkaisuutta. Voipi sanoa hänen istuessaan aivan parrattomana, suorana ja aina valppaana pince-nez nenällään presidentin tuolissaan esittäneen kuvan englantilaisesta valtiomiehestä. Hän oli erinomainen puheenjohtaja, joten hän sai asiat nopeasti kulkemaan, ja olivat hänen hyviin lainopillisiin tietoihin ja pitkään kokemukseen perustuvat lausuntonsa selvät ja säntilliset. Häntä pidettiin ehdottomasti hovioikeuden etevimpänä käytännöllisenä lakimiehenä, joten hän siinä suhteessa oli mies paikallaan. Mutta valtiolliselta ja varsinkin kansalliselta näkökannaltaan hän oli aikansa virkamiesslentrianin pohjalla ymmärtämättä silloin eteenpäin pyrkiviä kansallisia pyrintöjämme; toisin sanoen, hän kannatti silloin vallalla olevia ruotsinmielisiä tai, kuten niitä silloin kutsuttiin, liberaalisia mielipiteitä, joskaan hän itse ei ottanut osaa puoluetistelun.

Oli lähenemässä aika, jolloin elokuun 1 päivänä 1863 annetun asetuksen (suomen kielen magna charta'n) mukaan suomen kieli oli pääsevä täyteen käytäntöön maamme tuomioistuimissa ja virastoissa, ja hallituksen (senaatin) oli ryhdyttävä laatimaan tarkempia säädöksiä, miten tämä uudistus oli pantava toimeen. Silloin keksivät ruotsikkomme opin, että hallitus ei ollut oikeutettu yksin laatimaan näitä säädöksiä, vaan vaadittiin siihen valtiopäivien myötävaikutus tai suostumus. Oikeudenkäyntikaaren 24 luvun 3 §:ssä säädettiin, että tuomioissa ei saanut käyttää vierasta kieltä. Tämä laki oli säätyjen valtiopäiväin vaikutuksella syntynyt; ja kun sanat "vierasta kieltä" tuossa Ruotsin laissa muka tarkoittivat kaikkia muita kieliä kuin ruotsia, niin oli suomen kieli tuon silloisen voimassa oleva lain mukaan pidettävä vieraana kielenä, jota ei saatu käyttää tuomioissa eikä muutenkaan virastojen kielenä. Säädos, joka salli suomenkielen käyttämistä, oli muka tuon lain muuttamista, ja oli siis laadittava säätyjen myötävaikutuksella.

Tämän kummallisen laintulkittamisen edustajana julkisuudessa esiintyi lakitieteentohtori ja siviilioikeuden professori Robert Montgomery, joka muistaakseni jo silloin oli nimitetty senaatin prokuraattoriksi. Hänen tieteellinen auktoriteettinsa vaikutti, että suomenmielisissäkin piireissä oli niitä, jotka uskoivat tulkittamisen oikeaksi. Niinpä tunnettu etevä historioitsijamme professori Richard Danielson eräissä aikakauslehti "Valvojassa" julkaisemassaan kirjoituksessa antoi tukea tuolle Montgomeryn laintulkittamiselle, osoittaen sillä, missä määrin hän jo silloin - kuten monessa muussa tärkeässä kysymyksessä - antoi arvoa ruotsikkojemme etevimpien miesten mielipiteille. Niitten suomenmielisten puolelta, jotka jaksoivat vapautua ruotsikkojemme auktoriteetista, osoitettiin kuitenkin helposti kuinka nurinkurinen tuo laintulkittaminen oli, sillä eihän suomi ollut mikään "vieras kieli" Suomessa, joten edellämainittu lain kohta, aivan päinvastoin kuin ruotsikot väittävät, vaati juuri kansan oman, siis suomenkielen käyttämistä tuomioissa. Tuohon väittelyyn otin minäkin osaa sekä suomen- että ruotsinkielissä Viipurin lehdissä ja muistaakseni myös Helsingin lehdissä julkaisemissani monessa kirjoituksessa.

Montgomeryn esiintyminen otettiin ruotsinmielisisä piireissä riemulla vastaan, Viipurin hovioikeuden samanmieliset jäsenet presidenteineen hyväksyivät tietysti myös hänen kantansa. Sattui sitten että eräs nuori varatuomari - muistaakseni Olli Pesonius, joka oli Emanuel Bernerin apulaisena tämän hoitaessa Lappeen tuomiokunnan tuomarin virkaa - lähetti hovioikeuteen erään suomenkielellä kirjoitetun virkakirjeen. Hovioikeuden enemmistö tietysti

katsoi tuon teon laittomaksi ja päätti antaa tuolle varatuomarille kirjeessä muistutuksen. Hovioikeuden sihteerinä olisi minun pitänyt laatia ja varmentaa tuo kirje, mikä minusta tuntui hyvin vastenmieliseltä. Käännyin sentähden presidentti Lönnbladin puoleen yksityisesti pyynnöllä että joku toinen, samaa mieltä kuin hovioikeuden enemmistö oleva virkamies saisi sihteerin sijaisena laatia ja varmentaa tuon nuhdekirjelmän. Tähän suostuttiin, niin vähän kuin "laillista" syytä minun kieltäytymiseeni olikin. Mutta joku lyhyempi aika tämän jälkeen saapui samasta tuomiokunnasta, muistaakseni, uudelleen suomenkielinen virkakirje. Nyt oli hovioikeudelle selvinnyt, ettei minua sihteerinä olisi pitänyt vapauttaa jo mainitun nuhdekirjeen varmentamisesta; ja kun taasen päätettiin kirjeessä lähettää ankara varoitus tuon toisen suomenkielisen kirjeen lähettäjälle, annettiin minun heti ymmärtää, että minun oli velvollisuus tuo kirje laatia ja varmentaa. Saadakseni kuitenkin eriävän mielipiteeni säilymään hovioikeuden asiakirjoissa, laadin ja annoin hovioikeuteen kirjelmän, jossa siihen nähden että olin sekä yksityisesti että julkisuudessa puolustanut sitä mielipidettä, ett'ei laki, sen sanamuotoon ja varsinkin sen henkeen katsoen, suinkaan kieltänyt kansan oman kielen käyttämistä virastojen keskinäisessä kirjeenvaihdossa, pyysin että minut vapautettaisiin velvollisuudesta nimelläni vahvistaa tuo sanottu varoituskirje. Tämä minun pyyntöni hyljättiin ja olin siis pakotettu panemaan nimeni tuon minulle vastenmielisen kirjeen alle.

Kuten mainitsin pysyivät välini esimiehiini äskenmainituista erimielisyyksistä huolimatta varsin hyvinä; ja kun vihdoinkin hain ylennystä sihteerinvirasta asessoriksi, niin ehdollepanossa annettiin minulle sellainen arvolause, että olin taidolla ja ahkeruudella hovioikeuden täydeksi tyydytykseksi suorittanut virkatehtäväni. Hovioikeuden kirjelmässä se kuuluu näin: "Och har sekreteraren Åkerman till Hofrättens fullkomliga belåtenhet handhaft de honom ombetrodda befattningar samt dervid ådagalagt flit och ordentlighet i förening med skicklighet och god kunskap i lagfarenheten." Harva virkamies lienee näin hyvän arvolauseen hovioikeudelta saanut. Tulinkin sitten kesäkuun 6 päivänä 1885 nimitetyksi hovioikeuden asessoriksi.

Sillä välin olimme viettäneet kesämme 1882 Impilahdella, jossa asuimme Laura-tädin kansakoulussa, tuossa samassa rouva Bergströmin talossa, jossa olimme jo yhden kesän viettäneet ja jonka kunta oli ostanut ja sisustanut tyttökansakouluksi, kuten edellä olen jo maininnut. Huhtikuun 4 päivänä 1883 syntyi meille neljäs tyttömme, joka sain nimekseen Aino, ja jonka tuuheaa, vaalea tukka ja suuret siniset silmät herättivät omaistemme ja tuttaviemme huomioita, etten sanoisi ihailua. Niinpä J.H. Erkkö innostui noista silmistä sepittämään sievän runopätkän, joka on hänen runokokoelmassaan.

Seuraavan kesän asuimme taasen Savitaipaleen Kiviniemellä samassa raihnaisessa mökissä, kuin ennen kahtena kesänä. Tämä kesä sattui olemaan kovin sateinen; ja kun mökin katot olivat huonossa kunnossa ja vuotivat niin että välistä oli vaikea löytää huoneissa paikkaa, missä vettä ei olisi katosta tippunut, niin tuntui olo siellä joskus vähän tukalalta. Mutta nuoria kun oltiin, niin ei siitä, paitsi epämukavuutta, syntynyt mitään vahinkoa. Pysyimme nimittäin sekä ikäiset ja pienet kaikki koko kesän varsin terveinä.

Oli eräs seikka, joka päinvastoin antoi tuolle kesälle erityisen viehätöksensä. Läheisessä pappilassa provasti Olof Pesoniuksen luona olivat kesää viettämässä hänen veljensä Jyväskylän lehtorin lapset ylioppilas Olli ja neiti Ida Pesonius. Nämä molemmat olivat erittäin



musikaalisia: Ollilla oli hyvä tenoriääni ja Idalla, joka myös soitti hyvin pianoa, oli kaunis sopraano. Molemmat olivat sitäpaitsi hauskoja seuraihmissä, Ida ei juuri kaunis, mutta hyvin sievä ja sulava liikkeissään, toisin sanoen: aivan suloinen olenoltaan. Kun me Emma ja minä myös olimme laulajia, minä basso, niin ryhdyimme yhdessä noitten nuorten Pesoniusten kanssa laulamaan kvartetteja; ja ennen pitkää osasimme kaikki meidän entiset sekaääniset laulumme. Ja kun kaikki olimme "hyviä laulajia" ja johtaja, minä nimittäin, myöskin olin siinä toimessa kokenut, niin sujuivat laulumme hyvin, meidän suureksi nautinnoksemme - ja tietääkseni myös kuulijain, vaikka niitä ei ollut monta: tavallisesti vain rovasti ja hänen vanha sisarensa Natalia Pesonius, joka hoiti poikamiesrovastin taloutta. Huolimatta ilman epäsuotuisuudesta muodostui tuo kesä meille aika nautintorikkaaksi, joten me säilytämme sen muistissamme meidän hausimpien kesiemme joukossa.

Sopinee tässä noitten hyvien laulutoveriemme seuraavista elämänvaiheista mainita, että Olli Pesonius suoritti tuomarintutkinnon, palveli ensin senaatissa, jossa nimitettiin kanslistiksi, ja josta sitten pääsi Pirkkalan tuomiokunnan tuomariksi, asuen Lempäälän pitäjässä poikamiehenä. Ida Pesonius harjoitteli pianonsoittoa myös Saksassa ja meni kohta sen jälkeen naimisiin Emman serkun lakitieteenkandidaatti Ernst Boreniuksen kanssa, joka vihdoon tuli Tampereen pankin johtajaksi. Tampereella hän oli sikäläisen musiikkipiirin etevimpiä jäseniä, mutta tuli vihdoon kivuloiseksi ja kuoli vuonna 1909. Me hänen laulutoverinsa Savitaipaleen ajalta laskimme hänen haudalleen seppeleen, jonka nauhoihin oli piirretty seuraava lause:

"Sinä suloa, sointua vaan aina muille niin auliisti annoit,  
Iki-ihanat taivahan nyt sun etehes aukenevat."

Panenpa edelliseltä ajalta vielä muistiin pari tapausta.

Parhaimpana valttina taistellessaan suomen kielen virkakieleksi pääsemistä vastaan toivat ruotsikkomme esiin sen, ettei tuo kieli ollut vielä ollut niin kehittynyt, että sillä voitaisiin tyydyttävästi lausua, mitä asianomaisille oli tuomioissa ja pöytäkirjoissa saatava selville, varsinkin sentähden ettei ollut mitään vakaantunutta lakisanastoa, joten suomenkieltä käytettäessä voisi syntyä erehdyksiä, mikä tuottaisi oikeusvaaran. Viipurinkin ruotsinkielisissä lehdissä saarnattiin tätä oppia, jota varsinkin ruotsinkieliset lakimiehet paikkakunnalla innokkaasti kannattivat. Niinpä eräs nimimerkkiä "P" käyttävä kirjoittaja paikkakunnalla ilmestyvässä ruotsalaisessa lehdessä "Östra Finland", jota toimitti filosofian tohtori Gabriel Lagus, toi esiin äsken mainitsemani syyt, miksi ei suomen kieltä vielä voitaisi käyttää virkakielenä. Siihen kirjoitukseen vastasin minä osoittaen, että kun sekä yleinen laki että kaikki viime vuosikymmenenä julkaistut asetukset ja monet lainopilliset käsikirjat jo oli suomeksi käännetty, niin kyllä suomea voitiin käyttää myös virkakuntien kielenä, sekä että kokemus myöskin osoitti sen, kun jo silloin moni virkamies oli käyttänyt suomea virallisissa kirjoituksissaan, siitä mitään erehdystä tai oikeusvaaraa syntymättä. Tämä polemiikki suoritettiin vuonna 1879, ja sen kestäessä sain tietää, että vastustajani oli Emmani veli Tatus (Nils August) Perander, mikä vaikutti, etten pitemmältä huolinut jatkaa julkista sanakiistaamme. Konseptit kirjoituksiini, jotka tietysti olivat ruotsinkielisiä, ovat kirjelmäkokoelmassani.

Samalta ajalta, tai oikeastaan edelliseltä vuodelta on mainittava eräs puuha, jonka onnistumiseen Emmani ja minä vaikutimme ehkä suuremmassa määrässä kuin kukaan muu Viipurissa. Suomalainen ooppera, joka perustettiin 1873, oli taloudellisesti joutunut niin huonoon tilaan, että tuli kysymys sen toiminnan lakkauttamisesta. Päätettiin kuitenkin keräyksillä ympäri koko maan koettaa saada kokoon varoja sen verran että ooppera voisi toimia ainakin näytäntökauden 1878-1879, jota varten lähetettiin Helsingistä maaseutukaupunkeihin sopivia henkilöitä valmistamaan asiaa. Huhtikuussa 1878 saapui siinä tarkoituksessa Viipuriin maisteri David Hahl, joka kääntyi minun puoleeni saadakseen neuvoa miten asiassa oli meneteltävä. Ehdotuksestani päätettiin kutsua Belvederen ravintolaan (sittemmin Esplanadipaviljonki) asiaa harrastavia kaupunkilaisia neuvottelemaan asiasta, johon kokoukseen saapuikin aika runsaasti väkeä. Hahl avasi kokouksen tehden selkoa oopperan tilasta ja lausuen lopuksi toivomuksen, että Viipurinkin yleisö tahtoisi avustaa oopperaa pysymään pystyssä vielä seuraavanakin näytäntövuonna. Pyysin sitten puheenvuoroa, ja kun itse lämpenin asiaa esitellessäni, onnistuin saamaan läsnäolijat innostumaan siihen. Yksimielisesti päätettiin ryhtyä yritystä kannattamaan ja sitä varten varatulle listalle heti kirjoitettiin runsaita avustuksia. Emmani ja minä otimme kuljettaaksemme tuon listan kokouksesta pois jääneille henkilöille, joilta voitiin toivoa avustusta. Saatiinkin monta lisänimeä, niin että avustusten yhteenlaskettu määrä nousi lähes 4000 markkaan. Keräykseen otti osaa Viipurissa 62 henkilöä ja keräyksen tulosta pidettiin Helsingissä erinomaisen hyvänä; ja kun joku aika senjälkeen tapasin Suomettaren päätoimittajan Viktor Löfgrenin, sanoi hän Helsingissä ihmetellyn, että David Hahl oli saanut matkallaan niin paljon toimeen.

Joulukuun 5 päivänä 1880 julkaisi se ryhmä ruotsinmielisiämme, minkä äänenkannattajana oli "Helsingfors Dagblad", ohjelman "det liberala partiets program", jossa tämä "uusi puolue" luki ansiokseen ylipäänsä kaikki parina viimeisenä vuosikymmenenä maassamme saavutetut parannukset ja edistysaskeleet, tehden samalla suuria lupauksia tulevaisuuteen nähden ylimalkaisissa fraaseissa, tarkemmin selvittelemättä tuskin mitään toimintasuunnastaan, vielä vähemmin toimintatavastaan. Pari päivää senjälkeen lähetti J.V. Snellman "Morgonbladettiin" kirjoituksen, jossa hän lupasi ottaa tuon ohjelman tarkastaakseen; ja julkaisikin hän sitten sanotun joulukuun 11 ja 14 päivänä laajan kirjoituksen, jossa hän perin pohjin paljasti sanotun ohjelman onttonuden, jopa valheellisuuden. Tämä herätti suuttumusta koko ruotsalaisessa puolueessa, ja heidän lehtensä oli tulvillaan parjauksia Snellmania kohtaan. Moni suomalaiseseen puolueeseen kuuluva henkilökin hämmästyi siitä suorudesta, jolla Snellman oli ruoskinut ryhmää, johon tiedettiin kuuluvan kaikkien silloin vallalla olevien ja suurimman osan maan etevimmistä miehistä. Pääkaupungissa tuskin kukaan uskalsi nousta puolustamaan Snellmania; siihen määrin oltiin totuttu pitämään kunniassa meidän ruotsalaisten intelligenssin mielipiteitä. Maaseudulla, ainakin eräillä tahoilla, olivat suomenmieliset paremmin selvillä siitä, kuka tässä riidassa oli oikeassa.

Nousi sitten kysymys kiitosadressin lähettämisestä Snellmanille, ja päätettiin että jokainen meistä joka siihen kykenisi, tekisi ehdotuksen tuon adressin sananmuotoon, minkä jälkeen se yhdessä näitten ehdotusten johdolla lopullisesti muodostettaisiin. Tuollaisia ehdotuksia muistaakseni laativat Robert Mallenius, Adiel Bergroth, Hjalmar Sallmén, J.H. Erkko ja minä.

Näistä ehdotuksista annettiin, muistaakseni yksimielisesti, etusija minun ehdotukselleni, joka päätettiin panna adressin pohjaksi, lisäämällä siihen eräitä lauseita Malleniuksen ja Bergrothin ehdotuksista, ja Bergroth sai toimekseen tehdä tuon yhteensovituksen. Minulla ei ole säilynyt tuota yhteensovitusta, mutta kyllä tuo minun oma lyijykynällä kirjoittamani ehdotus. Kun en ole Fr. Reinin kirjoittamasta Snellmanin elämäkerrasta enkä Snellmanin kootuista teoksista löytänyt minkäänlaista viittaustakaan niihin adresseihin, joita hänelle nyt kysymyksessä olevan aikana lähetettiin - en tiedä lieneekö hän muuta adressia kuin Viipurilaisten saanutkaan -, niin sopinee tähän jäljentää tuo adressiehdotukseni. Se on näin kuuluva:

"Kun Suomi oli taistellut suuren taistelun olemisestaan, taistelun, jonka hedelmä oli Suomen kansan juhlallinen korottaminen kansakuntien joukkoon, seurasi uupumuksen aika. Suunta, minne kansan tie oli kääntynyt, oli outo; ja kansa seisoi neuvottomana epäillen oliko mentävä eteenpäin vaiko palattava takaisin vanhoille urille, Jo uhkasi neuvottomuus käydä hervottomuudeksi ja epätoivo oli lähellä vallata kaikki mielet. Silloin kajahti Kallaveden kaukaisilta rannoilta mahtava ääni, joka kuni salama sytytti ilmituleen kansan masentuneen mielen, joka osoitti kansalle selvästi sen tulevaisuuden tien ja mursi edestä kaikki vastukset, jotka ennakkoluulot ja velttous asettivat sen eteen. Riemulla ryhtyi kansa uudistustyöhön päivä päivältä yhä vakavammilla askeleilla. Jos joskus hairahduttiin oikealta suunnalta, huomasi sen heti sama tarkka silmä; ja sama valpas ja vakava ääni kohosi varoittamaan, neuvomaan ja innostuttamaan. Ja kansa tunsu jo sen äänen, seurasi sen viittauksia ja oppi päivä päivältä yhä enemmän luottamaan siihen.

Aika on vierinyt. Suomen kansa on suuren sankarinsa johdon alla kohonnut uuvuksistaan täyteen itsetajuntaan. Se tietää jo suureksi osaksi omistavansa ne hedelmät, jotka hän sille kuvaili, kehoittaen kansaa astumaan eteenpäin. Voitto on jo melkein saavutettu.

Nyt kun vanhat ennakkoluulot, nähdessään itsensä masentuneiksi, vielä kerran, valenaaman varjossa, kohottavat päätänsä, riistääkseen voiton kansan käsistä, silloin sama mahtava ääni uudelleen samalla nuoruuden innolla ja voimalla kohoaa kansaa puolustamaan ja, riistäen valenaamarin vastustajainsa silmiltä, lyöpi heidät maahan. Ja innostus valtaa uudella voimalla Suomen kansan. Se rientää työhön ennentyillä ponnistuksilla, kätkien ikuisen kiitollisuuden tunteen hyväntekijätänsä kohtaan sydämensä syvimpään pohjukkaan, josta eivät mitkään valheelliset soimaukset koskaan voi sitä poistaa.

Herra senaattori, suokaa meille kunnia puolestamme lausua julki niitä tunteita, jotka tänä hetkenä valtaavat jokaisen tosi suomalaisen sydämen."

Sen alle saatiin koko joukko nimiä ja se lähetettiin Snellmanille. Tuli sitten puhe tuon adressin julkaisemisesta sanomalehdissä, mikä ainakin minun ja eräitten muittenkin mielestä oli luonnollista; mutta silloin tuli ilmi, että useimmat allekirjoittajista eivät uskaltaneet sillä lailla ilmaista, että hekin olivat ottaneet osaa tuohon adressipuuhaan. Niin jäi kuin jäikin adressimme tulematta julkisuuteen. Kun Snellman sai sen tietää, oli hän sanonut: "Kun ette uskaltaneet adressianne julkaista, niin olisitten voineet olla sitä lähettämättäkin."

Pääpuolueemme, suomalainen ja ruotsalainen, olivat Viipurissakin jo silloin selvästi eronneet toisistaan. Ruotsalaiseen puolueeseen lukeutuivat enimmäkseen virkamiehet - joihin oppikoulujen opettajat myös kuuluivat - ja varakkaimmat kauppiat, huolimatta siitä puhuivatko he

kodeissaan ruotsia, saksaa vai venettä. Nuo muukalaiset siirtyivät tietysti sinne, missä heillä oli odotettavissa enimmäkseen aineellista hyötyä itselleen. Suomenmielisten oli siis taisteltava ei ainoastaan "ruotsalaisia" vaan myös noita "muukalaisia" vastaan.

Kun ruotsalaiseen puolueeseen siten kuului suurin osa varakkaista, joille vaalilistoissa oli laskettu korkein äänimäärä, niin luonnollista oli, että se pääsi voitolle kaikissa sekä kunnallisissa että valtiollisissa vaaleissa. Vaikka tämä oli selvillä suomalaisen puoleen johtomiehille, niin ylipäänsä esiinnyttiin vaaleissa omalla listalla. Ehdotuksen tuohon suomalaisen puolueen listaan teki tavallisesti pieni ryhmä, johon kuuluivat kirjallisuusseuran toimimiehet ja eräät samaan ryhmään kuuluvat henkilöt, jotka yhdessä muodostivat sen yhtymän, josta sitten syntyi Wiipurin suomalainen klubi, minkä säännöt vahvistettiin 17 päivänä syyskuuta 1887. Näin laadittu ehdotus esitettiin puolueen yleisessä kokouksessa, joka sen sitten - tavallisesti muuttamatta - hyväksyi. Sattui kuitenkin välistä ettei tuollaista kokousta pidetty, vaan ehdotus sellaisenaan julkaistiin puolueen vaalilistana.

Kunnallisvaalit - kaupungin valtuusmiesten ja virkamiesten - eivät ylipäänsä antaneet aihetta rettelöihin. Näissä vaaleissa käytetyt vaaliluettelot laadittiin melkein kokonaan taksoitusluetteloiden mukaan eikä niitten oikeasta sisällöstä voinut juuri syntyä mitään riitaa.

Valtiolliset - valtiopäivämiesten - vaalit sitävastoin eivät menneet niin rauhallisesti. Vaaliluettelot näitä vaaleja varten laati kyllä sama virasto kuin kunnallisiin vaaleihin, nimittäin kaupungin maistraatti; mutta taksoitusluettelo ei sellaisenaan kelvannut tässä seurattavaksi, vaan piti siitä tehdä paljon poistoja, sillä eivät läheskään kaikki veroa maksavat kaupunkilaiset olleet, silloin voimassa olevan valtiopäiväjärjestyksen mukaan, oikeutetut ottamaan vaaliin osaa. Nyt olivat kaikki maistraatin jäsenet ruotsinmielisiä. Ja niin pahalta kuin se tuntuukin - maistraatti oli kovin taipuvainen laajentamaa sitä joukkoa, joka ei ollut vaalioikeutettu - olihan tuo joukko melkein yksinomaan suomea puhuvaa; minkä lisäksi moni suomalainen, joka maistraatinkin mielestä oli vaalioikeutettu jäi "erehdyksestä" pois vaaliluettelosta. Noita erehdyksiä ei saatu ennen vaaleja korjatuksi, kun vain harva kävi ajoissa katsomassa, oliko hänen nimensä vaaliluettelossa.

Edessäni pöydällä on kaksi senaatin päätöstä, jotka näyttävät tosiksi nuo edelläkertomani maistraatin menettelytavat. Toinen päätös on annettu helmikuun 17 päivänä 1882, jolla minun ynnä eräitten muitten valitukset edellisen joulukuun 9 päivänä toimitettua valtiopäivämiesvaalia vastaan hyljättiin sillä perusteella, että muistutus vaaliluetteloa vastaan oli tehty liian myöhään. Toisessa päätöksessä, joka on annettu 29 päivänä marraskuuta 1884, on taasen, minun ynnä muitten vaalia vastaan tekemän valituksen seurauksena, kumottu edellisen lokakuun 7 päivänä tapahtunut valtiopäivämiesvaali juuri sillä perusteella että maistraatti oli jättänyt vaaliluettelosta pois koko joukon vaalikelpoisia henkilöitä, nimittäin kaupungin ajurit - jotka kaikki olivat suomea puhuvia, siis otaksuttavasti suomalaisen puolueeseen kuuluvia.

Suomenmielisten puolella oltiin ylipäänsä arkoja esiintymään kunnan asiain johdossa olevia ruotsinmielisiä herroja vastaan - luullakseni osaksi siitä syystä, että usea suomenmielistäkin oli tavalla tai toisella riippuva noista, joiden käsissä olivat ei ainoastaan kaikki yhteiskunnan korkeimmat virat vaan myös suurin varallisuus; mutta osaksi vaikutti myös ujous ja tottumattomuus. Itsestäni tiedän, kuinka vaikealta tuntui astua esiin puolustamaan vallalla

olevain mielipiteen vastakkaista kantaa, ja kuinka pakottamalla sain itseäni pakottaa ottamaan sen ensimmäisen askeleen tällä uralla. Ja tuo ajatus valtasi minut aluksi melkein jokaisessa julkisessa tilaisuudessa, missä minun oli väittelijänä esiinnyttävä, ja minun täytyi kovasti ponnistella päästäkseni siitä. Mutta kun olin käyttänyt ensimmäisen puheenvuoroni, häipyi tavallisesti tuo arkuus, ja innolla, melkein pä ilolla antauduin jatkamaan väittelyä.

Ehkä toisia vaivasi tuo ujous vielä enemmän kuin minua, sillä tavallisesti sattui niin että, vaikken minä suinkaan kiiruhtanut pyytämään puheenvuoroa, minun piti ensimmäisenä astua esiin. Väittelystä ei muuten olisi tullut mitään ja koko puuha olisi rauennut tyhjiin. Sain siten - ainakin ruotsinmielisten silmissä - aivan kuin johtajan aseman paikkakunnan suomalaisessa puolueessa, vaikka en luule, että tuo puolue itse minua sellaisena piti. Varmaa on, etten minä itse sellaiseksi itseäni katsonut, vielä vähemmin siihen asemaan pyrkinyt. Nähtävästi näihin aikoihin alettiin pääkaupungissa ja muuallakin, minua pitää Viipurin suomenmielisten johtomiehiin kuuluvana, koskapa minun puoleeni useasti käännettiin, kun oli saatava tietoja valtiollisista y.m. oloista paikkakunnalla.

Suomalaisten - oikeastaan heidän johtopiirinsä - arkuus, kun oli kysymyksessä suomalaisten yritysten alkuunpano ja laajentaminen, tuli nyt puheenalaisena aikana joka haaralla näkyviin. Ei vielä uskallettu luottaa, että suomalainen yleisö oli siihen määrin varttunut, että se kykeni pitämään näitä yrityksiä ja laajennuksia pystyssä pitämään. Niinpä vielä vuonna 1880 ei koko maassa ollut yhtään suomalaista jokapäiväistä sanomalehteä, vaikka ruotsinkielisiä oli useampiakin. Siten oli niiden, jotka halusivat saada joka päivä vereksiä tietoja tapahtumista, pakko tilata myös joku ruotsinkielinen lehti. Tuo seikka harmitti monen suomenmielisen - ja minunkin mieltä; ja tämä sai minut tarttumaan kynääni: kirjoitin lokakuussa 1880 "Ilmariseen" pääartikkeliksi otetun kirjoituksen: "Sananen sanomalehdistämme yleensä ja suomalaisesta erikseen", jossa kuvailin sanomalehtiolojamme ja osoitin, kuinka me suomalaiset vielä olimme ruotsalaisia jäljempänä sekä kuinka suomalaisten sanomalehtien toimittajat eivät uskaltaneet ryhtyä lehtiensä laajentamiseen, kun ei ollut varmuutta, saatiinko tarpeeksi tilaajia, ja sentähden annettiin asiain jäädä entiselleen. Eikö meillä todellakaan ole sen verran luottamusta asiaamme, emmekö tiedä suomalaisuuden tunteen sen verran heränneen jokaisen sivistyneen suomalaisen rinnassa, että hän vaatii ennen kaikkea sijaa suomen kielelle ja mielelle. Pois siis kaikki epäily. Te "beati possidentes", te joilla jo on osa alaa vallassanne, astukaan esiin rohkeasti, luottakaa asiaanne; tietäkää teillä olevan takananne koko Suomen eteenpäin pyrkivä kansa, joka on oppinut teihin luottamaan ja joka kärsimättömyyteen vivahtavalla levottomuudella odottaa saada toivonsa täytetyksi. Kuulkaa: Se toivoo, jopa melkein vaatii ennen lokakuun loppua saavansa lukea lehtenne ensimmäisen sivun ensimmäisellä palstalla suunnattoman suurilla kirjaimilla: "Suomalainen jokapäiväinen lehti ilmestyy tulevana vuonna Helsingissä ja jaetaan joka päivä ennen aamujunan lähtöä jne".

En tiedä missä määrin tuo kirjoitukseni vaikutti asiaan. Tosiasia on, että Uusi Suometar seuraavana vuonna 1881 alkoi ilmestyä kuusi kertaa viikossa, mikä ehkei olisi tapahtunut ellei sysäystä siihen toimeen olisi saatu Viipuristakin päin.

Samoihin aikoihin olin saanut jokapäiväisen ruotsinkielisen, mutta suomenmielisen lehden "Morgonbladetin" johtokunnalta listan apurahojen keräämistä varten tuon ruotsinkielisen

lehden elossa pitämiseksi seuraavanakin vuonna. Lähettäessäni keräyslistan siihen merkittyine avustuksineen takaisin liitin siihen ruotsiksi kirjoittamani selostuksen mielipiteestäni, missä määrin tuo ruotsinkielinen lehti oli suomalaisuuden asialle tarpeellinen. Mielestäni lehden pääasiallinen merkitys oli siinä, että suomalaisuuden vastustajat, jotka suureksi osaksi eivät osanneet lukea suomea tai ainakaan eivät lukeneet suomalaisia lehtiä, saivat tuon lehden kautta tietoja kansallisista pyrinnoistämme. Lehden säilyttäminen jokapäiväisenä tuotti niin suuria kustannuksia, että näytti mahdottomalta saada tarpeellista rahamäärää kokoon. Viipuristakin saatu avustus oli pienenlainen. Ehdotin, että lehti muutettaisiin viikkolehdeksi tai korkeintaan kaksi kertaa viikossa ilmestyväksi, millaisena lehti täysin täyttäisi mainitun päätarkoituksen. Sen sijaan olisi suomalaisen puolueen suomenkielinen äänenkannattaja (Suometar) laajennettava joka-(kuusi) päiväiseksi, varhain aamulla - samoin kuin ruotsinkieliset lehdet - ilmestyväksi.

Missä määrin tuolla kirjoituksella oli vaikutus asiaan, en tiedä. Ehkäpä se kuitenkin antoi lisäsysäystä asianomaisten päätökseen laajentaa Suometar jokapäivä ilmestyväksi. Morgonbladet'ia ei kylläkään muutettu kaksipäiväiseksi, vaan lakkasi se joku vuosi sen jälkeen ilmestymästä.

Maaliskuun 19 päivänä 1884 sulki suuri kansalaisemme Elias Lönnrot silmänsä ikuiseen uneen tilallaan Sammatin kappelissa. Hautajaiset määrättiin pidettäväksi siellä seuraavan huhtikuun 3 päivänä, ja kaikilta maamme ääriiltä oli sinne kokoontuva lähetystöjä kunnioittamaan jalon vainajan muistoa. Niinpä Viipurin kirjallisuuseurakin päätti sinne lähettää muistaakseni kolmimiehisen lähetystön, jonka jäseneksi määrättiin seuran puheenjohtaja (minä), sihteeri rehtori Adiel Bergroth ja rahastonhoitaja konttoristi Robert Mallenius. Minun tehtäväkseni uskottiin seppeleen laskeminen. Lähdettiin edellisenä päivänä matkalle, oltiin yötä Hyvinkään aseman hotellissa ja seuraavana aamuna jatkettiin matkaa ensin junalla Lohjan asemalle ja sieltä hevosella noin parinkymmenen kilometrin päässä olevalle Sammatin vanhalle pienelle kirkolle. Rekikeli oli silloin huono, tie vino ja kuoppainen, josta oli seurauksena, että selkäni tuli niin kipeäksi, että siihen joka askeleella koski ja käveleminen oli kovin vaikeata.

Melkein kaikki maamme kuuluisuudet olivat hautajaisiin saapuneet: siellä liikkui väkijoukossa Yrjö-Koskiset, Mechelin, Löfgrén, Almberg, Genetzit, Agaton Meurman ym. sekä ylioppilaitten laulukourot. Seppeleitä kantavat järjestettiin pitkään jonoon, yleisten laitosten ja seurojen edustajat eturiveihin, joten minä toverieni jouduin rivin alkuun. Mentiin sitten kirkkoon, kukin osoitetulle paikalle. Ruumisarkku oli jo aikaisemmin tuotu kirkkoon ja seiso siellä alttarin edessä korokkeella. Kun ruumiin siunaus oli toimitettu - en muista kuka sen toimitti - kannettiin arkku kirkkoa ympäröivälle hautausmaalle ja laskettiin noin kymmenkunta metriä kirkosta etelään päin valmistettuun hautaan, ja kun hauta oli luotu umpeen, alkoi seppelten laskeminen. Kohta tuli minunkin vuoroni. Kipeä mies kun olin, pelkäsin kovasti kuinka tuosta kunnialla suoriutuisin. Astuin toverieni kanssa haudan partaalle ja rohkaisin mieltäni, joka oli kovin liikutettu, lausuin selvällä, kuuluvalla äänellä seuraavat sanat:

"Jalo vainaja, joka rakkaudesta kansaan hehkuvalla neron voimallasi unhon synkän verhon alta päivän kirkkaaseen valohon loitsit kansan muinaisuudessa kootut henkiset aarteet, luoden siten vakavan. ylevän perustuksen kansasi ja koko suomalaisuuden tulevaisuudelle; joka pyhitit koko

maallisen vaellusaikasi tuon kalliin aarteen kaitsemiseen ja kartuttamiseen, niin että se kirkkaana tähtenä loistaa avaraa maailmaa, tuoden kansalle luottamusta itseensä ja toisten kunnioitusta, sinun muistollesi uhraa Suomalainen kirjallisuusseura tämän seppeleen:

"Päästit kansan kuolemasta,  
Kalevalan katoamasta."

Vieressäni seisova Bergroth nyökäytti lopetettuani minulle tyytyväisyytensä merkiksi päätään kuiskaten samalla "hyvä"; ja katsos astuessani pois haudan partaalta olin kuin ihmeen kautta päässyt kivustani selässäni, olin kerrassaan terve ja reipas ja pysyin sellaisena koko matkan, joka sitten muuttui minulle aivan mieluisaksi senkin kautta, että hautajaisten jälkeen syötiin yhteiset päivälliset läheisessä talossa, jossa olin tilaisuudessa keskustelemaan monen Helsinkiläisen ja muilta paikkakunnalta saapuneen tuttavien kanssa ja päälle päätteeksi sain nauttia kauniista kvartetilaulusta, jota ylioppilaslaulajat runsaasti tarjosivat.

En rupea tarkemmin selostamaan tuota mieltä ylentävää tilaisuutta, jossa pidettiin monta kaunista puhetta. Löytyyhän siitä sen ajan sanomalehdissä täydelliset kertomukset, joihin myös enimmäkseen haudalla pidetyt puheet ja seppeleitten nauhoilla olleet kirjoitukset sisältyvät. Merkille on kuitenkin pantava ett'eivät Suomettaren edustajat minulta pyytäneet edelläolevia haudalla lausumiani sanoja eivätkä sitten panneet niitä lehteensä, vaikka siihen muistaakseni oli otettu useita muita, jotka mielestäni eivät olleet sen parempia. Tulkitsin sitä mielenosoitukseksi minua vastaan, sillä olin jo silloin valtiopäivämies vaali- ja suomenkielen asioissa ollut polemiikissa Helsinkiläisten (Suomettaren pappojen) kanssa. Lienenkö siinä tulkinnassani erehtynyt. En tiedä.

Viipurin Suomalaisessa Seurassa pidin sitten huhtikuun 16 päivänä Elias Lönnrotista muistopuheen, joka on käsikirjoituksieni kokoelmassa.

Yksityisestä elämästämme vuonna 1884 en muista paljon mainittavaa. Kesän vietimme kruunuvouti E. Olsonin omistamassa "Pohjola" nimisessä huvilassa Nuijamaajärven koillisella rannalla. Tämän järven läpi kulkee Saimaan kanava, joten pääsy sinne oli aika mukava, vaikka kovin hidas, kun laivan täytyi kulkea noin 5 sulun läpi ennenkuin päästiin Nuijamaajärven vesille. Tuo huvila on hyvin hyvässä kunnossa ja kalan ynnä krapujen ja vesilintujen saalis järvessä hyvä, jotapaitsi sitä ympäröivät avarat erämaan tapaiset metsämaat sisälsivät runsaasti metsäriistaa, joten viihdyimme siellä aivan hyvin. Lasten sairastuminen punatautiin, joka liikkui paikkakunnalla, vei kuitenkin pari kolme viikoksi pois kodin rauhan, varsinkin Emmalta, jonka voimia kovasti kysyttiin hoitaessaan sairaita lapsiamme, jotka varsinkin Aino ja Onni, olivat hyvin heikkoina, kuitenkin kaikki täysin parantuivat. Kalastuksestamme on mainittava että silloin ensi kertaa aloimme kalastaa "pitkällä siimalla" (selkärihmoilla) ja saimme runsaasti varsinkin lahnoja ja ankeriaita, joista viimeainituista suurin painoi 7 naulaa (noin 3 kiloa) ja oli niin pitkä että minun sitä puntarilla punnittaessa piti nousta tuolille ettei pyrstö ottaisi lattiaan.

Palasimme, huolimatta sanotuista sairaustapauksista, syksyllä terveinä ja tyytyväisinä kaupunkiin, jossa kotielämässämme muistaakseni ei tapahtunut muuta erityisesti mainittavaa

kuin että meille nimipäivänäni, Tanelin päivänä, siis 11 päivänä joulukuuta 1884 syntyi poika, tullen maailmaan noin kuukautta ennen kuin oli syytä odottaa. Huolimatta liian aikaisesta tulostaan, oli poika aivan terve, vaikk'ei ensimmäisinä neljänä viikkoina näyttänyt muuta elonmerkkiä kuin että söi säännöllisesti, muun ajan makeasti nukkuen. Vaikka me olimme ottaneet säännöksi antaa lapsillemme vain yhden nimen, ja sen suomalaisen, niin katsoimme kuitenkin sopivaksi siihen nähden, että hän oli syntynyt nimipäivänäni, antaa hänelle paitsi supisuomalaista nimeä myös tuo almanakassa päivän kohdalla oleva nimi; ja niin hän sai nimet: Väinö Taneli (Daniel). Ristiäisiksi hän oli jo avannut silmänsä ja nähtiin, että hänellä oli paitsi mustaa tukkaa myös tummat silmät; ja onkin hän se lapsistamme, jolla on iho tummin.



### **Valtiollisia tehtäviä kohti.**

Kun valtiopäivien piti alkaa 1885 vuoden alussa, ryhdyttiin monialla taholla ja edellisen vuoden keskipaikoilla tuumimaan edustajain vaalista. Kuten ennenkin katsoivat suomalaisen puolueen eturivin miehet Helsingissä velvollisuudekseen johtaa puolueen edustajain vaaleja myös maaseudulla ja siellä olevissa kaupungeissa: oli tietysti tärkeää saada valituksi täysin kykeneviä ja luotettavia miehiä. Tuollaisessa tarkoituksessa sain minä jo muutettuani maalle vastaanottaa Helsingissä toukokuun 23 päivänä 1884 päivätyn kirjeen, joka ansainnee tulla tähän jäljennetyksi. Se on näin kuuluva:

"Kunn. Herra,

On täällä ystävien kesken ollut yhtä ja toista puhetta pian tapahtuvista valtiopäivämiesvaaleista. Selvää on että suomenmielisten täytyy lujasti ponnistaa voimiansa, elleivät tahdo etenkin porvarissäädyissä jäädä kokonaan takapajulle. Tärkeätä olisi että suomenmieliset semmoisessa kaupungissa kuin Viipuri saisivat läpi ajetuksi edes yhden ehdokkaan, koska se epäilemättä virkistäisi kansallismielisten luottamusta muissakin kaupungeissa. Olemmekin täällä vakuutetut että Viipurin kansallismieliset panevat kaikki voimansa liikkeelle puheeksi tulleen tärkeän asian hyväksi. Meille täällä olisi varsin mieluista vast'edes saada kuulla, ketkä te olette aikoneet ehdokkaiksi. Viipurista on kai valittava 3 edusmiestä. Clouberg<sup>4</sup> kai on välttämätön. Tietysti pitää olla joku kauppias. Onko Lydecken sovelias? Kolmanneksi olisi meidän mielestä saatava joko Sandman<sup>5</sup> taikka te itse. Nuot asiat tietysti itse parhaiten ymmärrätte. Kunnioittaen:

Jaakko Forsman."

Tähän kirjeeseen vastasin seuraavan heinäkuun 10 päivänä. Tuumailtiin asiasta Viipurissa olevien samanmielisten kanssa, ja se vei aikaa. Jäljennän tuon vastauskirjeen tähän, se kun on silloisia oloja kuvaava.

Näin se kuului:

"kork. kunn. Herra Professori.

Viime toukokuun 23 päivänä kirjoitetun arvoisan kirjeenne johdosta pyydän saada tässä lyhykäisesti lausua mitä me Viipurin suomenmieliset, keskenämme olemme arvelleet valtiopäivämiesvaalista kaupungissamme. Edustajain luku täällä ei taida tulla nousemaan yli 2, jos oikein muistan väestön luvun manttelikirjojen mukaan. Siinä tapauksessa olisi, kuten Tekin huomautatte, täältä valtiopäiville laitettava joku kauppias tahi muu afäärimies ja toisena ehkä joku juristi tahi muu enemmän teoreettinen henkilö. Luullaksemme L. Clouberg tulee näissäkin vaaleissa olemaan liberaalina kandidaattina ja arvelemme hänen veljeään kauppiasta Oskar Clouberg'ia tuumittavan samalla taholla toiseksi, ellei Hoving kuitenkin yhä pysy heidän kandidaattinaan. Mitä tulee L. Cloubergiin, niin suomenmieliset kyllä viime vaaleissa yhtyivät häneen; mutta nyt olemme kuitenkin arvelleet tämmöisen yhtymisen ei olevan juuri miksikään hyödyksi, sillä siten vaan saadaan hänet luulemaan suomenmielisten hyväksyvän hänen

---

<sup>4</sup> Hovioikeuden asessori L. Clouberg.

<sup>5</sup> Merikapteeni, Merikoulunjohtaja G. Z. Sandman.

haperoivaa kantaansa, jota eivät suinkaan tee. Olemme siis siinä ahtaassa piirissä jonka muodostavat Viipurin Suom. kirj. seuran toimivat miehet, tuumineet olevan parasta asettaa toinen mies Cloubergin sijaan ja olemmekin löytäneet miehen, joka on niinkuin "nakutettu" valtiopäivämieheksi, mies, jonka te siellä Helsingissä tunnette varsin hyvin, nimittäin kouluntarkastaja O. Hynén. Hänen kykynsä ja laajat tietonsa ovat jo kaikkialla kaupungissamme huomattavat ja luulemme hänen sentähden saavan varsin paljon ääniä vastapuolueenkin leiristä; ja siten ehkä pääsee voitolle. Suomenmielisten toisena kandidaattina luultavasti tulee pysymään G.Z. Sandman; sopivampaa afäärimiestä ei ole täällä saatavissa. O. Clouberg ei tietysti meidän puolelta voi tulla kysymykseen, sillä hän on puhdas, vaikka ehkä vähän naivi liberaali. V.Konsuli E. Lydecken, vaikka kyllä hyväsydäminen mies, ei kuitenkaan ole mielestämme ollenkaan sopiva valtiopäivämieheksi; hänen kykynsä on liian rajoitettu ja tietonsa varsin ahtaat; hän on ylipäätänsä mies, jonka helposti saapi mukaan hyväänkin asiaan, mutta ei ole pienintäkään takuuta ett'ei heti senjälkeen voitaisi onnistua saamaan hänet mukaan päinvastaiseen suuntaan, sillä hänen arvostelukykynsä näkyy olevan varsin heikko. Ikävä kyllä ett'ei löydy kaupungistamme ainoatakaan varsinaista afäärimiestä, jonka me voisimme asettaa kandidaatiksemme. E. Wolffin tänne muuttaessa toivoimme hänestä saavamme sopivan miehen tulevaisuudessa; mutta aikojen kuluessa hän on muuttunut yhä täysiverisemmäksi liberaaliksi, joten siis emme enää pidä häntä ollenkaan luotettavana; ja onkin hän jo meidät useasti pettänyt kunnallis-vaaleissamme, vaikka hän vielä, viekkaasti kyllä, on olevinaan suomenmielinen.

Tätä parempia tietoja en osaa antaa. Mutta on syytä luulla, että paikkakuntamme suomalaisessa lehdessä kohta otetaan asia puheeksi, ei suinkaan toimituksen puolesta, sillä se, ikävä kyllä, ei puutu eikä tartu juuri mihinkään, vaan ehkä jonkun lähettäjän kautta.

Toivoen että U. S-kin tulee meidän kandidaattejamme puolustamaan. piirrän syvimmällä kunnioituksella nöyryin palvelijanne

(nimi)"

Melkein samaan aikaan. kuin Jaakko Forsmanin kirje saapui, sain vastaanottaa entiseltä toveriltani ent. hovioikeudennotariolta Emmanuel Berneriltä, joka oleskeli Savossa, näin kuuluvan kirjeen.

"Veli hyvä. Muutama kaupunkilainen lienee tuuminut sinua valtiopäivämieheksi Porvarissäätyyn tulevilla valtiopäivillä. Kun rautatiekysymys nykyään on itäsuomelle polttavin kysymys, niin olen ottanut sinun mieltäsi tutkaistakseni 1 Savonradan suunnasta ja 2 Karjalan ja Jyväskylän rataan keskinäisestä etevämmyydestä. Savon kaupungit (paitsi ehkä Savonlinna) eivät tietysti tahtoisi suostua tuohon Joroisten herrojen rataan eikä myöskään siihen kompromissirataan, joka on ehdotettu kulkevaksi Juvan ja Pieksämäen pitäjien liepeitä Jäppilään, jättäen syrjään tuon ylen tärkeän Suonenjoen. Samaten Itäsuomessa Karjalan rataa pidetään niin välttämättömänä elonehtona Karjalalle, että Jyväskylän rata sen rinnalla on jätettävä toistaiseksi. Jos viitsit moniaalla sanalla ilmoittaa minulle mielesi näistä kohdista, niin olisin sinulle kiitollinen, jospa en voikaan missään tapauksessa sinulle taata edusmiehen sijaa. En edes varmaan tiedä, onko sinua yleisemmin aiottu valitakaan.

Ystäväsi

Em. Berner."

Bernerille kirjoittamani vastaus on päivätty samana päivänä kuin kirjeeni J. Forsmanille. Tuo vastaus tulkoon pääkohdissaan myös tähän jäljennetyksi.

"....Otaksun että joku mikkeliläinen on ajatellut minua valtiopäivämieheksi ja kääntynyt sinun puoleesi kysymyksillä miehestä, ja sinä et ole tahtonut antaa puoltolausettasi ennenkuin saisit selville millä kannalla olen tuossa teille Savolaisille tärkeässä rautatiekysymyksessä, jota, ikävä kyllä, jokainen näkyy arvostelevan oman nurkkansa etujen kannalta. - Vaikk'en ollenkaan ole ajatellut pääsevänä tuleville valtiopäiville ja päinvastoin aivan vastenmielisesti ottaisin vastaan semmoista luottamustointa, ..... niin en tahdo kuitenkaan olla vastaamatta kysymyksiisi, vaikka vastaukset tulevat olemaan varsin epävarmat, sillä totta sanoen en ole kovin tarkasti seurannut rautatiekysymystä. Olen kuitenkin laatinut itselleni ohjeen, jonka mukaan ylipäänsä arvostelen asiaa. Se mahtuu seuraavaan kolmeen sanaan: "suorin tie paras". Muuten pidän minä Pietaria sinä pisteenä, jonne kaikkien rautateittemme sisämaassa pitää tähdätä, sillä Pietarin kautta kulkee talvitiemme muuhun maailmaan; ja kesätiet ovat sisämaassakin muut kuin rautatiet, nimittäin järvemme ja kanavamme. Karjalan rata tietysti on Jyväskylän rataa paljon tärkeämpi ja tuskin ketkään muut kuin juuri Jyväskyläläiset antavat viimemainitulle radalle etusijan.

Siinä nyt kaikki mitä minä voin kysymyksiisi vastata. Rautatiet ovat tietysti ylen tärkeät, mutta löytyyhän niitä paljon muitakin kysymyksiä, jotka ovat yhtä tärkeät, vieläpä tärkeämmätkin; ja toivon minä, ett'ei yksi ainoa kysymys voi olla eikä tule olemaan määräävänä tulevain valtiopäiväin vaaleissa. Pääasia on että sinne saadaan miehiä, jotka ovat oppineet asettamaan koko maan ja kansan edut ensimmäiseen sijaan ja omat nurkkakunta-etunsa toiseen. Ylipäänsä voitane sanoa että kansallismieliset siinä juuri ovat etevämmät liberaaleja, jotka aina seuraavat tuota vapaan kilpailun sääntöä ja siten jokainen koettaa haalia itselleen niin suuria etuja kuin suinkin mahdollista, ajattelemta onko siitä hyötyä maalle ja kansalle kokonaisuudessaan...."

Mitään enempää kirjeenvaihtoa Bernerin ja minun välillä asiasta ei syntynyt. Lieneekö sitten minun vastaukseni kovin vähän tyydyttänyt asianomaisia tai muutenkin minun ehdokkuuteni jäänyt ilman kannatusta ja kysymys niinmuodoin rauennut. Vastaukseni professori J. Forsmanille ei myöskään liene ollut niille, joitten puolesta hänen kirjeensä oli kirjoitettu, mieleen. Suomalaisen puolueen johtomiehet Helsingissä olivat, kuten huhu tiesi kertoa, siinä luulossa, että L. Cloubergin pysyttäminen suomalaisen puolueen vaalilistalla ehkä saisi toisenkin puolueen vähemmän radikaalisia jäseniä listaa äänestämään sekä että siten ehkä onnistuttaisiin saamaan joku suomalaisenkin puolueen mies valituksi. Me viipurilaiset, jotka paremmin tunsimme olot paikkakunnalla, tiesimme kokemuksesta että tuo toivomus oli täysin turha, sillä ei vastapuolue antaisi narrata itseään tuohon satimeen. Päinvastoin olisi mahdollista, että suomenmielisten osaanotto vaaliin tulisi kovin laimeaksi, jos listalla olisi joku vastapuolueenkin mies. Sitä vastoin puhtaan listan käyttäminen olisi omiaan innostuttamaan puolueemme vaalimiehiä vilkkaaseen toimintaan.

Julkisen keskustelun aloitin minä paikkakunnan suomalaisessa lehdessä "Ilmarisessa" heinäkuun 26 päivänä julkaisemallani kirjoituksella<sup>6</sup>, jossa kannatin äskensanottua

---

<sup>6</sup> On käsikirjoitusteni kokoelmassa. Siinä käytin salanimeäni "Vaalimies".

viipurilaisten mielipidettä sekä ehdotin suomalaisen puolueen ehdokkaiksi O. Hynéniä ja G.Z. Sandmania. Tämä kirjoitus lienee ollut minulla tekeillä jo silloin, kun vastasin J. Forsmanin kirjeeseen. Vanha ystäväni "ukko" Mallenius, jolle kesäasunnoltani Nuijamaajärven rannalta lähetin tuon kirjoitukseni vietäväksi "Ilmarisen" toimitukselle, sanoi - 25 päivänä minulle kirjoittamassaan kirjeessä - sen olevan "mainion hyvän, mutta jotenkin radikaalisen täkäläisissä oloissa täkäläisten hermoille". Saatuaan minulta luvan tekikin hän, paitsi pari pientä korjausta, yhden sellaisen, jonka miehen varovaisuudelle kuvaavana tässä mainitsen. Olin nimittäin kuvatessani silloisia puolueitamme maininnut suomenmielisten puolueen tunnusmerkkinä olevan ei ainoastaan suomen kielen asian ajaminen, vaan ylipäänsä sen että he joka taholle koettavat "raivata tietä sivistykseen ja parempiin oloihin kansalle kokonaisuudessaan", joka työ on epäitsekkästä, sillä puolueen toimihenkilöitten, jotka siihen asti enimmäkseen ovat kuluneet ruotsiaosaavaan herrasluokkaan, on ruvetessaan työskentelemään koko kansan hyväksi aina pitänyt jättää oman etunsa ja mukavuutensa syrjään, vieläpä tehdä alituisia uhrauksia. Jos esimerkiksi tuo toimiva henkilö on sattunut olemaan virkamies, niin on hänen tavallisesti täytynyt ..... kärsiä päällysmiestensä jokapäiväisiä karsaita silmäyksiä yms. Jos hän on kuulunut kouluopettajain joukkoon on hän ..... aina tiennyt toimivansa vasten sitä henkeä, joka vielä on (silloin oli) vallalla kouluylihallituksessa. Samoin jos hän on ollut jonkun suuremman kauppahuoneen palveluksessa, niin sielläkin on hänen pitänyt kärsiä liberaalisen isäntänsä moittivia viittauksia hänen suunnastaan." Tuon alleviivaamani lauseen pyyhki Mallenius pois. Ukko oli kauppahuoneen Hackman & Co:n palveluksessa - ja siitä kai tuo arkuus. Mallenius nauttikin isännistönsä täyttä luottamusta, hän kun oli hyvin tarkka ja tunnollinen toimessaan, eikä hänen luultavasti usein tarvinnut joutua kansallisten mielipiteittensä tähden heidän arvostelun alaiseksi, varsinkin kun Mallenius esiintymisessään aina oli hyvin varovainen. Mutta taisi sellaista sittenkin joskus tapahtua. Ja moni muu sai sekä siellä että toisissa liikkeissä kyllä tuta sitä.

Tuota Helsingiläisten johtomiesten ajatusta että L. Cloubergin nimen asettaminen Viipurin suomenmielisten vaalilistalle oli tarpeellinen koetettiin kuitenkin, huolimatta selityksistäni, paikkakunnalla levittää, josta oli seurauksena että lokakuun 1 p:nä 1884 pidetyissä suomenmielisten vaalikokouksessa ilmestyi eräitä, jotka puolsivat Cloubergin ehdokkuutta. Ehdokkaista äänestäessä lankesivat äänet kuitenkin niin, että Hynén sai 35, Sandman 30, minä 23 ja Clouberg 12 ääntä. Itse valtiopäivämiesvaalissa joutui listamme kyllä tappiolle, mutta suomenmielisten osanotto oli niin vilkas ja saavuttamamme äänimäärä niin suuri, että se muillakin paikkakunnilla, jopa Helsingissäkin, herätti ihmettelyä ja tyytyväisyyttä. Niinpä Helsingin suomalaisen alkeiskoulun (sittemmin normaalilyseon) silloinen rehtori Adolf Streng eräässä lokakuun 20 päivänä 1884 päivätyssä, muuten erästä yksityistä asiaa koskevassa kirjeessä minulle lausuu: "Onnea ja kunniaa Wiipurin Suomalaisille hyvän vaalitaistelun johdosta. Tappiohan siitä vielä sillä kerralla tuli, vaan intonne ja yksimielisyytenne, jolla osoititte, minkäarvoinen suomenmielisyys jo Wiipurissa on, se mielestäni oli puolen voiton vertainen, ja vastustajat voivat todella sanoa; "mokoma voitto vielä, ja me olemme hukassa".

Esiintymisestääni julkisuudessa vuonna 1884 voitane vielä mainita seuraavaa:

Kun Wiipurin suomalainen yksityinen lyseo oli otettu valtion huostaan, oli sen kannattajien lyseon hyväksi kokoomista varoista säästönä vielä toistakymmentätuhatta markkaa. Kannattajain keväällä 1884 pitämässä kokouksessa päätettiin minun ehdotuksestani jakaa nämä varat niin, että 1/3 osa jäisi stipendirahastoksi lyseolle ja 2/3 osaa käytettäisiin kaupunkiin vuonna 1881 perustetun yksityisen suomalaisen tyttökoulun kannattamiseksi. Tätä kannattajain päätöstä moitti eräs nimimerkkiä W.H. käyttävä paikkakunnan suomalaisessa lehdessä "Ilmarisessa", väittäen kannattajain ei olleen oikeutetut riistämään lyseolta noita varoja ja vaatien siis päätöksen purkamista. Jakamisehdotuksentekijänä minä Ilmariseen kesäkuun 3 päivänä otetussa, omalla nimelläni varustetussa kirjoituksessa vastasin tuohon W.H:n sepustukseen, osoittaen kokouksen päätöksen kaikin puolin oikeutetuksi. Enempää väittelyä asiasta ei muistaakseni tullut; ja kokouksen päätös jäi kuin jäikin voimaansa.

Seuraava vuosi 1885 muodostui yhdeksi elämäni vaiherikkaimmaksi. Edellisenä syksynä oli pari asessorinvirkaa hovioikeudessa joutunut avonaiseksi ja minä hain yhtä niistä ja, kuten edellä jo olen kertonut, tulinkin siihen seuraavassa kesäkuussa nimitetyksi.

Kuten edellä on kerrottu, piti säätyjen vuoden alkupuolella kokoontua valtiopäiville. Niistä asioista, joita toivottiin tulevan käsiteltäviksi, oli ainakin suomenmielisten kannalta katsoen tärkeimpiä kysymys virastojen toimituksissaan käyttämästä kielestä, mikä asia vielä kaipasi lopullista järjestämistä. Vuoden 1883 lopulla ilmestynyt kieliasetus oli kyllä määrännyt, mitä kieltä oikeusistuimien asianomaisille annettavissa tuomioissa oli käytettävä, mutta virkamiehille ja virkakunnille oli jätetty valta itse päättää, millä kielellä heidän kirjeenvaihtonsa ja kirjanpitonsa oli laadittava. Kun virkamiesten enemmistö oli ruotsinmielistä, seurasi siitä, että suomalaisissakin paikkakunnissa heidän kirjeenvaihto- ja kirjanpitokielenään yhä pysyi ruotsi. Tämä epäkohta toivottiin saatavan valtiopäivien toimenpiteen kautta korjatuksi.

Valtiopäivillä syntyi eri mieliä siitä tavasta, millä tämä korjaus oli saatava toimeen. Suomenmielisellä taholla oli aina kannatettu sitä mielipidettä, että säädös vanhassa laissamme, ettei vierasta kieltä saanut käyttää tuomioissa, sisälsi käskyn kansan oman kielen käyttämisestä kaikissa virkamiesten toimituksissa. Oli siis olemassa selvä valtiopäivien ja hallitsijan yhteisesti vahvistama laki. Sitä vain ei seurattu. Oli siis pyydettyä hallitsijaa pitämään huolta siitä, että lakia seurattiin, toisin sanoen: antamaan virkamiehille tarkat käskyt ja määräykset siitä. Ruotsinmieliset väittivät taasen, että tuo määräys vanhassa säätylaissa tarkoitti ruotsin kieltä. Säännös, että saataisiin käyttää suomen kieltä, olisi tuon vanhan säätylain muuttamista ja oli saatava toimeen säätyjen myötävaikutuksella; hallitsija ei muka ollut oikeutettu yksin tuota muutosta säätämään. Mutta olkoon niinkin, että hallitsijalla oli valta yksin säätää asiasta, niin olihan, selittelivät ruotsinmieliset, asia niin tärkeä, että säädys saisi ottaa sen ratkaisuuksiin osaa. Ja tämä selitleminen teki moneen suomenmieliseen ruotsikkojen toivoman vaikutuksen. Ryhdyttiin sovitteluihin ruotsinmielisten - tahi, kuten he silloin nimittivät itseään, "liberaalien" - kanssa.

Suuri osa suomenmielistä ei kuitenkaan antanut houkutelua itseään tuohon ruotsikkojen virittämään ansaan, vaan pysyivät jyrkästi mielipiteessään, että asia oli hallinnollista laatua, ja ehdottivat että käännyttäisiin hallitsijan puoleen "anomuksella" että paikkakunnan kieli tulisi

kaikissa virkamiehen toimissa käytettävän kielen määrääjäksi. Tätä mieltä kannattivat varsinkin kaikki nuoremmat edustajat. Talonpoikaissäädystä esiintyi tuon suunnan innokkaimpana puolustajana Jonas Castrén, ja hänen silloinen asetoverinsa Lauri Kivekäs, joka oli valittu porvarissäätyyn, kannatti siellä tätä mielipidettä. Asiasta syntyi pitkiä väittelyitä sanomalehdissä, joista Uusi Suometar asettui puoltamaan tuota sovittelua "liberaalien" kanssa, mutta enimmäkseen maaseutulehdet pysyivät Castrénin ja Kivekkään edustamalla kannalla. Minäkin julkaisin äsken perustetussa "Wiipurin Sanomat" nimisessä lehdessä viimeainittuun suuntaan meneviä kirjoituksia, joista joku on käsikirjoituskokoelmassani.

Valtiopäiväasiakirjat osoittavat, että sovittelusta liberaalien kanssa ei ollut mitään hyötyä; mitään yhteistä anomusta hallitsijalle ei syntynyt, kun "liberaalit" eivät vähääkään luopuneet ruotsikkojen kannasta, ja suomenmielisten enemmistö katsoi yksityisen säädyn tekemää anomusta sopimattomaksi asiasta, joka jo oli ollut kaikkien säätyjen käsittelyn alaisena. Tuon opin olivat ruotsikot vähää ennen sitä keksineet juuri estääkseen erityisten anomusten tekemistä suomen kielen asiassa. Se oppi pystyi "vanhoihin" suomenmielisiin, joiksi silloin alettiin nimittää helsinkiläisiä vanhoja johtomiehiä ja heidän henkiheimolaisiaan. Niin syntyivät nuo suomalaisen puolueen eri ryhmät "vanhat" ja "nuoret". Viimeainittuun ryhmän etunenässä esiintyivät nuorukaiset Kivekäs ja Castrén, samat miehet, jotka jo sitä ennen oli tunnettu nimimerkkiä K.P.T. kantavan nuorukais (=ylioppilas=) ryhmän eturivin miehiksi, ryhmän, joka ohjelmakseen oli asettanut "koko programmin toimeenpanemisen" suomen kielen asiassa, siis vaatimuksen että suomen kieli viipymättä asetettaisiin täysiin oikeuksiinsa.

Olin aina ollut sitä mieltä, että kaikki sovittelu ruotsinmielisten kanssa oli aivan turhaa. Suomalaisen puolueen tuli tinkimättä pysyä vaatimuksissaan suomen kielen asettamisesta täysiin oikeuksiinsa. Luonnollista siis oli, että minä liityin tuohon nuorten ryhmään. En olekaan koskaan sitä katunut enkä koskaan luopunut tuosta jyrkästä kannasta suomen kielen asiassa. Ett'en myöhemmin enää voinut katsoa itseäni kuuluvaksi tuohon nimeä "nuorsuomalaiset" kantavaan ryhmään, ei siis riippunut siitä että olisin muuttanut mieltäni kansallisessa (suomenkielen) asiassa, vaan siitä, että itse "nuoret" olivat muuttaneet kantansa, asettuneet yhdystoimintaan ruotsinmielisten kanssa, paitsi monessa muussa suhteessa, myös suomenkielen ja ylipäänsä kansallisessa asiassamme. "Vanhat suomenmieliset", monen katkeran kokemuksen jälkeen, vihdoinkin huomasivat erehtyneensä luullessaan voivansa päästä eteenpäin sovittelulla ruotsinmielisten kanssa ja asettuivat juuri noitten nuorten alkuperäiselle jyrkälle kannalle. Luonnollista oli, että minä, joka en koskaan ollut muuttanut kantaani, huomasin joutuneeni noitten vanhojen joukkoon. Mutta sitä sopinee vastedes, jouduttuani kertomuksessani siihen ajanjaksoon, tarkemmin selostella.

Ylempänä olen maininnut jo valtiopäivien kestäessä julkaisemissani kirjoituksissa moittimalla arvostelleeni "vanhojen" silloista kantaa kielikysymyksessä. Kun nuorten kantaa valtiopäiväin päätyttyäkin oli vanhojen puolelta moitittu, päätin ottaa asian puheeksi ja julkaisin kesällä 1885 Wiipurin Sanomissa kolmiosaisen 40 kokoarkin lehteä pitkän kirjoitussarjan, jonka otsikkona oli "Suomen kielen asia viime valtiopäivillä". Siinä selostin asian menoa ja niitä syitä, jotka siihen olivat vaikuttaneet, sekä arvostelin suomalaisen puolueen vanhojen johtomiesten menettelyä. Lopuksi tein ehdotuksen, minkä mukaan suomen kielen asema virkakunnissa olisi lopullisesti lainsäädännön kautta järjestettävä. Olen nyt silmäiltyäni tuota kirjoitussarjaani, joka

on kirjoituskokoelmassani, tyytyväisyydekseni huomannut, että tuo ehdotukseni on pääpiirteissään aivan samanlainen kuin asetus 19 päivältä kesäkuuta 1902, jolla suomen ja ruotsinkielien asema virkakunnissamme lopullisesti järjestettiin ja jonka asetuksen laatimiseen senaattorina otin osaa ja jonka sitten sain nimelläni vahvistaa. Luultavasti samansuuntaisia ehdotuksia oli aikaisemminkin tehty, enkä siis suinkaan tahdo omistaa itselleni keksijän kunniaa.

Tuossa kirjoitussarjassa tein vielä toisenkin ehdotuksen, joka sekin sittemmin on toteutunut. Huomautin, kuinka silloinen ainoa suomalaisen puolueen suomenkielinen jokapäiväinen lehti Uusi Suometar oli suomen kielen asiassa ollut epävarmalla kannalla. Sen johdosta maakunnassa oli kuultu ääniä toisen suomalaisen päivälehden tarpeellisuudesta pääkaupungissa. Jatkoin seuraavasti: "Vaikk'emme suinkaan epäile ett'ei Uusi Suometar, niin kohta kuin sovinnonhieromisien kautta syntynyt häiriö on loppunut - ja ohimenevää laatua se epäilemättä on -, uudelleen tule ajamaan kansallista asiaamme samalla pontevuudella ja selvyydellä kuin ennen sovinnon puuhia, niin emme kuitenkaan voi pitää muuta kuin suotavana että pääkaupungissa perustettaisiin toinenkin suomalainen päivälehti. Miks'ei kansamme voisi ylläpitää kahta suomalaista pääkaupunkilehteä yhtä hyvin kuin se jaksaa kannattaa siellä ilmestyvää kolmea, neljää, vieläpä useampaakin ruotsalaista lehteä? Voisihan tuota ainakin koettaa. Mitään haittaa sellaisesta yrityksestä ei missään tapauksessa olisi. Päinvastoin. Muun muassa Uuden Suometaren tämän kilpailun kautta täytyisi ryhtyä parantamaan itseään, jolloin vihdoinkin olisi toivoa saada meille suomalainen päivälehti, joka sekä ulkomuodoltaan että sisällykseltään vetäisi vertoja ruotsinkielisille lehdillemme, jollaista suomalaista lehteä meillä, häpeäksemme, ei vielä ole olemassa."

Nuo valtiopäiväin aikana julkaisemani, suomalaisen puolueen johtomiesten menettelyä arvostelevat kirjoitukset olivat saattaneet heidän mielensä kaikkea muuta kuin ystävällisiksi minua kohtaan. Uuden Suometaren päätoimittajalta Viktor Löfgreniltä sain vastaanottaa - epäilemättä noitten johtajain kehoituksesta - kirjoitetun kirjeen, jossa mm. sanotaan minun "ryhtyneen asiaan liian varhain". Niin ei suinkaan ollut laita, sillä suomen kielen asia oli silloin jo loppuunkäsitelty valiokunnassa ja sen mietintö jaettu säädylle. Mutta vasta kun valtiopäiväin päätyttyä julkaisin edelläkerrotun laajan arvostelun asian menosta niillä, jouduin "johtajain" täydelliseen epäsuosioon. Se tuli erittäin näkyviin Uudessa Suometassa toimituksen nimessä julkaistussa kirjoituksessa, jossa väännelemällä, jopa vääristelemälläkin lauseitani koetettiin ei ainoastaan näyttää minun erehtyneen arvosteluissani, vaan myöskin maalata minua muutenkin halpamieliseksi, joka muka "kateudesta" ym. semmoisesta olin tarttunut kynään.

Lienee paikallaan tässä lyhykäisesti tehdä selkoa tuosta Uuden Suometaren kirjoituksesta.

Ensiksi siinä huomautetaan, kuinka Uudelta Suometarelta ei voitane vaatia, että se ottaisi vastatakseen kaikkeen, mitä maaseutulehdet ovat esiintuoneet "suomenmielisten liitosta liberaalien kanssa", mutta että se, Uusi Suometar, kuitenkin, "kunnioituksesta herra Åkermania kohtaan tahtoo vieläkin lausua asiasta yhtä ja toista". Sitten väittää kirjoittaja, ettei asian meno valtiopäivillä suinkaan herättänyt mitään levottomuutta, voimatta kuitenkaan kieltää, että useammat maaseutulehdet olivat samalla kannalla kuin "Wiipurin Sanomat". Edelleen koettaa kirjoittaja näyttää, että sovittelu vastapuolueiden kanssa on valtiollisessa elämässä aivan

tavallista, jopa välttämätöntäkin, totuus, jota minä en ollut kieltänyt, vaan vain sanonut, ett'ei sovittelu saa mennä niin pitkälle, että luovutaan itse periaatteesta. Puolustettuaan sitten sovittelua myös valtiopäivämiesvaaleissa antaa kirjoittaja tietää, että senaatissa oli hallitsijan käskystä valmistettu ehdotus suomen kielen asian lopulliseksi järjestämiseksi, "mutta ett'ei se (senaatti) ollut päässyt asiassa yksimielisyyteen, vaan enemmistö ja vähemmistö oli kumpikin antanut eri ehdotuksensa, siinä kuitenkin yhtäpitävästi, että kumpikin vaati jonkun osan asiasta säätylain kautta ratkaistavaksi." Ja kun senaatti siis jo oli tehnyt hallitsijalle ehdotuksen asiassa, niin olisi muka ollut kotimaisen hallituksen ja suomalaisen puolueen jäsenten valtiopäivillä arvoa alentavaa, jos nämä jäsenet olisivat tehneet erityisen anomuksen asiasta, aivan kuin eivät olisi tienneet mitään senaatin ehdotuksesta, vaikka se oli heille tunnettu. Lopuksi väittää kirjoittaja, ett'ei talonpoikaissäädyn yksityisestä anomuksesta olisi ollut mitään hyötyä, ei edes siinä tapauksessa, että pappissäätö olisi siihen yhtynyt; se vain olisi saattanut säädyn kokonaisuudessaan "häpeälliseen asemaan". Ja kun hallitsija kyllä neuvonantajainsa kautta saisi tietää, että kaksi säätöä valtiopäivillä oli kannattanut sitä mielipidettä, että hallitsijalla oli oikeus yksin säätää asiassa, niin oli tulos suomen kielen asiassa valtiopäivillä varsin hyvä. Kaikesta, mitä kirjoittaja siten oli esittänyt, kävi muka selville, että nuo kirjoitukset maaseutulehdissä (siis minunkin) olivat aiheuttaneet "jotensakin arveluttavat yksityiset harrastukset eikä suinkaan yhteisen edun harrastus."

Kun nyt vuosikymmenien jälkeen olen lukenut läpi kysymyksessä olevan kirjoitukseni, huomaan kyllä kiivain mielin piirtäneeni sen ja siinä käyttäneeni liian voimakkaita sanoja, ehkäpä johonkin määrin erehtyneeni tekemissäni johtopäätöksissä; mutta pääasiassa katson olleeni täysin oikeassa, eikä Uuden Suomettaren kirjoituksessa, jonka nyt olen myös uudelleen läpilukenu, ole onnistuttu näyttämään minun siinä suhteessa erehtyneen. Siitä on erityisesti merkille pantava asian menosta senaatissa ennen valtiopäiviä, josta saadaan tietää että tuo sovittelu liberaalien kanssa oli jo siellä pantu alkuun. Senaatin ruotsinmieliset jäsenet olivat onnistuneet saamaan siellä olevat suomenmieliset jäsenet (Yrjö-Koskisen ja Ignatiuksen) yhtymään ruotsikkojen tuumaan, että olisi - ainakin osaksi pyydettyä hallitsijalta ehdotusta säätölaiksi valtiopäiville.

Täytyy kummastella, kuinka niin selvänäköinen mies kuin Yrjö-Koskinen lankesi tuohon ruotsikkojen paulaan. Olisihan hänen pitänyt ymmärtää, että koko tuo ruotsikkojen uuden säätölain homma ei tarkoittanut muuta kuin asian ratkaisun viivyttelystä. Selväähän oli, etteivät säädyn tulisi yksimielisiksi asiassa, vaan että se, kuten ennenkin, tulisi raukeamaan tyhjiin, kun kaksi säätöä joutuisi kahta vastaan, kumpiin kannattaen vastakkaisia mielipiteitä, kuten sitten vuoden 1885 valtiopäivilläkin kävi.

Yrjö-Koskisen senaatissa lausuma kanta tuli sitten hänen valtiopäivillä istuvien lähimpien ystävien kannaksi; ja kun Yrjö-Koskinen, jonka tietysti ei sopinut luopua kerran lausumastaan mielipiteestä, siis jyrkästi pysyi kannassaan, niin ei suomalaisen puolueen valtiopäivillä olevia vanhoja johtomiehiäkään saatu kääntymään toiselle kannalle, huolimatta "nuorten" sekä säädyn että sanomalehdissä lausumista selittelyistä tuon kannan vääryydestä.

Luonnollista oli, että nuo selittelyt kipeimmin koskivat Yrjö-Koskiseen. Epäilemättä hän siitä syystä katsoi asiakseen nousta julkisuudessa puolustamaan tuota kantaansa, sillä kaikista päättäen oli Yrjö-Koskinen tuon Uuden Suomettaren julkaiseman, minulle osoitetun



kirjoituksen sepittäjä; sen mm. osoittavat kirjoittajan tarkat tiedot asian käsittelystä senaatissa ja eräät viittaukset Yrjö-Koskisen aikaisempaan toimintaan.

Tuo vastaus teki minuun hyvin raskaan vaikutuksen. Sanottiinhan siinä jotensakin suoraan, että oli asiaan ryhdytty - siis minäkin - "arveluttavien yksityisten harrastusten" eikä yleisen edun vuoksi. Ett'ei niin ollut laita, sen tiedän. Se seikka että eräs sittemmin monessa kohdin "arveluttavasti" käyttäytynyt mies - Jonas Castrén - ehkä käytti tätä tilaisuutta saavuttaakseen itselleen mainetta, ei muuta asian laitaa, sillä yleisesti tunnustettaneen, että Jonas Castrénin lähimmät asetoverit valtiopäivillä, kuten esim. Lauri Kivekäs ja Högman, kuin myöskin maaseutulehtien kirjoittajat, esim. K.W. Forsman, ainoastaan asian harrastuksena asettuivat vastaan tuota sovittelua ruotsikkojen kanssa. Ja tuskin voitaneen katsoa "yksityisen eduksi" sitä, että "nuoret" tuon toimintansa kautta tulivat sekä ruotsinmielisten että "vanhojen suomenmielisten" vihanesineeksi.

Raskaalla mielellä ryhdyin kirjoittamaan vastausta Uuden Suomettaren kyhäykseen, mutta ennenkuin ehdin saada vastaukseni valmiiksi, sairastuin kovaan tautiin, joka piti minut vuoteen omana osaksi työhön kykenemättä syyskuun (1885) keskipoikoilta aina seuraavaan huhtikuuhun asti. Aloin tuntea suolessa vaivoja, jotka päivä päivältä kävivät vaikeammiksi, tuottaen myös yhä nousevaa kuumetta. Kun vihdoin syyyskuun keskipoikkeilla käännyin lääkärin puoleen, totesi tämä suolessa sisäisen paiseen tapaisen tulehduksen, jota ei saatu talttumaan, vaan tuotti hyvin kovia tuskia ja aiheutti kuumeen nousemisen aina 41 asteeseen asti niin että melkein tunnottomana hourailin. Taidettiin jo peljätä myrkytystä ja kuolemaa.

Noin viikon päivät oltuani vuoteen omana, kuten luultiin kuoleman kielissä, ryhtyi lääkäri vihdoin leikkaukseen, jonka kautta saatiinkin suolen seinämiin kertynyt märkä pois ja veren myrkytys estetyksi. Kuume alenikin kohta aivan vähään ja toivottiin tasaista parantumista. Mutta niin ei käynytäkään. Vaikka leikkaushaava muutaman viikon perästä näytti menneen umpeen, uudistui kohta sen jälkeen kuume, joten oli ryhdyttävä uuteen leikkaukseen. Haava ei kuitenkaan täydelleen parantunut, joten syksyn kuluessa oli ainakin kolme kertaa tuollainen leikkaus uudistettava. Ja kun joulun jälkeen haava taasen oli samasta syystä avattava, päätimme hakea apua Helsingistä, jonne Emma saattoi minut tammikuun (1886) keskipoikoilla. Käännyimme siellä kirurgian professorin Saltzmanin puoleen, joka heti totesi Viipurissa toimitettujen leikkauksien olleen liian pintapuolisia ja sijoitettuaan minut kirurgiseen sairaalaan toimitti siellä perinpohjaisen leikkauksen ja vioittuneitten osien polttamisen.

Viipurissa oli leikkaukset tehty nukuttamatta, ja leikkausten pintapuolisuuteen nähden kai minä siedin ne aika hyvin; mutta Helsingissä toimitettavaa perinpohjaista leikkausta varten minut kloroformilla nukutettiin, joten en tuntenut siitä muuta kipua tai vaikeutta, kuin että kloroformeeraus alussa tuntui tukehdukselta sekä että leikkauksen jälkeen herättyäni tunsin aika kovaa kipua haavassa, luultavasti polttamisen seurausta, sekä pahoinvointia, jonka tähden sain morfiini-ruiskutuksen käsivarteeni. Sen vaikutuksesta nukahdin sitkeään eräitä tunteja kestävään uneen, josta herättyäni en enää tuntenut tuskia. Haava parani sitten aika nopeasti, vaikkakin sen täydelleen umpeen menemiseen sanottiin kestävän kauan. Kuitenkin sain jo kahden viikon päästä siirtyä sairaalasta yksityiseen asuntoon, jonka saimme Emman serkkujen, sisarusten Homénin luona, ulkomaanmatkalla olevan professori Aleksander Homénin käytettävänä olleissa kahdessa huoneessa.

Vasta maaliskuun loppupäivinä olin voimistunut niin, että sain lääkäriltäni luvan palata Viipuriin; ja arvaa sen mikä riemun hetki tuo kotiintulo oli sekä minulle että Emmalleni, joka niin hyvin aluksi kotona kuin sitten Helsingissä oli voimiaan säästämättä suurimmalla kärsivällisyydellä melkein lakkaamatta istunut sairaavuoteeni vieressä ja muutenkin huolehtinut minusta. Luonnollista oli että hänen terveytensä tästä kärsi, varsinkin sentähden että hän niin vähän tuli olleeksi raittiissa ilmassa. Eikä hän meidän kotiin palatessa tainnut olla paljon paremmissa voimissa kuin minä.

Astuessamme kotikynnyksen yli ottivat meitä vastaan lapsemme laululla, johon oli sepittänyt ruotsinkieliset sanat Emman sisar Eva, joka myös pianolla säesti laulua. Yleinen oli ilo lapsilaumassamme, kun äiti ja isä yli kahden kuukauden kestäneen poissaolon jälkeen taasen terveinä seisoivat rakkaitensa ympäröimänä. Voimani olivat kuitenkin yhä heikot ja tarvitsin myöskin vielä hoitoa, jonka tähden vasta huhtikuun keskipoikailla voin ryhtyä toimittamaan uutta - asessorin - virkaani.

Hauska oli myöskin palata siihen kansallismieliseen ystäväpiiriin, josta olin niin kauan ollut erossa. Että minua siellä oli kaivattu, näkyi eräästä J.H. Erkon maaliskuun 20 päivänä 1886 minulle kirjoittamasta kirjeestä, josta tähän jäljennän seuraavan:

"Arvoisa veli. Aivan on synti, ett'ei ole tullut sinulle ennen kirjoitetuksi, vaikka se onkin ollut mielessäni. Odotetaan sinun yhä palajavan terveenä kotiin. Aivan jo tuntuu odotus ikävältä ja vähän väliä kuulee kyseltävän: "Milloin Åkerman palajaa?" Voi jos sentään tulisit pian aivan terveeksi, että saisit astua kesän syliin raittiissa voimissa. Mutta mitä hyödyttää nämä huudahdukset? Ikäväksi on täällä kuultu että rouvasikin, joka on niin ihmeen kestävä ja virkeä ollut, on siellä Helsingissä sairastellut....Täältä Viipurista ei ole juuri mitään erikoista mainittavaa. Suomalaisuus on yhä noin hajanaista, muuta yhdyssidettä ei ole kuin suomalainen seura, jonka johtokunnasta Sallmén äsken luopui, kun oli tanssista noussut erimielisyyttä. Valle astui sijaan. Vaikeinta näkyy olevan uusien fennomaanien, varsinkin korkeasti oppineitten tohtorien<sup>7</sup>, sulaa Viipurin vanhojen mielen suuntaan. Jos oppineet todellakin ovat noiden herrojen kaltaisia, niin antakoon Jumala heidän kuulua vaan ei näkyä - itseänsä ihastelevia narreja (suotakoon tämä minulle anteeksi) ....Useat vanhat "supistajat" varmaan sanoisivat terveisiä. Erittäin tervehtää veljeni (Eero?). Sano minun terveiseni myöskin rouvallesi ja parannu ja palaa, toivoo ystäväsi J.H. Erkko."

Kuten ylempänä näkyy toteutui Erkon toivo kohta. Jo huhtikuun alkupuolella pääsin ottamaan osaa tuttavapiiriini tavalliseen seuraelämään, jaksoinpa jo tuon kuun kuluessa ryhtyä julkiseen väittelyyn päivän polttavasta kysymyksestä: Julkaisin nimittäin saman kuun 24 päivänä Wiipurin Sanomissa nimimerkillä "Valpas" varustetun kirjoituksen "Ruotsinmielistemme viimeisiä ponnistuksia". Oli tekeillä hallinnollinen asetus virkamiesten kirjeenvaihto- ja kirjanpitokielestä. Koetin vastoin ruotsinmielisten lehdissään ja nimimerkkiä "Nemo" käyttävän Lennart Gripenbergin eräässä lentokirjasessaan ajamaa mielipidettä, että virkamiesten pitäisi itse saada määrätä mitä kieltä he noissa virkapapereissaan käyttävät,

---

<sup>7</sup> Tarkoittanee fil.tohtoreita J.A.Lylyä, N. Af Ursinia ja K.A.Branderia (Paloheimoa), jotka olivat tulleet suomalaisen lyseon opettajiksi.

puolustaa sitä, että paikkakunnan kieli oli oleva tässäkin tapauksessa käytettävän kielen määrääjänä. Kun senkin jälkeen ruotsinmieliset lehdissään ahkerasti jatkoivat tuon mielipiteen saarnaamista, vääristelemällä samalla vastapuolueensa väitteitä ja vaatimuksia, ja aikakauskirja "Valvojassa" nimimerkki Th. R.(ein) otti puolustaakseen ruotsinmielisten mielipidettä, julkaisin seuraavan toukokuun 8 päivänä Viipurin Sanomissa omalla nimelläni varustetun kirjoituksen otsakkeella: "Onko kansan kieli tahi virkamiesten mielivalta oleva virkamiesten kirjeenvaihto- ja kirjanpitokielen määrääjänä?".

Kun en kuitenkaan kesän tullessa vielä ollut täysin voimistunut pitkän tautini jälkeen, niin hain ja sain laissa määrätyn kahden kuukauden kesäloman lisäksi vielä yhden kuukauden virkavapauden, joten sain olla vapaa virastani kesä-, heinä- ja elokuun. Vuokrasimme meille kesäasunnon Leppävirran pitäjän kirkonkylässä Kalmalahden rannalla olevassa Tanssikallionnimisessä entisessä herrastalossa. Syy, miksi haimme kesäasunnon niin kaukaa Viipurista, lienee ollut ainakin osaksi se, että tiesimme kesän kuluessa tultavan Kuopiossa paljastamaan Snellmanin muistopatsaan ja halusimme olla lähempänä tuota kaupunkia, että mukavasti pääsisimme sanottuun juhlatilaisuuteen. Sitäpaitsi tulisi Viipurin Suomalaisen lyseon rehtori G.V. Valle, jolla oli kesähuvila Leppävirroilla, siellä silloin viettämään häänsä, joihin meitäkin oli kutsuttu.

Kesä kului ylipäänsä hyvin, sillä olimme tilaisuudessa, mikäli vielä heikot voimani myötääntoivat, harjoittamaan tavallisia kesätoimiamme, kuten kalastusta, joka kuitenkaan ei ollut kovin tuottavaa, ja metsästystä, jota paitsi läheisyydessä asui hyviä naapureita, mm. Valle sekä kihlakunnantuomarit Matti Brunou sekä Emil Enwald, jotka kaikki osoittivat meille paljon huomaavaisuutta, jopa ystävyyttäkin. Brunou olikin Emman isän parhaita nuoruuden tovereita. Nämä molemmat olivat ylioppilasarjoiltaan asti tunnetut sukkeluuksistaan ja kujeistaan. Merkitsen tähän erään semmoisen. Nämä toverukset palasivat kerran myöhään illalla, jolloin arki-ihmiset jo olivat unen helmoissa, jostakin ylioppilaitten illanvietosta. Tultuaan erään leipuriliikkeen ovelle, joka tietysti siihen aikaan oli lukittuna, ryntää Perander kolkuttamaan ovea; ja kun vihdoinkin avaa oven, kysyy Perander häneltä: "Onko Teillä leipää?". "On kyllä", vastaa leipuri. "No kiittäkää Jumalaa siitä", sanoo Perander ja lähtee tiehensä. Mitä leipuri tämän johdosta vastasi ja teki, sitä taru ei kerro.

Kuten olimme maalle muuttaessa aikoneetkin, matkustimme Emma ja minä, heinäkuun keskipaikoilla muistaakseni, Kuopioon ollaksemme läsnä siellä tapahtuvassa J.V. Snellmanin patsaan paljastamisessa. Leppävirroilta lähtevässä laivassa oli muitten tuohon tilaisuuteen matkustavien joukossa myöskin S. Yrjö-Koskinen, jonka kanssa koko laivamatkan seurustelimme hauskesti kyllä, vaikka olinkin huomaavinani hänen käytöksessään sellaista vähän pidätettyä, josta näkyi, että esiintymiseni suomen kielen asiassa viime valtiopäivien aikana ja vielä sen jälkeen oli hänellä terveessä muistissa. Ja karttoi niin hyvin hän kuin minäkin keskusteluissamme koskettamatta tuota kipeää asiaa, niin luonnollista kuin se muuten olisikin ollut kahden niin siihen kiintyneen miehen kesken.

Itse juhlasta, joka kyllä oli kaikin puolin onnistunut ja isänmaallinen, en minä voinut täysin nauttia, kun satuin saamaan pahoinvointia. Niinpä juhlapäivällisillä pidettiin tavanmukaisia puheita. Katsoipa Yrjö-Koskinenkin sopivaksi käyttäen tilaisuutta puolustaakseen "vanhojen" kantaa ja varoittaakseen "nuoria" liiasta kiihkosta. Ei hän tosin nimenomaan käyttänyt tuota

nimitystä, mutta puheen sisällöstä näkyi selvään mitä hän tarkoitti. Puhe oli kuin olikin tuon "sovittelukannan" puolustamista. Jos olisin ollut täysissä voimissani, niin en olisi malttanut olla vastaamatta tuohon puheeseen, mutta niinkuin terveydentilani silloin oli, pelkäsin etten sitä jaksaisi kunnolla tehdä. Niin jäi se tekemättä eikä kukaan muu - edes Jonas Castrén, joka oli tilaisuudessa saapuvilla - sitä tehnyt. Ehkäpä se olisikin vielä lisännyt juhlassa muuten vallinneen sopusoinnun häiritsemistä, jota Yrjö-Koskisen puhe oli epäilemättä matkaansaattanut, vaikka se ei ulkonaisesti tullutkaan näkyviin.

"Nuoret", mm. J.Castrén, Juhani Aho, K.V. Forsman, olivat juhlan kestäessä panneet toimeen kokouksen, johon minutkin kutsuttiin ja jossa minut sitten valittiin puhetta johtamaan. Kokouksessa keskusteltiin suomalaisen puolueen silloisesta asemasta, mm. toisen suomalaisen pääkaupunkilehden tarpeellisuudesta. En nyt enää voi tarkemmin muistaa, mihin päätöksiin kokouksessa tultiin.

Eräässä Leppävirroilta elokuun 1 päivänä 1886 J.H. Erkolle kirjoittamassani kirjeessä koskettelen mm. tuota uuden lehden asiaa. Jäljennän kirjeestä, jonka myöhemmin olen saanut käsiini, tuon osan näin kuuluvana:

"Suometar sisälsi erään kirjoituksen kielioloista ja kouluista, joka mielestäni oli jotensakin radikaali, katsoen siihen mitä vanhat ovat viime aikoina puhuneet "tasa-arvosta". Olisiko tuo hyvänä enteenä siitä että tuo puolalainen kanta vihdoinkin hyljätään. Ehkä uuden sanomalehden puuha pakoittaa asianomaisia suurempaan käytöstapaan. Hyvä jos niin olisi asian laita. Mitään vahinkoa tuosta puuhasta ei mitenkään voi olla kansalliselle asiallemme. Kilpailu pakoittaa ahkerampaan ja huolellisempaan työhön. Ja mitä useampi väylä, sitä vapaammin pääsee aatteen virta tulvaamaan ja, kuten "Souvunkin ukko" lausui, "vapaus on kaiken edistyksen äiti." Toivoisin kuitenkin että yrityksen etunenässä olisi mies, johon täysin voisi luottaa. Mutta ehkä epäluulot Jonasta (Castrénia) vastaan ovat väärät; toivokaamme että niin on ja vahvistakoon tulevaisuus sen. Kyky hän epäilemättä on."

Vielä ansaitsee mainita että kun Emma halusi käyttää tilaisuutta käydäkseen tervehtimässä tunnettua kirjailijaa rouva Minna Canthia, niin saatoin hänet sinne, varsinkin kun minäkin olin vähän halukas näkemään tuota maineikasta naista. Meidät vietiin muistaakseni rouvan lankakaupan yhteydessä olevaan huoneeseen, joka oli hyvin yksinkertaisesti sisustettu, tavallisen porvarillisen asuinhuoneen tapaan. Rouva otti meidät vastaan jotensakin kylmänpuoleisesti, varsinkin minua hän tervehti aivan nyrpein ilmein. Onhan sanottu hänen olleen miesten vihaajan. Luultavaa kuitenkin on, ettei hän huomannut minussa mitään puoleensavetävää; ja herkkätunteisena ei hän voinut eikä tahtonutkaan sitä peittää. Istuinkin vain hetkisen siellä, sillä minun oli kohta mentävä äskenkerrottuun "nuorten" kokoukseen.

Loppukesä kai myös olisi kulunut kaikin puolin hyvin, jollei olisi sattunut ikävä tapahtuma, jonka minä, vahingossa kyllä, aiheutin. Elokuun 14 päivänä pyysi lähin naapurimme tuomari Enwald minua ottamaan osaa jänisjahtiin, joka juuri minun huvikseni pantiin toimeen lähimmissä hakamaissa, jonne arveltiin minunkin jaksavan kävellä. Saatiinkin jänis liikkeelle ja ilmestyi se pian minun eteeni, seurasin sitä pyssylläni sormi liipasimella, mutta ennekuin sain oikein tähdätyksi huomasin pensaissa pyssyni suuta vastaan noin parinkymmenen askeleen päässä miehen seisovan; säpsähdin, josta kai sormeni tuli painaneeksi liipasinta; pyssy laukesi ja panos sattui tuon miehen, joka oli juuri tuomari Enwald, vasempaan polveen, johon useita

hauleja tunkeutui. Mitään pahempaa vammaa siitä kuitenkaan ei syntynyt vaan jaksoi Enwald kävellä toisen taluttamana läheiseen taloon, josta hän sitten pääsi hevosella kotiin, mutta sai hän kuitenkin käydä Kuopiossa lääkärin neuvoa saamassa ja sitten parisen viikkoa maata vuoteessa, jonka jälkeen hän osasi esteettömästi käyttää jalkaansa, vaikka muutamia hauleja jätettiin lihaksiin. Minuun sitä vastoin vaikutti tuo onnettomuus kovin masentavasti, olin kuin sairas, en pitkiin aikoihin saanut rauhaa, en päivin en öisin; aina oli tuo tapahtuma silmäni edessä, ja meni kuukausia ennenkuin voin rauhoittua ja sen niin unhoittaa, ettei sen enää minua kiusannut. Ajattelin alussa ett'en koskaan enää tarttuisi pyssyyn; mutta halu veti minua vastustamattomasti metsään, ja jo viimeisinä elokuun päivinä pistäydyinkin erääseen saareen, jossa ammuin kaksi teertä. Tein kuitenkin sen päätöksen, etten enää menisi muitten seurassa metsästämään; ja olenkin tuon päätökseni pitänyt niin tarkkana, ettei metsästysretkilläni ylipäänsä ole ollut mukana ketään muuta kuin korkeintaan soutajana joku lapsistani, joka samalla kertaa ei ole saanut käyttää pyssyään.

Palasimme lukuvuoden aluksi Viipuriin, kun vanhimmat lapsistamme jo kävivät koulua. Kotona olivat he äidin johdolla saaneet ensimmäisen alkuopetuksen, niin että pääsivät yläkansakouluun, joka meidän mielestämme oli sopivin pohjakoulu. Tuon koulun toiselta luokalta sopi heidät sitten siirtää oppikouluun. Muistan kuinka matkalla Leppävirroilta selitin vanhimmalle tyttarellemme Ellille, joka jo kävi suomalaista tyttökoulua, laivan koneen jyskytykset: "kiire on, kiire on, tyttökouluun, tyttökouluun" merkitsivät ne, mikä kovin huvitti lapsiamme, jotka sitten höyrylaivaa leikkiessään pitkät ajat käyttivät tuota lausetta matkiessaan koneen käyntiä.

Syksystä 1886 minun muistiini ei muuten ole jäänyt mitään erikoista merkille pantavaa. Aessorin virkani taisikin antaa minulle, vielä heikkoina pysyviin voimiini nähden, tarpeeksi työtä, varsinkin kun lienen istunut osastollani nuorimpana jäsenenä, jonka tehtävänä silloisen työtavan mukaan oli mm. kaikkien konseptien korjaaminen ensi kädessä. Olin apujäsenenä jo tuohon työhön tottunut, eikä se muistaakseni nytkään tuntunut kovin raskaalta, vaikka se kuitenkin vaikutti sen, että aika jotensakin tarkkaan kului virkatehtäviin.

Kirjeenvaihtoa sukulaisten ja tuttavien kanssa kerkesin siitä huolimatta pitää vireillä, vaikkei minulla siltä ajalta ole monta kirjettä säilynyt, en ainakaan vielä ole käsiini saanut muuta merkille pantavaa kuin erään J.H. Erkon 7 päivänä joulukuuta 1886 Kymmin pitäjämästä, jossa hän silloin nauttien virkavapautta Vilken koulun johtajan toimesta oleskeli, kirjoittaman, joka kannattaa tähän jäljentää näin kuuluvana:

"Arvoisa veli. Nyt kun viime yönä näin perheestäsi omituista unta, niin kirjoitan pari riviä - luonteessani on näet vielä paljon jotakin Josefin aikuista.

Olin astuvini luoksesi korkeita portaita ja tulin jonkinlaiseen pylväs-eteiseen, jossa oli muutakin väkeä sekä erään pylvään ympäri joukko irtonaista vihreää (ei kasvavaa). Sitä poimi sukulaisesi hovioikeuden herra Homén<sup>8</sup> vihkon liljoina; teki minunkin mieleni, mutta epäilin oliko luvallista niitä ottaa. Homén sanoi, että ne juuri ovat sitä varten, niin rohkenin minäkin

---

<sup>8</sup> Villiam Homén, Emman serkku, sittemmin Hovioikeudenneuvos.

siitä ottaa erään valmiin vihkon nuppivia, osaksi puhjonneita valkeita liljoja. Itseämme varten me otimme ne ja jätimme sitten jollekin kannattimelle eteiseen, kun astuimme korkeista ovista sisään. Se oli olevinaan syntymä- ja nimipäiväsi. Sisällä oli jo ukko Mallenius. Ja sinulla oli ihmeen suuri ja komea asunto, kylpysali altaineen erikseen. Kun olin rouvaasi tervehtinyt kättelin sinua ja sanoin: "Nouse". Siinä sinä laskit leikkiä ja aloit omituisella koneella hijoa teräväksi jotakin meisseliä. Kaikki osoitti perheessäsi sulavata hyvin vointia.

"Nousemaan" kai sinä tulet, eihän sellainen uni muuta merkinne, ja valtasi (asuntos) laajenee. Tästä saan aiheen toivottaa nyt jo hyvissä ajoin onnea Danielin päiväksi. Tänä on Agatonin päivä. Sinä ja Agaton M. tulette jonkun ajan kuluttua senaattiin. Mutta kaikki nämä tapahtumat vain sillä ehdolla, että sinä tämän kirjeen luettuasi poltat tuhkaksi ja pidät kaikki unet pelkkinä varjoina.

Kymin, jossa olen viipynyt toista kuukautta, jätän ensi perjantaina käydäkseni Sattilassa. Sitten matkustan Viipurin kautta Häklin luo Kurkijoelle noin 20 päivän tienoissa. silloinhan nähdään ja tavataan (Viipurissa).

Mihin asti uuden lehden<sup>9</sup> hanke edistynyt? Näillä tienoin olen kuullut olevan useita sen kannattajia, kaipaavat vain toimeenpanijoiden kädestä lähtenyt listaa. Mutta siitä voin suullisesti likemmin haastaa.

K.A. Castrenilta terveisiä, hän minulle äsken kirjoitti ja näyttää olevan erittäin mieltynyt lain lukemiseen. Itseäsi sekä perhettäsi tervehtii sydämellisesti ystäväsi J.H. Erkko."

Olihan tuo Erkon uni jotensakin merkillinen. Sen voi kyllä selittää sillä, että jo siihen aikaan ainakin Viipurin suomenmielisten joukossa lausuttiin toivomuksia minun pääsemisestäni senaattiin; ja luonnollistahan näin ollen oli että herkkämielisen runoilija-ystäväni unissa tuollainen asia toistui ja sai todellisuuden muodon. En Erkon antaman osoituksen mukaan tuota hänen kirjoittamaansa kirjettä polttanut, mutta siitä huolimatta kävi siinä lausuttu ennustus minun suhteen jotakuinkin toteen noin 14 vuotta sen jälkeen, mutta Meurmaniin nähden se ei kuitenkaan suoranaisesti toteutunut, joskin hänen merkityksensä maallemme ja kansallemme tuli sitä suuremmaksi.

Kirjoitettuani edelläolevan olen saanut käsiini mm. joulukuun 8 päivänä 1886 kirjoittamani vastauksen tuohon Erkon kirjeeseen. jäljennän siitä tähän seuraavat kohdat:

"Että huomasi todellakin olevasi Josefin jälkeläisiä, liitän tähän pienen palasen tämänpäiväisestä "Östra Finland"-lehdestä, josta näet että unesi jo on toteutumaisillaan - ainakin sanomalehtien palstoissa - vaikken minä olekaan täyttänyt panemaasi ehtoa; sillä kirjeesi makaa vielä eheänä pöydälläni. Tulenko tuota ehtoa täyttämään, sitä en vielä tiedä, mutta mitä jotensakin varmuudella luulen tietäväni on se, että tuo sanomalehti uutinen lienee saanut alkunsa erästä pilatarusta, jota kerrottiin eräitä päiviä sitten toverien kesken Hovioikeudessamme ja jota kentiesi joku herkkäuskoinen tahi harras huhujen levittäjä on kannellut ympäri kaupunkia. Luulenpa vähän tuon huhun "höyryn nopeudella" ehkä levinneen Kymiin asti ja kenties se on saanut sinunkin unia näkemään. lienenkö oikein arvannut? Omituista kuitenkin olisi jos unesi olisi ilmestynyt sinulle tietämättäsi, tuntematta noita, kuten

---

<sup>9</sup> Tarkoittanee uuden Helsinkilehden (Päivälehd) perustamista.

ainakin minä luulen, perättömiä taruja. Tietysti minulla ei voi olla mitään vastaan unesi toteutumista - ei niin huonoa korpraalia ettei tahtoisi päästä kenraaliksi - ja olisihan tuosta ainakin harmia svekuksille.

Olemme täällä olleet aika hommassa näinä päivinä. S.S (suomalainen seura) puuhaa näytelmää, jonka pitäisi tapahtua ensi perjantaina, ja samana päivänä on 10 valtuusmiehen vaali, ja S M:n (suomenmielisten) esimiehenä on minulla ollut sen tähden senkin seitsemän juoksua. Sitä paitsi olen harjoittanut laulua S.S:n viime iltamaan, joten aikani on ollut varsin täpärällä, kun näet en myöskään saa laiminlyödä virkatoimiani. Voimani ovat tämän kuitenkin varsin hyvin kestäneet; olen siis uudelleen terve mies..."

Syy miksi nyt kysymyksessä olevana aikana minun puolueystäväni ryhtyivät julkisuudessa puhumaan minun sopivaisuudesta korkeihin virkoihin oli se, että prokuraattorin virka äsken kuolleen Emman enon Gustaf Ehrströmin jälkeen oli silloin avoinna. Sitä paitsi huhuttiin, että kenraalikuvernöörin kanslian silloinen päällikkö S.W. Hougberg tulisi nimitetyksi senaattoriksi, joten tuo päällikönvirka ehkä kohta olisi uudella miehellä täytettävä. Ajateltiin, että kielitaitonikin tähden olisin sopiva sanottuun päällikönvirkaan. Kenraalikuvernöörin (Heidenin) huomion kääntämiseksi puoleeni alettiin Jyväskylässä ilmestyvässä lehdessä "Keski Suomessa" puhua minun sopivaisuudestani prokuraattoriksi, vaikka tiedettiin toisen miehen - Weissenbergin - jo tulleen virkaan ehdotetuksi. Arveltiin lisäksi että minun ehdottaminen prokuraattoriksi oli siinäkin suhteessa hyödyksi, että yleisönkin huomio kiinnitettäisiin minuun. Tulisin siten laajemmin tunnetuksi ja ehkä valituksi valtiopäivämieheksi jostakin pienemmästä kaupungista, kun ei ollut toivoa saada suomenmielistä miestä Viipurissa valituksi. Näin olin kuullut kerrottavan ja samoin selitti asian minulle kirjeessä tammikuun 13 päivästä 1887 Jonas Castren, joka silloin oleskeli Jyväskylässä. Samalla ilmoitti hän että tuolla "ehdotuksella oli....seurauksensa. K.J. Gummerukselta, joka hiljattain palasi Helsinkiin kuulin, että Heiden oli käännättänyt maaseutulehtien kirjoitukset itselleen sekä sitten kutsuttanut erään vanhoista luoksesta (Gummerus ei sanonut kuka se oli, vaan arvaten Y.K.) sekä kysynyt oliko puolueen yhteinen tahto että Sinä tulisit prokuraattoriksi, johon vanhojen mielestä olisi vastattu kieltävästi sekä ilmoituksella etteivät he olleet "einverstanden" ehdotuksen kanssa, joka oli tapahtunut heidän tietämättä ... En tiedä mitä itse arvelet asiasta. Kenties arvelet: Jumala varjelkoon minua ystävästäni."

Että todellakin niin ajattelin, näkyy minun saman tammikuun 11 päivänä (1887), siis kaksi päivää ennenkuin Castrén kirjoitti kirjeensä, veljelleni Arnoldille ruotsiksi kirjoittamastani kirjeestä, josta tähän käänän seuraavan:

"Olet kai kummastellen lukenut sanomalehdistä nimeni yhteydessä eräitten huhujen kanssa ylennyksistä korkeammassa virkamiesmaailmassa. Huhu sai alkunsa siitä että kenraalikuvernöörin kanslian päällikön Hougbergin luultiin tulevan ehdotetuksi senaattoriksi ja kun tiedettiin minun osaavan venettä, niin eihän ollut kovin kummallista, että ruvettiin ajattelemaan minua kielitaitooni nähden sopivana seuraajana päällikönpaikkaan; mutta silloin keksivät eräät maaseutupolitikoitsijat Jyväskylässä sen sukkelan tuuman, että koettaa edistää ehdokkuuttani tuohon päällikönvirkaan asettamalla minut ehdokkaaksi vielä korkeampaan paikkaan, nimittäin prokuraattorinvirkaan, johon toinen mies jo silloin lienee ollut

korkeammassa paikassa ehdotettu. Tämän kandidatuurini mahdottomuudella on luullakseni tehty enemmän haittaa kuin hyötyä sille asialle, jota on tahdottu auttaa; mitä minuun itseeni tulee, niin on se syvästi minua harmittanut. Jos olisin voinut aavistaa Jyväskyläpolitiikoitsijain hommia, niin olisin kai onnistunut ehkäisemään tuon ikävän asian, mutta nyt en tiennyt siitä mitään, ennenkuin luin siitä sanomalehdissä. Tässä tapauksessa on minulla ollut täysi syy rukoilla: Jumala varjele minua ystävistäni."

Tuon saman huhun johdosta sain J.H. Erkolta, joka silloin oleskeli Käkisalmissa, tammikuun 1 päivänä 1887 kirjeen, josta tähän jäljennän seuraavaa:

Arvaan kyllä, että tuntui ikävältä olla noin huudon esineenä. Mutta niin on nimi julkisuudessa kuin pelissä palli, jota yksi ottaa toinen heittää kolmas kovasti puristaa - ikäänkuin ei nimen takana olisikaan ihminen, joka tuntee ja kärsii. Tottumusta siihen tarvitaan. Hyvä jos voisi silloin olla tuntematta ja itseään ajattelematta, ainoastaan pitäen silmällä asiaa. Ainakaan ei ole tuohon huutoon itselläsi mitään syytä. Olethan ainoastaan rehellisesti näkynyt siltä mitä olet, ja ollutkin käsittääkseni sellainen, että on sopinut näkyä. Moitittavaa noissa huudoissa olisi ainoastaan siinä tapauksessa, että ne ehkäisisivät Sinun vaikutuksen (laajempaan) pääsemistäsi, jota ne tahtovat edistää, ja niin vahingoittaisivat asiaa, jota tahtovat hyödyttää. Mutta tuskinpa ne sitä sentään vaikuttavat.

Itse tietysti olet syvemmin miettinyt olisiko maalle muutto perheellesi eduksi, vaan minä soisin toistaiseksi pysyväsi Viipurissa, jollei sieltä Helsinkiin kutsuta, ja luulen että moni muu ystäväsi ajattelee samaa."

Minua tietysti ei ollenkaan otettu huomioon yllämainittuja kahta virkaa täytettäessä, mikä oli luonnollisempaa, kun eivät oman suomalaisen puolueeni eturivin miehet voineet eivätkä tahtoneetkaan minun ehdokkuuttani kannattaa. Olinhan rikkonut suhteeni heidän kanssaan tuolla ankaralla arvostelullani heidän kannastaan kieliasiaissa, eivätkä he voineet koskaan sitä kokonaan unhottaa. Niinpä Yrjö-Koskisen suhtautuminen minuun aina hänen viimeisiin aikoihin asti oli johonkin määrin vastahakoinen, niin hyvissä väleissä kuin meidän perheemme keskinäisessä seurustelussamme varsinkin minun senaatissa palvellessani olivatkin. Suurillakin miehillä on vikansa, ja mikäli luulin huomanneeni oli, Yrjö-Koskisella sellaisena leppymättömyys, josta minuun nähden oli sitä vaikeampi päästä, kun hänen täytyi itselleen tunnustaa, että minä olin ollut oikeassa, hän väärässä, minkä koko suomalainen puolue niin hyvin äänenkannattajissaan kuin seuranneen menettelynsä kautta myöskin oli myöntänyt. Ihmisen luonto lieneekin sellainen, että hänen on helpompi sulattaa moitetta sen ollessa aiheetonta, kuin silloin, kun siihen on ollut syytä.

Että en minä kysymyksessä olevana aikana kuitenkaan ollut kokonaan kadottanut suomalaisen puolueen johtomiesten luottamusta, osoitti mm. eräs Uuden Suomettaren päätoimittajan Viktor Löfgrenin tammikuun 15 päivänä 1887 minulle kirjoittama kirje, jossa hän kyselee, "mitä te Viipurin suomalaiset ajattelette tuosta hommasta Thorkel Knuutinpojan patsaan pystyttämiseksi? Onko se yksinomaisesti ruotsinkiihkolaisten hanketta vai oletteko tekin suomalaiset siinä osallisina olleet?" Löfgren halusi vastausta tähän tietääkseen, mille kannalle Uuden Suomettaren oli asiassa asettuminen. Tiesin, etteivät Viipurin suomalaiset olleet millään lailla sekaantuneet tuohon asiaan, vaan oli se yksinomaan kaupungin ruotsikkojen alkuunpanema ja ajama puuha. Siihen suuntaan kai kirjoitin Löfgrenille vastauksen, josta



minulla ei näytä olevan tallella mitään konseptia. Tuosta kirjeenvaihdosta kuitenkin näkyy, että Helsingissä yhä katsottiin sopivaksi kääntyä minun puoleeni, kun oli Viipurista saatava luotettavia tietoja, mikä oli sitä merkillisempää, kun Viipurissa kyllä oli miehiä, jotka uskollisemmin kuin minä olivat pysyneet Uuden Suomettaren (=vanhojen) kannalla kieliasiansa, nimittäin "Viipurin Utisten" miehet. Olihan tuo lehti perustettu edustamaan juuri tuota Uudessa Suomettaressa puolustettua sovittelua "liberaalien" kanssa tarkoittavaa kantaa, jota Viipurin Sanomat vastustivat.

Tulin myöhemmin tilaisuuteen U. Suomettaressa tarkemmin selostelemaan, miksi Viipurin valtiopäivämiesehdokkaista valittaessa oli edellä kerrotulla tavalla menetelty. Siitä saanen alempana lähemmin kertoa. Tahdon tässä vain mainita, että syy, miksi vanhat johtajat pitivät minun ehdokkuuttani sopimattomana, ei suinkaan ollut yksin se, että olin Cloubergin tiellä, vaan ehkä pääasiallisesti minun kantani puolueessa. Olinhan tuolla "vanhojen" menettelyä kieliasiansa 1885 vuoden valtiopäivillä moittivalla kirjoituksella selvästi osoittanut kuuluvani "nuorten" ryhmään: ja "nuorien" pääsemistä valtiopäiville "vanhat" vastustuvat ehkä yhtä paljon kuin "viikinkienkin". Senpätähden taisi "liberaali" Clouberg olla heille mieluisampi kuin "nuori" Åkerman.

Viipurin suomenmielisten enemmistö kyllä ymmärsi, etteivät suomenmieliset siellä voisi päästä voitolle. Mutta tärkeää oli osoittaa, että ainakin äänestäjien lukumäärä oli suomalaisilla suurempi kuin ruotsalaisten puolella; ja tiedettiin kokemuksesta, ettei saataisi äänestäjiä lukuisasti liikkeelle ellei vaalilistassa ollut heille mieluisia nimiä. Minun nimeni oli sellainen, sen oli Viipurin suomenmielisten suuri enemmistö kerta toisensa jälkeen osoittanut eikä tuo vähemmistö sentähden ehdokkaita asetettaessa luopunut minusta, vaikka "vanhojen" vähälukuiset Viipurilaiset asiamiehet - Viipurin Utisten edustajat - koettivat parastaan. - Onhan merkillistä, ettei tuo vanha samanlasku: "ei kukaan ole profeetta omassa maassaan" ollenkaan sopinut minuun, sillä Viipurissa - omalla paikkakunnallani - luotettiin minuun suomenmielisten kesken yleisesti, ehkä enemmän kuin ansaitsin. Vanhojen puoltajat tekivät kaikkensa vetääkseen minut puolelleen eivätkä koskaan vieroneet minua, vaan oltiin edelleen ystäviä. Seuraavissa olopaikoissani - Helsingissä ja Turussa - oli asian laita, tahtoisinpa sanoa, aivan päinvastainen. Siellä en suinkaan käynyt profeetasta, mikä tietysti ei ollut kumma; siellä, varsinkin Helsingissä hävisin mitättömäksi sikäläisten suuruuksien rinnalla. Ehkäpä siihen johonkin määrin vaikutti se epäluulo minua vastaan, joka oli juurtunut vanhoihin - esim. Yrjö-Koskiseen - siltä ajalta, jolloin, lukeutuen "nuoriin", taistelin "vanhojen" mielipiteitä vastaan, eli juuri siltä ajalta, johon nyt kertomuksessani olen joutunut ja johon nyt palaan.

Lokakuun 3 päivänä 1887 Viipurissa tapahtuneessa valtiopäivämiesvaalissa kävikin kuten oli aavistettu: ruotsikkojen ehdokkaat tulivat valituiksi suurella äänten enemmistöllä, mutta valitsijoista oli enempi osa suomalaisten puolella. Suomalaisten äänestäjien lukumäärä olisi luultavasti ollut vielä suurempi, jos eivät "vanhat" - Viipurin Utiset - olisi vaalikokouksen jälkeen julistaneet toista ehdokaslistaa, jossa olivat nimet: Clouberg, Hynén ja Wolff, sekä muutenkin kirjoituksillaan koettaneet saada äänestäjät vieroksumaan suomenmielisten yleistä ehdokaslistaa.

Kuinka vastenmielinen viimemainittu lista oli vanhoille johtajille Helsingissä osoittaa sekin, ettei Uudessa Suomettaressa hiiskuttu sanaakaan siitä kokouksesta, jossa tuo lista laadittiin. Tämä harmistutti viipurilaisia, ja herkkätunteinen Erkko riensi luokseni asiaa valittamaan. Kirjoitettiin sitten yksissä tuumin Uuteen Suomettareen pantava vastalause, jonka Erkon käsialalla laadittu konsepti löytyy käsikirjoitusteni joukossa ja on näin kuuluva:

"Uuden Suomettaren

toimitukselle.

Kummastellen on huomattu, ettei Uusi Suometar ole sanallakaan maininnut Viipurin kaupungin kansallismielisten vaalikokouksesta (10 p. syysk.), johon otti osaa noin 150 äänivaltaista, kun sitä vastaan viikinkiläisten vaalikokouksista (17 p.), johon osaa otti ainoastaan 37 äänivaltaista, lehdessänne kerrotaan siinä muodossa kuin olisi se ollut yleinen valitsijamiesten kokous täällä ja sen ehdokkaat koko kaupungin ehdottamia. Viipurissa 20 p. syyskuuta 1887 J.H. Erkko."

Tuliko tuo vastalause otetuksi Uuteen Suomettareen ja mitä U.S. ehkä siihen vastasi, sitä en enää muista.

Kaikessa tapauksessa oli se ikävä seikka, ettei Viipurista nytkään saatu suomenmielistä miestä valtiopäiville valituksi, ja luonnollista oli että ne, jotka olivat olleet toista mieltä, väittivät ehdokkaiden sopimattomuutta epäonnistumisen syyksi. Niinpä Viipurin Uutiset heti vaalin jälkeen julkaisi siihen suuntaan menevän kirjoituksen, ja samalta taholta alettiin lähettää Uuteen Suomettareen "kirjeitä Viipurista", joissa laulettiin samaa säveltä. Laadin sen johdosta otsakkeella "Sananen Uuden Suomettaren Viipurin kirjeitten johdosta" kirjoituksen, joka oli päivätty 29 p. lokakuuta 1887 ja varustettu salanimellä "Vaalimies" ja jossa osoitin, ettei Viipurin vaalin tulos suinkaan riippunut siitä että oli käytetty "puhdasta" listaa, vaan siellä vallitsevista olosuhteista, sekä että tulos olisi ollut paljon huonompi, jos suomenmielisten lista olisi ollut "kirjava".

J.H. Erkolle kirjoittamastani kirjeestä jäljennän tähän seuraavaa:

"Sanomalehdissämme liikkuu vielä silloin tällöin jälkilaineita vaalimyrskystämme. Viipurin Uutiset koettavat viskata kaiken syyn vaalin onnistumattomuuteen Viipurin Sanomain ja muitten "jyrkkien" niskoille. Sitä paitsi on Uutiset oikein mahtipontisesti hyökännyt Jalanderin ja hänen lehtensä kimppuun, koettaen yhdellä iskulla saada sekä mies että lehti kukistetuksi. Tämä tapahtui pari viikkoa sitten eräässä pääkirjoituksessa, jossa suorilla sanoilla syytettiin Jalanderia sosialisesta kirjoituksesta ... Luulemme tuon kirjoituksen olevan kotoisin Helsingistä eikä Utisten omasta toimituspaikasta. Luultavasti johtajamme pääkaupungissa ovat hirmuissaan siitä, että Viipurin Sanomat ovat sanoneet suomalaisessakin leirissä löytyvän ylimysvaltaisia .... Suutuin siihen (Utisten tuohon kirjoitukseen) ensin niin, että kirjoitin heti siihen vastauksen, jonka kuitenkin, kun Jalander ei näkynyt panneen artikkelia juuri sydämelleen, jätin julkaisematta, joka lieneekin ehkä viisainta, sillä vihoissani kun sen kirjoitin, tulin siinä käyttäneeksi ehkä liian jyrkkiä sanoja. Sanoin siinä muun muassa ett'ei tuota kirjoitusta voitu pitää muuna kuin kurjana, vääjänä poliittisena ilmiantona, jonka vertaista ei ole nähty maassamme muulloin kuin silloin kun viikingit syyttivät suomenmielisiä nihilismistä.

Olen nyt jällestäpäin vähän kahdella päällä teinkö oikein ollessani noin varovainen. Mitä itse ajattelet?

Viime Suomalaisen Seuran iltamassa ottelin Vallen, Malleniuksen ja Nymanin kanssa "maltillisten" käytöksestä vaaliasiassa. En saanut kuitenkaan puhua suuta puhtaaksi; tulin keskeytetyksi isännystoimeni kautta. Kun nyt viime torstaina U.S:ssa luin taasen Viipurin kirjeen, jossa uudelleen moititaan meidän käytöstämme vaaliasiassa, niin en enää voinut maltaa mieltäni; istuuduin heti kirjoittamaan vastausta tuohon kirjeeseen, ja tämän päivän junassa lähetin sen U.S:een. Saas nähdä jos ilman pitkittä mutkitta ottavat sen lehteen. Tahtoisin kaikin mokomin saada sen sinne. Ehkä saan sentähden vaivata sinua ..... pistäytymään U.S:n toimituspaikassa .....

Kuulin S:n S:n viime iltamassa mm. että Wolff oikein toden teolla aikoo laajentaa Viipurin Uutiset 6-päiväiseksi lehdeksi tulevan vuonna ja ainakin nuo yllämainitut S:n S:n jäsenet näyttivät suosivan tuota puuhaa. Minä sanoin suoraan, ett'en luule siitä puuhasta tulevan muuta kuin uusi "Ilmarinen" kun kustantajana ei ole sen luotettavampaa miestä kuin Wolff..."

Kirjeeseeni sain Erkolta marraskuun 3 päivänä (1887) päivätyyn vastauksen, josta tähän jäljennän seuraavan osan:

"Hyvin paljon kiitoksia kirjeestäsi. Sen kautta sain vilkaista sisälle Wiipurin suomalaisuuteen: särkynyt astia. Kävin eilen Suomettaren toimituspaikassa kirjoitustasi kysymässä. Sanottiinkin, että sitä oli alettu heti latoa, vaikkei mahtunut keskiviikon lehteen, ja oltiin hyvin kohteliaita. Tämän päivän numerosta sen luin ja olen siitä erittäin kiitollinen, koska jotain sellaista jo kaipasin. Kirjoituksesi on selvä, todistavainen ja asiallinen niinkuin ainakin sinun lakimiehekkästä kädestäsi. Ehkä oli hyvä, ettet kirjoitustasi Jalanderin puolustukseksi tuossa tuimassa muodossaan julkaissut. Minulle sopii kiivaus ja tulimielisyys paremmin kuin Sinulle: minulle se suodaan vanhain miesten taholtakin anteeksi. Sen sijaan valtiollinen mies voittaa parhain tyynellä loogisuudellaan, jota mielestäni erittäinkin osoitit viime valtiopäivämiesvaalien puuhissa. Tarpeellista voimaa ja pohtia ei ole Sinun esiintymisestääsi koskaan puuttunut. Se tietysti seuraa siitä, että tartut asiaan täydestä mielestäsi. Mutta suokin anteeksi tämä arvosteluni. Tiedäthän kyllä itsekkin parhain tehtäväsi ....."

Otan tähän oloja pääkaupungissa kuvaavana, vielä seuraavan pätkän Erkon kymmenen päivää aikaisemmin minulle kirjoittamasta kirjeestä:

"Omituinen laimeus kansallismielissä piireissä, vaikka sanotaan kyllä, että Y-K. on valtiollisissa asioissa valtavin mies maassa, ettei ylempiin virkoihin juuri epäkansallisia päästetä, mutta ei luultavasti radikaaliakaan. Ehkä onkin sellainen menettely näin kansallisvallan alkupäässä viisas. Ainakin ovat, siltä näkyy, toimivat henkilöt siinä vakuutuksessa."

Nyt kysymyksessä olevana aikana, jolloin maaseudullakin jo oli herätty poliittiseen itsetajuntaan, tuli - kuten niin useasti senkin jälkeen - näkyviin, kuinka vähän pääkaupungin suomalaisissa piireissä oltiin taipuvaisia ottamaan huomioon ja antamaan arvoa niille virtauksille ja mielipiteille, jotka liikkuvat maaseudulla ja vaativat tulla huomioonotetuiksi kansallisia asioita käsiteltäessä ja niistä päätettäessä.

Tämä synnytti maaseutulaississa katkeraa tunnetta, josta näytteenä otan J.H. Erkon minulle marraskuun 27 p:nä 1887 Helsingistä kirjoittamasta kirjeestä seuraavan kohdan:

"Lukuunottamatta harvoja poikkeuksia tuntuu täällä tuo muka kansallismielinen ympäristö niin kylmältä ja karttavaiselta kuin pelkäisivät minusta saastuvansa. Nämät poliittiset kuorolaulajat eivät voi sietää ihmisiä, joiden soolosävelet vähänkin poikkeavat pääkaupungin komentavasta tahdistista. Ikäänkuin kansa olisi koneisto eikä joukko itsenäiseen ajattelemiseen ja toimintaan pyrkiviä ihmisiä, jotka pystyvät ei ainoastaan ehdottomasti tottelemaan, vaan neuvottelemaankin yhteisissä asioissa; vieläpä vaatiikin jokainen itse tunteensa herännyt kansalainen neuvottelemisoikeutta. Jos minä luulevaisuudessa en liioittele, niin on Helsingin kansallismielisten perheitten pääluonne itseensä tyytyväinen sietämättömyys ja ehdoton oikeauskoisuus pääkaupunkilaisohjelman suhteen - sanottakoon maakunnassa mitä sanotaankin. Tämä tuntuu jonkinlaiselta harvoin vallalta. Nykyisellä valtiollisella käännekohtalla on se varmaankin luonnollinen ilmaus meidän oloissa" .....

Kuinka valppaasti maaseudulla jo siihen aikaan seurattiin yleisiä asioita osoittaa sekin, että uusia sanomalehtiä maaseutukaupungeissakin syntyi lukuisasti ja, jos entinen lehti ei tyydyttänyt yleisöä, heti ryhdyttiin perustamaan yleisön mielipidettä paremmin edustavaa äänenkannattajaa. Niin on käynyt Viipurissa, jossa Viipurin Sanomain vastapainoksi oli saatu toimeen "Viipurin Uutiset"; ja samoin Kuopiossa, missä ilmestynyt "Savo" lehti oli varsinkin uskontoa pilkkaavalla esiintymisellään loukannut lukijakuntansa tunteita, oli päätetty seuraavan - 1888 - vuoden alusta ruveta julkaisemaan "Savokarjala" nimistä lehteä.

Tuon puuhan etupäässä oli Kuopion suomalaisen lyseon opettaja maisteri O.J. Cantell, johon olin tutustunut muistaakseni jo J.V. Snellmanin kuvapatsaan paljastamisjuhlassa kesällä 1886 ja sitten jossakin tilaisuudessa seuraavana kesänä. Marraskuun 19 päivänä 1887 kirjoitetussa kirjeessä kääntyi hän puoleeni pyynnöllä, että rupeaisin tuon lehden nimelliseksi avustajaksi. Lehden aiottua suuntaa kuvaavana jäljennän tähän siitä seuraavaa:

"Ensi vuoden alusta on aikomus täällä toimittaa uusi sanomalehti Savokarjala. Aiheena tähän hankkeeseen on ollut tyytymättömyys Savoan ja semmitenkin Savon pilkalliseen tapaan puhua papeista ja uskonnosta. Savokarjala on ajateltu täysin kansallismieliseksi ja puhtaasti demokraattiseksi lehdeksi. Mutta etupäässä pyytäisi se olla kansan lehti, kuten maaseutulehden tulee olla ja sopii. Itsenäiselle kannalle sekä pääkaupungin fennoihin että myöskin ns. nuorten puolueeseen nähden on aikomus asettaa, niin - ett'emme edellisissä mitään, joka vivahtaa byrokraatiaan, emmekä jälkimäisessä mitään, joka näyttää olevan itsekkäisyyden politiikan ajamista. - Kun Teissä opin tuntemaan mitä innokkaimman demokratin, niin kysyn: Tahdotteko Te antaa Savokarjalalle arvokasta apuanne ja suvaitsetteko, että Teidän nimenne mainitaan tilausilmoituksessa?

.... Pyydän anteeksi, että näin julkea olen ollut; mutta kun soisin S.K:sta hyvää lehteä tulevan, ja tiedän kuinka tärkeä Teidän arvoisa apunne sen tarkoituksen saavuttamiseksi olisi, en ole muuta voinut, kuin kirjoittaa." .... Tuohon pyyntöön vastasin kieltävästi ja motiveerasin sen seuraavasti:

"Vaikka tiedän että löytyy niitä, jotka katsovat sopimattomaksi ylioikeuden jäsenelle esiintyä nimellisesti sanomalehden aputoimittajana, niin tämä seikka ei kuitenkaan ole ollut minun

vastaukseni määrääjänä. Mutta kun erityisistä syistä, joita tässä nyt en voi luetella, en ole voinut luvata nimeäni kumpaisellekaan paikkakuntamme lehdelle (Viip. Sanomille ja Uutisille), niin pidän johdonmukaisempana olla esiintymättä minkään lehden aputoimittajain joukossa, varsinkin kun syyllä voitaisiin sanoa minun vielä vähemmin voineeni tuntea Savokarjalan tulevaa kantaa kuin paikkakuntiemme lehtien, jotka, mitä heidän tulevaisuuden suhteen lausumiin ja lupauksiin tulee, eivät ole antaneet syytä kellekään kansallismieliselle epäilemään sopivaisuudesta asettua niiden palvelukseen. Toivon ett'ette käsitä minua niin kuin en hyväksyisi Teidän yritystänne. Päin vastoin katson sen aivan luonnolliseksi että koetetaan saada toimeen äänenkannattaja, joka paremmin edistäisi niitä periaatteita, joita pidetään oikeina. Mitä Savon esiintymiseen tulee niin tunnustan mielelläni ettei se ole minuakaan, joka kuulun sen lukijakuntaan, kaikin puolin tyydyttänyt, varsinkin mitä tulee sen kantaan siveellisyys ja naiskysymyksessä, sekä myös uskonnollisissa asioissa, joissa se epäilemättä on asettunut kovin kieltävälle kannalle. Mutta toiselta puolen en voi olla tunnustamatta sen valppautta jopa etevyyttä muissa suhteissa, niin ett'en minä ainakaan ehdottomasti soisi sen vaikenevan, varsinkin kun luulen että jos yleisö väsymättä pitäisi sitä kurissa oikaisemalla sen vääristelyjä taikka, oikeammin, sen vääriä käsitteitä, se ei voisi mitään vahinkoa matkaansaattaa, vaan totuus siitä vain selvenisi ja voitaisi alaa. Niin luulen jo tapahtuneen niissä ylläsanotuissa kysymyksissä, joissa Savo on joutunut polemiikkiin ja joissa se epäilemättä ei ole päässyt asiasta voitolla, vaan häpeällä...."

Etten tahtonut panna nimeäni Wiipurin Sanomainkaan avustajain joukkoon, vaikka edelleen siinä julkaisin kirjoituksiani, riippui muistaakseni siitä, etten minäkään kaikin puolin ollut tyytyväinen lehden omistajan ja päätoimittajan Jalanderin menettelyyn ja esiintymiseen lehdessään, siinä kun oli tullut ilmi, että muutkin kuin eetiliset näkökohdat olivat saaneet olla lehden lausuntojen määrääjinä, mikä epäilemättä riippui siitä, että Jalanderin taloudelliset tai rahalliset asiat olivat joutuneet epäkuntoon ja hänen täytyi hakea apua, mistä vain luuli sitä saavansa, ja sentähden joskus tuli henkilöistä lausuneeksi parempaa kuin ansaitsivat ja jätti moittimatta sellaistaikin, mikä oli paheksuttavaa. Tällaiset tapahtumat ja varsinkin se seikka, että moni paikkakunnan suomenmielisistä, jotka olivat avustaneet Jalanderia hänen raha-asioissa, saivat vastata hänen sitoumuksistaan - niinpä minäkin tulini kärsimään noin 800 markan vahingon - vaikuttivat että pääkaupungista vanhojen johtajain puolelta tullut sysäys sai eräät viipurilaiset suomenmieliset ryhtymään uuden lehden - Viipurin Uutisten - perustamiseen. Useammat paikkakunnan suomenmieliset, minä niiden joukossa, pysyivät Viipurin Sanomille uskollisina, sillä lehti esiintyi silloin kaikkien siveellisten ja kansallisten aatteiden lämpimänä kannattajana. Senpätähden Viipurin Sanomain lukijakunta ei sanottavasti vähentynyt huolimatta siitä, että Viipurin Uutiset menivät niinkin pitkälle, että syyttivät kilpailijaansa "sosialistisesta kiihotuksesta" samaan tapaan kuin ruotsinmieliset pitkin aikaa olivat väittäneet kaikista suomenmielisistä Tämä antoi minulle aihetta laatia vastalauseen tuota V.U:n menettelyä vastaan; vaikk'en sitä sitten laskenutkaan julkisuuteen. Näkyy se olevan vielä säilössä käsikirjoituskokoelmassani.

Viipurin Uutisten elämä ei näin ollen tullutkaan pitkäksi, vaan lakkasi se jonkun vuoden päästä, johon ehkä osaltaan vaikutti se seikka, että toimitus oli joutunut nuoren maisteri Emil af

Hällströmin käsiin, joka osoittautui kovin vähän päteväksi tehtävänsä, niin hyvää tarkoittava kuin hän muuten olikin.

Osoitukseksi, kuinka vähän persoonallista oli noissa eriävissä mielipiteissä, voin mainita, että Hällströmin ja meidän perheemme olivat vilkkaassa kanssakäynnissä, kuten hyvät ystävät ainakin, vaikka minä enemmän kuin kerran olin pakotettu Viipurin Sanomissa korjailemaan Viipurin Uutisten erehdyksiä. Niinpä minä joulukuun 27 päivänä 1887 julkaisemassani kirjoituksessa osoitin vääräksi V.U:n tilausilmoituksessa olevan väitteen, että suomenmielisten kantajoukon enemmistö paikkakunnalla kuului V.U:n kannatusyhtiöön.

Mainingit edellisen vuoden puoluetäisteluista olivat tuntuvia vielä 1888 vuoden alussa. Se tuli näkyviin mm. kun Viipurin suomalainen kirjallisuusseura helmikuun 3 päivänä vietti vuosikokousta. Alotin kokouksen, kuten minulla oli tapana, puheella. Siinä aluksi huomautin kuinka kansallinen asiamme edellisenäkin vuonna oli ottanut suuren askeleen lähemmäs päämäärää. Jo alkoi koittaa se aika, jolloin asian oikeutta ei enää kukaan kieltänyt ja jolloin jokainen voi esteettömästi antautua asian palvelukseen. Moni jatkoi tätä työtä yhä suuremmalla luottamuksella ja innolla, asian saattamiseksi lopulliseen voittoon. "Mutta", - jatkoin minä - "toiselta puolen voi tästä varmuuden tunnosta olla vähemmän kehuttaviakin seurauksia, jos kovin antaudumme sen valtaan. Moni voi arvella asian olevan niin taatun, ett'ei se enää tarvitse kaikkien yhteistä työtä ja ponnistusta, menehän se jo itsestään eteenpäin, ilman kaikkien alituista ahkeroimista juuri sen eteen. Voihan sen asian jo jättää syrjään ja ruveta jo pääasiallisesti työskentelemään toisilla aloilla isänmaamme eduksi." Huomautin sitten kuinka oireita äskenviitattuun suuntaan oli tullut siellä täällä näkyviin seuran omallakin paikkakunnalla. Oli menty niinkin pitkälle että oli osoitettu selvää suvaitsemattomuutta niitä kohtaan, jotka tuolloisessa kansallisuusasian sivulla olevassa asiassa olivat olleet toisella kannalla kuin sen harrastajat. Oli jopa ryhdytty toimeen tuon toismielisen poistamiseksi taistelutantereelta, huolimatta siitä, kukistettiinko siten innokas työntekijä itse pääasian, kansallisen asian vainolla. Mutta kun kansallisessa asiassa ei suinkaan vielä oltu päästy täyteen voittoon, niin oli sen syrjäyttäminen sivupyrintöjen tähden liian aikaista. Lopetin sentähden puheeni toivomuksella, että kansallisen asian harrastajat sen "oivaltaisivat ajoissa, ennenkuin mielten eriäväisyys on kerjennyt kaivaa liian syviä juopia keskuudessamme, niin että vielä ehken ilmestyvien epäsuotuisten olojen aikoina olemme tarpeeksi voimakkaat torjumaan pois kaikki vastustukset ja voimme onnellisesti saattaa kalliin kansallisen asiamme tarkoituksensa perille."

Selitykseksi on tässä mainittava, että erittäinkin kaksi pyrintöä olivat siihen aikaan eräissä piireissä alkaneet astua etusijalle: uskonnolliset- ja raittiuspyrinnöt. Herännyt suurempi uskonnollinen harrastus oli monessa vaikuttanut niin, että hän antautui siihen yksinomaan, jättäen kaikki "maalliset" harrastukset syrjään, niinpä myös niin kutsutut kansalliset pyrinnöt. Niitten joukko, jotka ennen ottivat osaa kansallisen asian ajamiseen Viipurissakin, hupeni aika lailla. Niinpä esim. suurin osa paikkakunnan kansakoulunopettajista - varsinkin naisopettajista -, jotka ennen kuuluivat kansallisten pyrintöjen innokkaimpiin avustajiin, lakkasivat käymästä kansallismielisten kokouksissa eivätkä juuri muutenkaan asiaa avustaneet, antautuen kokonaan uskonnollisiin hartaustoimiin, jotka olivat omiansa vieroittamaan heitä suomalaisuuden

pyrinnöistä senkin kautta, että noitten uskonnollisten harrastusten johtajana esiintyi ruotsinmaalainen mies, Ruotsista tänne lähetetty, vapaakirkollinen saarnaaja Nyréen, joka ei osannut suomea, vaan puheissaan käytti yksinomaan ruotsin kieltä. Myös uusi raittiusliike näkyi saaneen sen hartaimmissa kannattajissa esille samanlaisen ilmiön. Heitäkin nähtiin paljon harvemmin kuin ennen siellä, missä tehtiin työtä kansallisten pyrintöjen edistämiseksi. Tuollaiset ilmiöt antoivat minulle aiheen yllämainittuun puheeseeni.

Vanha sananlasku: "se koira älähtää, johon kalikka kalahtaa", toteutui nytkin. Viipurin raittiudenystävain puheenjohtajana oli maisteri Hjalmar Sallmén. Hän samoin kuin rouvansa kuului myös Nyréenin kuulijakuntaan, ja oli hän niinkään yksi Viipurin Sanomain vastapainoksi perustetun uuden lehden Viipurin Uutisten kannattajia. Kovasti loukattuna puheestani julkaisi hän Viipurin Sanomissa, johon tuo puheeni oli painettu, "jyrkimmän vastalauseen", väittäen minun ruvenneen "toisen puolueen asianajajaksi toista soimaamaan ja moittimaan" sekä unohtaen esiintymiseni Suom. kirj. seuran puheenjohtajana "sellaisena puolueellisessa intohimossa loukannut ihmisiä, jotka hekin puolestaan kelpo suomalaisina parhailla voimillaan kokevat palvella isänmaata ja ovat valmiit sen eduksi uhraamaan kaikki paitsi Jumalaansa, kunniaansa ja omaatuntoaan."

Tuon vastalauseen johdosta julkaisin kohta sen jälkeen Viipurin Sanomissa kirjoituksen, jossa todistaakseni väitteeni oikeaksi mm. viittasin edellisenä kesänä Viipurissa pidetyssä maanviljely- ja teollisuusnäyttelyssä tapaamani, muualta kotoisin olevan kansallismielisen raittiuden harrastajan lauseeseen. "Eiköhän tuota kieliasiaa nyt jo voisi ajaksi jättää lepäämään, niin että kaikki voisimme yksin tuumin ryhtyä tuon juoppouspaheen poistamiseen," oli hän kysynyt. Kun nuo mainitsemäni ilmiöt siis olivat maassamme yleiset enkä minä puheessani edes maininnut omaa paikkakuntaamme saatikka sitten yksityisiä henkilöitä, niin katsoin että en ollut rikkonut hienotunteisuuttakaan vastaan, vielä vähemmin käyttänyt soimaavia sanoja, joten Sallménin syytös kuin myös väite, että olisin osoittanut puolueellista intohimoa, mielestäni oli aivan väärä.

Sen pitempää polemiikkia asiasta ei syntynyt ja, mikä oli vielä parempi, välimme Sallménin kanssa eivät tuon sananvaihdon kautta ollenkaan rikkoutuneet, vaan pysyimme yhä yhtä hyvinä ystävinä kuin sitä ennen. olinhan minäkin raittiuden kannattaja.

Otan tähän oloja kuvaavina seuraavat otteet erästä maaliskuun 26 päivänä 1888 J.H. Erkolle, joka silloin oleskeli Berlinissä, kirjoittamastani kirjeestä:

"Täällä kotimaassa käypi kaikki hitaasti, jopa hiljaisesti. Työt valtiopäivillä edistyvät varsin vähän. Harva asia on vasta saatu ratkaistuksi. Tärkein ja joka Sinua tietysti enimmin kuin moni muu niistä intreseeraa, päättyi juuri näinä päivinä, nimittäin kirjailijapalkkioista. Aatelis- ja talonpoikaissäädissä hyväksyttiin asia, mutta papit, piispa Johansson etupäässä, ja porvarit hylkäsivät koko asian." (Lähemmin katsottuani referaatteja asiasta, huomaa, ettei piispa J. nimenomaan vastustanut palkkioita, vaikkei hyväksynyt asiaa esityksen tekijän esittämässä muodossa. Kysymyksessä naisten pääsemisestä vaivaishoitokuntien jäseniksi Johansson esiintyi päävastustajana.) "Pääsyy hylkäämiseen näkyy olleen valiokunnankin lausuma, että kirjailijat tulisivat enemmän tavoittamaan palkkiota kuin totuutta (!), varsin ylevä ajatus meidän kirjailijamme moraalista kannasta! He tulisivat tekemään työtä vain "leivän tähden"! Keskustelut säädissä ovat varsin valaisevia. Siitä muun muassa näkyy kuinka meidän

pappissääty yhä vaipuu konservatismiin jopa obskurantismiin. Epäilemättä ennen pitkää juuri pappissääty tulee olemaan mahdottomin kaikista säädyistä ja sen kokoonpanon muuttaminen käynee yhä kipeämmäksi tarpeeksi ..... Talollissäädyssä herätti varsinkin huomiota se seikka, että svekomani (John) Hedberg siellä erittäin lämpimästi puolusti asiaa, mainiten palkkioitten olevan tarpeellisia suomenkielisille kirjailijoille, joitten lukijakunta vielä oli pienempi, viitaten kuinka pieniä palkkioita olivat kustantajiltaan saaneet niin etevät kirjailijat kuin Päivärinta, Erkkö, Aho, Minna Canth ym. Hyvä-huutoja kaikuinkin säädyssä hänen puhuessa.

"Täällä kotikaupungissa olemme koettaneet saada elossa pysymään suom. klubin ..... Toissa lauantaina hyväksyttiin valiokunnan laatimat säännöt, joitten mukaan kokoonnutaan joka lauantai-ilta Belvederessä ..... Johtokuntaan valittiin Helander, Valle, Sallmén, hovioik.notario Wilskman ja minä. Valiokunta oli ehdottanut että johtokunnan esimies tai varaesimies johtaisi puhetta myös klubin kokouksissa, mutta enemmistö päätti, että joka kerta kuin ryhdyttäisiin keskustelemaan, valittaisiin eri puheenjohtaja. "Utisten" puolue oli se, joka sai tämän säännön voitolle. Mutta ehkä siitä ei tulekaan olemaan mitään haittaa. Tulevaisuus tietysti osoittaa sekä sen että myös tuleeko klubi jaksamaan pysyä elinvoimaisena .....

Sinun täältä lähtiessäsi puuhattiin täällä jo Wolffin (konsuli Eugén W.) johdolla seuranäytelmiä Agricolan patsaan hyväksi. Sitten annettiin yksi näytäntö, ruotsinkielinen; mutta kun ensimmäiseen näytäntöön tuli vähänlaisesti väkeä, niin ei tohdittu yrittääkään antaa toista. Luonnollista oli kuitenkin että asia ei onnistunut, kun ruotsinkielellä koetettiin edistää suomalaista asiaa. Ruotsikot tietysti eivät huolineet mennä itse asian tähden ja suuri osa suomenmielisistä, etupäässä umpisuomalaiset, eivät menneet kielen tähden, kun eivät olisi mitään ymmärtäneet. Toinen rivi olikin sentähden aivan tyhjä. Suomalaista seuraa kehoitettiin kyllä auttamaan suomalaisessa näytännöllä, mutta kun Wolff oli houkutelut eräitä suom. seuran parhaista näyttelijöistä ruotsalaisiin kappaleisiin ja useat seuran tavallista näyttelijöistä sattuiivat olemaan matkoilla kaupungista, niin siitä ei voinut tulla mitään, varsinkin kun kehoitus suom. seuralle tuli vasta sitten kun ruotsalaiset kappaleet olivat jo melkein valmiit. Viime perjantaina antoivat ruotsalaiset näytännön Lappeenrannassa, mutta yhtä huonolla menestyksellä. Kaikesta tästä on Wolff ollut aivan vimmoissaan ja tuontuostakin "Östra Finland"-lehdessä nuhdellut yleisöä sen välinpitämättömyydestä tavalla semmoisella, että se epäilemättä on loukannut ruotsalaista yleisöä, jonka sympatiat Agricolan patsasta kohti sen kautta epäilemättä ovat vain vähenneet. Minun mielestäni siis ei ole itse asialle ollut mitään hyötyä koko Wolffin puuhasta, vaikka hän luuli tuon keinon, että ruotsiksi hyödyttää suomalaista asiaa, varsin onnistuneeksi ja oikeaksi. Tämäkin osoittaa kuinka suomalaisten ei kannata pyytää ruotsikkojen apua pyrinnölleen ja etteivät kompromissit tällaisissakaan asioissa auta mitään.

Sanomalehtiasiamme ovat entisellä kannallaan. Jalander näkyy yhä jaksavan jatkaa lehteään (Viipurin Sanomia) ja vaatimuksiaan (lehden myyntihintaa) hän ei tietääkseni vielä ole alentanut. Mitään yhtiötä ei vielä ole olemassa lehden lunastamista varten, mutta koetan nyt pääsiäisluvan aikana tiedustella asiata. Viip. Uutiset eivät vielä näy parantuvan - yhä samaa valkeaa plaasteria, jos ei ota lukuun erästä uutta näytenumeroa, joka 4000 kappaleen painoksessa ilmestyi 27 p. tätä kuuta, ja jonka pääkirjoituksessa ("sivistyksestä") koetettiin olla vallan demokraattisia, mutta menttiin aivan liiallisuuksiin väittäen meidän talollissäädyn



etupäässä voivan kantaa sivistyneen nimeä, tietysti siveelliseen kantaan katsoen. Tämä tietysti oli syötti, jolla toivottiin lisätä lehden lukijakuntaa. Viivan alla oli sitä paitsi Titus Tiurutuisen = Tiihosen, kuten Mallenius arveli, Viipurin kirje, jossa mm. puolustettiin "vanhoja" johtajia jotensakin kömpelösti. - Viime viikolla pistäytyi ukko Mallenius luonani ja oli meillä hauska ilta. Näytti siltä kuin ei ukkokaan enää oikein olisi samaa mieltä Uutisten miesten kanssa ....."

Kulttuurimaissa heränneen työväenliikkeen mainingit olivat vähitellen ulottuneet Suomeenkin ja jo 1880-luvun alussa oli Viipurissakin tehty yritys työväenyhdistyksen perustamiseksi. Alotteen siihen antoi silloin runoilija J.H. Erkkö, mutta syystä, jota nyt en muista, raukesi tuuma silloin tyhjiin. J.W. Jalanderin perustettua Viipurin Sanomat, alettiin tässä lehdessä suuremmalla ponnella kuin ennen puolta vähäväkistenkin etua, ja ellen väärin muista, oli Jalander se, joka silloin uudelleen nosti kysymyksen työväenyhdistyksen perustamisesta paikkakunnalle. Sitä varten pidettiin asiaa harrastavien kesken kokouksia, joissa päätettiin perustaa tuollainen yhdistys, laadittiin sille säännöt ja asetettiin väliaikainen johtokunta, jonka puheenjohtajaksi valittiin minut.

Työväenliikkeen alkuvaiheissa Suomessa ei sillä ollut sellaista työväenluokkaa muista kansanluokista erottavaa luonnetta, jommoiseksi se myöhemmin, eurooppalaisen mallin mukaan, kehittyi. Työväenyhdistysten tarkoituksena oli, kuten Viipurinkin yhdistyksen sääntöjen 1 §:ssä sanottiin, "olla yhdyssiteenä paikkakunnan ammattityöntekijäin kesken, edistääkseen heidän parastaan sekä henkisessä että aineellisessa suhteessa." Alotteen noitten yhdistysten perustamiseen tekivät henkilöt, jotka eivät kuuluneet työväenluokkaan, vaan ylipäänsä harrastivat niiden parasta, jotka yhteiskunnassa olivat joutuneet sekä henkisessä että aineellisessa suhteessa epäedulliseen tilaan, puolustivat ihmisten yhdenvertaisuutta kaikilla aloilla. Senpätähden olikin luonnollista että kansallismieliset, joitten pyrintöjen luonne oli demokraattinen, ylipäänsä kannattivat työväenliikettä, sellaisena kuin se silloin meillä esiintyi, jopa liittyivät itse työväenyhdistyksiin. Niinpä minäkin olin mukana Viipurin työväenyhdistyksen perustamishommissa ja rupesin sitten yhdistyksen jäseneksi.

Sittenkun yhdistyksen säännöt vihdoinkin maaliskuun 31 päivänä 1888 olivat tulleet vahvistetuksi, pidettiin sen perustava kokous, jossa minä tulin valituksi johtokunnan vakinaiseksi jäseneksi. Johtokunta valitsi sitten minut puheenjohtajakseen, jossa toimessa sitten uudistettujen vaalien nojalla pysyin aina vuoteen 1891. Tällöin tultuani nimitetyksi Rannan tuomiokunnan tuomariksi katsoin sopivammaksi luopua tuosta luottamustoimesta varsinkin sentähden, että virassani tulin hyvin usein suoranaisiin tekemisiin työväenyhdistyksen jäsenten kanssa, kun suurin osa heistä asui minun tuomiopiirissäni ja heidän riita- ja rikosasiansa olivat ensi kädessä minun johtamani tuomioistuimen tutkittavat ja ratkaistavat

Heinäkuun 1 päivänä pidettiin kaupungin uuden kansakoulurakennuksen suuressa juhlasalissa työväenyhdistyksen avausjuhla, jonka minä aloitin puheella; puhe on käsikirjoituskokoelmassani, ja siitä ehkä selvenee mimmoiseksi minä kuvittelin yhdistyksen tulevaa toimintaa.

Välini työväenyhdistyksen jäsenten kanssa pysyivät minun ollessa puheenjohtajana aivan hyvinä huolimatta siitä, että eräät yhdistyksen johtoon pyrkivät herrasmiehet - tohtorit J.A. Lyly ja N. af Ursin sekä kirjailijat B.A. Mäkelä (Kaapro Jääskeläinen) ja Roini - koettivat

parastaan vierottaakseen työväen minusta. Ett'eivät he siinä onnistuneet osoitti parahiten se seikka, että tulin uudelleen johtokuntaan ja sen puheenjohtajaksi valituksi, kunnes kieltäydyin tuota luottamustointia vastaanottamasta.

## Kirjeitä ja esiintymisiä

Muuta merkillisempää 1888 vuoden alkupuoliskolta ei ole muistissani säilynyt. Vietimme kesän samassa Pohjola-nimisessä huvilassa Nuijamaajärven rannalla kuin kesinä 1884 ja 1885. Kotiolojamme silloin ja vähän muutakin kuvaavana suomennan tähän Arnold-veljelleni syyskuun loppu- ja lokakuun alkupäivinä kirjoittamastani ruotsinkielisestä kirjeestäni seuraavat kohdat:

Nyt olemme taasen palanneet kaupunkiin, valmiit aloittamaan tavalliset talvityömme. Edellisen osan kesästä olin minä virkatoimessani (kesä- ja heinäkuun aikana) ja olin sentähden pakoitettu oleskelemaan kaupungissa ja vain ainoastaan sunnuntaiksi matkustin omaisteni luo Pohjolaan. Vaikka kesä täällä Suomessa ei ole ollut kovin kaunis ja lämmin, viihdyimme me kuitenkin aivan hyvin maalla ja saimme myös koko ajan olla terveinä. Minunkin terveyteni, joka kolme vuotta sitten sattuneen pitkän tautini jälkeen on ollut epätasainen ..., oli varsinkin lomani loppupuolella pysyvästi hyvä .... Kesähuvimme olivat tavalliset: kalastus ja metsästys. Nuijamaajärvi, joka lienee noin pari peninkulmaa ympärimitaten, on aika kalarikas. Viimeisinä vuosina olemme käyttäneet hyvin mukavaa kalastustapaa, nimittäin pitkäsiimaa, syöttinä kastemato .... Kala syöpi hyvin ahnaasti tätä matoa; ja 100 á 150 lasketulla koukulla saimme useasti 20 naulaa kalaa, useimmiten vähän vähemmin, mutta harvoin alle 10 naulaa. Emma oli yhtä huvitettu kuin minä kalastamisesta ja niin hyvin minun ollessa kaupungissa kuin silloin, kun metsästys esti minua hoitamasta kalastusta, laski hän koukut käyttäen soutajana palvelijaa tahi Elli tytärtämme. Pidimme siten kesäaikana itse itsemme tuoreessa kalassa ja saaliin yhteenlaskettu määrä nousi 30 leiviskään. Kovin herkullista ei kala kylläkään ollut, enimmäkseen lahnaa, sitten ahventa ja ankeriasta, silloin tällöin joku kiiski ja matikka. Kalan suuruus vaihteli ½ ja 3 naulan välillä, harvoin joku pienempi tai suurempi, jos ei oteta lukuun kiiskiä ja ahvenia, joita viimeainittuja useastikin saatiin aika pieniä. Kerran saatiin ankerias, joka painoi lähes 7 naulaa. Se oli niin pitkä, että voidakseni punnita sen puntarilla sain nousta tuolille seisomaan. - Metsästykseni ei onnistunut yhtä hyvin kuin kalastus. Pari tusinaa sorsia, 3 jänistä, joku kymmenkunta tetrejä ja eräitä pyitä, siinä koko saaliini, mitä ei voi pitää paljon, kun vähintään kolme kertaa viikossa tein retkiä metsään. - Koko kesän olimme ilman muuta seuraa kuin että Emman äiti heinäkuun lopulta elokuun loppupuolelle asti oleskeli meillä. Pohjolan talo sijaitsee aivan erikseen. Lähimpään taloon Rähän sululla on noin 4 virstaa. Höyrylaivareitti kulkee myös noin parin virstan päässä sieltä, jonka tähden me olimme kokonaan rauhassa muulta maailmalta, mikä meille kaupunkilaisille olikin mieluisinta, kun oli ollut enemmän kuin tarpeeksi seuraa kaupungissa ja suuri perheemme tekee, ett'ei nuoretkaan kaipaa muuta seuraa.

Työkausi on vielä niin alussaan, ettei ole ehditty päästä tavallisiin olosuhteisiin, eipä kodin ulkopuolellakaan. Jotensakin hiljaisesti tuleekin yleinen elämä lähimmässä tulevaisuudessa kulkemaan. Kielikysymys antaa nyt jo aika vähän aihetta ajatusten vaihtoon: kaikki menee

tasaista menoaan eteenpäin. Suomen käyttäminen tuomioistuinten ja virastojen kielenä on osoittautunut sujuvan hyvästi eikä missään siitä ole syntynyt mitään "oikeuden vaaraa", vaikka ruotsikot ennustivat semmoista. Hovioikeudessa kirjoitetaan nyt jo aika paljon suomeksi. Niinpä minäkin koko viime istunnon aikana kirjoitin kaikki esittämäni jutut suomen kielellä, ja eräät toiset ovat tehneet samoin. Siten pääsemme vähitellen aivan luonnolliseen asiintilaan, joka meidän pitkäaikaisen yhdyselämämme kautta Ruotsin kanssa rikkoutui; ja on yhteytemme Venäjän kanssa näin tuottanut meille myös paljon hyvää. Kunhan me tulevaisuudessa yhtä hyvin kuin tähän asti onnistuisimme suojella itseämme näitä slavofiilien hyökkäyksiä meidän kansallista itsenäisyyttämme vastaan, jotka nyt tulevat yhä kiihkeämmiksi. Hyvä että olemme ajoissa saaneet kieliolomme niin järjestetyksi, että nyttemmin käypi vaikeaksi saada venäläistämissuunnitelmat toteutetuksi. Päivän tärkeimpänä kysymyksenä on kuka tulee valtiosihteeriksemme.<sup>10</sup> Sanomalehdistä kai olet nähnyt, ketkä katsotaan voivan tulla kysymykseen, Moskovskija Wädomosti tahtoi saada venäläisen siihen virkaan nimitetyksi. Että voi löytyä venäläisiä, jotka eivät suo pahaa maallemme, sen olemme kyllä kokeneet, viimeksi meidän nykyisessä kenraalikuvernöörissä. Mutta kaikessa tapauksessa olisi varsin ikävää, jos Mosk. Wäd:in toivomus toteutuisi, sillä kuka voi tietää minkä mielisiä henkilöitä tulisi asetetuksi virkaan jos kerran tulisi tavaksi vastoin voimassa olevaa lakia täyttää virka ei suomalaisella, Sanomalehdet ovat tietävinään että kenraali Ehrnrooth tulee siihen nimitetyksi. Olisiko hän oikea mies, sitä ei kukaan näy osaavan sanoa oikein. Kuten nyt juuri näen sanomalehdestä, on hän paraikaa kaupungissamme vierailmassa kuvernööri Tudeerin luona. Ehkä huhu on ollut oikeassa puhuessaan että Tudeer tulee hänen apulaisekseen."

Tähän kirjeeseeni sain Arnoldilta syyskuun 26/lokakuun 8 päivänä 1888 kirjoitetun vastauksen, joka on sentähden merkillinen, että siitä mm. näkyy, miten mies, joka on oleskellut kauan Venäjällä ja siis hyvin tuntee venäläisten katsantokantaa, arvostelee meidän suhdetta itäiseen rajamaahamme. Suomennan sentähden tähän siitä seuraavat kohdat:

"Paljon kiitoksia rakas veli, tervetulleesta kirjeestäsi ... runsaine sisältöineen. Sen kautta sain luoda silmäyksen teidän hiljaiseen maaelämäänne, ja täytyy minun sanoa että oikein kadehdin sinua. Koko kesänä olen voinut vaan eräiksi päiviksi päästä käymään perheeni luona ("Svätiä Gori" nimisessä kylässä Kaukasian rajalla) ..... Teillä näkyy talvi jo tekevän tuloaan, koskapa teillä Dagbladin mukaan, jo monella paikkakunnalla ollut 10 paikoilla kylmää. Suureksi onneksi näkyy maamies jo ennättäneen korjata enimmän sadon, niin ettei kato tule niin tuntuvaksi, kuin miltä näytti ensin. Tapahtukoon samoin myös Suomen poliittisella vainiolla; tarkoitan tulossa olevia virkanimityksiä. Sekä Ehrnrooth sekä Tudeer ovat tietysti kaikkea muuta kuin sopivia noihin tärkeihin paikkoihin, he kun eivät melkein ollenkaan tunne meidän olojamme, ja mikä on vielä pahempi, he ovat luonteeltaan onnenonkijoita eikä mitään muuta. Pelätä ei tarvitse että joku venäläinen tulisi nimitetyksi Bruunin paikalle, vaikka Moskovskija Wädomosti sitä hyvinkin suosittelisi, kun perustuslaki on sitä vastaan.

Mitkään mullistukset eivät voi tulla kysymykseenkään, niinkauan kuin emme itse anna siihen aihetta, mikä ei aina ole asianlaita ainakaan mitä tulee Dagbladiin. Muitten sanomalehtien menettelytapaa en tunne, kun minulla niitä ei ole. Lukiessaan Dagbladia voisi luulla sen

ilmestyvän jossain Unkarissa eikä Suomessa - siihen määrin on sen kieli sopimatonta (taktlost) ja epäpoliittista. Niin esim. otetaan sen palstoille ulkomaan lehdistä ainoastaan sellaista, jolla on venäläisvihamielinen sävy, ja kaikki muunsuuntainen jätetään huolellisesti pois. Saman sävyisiä ovat myös heidän omat kirjoituksensa. Minkälaisia tunteita ja mielipiteitä sellainen käytös herättää naapureissamme, ei tarvinne selittää, ja loppu tulee luonnollisesti olemaan se, jos kaikki tulee menemään samaan suuntaan, että heikompi muserretaan. Jokaisen on luotettava ainoastaan omiin voimiinsa.

Dagbladin läpikuultava Bismarckin imarteleminen on enemmän kuin naurettava. Ensiksikin ei Bismarck koskaan lue sen kirjoituksia ja toiseksi jos niin olisi, tulee hän aina tekemään vain sen, minkä hän pitää hyödyllisenä omalle maalleen. Jos sota syttyisi, on parasta olla sanomatta kuka tulee voittajaksi, ja sellaisille mahdollisuuksille rakentaa pilvilinnojaan on enemmän kuin rangaistavaa, se on samaa kuin isänmaan petosta. Minua juuri ihmetyttää, ettei meillä ole miehiä, jotka huutavat "hävetkää" henkilöille, jotka käyttävät tuollaista puhetta. Onhan tietysti aika kaunista puhua vapaasti, mutta parempi olisi jos se olisi viisasta; ja ainoastaan meidän miestemme viisautta on meidän tähän asti kiittäminen siitä että pysymme meidän nykyisessä asemassamme .....

Suo anteeksi että olen niin paljon puhunut politiikkaa, mutta Dagbladin tahdittomuus on niin usein suututtanut minua, etten ole voinut olla purkamatta tunteitani. Meillä Suomessa ei sentähden saa ihmetellä että Venäjällä löytyy lehtiä, jotka maksavat meille samalla rahalla. Kaikeksi onneksi on niitä vain harva, mutta jos me autamme, niin voi tapahtua, että kaikki alkavat laulaa samaa virttä, ja silloin Jumala meitä varjalkoon, sillä Venäjälläkin hallitus noudattaa yleistä mielipidettä. Tähän asti ovat venäläiset, sekä slavofiilit että muut olleet hyvin suopeamieliset kaikkea kohtaan, mikä käy suomalaisesta, ja sentähden riippuu kokonaan meistä itsestämme, tuleeko asianlaita pysymään semmoisena vaiko ei. Sen sanon minä omasta kokemuksestani, sillä en ole vain lystikseni elänyt Venäjällä kokonaista 34 vuotta .....

Nyt kun kielikiistat ovat saaneet jotensakin huonon lopun, olisi hyvä jos löytyisi miehiä, jotka ottaisivat tehtäväkseen pitää huolta siitä, ettei meidän suhde mahtavaan naapurimaahan tulisi turmelluksi, sillä se on maallemme elämänkysymys. Lopuksi tahdon vieläkin lisätä, ettei meillä ole mitään pelättävää panslavisminkään taholta, jos me käyttäydymme viisaasti emmekä heitä ärsytä ....."

Tähän kirjeeseen tulin vastanneeksi vasta joulupäivänä samana vuonna. Suomennan siitä tähän seuraavat osat:

"Tuhannet kiitokset terveisistä, jotka saimme sähkösanomallasi eilen istuessamme joulupuun ympärillä katsellen lasten iloa joululahjoja sisäänviskattaessa. Terveiset olivat meille isoille hauskin joululahja. Paitsi omaa joukkoamme olivat meillä anoppini sekä (sisareni) Ida ja Laura, joka pari tuntia ennen joulupuun sytyttämistä (mikä tapahtui kello 7) meidän suureksi iloksemme saapui tänne Impilahdelta .... Jouluiltamme kului hauskasti lasten iloa katsellessa. Sittenkun ovet saliin, jossa joulupuu seiso ja vieläkin seisoo, oli avattu ja lapset kotvasen aikaa olivat silmäilleet puuta, kokoontui koko joukko pianon ympäri ja veisasi tunnetun virren "Koko maailma iloikohon", tietysti suomeksi. Sitten tuotiin teetä ja kohta senjälkeen alkoi joululahjain sisäänheittäminen, mitä melkein lakkaamatta kesti kunnes kello ½ 10 illallista tarjottiin. Että joululahjoja oli paljon, joskaan ei kallisarvoisia, seuraa itsestään, kun sisarukset

haluavat antaa sellaista jokaiselle toiselleen, ja Ainokin osaa jo käyttää neulaa sen verran että hän äidin avulla saa kokoon jonkun neulatyynyn tai muuta sellaista. Myöskin äiti, isä, mummu ja tädit saivat kukin joululahjansa lapsilta. Kun me vanhat tietystikään emme myös unhoita lapsia, vaikka joululahjat enimmäkseen ovat kaikenlaisia tarvekaluja, kuten sukkia, nenäliinoja, joku hyvä kirja ym. semmoista, niin on helposti ymmärrettävissä että lahjat ovat monilukuiset. Kun lipeäkala, sianliha, joulupuuro ja tortut oli syöty kello 11 illalla.....

Rakkaasta kirjeestäsi syyskuun 26 päivältä en ole vielä sinua kiittänyt..... Olet kai muitten sisarustemme kirjeistä saanut tietää että olemme Ellin sairauden jälkeen olleet terveinä... Lukukauden viimeisinä viikkoina oli Helmi sairas... Vaikka Elli ja Helmisiten olivat hukanneet paljon kouluajastaan, saivar he kuitenkin hyvät todistukset. Elli (15 vuotta) sai kaikissa aineissa korkeimman arvolauseen ja lienee hän yhä ensimmäinen luokallaan. Helmi (12 vuotta) lienee myös luokkansa parhaita ja Toini (10 vuotias) joka käypi kansakoulua, hoitaa myös läksynsä hyvin, Lauri (9 vuotta), Onni (7v.) ja Aino (5 v.) lueskelevat vähin äitinsä johdolla, mik' nuorimpiin nähden käy parastaan leikin muodossa...

Mitä viime kirjeessäsi mainitsit Dagbladin menettelystä itäistä naapuriamme kohtaan, on kyllä totta, ja käsittävät sen kyllä vakavamieliset henkilöt täällä kotimaassa; mutta kun suomenmieliset lehdet, Uusi Suometar ja Finland, aina käyttäytyvät tahdillisesti asiassa, jopa moittivat ruotsinmielisten käytöstä, niin toivotaan, ettei viimeainittujen tahdittomuutta voida panna Suomen kansalle ylipäänsä viaksi, vaan ruotsalaisen puolueen niskoille, ja että se osaltaan tulee vähentämään heidän vaikutustaan maamme asiain kulkuun. Kyllä maltillistenkin useasti on vaikea pysyä tasapainossa meidän ja Venäjän asiain joutuessa ristiriitaan, varsinkin kun viittaamista (nojautumista) meillä voimassa olevaan uuteen lakiin ei aina Venäläiseltä taholta pidetä oikeutettuna, vaan tulkitaan eristymispyrinnöksi (separatismiksi) jne.

Kuten ehkä sanomalehdistä olet huomannut, olen äsken saanut tehtävän, jota toimitettaissa voi helposti syntyä tuollaisia ristiriitoja; ja saa nähdä miten siinä suoriudutaan matkaansaattamatta sotkua ja vahinkoa meidän olosuhteillemme. Senaatti on nimittäin kutsunut minut jäseneksi puoleksi Venäjän ja toiseksi puoleksi Suomen hallituksen asettamaan komiteaan, jonka tulee laatia ehdotus johtosäännöksi, joka määrää sota- ja siviilivirastojen molemminpuolisen toimintavallan ja suhteen Viipurin linnoituksen alueella. Komiteassa tulee istumaan kolme venäläistä kenraalia ja kolme suomalaista (Tudeer, kauppaneuvos Hackman ja minä), ja kun olen ainoa lakimies joukossa, niin saan kai suurimman osan vastuusta osalleni. Kokouksemme eivät vielä ole alkaneet enkä tiedä tulevatko ne pidettäväksi Viipurissa vaiko Helsingissä, jossa komitean puheenjohtaja kenraali Timroth asuu. Kaikessa tapauksessa odotan minä aika vähän huvia tästä työstä, mutta siellä on alituisesti oltava varuillaan. Olisipa nyt hyvä jos minulla olisi entinen venäjän kielen taitoni säilössä; mutta ikävä kyllä olen sen kautta, että kovin harvoin luen venäläistä kirjallisuutta, paljon mennyt takaperin taidossani.....

Muuten on aikaani kysytty ensi kesän alussa täällä pidettävän yleisen laulu- ja soittojuhlan valmistuksissa. Olen valittu juh latoimikunnan puheenjohtajaksi, ja sen kautta runsain työ juhlan valmistuksessa langennut minun osalleni. Vanhana laulajana huvittaa asia minua kovin, ja odotan minä siitä yhä paljon hauskuutta itselleni, joskaan työ ei tule olemaan niinkään vähäinen ....."

Edellä mainittuja laulujuhlia alettiin, Viron mallin mukaan, pitää Suomessa vuonna 1887, jolloin sellainen pidettiin Jyväskylässä kansanvalistusseuran aloitteesta. Seuraava samanlainen juhla toimeenpantiin kesällä 1888 Tampereella; ja silloin lienee päätetty että sen jälkeinen juhla olisi pidettävä Viipurissa. Siellä toimi silloin säveltäjänä ja varsinkin taitavana laulukuo- rojen johtajana tunnettu nuori urkuri Emil Sivori. Muistaakseni hänen aloitteestaan päättivät paikkakunnan asiaaharrastavat lokakuun 27 päivänä 1888 pitämässään kokouksessa toimeenpanna seuraavan vuoden kesäkuussa tuollaisen laulu- ja soittojuhlan, johon kutsuttaisiin ottamaan osaa laulun ja soiton harrastajia koko maasta. Juhlaa valmistamaan asetettiin toimikunta, joka valitsi minut puheenjohtajakseen.

Vaikka laulu- ja soittojuhlamme, samoinkuin edellisetkin, tarkoitti koko maata ja siis niin hyvin ruotsalaista kuin suomalaistakin väestöä, suhtautuivat ruotsinmieliset juhlapuuhiin hyvin välinpitämättömästi, melkein vihamielisesti. Ruotsinmieliset käsittivät, että kun juhlan osanottajain enemmistö luonnollisesti tulisi olemaan suomalainen, niin tulisi juhla saamaan melkein kokonaan suomalaisen leiman, joten harvat ruotsiapuhuvat häviäisivät kokonaan mitättömiksi tuossa suuressa joukossa. Senpätähden ruotsinmieliset paikkakunnalla levittelivät kaikenlaisia vääriä huhuja juhlasta ja sen toimeenpanijoista. Tulipa sellaista näkyviin sanomalehdissäkin.

Ensimmäinen julkinen hyökkäys juhlan toimikuntaa vastaan tuli kuitenkin aivan toiselta, odottamattomalta taholta. Uusi Suometar sisälsi marraskuun alkupäivinä kirjoituksen, jossa moitittiin juhlatoimikuntaa siitä, ettei se vielä ollut saanut valmiiksi juhlan musiikkiohjelmaa, kun sitä vastoin edellisenä kesänä Tampereella oli ollut valmista ja nuotit lähetetyt Helsinkiin jo edellisen syyskuun viimeisinä päivinä. Saman marraskuun 15 päivänä julkaisin Uudessa Suomettaressa vastauksen, jossa torjuin tuon moitteen osoittamalla, että kun Viipurin juhlan toimeenpaneminen oli päätetty vasta edellisen lokakuun 27 päivänä eikä vielä oltu saatu kansanvalistusseuralta, jonka nimessä juhla oli vietettävä, suostumusta siihen, vaikka sellaista oli heti pyydetty. Tästä huolimatta kuitenkin oli ryhdytty ohjelman laatimiseen ja se pääpiirteissään saatukin valmiiksi. Niin oli juhlatoimikuntaa vastaan lausuttu moite aiheeton. En ainakaan silloin voinut kokonaan vapautua luulosta, että se seikka, että minä olin juhlayritystä johtamassa, teki Uuden Suomettaren halulliseksi löytämään vikoja juhlatoimikunnan menettelyssä. Tosin voidaan lehden juhlatoimikunnalle tekemää muistutusta päinvastoin pitää osoituksena asian harrastamisesta, se kun ehkä tarkoitti vain juhla- valmistusten jouduttamista. Ehkä lehti ei innossaan tullut huomanneensa ryhtyneensä liian aikaiseen asiaan.

Sitä tapaa, jolla ruotsalaiselta taholta juhlaa arvosteltiin, ei sitä vastoin suinkaan voitu parhaalla tahdollakaan pitää yritystä suosivana. Heidän suhteensa juhlaan tuli varsinkin räikeästi näkyviin eräässä "Östra Finlandissa" helmikuun alussa 1889 toimituksen nimessä julkaistussa kirjoituksessa. Siinä ensiksikin lausuttiin sellainen arvostelu maassamme pidetyistä laulu- ja soittojuhlista, että ne olivat enemmän villinneet kuin valistaneet niihin osanottajia. Sitten väitettiin että meidän juhlaamme oli samoin kuin laulujuhlisiin, kutsuttu vain suomalaisia laulu- ja soitto- kuntia. Seuraavana päivänä lehteen otetussa vastauksessa tuohon hyökkäykseen osoitin ne vääriksi, ja kokonaan valheellisiksi, kun asiain todellinen laita ei voinut olla tuntematon lehden toimittajalle, hän kun jo edellisten laulujuhlain aikana oli sellaisessa toimessa.

Mainitsin edellä jäljennetyssä kirjeessäni Arnold veljelleni, että odotin aika paljon itselleni työtä laulujuhlain valmistushommissa. Ja kyllä niin kävikin. Juhlatoimikunta oli kyllä monilukuinen, siihen taisi kuulua toistakymmentä henkilöä, sekä miehiä että naisia; mutta useammalla ei ollut aikaa juuri muuhun kuin läsnäoloon toimikunnan kokouksissa; ja niin jäi kuin jäikin kaikkien taikka melkein kaikkien toimikunnan päätösten toimeenpaneminen toimikunnan puheenjohtajan niskoille. Niinpä minä hoidin kaiken kirjeenvaihdon ja toimikunnan kassan. Ja mikä varsinkin antoi minulle runsaasti työtä ja huolta, oli urakoitsijain hankkiminen, joitten tuli rakentaa laulupaviljonki juhlakentälle, ja muutenkin tasoittaa tuo kenttä, laatia sinne puhujalavat, istumasijat, virvokkeitten tarjoilupaidat ym. tarpeelliset rakennukset. Juhlapaikaksi valittiin Saimaan kanavan reitin vieressä vesitietä noin pari kilometriä kaupungista oleva Huusniemi, jossa ennen oli ollut ulkoravintola, minkä äsken oli tulipalo hävittänyt. Paikka oli kaunis, vaikka pääsy oli hankalanpuoleinen, kun maamatkan pituuden tähden - se oli lähes kaksi kertaa niin pitkä kuin vesitie - oli turvauduttava höyry- ja soutuveneisiin. Paikka oli kallioinen ja epätasainen ja se oli saatava tasaiseksi, niin että laululavan eteen syntyisi tarpeeksi suuri kenttä istuntasijoja varten. Kaiken täten suoritettavan työn valvominen jäi minun huolekseni, kun muilla toimikunnan jäsenillä ei ollut aikaa siihen. Ja kyllä sain siinä työssä aika lailla hikoilla, varsinkin parina viimeisenä viikkona ennen juhlaa. Enimmät osat päivistä vietin juhlakentällä ja matkoilla sinne ja takaisin. Olinkin noiksi viikoiksi hankkinut itselleni vapauden virastani hovioikeudessa.

Juhlavalmistusten menojen suorittamiseksi pyysi juhlatoimikunta kaupungin valtuusmiehiltä 2000 markan avustuksen, mikä myönnettiin, kuitenkin ehdolla, että summa maksettaisiin takaisin jos juhla tuottaisi voittoa. Mikäli muistelen olivat Jyväskylän ja Tampereen kaupungit myöntäneet siellä toimeenpantuja laulujuhlia varten runsaita avustuksia ilman mitään takaisinmaksuvelvollisuutta. Siellä ymmärrettiin että tuollaisista juhlista oli paikkakunnalle myös aineellisesti hyötyä, juhlaan saapuva runsas väkijoukko kun tyydyttääkseen aineellisia tarpeitaan tulisi hankkimaan niitä paikkakunnan liikemiehiltä, joilla siis juhlasta oli odotettavissa voittoa.

Näytti siltä kuin Viipurin liikemiehet, joitten enemmistö olikin ruotsin- tai muuten muukalaismielinen, eivät olisi ymmärtäneet heillekin voivan olla etua juhlasta. Jälestäpäin nimittäin huomattiin, ett'eivät he olleet milläänlailla valmistautuneet juhlaa vastaanottamaan, ei edes niin että olisivat lisänneet varastojaan sellaisilla aineilla, joitten kysyntä juhlan aikana tulisi olemaan suuri. Se vastenmielisyys, joka vallitsi kaupungin johtavissa ruotsinmielisisissä piireissä, vaikutti sen kai, ettei liikemaaailmassa pantu mitään arvoa koko juhlapuuhalle. Näyttipä siltä kuin tuo epäluulo juhlan onnistumisesta olisi vallannut eräitten juhlatoimikunnan jäsentenkin mielen, niin vähän he olivat halukkaat henkilökohtaisesti auttamaan minua valmistuspuuhassa. "Ei ole aikaa", siihen sitä aina vedottiin. Oli kuitenkin yksi toimikunnan haaraosasto, joka osoitti erinomaisesti tarmoa, ja se oli juhlatoimikunnan valitsema majoitustoimikunta. Siihen kuului melkein yksinomaan naisia, ja he ottivat asiansa varsin tunnollisesti suorittaakseen ja saivat valmistuksen ajoissa hyvin suoritetuksi.

Juhla vietettiin sitten kesäkuun 17, 18, 19 päivinä. Kansaa oli kokoontunut kaikilta haaroilta maattamme, jopa Inkerinmaaltakin, niin runsaasti, että sitä edellisessä juhlassa tuskin oli ollut sen verran, arveli moni. Paikkakunnan epäilijät olivat aivan hämillään.

Juhla alkoi 17 päivänä aamupuolella pitkällä kulkueella, joka järjestettiin kaupunginpuistossa Torkkelin ja Aleksanterinkatujen kulmauksessa ja liikkui sieltä, soitto- ja laulukunnat lippuineen ja nimikilpineen etunenässä pitkin Aleksanterin ja Katariinan katuja yli Turun sillan Viipurin komean linnan ohi Annan puistoon, jossa juhlan avajaiset oli toimitettava. Kulkue muistaakseni oli niin pitkä, että sen loppuosa tuskin oli päässyt liikkeelle kun sen alkuosa oli jo perillä. Ilma oli lämmin ja aurinkoinen, mutta tuuli niin kovasti, että oli vaikea pitää lippuja ja nimikilpiä pystyssä. Mieliala oli kerrassaan juhlallinen.

Kaikkien päästyä perille ja keräännyttyä puhujalavan ympärille pidin minä juh latoimikunnan puheenjohtajana avajaispuheen, joka on käsikirjoituskokoelmassani. Viitattuani siinä "Vanhan Suomen" suhteeseen muihin isänmaamme osiin ja tehtyäni selkoa juhlan alkuunpanijoista ja valmistuksista, lopetin seuraavilla sanoilla:

"Sykkivin sydämin olemme tätä hetkeä odottaneet, riemumielin ojennamme veljellisen kätemme tervetuliaisiksi Teille tänne saapuneille juh lavieraille. Ottakaa se luottamuksella vastaan! Olkaa vakuutetut, että samat kansalliset riennot ja pyrinnot on meillä kuin teilläkin, että samat isänmaalliset tunteet ja toiveet, jotka elähdyttävät Teitä, asuvat myös meidän povissamme. Tehkäämme siis täällä Karjalan kauniilla rannikolla, missä muinoin Väinämöisen sulosointuinen kannel ja laulu sai koko luonnon sulamaan täydelliseen sopusointuun, tehkäämme täällä uuden kansallisen laulun ja soiton kaikuessa pyhä lupaus aina muistaa, että olemme kaikki täällä suloisella Suomen niemellä saman kansan lapsia, että tämä maa on meidän yhteinen isänmaamme, jonka esi-isämme otsansa hiessä asuttavaksemme perkkasivat, että meidän kaikkien, olkootpa yksityiset pyrintömme ja mielihalumme muuten vaikka kuinka eriäväisiä, etupäässä ja ennen kaikkea on uhraaminen voimamme yhteisen isänmaamme alttarille, koko Suomen kansan hyväksi. Siten muodostuu tämä laulu- ja soittojuhlamme ei ainoastaan hetken huvitukseksi, vaan yleväksi kansalliseksi juhlapäiväksi, joka tuottaa siunausta kalliille isänmaallemme, armaalle Suomen kansallemme.

Hän joka määrää kaikkien kansojen kohtalon, joka on suonut tämän ihana kesäpäivän meille valjeta, ohjatkoon nytkin töitämme ja toimiamme! Siunatkoon Hän isänmaatamme, Hänen suojeluksessaan eläköön Suomen kansa, eläköön Suomi!"

Intomielin olin tuon puheen kirjoittanut, lämpimin mielin sen lausuinkin. Mutta - tuuli puhalsi niin rajusti, että - kuten sitten kuulin sanottavan - ainoastaan lähinnä lavaa seisova yleisö voi puhettani seurata.

Myöhemmin tervehdin juh lakentällä - Huusniemellä - juhlaan saapuneita laulu- ja soittokuntia lyhyellä puheella, joka, sekin, jäi minun pidettäväksi, vaikka tein parastani saadakseni sen jonkun muun juh latoimikunnan jäsenen tehtäväksi.

Sen jälkeen sujuivat juh lamenot kaikin puolin onnellisesti ja yleisön tyytyväisyydeksi, ja saivat ne sanomalehdissä täyden tunnustuksen. Varsinaisina juh lapuhujina esiintyivät professori E.G. Palmén ja kansanvalistusseuran sihteeri A.A. Granfelt.

Rahallinen tulos juhlasta oli niin hyvä, että puhtaalla voitolla saatiin kaupungille suorittaa takaisin siltä juh lakustannusten peittämiseksi saadut 2000 markkaa sekä jättää Kansanvalistusseuralle sen tarkoituksien edistämiseksi vähän toista tuhatta markkaa.



Tuskin tarvinnee sanoa, että tunsin suurta iloa ja tyydytystä työni tuloksista. Sainpa siitä muiltakin näkyvän tunnustuksen; joku aika juhlan jälkeen kutsuivat ystäväni minut illanviettoon Belvederen hotelliin ja siellä lahjoitettiin minulle juhlan muistoksi laadittu kultainen mitali pienine perineen, aiottu kannettavaksi kellon vitjoissa. En ole sitä kuitenkaan - yhtä vähän kuin muitakaan virassani saamiani samankaltaisia merkkejä - kellonvitjoihini ripustanut.

### **Puheita, kirjeitä, kirjoituksia.**

Kun Viipurin Suomalainen kirjallisuusseura tammikuun 29 päivänä 1889 piti vuosikokouksensa, avasin sen, kuten ennenkin, puheella. Se on näin kuuluva:

"K. Seuran jäsenet. Ensimmäisiä ehtoja voidaksemme tulevaisuudessa menestyksellä toimia on ennen suoritetun työn tunteminen ja silmälläpitäminen. Sillä tulevaisuus nojautuu entisyyteen, koittavan päivän pyrinnöt eilispäivän rientoihin. Pyydän siis, ennenkuin ryhdymme nyt alkavan työkaudemme varsinaisiin tehtäviin, saada vanhan tavan mukaan luoda lyhykäisen katsomuksen meidän seuramme työalaan kuluvan asian - kansallisen asiamme - menoon äsken loppuneen työvuotemme aikana.

Mennyt vuosi oli valtiopäivävuosi ja siis luonnollisesti useammalla alalla enemmän muita edistyksen aika. Mutta kansalliselle asiallemme, sanan supistuneemmassa merkityksessä, eivät valtiopäivämme ole juuri koskaan tuottaneet mitään suoranaista hyötyä, sillä tuo säännöksi tullut tapahtuma "kaksi säätyä kahta vastaan" on tehnyt sen mahdottomaksi. Niinpä menneen vuoden valtiopäivilläkin. Huomiota on kuitenkin herättänyt, että eräässä kysymyksessä, joka epäilemättä on luettava kuuluvaksi tähän asiaan, säätyjen tavallinen ryhmitys ei pitänyt paikkaansa, vaikka siinäkin seisoivat kaksi säätyä kahta vastaan. Tarkoitin tietysti kysymystä kirjailijapalkkioista. Syy, joka vaikutti, että yksi kansallismielisistäkin säädyistä oli tätä kysymystä vastaan, oli epäilemättä sama, joka muutenkin on ollut menneen ajanjakson luonteen määrääjänä ja joka yhä näkyvämmiin jakaa kansamme kahteen eri leiriin; toisella puolella ne, jotka, suurissa sivistyskansoissa ilmaantuneitten varoittavien merkkien peloittamina, pitävät meidän pienelle kansalle parhaana pysyä erillään, jopa tietämättömänäkin niistä pyrinnoista ja aatevirtauksista, jotka nykyaikoina ovat näitten kansojen keskuudessa syntyneet, uhaten tuoda mullistusta entisissä oloissa ja, kuten väitetään, siveellistä turmiota; ja toisella puolella taas ne, jotka luottaen terveeseen järkeen ja malttiin, katsovat sillekin hyödyksi, tutustua näitten uusien aatteiden ja pyrintöjen kanssa, vakuutettuina että kansamme ymmärtää eroittaa rikkaruohon viljasta ja pitää omanaan ainoastaan sen hyvän, mikä näissä pyrinnoissa, joskin kokonaan sekoitettuna, piilee.

Nämät kaksi eri suuntaa ovat viime vuoden kuluessa astuneet yhä selvemmin näkyviin kansallisessa kirjallisuudessamme, - sekä varsinaisessa että etenkin sanomalehtikirjallisuudessa - taistellen kumpikin voitosta. Missä vain on oltu huomaavinaan noitten uusien aatteitten esiintymistä, siellä on toiselta puolelta heti ryhdytty varokeinoihin estääksensä niitä pääsemästä yksipuolisesti vaikuttamaan kansaan. Olemmepa saaneet nähdä semmoisenkin meille aivan oudon tapauksen, että tunnetun kotimaisen kirjailijan näytelmäkappale on suljettu pois näyttämöltä juuri tällaisesta syystä, vieläpä kuten on sanottu, yleisön tuomion kautta. Jätän päättämättä, onko tämä tapaus pidettävä todisteena yllämainitulle väitteelle, että kansamme kykenee eroittamaan kuonan kullasta.

Tällaisesta kilpailusta, jos sillä voi olla ikäviäkin puolia, tuskin lienee odotettavissa muuta kuin hyötyä kansalliselle kirjallisuudellemme, joka viime vuodenkin kuluessa on osoittanut yhä karttuvaa kasvullisuutta. Kun edelleen lisääntyvien koulujen kautta lukijakunta aina vaan suurenee ja asian aineellinenkin puoli sen kautta paranee, niin isänmaanystävä voi tässäkin suhteessa luottamuksella katsoa tulevaisuutta kohti. Ikävä vain että suurin osa siitä kansanluokasta, joka mieli kutsua etupäässä itseään "sivistyneeksi", vielä pysyy niin kylmäkiskoisena kansalliselle kirjallisuudellemme, että kuten eräästä etevästä kirjallisesta tuotteesta äsken julkisesti mainittiin, se on sille suljettuna kirjana. Ja kun tiedetään, että useammalla heistä on se suljettuna kirjana ainoastaan vastahakoisuudesta suomen kieltä kohtaan eikä suinkaan sen tähden, ettei tätä kieltä ymmärrettäisi, niin on asia vielä ikävämpi.

Toivokaamme kuitenkin että tämä osa kansastamme vihdoinkin huomaa, minkä vahingon se matkaansaattaa etupäässä itselleen sen kautta, että se pysyy vieraana suurimmalle osalle kansamme sivistystyöstä; että se vihdoinkin luopuu entisestä välinpitämättömyydestään ja vastahakoisuudestaan sekä ryhtyy kannattamaan kansallista kirjallisuutta ja kaikkia kansallisia pyrintöjä. Kansa ei suinkaan pitäisi heidän apuansa vähäarvoisena, vaan ottaisi sen kiitollisuudella vastaan.

Tällä toivomuksella pyydän saada alottaa varsinaisen työmme."

Toinen tilaisuus, jossa nyt kysymyksessä olevana aikana julkisesti esiinnyin, oli Viipurin suomalaisen seuran vuosijuhla 14 päivänä toukokuuta 1889. Pidin silloin esitelmän seuran synnyistä ja vaiheista. Lopetin tuon esitelmän seuraavilla sanoilla:

"Mutta Suomalainen seurakin on aina ollut aikansa lapsi, ja on siis ajan sekä hyvät että heikotkin puolet tulleet siellä näkyviin. Tunnettu on kuinka vuodesta 1885 lähtien kansallista puoluetta alkoi vallata laimeus. Puettuna muodikkaaseen "maltillisuuden" vaippaan tunkeutui se vähitellen yhä laveampiin piireihin; ja tuskin voinee kieltää, ettei se ole viime aikoina jotensakin mukavasti vierailut meidänkin seurassamme. Melkeinpä on näyttänyt siltä kuin uudelleen olisi palattu siihen aikaan, jolloin tanssihuvi oli seuran päätehtävänä. Muistutan vaan kuinka kävi, kun nostettiin kysymys: teetäkö vai tanssia? Tuo teen tarjoaminen, joka teki seuramme niin kodikkaaksi, sai väistyä tanssin edestä, ja nyt majailaan uudelleen aivan "comme il faut" tässä avarassa salissa, jossa sisääntulijaa useasti on vallannut aivan kuoleman kolkko tunne, nähdessään seuramme harventuneita rivejä.

Ennustaneeko tämä loppua? ..... Loppuako? Onko seuran työ jo lopussa, onko se tehtävä, jonka seura on itselleen asettanut, jo suoritettu? Ei, ei suinkaan! Vielä on paljon toimimista ennenkuin seuran tarkoitus on saavutettu. Vasta sitten kun jokaista seuraa paikkakunnallamme voidaan niin mielen kuin kielenkin puolesta sanoa suomalaiseksi seuraksi, vasta silloin on seuran aika hajota. Siis ei vielä kysymystäkään kuolemasta. Yhä on työmme tarpeellinen. Ja kun nyt näinä päivinä kehoitus pontevampaan toimintaan on uudelleen alkanut voimakkaasti kajahtella kaikkialta kansallisesta leiristä, jopa sieltäkin, missä äsken saarnattiin vain malttia, niin toivokaamme että tämä kajahtus saa väsähtäneet mielet seurassammekin uudelleen tointumaan, että me, muistaen seuramme olevan olemassa "ej blott till lyst", ei vain huvin vuoksi, tulevana vaikutuskautenamme uudella innolla ryhdymme toteuttamaan sitä jaloa aatetta, jonka suuri kansalaisemme Johan Vilhelm Snellman, jonka muistoksi me vietämme tätä vuosipäiväämme, herätti eloon."

Seuraavassa ote J.H. Erkolle, joka silloin oleskeli Käkisalmissa, 20 p:nä huhtikuuta 1889 kirjoittamastani, oloja kuvaavasta kirjeestäni:

"Suomalainen Seura on tänä lukukautena majoillut Raatihuoneen-salissa, josta ei ole mielestäni mitään etua, kun menot siellä ovat niin suuret että teen tarjoaminen on täytynyt jättää pois, joten seuran kodikas luonne on hävinnyt; ja muutenkin on suurempi velttous ja haluttomuus kaikkeen muuhun kuin tanssiin tullut näkyviin. Eräitten "fiinien" rouvien mielestä oli näet Belvederen sali (Ehrenburgin kivitalossa) liian yksinkertainen ja heidän mieli päästä "parempaan" paikkaan pääsi voitolle.

Suomalainen klubi ei myöskään ole osoittanut mitään suurempaa eloisuutta. Tuo pedagogi- ja "Uutisten" ryhmä on siellä kokonaan voitolla ja seuraus siitä on se, että yleiset keskustelut ovat aniharvoja, sillä pedagogit ne syventyvät alituisesti yksityisiin kouluseikkoihinsa, ja jos kosketetaan muita asioita, niin on "maltti" niin suuri ettei asiasta tule sen enempää. Viime Wilhelminpäivänä vietti klubi vuosipäiväänsä. Kokouksen avasi Valle (joka on johtokunnan esimies) puheella, jossa hän loi katsauksen klubin syntyyn ja sai siitä aihetta aika lailla sättiä Viipurin Sanomia ja sen puoluelaisia sekä ylistää Viipurin Uutisia ja sen toimeenpanijoita. En voinut muuta kuin sydämessäni nauraa kuullessani miehen, joka vuosi takaperin katsoi soveliaaksi Kirjallisuusseuran vuosikokouksessa panna protestin minun paljon sävyisämpää eikä ollenkaan suoraan persoonallisuuksiin menevää puhettani vastaan, noin mieskohtaisesta ryntäävän päälleni, mainiten nimenomaan "yksi" entisitä "supistuksen" miehistä seisoi Uutisten miehiä vastaan. Mitään protestia tätä puhetta vastaan minä en tietysti pannut. Mutta sitten kun lehtori Antti Helander, booli sisääntuotua, tarttui lasiin ja piti puheen, jossa hän, vedoten J.V. Snellmanin esimerkkiin (hän kertoi J.V. S:n menettelystä kun oli valtiopäivillä painolain hyväksyminen kysymyksessä, jossa S. puolusti sen hyväksymistä vaikka se oli huono) kehoitti klubia aina kansallista asiattamme ajaessaan olemaan "maltillinen", niin minä en enää voinut hillitä itseäni, vaan vastasin ehkä liiankin suuttuneella äänellä, kertoen kuinka täällä aina on ollut maltillisuuden saarnaajia, kuinka joka tilaisuudessa, jolloin on ollut kysymys jonkun kansallisen yrityksen toimeenpaneminen, niitä aina on löytynyt maltillisia, jotka ovat moittineet noita "hurjia, jotka vaativat liikoja", mutta kuinka nuo "hurjat" kuitenkin ovat uskaltaneet ryhtyä asiaan; ja kuinka olisi mennyt, jos noita hurjia ei olisi

löytynyt. Olisiko meillä nyt edes se koulu olemassa, jossa nyt tuo viimeinen puhuja on opettajana, olisiko meillä tyttökoulua jne.

Samalla mainitsin kuinka Snellman ei koskaan peljännyt suoraan vaatia "kaikkia" kun oli kysymys kansallisesta asiastamme, vaan kyllä ymmärsi tyytyä vähäänkin ja olla vaiti kun tuli kysymys poliittisista, idästä riippuvista asioista, ja lopetin kehoituksella ett'emme koskaan alentaisi vaatimusiamme kansallisessa asiassamme, sillä ne eivät voi olla liiallisia, ne kun ovat vaan kansan "luonnollisia oikeuksia". Minun kehoitukseeni yhtyi kuitenkin ainoastaan 4 läsnäolijaa, nimittäin Kurikka, Jaatinen, Andersson ja Brander. (En tiedä oikein millä puolella ukko Mallenius oli ). Muut seisoivat noloina, ehkä valmiit protesteeraamaan. Helander ja muut vastustajani koettivat kyllä sitten selittää että olin väärin käsittänyt Helanderin; hän kyllä myös periaatteissa tunnusti ettei vaatimuksia saa alentaa, mutta käytännössä jne., tuota vanhaa veisua, jota meidän Dagbladistit ovat aina saarnanneet. - Myöhemmin illalla pidin vielä pienen puheen, jossa pyysin mainita etteivät tosiasiat osoittaneet että "Uutisten" miehet olivat oikeassa, sillä Viipurin Sanomat pysyivät vieläkin vanhalla ohjelmallaan pystyssä, mutta "Uutiset" ovat hävinneet. Ettei tämäkään ollut enemmistön mieleen, voit arvata ja Valle sanoi toivoneensa ettei tähän kipeään asiaan koskettaisi tässä tilaisuudessa, johon minä taasen muistutin, että juuri hänhän se oli, joka tänä iltana ensin koski asiaan - jota hän, kumma kyllä, ei näy tulleen ajatelleeksikaan.

Ilta oli siis vähän riitainen, mutta sen kautta vilkas, niin vilkas, ettei toista mokomaa hauskaa klubi-iltaa ole koko lukukautena ollut. "Sanomien" miehet ynnä ukko Mallenius ja Helander tulivatkin niin "liffatuiksi" että istuimme siellä aina kello 3 asti aamulla.

Laulujuhlaa täällä yhä puuhataan. Saas nähdä kuinka kaikki tulee onnistumaan. Mutta luottamusta vaan! Toivon ettet sinäkään anna mielesi lannistua noitten helsinkiläisten johtajain typerän käytöksen kautta, sekä että laulat "vapaasti" juhlamme kunniaksi."

Tähän kirjeeseeni vastasi Erkko saman kuun 24 päivänä, lausuen siinä mm. seuraavaa:

"Samalla kertaa hauska ja ikävästi vaikutti kuvauksesi Viipurin Suomalaisen klubin Vilhelminpäivästä. Hauska oli tuntee sinut entisellään, nuorena kansallisasiassa niinkuin muissakin ajan kysymyksissä. Mutta toisaalta masentavaa on se velto välinpitämättömyys, joka maltillisuuden nimellä on valloittanut suomalaisten koulujen lehtorikunnan. Etuoikeutettujen luokkien mukavuudenhalu nimittää itseään maltillisuudeksi, vaikka se on kylliksi malttamaton karatakseen niiden kimppuun, jotka asioissa pyörivät ja häärivät. Toimellisuuden näkeminen tekee toimettomalle pahan omantunnon. Herrat, jotka noin maltillisuutta saarnaavat, pitävät itseään U. Suomettaren ja vanhojen liittolaisina. Ja kuitenkin U.S:n Matti syyttää nuoria Päivän Uutisten liittolaisiksi ... Joutavaa jaaritusta, ainakin mitä suomalaisuuden asiaa koskee, ja siitähän syytös on lähtenyt ...."

Arnold-veljelleni huhtikuun 20 päivänä 1889 kirjoittamani kirje sisältää vähän mietteitäni yleisistä asioista.

"Idan (siskoni) kirjeestä olet saanut tietää että meille ...(helmikuun 13 päivänä) syntyi pikku poikanen, joka kasteessaan sai nimen Ilmo. Nyt on meillä ympärillämme suuri lapsiparvi, 4 tyttöä ja 5 poikaa, yhteensä 9 lasta. Mutta, kumma kyllä, ei meistä tunnu niitä olevan liian monta. Suuremmat hoitavat jotensakin jo itsensä ja sen kautta homma ei tunnu niin paljolta. Ja

varmaa on että itse lapsille on erittäin hauska kun niitä on monta. Ainoa, mikä panee pään pyörälle, on saada leivän riittämään noin monelle hengelle; mutta sääntöni on että suu on asetettava säkkiä myöten, ja niin täytyy sen riittää. Enpä sentään voi valittaa että meidän siinä suhteessa olisi tarvinnut olla mitään vailla, joskaan emme katso voivamme mukavuudessa ja ylellisissä elämäntavoissa juosta kilpaa muitten meidän yhteiskunnallisessa asemassa olevien kanssa. Samoin olemme huomanneet voitavan mahtua saamaan asuntoon vaikka perheemme kasvaa kaksinkertaiseksi. Kuitenkin, kaikitenkin olemme me aivan tyytyväisiä ja kiitämme Jumalaa, että viimeisen perheenjäsenen tulon kautta olemme saaneet aihetta uuteen iloon ....

Tiedot meidän julkisesta elämästämme eivät ole kovin ilahduttavia. Johtavissa piireissä sanotaan nyt puhaltavan aika vastaisia tuulia. Ensiksikin näkyvät viikingit taasen alkaneen saada enemmän vaikutusvaltaa senaatissa, ja ainoastaan heidän miehiään on otettu huomioon virkanimityksissä. Ja idästä meitä alituisesti uhataan. Että siellä aletaan supistaa meidän niin sanottuja privilegioita osoittaa muun muassa se muutos, mikä on katsottu tarpeelliseksi niitten säätylakien ingresseissä (alkusanoissa), jotka Keisari vahvistaa. Olet kai sanomalehdistä tuon huomannut. Sanomalehdistä johtuu mieleeni kysyä sinulta mitä lehteä sinä nyt tilaat, kun Dagblad on lakannut ilmestymästä? Mitään eroa Nya Pressenin ja Hufvudstadsbladetin suhteessa kielikysymykseemme ei ole olemassa; mutta pidetään Nya Presseniä paljon huolellisemmin toimitettuna. "Finlandia" minä tuskin tahdon sinulle suositella, sillä se on sisällöltään paljon köyhempi, joskin se kielikysymyksessä on oikealla kannalla. Omituisena ajan merkinä on että svekomanit uudelleen alkavat päästä valtaan. Arvellaan kenraalikuvernöörin saaneen silmänsä näkemään, että kansallinen liikkeemme on kuitenkin suurin este venäläistymiselle. Ikävä että kansallinen työmme on vielä puolivalmiina. Jos kaikki olomme olisivat luonnollisessa kunnossaan, silloin voisimme suuremmalla luottamuksella vastustaa meidän valtiollisen ja kansallisen olemassaolon hävityksen yrityksiä. Nyt olemme vielä rikkonaisia. Mutta ehkä vaara ei vielä ole meitä niin lähellä. Suokoon sen Jumala!....."

Muuta merkillisempää tällä kevätkaudella kotielämässämme ei muistaakseni ole tapahtunut. Päästyämme laulujuhlan kodillemmekin tuottamista lisäpuuhista, siirryimme kaupungista maalle kesää viettämään. Olimme vuokranneet kesäasunnon Taipalsaaren pitäjän kirkkosaaren läntisellä rannalla olevalla Hovinmäki-nimisellä tilalla, joka on noin 8 kilometriä pitäjän kirkolta. Veljeni Alrik oli tullut nimitetyksi Lappeen kihlakunnan henkikirjoittajaksi ja muuttanut asumaan sanotulla kirkkosaarella Jauhialan kylässä, pari kilometriä kirkolta kaakkoon päin sijaitsevalle Nikin tilalle, mikä muistaakseni antoi meille aihetta hakea kesäasuntomme samalta saarelta.

Olin valinnut kesälomani ajaksi elo- ja syyskuun ja olin siis tämänkin kesän alkupuoliskolla vain sunnuntaisin perheeni luona. Kesä kului muuten entiseen tapansa eikä siltä ajalta olekaan muuta merkille pantavaa kuin että käydessämme tervehtimässä veljeäni ja hänen perhettään saimme ensi kerran nähdä Nikin tilan, joka sitten eräitten vuosien perästä tuli meidän "varsinaiseksi kodiksemme", miksi lapsemme sitä nimittivät jo silloinkin, kuin vielä vakinaisesti asuimme kaupungissa.

Tällä ensi käynnillämme ei Nikki tehnyt meihin kovin edullista vaikutusta. Syy siihen kai oli se, että talon perustukset, varsinkin ulkokuoneet olivat kovin rappeutuneessa tilassa ja

puutarhakin aivan huonosti hoidettu. "Ei minua haluttaisi tässä asua", arveli Emma. Kai arvostelumme olisi ollut aivan toisenlainen jos meidät olisi viety katsomaan Nikin harjun näköalaa, mutta veljeni, kumma kyllä, ei huomannut sitä tehdä; ja niin jäi tuo Nikin tilan kaunein kohta meiltä näkemättä ja tuntematta.

Tämän ajan yleisistä asioista, joitten menoon minäkin vähin otin osaa, on ensiksi mainittava uuden jokapäiväisen lehden (suomalaisen) perustaminen pääkaupunkiimme "nuorten" äänenkannattajaksi. Asiaa olin kannattanut syystä, jotka olen maininnut edellä kertomassani kirjoituksessa "Suomen kielen asia viime valtiopäivillä". Lehden, jonka nimeksi tuli "Päivälehti", piti alkaa ilmestyä vuoden 1890 alusta, ja sille haettiin avustajia joka maamme haaralta. Lehden päätoimittajaksi otettu Eero Erkko kääntyi siinä tarkoituksessa minunkin puoleen lokakuun 25 päivänä 1889 päivätyllä kirjeellä:

"Arvoisa veli! Uuden lehden tulevan toimituksen puolesta kysyn sulta suostutko antamaan arvokasta apuasi meille tulevana vuonna lehden toimittamisessa ja saammeko mainita nimesi "avun antajain" joukossa? Meille olisi se tärkeästä arvosta ja kun "Päivälehti" luullakseni tulee ajamaan yleensä samoja mielipiteitä, joita sinä kannatat, niin ethän meiltä apuasi kieltäne?"

Tähän kirjeeseen vastasin saman kuun 31 päivänä seuraavaisesti:

"Kunnon veli Eero! Kirjeessä tämän kuun 25 päivästä tehdyn kysymyksesi johdosta saan ilmoittaa, että vallan mielelläni suon että mainitsette minun nimeni lehden "avustajain" joukossa, jos nimittäin luulette sellaisesta mainitsemisesta olevan teille mitään hyötyä. Pelkään kuitenkin että avunantoni tulee olemaan vallan vähäinen, sillä tuskin vastaisuudessakaan tulen kirjoittamaan sanomalehtiin enemmän kuin tätä ennen. Lupaukseni teen siinä varmassa vakuutuksessa, että lehtenne, vaikka "vapaamielinen", ei tule asettumaan sille löyhälle liberaaliselle kannalle, jolla ylipäänsä meidän viikinkimme seisovat ja jota kirjallisuudessa edustavat miehet semmoiset kuin Geijerstam, von Bergen ym., joitten liberaalisuus, niin paljon kuin olen ollut huomaavinani, on enimmäkseen paljasta fraasia eikä ahkeraan tutkimukseen ja syvään miettimiseen perustuvaa vakaumusta. Toivon ett'et pane pahaksi, että viittasin tähän seikkaan. Teen sen varsinkin siitä syystä, että vastustajamme juuri tässä kohdassa syyttävät teitä, enkä siis voi olla huomauttamatta kuinka tärkeätä on yrityksenne menestymiselle, että siinä kohdassa heti astutte selvälle kannalle. Voihan hyvin olla vapaamielinen (=uuden ajan mies) loukkaamatta niitä pääpylväitä, joita kansamme siveellinen ja ylipäänsä henkinen kehitys on pitkin vuosisatoja nojautunut ja yhä perustuu. Sen ovatkin Keski-Suomi ja Savo osoittaneet, joskin ne täydellä syyllä ovat kolhineet näiden pääpylväitten virallisia vartijoita ...."

Tuo kirjeeni näkyi panneen "Päivälehdessä" miehet miettimään, sillä ensimmäisessä näyttönumerossa ei mainittu nimeäni avustajain joukossa. Tuli se kuitenkin seuraavaan näyttönumeroon. Asiasta kirjoitin J.H. Erkolle, joka silloin oleskeli ulkomailla.

Tästä kirjeestäni, jonka kirjoitin joulupäivänä 1889, jäljennän tähän seuraavan tätä asiaa koskevan osan:

"Sanomalehtien tilausaika on käsissä ja epäilemättä olet ollut tilaisuudessa näkemään miten tuo uusi tulokas "Päivälehti" on astunut näyttämölle ja kuinka sitä on kohdeltu. Sen ensimmäinen näyttönumero oli todellakin vallan tyhjä, toinen taasen paljon parempi. Toisessa mainittiin

minäkin avustajain joukossa. Olen kysellyt miksi nimeni ei kelvannut ensimmäiseen. Otaksun, että ne ehdot, joilla tein lupaukseni, eivät miellyttäneet asianomaisia, ja luulenpa vieläkin niin olleen asianlaidan. Mutta kun ensimmäinen numero sai niin runsaasti muistutuksia, niin koetettiin jos jollakin tavalla korjata asiaa toisessa, ja silloin otettiin nimenikin armoon, - sillä lisänä on rikkakin rokassa! Kun nimeni jäi pois ensimmäisestä numerosta niin ei olisi pitänyt ilman eri luvatta ja selityksettä panna sitä toiseenkaan. Olen ollut kahden vaiheella mitä tehdä tuon menettelyn suhteen. En ole tahtonut julkisesti panna protestia sitä vastaan, sillä en kuitenkaan tahtoisi vahingoittaa heidän yritystään, - pidän sitä muuten aivan hyvänä ja menestystä ansaitsevana - vaikka epäilykset eräitten toimivien henkilöitten (tahi oikeastaan vain erään) kannasta on tämän menettelyn kautta saanut uutta virikettä. Olen nimittäin vähän peljännyt, että tuo eräs seisoi liian paljon tunnetulla Dagbladilais-kosmopoliittisella kannalla, jolle isänmaa, kansallisuus ja kieli ovat vaan sivuseikkoja verrattuina tuohon rajattomaan vapauteen, jota eräät uudistusmiehet varsinkin itäisessä naapurimaassamme - ja muualla - kai saarnaavat. Erehdynkö tässä? Niin toivoisin! Ja kuitenkin - tuon uuden lehden nimi on ruotsinnettava = Dagbladet!! Tähän seikkaan on moni lehden vastustaja salaisesti viitannut. Kaikissa tapauksissa olen varoillani ja muistan ehtoni! Arvelet ehkä, etten käänny oikean henkilön puoleen kun Sinulle kerron näistä asioista. Olenkin aikonut kirjoittaa Eerolle, vaikka en vielä ole sitä tullut tehneeksi, kun olen ollut kahden vaiheilla koko asian suhteen. En voinut kuitenkaan olla kertomatta siitä Sinulle, joka epäilemättä käsität minut ilman pitemmittäkin selityksittä.

Kaikesta tästä olisi hauskeampi keskustella kuin kirjoittaa, ja ehk'ei minun olisi pitänyt häiritä sinua näillä riveillä. Mutta jos nyt en lähetä tätä, niin Jumala tiesi milloin taasen tulen tilaisuuteen kirjoittamaan Sinulle; ja onhan huono kirjekin parempi kuin ei mikään....."

Tuohon kirjeeseeni sain J.H. Erkolta Antwerpenistä joulukuun 30 päivänä päivätyn vastauksen, josta tähän otan seuraavat osat:

"Olisikohan Päivälehdessä laita niin kuin arvelet. Muuten en epäile, ettei kaikkia mahdollisia ja mahdottomia epäluuloja olisi pantu liikkeelle U. Suomettaren puolelta. Niin usein on sen lehden palstoilla ollut suoria tai epäsuoria pistoksia nuorten yrityksen johdosta siitä saakka kun Päivälehti ilmoitti ilmestyvänsä, että monesti on tehnyt mieleni kirjoittamaan Toimitukselle, että jättäisivät minulle parjausnumeronsa lähettämättä. Nimi "Päivälehti" ei ollut minunkaan mieleeni juuri sen vuoksi että se on suora käänös Dagbladetista, enkä suinkaan toivo, että meillä ruvetaan vieraskantaista liberaalisuutta apinoimaan. Kesällä kun Eero oli Viipurissa, neuvoinkin ottamaan nimeksi lehdelle joko Päivän sana taikka vaan Sana. Mutta olen varma, ettei Eero itse ole nimeä lehdelle keksinyt. Toivon kuitenkin, että lehti tulee olemaan kansallisvärinen niinkuin "Savo" ja "Keski-Suomi" ovat olleet, muuten ei tulisi minulla siinä olemaan mitään osaa, vaikka kymmenen veljeäni sitä toimittaisi.

Jos nyt niin olisi, että yksi toimittajista, jota sinä kenties jollakin syyllä epäilet, olisi kosmopoliitta, niin eihän nuo muut toimittajat toki häneen omaa itseänsä hukuttane. Jos niin olisi, niin lehden päivät olisivat luetut. Kuitenkin pelkään ettei Eero ole näytenumerojen aikana liikkunut kylliksi omilla jaloillaan (hän oli myös niihin aikoihin toista viikkoa sängyn omana vatsakuumeessa). Olen minäkin puolestani kirjoittanut hänelle vahvoja sanoja, tänään viimeeksi. Jos ensi askeleet olivat heikot, niin toivokaamme, että jatko on vakavampaa. Sillä

eihän voine kansallisesta juuresta ja Suomen sydänmaasta niin kuin lehden enimmäkseen toimittajat ovat, puhjeta epäkansallista hedelmää. Sitten ei luonnon lait pidä enää ryhtiänsä.

En minäkään ymmärrä miksi sinun ja pari muutakin nimeä mainittiin vasta toisessa näytenuumerossa. Luulin että lupa vasta siihen oli ehtinyt saapua. En luule kuitenkaan nimesi jääneen pois ensi numerosta siitä syystä kuin itse arvelet. Luulenpa että tahdottiin vain aluksi säästää puolueen virkauralla liikkuvia miehiä julkisuudelta muka heidän edukseen. Niin selitän itselleni."

Nuo epäilykset toimittajain kannasta osoittautuivat kuitenkin oikeutetuiksi. Aikojen kuluessa tuli moderni höllä liberaalisuus paljonkin näkyviin Päivälehdessä palstoilla; ja se kai olikin syynä miksi yritys ei oikein ottanut onnistuakseen.

Toinen asia, jossa paljon puuhasin syksyn kuluessa, oli valmistukset kaupungin valtuusmiesten vaalia varten. Joka syksy taistelivat puolueet noissa vaaleissa voitosta, ja siihen asti olivat ruotsinmieliset aina päässeet voitolle. Kansallismielisten ponnistukset onnistuivat tällä kertaa ja heidän ehdokkaansa saivat joulukuun alussa toimitetussa vaalissa enimmäkseen äänet. Suomennan tähän mitä siitä tammikuun 9 päivänä 1890 kirjoitin Arnold-veljelleni.

"Asia, joka nykyään valtaa mielet meidän kaupungissamme, on viimeeksi (joulukuussa) tapahtunut kaupungin valtuusmiesten vaali. Aina vuodesta 1875, jolloin kaupunginvaltuusmieslaitos pantiin toimeen, ovat ruotsinmieliset saaneet ehdokkaansa valituiksi, mutta nyt voittivat suomenmielisten ehdokkaat ja minä, joka monena vuotena olen ollut yksi niistä, tulin siten myös valituksi. Tulos johtui nähtävästi siitä, että moni venäläinen, joka ennen oli vetänyt yhtä köyttä ruotsalaisten kanssa, nyt liittyi meihin suomalaisiin. Ruotsalaisten suuttumus on luonnollisesti erittäin suuri, ja he tekevät kaikkensa saadakseen vaalin kumoetuksi. Saas nähdä miten siinä käypi. Mitään laillista syytä vaalin kumoamiseksi ei luulisi olevan; mutta "laki on niinkuin se luetaan" sanoo yksi sananparsa, ja kun suomenmielillä ei ole ystäviä niitten joukossa, jotka asian päättävät, niin ei tiedetä miten sattuu. Henkilökohtaisesti asian ratkaisu ei minua paljon liikuta, mutta puolueemme vuoksi olisi varsin hyvä, jos vaali jäisi pysyväiseksi, sillä asiamme puolustajia kyllä tarvitsisimme kaupunkimme hallituksessa ....."

Samasta kirjeestä otan tähän vielä seuraavan valtiollista asemaamme koskevan pätkän:

"Niistä ikävistä huhuista, jotka äsken ovat olleet liikkeellä aiottuista hyökkäyksistä meidän tullin-, posti- ja raha-asiaisten itsenäistä asemaa vastaan olet kai saanut lukea viittauksia sanomalehdissä. Täällä kuitenkin toivotaan, että kaikki menee onnellisesti ohi. Epäilemättä ajat ovat erittäin uhkaavia. Tuolla idässä ei näytä voivan sietää että meillä on niin hyvä. Kaikkea meiltä kadehditaan ....."

Otan tähän vielä edellämainitusta joulupäivänä 1889 J.H. Erkolle kirjoittamastani kirjeestä seuraavan, kerrottua kaupunginvaltuusmiesvaalia lähemmin valaisevan osan:

"Olet kai ehkä jo sanomista tullut tietämään meidän onnellisesta valtuusmiesvaalistamme, jonka kautta minäkin - pahin pahoista - tulin valituksi valtuuskuntaan tulevan vuoden alusta. Kysynet kuinka tämä oli mahdollista? Siitä epäilemättä saamme kiittää kahta seikkaa. Ensiksi



yhtyivät sekä suom. klubi että Työväenyhdistys samaan ehdokaslistaan; Toiseksi asetettiin, pääasiallisesti tohtori A. Branderin ja Matti Kurikan toimesta, vaalikomitea, johon kutsuttiin koko joukko miehiä kaikista piireistä ja kaupunginosista; ja nämät kuleksivat talosta taloon keräämässä valtakirjoja semmoisilta, joita luultiin laiskoiksi, etteivät itse viitsisi viedä vaalilippuansa uurnalle. Ja päälle päätteeksi matkusti Kurikka itse venäläisten luona, selittäen asian ja hankkien heiltä valtakirjoja. Ja usea heistä olikin taipuvainen antamaan äänensä meidän ehdokaslistalle. Niinpä tuo rikas kauppias F. Sergejeff, jonka me otimme ehdokkaittemme joukkoon, rupesi meidän puolustajaksemme, ja toivottavaa on että hän sellaisena pysyykin. Siis venäläisten avulla - ikävä kyllä että sitä apua tarvitaan - saimme voiton. Mutta kyllä meidän omat miehemmekin olivat melkein joka hetki liikkeellä, joka näkyy siitakin ettei koskaan ole niin monta vaalilippua annettu kuin tällä kertaa. Voit arvata ruotsikkojemme hirveää hämmästyä kun vaalitulokset tulivat tunnetuksi: he suorastaan raivosivat! Ja nyt ovat he täydessä hommassa saada vaali kumotuksi. Ivar Schröder on heidän asianajajansa ja pääsyy, jolla he koittavat voittaa asiansa, on se että muka valtakirjat eivät olleet oikeat, kun niihin vasta jällestäpäin oli pantu nimi, jonka tuli jättää se vaalipaikkaan - keino, joka on ollut aivan tavallinen ja jota vastaan ei ole mitään muistutusta tehty. Saas nähdä kuinka käy. Vaikea on edeltäpäin arvata, vaikka tuo syy vaalin kumoamiseen ei näytä ollenkaan pätevältä. Mutta kun kaikki virastot ovat viikinkien puolella, niin voi kyllä peljätä pahinta, sillä laki on niinkuin se luetaan! Jos fennot tuolla syyllä valittaisivat niin saisivat varmaan selkäänsä. On siis kyllä mahdollista ettemme kauan saa istua valtuuskunnassa. Schröder on nyt Raastuvanoikeudessa pannut toimeen suuren vierasten miesten kuulustelemisen, muka heidän kuolevaisuuden varalle, ja vaikka on jotensakin vasten lain sanallista sääntöä kuulustaa todistajia tällaisessa asiassa ennenkuin se virasto, johon asia oikeastaan kuuluu - tässä tapauksessa Kuvernöörinvirasto - on antanut siihen luvan, niin on Raastuvanoikeus siihen kumminkin suostunut, seikka, joka myös osoittaa minkä verran puolueettomalla kannalla asianomaiset oikeudet ovat. Arvaat kyllä että mielet tämän johdosta ovat vilkkaassa liikkeessä, enkä epäile että, jos vaali kumotaan, uudessa vaalissa tullaan meidänkin puolelta olemaan kaksinkertaisesti toimeliaammat. Kunhan eletään niin saadaan kait nähdä!"

Minä olin sitten kaupungin hallituksen jäsenenä kolme vuotta, alkaen 1890 vuoden alusta ja, tultuani 1892 vuoden lopulla ruotsinmielistenkin äänillä uudelleen valituksi, edelleen kolme vuotta eli yhteensä kuusi vuotta. Sen jälkeen en enää tullut tuohon toimeen valituksi. Pääasiallinen syy oli kai se, että olin joku aika ennen vaalia ehdottanut, että valtuusmiesten pöytäkirjakieli, joka siihen asti oli ollut yksinomaan ruotsi, muutettaisiin suomeksi. Ehdotus tietysti kovasti suututti ruotsinmielisiä, vaikka se oli aivan oikeutettu. Mutta tästä saanen ehkä tultuani näissä muistelmissani siihen aikaan tarkemmin kertoa.

Toimistani 1889 vuoden loppupuolella sopii tässä mainita että esitelmäksi Suomalaisen Seuran kokouksessa, joka pidettiin kohta professori August Ahlqvistin (Oksasen) kuoleman jälkeen, kirjoitin allegorisen kertomuksen, jossa kuvailin Suomen kansaa kuninkaaksi, jolla oli ihmeellinen helmivyö, - sen runolaulut -, minkä maahan rynnännyt vihollinen, ottaessaan kuninkaan vangiksi, repi sirpaleiksi, hajottaen sinne tänne ne, mutta joista kuninkaan uskolliset palvelijat onnistuivat korjaamaan ja kätkemään osia erämaihin, josta parempien aikojen

koitettua ne löydettiin, sommiteltiin uudelleen yhteen helmivyöksi, jota uudet uskolliset palvelijat sitten koristivat uusilla helmillä.

Tuo esitelmäni, ainoa kynästäni lähtenyt belletristinen koe, säilyy käsikirjoituskokoelmassani todisteena, kuinka vähän minulla on edellytyksiä sellaisten kyhäelmien kirjoittamiseen.

Vuoden 1890 tapahtumista on ensiksi mainittava että tulin helmikuun 2 päivänä nimitetyksi hovioikeudenneuvokseksi hovioikeuteen, tervetullut tapahtuma varsinkin sentähden että palkkani lisääntyi noin kahdella tuhannella markalla, mikä lisäys tuli hyvään tarpeeseen. Asessorin palkka perheeni monilukuisuuteen nähden oli alkanut käydä riittämättömäksi huolimatta siitä, että elämäntoivossamme koetimme olla hyvin säästäväisiä.

Nimitykseni johdosta sain J.H. Erkolta Brysselistä 17 p:nä helmikuuta kirjoitetun kirjeen, josta tähän otan seuraavan osan:

"Arvoisa veli Hovioikeudenneuvos D.W. Åkerman!

Hyvillä mielin toivotan Sinulle kaikesta sydämestäni onnea sen johdosta, että virkasi on noussut ja siis samassa suhteessa "leipäkin paisunut" ..... Itse suomalaisuudenkin vuoksi on erittäin ilahduttavaa, kun kansallismielisten miesten asema ylentyy tai parantuu. Mutta sinä et ole osoittanut olevasi ainoastaan kansallismielinen, vaan myöskin kansanvaltainen sanan kirkkaimmassa merkityksessä. Osoittanut olet enemmänkin: käsittäväsi ajan pyrintöjä ilman ennakkoluuloja rohkealla luottamuksella oikeain asiain voittoon. Sellainen mieli on uskovainen sanan lahkottomassa merkityksessä..... Valtiollisessa suhteessa näyttää meille itä tulevan yhä uhkaavammaksi. Tarvitaan kyllä uskollisia miehiä tulevina aikoina korkeihin asemiin. Siunattakoon niitä Suomelle ja tulkoon maamme yhä kalliimmaksi."

Kun kansallisasetuksen mukaan valitun kaupunginvaltuusmiehen tulee ryhtyä toimeensa, vaikkei vaali vielä olisikaan voittanut lain voiman, niin piti minunkin heti 1890 vuoden alusta, ottaa osaa valtuusmiesten töihin. Silloin nousi kysymys millä kielellä, suomen vaiko ruotsin, suomenmielisten tuli esiintyä käyttäessään puheenvuoroaan valtuusmiesten kokouksissa. Valtuuston pöytäkirjakielenä oli ruotsi, ja kun valtuusmiesten suuri enemmistö oli ruotsinmielinen, niin oli siihen asti keskusteluissa käytetty yksinomaan ruotsin kieltä. Asiasta suomenmielisten kesken aprikoidessa kallistuivat useimmat sille puolelle, että niitten heistä, jotka osasivat ruotsia - valituista oli ainakin yksi, Sergejeff, ruotsia taitamaton - pitäisi käyttää tuota kieltä. Toista mieltä olin ainakin minä. Mielestäni oli luonnotonta, että kaupungissa, jonka väestön enemmistö oli suomenkielinen, sen hallituksen virallisena kielenä oli ruotsi. Oli pyrittävä siihen, että viralliseksi kieleksi tulisi suomi. Jo tästäkin syystä oli hyödyksi, että suomea yleisesti ruvettiin valtuustossa käyttämään. Käytinkin sitten keskusteluissa suomea, tehden siinä kuitenkin poikkeuksia, varsinkin kun oli vastattava jonkun ruotsikon minuun henkilökohtaisesti tekemään hyökkäykseen. Ruotsinmieliset sekä valtuustossa että ulkopuolella sen tietysti osoittivat hyvinkin selvästi, ett'eivät he katsoneet sopivaksi, että ruotsia taitava mies käytti suomea valtuuston keskusteluissa. Ympäristöni nurjamielisyyden tähden oloni valtuustossa ei juuri tuntunut hauskalta; mutta ei se kuitenkaan käynyt vaikeaksi, vielä vähemmän sietämättömäksi. Mitään merkillisempää tuossa toimessani olemiseni alkua ajoilta ei ole jäänyt muistiini. Mitään tärkeämpää tehtävää ei minulle siellä silloin uskottukaan.

Viipurin suomalaisen kirjallisuusseuran helmikuun 1 päivänä 1890 pidetyn vuosikokouksen avasin puheella, jonka oloja kuvaavana ja tavallaan edelliseen liittyvänä jäljennän tähän näin kuuluvana:

"K. K., ennenkuin ryhdymme tämän kokouksen varsinaisiin tehtäviin, pyydän saada vanhan tavan mukaan hetkisen käyttöä puheenvuoroa:

Ei kukaan voine kieltää, että ne pyrinnöt, joitten ilmaisijana ja toteuttajana meidänkin seuramme koettaa olla, ovat nyt päättyneen vaikutusvuotemme kuluessa ottaneet askeleen eteenpäin, sillä merkit, jotka tätä osoittavat, ovat niin silmiinpistäviä, että jokaisen, joka ei tahdo tahallaan ummistaa silmiään, täytyy ne huomata. Varsinaisen kirjallisuuden alalla lisääntyy tuotteliaisuus joka päivältä, ja sanomalehtikirjallisuus kasvaa sekä lukunsa että laveutensa puolesta. Niinpä siinäkin läänissä, jonka pääpaikkana meidän kaupunkimme on, ei enää löydy yhtään kaupunkia, jolla ei olisi omaa äänenkannattajaansa. Ja kun epäilemättä lienee että kaikkea tätä kirjallisuutta kannattaa painattaa - sillä tuskin se muussa tapauksessa pääsisi ilmestymään - niin voi tästä päättää kuinka suuressa määrässä yleisö, joka lukee suomalaista kirjallisuutta, on kasvanut ja kasvaa. Tämä taasen puolestaan on herännyt, sillä selvää on että ainoastaan siellä, missä kansallisia asioita harrastetaan, on halua saada selkoa näistä asioista, joitten ilmaisijana kansallinen kirjallisuus on. Ja kun kansallisten asiain harrastaminen juuri on oikean sivistyksen merkki, niin kirjallisuutemme nopea kasvaminen ja leveneminen samalla myös on parhaana todisteena, että kansallinen sivistys levenee yhä laveampiin piireihin, toisin sanoen: että kansallinen sivistynyt luokka kasvaa. Ja mitä enemmän se kasvaa, sitä enemmän se myös saa voimaa tunkea pois epäkansalliset ainekset siitä luonnottomasta vallanpitävästä asemasta, johon meidän eriskummallisten historiallisten vaihteittemme kautta ovat päässeet. Sanoin: "luonnottomasta asemasta" - sillä kuka järkevä ihminen voi väittää että olisi luonnollista, että, kuten esimerkiksi meidän paikkakunnallamme, jonka puhdas suomalainen väestö nousee noin 14000:teen ja niin kutsuttu ruotsalainen tuskin 3000:teen, tämän pienen vähemmistön kieli kuitenkin on virastojen ja tuomioistuimen, jopa kunnankin virallisena kielenä

Kuinka erittäin tärkeätä on, että luonnolliset olosuhteet pääsevät meillä voitolle, ymmärtäne jokainen, joka antaa itselleen aikaa tarkemmin punnita asiaa. Sillä selvää on, että mitä luonnollisemmat olot ovat, sitä enemmän voi luottaa niitten pysyväisyyteen, sitä sitkeämpi on niitten vastustusvoima kaikkia muutoksia vastaan, kun sitä vastoin luonnottomat olot aina ovat enemmän häilyvää laatua, joita kaikenlaiset tuulenpuuskat helposti voivat saada horjahtamaan. Ja kuka takaa että tämä horjahdus menee parempaan suuntaan, ettei se tule viemään toisesta luonnottomuudesta toiseen. Mutta kuten jo sanoin, on olemassa takeita että asiat todellakin kohta saadaan luonnolliseen asemaansa. Ei tarvitse peljätä että kansallinen työ enään jää lepäämään työntekijäin puutteessa. Sillä vaikka tuoni on menneenkin vuoden kuluessa temmannut meiltä pois monta niistä, jopa semmoisiakin uroita kuin August Engelbrekt Ahlqvist, jonka nimi on unohtumattomasti piirretty historiamme lehdille, niin ei kuitenkaan puutu uusia työntekijöitä kansallisen sivistystyömme vainioilla. Niitten luku vaan kasvaa kasvamistaan. Ja kyllähän työntekijöitä tarvitaankin. Luonnottomuuksia kansallisessa

elämässämme on vielä paljon ja ne kaipaavat pikaista korjausta, jos tahdotaan välttää äkki-  
arvaamattomuuksia, joitten mahdollisuuteen moni ajan merkki viittaa.

Siis ahkeraan, väsymättömään työhön, saadaksemme olomme luonnollisiksi, sillä ainoastaan  
semmoiset tarjoavat meille takeita pysyväsyydestään. Jokaisella kansalaisella on tässä tärkeä  
tehtävänsä, sitä tärkeämpi mitä etevämpi asema hänellä on yhteiskunnassa, sillä häneltä  
enemmän kuin muilta sopii vaatia, että hän pelkäämättä, antamatta kaikenlaisten sivusyitten  
vaikuttaa itseensä, kantaa selvää kansallista kilpeä, osoittaen sillä siihen päämaaliin, johon  
meidän on pyrkiminen.

Toivomuksella että jokainen kansalainen oivaltaa tämän tehtävänä, alotan nyt tämän päiväisen  
varsinaisen työmme."

Kirjeessä, jonka maaliskuun 4 päivänä 1890 kirjoitin Brysselissä vielä oleskelevalle J.H.  
Erkolle, koskettelin myös oloani kaupunginvaltuusmiehistössä, ja jäljennän siitä tähän tuon  
osan näin kuuluvana:

"Päivän polttava kysymys on täällä se mitä kieltä kansallismielisten kaupunginvaltuusmiesten  
kokouksissa käytetään. Minä yksin puhun suomea, kaikki muut, Sallménkin, ruotsia; ja moni  
fennomaanikin, kuten Valle, Helander, jopa vähän ukko Malleniuskin puolustavat ruotsia  
puhuvia. Klubin jäsenistä ainostaan sellaiset "radikaalit" kuin Lyly, Brander ja Kurikka  
moittivat ruotsin käyttämistä. Sallmén puolustaa itseään sillä, että hänet siten paremmin siellä  
ymmärretään ajaessaan lempiasiaansa - raittiusasiaa. Muut tietysti katsovat turhaksi potkia  
vastaan tutkainta, kun ruotsi kumminkin on enemmistön kielenä ja se siis kuitenkin jääpi  
pöytäkirjakieleksi. Kyllä minä sen oivalsin, mutta omatuntoni ei sallinut minun olla käyttämättä  
suomea, varsinkin kun tiesin vaalimiestenikin sitä minulta vaativan. Tunnustan kyllä, että  
tuntuu vähän tukalalta seisoa siellä yksin suomenkielineni, varsinkin kun ruotsinmieliset siitä  
alituisesti ilkkuvat ja käytökseni saa sitä oudomman muodon, kun siellä olevat puoluelaiseni  
eivät näy sitä hyväksyvän. Jatkan kumminkin kerran alotettuun tapaan, ajatellen ettei liene  
vahingoksi ainakaan asiallemme, että opitaan kuulemaan suomea valtuustossa.<sup>11</sup> Ikävä vaan  
että luultavasti emme kauan saa siellä olla, sillä kuvernööri on jo kumonnut vaalimme ja tuskin  
tohtii toivoa että senaatti, minne tietysti valitamme kuvernöörin päätöksestä, muuttaa sitä  
meidän hyväksemme. Uusi vaali on siis luultavasti parin kolmen kuukauden perästä  
toimitettava, ja saas nähdä saammeko vielä silloin venäläiset puolellemme. Ilman heitä jäämme  
kuin jäämmekin vähemmistöön."

Samasta kirjeestäni jäljennän vielä tähän seuraavan suomenmielisten toimintaa paikkakunnalla  
koskevan kohdan:

---

11 Parisista huhtikuun 8 päivänä 1890 kirjoittamassaan vastauksessaan kirjeeseeni lausuu J.H. Erkko  
tästä asiasta: "Siitä (kirjeestä näen että toimit yhtämukaisesti itsesi kanssa valtuusmiehistössäkin.  
Mutta samalla tuo erinomainen moderaattisuus toisaalla! Voi sentään että meidän kansa on alituudessa  
ahdingossa kahden vieraan voiman välissä, ettei edes sen henkinen itsenäisyys voi vapaassa  
käynnissä kehittyä."

"Tänä iltana on Suom. Seuran iltama Raatihuoneen salissa. Nykyään vietetään joka toinen ilta tanssilla Raatihuoneen salissa, joka toinen ilman tanssia Belvederessä (Ehrenburgin kivitalossa). Jälkimmäiset ovat olleet varsin vilkkaat, kun on aina sattunut olemaan hauskoja keskustelukysymyksiä tarjona. Viime iltamassa keskusteltiin sen johdosta, että Nya Pressen on sisältänyt artikkelin, jossa kehoitettiin kaikki kieliriidat sikseen, syystä että yhteinen vaara muualta uhkaa. Tultiin siihen päätökseen, että kansallisuusasiamme voitolle pääsemisessä oli meidän paras tukemme kaikkia idästä tulevia vaaroja vastaan: Sillä ainoastaan eheänä itsetajuisena kansana kykenemme taisteluun. Siis ei syytä lakata ahkerasta työstä asiamme perille viemiseksi. Se työ meitä vaan vahvistaa."

Kun seuraavana vuonna valtiosäätyjen oli kokoonnuttava valtiopäiville, ryhtyivät puolueet jo 1890 vuoden alussa puuhaan tulevia edusmiesvaaleja varten. Jonas Castrén, joka oli ottanut asiakseen valvoa "nuorten" etuja näissä vaaleissa, kirjoitti minulle jo joulukuun 28 päivänä 1889 kirjeen, jossa hän ilmoitti hommattavan "nuorten" kokousta Helsinkiin mm. vaaliasian pohtimista varten. En ole paperieni joukossa löytänyt mitään konseptia vastauskirjeeseeni, mutta Castrénin minulle seuraavan helmikuun 14 päivänä kirjoittamasta kirjeestä voin päätätä, että vastauksessani olin varoittanut erityisen "nuorten puolueen" muodostamisesta ja kehoittanut yhteistoimintaan "vanhojen" kanssa. Mitään erityistä "nuorten" kokousta ei tietääkseni sitten pantukaan toimeen, vaan pidettiin maaliskuun 15 päivänä Helsingissä yleinen suomalaisen puolueen kokous, jossa minäkin olin läsnä.

Tämän kokouksen valmistuksista kirjoitin J.H. Erkolle edellä mainitsemissani 4 päivänä maaliskuuta 1890 päivätyssä kirjeessäni seuraavaa:

"Helsingissä aiotaan tämän kuun 15 päivänä pitää yleinen kansallismielisten kokous, jossa keskusteltaisiin tulevasta valtiopäivämiesvaaleista ym. .... Kiertokirjeessä, jonka ovat allekirjoittaneet Eero Erko, Jaakko Forsman, Lauri Kivekäs, V. Löfgren ja E.G. Palmén, on kehoitettu muita kaupunkeja lähettämään kokoukseen edustajia. Tästä syystä pidettiin täällä viime lauantaina S.M:n (Suomenmielisten) yleinen kokous, jossa Sallmén ja minä valittiin lähtemään Helsinkiin. Oli siinä kysymys meidän mahdollisista valtiopäivämieskandidaateistamme ja mahdollisiksi katsottiin Wolff, (joka sai koetusvaalissa enimmät äänet) Sandman, minä ja Kumlin. Kumlinilla oli vain yksi ääni vähemmän kuin minulla. Entiset Viipurin Uutisten miehet (toisin sanoen kaikki pedagogit paitsi Lyly ja Brander) kannattivat Kumlinia, jonka eduksi Valle piti lämpimän puheen."

Matkustin sitten Sallménin kanssa tuohon kokoukseen. Sen menosta ei ole muistiini jäänyt sen enempää, kuin mitä sisältyy kokouksen jälkeen yöllä vasten maaliskuun 16 päivää Emmalle kirjoittamaani kirjeeseen, josta siis tähän jäljennän seuraavan osan:

"Olin jo kuullut Castrénilta, että minua on tuumittu kokouksen puheenjohtajaksi, ja Löfgrenin avattua kokouksen ehdottikin Jaakko Forsman (joka on aivan terve ja yhtä pulsa kuin ennenkin)<sup>12</sup> minua puheenjohtajaksi. Minä tietysti panin kovasti vastaan ja ehdotin Jaakkoa, mutta kun kaikki kannattivat Jaakon ehdotusta, niin täytyi kuin täytyikin minun ruveta toimeen.

Sain siten kaikkein vaikeimman tehtävän osakseni, ja eihän se mennyt aivan penkin alle, joskaan en ole aivan tyytyväinen. Itse kokouksesta kerron kotiin tultuani likemmin. Kovin monipuoliset tulokset eivät olleet. Pääasiallinen päätös oli, että koetetaan saada yhdysvaikutusta siten että pääkaupunkiin asetetaan vaalikomitea, joka on vuorovaikutuksessa maaseudulla asetettavien (paikallis) komiteain kanssa."

Vähää ennen äsken kerrottua kokousta eli maaliskuun 9 päivänä 1890 piti Viipurin Työväenyhdistys vuosikokouksensa. Yhdistyksen puheenjohtajana avasin minä kokouksen puheella, joka tässä saakoon paikkansa, sen aikuisia mielipiteitä kuvaavana. Se kuului näin:

"K. kansalaiset. Viipurin Työväenyhdistys viettää tänään toista vuosikokoustaan. Se on elänyt vasta lyhyen ajan. Mutta se aate, joka on sen eloon herättänyt, ei ole yhtä nuori, sen syntyäika ulottuu liki pari vuosituhannesta taaksepäin ajassa. Se on yksi niistä aatteista, jonka kristinoppi on mukanaan tuonut, se on hedelmä siitä tämän opin perusaatteesta, että kaikki ovat yhdenvertaisia korkeimman totuuden, oikeuden ja hyvyyden - Jumalan edessä -, toisin sanoen, että kaikki ihmiset ovat yhtäoikeutetut nauttimaan tämän korkeimman totuuden, oikeuden ja hyvyyden lahjoja - ei ainoastaan henkisessä vaan myös aineellisessa suhteessa.

Ennen kristinopin aikoja ei tätä aatetta missään tunnustettu. Kaikissa tunnetuissa kansoissa vallitsi siihen aikaan ihmisten luokitus eri ryhmiin, joilla oli eri oikeudet. jopa löytyi ihmisiä, joilla ei ollut minkäänlaisia oikeuksia, vaan joita pidettiin luontokappaleina. Nämät, joita nimitettiin orjiksi - nämä olivat sen ajan työkansaa.

Kristinoppi mursi kärjen tältä katsantokannalta tuolla äskenmainitulla perussäännöllään että kaikki ihmiset ovat yhdenvertaisia Jumalan edessä. Mutta jos jokainen oli samanvertainen Jumalan edessä, niin pitihän niin olla laita ihmisten edessä. Tämä johtopäätös näyttää aivan luonnolliselta. Mutta vaikka suuri osa maailman kansoista jo sanoo tunnustavansa kristinoppia niin tuota johtopäätöstä vielä tuskin missään täysin tunnustetaan oikeaksi. Vuosisatojen kuluessa on sen tunnustaminen kuitenkin yhä edistynyt. Niinpä harvassa kristinoppia tunnustavassa kansassa on enää varsinaista orjuutta olemassa; ja noissa suurissa sivistysmaissa on se aate, että varsinainen työkansaa on sekä valtiollisissa että yhteiskunnallisissa suhteissa pidettävä yhdenvertaisena muitten kansaluokkien kanssa, astunut näkyviin niin pontevasti, että melkein kaikissa hallitsevissa piireissä jo täytyy sille kallistaa korvaansa ja ryhtyä tuumimaan millä lailla tuota vaatimusta voitaisiin tyydyttää. Jopa näinä päivinä on levinnyt hämmästyneeseen maailmaan uutinen, että mahtavan Saksan kansan nuori nerokas Keisari on persoonallisesti pannut alkuun toimen, joka epäilemättä on omiansa suuresti edistämään tuon äsken sanotun aatteen toteuttamista kaikissa sivistysmaissa.

Pienille kansoille, niinkuin meidän, on harvoin sallittu astua eturivissä uusien aatteiden toteuttamisessa. Tavallisesti saavat he vastaanottaa tuon aatteen jo enemmän tai vähemmän kypsyttyneenä ja pääsevät siten kärsimästä niitä kovia koetuksia, joita tuo kypsyminen usein tuottaa. Mutta eivät pienetkään kansat sentähden saa istua kätet ristissä, siinä luulossa että he ilman enempää vaivaa pääsisivät nauttimaan tätä kypsytettyä hedelmää. Ei; - heidän täytyy oppia että tämä hedelmä todellakin on hyödyllinen, heidän pitää sitä kaivata, sillä tuskin kellekään tarjotaan jotain etua, ellei hän itse ymmärrä pyytää; heidän on valmistautuminen

oikein nauttimaan tätä hedelmää. Senpätähden ei Suomen kansakaan saa olla huoletonna työväenkysymyksen suhteen. Monet toimenpiteet viime aikoina osoittavatkin kansamme valppautta tässä asiassa. Mainittakoon tässä esimerkkinä nuot äsken ilmestyneet asetukset teollisuusammateissa olevain työntekijäin suojelemisesta sekä ammattientarkastajain asettamisesta, jotka ovat tuloksia hallituksemme ja valtiosäätyjemme yhteisvaikutuksesta viime valtiopäivillä.

Mutta ennen kaikkea on Suomen työväen itsensä näyttäminen että se todellakin panee arvoa mainitun yhdenvertaisuuden saavuttamiseen tahi - kuten sitä jokapäiväisessä puheessa kutsutaan - työväentilan parantamiseen.

Että työväkemme ainakin osaksi jo ymmärtää panna siihen arvoa, osoittaa nuot jo melkein joka kaupungissamme syntyneet työväenyhdistykset, joitten tarkoituksena juuri on edistää asiaa yhdistetyin toimin. Samalla kun tämän voi ilolla mainita, on kuitenkin ikävyydellä tunnustaminen, että vielä suuri osa työkansastamme kovin vaillinaisesti oivaltaa asian tärkeyden. Sillä jos ne sen oivaltaisivat, niin ryhtyisiväthän toimiin sen toteuttamiseksi ja liittyisivät työväenyhdistyksiin, sillä ymmärtäneehän jokainen että yhdistetyin voimin parahiten onnistuu. Kuitenkaan moni ei sitä tee! Niinpä meidänkin yhdistyksemme jäsenluku, verrattuna paikkakuntamme työkansan lukuun, on varsin vähäinen.

Toivoen että tuleva vuosi tuottaa parannusta tässä kipeässä kohdassa, alotan nyt tämän vuosikokouksemme."

Muita muistoja keväästä 1890 ei ole minulla jällellä kuin pari kirjettä, jotka kirjoitin, toisen Emmalle, joka oli matkustanut Helsinkiin, muistaakseni neuvotellakseen Tohtori Kaarlo Bergbomin kanssa eräästä "Sammon ryöstö"- nimisestä näytelmäkappaleesta, jonka hän, Emma, oli kirjoittanut ja jättänyt Bergbomin tarkastettavaksi, ja toisen kirjeen Arnold-veljelleni.

Ensimmäisestä kirjeestäni, joka on päivätty 25 p. toukokuuta illalla, jäljennän tähän pienen pätkän:

"Helmi ja Toini tulivat aivan virkeinä kotiin (eräältä koulun huviretkeltä muistaakseni). Nyt ne kaikki (nuorimmat lapset) ovat levolla. Elli vielä liikkuu ja toi minulle avaimet ja sanoi kaikkien lasten puolesta paljon terveisiä mammalle. Lapset ovat olleet jotensakin hyvällä tuulella. Viljo (lähinnä nuorin lapsista) on pari kertaa kysellyt mammaa ja kerran hän huusi mammaa avuksi kun riiteli (häntä lähinnä vanhemman veljensä) Väinön kanssa. Toini murisi kun mamma ei ollut kotona heidän sinne palatessaan..... Hoida huolellisesti itseäsi niin että tulet terveenä takaisin ja tuo manuskriptisi kotiin."

Kirjeestäni Arnoldille, joka oli ruotsinkielinen, ja päivätty toukokuun 29 - 31 päivä 1890, suomennan seuraavat kohdat:

"Kun olen kauan antanut sinun odottaa minulta kirjettä, tahdon koettaa korjata laiminlyöntini tulemalla koko perheineni tervehtimään teitä, kuten näet myötäseuraavasta valokuvasta.

..... (vanhin lapsistamme) Elli lopettaa tänä keväänä kurssinsa suomalaisessa tyttökoulussa, Helmi kai pääsee kolmannelle luokalle ja Toini hyväksyttiin tänään saman koulun

ensimmäiselle luokalle ..... Lauri suoritti myös pääsyttutkinnon tšekäläisen suomalaisen lyseon ensi luokalle käytyään vuoden kansakoulussa, josta sai oikein hyvän todistuksen. Tytöt ovat myös hyvin edistyneet koulussaan, mikä tietysti on meille vanhemmille suureksi iloksi. Siten alkaa vähitellen uusi polvi astua meidän sijallemme ja me kuulumme kohta vanhempaan polveen. Mutta sellainenhan on maailman meno, ja onhan hyvä että kasvavalla polvella on älyä ja halua hyvin valmistautua täyttämään sen paikan, jonka kerran tulemme jättämään auki heitä varten.

Lukukausi on nyt loppunut ja valmistaudumme muuttamaan maalle. Olemme vuokranneet kesäasunnon Kerimäen pitäjässä puolen tunnin matkan päässä Punkaharjulta. Olen virkavapaa kesä- ja heinäkuun ajalla ja tulee Emma ja lapset viipymään maalla osan elokuutakin, vaikka minun on oltava virassani jo saman kuun 1 päivästä.....

Viimeisessä kirjeessäsi mainitset teillä (Don-virran suulla) olleen kylmän ja pitkän talven. Täällä meillä on ollut aivan päinvastaista. Talvi oli niin leuto ja köyhä lumesta että meillä oli huono rekikeli kylmimpinäkin kuukausina, ja jo maaliskuun lopulla oli maa paljas ja huhtikuun keskipaikoilla oli välistä kesäinen lämmin ja toukokuun alussa luuli olevansa jo keskellä kesää. Kyllä sitten pari kertaa sattui kylmempi sää ankarilla yöhalloilla, joiden kyllä arvellaan tehneen vahinkoa edellisen lämpimän sään kautta pitkälle kehittyneelle kasvillisuudelle; mutta toivotaan vahingon korjautuvan kun viime päivinä, kuten tänäänkin on saatu runsaasti sadetta.

Mitä tulee meidän valtiollisiin suhteisiin, niin olemme täällä itse asiassa hyvin tietämättömiä miten niitten laita oikeastaan on. Muuta kuin mitä sanomalehdet ovat kertoneet me emme varmuudella tiedä, vaikka kyllä eräitä huhuja on liikkeellä. Viimeksi mainittiin että senaattorit Mechelin ja Yrjö-Koskinen (meidän vaikutusvaltaisimmat ja kykenevimmät miehemme) sekä prokuraattori Weissenberg tulisivat jättämään paikkansa. Mutta mitä oikeastaan on päätetty posti-, tull- ja raha-asioissamme, ei tiedetä ja toivotaan että tiedonannot eivät tule osoittautumaan oikeiksi. Muuten luulemme ettei tule olemaan niinkään helppoa äkkiä perustaa venäläisiä laitoksia maahan, jossa kaikki tähän asti on kehittynyt aivan toisin kuin Venäjällä. Sen suuntaisen kokeen arvellaan vievän sellaiseen sekamelskaan että venäläisten viranomaisten tulisi vaikea siitä selviytyä. Ikävää, hyvin ikävää olisi jos meidän asiat tulisivat viime kädessä riippumaan venäläisten ministerien päättämisestä. Silloin epäilemättä olisi lopussa se turvallisuus, jota tähän asti olemme nauttineet, sillä kaikenlaiset sivuvaikuttimet pääsisivät täällä voimaan ja lause, että Suomessa ei saada oikeutta rahallakaan, epäilemättä ei enää pitäisi paikkaansa; ja minne sitten jouduttaisiin, se voidaan kyllä ymmärtää. Se lahjusjärjestelmä, joka venäläisenä aikana alkoi juurtua Viipurin lääniin, tulisi vähitellen saamaan jalansijaa koko maassa. Niin ainakin pelätään. Kyllä tiedetään että Venäjälläkin koetetaan tehdä loppu tästä vanhasta järjestelmästä, mutta luullaan tietävänsä ett'ei menestys vastaa korkeain asianomaisten hyvää tahtoa. Jumala varjelkoon meitä kaikesta tuosta!"

Olimme hankkineet itsellemme kesäasunnon Kerimäen pitäjässä. Paikan nimi on Moinsalmi, vanha hyvin rakennettu entinen herraskartano, jonka laveat suojat vielä olivat aivan hyvässä kunnossa. Talo sijaitsi Savonlinnasta Punkaharjulle kulkevan reitin varrella. Laajat selät ja salmet avautuivat aivan talon edessä ja olivat nämä vesistöt hyvin kalarikkaat, joten meidän kalastuksemme - pitkällä siimalla - onnistui varsin hyvin, niin että paitsi tavallisia



suomuskaloja - särkeä, ahventa, säynästä, haukea ja lahnaa - saimme useasti kuchia ja siikojakin. Viihdyimmekin sentähden hyvin siellä, tehden pari kertaa huvimatkoja Punkaharjulle, jota maamme ehkä kauneinta paikkaa minä en ollut ennen käynyt katsomassa. Toisella noista matkoista oli mukana Arnold-veljeni, joka kadotettuaan joku aika sitä ennen keuhkotaudin murtaman vaimonsa, oli tullut käymään kotimaassa. Matka tehtiin suurella "kirkkoveneellä", mimmoisia Saimaan vesistöillä ennen yleisesti käytettiin kirkkomatkoilla, ja joita kyläkunnittain tällaisia yhteisiä matkoja varten rakennettiin. Niitä soudettiin monella - aina kymmenelläkin - suurella airoparilla eri mies joka airon varressa. Meidänkin matkallamme oli useita miehiä soutajina. Kun huvimatkestajain siten ei tarvinnut itse nähdä vaivaa soutamisessa, tuntui matka varsin hauskalta ja virkistävältä. Kajauttaen vähän väliin raikkaita laulujamme kului tuo matka, noin kymmenen kilometriä, nopeasti. Ensimmäisellä Punkaharjun matkallamme, johon ottivat osaa vain me, Emma ja minä, sekä vanhimmat lapsistamme, ja jonka teimme omalla soutuveneellämme, laskimme mennessä pitkän siiman Punkaharjun länsipuolella olevaan Pieneen Puruveteen, jonka siiman paluumatkalla nostimme ja saimme siitä mm. seitsemän naulaa painavan siian, minkä suuruista emme ennen emmekä sen jälkeenkään ole saaneet.

Elokuun 1 päiväksi palasin minä kaupunkiin - Viipuriin - virkaani hoitamaan, mutta Emma lapsinemme jäi maalle vielä, josta minä kuun viimeisinä päivinä, hankittuani itselleni pariksi päiväksi virkavapautta, kävin heidät noutamassa kotiin. Tuosta viimeisestä matkastani maalle sopinee panna muistiin seuraava kohta, joka ei oikeastaan ole sattunut minulle, vaan Emmalle, joka veneellä naispalvelijan soutamana lähti minua noin 20 kilometrin päässä olevasta Savonlinnasta hakemaan, jonne saavuin höyrylaivalla. Sievällä myötätulella purje pysyi pystyssä lähdettyään Moinsalmelta ja saavuttuaan noin puolimatassa eräälle aavalle selälle hiljeni tuuli yhtäkkiä melkein kokonaan, jonka tähden Emma vähän ajan perästä antoi palvelijan laskea purjeen alas. Mutta tuskin oli se tehty, kun äkkiä nousi oikea hirmumyrsky rankkasateineen ja kiidätti veneen huolimatta soutajan ponnistuksista yli suuren selän vastaista rantaa kohti paiskaten sen rantaan, joka onneksi ei ollut kivikkoinen. Jos purjeen laskemista olisi vähääkään viivytetty, niin kai vene olisi kaatunut ja kesämme päätynyt hyvin surullisesti. Nyt pääsi Emma apulaisineen vain säikähdyksellä, sillä ilma tyyntyi ja sade lakkasi kohta, ja iloisina tapasimme toisemme Savonlinnassa ja teimme yhdessä onnellisesti paluumatkan Moinsalmelle, josta sitten jonkun päivän päästä höyrylaivalla kaikki matkustimme Viipuriin.

Moinsalmen matkoiltani kannattanee vielä mainita että kerran tapasin Savonlinnassa U. Suomettaren päätoimittajan Viktor Löfgrenin (sittemmin Lounasmaa), jolloin tuli puheeksi Leo Mechelinin juhliminen hänen 24 päivänä marraskuuta 1889 täyttäessä 50 vuotta. Lausuin silloin kummastukseni, että eräät suomenmielisetkin, niitten joukossa Löfgren itse, olivat ottaneet osaa Mechelinin kunniaksi toimeenpantuihin päivällisiin, vaikka mies aina oli seissyt ja toiminutkin suomalaisuuden vastustajain puolella. Vähän nolona yritti Löfgren puolustautua sillä, että olihan Mechelinillä ansioitakin, mm. meidän valtiollisen aseman selvittämisessä. Asia mielestäni ei ollut puolustettavissa, sillä suomenmielisten osanottoa Mechelinin juhlimiseen voitiin tulkita ja epäilemättä tulkittiinkin niin, että miehen toiminta ylipäänsä hyväksyttiin myös kansallisella puolella, mikä tietysti ei ollut asian laita.

Tohtori A.A. Granfeltilta - tunnetulta raittiusasianharrastajalta - sain vastaanottaa heinäkuun 14 päivänä 1890 päivätyyn kirjeeseen, josta tähän jäljennän seuraavat pääkohdat:

"Nyt ovat raittiusmiehet päättäneet yrittää, voisivatko taivuttaa Teidät toimimaan nimenomaan raittiusasian hyväksi. Turun yleisessä raittiuskokouksessa valittiin komitea tarkastamaan yhtä ja toista, mutta pääasiassa miedomprien juovutusjuomain myyntiä koskevia asetuksia ja luomaan motioniehdotuksen siitä ensi valtiopäiviä varten. Koetan muiden avulla saada luoduksi suunnitelman tällaista uutta asetusta varten, joka suunnitelma sitten pantaisiin kiertämään niiden välillä, jotka lupaavat apuansa..... Nyt uskallan kysyä saammeko kutsua Teidät komitean jäseneksi, ja otatteko ainakin tällä tavoin ollaksenne avullisena.....

Odotan vastausta ja suostuvaa vastausta."

En ole paperieni joukosta löytänyt mitään konseptia siihen vastaukseen, jonka epäilemättä annoin tuohon Granfeltin kirjeeseen. Sen vain muistan, etten ole missään kirjeessä mainitun tapaisessa komiteassa istunut enkä muista lieneekö sellainen komitea sittemmin jotakin toimittanut. On mahdollista että minun virkatehtävieni tähden tahi ehkäpä sen kautta että tulin määräytyksi jäseneksi erääseen toiseen valtion asettamaan komitean, täytyi kieltäytyä ensin mainitun komitean työstä, jota, vaikken kuulunutkaan mihinkään varsinaiseen raittiusseuraan, kuitenkin suosin.

Käkisalmissa silloin asuvalta kauppiaalta Juho Lallukalta sain heinäkuun 26 päivänä 1890 kirjoitetun näin kuuluvan kirjeen:

"Rohkenen täten kysyä Teiltä, kun täällä on aikomuksemme asettaa Teidät ehdokkaaksi kaupunkimme valtiopäivämiesvaaleissa, josko Te otatte tämän toimen vastaan siitä palkkiosta kun vastaehdokas tuomari V. Gummerus meidän pormestari Steniuksen puheiden mukaan ottaisi 8 markasta päivän. Tämä liian alhainen palkkio on semmoinen viehätys, joka muutoinkin täpärän vaaliratkaisun saattaa viedä voiton Gummeruksen puolelle. Kun saamme Teiltä lähemmät tiedot asiassa, niin ryhtyisimme valmistelemaan asiata paikkakuntamme sanomalehdessä, jään odottamaan arvoisaa vastaustanne."

Tähän kirjeeseen vastasin minä heti seuraavaisesti:

"Vastaukseksi kirjeeseen viime kuun 26 päivästä pyydän saada huomauttaa että 6 tahi 8 markan päiväpalkka valtiopäivämiehelle, joka ei ole kotoisin Helsingistä, on niin vähäinen, ettei edes vaatimattomin henkilö voisi tulla sillä toimeen Helsingissä. Kun en voi luulla muuta kuin että Te, Herra Kauppias, varsin hyvästi olette oivaltaneet tämän seikan, niin olen varma että Te jo lähettäessänne kirjeenne arvasitte minkälainen vastaukseni tulisi olemaan, varsinkin kun epäilemättä tiedätte, etten ole mikään rahamies sekä että virkamiehen, ollessaan poissa virastaan, täytyy palkata virantoimittaja, johon menisi enemmän kuin koko Käkisalmealainen valtiopäivämiespalkkio. Kiittäen siis minulle osoitetusta kunniasta piirrän kunnioituksella."

Kun Lallukan kirje oli osoitettu Viipuriin, mutta minä olin silloin Moinsalmella, kului muutamia päiviä ennenkuin kirje saapui käsiini ja sentähden sai Lallukkakin odottaa vastaustani, jonka tähden hän saatuaan tietää osoitteeni elokuun 6 päivänä kirjoitetussa kirjeessä uudestaan kysyy:

"Jos Teidät onnistuisimme saada kaupunkimme edusmieheksi valtiopäiville, niin minkälaiseen päiväpalkkaan te voisitte suostua ottamaan toimen vastaan, sillä tämä kohta on kaupungissamme suurena haittana asian ratkaisulle, etenkin kun kaupunkimme pormestari on selittänyt ehdokkaasta hra V. Gummeruksesta että hän ottaa toimen vastaan 8 markasta päivän. Tämä mitätön päiväpalkka saattaa monen kallistumaan sinne puolelle, vaikka muutoin äänestäisikin kansanvaltaisuuden puolueen ehdokasta. Me emme voi Teitä ajatellakaan niin vähäisestä päiväpalkkiosta, kuitenkin tahtoisimme edeltäkäsintietää minkälaiseen palkkioon Te tyytyisitte, sillä ajatuksemme on saada muutoin tämä kohta asetetuksi, ettei palkkio, tulisi vaikeuttamaan vaalin tuloksia ..."

Ennenkuin tuo viimeinen kirje saapui perille oli kauppias Lallukka nimimerkillä J. L.-ka Käkisalmissa ilmestyvässä "Vuoksi" nimisessä lehdessä ehdottanut minua kaupungin edustajaksi ja siinä myös maininnut jotain vaatimuksistani valtiopäivämiespalkkion suhteen. Siihen nähden kirjoitin tuohon Lallukan toiseen kirjeeseen näin kuuluvan vastauksen:

"Toivossa Teidän jo saaneen vastaanottaa kirjeeni viime viikon alkupäiviltä, en tarvinne kirjeenne johdosta tämän kuun 6 päivästä lisätä muuta kuin mainita että katson kokonaan sopimattomaksi tehdä minkäänlaisia lupauksia valtiopäivämiespalkkion suhteen, yhtävähän kuin koskaan voisin vastaanottaa muuta kuin mitä valtiopäivämiehelle laillisesti palkkiona tulee. Tästä syystä täytyykin minun nyt pyytää teitä panettamaan Vuoksen ensi numeroon myötäseuraava oikaisu viime numerossa olleeseen minua yli ansioni ylistävään kirjoitukseenne, kun ehkä moni on siitä voinut tulla siihen johtopäätökseen, että olen tehnyt jonkunlaisia lupauksia mainitun palkkion suhteen."

Kirjoitukseni Vuoksi lehteen oli näin kuuluva:

"Vuoksen lehden toimitukselle.

Lehtenne viimelauantain numerossa olleen "Valtiopäivämiesvaalit" nimisen kirjoituksen johdosta, jossa kirjoituksessa nimimerkki J. L.-ka tekee minulle sen kunnian että ehdottaa minua valittavaksi Käkisalmen kaupungin edustajaksi tulevilla valtiopäivillä, katson velvollisuudekseni ilmoittaa etten ole tehnyt minkäänlaisia lupauksia valtiopäivämiespalkkion suhteen."

Mitenkä tuon vaaliasian kanssa sitten kävi selviää Arnold veljelleni syyskuun 11 päivänä 1890 kirjoittamastani kirjeestä, josta sentähden tähän suomennan seuraavan osan:

"Olet kai sanomalehdistä nähnyt että olin Käkisalmen kaupungissa asetettu valtiopäivämiesehdokkaaksi, mutta etten saanut äänten enemmistöä puolelleni. Siihen luulen vaikuttaneen, että edeltäpäin ilmoitin etten tulisi tyytymään siihen 7 markan päiväpalkkaan, jonka he tarjosivat ehdokkaalleen. Hyvin mahdollista on etten minä siitä huolimatta olisi saanut äänten enemmistöä minua kun ei lueta "vanhojen fennomaanien joukkoon, joilla vastaiseksi on suurin kannatus meidän pienissä kaupungeissamme."

Viimemainitusta kirjeestä suomenna tähän vielä seuraavat yleisiä asioita koskevat kohdat:

"Eilen pitivät Hovioikeuden virkamiehet jäähyväispidot Villy Caloniukselle, joka kohta muuttaa Helsinkiin astuakseen prokuraattorinvirkaan. Varmaa on että olisi mielellään nähty että

perusteellisempi ja vakavampi mies kuin Villy Calonius olisi tullut valituksi tuolle vastuunalaiselle paikalle. Hyvä ja nokkela pää hänellä kyllä on ja ehkäpä häneltä ei myöskään tule puuttumaan hyvää tahtoa, ja silloinhan kaikki voi käydä paremmin kuin nykyään uskalletaan toivoa..... Sanomalehdistä kai olet saanut tietää kenraalikuvernöörimme matkoista ja puheesta Kuopiossa. Tuskin olisi voinut pahemmin hölmötellä kuin hän nyt, ja onkin hän saanut siitä kuulla joka taholta. On vaan kummasteltu että sanomalehdet ovat saaneet niin vapaasti arvostella hänen puhettaan. Saas nähdä tuleeko kaikki tämä saamaan enempiä seurauksia. Muuten arvellaan ettei minkäänlaisiin lisätoimiin tuli- ja raha-asiassa tulla ryhtymään, vaan että kaikki saa jäädä ennalleen. Hyvä jos niin kävisi."

Palattuamme Moinsalmelta kotikaupunkiimme ryhdyin, kotielämän sujuessa tasaista menoaan, hoitamaan virkaani hovioikeudessa. Työni siellä tuli kuitenkin kohta keskeytetyksi, sillä lokakuun 2 päivänä 1890 annetulla senaatin määräyksellä kutsuttiin minut jäseneksi komiteaan, jonka tuli laatia uusi työjärjestys maamme hovioikeuksille. Tämän komitean istunnot oli pidettävä Turussa, jossa komitean puheenjohtaja asui, ja matkustin minä sinne lokakuun 21 päivänä.

Saman kuun 26 päivänä Arnold-veljelleni kirjoittamastani, alkuoloani Turussa kuvaavasta kirjeestä suomennan tähän seuraavat osat:

"Tuskin olet ennen saanut kirjettä vanhasta Turun kaupungista. Kohtalo on nyt vienyt minut tänne ..... Käytän sunnuntain minulle suomaa vapautta komitean työstä pakinoidakseni kanssasi. Asun hotelli Phoenix'issä. Komitea, johon kuuluvat paitsi minä Hovioikeudenneuvos Procopé täältä Turusta ja Hovioikeudenasessori Stenbäck Vaasasta, molemmat iältään minua vanhemmat, on viime torstaista alkaen joka päivä kokoontunut Procopén luona, joka on sen puheenjohtajana. Sekä hän että Stenbäck olivat miellyttäviä henkilöitä, jonka tähden työ komiteassa tuntuu aika mukavalta. Kuinka kauan työmme tulee kestäämään ei vielä voi päättää, mutta mahdollista on etten pääse kotiin ennenkuin loppupuolella tulevaa kuuta .....

Turku on aika kaunis kaupunki leveine säännöllisine katuineen ja siellä täällä olevine puistoineen. Paikoittain kohoo keskellä kaupunkia korkeita kallioita, jotka ovat osaksi rakennettuja, kuten tähtitornivuori, jossa seisoo entinen tähtitorni aika komean näköisenä, osaksi rakentamattomia ja paljaita, mikä antaa kaupungille vaihtelevan näön. Uljas tuomiokirkko tätä paljon lisää. Koko joukko pulskia korkeita kivitaloja koristaa myös kaupunkia eikä niistä hotelli, jonka neljännessä kerroksessa asun, ole pienimpiä. Näköalani on yli torin, jonka vieressä hotelli sijaitsee, aina tähtivuorelle ja tuomiokirkolle asti, mikä paljon lisää viihtymistäni täällä. Sääli vaan että puut täällä lukuisissa yksityisissä ja yleisissä puistoissa jo ovat kadottaneet vehreytensä. Jos niin ei olisi laita, niin luulen että näköala ikkunastani olisi oikein viehättävä."

Miten Turussa ollessani suhtauduin työtovereihini näkyy seuraavasta otteesta 30 päivänä lokakuuta 1890 Emmalle kirjoittamastani kirjeestä:

Procopé pyysi meitä illaksi hänen luo, jonne minun siis kohta on mentävä. Tunnustan että minä mieluummin menisin esimerkiksi (Tohtori) A.W. Jahnssonin luo, jossa saisin purkaa sydäntäni vaaliasiamme johdosta; mutta täytyyhän kutsua noudattaa, ja toivon kyllä tulevani viihtymään

sielläkin, sillä isäntäväkeni on ystävällistä väkeä. Täytyy vain välttää kaikkia puolueasioita. Tästä syystäkin tuntuukin elämäni täällä niin kummalliselta, oudolta, aina kun pitää liikkua varovaisesti; sillä ymmärräthän etten millään muotoa tahtoisi rikkoa sitä sopusointua, joka nyt vallitsee komiteamme jäsenten kesken."

Liitänpä tähän vielä pätkän toisesta Emmalle kirjoittamastani kirjeestä, osoittaen mimmoisessa naapurisuudessa oleskelin hotellissani.

"Minun täytyy kertoa vähäisen minun lähimmäistä naapureistani täällä hotellissa, sillä siitä näet millaista on istuminen täällä kamarissani. Vasemmalla puolella asuu joku ruotsalainen verkemestari rouvansa ja pienen poikansa kanssa. Herra on puhelias mies ja haastaa alituisesti kovalla äänellä niin, että ohuen seinän läpi kuulen joka sanan. Sitä paitsi hän on musikaalinen, soittaa gitarrillansa. Pikku poika on vilkas, laulelee ja hoilottelee alituisen. Rouvaa kuulee vähemmän. Vaikka ne siis ovat jotensakin meluisia, niin eivät he kuitenkaan ole minua häirinneet: tuntuu vain noin vähän kodikkaalta kun kuulee heidän iloista menoaan. Minun päälläni ylimmässä kerroksessa asuu joku pianonsoittaja. Tänä päivänä herätti hän (mies tai nainen, sitä en tiedä) minut päivällisunestani ouverturilla eräästä Mozartin operasta, joka kuului oikein hauskalta. Tästä näet että onhan minulla vähän hauskuuttakin täällä. Hauskinta kaikista kuitenkin on näin pakinoida kanssasi. Sääli vaan että vastaus tulee niin myöhään!"

Kuvatakseni suomalaisuuden tilaa Turussa siihen aikaan otan tähän 28 päivänä lokakuuta Emmalle kirjoittamastani kirjeestä seuraavat osat:

"(Turun suomalaisessa) klubissa kävin, kuten Tohtori A.W. Jahnssonille lupasin, eilen illalla. Sinne tullessani oli keskustelu täydessä vauhdissa Jahnssonin puheen johdolla. Hän otti minut vastaan ja esitti läsnäolijoille, joita oli noin parikymmentä .... Keskustelu koski kysymystä: olisiko syytä puolueella ottaa ohjelmaansa joku muu kuin kielikysymys, kun sillä semmoisenaan ei ole enää sitä merkitystä ja voimaa että se voisi saada puoluetta innolla toimimaan. Ja ehdotti kysymyksen nostaja Tohtori Kyrklund, joka puhui ruotsia, että poliittisen äänioikeuden tasoittaminen varsinkin porvarissäädyssä, mutta myöskin talonpoikaissäädyssä otettaisiin puolueen päätehtäväksi, arvelen tämän asian ajamisen olevan omansa saamaan innostuksen puolueessa nousemaan voimaan. Tästä keskusteltiin sitten kauan. Parhaat puhujat olivat veljekset Rehtori ja Tohtori Melander ja maisteri E. Almborg, joka viimeksi mainittu arveli, että entinen programmi oli ylläpidettävä, varsinkin kun sillä vielä on voimaa pitämään puoluetta koossa, ja tehtävä, kielikysymyksenä, vielä ei ole loppuun ratkaistu. Melanderit taas arvelivat itse suomalaisuuden asian olevan oikeastaan köyhemmän kansan kohottamista yhdenvertaisuuteen rikkaimpien rinnalle, joten se siis oikeastaan oli köyhälistökysymys; mutta arvelivat olevan liian aikaista tuoda tuota vielä esille, sillä silloin eroaisivat puolueesta rikkaat, joitten apua vielä tarvitaan jne. Keskustelua päätettiin jatkaa 2 viikon päästä. Se venyikin vähän liian pitkäksi. Useasti teki minun mieli lausua ajatukseni, vaan luulin kuitenkin parhaaksi ensi iltana olla vain kuulijana. Keskustelun jälkeen pakinoin erittäin kanssa Turun oloista, vaikka siitä ei tullut juuri sen hauskeempaa; keskustelu näkyy väsyttäneen enemmän. Toiset istuutuivat korttipöytien ääreen. Ruotsia kuului enemmän kuin suomea ja näytti siltä kuin olisi katsottu vähän oudoksi että minä käytin suomea tavallisessa pakinassa. Kaikki osoitti että oltiin Turussa. Minä kyllä sanoin heille, ett'ei ruotsin käyttäminen tule kysymykseenkään meidän (Viipurin) klubissa."

Komitean tehtävän saimme suoritetuksi marraskuun alkupäivinä, lieneekö ollut 3: s. Tarkoitus oli saada toimeen sellainen muutos hovioikeuksien työtapaan, että asiat saataisiin pikemmin ratkaistuksi ja päätökset nopeammin valmiiksi kirjoitetuksi. Tiesimme kyllä että hovioikeuksien jäsenet ylipäänsä toivoivat uuden työjärjestyksen laatimista saman suuntaiseksi kuin Ruotsin hovioikeuksissa, jossa työ pääasiallisesti oli sälytetty alempien virkamiesten eikä hovioikeuden jäsenien, tuomarien, niskoille. Mutta kun oli tunnettua että työn laatua Ruotsin hovioikeuksissa pidettiin heikompana kuin meidän hovioikeuksissa, johon tuon työnjaon juuri sanottiin olevan syynä, niin komitea ei voinut ohjata työtänsä tuohon toivottuun suuntaan, vaan koetti saavuttaa tarkoituksen - työn jouduttamisen - siten että hovioikeuden jäsenten työvelvollisuutta lisättiin, mikä komitean jäsenten mielestä kyllä kävi laatuun, kun heidän kokemuksensa mukaan hovioikeuksien jäsenten siihen astinen työtaakka ei suinkaan ollut liian suuri. Mutta kun komitean mietintä, jonka tarkistamista varten komitea kokoontui uudelleen Turussa eräiksi päiviksi joulukuun alkupuoliskolla, sitten lähetettiin hovioikeuksiemme tietoon, niitten lausuntojen antamista varten, pani niissä jäsenten enemmistö kovan protestin mietintöä vastaan, josta oli seurauksena ett'ei senaattikaan, jonka asiana oli vahvistaa mietintö, hyväksynyt sitä, vaan jätti asian jonkun ajan päästä uuden komitean tehtäväksi, jonka komitean Ruotsin hovioikeuksien mukaan tekemä ehdotus sitten asianomaisesti vahvistettiin.

Kuvatakseni yleisiä olosuhteitamme edellämainittuna aikana otan tähän äskensanotusta Arnold-veljelleni lokakuun 26 p. 1890 kirjoittamastani kirjeestä vielä seuraavat osat:

"Valtiollisissa oloissamme on sattunut tyyneys. Kunhan vaan se osoittaisi, ettei niitä uhkaavia toimenpiteitä, jotka saivat alkunsa tämän vuoden ensi aikoina, aiota viedä pidemmälle ..... Valtiopäivämiesvaali niitä seuranneine eloisuuksineen ovat nyt myös jo ohi. Viipurissa kuitenkin tapahtuu huomenna toiset vaalit, nimittäin kaupunginvaltuutusmiesten, niitten sijaan, jotka toimitettiin viime joulukuussa ja joissa minäkin tulin valituksi, mutta jotka vaalit nyt vihdoin viimeinkin senaatti perinpohjaisen miettimisen jälkeen on kumonnut. Senaatin päätös ei ollut läheskään yksimielinen ja epäilemättä ovat puoluenäkökohdat päässeet vaikuttamaan. En luule suomalaisen puolueen huomenna voittavan, sillä usea vähemmän innostunut henkilö, joka viimeeksi äänesti meidän kanssamme, luultavasti pelkää joutuvansa samanlaisiin rettelöihin kuin ruotsinmielisten viimeksi toimeenpanemat, ja sentähden pysyy poissa vaalista."

Erehdyin kuitenkin tuossa luulossani. Vaalikomitean tarmokas toiminta oli saanut lukuisat vaalimiehet liikkeelle ja suomenmieliset saavuttivat loistavan voiton, joten minäkin jäin valtuuston jäseneksi.

Saatuani tiedon tuosta voitosta kirjoitin lokakuun 30 päivänä Emmalle edellämainitun kirjeen, josta tähän otan seuraavan kappaleen:

"No todellakin ovat suomenmieliset voittaneet Viipurissa! Luin sen päivällisen aikana Åbo Tidningissä. Iloissani menin heti telegraffi konttoriin ja lähetin (Viipurin sanomain silloiselle päätoimittajalle) Matti Kurikalle, joka kuului vaalikomiteaan, näin kuuluvan sähkösanoman: Eläköön vaalikomitea, eläköön!"

Olisipa hauska nähdä meikälaisten iloisia ja svesien surullisia naamoja ..... Mitähän svekomaanimme nyt ajattelevat, kun valtansa on luistamaisillaan heidän käsistä. Voi toki sitä surua ja parkua! ..... Oikein teki minun mieleni hyppiä kun luin tuon uutisen Åbo Tidningistä."

Tärkeä tapahtuma perheessämme loppupuolella vuotta 1890 oli vanhimman lapsemme Elli-tyttäreemme konfirmeeraus. Rippikoulua kesti koko sen ajan kuin oleskelin Turussa. Kun Emma lokakuun 28 päivänä kirjoittamassaan kirjeessä oli sanonut yhä olevansa kahden vaiheilla ottaisiko hänkin osaa Herran ehtoolliseen silloin, kun Elli astuisi alttarin eteen, vastasin tähän seuraavan marraskuun 2 päivänä kirjoittamassani kirjeessä seuraavaisesti:

"Puhut tuosta ehtoollisella käymisestä Elliä kun konfirmeerataan. Se on kyllä ikävää, ettei voi olla varmaa vakaumusta tuossa asiassa. Jumalan edessä on totuus ja suoruus ainoa valittava tapa. Siis on niin meneteltävä kuin hyvä omatunto sallii. Jos ei voi uskoa, niin ei liene oikein näyttäytyä maailman edessä uskovaiselta. Jätän muuten asian itsesi päätettäväksi. Ehkä saamme siitä vielä suullisesti keskustella, jos ehdin kotiin ennen Ellin konfirmationia."

Muistaakseni ehdinkin ajoissa kotiin ja polvistuimme me vanhemmatkin samalla kertaa kuin Ellikin alttarin eteen nauttimaan Herran pyhää ehtoollista.

Pääkaupunkiin syksyllä 1889 perustettu toisen jokapäiväisen sanomalehden "Päivälehdessä" esiintyminen ei ollut läheskään kaikkia sen lukijoita tyydyttänyt, ja pelättiin ettei sen tähden tulisi pysymään elossa, jos ei saataisi suunnassa muutosta. Päätettiin sentähden perustaa osakeyhtiö, joka ottaisi lehden omakseen. Kannattaisi sitä ja siis saisi määrätä lehden suunnankin. Minäkin merkitsin eräitä osakkeita tuossa yhtiössä ja marraskuun ensi päivinä Helsingissä pidetyssä yhtiön perustavassa kokouksessa, jossa minä en kuitenkaan voinut olla saapuvilla, kun silloin vielä olin Turussa komitean töissä, tulin minä valituksi jäseneksi yhtiön hallintoneuvostoon. Marraskuun 4 päivänä kirjoittamassaan kirjeessä ilmoitti Eero Erkkö minulle tuosta vaalista, lisäten: "Kun on mitä pikemmin pyrittävä täyteen järjestykseen, olisi tarpeen että hallintoneuvosto kokoontuisi niin kohta kuin suinkin valitsemaan johtokuntaa, päätoimittajaa ja muuten lehdestä päättämään. Minua on sen vuoksi pyydetty ilmoittaman että hallintoneuvoston ensi kokous pidetään maanantaina t.k. 10 päivänä klo ½ 9 Kämpin ravintolassa. Jos sinulle suinkin sopisi, niin kyllä olisi hyvä jos tulet ..... (Yhtiö) kokous oli hyvin onnistunut samoin kuin osakekirjoituskin, joka on käynyt paremmin kuin voitiin toivoa sekä täällä Helsingissä että maaseudulla ..... Olisi erittäin hauska, jos voisit asettaa niin että pääsisit kokoukseen. Toivon että kuitenkin tulet."

Matkustin sitten tuohon hallintoneuvoston kokoukseen ja saavuttuani Helsinkiin lähetin vähän ennen kokouksen alkua Emmalle kirjeen, josta tähän otan seuraavat kohdat:

"Kysäsin (lakitieteenkandidaatti Lauri) Kivekkäältä telefonissa oliko asianajokonttorissaan, ja olikin, jonne sitten menin, ja päätimme tavata toisemme K:n kortteerissa Kaivopuistossa kello 4 päivällisellä ..... Rouva (Ida Ahlberg) ollen alussa yksin kotona, otti minut ystävällisesti vastaan. Kohta tuli Kivekäskin kotiin. Syötiin sitten päivällinen, johon otti osaa professori Hellsten, hiljainen vanha herra. Keskusteltiin vilkkaasti lehdestä. Joka haaralta on tullut ankaria muistutuksia ettei saa olla Päivälehdessä jatkona, sillä P-lehti on tahrannut siveellisen maineensa

- juuri sitä kuin minä ja sinäkin olemme luulleet yleisön arvelevan. Tästä syystä pelkää Kivekäs, että jos uuden lehden päätoimittajaksi otetaan Eero Erkko, niin kaikki menee myttyyn, sillä osakkaat vetäytyvät pois koko tuumasta: ja jos rahoja ei saada, niin ei käy uudenkaan lehden perustaminen vielä vähemmin Päivälehdessä huonojen affäärien korjaaminen. Taisi olla hyvä että tulin tänne siitäkin syystä ..... Nyt on meneminen kohta kokoukseen. Saas nähdä kuinka siellä käy."

Tarkemmin en muista missä määrin otin osaa kokouksen menoon, minä kun en ole löytänyt siitä minkäänlaisia muistiinpanoja, enkä liene sellaisia tehnytäkään.

Syksyllä 1890 sai alkunsa seikka, joka seuraavan vuonna vaikutti erään tärkeimmän käänteen elämässäni. Eräänä päivänä, muistaakseni syyskuun loppupuolella, tuli luoksemme principaalini niiltä ajoilta, jolloin aloin lakimiesurani, Laamanni A.I. Cajanderin rouva "Tant Emelia", kuten me häntä puhuttelimme, ja ilmoitti miehensä, joka silloin oli Rannan tuomiokunnan tuomarina, aikovan ottaa eron tuosta virastaan, josta "Tant Emelia" tahtoi antaa minulle tiedon, kun hän ja miehensä arvelivat tuon tuomarinviran niin hyvin sopivan minulle. Tuo ystävällinen huomautus panikin minut asiaa miettimään. Olin kyllä äsken tullut ylennetyksi hovioikeudenneuvokseksi ja sen kautta saanut palkanlisäyksenkin noin pari tuhatta markkaa; mutta perheeni jäsenten monilukuisuus teki kuitenkin, että tuolla lisätyllä palkalla oli vaikea tulla toimeen. Rannan tuomiokunnan tuomarin palkkaedut nousivat ainakin kahteenkymmeneentuhanteen vuodessa. Viihdyin kyllä varsin hyvin silloisessa virassani ja tiesin myös, että tuossa maatuomarinvirassa tulisi minun kannettavaksi paljon suurempi työtaakka kuin hovioikeudenvirassani; mutta kun luulin jaksavani kantaa tuon lisätyinkin työtaakan, varsinkin kun samalla pääsisin vapaaksi niistä taloudellisista huolista, jotka ovat riittämättömän palkan seurauksia, niin päätin ilmottautua hakijaksi tuohon maatuomarinvirkaan, jonka sitten, Cajanderin saatua pyytämänsä virkaeron teinkin. Hovioikeus, jonka asiana oli tehdä ehdotus virkaan, asetti minut ensi sijalle. Minua pidettiin sielläkin sopivana virkaan sen tähden, että osasin venettä ja saksaa, jota kielitaitoa tarvittiin sanotussa melkein Venäjän raja-alueen ulottuvassa tuomiokunnassa, jossa sitä paitsi asui paljon venäläisiä ja saksalaisia.

Kun olin tullut ehdotetuksi ensi sijalle eikä toisista viran hakijoista kukaan ollut minua muutenkaan ansiokkaampi, voin siis olla jotensakin varma siitä, että tulisin virkaani nimitetyksi.

Odottaessa mainitun virkaannimitysasian ratkaisua hoidin 1891 alusta edelleen hovioikeudenneuvosvirkaani totuttuun tapaan, toimien muissa yleisissä asioissa samoin kuin ennenkin. Valtiolliset olosuhteemme olivat huolestuttavat, sillä idästäpäin tehtiin alituisia hyökkäyksiä itsenäisyyttämme vastaan. Tämä seikka antoi minulle aiheita avatessani helmikuun 3 päivänä 1891 Viipurin kirjallisuusseuran vuosikokouksen pitää näin kuuluvan puheen:

"K. K. Ihmiskunnan vaihteita ikivanhoista ajoista kuvaava historia osoittaa, että niin kauan kuin joku kansa, olkoonpa se vaikka kuinka pieni, pyrkii henkisesti alalla eteenpäin väsymättä, veltostumatta, on sen olemassaolo turvattu. Vaikka kuinka kovat onnet sitä kohtaisivat, vaikka



se välistä vaipuisikin maahan nääntyneenä melkein kuolemaan asti, niin se tuolla sammumattomalla henkisellä voimallaan uudelleen kohottaa päänsä pystyyn, ja tuo kova kohtalo, ilmestyköönpä se sitten kuinka ankaran sorron muodossa, on tuottanut sille vain hyötyä, sillä sen kautta on sen luonto vaan yhä enemmän karaistu; ja suotuisamman ajan koittaessa nähdään sen, kärsimyksissään saavutetun laajemman kokemuksen avulla, yhä nopeammin astuvan eteenpäin niin hyvin henkisen kuin myös, sen kautta juuri, aineellisenkin edistyksen tiellä.

"Nyky aika on omiansa johdattamaan mieleemme edellämäinitsemani historiallisen tosiasian; ja epäilemättä moni kansani kysyy, onko Suomen kansa tuollainen elinvoimainen kansa? Mitä kertovat sen aikakirjat, mitä osoittavat nykyajan tapahtumat? Kovin paljon sen vanhemmista ajoista ei tiedetä. Mutta tiedetään toki yksi tosiasia. Tämä kansa se on; joka ennenmuinoisina aikoina on luonut eepillisen runosarjan, semmoisen, jolle tuskin minkään kansan eepos vetää vertoja; tämä kansa se on, joka vuosisatojen, ehkä vuosituhansien vierieissä on jaksanut sen muistissaan sukupolvesta sukupolveen säilyttää, kunnes se vihdoinkin edellisempien aikojen tultua kansan omien poikien kautta tuotiin piilopaikoistaan iki-ilmoille kaiken maailman katsottavaksi, kuultavaksi ja ihailtavaksi. Ja tämä kansa se on, joka vuosisatojen vierieissä on luonut nuo Kantelettareen kootut ajatusrikkaat, syvämieliset lyyrilliset ym. laulut, joita kansan keskuudessa syntyneet runoilijat yhä viimeisiin aikoihin asti ovat rikastuttaneet. Ja uusimman ajan koittaessa, kun kansan kieli on päässyt vuosisatoja kestäneistä kahleistaan vapaasti kehittymään kaikilla sivistyksen aloilla, on itse kansan syvissä riveissäkin alkanut kehkeytyä yhä enemmän taidekirjallisuuteen päin pyrkivää runo- ja kertomakirjallisuutta. Sen ohessa on varsinainen taidekirjallisuutemme nopein askelein rientänyt muun maailman taidekirjallisuuden rinnalle ja joka hetki osoittaa vain lakkaamatonta ahkeraa työtä ja edistystä tällä alalla. Vanhojen uupuneitten tahi jo kaatuneitten urhojen sijaan on astunut joukko nuoria, parhaissa voimissaan olevia työntekijöitä, antaen varman takeen siitä, ettei työ ja esitys tällä alalla tule kohta uupumaan tahi lakkaamaan.

Muilla kansamme sivistysaloilla huomaamme samaa väsymätöntä pyrkimystä eteenpäin. Puhumattakaan kansan uskonnollisista suhteista, jotka ilmitulleitten moninaisten eriäväisten mielipiteitten kautta osoittavat erittäin valveilla olevaa miettimistä tässä ihmiselle kaikkein tärkeimmässä kysymyksessä, käypi kansan sivistyshalu yhä selvemmäksi kunnissamme yhä vaan lisääntyvistä kansakouluista sekä niistä riennoista kansanopistojen perustamiseksi, jotka viime aikoina ovat tervetulleet päivän kysymykseksi. Ja vihdoinkin, huolimatta tuosta taantumuksesta hallituspiireissämme osoittavasta määräyksestä koulumaksujen suhteen, joka tarkoittaa köyhäin sulkemista pois oppineelta uralta, ovat oppikoulumme yhä vaan täpösentäynnä suureksi osaksi kansan syvistä riveistä lähtenyttä tiedonhaluista nuorisoa.

Voisin vielä viitata muihin sivistyssuhteisiimme, mutta kun ne eivät niin läheisesti koske seuramme työalaa, niin voinen jättää ne sikseen. Luulenpa jo mainitsemistanikin tosiasioista käyvän selville, että Suomen kansassa vielä löytyy sen verran henkistä elinvoimaa, että se on täysin oikeutettu jatkamaan olemustaan omantakeisena kansana.

Toivomuksella, että tulevaisuus, tuokoon se meille muassaan vaikka kuinka kovia koetuksia, on tämän arveluni vahvistava, pyydän saada alottaa tämän vuosikokouksemme."

Silloin voimassa olevan valtiopäiväjärjestyksen mukaan luettiin äänet kaupunkien valtiopäivämiesvaaleissa "veroäyryjä tahi niitä muita perustuksia myöten, joita noudatetaan määrättäissä, mitä minkin valitsijan tulee maksaa kaupungin kassaan yleisiä tarpeita varten", mutta "jos kaupungin vaalioikeutetut asukkaat tahtovat saada muutosta vaalin tavassa ja järjestyksessä", niin saivat he siihen suostua. Viipurinkin kaupunki oli tehnyt tällaisen "suostumuksen", jonka mukaan korkein äänimäärä, jota vaalimies sai käyttää oli 25. Kansallismielissä piireissä katsottiin suotavaksi että korkein äänimäärä saataisiin alennetuksi kymmeneen (10), jonka tähden useassa kaupungissa tehtiin ehdotuksia siihen suuntaan. Niinpä Viipurissakin kevättalvella 1891 eräät kansallismieliset, minä niitten mukana, antoivat kaupungin maistraatille anomuksen, jossa pyydettiin asian esille ottamista raastuvan (=kunnan) kokouksessa. Kokous pidettiin huhtikuun 1 päivänä, ja minäkin esiinnyin asian puolustajana. Ruotsinmieliset tietysti kovasti vastustivat ehdotusta; ja kun asiaa ratkaistaessa äänestettiin tuon entisen säännön mukaan, joka määräsi 25 ääntä korkeimmaksi äänimääräksi, niin oli luonnollista, että uudistusehdotus hylättiin. Kaupungin ruotsinkielisessä lehdessä "Viborgsbladet"issa kerrottiin riemulla tuosta tuloksesta, vieläpä koetettiin pilkata asian puolustajia, jossa tarkoituksessa mm. vääristeltiin minun esitystäni sanotussa raastuvankokouksessa. Tämän johdosta panetin minä tuohon sanomalehteen puolustuskirjoituksen.

Ensiksi siinä huomautin että, ollen yksi anomuksen tekijöistä, pidin velvollisuutenani osoittaa mitkä syyt olivat saaneet minut yhtymään tuohon anomukseen. Muualla sivistyneessä maailmassa, missä on olemassa valtiollinen äänioikeus, oli ylipäänsä sääntönä, että jokainen äänioikeutettu saa äänestää vain yhdellä äänellä. Oliko olemassa mitään, mikä meillä antaisi aiheita poikkeamiseen tuosta normista. Useasti on sekä yksityisesti että julkisesti huomautettu, että meidän kansamme sivistykseen nähden ei ole alemmalla asteella kuin yleinen kansa muissa sivistysmaissa. Onhan tunnettua että esim. Ranskassa, jossa jokainen äänestää vain yhdellä äänellä, ei jokainen mies läheskään osaa lukea, kuin sitä vastoin lukutaito meillä on yleinen. Nyt kysymyksessä olevassa anomuksessa ei kuitenkaan menty niin pitkälle, vaadittiin vain nyt voimassaolevan korkeimman äänimäärän 25:den alentamista 10:een. Kymmenen ääntä vastasi meillä voimassa olevan taksoitusperusteen mukaan 4000 markan vuosituloa, eli määrää, johon aikamme korkeimmalla sivistyskannalla oleva henkilö voi tyytyä. Siis jos äänioikeutetun varallisuuden katsottaisiinkin voivan olla hänen intelligenssinsä (älyn), se on hänen kykynsä arvostella yleisiä asioita mittakaavana, olisi nyt ehdotettua äänirajaa käytettäessä täydet takeet olemassa siitä, että ainoastaan yhteiskunnan etevimmät jäsenet saisivat äänestää korkeimmalla äänimäärällä. Nyt oli kuitenkin korkeimpana äänimääränä 25 mikä oli epäkohta, kun varallisuus siten sai suuremman vaikutusvallan kuin intelligenssi, minkä piti olla ainoana tekijänä valtiollista äänioikeutta määriteltäessä. Eräillä tahoilla maamme ulkopuolella oli tahdottu uskotella, että meillä yläluokka sortaa alaluokkaa. Tähän olemme me yksimielisesti vastanneet: se ei ole totta, täällä ei ole olemassa sellaista sortoa. (Näitä sanoja minä erityisesti painostin). Me tiedämme että tuolla taholla etsitään todisteita heidän syytöksiensä näyttämiseksi. Meille pitäisi sentähden olla erittäin tärkeätä koettaa poistaa ne epäkohdat, jotka voivat antaa noille panettelijoille aseita käsiinsä. Toivon sentähden, että jokainen rehellinen kansalainen hyväksymällä ehdotetun korkeimman äänimäärän alennuksen, kiiruhtaa poistamaan tuon epäkohdan. Ne yhteiskunnan jäsenet, joille siten tehtäisiin oikeutta, tulisivat

kyllä osaamaan antaa arvoa sille uhraavaisuudelle, jota nykyisen vaalijärjestelmän suosijat siten osoittaisivat ja säilyttämään heidän tekonsa kiitollisessa muistossa.

Kuten edellisestä näkyy, eivät kansallismielisten yritykset saavuttaa enemmän äänivaltaa yhteiskuntamme kansanvaltaisille aineksille silloin vielä onnistuneet. Tällaiset vastoinkäymiset eivät kuitenkaan päässeet kokonaan lannistamaan Viipurinkaan kansallismielisten mieliä. "Suomalainen seura" oli Suomalaisen Klubin ohella se keskus, joka koetti elvyttää suomenmielisten kansallista toimintaa. Tässä tarkoituksessa seura mm. toimeenpani toukokuun 27 päivänä 1891 Tervaniemen Annanpuistossa suuren kansanjuhlan esitelmiseen, puheineen, soittoineen ja lauluineen. Minun osalleni tässä juhlassa, johon otti osaa suuri kansanjoukko, tuli pitää puhe isänmaalle. Otan tuosta puheestani, jossa aluksi kuvasin maamme luonnon kauneutta, loppuosan:

"Ja kuitenkin - ei se ole vain tämän maan ihanuus, joka meissä herättää tuon omituisen hellän tunteen. Ei, ei suinkaan. Onpa olemassa toinen paljon vaikuttavampi syy, miksi se meitä niin viehättää, miksi se panee sydämemme niin lämpimästi sykkimään: tämä maa on meidän maa, oma isänmaamme!

Isänmaamme! Oi kuinka paljon tuo ainoa sana sisältää! Se tuopi muistiimme lapsuutemme herttaiset ajat, äitimme hellyyden, isän vakavuuden, sisarusparvemme ja leikkikumppaniemme hauskuuden, nuoruutemme toiveet, miehuutemme pyrinnöt, työt ja toimet, taistelut ja voitot, ilot ja surut. Sillä jossain tämän Suomenniememme sopukassahan meidän kehtomme ovat seisseet, täällä olemme kasvaneet nuorukaisiksi, neitosiksi, täällä olemme varttuneet itsetietoisiksi kansalaisiksi. Tuolla kotipaikassamme on meille kaikki niin tuttua. Joka kivi, joka pensas, joka pengeri, joka puu on vanha tuttu ja ystävämme, johon joku hauska tahi surullinen muisto elämämme ajasta on liittynyt. Eikä vaan meidän nyt elossa olevien ajasta! Tässä samassa maassa, näillä samoilla paikoillahan meidän esi-isämmekin asuskelivat ja työskentelivät. Vuosituhansia sitten siirtyivät he näille rannikoille, kunnahille, kukkuloille, näihin lakeihin laaksoihin. Ne ne vuosisatojen vierieessä perkailivat korpemme viljelysmaiksi, rakensivat kauppalamme ja tuhannet talomme. Ne ne vähitellen muodostelivat sen yhteiskunnallisen järjestyksen, jonka suojassa me nyt nautimme rauhallista elämää. Ja nehän ne ikimuistettavat laulumme ja tarinamme, joissa tuleville sukupolville ovat säilyneet kansamme kalliimmat muistot, jaloimmat aatteet. Ja minne vain käännyimme täällä Suomenniemellämme, kaikkialta kohtaa meitä veljiä ja sisaria, joilla on samankaltaiset riennot ja pyrinnöt kuin meillä itsellämmekin, samat entisyyden muistot, samat tulevaisuuden toiveet.

Kas tässä pääsyy, miksi katsellessamme noita saaria ja salmia, kukkuloita ja laaksoja, meitä valtaa tuo hellä, lämmin tunne. Sillä kaikki tässä maassa on meidän ja esi-isiemme työtä, kaikki olemme itse oman mieleemme mukaan muovailleet. Täällä, juuri täällä on Suomen kansa kehittynyt siksi, minä se nyt on. Kaikki mitä se itsensä ja koko ihmisyyden hyödyksi on toiminut on kiintynyt juuri tähän maahan. Ja tunnemme, koko Suomen kansa tuntee, että ainoastaan täällä on sillä mahdollisuus menestyksellä ja johdonmukaisesti jatkaa kansallista kehitystään; täällä voi se parahiten täyttää sen tehtävän, jonka Luoja on sille määrännyt. Ja tämän tehtävänsä - joka on tämän maan saattaminen yhä lähemmäs sitä totuuden, oikeuden, hyvyyden ja kauneuden perikuvaa, jonka muotoiseksi ihminen luomisessa on aiottu - tämän

tehtävänsä tahtoo Suomen kansa vast'edeskin voimiensa mukaan täyttää vapaasti, omintakeisesti, sillä se tietää, että ainoastaan siten on edistys mahdollinen. Saarnattakoon meillä sieltä tahi täältä, että maamme on köyhä, että muualla on suuremmat rikkaudet saatavissa - me emme kuitenkaan hylkää tätä maata. Koetettakoon meille uskotella, että meidän lakimme ja yhteiskunnalliset laitoksemme ovat huonot ja kelpaamattomat, että ne olisivat vaihdettavat ja yhteensulatettavat muitten lakeihin ja laitoksiin - me emme sitä usko! Ainoastaan maansa ja kansansa hylkijät voivat kehoittaa meitä luopumaan omista laeistamme ja yhteiskunnallisista laitoksistamme. Näille hylkijöille ja pettureille me vastaamme yksimielisesti; ainoastaan täällä omassa rakkaassa isänmaassamme on meillä hyvä olla, ainoastaan meidän omien vuosisatojen kuluessa omintakeisesti tarpeittemme mukaan laatimamme lakien ja laitosten turvissa voimme olla onnellisia! Jos ne kaipaavat kehitystä - ja mikä inhimillinen työ sitä ei kaipaisi -, niin me itse parahiten voimme sen huomata, me itse tiedämme parahiten, miten ne ovat korjattavat ja täydennettävät.

Mutta voidaksemme antaa tarpeellista pontta tälle meidän vastauksellemme, on meidän pitäminen huolta siitä, että saatamme osoittaa kansamme todella kykenevän hoitamaan itseään, yhä korkeammalle kehittämään yhteiskunnallisia laitoksiaan, toisin sanoen, näyttää ettei meiltä puutu sitä tietoa ja taitoa, jota tähän välttämättömästi tarvitaan. Senpätähden on jokaisen kansalaisen pyhä velvollisuus ei ainoastaan kartuttaa omaa tietoaan ja taitoaan, vaan myös hankkia heikommalle veljelleen tilaisuutta tällaiseen kartuttamiseen. Sanotaan kyllä että aineellinen rikkaus antaa voimaa. Mutta se voima on kuitenkin vähäinen sen rinnalla, jonka tieto ja taito tuottaa ihmiselle. Se antaa kyvyn meille erottamaan oikean väärästä, totuuden valheesta, ja siten yhä enemmän lähenemään oikeuden ja totuuden alkulähdettä ja perikuvaa - Jumalaa -, joka läheneminen on kaiken sivistyksen tarkoitus ja päämäärä. Ja se, jolla on totuus ja oikeus - Jumala - puolellaan, se on voimakkain kaikista, se kestää kaikki koetukset.

Siis ylös jokainen kansalainen ahkeraan, väsymättömään työhön rakkaan Suomen kansamme sivistämiseksi! Käyttäkäämme kaikkia luvallisia keinoja hankkiaksemme joka kylään koulu ja kirjasto, että kansamme köyhinkin lapsi pääsee tilaisuuteen ammentaa tietoa ja taitoa, tietoa maailman rakennuksesta, tietoa koko ihmisyydestä ja sen kehityksestä vuosisatojen kuluessa - noista ihmeellisistä Jumalan töistä, joita Hän voimallaan yhä ylläpitää ja rakentaa - taitoa käyttää näitä tietojaan Jumalan ja isänmaan palveluksessa.

Kun näin väsymättömästi toimimme, kun tiedon ja totuuden valo pääsee valaisemaan pienintäkin mökkiä tässä suloisessa Suomessamme, armaassa isänmaassamme, niin silloin voimme pelvotta katsoa tulevaisuutta kohti, silloin tiedämme, etteivät mitkään maalliset vallat voi Suomen kansaa tässä maassa sortaa, sillä se valta, joka on mahtavampi kaikkia maallisia valtoja - totuuden ja oikeuden valta - sitä silloin suojelee. Tämän vallan suojelemana eläköön Suomen kansa, eläköön Suomi, Eläköön!!!"

## Uusi vaihe virkauralla

Mitään muuta kotioloissamme merkille pantavaa ei kevätkaudella 1891 tapahtunut kuin että meille helmikuun 10 päivänä syntyi pikku poikanen, joka kasteessa sai nimekseen Aarni. - Elin tavallaan väliaikaisessa olotilassa, kun joka hetki odotin nimitystäni hakemaani Rannan tuomiokunnan tuomarinvirkaan. Vihdoin, kesäkuun 26 päivänä tapahtuikin tuo nimitys, jonka kautta erosin siitä virkakunnasta - Viipurin Hovioikeudesta -, jossa olin lakkaamatta palvellut vuodesta 1870 alkaen ja aikojen kuluessa hoitanut jokaista siellä olevaa virkaa, alkaen kanslistinvirasta aina hovioikeudenneuvoksen virkaan asti, istuen siellä tuomarina, alussa apujäsenenä, lähes kymmenen vuotta.

Kun nimitykseni tapahtui, olimme jo kesäkuun alusta muuttaneet maalle kesää viettämään. Olimme vuokranneet asunnon jo edellä mainitsemani Kirkkosaarella Taipalsaaren pitäjän Jauhialan kylässä olevan Nikin tilan päärakennuksessa. Tilan omistivat silloin henkikirjoittaja Tammelandervainajan perilliset, jotka luovuttaen meille päärakennuksen itse muuttivat mäellä tilan peltojen yläpuolella olevaan "Mökiksi" kutsuttuun taloon. Kaikki tilan rakennukset samoin kuin niitä ympäröivät puutarha ja muut viljelykset olivat aika huonossa kunnossa, päärakennus kuitenkin sellaisessa tilassa, että siellä kesäaikaan aika hyvin tuli toimeen. Muuten sijaitsi talo hyvin mukavalla paikalla: aivan Saimaan vesistöön kuuluvan pienen lahdelman rannalla, noin 100 metriä pitkin korkean, tuuhean männikön peittämän hietaharjun alareunaa kulkevasta maantiestä, josta talon pihaan johti pitkin rantaa sievästi kaarteleva korkeitten koivujen, leppien, lehtikuusien ja Siperian mäntyjen varjostama ajotie, jonka reunassa venelaituri sijaitsi. Kun noustiin mainitulle maantien vieressä kohoavalle kummulle avautui siellä pohjoiseen päin avara näköala yli heti kummun juuresta alkavan pitkän "Syrjälahden" ja sen yhteydessä olevien selkien, mitkä Kirkkosaaren pohjoisrannalla ovat vedet tuo harjun länsireunassa vain noin sadan askeleen levyinen taipale erotti jo mainitusta Nikin kartanon edustalla olevasta "Nikin lahdesta". Tuo kumpu eli harju, jonne maantieltä sanotun taipaleen kohdalla johti leveä ja mukava polku ja josta nähtiin kumpaisellekin puolelle saarta, kantaa yleisesti nimeä "Pikku Punkaharju". Kun sitä paitsi nuo lahdemat ja niitten yhteydessä olevat selänteet siihen aikaan olivat hyvin kalarikkaat, niin viihdyimme hyvin kesäpaikallamme, miellyimmepä siihen niin, että vuokrasimme sen ennen kesän loppua jo seuraavaksikin kesäksi.

Uuden virkani otin kyllä vastaan jo heinäkuun lopulla, mutta pyysin samalla virkavapautta syyskuun 15 päivään asti ja sain siten oleskella perheeni kanssa maalla aina lukukauden alkuun saakka. Kodissamme kului kesä kaikin puolin tasaisesti ja pysyinkin minä siellä koko ajan, paitsi että tulin käyneeksi Lappeenrannassa silloin, kun keisari Aleksanteri III perheineen kävi siellä. Venäjällä yhä oleskelevalle Arnold-veljelleni elokuun 23 päivänä 1891 kirjoittamassani kirjeessä kerroin mm. tästä käynnistäni, josta kirjeestä tähän suomennan seuraavat osat:

"Miten kävisi mahdolliseksi kerran saada sinut tänne omaan maahan, on seikka, jota minä alituisesti aprikoin. Muuta neuvoa en minä nyt tiedä kuin että sinä useammin teet matkoja tänne, koetat tutustua henkilöihin, joilla on vaikutusvaltaa; ja olen vakuutettu että he, opittuaan lähemmin sinua tuntemaan, eivät jättäisi koettamatta käyttää sinua kotimaassa. Paikkoja kyllä löytyy, joissa tarvittaisiin sinun tiedoillasi varustettuja kelvollisia miehiä. Nykyään näyttää

kyllä vähän siltä kuin ei katsottaisi ainoastaan kelvollisuuteen, sillä eräät henkilöt, joita ei juuri voi pitää sellaisina, täyttävät tärkeimpiäkin paikkoja.

Vanha ylioppilastoverini, nykyään asessori Turun Hovioikeudessa Lindström tuli huvimatkallaan tänne Itä-Suomeen tervehtimään minua täällä Taipalsaarella, ja kun tahdoin olla kohtelias hänelle, joka halusi palata Lappeenrantaan samana päivänä kun keisaria odotettiin sinne, niin seurasin minä häntä. Sitten olinkin koko ensimmäisen keisaripäivän kaupungissa ja katselin myös jonkun matkan päässä, kuitenkin voimatta nähdä itse keisarillisia, heidän saapumistaan ja vastaanottoa. Sotajoukko, joka seisoj asemalla hurrasi tietysti kaikista voimistaan, mutta rahvas pysyi aika kylmänä, niin että matkalla palatsiin, jonne keisarilliset ajoivat, kuului ainoastaan yksityisiä hurraahuutoja. Kerrotaan että keisari, joka istui aivan totisena vaunuissaan, olisi pienelle joukolle, joka alkoi hurrata, kieltävästi huiskuttanut kädellään. Mitä minuun itseeni tulee, niin pysyttäydyin tahallani loitolla, johon paljon vaikutti ne tiedot ministerivaltiosihteerinviraston virkamiehiä ym. koskevasta laista, jotka vähän aikaa ennen keisarin tuloa sain eräältä sanomalehtimieheltä. Kerrottiin nimittäin, että ministerivaltiosihteerinvirasto muutettaisiin kokonaan venäläiseksi virastoksi; ja tämä uutinen poisti minulta halun hurrata sille, joka oli vahvistanut sellaisen lain. Olet sanomalehdistä nähnyt, että tiedot olivat liioitellut, sillä laki itse teossa tarkoittaa vain sitä, että henkilöt, jotka astuvat virkoihin sanotussa virastossa ja Kenraalikuvernöörin kansliassa, todellakin osaavat venäjää. Sanomalehtemme ainakin tulkitsevat lakia siten, että niitten "venäläisten" miesten, jotka saavat virkoja ministerivaltiosihteeristössä, täytyy olla Suomen alamaisia. Venäjän kielen määrääminen noitten virastojen ainoaksi virkakieleksi on kyllä tärkeä muutos, mutta ei pidä tehdä tätä muutosta vaarallisemmaksi kuin se on. Sillä itse asiassa onhan tähänkin asti kaikki esitetty keisarille venäjän kielellä. Eikä pidä ihmetellä, että Venäläiset tahtovat että se virasto, joka on hallitsijaa lähinnä, käyttää hänen kieltä. Jos asia ei mene sen pitemmälle, niin voimme lohduttaa itseämme.

Seuraavina kahtena keisarin vierailupäivänä en ollut Lappeenrannassa, mutta lapset (vanhimmat tyttäret) matkustivat sinne kolmantena päivänä katsellakseen paraattia. Kerrotaan että mitä pitemmälle aika kului, sitä eloisammaksi näyttäytyi yleisö, niin että hurraahuudot rahvaan puolelta jo toisena päivänä olivat jotensakin yleisiä sekä että ne voimakkaisuudessa kasvoivat ja saavuttivat huippunsa kolmantena päivänä ollen keisarillisten matkustaessa pois oikein vilkkaat. Kerrotaan myös että keisari oli ollut hyvin tyytyväinen suomalaisen sotaväkeen sekä lausunut kummastuksensa sen johdosta että venäläistäkin väkeä oli leirikokouksessa - kenraalikuvernöörin homma, väitetään. Sanotaan keisarin sanoneen tullessaan tänne tarkastamaan "suomalaista" sotaväkeä eikä "venäläistä", jota hän joka päivä oli tilaisuudessa näkemään. Lieneekö tuo sitten totta, sen jätän sanomatta. Toisena todisteena keisarin suosiosta meitä kohtaan kerrotaan keisarin, kun hän lähetti postiin erään yksityisen kirjeen, käskeneen itselleen hankkia "oikeita" suomalaisia postimerkkejä. Vieläkin kerrottiin erään keisarillisia lähellä olevan henkilön, hovimaalari Bennoisin, puhuessaan erään korkeamman suomalaisen virkamiehen kanssa sanoneen: "jos suomalaiset tietäisivät kuinka paljon keisari pitää heistä ja kaikesta suomalaisesta, niin kyllä olisivat tyytyväisiä ja turvallisia." Tuo kuuluu kaikki hyvältä ja antaa syytä luuloon että tsaari on meille suosiollinen, jota hän useasti muutenkin on osoittanut, - mutta näyttää siltä kuin löytyisi muitakin, jotka tästä

huolimatta ymmärtävät saada vihamieliset tarkoituksensa toteutetuiksi. Vielä tahdon mainita, että huhu tietää kertoa keisarin olleen kovin suutuksissaan siitä, että senaatissa, mainittua ministerivaltiosihteerinvirastoa ym. koskevaa asetusta esiteltäessä, eräät olivat äänestäessään ehdottaneet, että tehtäisiin Majesteetille esitys siitä, että asetusta soti perustuslakiamme vastaan. Ja luultiin tiedettävän että, keisari Viipurissa tapahtuvassa esittelyssä tulisi antamaan senaattoreille nuhteen. Kuitenkin olivat senaattorien ja muitten viranomaisten vastaanotossa Viipurissa sekä keisari että keisarinna osoittautuneet erittäin hyvänsuopeiksi - siis oli viimesanottukin huhu vihamiestemme levittämä...."

Palattuamme Viipuriin oli minun kohta ryhdyttävä hoitamaan uutta tuomarinvirkaani. Töitten runsauden tähden ei maatuomarimme varsinkaan suurissa tuomiokunnissa, jommoisia Rannan tuomiokunta oli, ehdi yksin suorittaa läheskään kaikkia tehtäviään, vaan täytyy hänen pitää koko liuta apulaisia, tuomarintutkinnon suorittaneita nuoria lakimiehiä. Lakimiesapulaisina minulla oli aluksi Amanda sisareni vanhin poika Viktor Falck ja Emman pikkuserkku Rafael Slöör, tunnetun ensimmäisen Shakespearen suomentajan Kaarlo Slöörin ja Emman äidin serkun Aina Ehrströmin poika. Näitten apulaisten seuramana lähdin sitten syyskuun 29 päivänä toimittamaan ensimmäisiä varsinaisia käräjiäni, jotka silloin alkoivat Uudenkirkon ja Kuolemajärven pitäjien yhteisessä kärjäkunnassa lähellä ensinmainitun pitäjän kirkkoa. Silloin tulin ensikertaa nimitykseni jälkeen likempään kosketukseen sen väestön kanssa, jonka riitojen ratkaisijaksi olin asetettu. Että minut Uudellakirkolla ainakin pitäjän johtavissa piireissä otettiin luottamuksella vastaan, osoitti minulle siellä nimitykseni jälkeen lähetetty näin kuuluva adressi:

"Herra Tuomari.

Ilolla olemme lukeneet näinä päivinä maan sanomalehdistössä kiertäneen uutisen, että Te, Herra Tuomari, olette tulleet nimitetyksi tämän kihlakunnanoikeuden esimieheksi. Olemme tehneet sen ilolla siitä syystä, että meidän aikanamme ei ole samantekevää, kuka kansan elinehtoja ohjaa, joihin varmaan oikeuden saaminen etupäässä on luettava. Tunnetulla isänmaallisuudellanne ja horjumattomalla oikeudentunnollanne olette Te, Herra Tuomari, osoittaneet, mitä nämä voimat yhden ainoan miehen sydämessä saavat aikaan, ja samalla piirtäneet nimenne monilukuisen kansalaisjoukon sydämiin. Suokoon Herra, Korkein Tuomarimme, Teille terveyttä ja voimaa tekemään työtä maamme ja kansamme eteen uudella vastuunalaisella toimialallanne; tällä toivomuksella uskallamme sanoa Teitä tervetulleeksi Rannan kihlakunnan Tuomarina.

Joukko Uudenkirkon kuntalaisia  
puolesta Herm. Summa."

Tämän yhteydessä sopii mainita, että entiset virkatoverini hovioikeudessa syksyn kuluessa pitivät minulle tavanmukaiset jäähyväispäivälliset, sekä että minä sitten vuorostani kutsuin kaikki hovioikeuden miehet sekä kaikki muutkin lakimiestuttavani, niitten muassa vanhan prinsipaalini ja edeltäjäni uudessa tuomarinvirassani laamanni Cajanderin tulijais-päivällisille, jotka olivat siitä merkilliset, että silloin viimeisen kerran kodissani yleisesti tarjosin vieraileni väkeviä alkoholijuomia. Olin jo aikaisemmin tultuani nimitetyksi maatuomariksi päättänyt lakata tuollaisten juomain tarjoamisesta ollakseni hyvänä esimerkkinä tuomiokunnan

asukkaille; mutta tilaisuudessa, jossa halusin osoittaa tovereilleni kiitollisuuttani heidän minulle näyttämästään ystävällisyydestä, en tahtonut vielä poiketa siitä tarjoilutavasta, joka silloin vielä heidän seuroissaan oli aivan yleinen.

En ollut sitten vuoden 1870, jolloin rupesin palvelemaan hovioikeudessa, istunut alioikeuden tuomarina muuta kuin jonkun yksityisen asian käsittelyssä. Kun hovioikeudessa aniharvoin sattuu asiallisten suullista kuulustelua, vaan siellä enimmäkseen asioita tutkitaan ja ratkaistaan asiakirjojen mukaan, niin tuntui nyt kyllä oudolta työ kihlakunnanoikeudessa, jossa asianosaiset enimmäkseen itse henkilökohtaisesti esittivät ja puolustivat asiaansa ja sen selvittämiseksi useimmissa tapauksessa toivat oikeuteen todistajia, joita oli valallisesti kuulusteltava. Mutta kohta minä tuohon työtapaan uudelleen perehdyin, ja työ sujui helposti ja nopeasti. Käräjiin ilmoitettiin lähes 1000 eri juttua, joten käräjät, vaikka joka päivälle jaettiin 30 á 40 juttua, tulivat kestäämään aina marraskuun puoliväliin asti, siis lähes puolitoista kuukautta. Jutut olivat kuitenkin enimmäkseen helppoja velka-asioita, jonka tähden päivän työ ei käynyt kovin rasittavaksi. Kun käräjäpaikka oli vain 9 kilometriä asemalta ja junamatka sieltä kesti Viipuriin vain pari tuntia, matkustin joka sunnuntaiksi kotiin. Noilla lyhyillä kodissakäynneillä tietysti ehdin hyvin vähän liikkua kodin ulkopuolella. Kun käräjien loputtua ja kotiin palattuani pöytäkirjain ja päätösten valmistaminen vaati alituista kirjoituspöydän ääressä istumista, niin ei silloin aikaa riittänyt paljon muihin ulkopuolella virkaa oleviin tehtäviin. Sentähden täytyikin minun suureksi osaksi vetäytyä pois sellaisista toimista, joihin en ollut virkani puolesta tai muuten laillisesti velvollinen. Niinpä luovuin puheenjohtajatoimesta Viipurin työväenyhdistyksessä, enkä voinut niin säännöllisesti kuin ennen olla läsnä suomalaisen seuran ja Suomalaisen klubin kokouksissa enkä myöskään muissa suomenmielisten satunnaisissa yhtymissä.

Moni, joka ei tarkemmin tuntenut tai ei osannut arvostella sitä runsasta työtaakkaa, jonka uusi virkani oli hartioilleni kasannut, luuli minun tulleen välinpitämättömäksi noissa asioissa, vaikka itse teossa minä suuresti kaipasin noita ennen mieltäni niin virkistäviä tilaisuuksia ja itsekin valitin, että olin pakoitettu olemaan niistä poissa. En taitanut edes olla läsnä Viipurin kirjallisuusseuran vuosikokouksessa helmikuun alussa 1892. Syynä poissaolooni kai oli se, että silloin istuin varsinaisia talvikäräjiä Koiviston ja Johanneksen pitäjän kärjäkunnassa, noin 50 kilometriä Viipurin kaupungista. Koivistolta helmikuun 17 päivänä 1892 Emmalle kirjoittamastani kirjeestä otan tähän seuraavan silloista mielialaani kuvaavan kohdan:

"Tuntuu vähän omituiselta, kun nykyään elän tuollaista erikoiselämää aivan ulkopuolella niitä rientoja ja puuhia, joihin ennen olin tilaisuudessa ottamaan osaa. Ja tuntuu vähän siltä kuin aivan uusi elämä minulle olisi alkanut, tuollainen työjuhdan elämä, jolla ei ole aikaa ajatella ja vielä vähemmin toimia muuta kuin mitä tuohon työpiiriin kuuluu. Kuten tiedät en ole ollut koskaan taipuvainen kokonaan antautumaan ainoastaan yhdelle asialle, vaan olen rakastanut katsoa vähän laajemmalti ympärilleni, ja sentähden tuntuukin nyt vähän ahtaalta joka panee minut välistä oikein tuskastumaan, kuten viime käyntiajallani siellä kotona kyllä tuli liiaksikin ilmi. Tämä olkoon sanottu selitykseksi eikä puolustukseksi, sillä hyvällä tahdollahan kyllä voi pysyä tasapainossa. Enkä minä voi suinkaan sanoa, että minulta puuttuisi voimaa - mutta ei aina tule sitä käyttäneeksi."



Viipurin kaupunginvaltuusmiehistöön kyllä silloin kuului, mutta alituisten kärjämatkain tähden taisin harvoin olla läsnä senkään kokouksissa eikä muistiin ole tältä ajalta jäänyt mitään merkille pantavaa näistä kokouksista.

Toimistani ulkopuolella varsinaista virkaani kevätkaudella 1892 on vielä mainittava, että tultuani määrätyksi jäseneksi komissioniin, jonka tuli laatia ehdotus säännöiksi Viipurin linnoituksen komendantin ja siviiliviranomaisten keskinäisistä suhteista, otin osaa tuon komissionin istuntoihin huhtikuun keskipaikoilla. Komissioni, johon kuului useita venäläisiä upseereita ja kolme suomalaista jäsentä - paitsi minua, Viipurin läänin kuvernööri Gripenberg ja kauppaneuvos Vilhelm Hackman - ja jonka puheenjohtajana oli venäläinen kenraali Timroth, laati tuollaisen ehdotuksen, mutta kun syntyi eroavaisuuksia sen ja samaan aikaan Viaporin komendanttia varten laaditun samanlaisen sääntöehdotuksen välillä, niin lykättiin molemmat ehdotukset, niiden samansuuntaisiksi saamista varten uuden komissionin tarkastettavaksi, mikä komissioni, johon minut myös kutsuttiin jäseneksi, syksyllä samana vuonna kokoontui Helsingissä.

Kesä tuolla jo tutulla Nikin tilalla Taipalsaarella kului onnellisesti. Elokuun 4 päivänä 1892 syntyi meille viides tyttäreemme, joka sai nimekseen Saimi - helposti löydetty nimi Saimaan rannalla syntyneelle.

Syksyn tapahtumista on ensimmäisenä merkille pantava että vanhin lapsemme Elli-tyttäreemme silloin suoritti ylioppilastutkintonsa. Lopetettuaan kurssinsa Viipurin tyttökoulussa luokkansa etevimpänä ja nautittuaan sen jälkeen kahden vuoden aikana yksityisopetusta täydentääkseen tietojaan suoritti hän keväällä 1892 hyväksytyt kirjoitukset ylioppilastutkintoa varten ja tuli Viipurin suomalaisessa klassillisessa lyseossa hyväksytyksi samana keväänä kaikissa muissa aineissa paitsi venäjänkielessä, jossa aineessa, jota hän ei ollut koulussa lukenut, suullinen tutkinto oli syksyllä uudistettava. Hyvin tiukalla oli silloinkin hyväksyminen, mutta ihmeeksi hän kohta sen jälkeen yliopistossa suorittamassaan tutkinnossa sai tässä aineessa arvosanan "Cum laude", seikka, joka pani arvelemaan, että lyseon opettaja tutkiessaan tytön kielentaitoa oli ollut turhan tarkka.

Muitten virkatehtävieni ohessa oli minun taasen toimitettava Uudenkirkon ja Kuolemajärven pitäjän syyskäräjät, mutta ennenkuin ehdin saada ne loppuun sain kutsun saapua mainittuun venäläissuomalaisen komission istuntoon, joka oli määrätty alkavaksi lokakuun 20 päivänä 1892. Komissionin suomalaisina jäseninä olivat paitsi minua Viipurin kuvernööri Gripenberg, Uudenmaan läänin kuvernööri Palin ja raatimies Emil Schybergson. Minun piti siis jättää kärjäin jatkaminen viransijaisen käsiin ja matkustaa Helsinkiin. Kokouksen menosta kirjoitin Emmalle kaksi kirjettä, joista tähän jäljennän seuraavat kohdat:

"Kokous pidetään Staabin lokaalissa, joka on venäläisen gymnasiumin kartanossa vastapäätä ruotsalaista teatteria. Siellä oli pitkä pöytä, toisessa päässä puheenjohtajan tuoli, kumpaisellakin sivulla 6 tuolia = 12, ja toisessa päässä kaksi tuolia. Puheenjohtajana pitkä vanha kenraali Gontsharoff, älykäs mies. Käytiin sitten istumaan, pöytä täynnä kenraaleja ja everstejä ja alapäässä kaksi mustaan takkiin puettua siviilimiestä: Schybergson ja minä. Istunto kesti kello 4:jään, ja melkein puolet työstä suoritettiin kaikkien tyytyväisyydeksi. Lauantaina vasta

jatketaan työtä, kun tänään on kenraaleilla esteitä, kun entinen venäläinen sotaväki muuttaa pois ja kaupunki taitaa pitää heille pitoja tai jotain sellaista." . . .

"... Komitean työt on muuten suoritettu paitsi että paperit (päätökset) ovat justeerattavat, joka tapahtuu maanantaina kello 1 päivällä. Tuo vähän ikävä intermetso tämän päivän istunnossa oli seuraava: Schybergson oli ollut jäsenenä edellisessä Viaporin komendanttia koskevassa komiteassa ja silloin, allekirjoittaessaan komitean mietintöä, tehnyt kirjallisen muistutuksen siitä, ettei mietintö yhdessä kohdassa ollut aivan yhtäpitävä tapahtuneen päätöksen kanssa. Puheenjohtajamme, joka oli puheenjohtajana myös edellisessä komiteassa, pani nyt vastalauseen tätä muistutusta vastaan, sanoen Schybergsonin itsensä erehtyneen ja siis väärin syyttäneen mietinnön laatijaa väärästä stileerauksesta. Tämän pani Schybergson niin pahaksi, että hän, pysyen muistutuksessaan, nousi ylös, sanoi ei voivansa jatkaa työtään komiteassa ja meni tiehensä - käytös, joka ehkei ollut viisas, varsinkin kun hän kyllä olisi saanut pöytäkirjaan vastalauseensa tätä (puheenjohtajan) vastalauseetta vastaan, kuten se sitten sinne pantiinkin. Komitea päätti kuitenkin laatia ehdotuksensa, josta olikin vain pieni osa jälellä, loppuun asti ja merkitä tapahtuman pöytäkirjaan, jättäen asianomaisten päätettäväksi, onko komitea ollut kompetentti jatkamaan työtään, sittenkuin yksi jäsenistä on siitä luopunut. Toivon, ettei sen enempää selkkausta tule ja että komitean työt, jotka kaikki ovat menneet erittäin hyvään suuntaan, niin ettei meidän lakia luullakseni ollenkaan ole loukattu, tulevat hyväksytyiksi. - Ernst Borenius, jolle kerroin asiasta, sanoi, että hän juuri oli odottanut jotakin "öfverilning'ia" (pikastumista) Schybergsonin puolelta, sillä hän on tunnettu semmoiseksi, ettei hän tule toimeen toisten kanssa. Minusta Schybergson kuitenkin muuten näyttää järkevältä mieheltä, eikä hän nytkään itse asiassa ollut väärässä, vaikka hänen olisi pitänyt hillitä pahaa luonnettaan." .....

Matkallani edelläkerrotun komissionin kokoukseen kävin myös senaattori Y.S. Yrjö-Koskisen puheilla. J.H. Erkko oli aikonut erota Wilken koulun johtajan toimesta, ja Viipurin kirjallisuusseura, jonka valvonnan alla tuo koulu oli, oli puoltanut hänelle eläkettä valtion varoista. Tämän asian johdosta, se kun oli senaatissa esiteltävä kirkollisasiain toimituskunnasta, jonka päällikkönä Yrjö-Koskinen oli, tein tuon visiitin hänen luokseen. Siinä käynnistä sanon Emman kirjeessä:

"..... lähdin Yrjö-Koskisen puheille, tapasin hänet - taisin tulla vähän sopimattomasti -, mutta toimitin asiani, ja hän toivoi Erkon voivan saada jonkinmoisen eläkkeen, vaikkei voinut varmaan sanoa kuinka suuren. Puhuimme vielä Uudenkartanon (Kylliälän) kasvatuslaitoksesta ja sitten kaikessa ystävyiden merkeissä erosimme, hän pyytäen, että tulisin toiste pitemmäksi aikaa."

Erkko saikin sitten eläkkeen, mutta ainoastaan samansuuruisen kuin tavalliset kansakoulunopettajat. Hänen ansioitaan runoilijana ei näytä otetun huomioon.

## Yhä vain suomenkielen puolesta

Vaikka runsaat virkatoimeni, kuten edellä jo olen maininnut, riistivät minulta ajan jotensakin tarkkaan, en kuitenkaan voinut kokonaan vetäytyä irti niistä vapaaehtoisista tehtävistäni, joihin aikaisemmin olin ottanut osaa. Niinpä minä yhä pysyin Viipurin suomalaisen kirjallisuusseuran puheenjohtajana, johon toimeen yhä uudelleen olin tullut valituksi.

Alkaessani 3.p:nä helmikuuta 1893 seuran vuosikokouksen, pidin tapani mukaan puheen, jonka siihen nähden, että siinä mm. viitataan pariin seikkaan, jotka ovat yhteydessä myöhemmin samana vuonna tapahtuneitten toimieni kanssa, tähän jäljennän näin kuuluvana:

"Arvoisat seuran jäsenet! Aloittaessamme seuramme vuosikokousta pyydän saada nytkin vanhan tavan mukaan luoda aivan lyhkäisen silmäyksen sen asian kehittymiseen, jonka palveluksessa seuramme on työskennellyt, nimittäin suomalaisuuden asian. Seuramme nimi kyllä osoittaa työmme tarkoittavan vain erästä haaraa tästä asiasta, mutta itse teossa - sen tunnustamme jokainen, joka kauemman aikaa on seurannut paikkakuntamme oloja - on Viipurin suomalainen kirjallisuusseura ollut ylimalkaan suomalaisuuden aatteen kannattajana ja edistäjänä paikkakunnallamme paljon suuremmassa määrässä kuin varsinaisen suomalaisen kirjallisuuden kehittäjänä, sillä en erehtyne kun sanon, että jokainen edistyspuuha paikkakunnallamme suomalaisuuden alalla on saanut alkunsa seuramme helmassa, joskin asian toimeenpanoon on useasti saatu tehokkain apu piireistä, jotka eivät ole varsinaisesti kuuluneet seuraamme.

Juuri tämä seikka on antanut seurallemme merkityksensä, on oikeuttanut sen, huolimatta sen vähäisestä kirjallisesta toimesta, pysymään elossa. Mutta samassa määrin kuin suomalaisuuden asia voittaa alaa, samassa suhteessa kuin se lähenee päämaaliaan, samalla määrässä täytyy seuramme mainitun merkityksen vähentyä, sillä voiton saavutettua ei löydy syytä taisteluun. Että voitto lähenee, siitä olemme aivan varmat, ja olemmehan jo kauan huomanneet olevamme voittopuolella, seikka, joka tietysti suuresti ilahduttaa jokaista tosisuomalaista. Mutta ikävä kyllä, ei löydy mitään hyvää, jolla ei olisi varjopuoltansakin. En lue siihen tuota seuramme merkityksen vähenemistä; tahdon vain huomauttaa parista muusta seikasta. Voiton varmuus tuopi niin helposti mukanaan velttouden, ja seurauksena siitä on, että edistys pysähtyy, sillä ei mikään työ edisty ilman lakkaamatonta ponnistusta. Epäilemättä onkin niinhyvin paikkakunnallamme kuin muuallakin maassamme tullut näkyviin tuollaisia velttouden oireita, jonkatähden moni asia vielä on entisellään, vaikka se kaipaa korjaamista.

Tahdon tässä mainita erään hyvinkin tuntuvan tosiasian: paikkakuntamme virastojen ja kunnan virallisena kielenä on ruotsi, vaikka paikkakuntamme on supisuomalainen; ja siihen tyydytään nurkumatta, vaikka se sotii kaikkea kohtuutta vastaan, vaikka se on kerrassaan luonnotonta. Mutta sanotaan: "ei tähän aikaan sovi koskea näihin kipeisiin kohtiin." Siihen aikaan samoin kuin joskus ennenkin: Juuri "tähän aikaan" on niihin koskeminen, nyt jos koskaan ovat olot saatavat luonnolliselle kannalle, sillä ainoastaan luonnolliset olot ovat pysyväisiä ja horjumattomia. Kun sitä vastoin luonnottomuudesta on helppo kääntyä toiseen luonnottomuuteen, - ja kuka tohtii taata, ettei sellaista kääntymistä vielä yritetä saada toimeen.

Vielä on toinenkin ikävä seuraus tavallinen voitonvarmuudesta. Voittajan puoli on aina mukavampi ja edullisempi; ja siten useastikin tapahtuu, että sille puolelle moni siirtyy vain yksityisen edun eikä itse asian tähden. Eikä sellaisista liittolaisista suinkaan ole asialle hyötyä, päinvastoin. Sillä ei niihin ole rahtuakaan luottamista; tuon yksityisen edun vaatiessa ne niin helposti luiskahtavat entiselle puolelleen - ehkäpä vielä kolmannellekin.

Ettei suomalaisuudenkaan asia ole päässyt vapaaksi tuollaisista liittolaisista, täytynee jokaisen valppaan tarkastajan myöntää, seikka, joka olisi varsin ikävä, ellei se samalla olisi selvänä merkinä siitä, että todellakin olemme voittopuolella.

Toivoen, että tällaiset epäkohdat kansallisen asiamme kehityksessä tulevat olemaan harvat ja että yhä osataan innolla ja valppaudella ajaa asiatamme päämaaliinsa kohti, pyydän saada kääntyä tämän vuosikokouksemme varsinaisiin tehtäviin."

Puheessani huomautin, kuinka voitolle pääsevän puolelle useasti liittyy henkilöitä, ei asian, vaan oman persoonallisen hyötynsä vuoksi. Aihetta tuohon huomautukseen antoi minulle mm. silloin äsken sattunut tapahtuma. Viipurin raastuvanoikeudessa oli yksi raatimiehen virka joutunut avonaiseksi. Suomenmielisille tietysti oli tärkeätä saada virkaan valituksi kansallismielinen mies. Virkaa olivat mm. hakemassa sisarenpoika Viktor Falck ja varatuomari Sigurd Ingman. Viimemainittu mies oli tunnettu ruotsinmieliseksi, jos hän ylipäänsä minkäänmielinen oli. Ainakin kertoi minulle Tampereella ilmestyvän "Aamulehden" silloinen päätoimittaja Kalle Viljakainen 31. päivänä maaliskuuta 1893 kirjoittamassaan kirjeessä näin: "Tuo Ingmanin asettaminen suomalaisen puolueen ehdokkaaksi on yksinään teko, joka osoittaa, ettei sen tekijä kelpaa kansan asianajajaksi. Aikoinaan määritteli Julius Krohn Savo-Karjalaisen osakunnan ruotsikot seuraavasti: Meillä on ainoastaan neljä ruotsikkoa: yksi hupsu, toinen puolihupsu ja yksi viisas. Hupsu oli Matti Seppänen, pulihupsuja veljekset Olsonit ja viisas Sigurd Ingman. Jospa vielä niinkin olisi, että Ingman olisi suomalainen, ei hän sittenkään kelpaisi kansallismielisten ehdokkaaksi, sillä aristokraattisempaa miestä kuin hän saadaan hakea."

Kun siis oli selvää, ettei Ingman ollut kansallismielinen, ja tunnettua myös oli, että hän siveelliseltä kannaltaan oli vähän niin ja näin, niin tuntui luonnolliselta, ettei hän kelpaisi suomalaisen puolueen ehdokkaaksi tuohon virkaan. Ingmania kannatti joukko epäkansallisia, - hän oli kihloissa Pohjoismaiden pankin johtajan Burjamin tyttären kanssa -, mutta ei ruotsinmielisten enemmistö, joilla oli oma ehdokkaansa. Hän tiesi hyvin, että pääsisi voitolle, jos hänen onnistuisi saada suomenmieliset puolelleen. Hänen onnistuikin saada paikkakunnan ainoa suomenkielinen äänenkannattaja "Viipurin Sanomat" puolelleen. Tämän lehden omistajana oli silloin Matti Kurikka ja aputoimittajina olivat hänellä A.B. Mäkelä (Kaapro Jääskeläinen) ja Iivar Roini sekä filosofiantohtori ja Suomalaisen lyseon rehtori J.A. Lyly. Lehti ja sen toimittajat ryhtyivätkin innokkaasti hänen hyväkseen agiteeraamaan. Ingman itse tekeytyi suomenmieliseksi, rupesi jäseneksi suomalaiseen klubiin, kävipä kerran sen kokouksessakin. Muitten muassa minä koetin parastani vastustaakseni Ingmanin ehdokkuutta; mutta siitä huolimatta onnistuivat Ingmanin puoltajat saamaan hänet asetetuksi suomalaisen puolueen ehdokkaaksi. Parhaana aseenaan minua vastaan käyttivät he sitä seikkaa, että Viktor Falck myös haki sanottua virkaa, selittäen minun toivoneen puolueen ehdokkaaksi

viimemainittua, vaikka minä olin ehdottanut suomalaisen puolueen ehdokkaaksi kaupungin köyhäinasianajajaa varatuomari Jalo Järnefeltiä, joka oli tunnettu suomenmieliseksi mieheksi.

Kun "Viipurin Sanomat" sitten eräässä kirjoituksessaan oli koettanut todistaa, että vaalimiehen velvollisuus oli kaikissa tapauksissa äänestää puolueensa asettamaa ehdokasta, niin tein minä eräässä lehteen panemassani kirjoituksessa mm. seuraavan kysymyksen:

"Jos vaalimies tietää, että hänen puolueensa asettama ehdokas ei kannata puolueen mielipiteitä, että hän vain vaaliaikana teeskentelee niitä kannattavansa, että hän siis päinvastoin on kokonaan vastapuolueen mies ja ainoastaan jonkun kepposen kautta saanut puolueen enemmistön eksytetyksi; jos vaalimies sitäpaitsi tietää ehdokkaan olevan muutenkin niin ihmisarvonsa kuin kykynsäkin puolesta heikon, ja siis kaiken tämän nojalla on vakuutettu, että ehdokkaan vaali tuottaisi ainoastaan häpeää ja vahinkoa puolueelle ja yhteiskunnalle - onko mielestänne Vaalimiehen velvollisuus tällaisessa tapauksessa sokeasti alistua enemmistön tahdon alle ja äänestää sen asettamaa ehdokasta? Pyydän nöyrimmästi suoraa vastausta tähän luullakseni selvään kysymykseen. Minusta tuntuu vallan tärkeältä, että yleisö saa tietää, mitä mieltä paikkakunnan ainoa suomalainen sanomalehti tässä kohdin kannattaa."

"Oma mielipiteeni", jatkoin minä, "on se, ettei vaalimies koskaan saa toimia niin, että toimensa tuottaa vahinkoa puolueelle ja yhteiskunnalle. Korkein tuomari siitä, mikä on vahingollista, on mielestäni vaalimiehen oma vakaumus, hänen omatuntonsa. Se seikka, että enemmistö on toista mielipidettä, ei saa vaikuttaa häneen, sillä ei ole vähintäkään takeita siitä, että enemmistön mielipide on oikeampi kuin tämän yksityisen vakaumus. Vasta sittenkun hänen vakuutuksensa on saatu horjumaan, niin ettei hän varmaan osaa päättää, kumpiko on väärässä, vasta sitten voi hän otaksua enemmistön olevan oikeassa, vasta silloin on hänen alistuminen. Jos hän toisin toimii, niin tekee hän vastoin omaatuntoaan, toisin sanoen: hän toimii epäsiiveillisesti. Eikä puoluetistelussaakaan saa rikkoa siiveillisyyttä vastaan."

"Mitä vaalimiehen tällaisessa tapauksessa siis on tehtävä?" kysyin minä vielä ja vastasin: "Mielestäni hänen ennen vaalia on koettaminen saada enemmistön mieli muuttumaan; mutta jos se ei onnistu, jos tuo hänen mielestään puolueelle vahingollinen ehdokas kuitenkin jää ehdokkaaksi, niin jääköön vaalimies pois vaalista, sillä turhaa on äänestää toista, jolla ei ole enemmistön kannatusta."

"Mutta sanotaan", jatkoin minä, "sittenhän voi tapahtua että vastapuolueen ehdokas vie voiton! Siihen vastaan; Vieköön vain! sillä joskin hän olisi yhtä taikka enemmänkin sopimaton kuin oman puolueen ehdokas, niin viimesanottu puolue ei ole häntä valinnut eikä siis ole vaaleistakaan vastuunalainen, kun sitä vastoin oman puolueen ehdokkaan vastainen toiminta tai toimetttömyys lankeaa hänen valitsijainsa niskoille, josta voi olla seurauksena niin suuri aineellinen ja varsinkin siiveellinen tappio, ettei puolue pitkään aikaan jaksa siitä nousta edes entiseen voimaansa."

Sopinee tässä kertoa eräästä kohtauksesta tässä vaaliasiassa, joka osoittaa, kuinka naivisti erällä taholla meneteltiin. Viipurin suomenmielisten liikemiesten klubissa, jolla oli nimenä "Pamaus", pohdittiin tietysti myös raatimiesehdokkaista. Kun siellä joku lausui epäilyksiä siitä, oliko Ingman suomenmielinen, niin ehdotti eräs toinen, että lähetettäisiin miehiä Ingmanilta itseltään kysymään sitä. Ehdotus hyväksyttiin, ja vastasi Ingman lähetystölle orakelimaisesti

kyllä:" Kun valitsette minut, niin saatte nähdä." Tämä vastaus tyydytti "Pamausta", ja päätti se hyväksyä Ingmanin ehdokkuuden.

Toimitetussa vaalissa, johon minä tietysti en ottanut osaa, pääsikin Ingman voitolle, josta hänen puoltajansa, etupäässä "Viipurin Sanomat" riemuitsivat, selittäen sen suomalaisen puolueen suureksi voitoksi, niin vähän kuin se sitä itse asiassa olikin, kuten vastapuoluelaisetkin, ruotsikot, sen ymmärsivät.

Tuo vaaliasia antoi jälestäpäinkin aihetta sanomalehtijupakkaan, joka sai alkunsa siten, että Emma julkaisi Uudessa Suomettaressa "kirjeen Viipurista", jossa hän käyttäen nimimerkkiä "Henri" vähän sarkastisella tavalla kuvaili "paikkakuntamme suomalaista äänenkannattajaa, sen kantaa yleensä ja päivän kysymyksiin (mm. tuohon raatimiesvaaliin) nähden." Tuohon kirjeeseen vastasi "Viipurin Sanomat" toimitus käyttäen salanimeä "muutamia äänivaltaisia", niin röyhkeällä, Emmaa ja minua sekä Viktor Falckia solvaavalla tavalla, että se herätti yleistä paheksumista, ja painattivatkin 27 paikkakunnan suomalaisen puolueen etevimmistä jäsenistä "Viipurin Sanomiin" "jyrkimmän vastalauseensa sitä inhottavaa ja säädyttömän röyhkeätä kirjoitustapaa vastaan", jota lehti oli sanotussa vastauksessaan "Henrille" käyttänyt.

Siitä alkaen kuin "Viipurin Sanomain" toimitukseen olivat liittyneet edellämainitut A.B. Mäkelä ja Iivar Roini oli lehden suunta muuttunut yhä enemmän kielteiseksi niitä ihanteita kohtaan, joita suomenmielisellä taholla oli tavoiteltu. Varsinkin uskonnolliset ja raittiusasiat olivat lehdessä alituisesti pilkan esineenä. Tästä syystä tuli tyytymättömyys lehden kantaan laajoissa piireissä yhä suuremmaksi, ja kun lehden ansioluetteloon tuli lisäksi sen menettely kerrotussa raatimiesvaaliasiassa, niin oli mitta täysi, ja kodissani maaliskuun alkupuolella 1893 pidetyssä kokouksessa, jossa, mikäli muistan, olivat läsnä mm. lääninmaanmittari Niklas Hertz, rehtori G.V. Walle, konttoristi R. Mallenius, maisteri Hj. Sallmén ja toimittaja Otto Järveläinen, katsottiin tarpeelliseksi saada paikkakunnalle toinen suomalainen jokapäiväinen lehti, joka paremmin kuin "Viipurin Sanomat" ajaisi suomalaisen puolueen asiaa. Päätettiin perustaa osakeyhtiö lehden kannattamista varten. Osakkaiden kirjoitus onnistuikin niin hyvin, että vuoden lopussa voitiin ryhtyä uuden lehden, jonka nimeksi pantiin "Viipuri", julkaisemiseen 1894 vuoden alusta. Käsikirjoitusteni joukossa on vielä ehdotukseni lehden ensimmäiseen numeroon aiottuun ohjelmakirjoitukseen, mikä on näin kuuluva:

"Julkisen sanan järkähtämättömänä velvollisuutena on, pitäen silmällä ainoastaan koko kansan ja yhteiskunnan etua katsomatta vähääkään toisen tahi yksityisen etuun tahi mieleen, peittelemättä mutta sävyisästi tuoda esiin asiat sellaisina kuin ne todellisuudessa ovat, sekä arvostellen niitä korkeimman moraalien - siveyden - kannalta, arastelematta tunnustaa oikeaksi, mikä tältä kannalta oikea on, mutta paljastaa ja moittaa kaikkea, mikä ei ole sopuisuudessa tämän kannan kanssa ja siis ei voi tuottaa muuta kuin turmiota kansalle ja yhteiskunnalle kokonaisuudessaan, olkoonpa siitä sitten vaikka kuinka suuri näennäinen hyöty yksityiselle tahi yksityiskohdissa.

Tällaisen julkisen äänenkannattajan tarve on saanut joukon kansalaisia täällä kaupungissamme ryhtymään uuden suomenkielisen lehden perustamiseen. Kuinka suuri todellakin tämä tarve on ollut, todistaa se merkillinen tosiasia, että näinä huonoina raha-aikoina tarpeellinen rahamäärä

yriksen kannattamiseen on saatu kokoon, sekä että tähän kokoamiseen on ottanut osaa kahdeksatta sataa kansalaista kaikista kansankerroksista ympäri koko maakuntaa.

Lehtemme tarkoitus on siis täyttää yllämainittua kipeää tarvetta. Siinä syy sen ilmestymiseen."

Jälestäpäin olen saanut käsiini lehden näyttönumeron, josta huomaan, että edelläoleva ohjelmakirjoitus, vähäpätöisillä sananmuutoksilla tuli lehteen painetuksi, minun kädestäni ainakin osaksi lähteneellä näin kuuluvalla lisäyksellä:

"Kuten ensi sivulla olevasta tilausilmoituksesta näkyy, aikoo "Viipuri" tarmonsä takaa puolustaa isänmaan asemaa, etupäässä siten, että voimakas, hereillä oleva kansa kasvaisi maamme kaakkoiseen kolkkaan. Suomenmielinen, kansallinen sen pitää olla, jos mieli olemassaolonsa säilyttää. Vasta silloin kun kansan tahto on oikeutetun asemansa saavuttanut, voimme huoletta tulevaisuuteen katsoa. Jyrkkiä säätyrajoja yhteiskuntaluokkien välillä ei maassamme ole. Mutta missä vähänkin oireita siihen ilmestyy, siinä "Viipuri" tulee epäkohdat armotta paljastamaan. Sillä vasta silloin olemme luja, voimakas kansa, kun henkisen ja ruumiillisen työn tekijät ymmärtävät ja tahtovat ymmärtää toisensa. Halveksiminen ja ylvästely toiselta puolen, kateus ja epäluulo toiselta heikontavat kansan kokonaisuutta. Ne ovat ehdottomasti poistettavat." - - -

Ohjelmakirjoituksen loppuosa lienee ollut perustajain yhteistyötä.

Tämän suuntainen lehden ohjelma on aina ollut ja on lehti, edustaen suomalaisen puolueen maltillista puolta, sitä arastelematta seurannut sillä menestyksellä, kuin lehden johdossa vaihtelevat työvoimat ovat sallineet.

Kuten Viipurin suomalaisen kirjallisuusseuran vuosikokouksessa helmikuun 3 p:nä 1893 pitämässäni puheessa huomautin, oli kaupungin valtuusmiesten virallisena eli pöytäkirjakielenä ruotsi, vaikka väestön valtava enemmistö oli supisuomalainen. Kun kunnan kieli myös määräsi virastojen kielen, niin oli kaupungin raastuvanoikeuden ja maistraatin virallisena kielenä myös ruotsi, josta seurasi, että suomalaisillekin asianomaisille voitiin antaa heidän asioissaan päätökset ruotsinkielellä, elleivät he älynneet nimenomaan pyytää niitä kirjoitettavaksi heidän omallaan, suomenkielellä.

Suomenmielisten kesken oli paljonkin tuumittu, miten tämä epäkohta saataisiin korjatuksi, mutta arasteltiin nostaa siitä kysymystä valtuustossa, kun enemmistö siellä oli ruotsinmielinen ja kysymys tietysti näissä nostaisi pahaa verta, eikä ollut vähääkään toivoa, että muutokseen suostuttaisiin. Puolestani ajattelin kuitenkin, että mitä pikemmin asiaan ryhdytään, sitä pikemmin voidaan saada se toteutetuksi. Joskaan ensi yrityksellä ei päästä voitolle, niin ehkä seuraavalla kerralla onnistutaan paremmin. Hyvä, että kysymys pidetään vireillä. Ja niin minä valtuuston kokouksessa saman helmikuun 18 päivänä tein ehdotuksen että valtuuston pöytäkirjakieli muutettaisiin suomeksi ja että asetettaisiin valiokunta asiaa valmistamaan ja ehdottamaan aika, josta alkaen pöytäkirjat ruvettaisiin kirjoittamaan suomeksi.

Muistan vielä selvästi, kuinka vastenmielisin ilmein ruotsikot ottivat vastaan tämän ehdotukseni; taisivatpa eräät valtuuston suomenmielisetkin jäsenet pitää sitä turhana, kun se heidän mielestään ei voinut viedä voittoon. Sääntöjen mukaan oli asia kuitenkin jätettävä

valiokunnan valmistettavaksi. Kun valiokuntaan määrättiin paitsi minua vain ruotsinmielisiä jäseniä, niin oli luonnollista, että valiokunta mietinnöissään ehdotti esityksen hylkäämistä. Tähän mietintöön liitin minä vastalauseen, jonka asian tilaa kuvaavana otan tähän näin kuuluvana:

"Vastalause.

Selittääkseni valiokunnan enemmistön mielipiteestä poikkeavaa ajatustani, saan kunnioittaen esittää seuraavaa:

Jo kysymyksessä olevaa esitystäni tehdessäni mainitsin pahaksi epäkohdaksi sitä seikkaa, että vaikka paikkakuntamme väestön suuri enemmistö ymmärtää ja puhuu ainoastaan suomenkieltä ja nekin, joitten äidinkieli on toinen, melkein ilman poikkeusta sekä ymmärsivät että puhuivat suomea, kuitenkin se kieli, jolla kaupunkimme Raastuvanoikeus ja muut virkakunnat laativat toimituskirjansa, on ruotsi, josta seuraa, että useimmat asiallisista, jotka tarvitsevat näitä toimituskirjoja, saavat ne kielellä, josta eivät ymmärrä.

Näitten asianhaarojen todenperäisyyttä ei valiokunnan enemmistö ole voinut kiistää. Mietinnössä on kyllä huomautettu, etteivät tietävästi kaupungin Raastuvanoikeus ja Maistraatti koskaan ole laiminlyöneet velvollisuuttaan asiallisen pyynnöstä antaa hänelle toimituskirjansa suomenkielellä, mutta sitä vastoin ei ole mainittu sitä merkillistä tosiseikkaa, että vaikka valtava enemmistö näissä virastoissa oikeutta etsivistä asiallisista on suomeapuhuvia, kuitenkin suomenkielisiä toimituskirjoja Raastuvanoikeudessa annetaan vain aniharvassa tapauksessa.

Valiokunnassa ei ole uskallettu väittää, että tämä osoittaisi mainittujen asiallisten mielellään näkevän, että toimituskirjat annetaan heille ruotsinkielellä, mutta on arveltu, että asialliset syyttäkööt itseään, kun eivät ilmaisemalla tahtoansa hanki itselleen oikeutta.

Suoraan lakitieteelliseltä kannalta katsoen voi tämä arvelu kyllä olla oikea. Rohkenen kuitenkin uskoa, etteivät kuntamme asiain valvojat pidä tätä näkökantaa ainoana määrääjänä valvoessaan kuntamme ja sen jäsenten parasta. Rohkenen toivoa, että kaupunginvaltuusmiehet vastedes samoin kuin tähänkin asti, niin kohta kuin joku epäkohta tunnustetaan olevan olemassa, kiiruhtavat sitä poistamaan huolimatta siitä, valittavatko epäkohdasta kärsivät kuntalaiset siitä tahi ei.

Mutta väite, ettei tästä epäkohdasta valitettaisi, ei suinkaan pidä paikkaansa. Valitukset eivät kyllä tule näkyviin siinä virastossa, jossa asiallisella sattuu olemaan hänen silmissään ehkä hyvinkin kipeä asia vireillä. Ei, siellä hän vaikenee ja kärsii, jättäen syrjään tämän hankaluuden synnyttämän tunteen ja asettaen etusijaan asiansa menestymisen, jonka tieltä hän tahtoo poistaa kaikki loukkauskivet. Ja tästä on seurauksena se kieltämätön tosiasia, että asiallinen vain aniharvassa tapauksessa tulee lausuneeksi tuomioistuimelle tahi virastolle mitään toivomusta pöytäkirjakielen suhteen, vaan jättää sen määräämisen itse virastolle, joka silloin tietysti saa tehdä kuten sille mukavinta on.

Sille, joka vähänkin on liikkunut piireissä, joissa puhutaan ainoastaan suomea; sille, joka seuraa suomenkielistä sanomakirjallisuutta, sille on tuo kysymyksessä olevan asianlaidan synnyttämä tyytymättömyys päivää selvempi. Eikä puolueeton tarkastaja voi sitä kummeksiakaan. Nyt, kun kansakoulut ovat olleet meillä vaikuttamassa koko miesijän, löytyy täällä tuskin ketään, joka ei osaisi lukea ja kirjoittaa. Useimmat voivat siis saada pöytäkirjasta nähdä, kuinka heidän



asiatansa on käsitelty, kunhan se on kirjoitettu kielellä, jota he puhuvat. Nyt on kuitenkin pöytäkirja tavallisesti kirjoitettu kielellä, jota asiallinen ei ymmärrä, ja on hän siis yksinkertaisemmissakin tapauksissa pakoitettu hakemaan ruotsia ymmärtävän miehen, joka hänelle tulkitsee pöytäkirjan, tulkitsee sen niin hyvin kuin osaa, mikä taasen tavallisesti riippuu siitä maksettavan rahallisen palkkion runsaudesta.

Luulen tässä näyttäneeni, että esityksessäni mainittu epäkohta todellakin on olemassa ja että ne, jotka siitä kärsivät, myös sen kipeästi tuntevat, sitä kipeämmin, kun vertailu oloihin kaupunkia ympäröivässä maakunnassa, jossa tuomioistuin ja virkamiehet kirjoittavat toimituskirjansa enemmistön käyttämällä suomen kielellä, alituisesti muistuttaa heitä siitä.

On myös erittäin tärkeätä, että tämä epäkohta mitä pikimmin poistetaan. Ainoastaan säännölliset olot ovat pysyvää laatua. Jos missään, niin on se meidän paikkakunnallamme tärkeätä, että olomme ovat säännölliset, sillä ne voivat parahiten kestää kaikkia vaikutuksia, tulkootpa ne sitten toiselta tai toiselta taholta. Mutta jos olot ovat säännöttömät, voivat ne helposti joutua aivan vieraitten vaikutusten alaisiksi ja uusia, ehkä paljon pahempia epäkohtia voisi siten päästä valtaan.

Asianlaita semmoinen kuin että verrannollisesti vähäisen vähemmistön kieli on paikkakunnan tuomioistuimien ja virastojen kielen määrääjänä, on epäilemättä pidettävä epäsäännöllisyytenä, olkoonpa sitten niinkin, että sillä on selityksensä historiallisissa tapahtumissa. Mutta historia on yhä kehittynyt; ja kuka uskaltaa taata, ettei, jos olomme eivät muodostu säännöllisiksi, se ajatus vielä synny, että toinen vähemmistö voi olla yhtä hyvä kuin toinenkin.

Kysymyksen pikainen onnellinen ratkaisu on siis kiiruhtavaa laatua, ja muuta keinoa siihen, kuten jo on osoitettu, ei löydy kuin se, että valtuusmiesten pöytäkirja kirjoitetaan suomenkielellä.

Valiokunnan enemmistö arvelee, ettei muutosta voitaisi toimeenpanna, ilman ettei se asianomaisten virkamiesten tottumattomuudesta käyttä suomenkieltä, vaikuttaisi turmiollisesti kaupunkimme kehittymiseen ja sen asiain johtoon.

Uskallan sanoa tätä arvelua perusteettomaksi. Tarkastaessamme ensin kaupunkimme valtuusmiesten nykyistä kokoonpanoa, huomaamme, että kaikki sinne valitut laki- ja hallinnolliset virkamiehet, luvultaan 7, ehkä yhdellä ainoalla poikkeuksella, ovat velvolliset virkatoimissaan käyttämään suomenkieltä. Sitä paitsi on 4 jäsentä, jotka tietävästi osaavat paremmin suomen- kuin ruotsinkieltä. Kaikki muut taitanevat suuremmissa tai vähemmässä määrässä käyttää suomenkieltä sekä suullisesti että kirjallisesti. Lisäksi vielä valtuusmiesten nykyinen sihteeri tietävästi vasta virkauralle astuneena lakimiehenä myös omaa tarpeelliset tiedot sanotussa kielessä. Mitä sitten tulee muihin kaupunkimme viranomaisiin, niin ovat kaikki Raastuvanoikeuden ja Maistraatin virkamiehet, lukuunottamatta pormestareja, jotka epäilemättä eivät enää tule hoitamaan virkojaan, velvolliset vaadittaessa antamaan suomalaisia toimituskirjoja, jota sitä paitsi mietinnöstä näkyy, että niin hyvin nämä kuin muutkin viranomaiset jo osittain käyttävät suomenkieltä, joka siis osoittaa heidän kielitaitoaan; ja tunnettua onkin, että esimerkiksi Rahatoimikamarin nykyinen sihteeri on varsin taitava tässä kielessä ja varmaankin on enemmän tottunut käyttämään sitä kuin ruotsinkieltä. Kun lopuksi tämän muutoksen toimeenpanemisen jälkeen ei tarvitsisi kieltää viranomaisia, jotka niin

haluavat, käyttämästä ruotsinkieltä tärkeimmissä fakkiasioissa antamissaan lausunnoissa, varsinkin kun he tähän asti ovat, kuten jo on huomautettu, saaneet muutamissa tapauksissa käyttää suomenkieltä, niin en voi arvella muuta kuin että muutos kyllä nyt jo voitaisiin panna toimeen, varsinkin kun valtuusmiesten pöytäkirjaan ei oteta muuta kuin lyhykäisesti joka asiassa tehty päätös.

Mutta kun syystä, jota en tarvinne tässä selittää, on parasta että asianomaisille suodaan aikaa mukaantua muutoksen synnyttämiin oloihin, niin en tahdo puolestani vaatia, että muutos kokonaisuudessaan pannaan toimeen ennenkuin 1895 vuoden alusta alkaen. Sitä ennen tapahtuvissa muun muassa kaupunginvaltuusmiesten vaaleissa voitaisiin silloin ottaa huomioon, mitä muutos vaatii. Ja olen vakuutettu, että helposti löydettäisiin tarpeellinen määrä kielitaitonsa puolesta sopivia henkilöitä niitten sijaan, jotka samasta syystä olisivat toisiin vaihdettavat, ilman että asian perinpohjainen käsittely valtuuskunnassa siitä tulisi mitään kärsimään. Päin vastoin olisi sellainen vaihtelu erittäin terveellinen. Sillä joskin toiselta puolen yhdenmukaisuus asiain käsittelemistavassa sekä viranomaisten kokemus on pidettävä edullisena, niin täytynee toiselta puolen myöntää, että kovin suuri pysyväisyys toimivien henkilöitten kokoonpanossa helposti voi johtaa yksipuolisuuteen ja jähmettyneihin muotoihin. Eikä voitane kieltää, että kaupunkimme valtuuskunnan kokoonpano on ollut pysyväisyyteen taipuvainen. Sillä jos katsomme taaksepäin siihen 20-vuotiseen aikaan, jonka valtuuskuntalaitos kaupungissamme on ollut vaikuttamassa, niin huomaamme, että kaikissa tämän kaupunkimme eduskunnan jäsenten vaaleissa, yhdellä ainoalla poikkeuksella, kaikki, jotka ovat halunneet ja voineet siellä pysyä, myös ovat tulleet uudestaan valituiksi, ja että silloin kun muutos on tapahtunut, se on riippunut syistä, joita valitsijat eivät ole voineet estää, nimittäin kieltäytymisestä, kuolemasta, paikkakunnalta poismuuttamisesta tai vararikosta. Tiheämpi vaihdos ei siis tulisi vaikuttamaan turmiollisesti, vaan päinvastoin elvyttävästi ei ainoastaan itse eduskuntaan, johon siten virtaisi tuoreita voimia, jotka eivät vielä olisi uupuneet vuosikymmeniä kestäneestä työstä, vaan myöskin yhteiskuntaan ylipäänsä sen kautta, että tietoa yleisistä asioista ja kokemusta niitten käyttämisessä ja johdossa vuosi vuodelta siten leviäisi yhä laveampiin piireihin, etu, jota tähän asti, harvalla poikkeuksella, ainoastaan kaupungin ruotsia puhuva vähemmistö on saanut nauttia.

Mutta kun sillä välin, niin kauan kuin valtuuskunnan pöytäkirjakieli on yksinomaan ruotsi, kaupunkimme virastot ovat laillisesti estetyt antamasta suomalaisia toimituskirjoja siinäkin tapauksessa, ettei hyvää tahtoa heiltä puutu, pidän minä tinkimättömänä velvollisuutena koettaa viipymättä poistaa tämä este. Se on epäilemättä mahdollista siten, että valtuuskunnan pöytäkirjakielleksi tulee osaksi ruotsi, osaksi suomi. On huomautettu, ettei voimassa oleva laki sallisi molempien kielten käyttämistä. Tällaista lain tulkitsemista en minä pidä oikeana; kaikessa tapauksessa on se ahdasta ja epäviisasta. Mielipiteeni on se, että voimassa olevan lain mukaan on kaupungin eduskunnalla täysi valta määrätä pöytäkirjansa kielestä, tahtokoon se sitten käyttää toista tahi rinnakkain molempia kotimaisia kieliä.

On myöskin väitetty, ettei mitään voitettaisi sen kautta, että molempia kieliä käytettäisiin, kun muka silloin asianomaisilla virastoilla olisi valta käyttää kumpasta kieltä haluaisivat ja he tietysti silloin samoinkuin nytkin antaisivat etusijan ruotsinkielelle. Tässä kuitenkin unhotetaan se, mitä joka päivä kuullaan väitettävän, nimittäin: ettei meidän virastoilta puutu hyvää tahtoa

asettaa kaikki asiallisille niin hyvin kuin mahdollista. No niin! Otettakoon siis pois esteet! Minä luulen todellakin, että silloin jokaiselle, joka tahtoo käydä tunnollisesta ja sävyisästä virkamiehestä, kävisi varsin vaikeaksi olla antamatta suomea puhuvalle asialliselle toimituskirjat asiallisen omalla kielellä!

Kun nyt, kuten jo huomautettiin, valtuuskunnan pöytäkirja sisältää ainoastaan lyhykäisesti päätöksen asiassa, niin ei tietysti voi tulla kysymystäkään mistään vaikeudesta tämän väliaikaisen muutoksen toimeenpanossa, varsinkin kun jokaisessa monimutkaisemmassa asiassa valtuuskunnan kaikki muut siinä syntyvät toimituskirjat voitaisiin kirjoittaa ruotsinkielellä eli sillä, joka on asianomaiselle kirjoittajalle mukavin.

Perustautuen siis siihen, mitä minulla näin ollen on ollut kunnia lausua, saan kunnioittaen esittää, että kaupunginvaltuusmiehet tahtoisivat päättää:

että pöytäkirja kaupunginvaltuusmiesten kokouksissa 1895 vuoden alusta alkaen on kirjoitettava suomenkielellä sekä että jo tulevan 1894 vuoden alusta alkaen kaupunginvaltuusmiesten pöytäkirja kaikissa niissä asioissa, joissa esitys suullisesti on tehty suomenkielellä eli se kirjelmä, joka on antanut ensimmäisen alun asialle, on sanotulla kielellä laadittu, myös on kirjoitettava samalla kielellä."

Kun asia vihdoinkin vuoden lopulla - muistaakseni joulukuun 19 päivänä 1893 - otettiin ratkaistavaksi, hyväksyttiin valiokunnan hylkäävä mietintö, jolloin pantiin merkille, että äänestettäessä, joka tapahtui siten, että mietintöä kannattavien täytyi nousta seisalleen, se, joka viimeksi, silminnähävästi paljon epäröimisen jälkeen, nousi seisomaan, oli valtuuston ehkä etevin mies, kauppaneuvos Wilhelm Hackman.

Ruotsinkieli jäi kuin jäikin valtuuston pöytäkirjakieleksi ja vasta noin 10 vuotta myöhemmin valtuuston enemmistön tultua suomenmieliseksi, saatiin ehdottamani muutos toimeen.

Kansanopistoate oli viime vuosisadan viimeisen vuosikymmenen alussa jo voittanut Suomessa sen verran jalansijaa, että vuonna 1892 perustettiin Huittisiin ensimmäinen suomalainen kansanopisto.

Samaan aikaan ruvettiin Itä-Suomessakin asiaa harrastamaan; ja nytkin oli se Viipurin suomalaisen kirjallisuusseuran johtopiiri, joka otti asian ajaakseen. Mutta paikkakunnan suomenmielisten kesken syntynyt hajaannus teki, ettei tänäkään asian toimeenpaneminen tapahtunut yksimielisesti. Kun toiset - ja näihin kuului enimmäkseen niitä, jotka olivat tyytymättömät Viipurin Sanomiin - katsoivat sopivammaksi aluksi perustaa koko Viipurin läänin käsittävän seuran, joka eri paikkakunnilla olevien paikallisseurojen kautta koettaisi kansaan levittää harrastusta asiaan, jonka jälkeen ryhdyttäisiin päättämään, milloin ja minne ensimmäinen kansanopisto lääniin perustettaisiin, niin toiset, nimenomaan Viipurin Sanomain miehet, Tohtori Lyly etupäässä - tahtoivat, että heti perustettaisiin kannatusyhdistys Uudenkirkon pitäjään sijoitettavan kansanopiston ylläpitämiseksi. Mitään haittaa tästä erimielisyydestä ei kuitenkaan sanottavasti syntynyt; ajoivathan molemmat ryhmät samaa asiaa, pyrkivät samaan päämäärään: kansanopistojen aikaansaamiseen. Senpätähden eivät ainakaan kansanopistoseuraa puuhaavat kieltäneet rahallista apuaan Uudenkirkon pitäjän aiotun opiston aikaansaamiseksi, joten tämä opisto ennen pitkää saatiinkin valmiiksi, eikä kulunut

kauan ennenkuin kansanopistoseuran aloitteesta toinen - Vironlahden kansanopisto - saatiin perustetuksi. Olimme, Emma ja minä, molemmat mukana näissä hommissa, minä kansanopistoseuran päätoimikunnan puheenjohtajana ja Emma muistaakseni toimikunnan jäsenenä.

### **Vuoden 1893 kirkolliskokous.**

Kirkkolain säännön mukaisesti oli yleinen kirkolliskokous pidettävä kesäkuun kuluessa 1893. Viipurin rovastikunnan maallikkoedustajaksi tässä kirkolliskokouksessa tulin minä valituksi. Minun oli siis pakko toukokuun lopulla matkustaa Turkuun, jossa kokous pidettiin. Sitä ennen olin lähettänyt perheeni Nikin tilalle, jossa täksikin kesäksi olimme vuokranneet itsellemme kesäasunnon. Ikävältä tuntui erota omaisistani koko kuukaudeksi, mutta toiselta puolen olihan aika mielenkiintoista päästä tuohon kansankirkkomme parasta valvovaan ja edistävään kokoukseen, oikeudella ei ainoastaan panna äänensä vaakaan siellä käsiteltävien asian ratkaisemisessa, vaan myös itse ehdottaa tarpeellisia parannuksia kirkkolakimme säädöksiin.

Kesäkuun 2 päivänä 1893 Emmalle kirjoittamassani kirjeessä kuvasin ensimmäistä kokouspäivää näin:

"Kokoonnuimme vanhan yliopiston juhlasalissa, joka on noin meidän raastuvansalin kokoinen, mutta kolkampi: katto kaareva ja ikkunat pienenlaiset. Tuntuu sentähden melkein kuin istuisikin kellarissa; ja kylmä ilma on tehnyt tämän tunteen vielä selvemmäksi. Olemmehan sentähden istuneet paltot päällämme. Istunto alkoi sillä että huudettiin jokaista edusmiestä esille näyttämään valtuuskirjansa ja osoitettiin sitten sija jokaiselle. Istumme niin että joka provastikunnan sekä pappis- että maallikkoedustajat istuvat peräkkäin siinä järjestyksessä kuin provastikunnat ovat nyt valtiokalenterissa. Siten tulin siinä istumaan (Viipurin ruotsalaisen lyseon rehtorin) Bergrothin kanssa saman pulpetin ääressä, meillä nimittäin on kaksi-istuisia pulpetteja jotensakin samaan malliin kuin kouluissakin, mutta irtonaisia tuoleja: pinnatuoleja pyöreillä istuimilla. Toisella puolella minua istuu lähinnä edusmies (kansakoulunopettaja) Pöysti Jääskestä. Sijani on salin syrjässä pilarin läheisyydessä, mutta melkein puheenjohtajan istuimen tasalla, siis jotenkin edullisella paikalla, puheenjohtajan vasemmalla puolella. Kun valtuuskirjat olivat annetut, lähdettiin jumalanpalvelukseen läheiseen tuomiokirkkoon, jossa saarnasivat (piispa) Johansson suomeksi ja piispa Råberg ruotsiksi. Jumalanpalvelus kävi vähän pitkäksi, kun oli kokonaista kaksi saarnaa. Sen loputtua kokoonnuttiin uudelleen yliopistosaliin, jossa hyväksyttiin entinen työjärjestys ja sitten pitkälti diskuteerattiin oliko Tohtori Kaarlo Krohn vaalikelpoinen, kun hän ei ollut vielä 30 vuoden vanha silloin kun hän valittiin. Lopuksi tuli että hän kelpasi kun hän nyt jo oli täyttänyt 30 vuotta ..... Olisi ollut vielä asetettava kaikki valiokunnat mutta sitä ei keretty tehdä, sillä kello 4 piti mennä päivällisille arkkipiispan luo ....."

Kesäkuun 4 päivänä myös Emmalle kirjoittamastani kirjeestä otan tähän seuraavat osat:

"Valitsijavaliokunta on nyt suorittanut tehtävänsä ja se kumma tapahtui, että minä tulin vakinaiseksi jäseneksi kirkkolakivaliokuntaan ja Clouberg vaan varajäseneksi. Olisin mielelläni

nähty että meidän roolit olisivat vaihtuneet, Clouberg kun on varsin kokenut tällaisissa töissä, hän kun on kaikilla valtiopäivillä kuulunut lakivaliokuntaan. Minulla tämä on aivan uutta ja pelkään että minulta odotetaan enemmän kuin jaksan presteerata. Siitä nyt ei pääse minnekään ja ehkä Jumalan avulla suoriudun ilman kovin suurta häpeää ..... Täällä kyllä löytyy halukkaita puhujia. Eilissä istunnossa käytti puheenvuoroa 42 jäsentä eli puolet koko jäsenluvusta. Ylipäänsä kaikki puhuvat hyvästi ja varsinkin on hauska kuulla rahvaan miesten selvää ja loogista esittelyä ...."

Saman päivän iltana aloittamastani ja seuraavan päivänä aamuna jatkamastani kirjeestä sopinee tähän jäljentää seuraavat muun muassa mielialaani kuvaavat kohdat:

"Tämän päivän olen enimmäkseen käyttänyt pöytäni ääressä. En ole käynyt ulkona muuta kuin nyt illalla, jolloin pistäydyin mm. Kupittaalla katsoakseni siellä olevaa lähdeä. En olisi odottanut sitä niin huonossa kunnossa kuin se oli. Kun tulet puistoon niin on ensin oikealla ravintola, jotensakin hyvässä kunnossa, ja siinä avonainen hiekoitettu kenttä ja vasemmalla puisto. Perällä on sitten vanha ruma rakennus eikä missään näy lähdeä. Hämmästyneenä kysyin sitten että "missä se on sitten se mainio lähde?" "Se on tuon vanhan rakennuksen takana" sain sitten vastaukseksi. Ja siellä se oli aivan kuin romuna piilossa. onhan sen yli rakennettu paviljonki, umpinainen, joka kuitenkin on aivan rappeutunut, ja sen kaikkein lähimmässä naapuruudessa on kaikenlaisia ulkosuojia. Luulisi koko lähteen likakastiksi. Kyllä on häpeä turkulaisille että pitävät kaikkea niin lopen kurjassa kunnossa.

- - - - - Tuntuu niin yksinäiseltä täällä, vaikka tapaankin ihmisiä. En ole vielä yhtynyt kenenkään kanssa, jonka seurassa olisin oikein viihtynyt. Lienee siihen oma syyni, kun minulla on ylipäänsä vaikea tutustua ihmisiin. Eikä minun täällä olevat vanhat tuttavani Bergroth ja Hynén kumpikaan ole oikein minun mieleisiä ihmisiä. Arvaat siis että joutohetkinä kaipaatan toveria: olen niin tottunut Sinun seuraasi, ettei mikään muu oikein tyydytä. Varsinkin kun kävelen katselemassa outoja paikkoja, tuntuu tyhjältä, kun ei sinua ole mukana, eikä saa sitä tyydytystä matkastaan, jota odottaa. Ja kun ajattelen etten millään lailla voi asiaa moneen viikkoon muuttaa, niin tuntuu kuin olisi tuomittu vankeuteen. - Älä nyt toki luule että olen niin lopen pahalla päällä kuin sanoistani voi päätätä, tulini vain lausuneeksi tuollaisen satunnaisen tunteen, jonka ehkä myöhäinen ilta herätti. Parasta että nyt käyn levolle ja uneksin olevani teillä siellä Nikillä. Toivon että nyt jo kaikki lepäätte makeassa unessa. Jumala siunatkoon teitä kaikkia! ..... (5 p. kesäkuuta): Eräs tuuma on juohtunut mieleeni, kun nyt on kysymys peditionien jättämisestä kirkolliskokoukseen. Olen nimittäin ajatellut että tuo luku kirkkolaissa, joka puhuu "lapsensynnyttäjän kirkkoon-ottamisesta", aivan tarpeettomana ja vääränä olisi saatava laista pois. Muistelen, että siitä on jo ennenkin ollut kysymys ehkä Naisyhdistyksessäkin. Arvelen että sinäkin kehoitat minua tähän asiaan ..."

Kesäkuun 6 päivänä kirjoittamassani kortissa kerroin:

"Nyt vihdoinkin ovat kaikki (kirkolliskokouksen käsiteltäväksi ennen sen kokoontumista lykätty) asiat lähetetyt valiokuntiin ja tänään on lakivaliokunnalla, johon minä kuulun ensi-istunto. Katekismo- ja pipliahistoriakysymysten lähettäminen valiokuntaan antoi aihetta pitkiin ja kiivaisiin väittelyihin joissa eräitten maallikkoedustajain puheet olivat kiivaimpia ja perin konservatiivisia. On näet maallikkojen joukossa tunnettuja kiertäviä saarnaajia, ja arvaahan sen että ne ovat rikkiviisaita omissa silmissään eivätkä suinkaan pane kynttilää vakan alle ..... Olet

kai saanut kirjeeni, jossa kerroin aikeistani tehdä erään petitionin. Se on nyt valmis, mutta johtui mieleeni että eikö Naisyhdistys Helsingissä ollut antanut Mechelinille jotensakin samanlaista tehtävää. Aion koettaa saada siitä selon .... Jos Mechelin aikoo, niin lienee parasta että minä jätän paperini pöydänlaatikkoon ...."

Saatuani tietää ettei Mechelin ollutkaan suostunut Naisyhdistyksen pyyntöön jättää kirkolliskokoukselle mitään anomusesitystä asiassa, jätin minä omani. Se oli näin kuuluvat:

"Suomen evankelisluteerilaisten kirkkokuntain kolmannelle yleiselle kirkolliskokoukselle.

Voimassa olevan kirkkolain kymmenes luku (§:ät 78 ja 79) säättää, että kun lapsi on syntynyt, niin tehköön pappi rukouksen ja kiitoksen lapsen äidille joko äidin käydessä ensi kerran kirkossa taikka kotona käsikirjan eli kaavain mukaan.

Tämä säädös on jäännös siitä heprealaisesta katsantotavasta, että äiti lapsen synnyttämisen kautta saastuu. Tuon katsantokannan lienee kirkkomme oppi periaatteellisesti kyllä jo hylännyt, ja tuskin löytynee enään ketään, joka todella tahtoisii väittää tätä katsantotapaa oikeaksi. Että kysymyksessäoleva säädös kuitenkin on saanut sijan kirkkolaissamme, osoittaa vaan kuinka sitkeästi pysytään perityissä kaavoissa.

Se muoto, jossa kirkkoonottaminen nykyisen käsikirjan mukaan tapahtuu, on kyllä verrannollisesti lievä, ja tiedän myös että valistuneet sielunpaimenet käytännössä vieläkin lieventävät sitä, siten tavallaan tunnustaen koko menon yliaikaiseksi. Mutta huolimatta siitä pysyy tässä menossa kuitenkin vielä tuntuvia jälkiä tuosta vanhasta katsantotavasta, ja kokemuksesta tiedän, että se syvästi loukkaa tunnokkaita äitejä.

Kun siis mielestäni ei löydy mitään periaatteellista syytä puheenalaisen säädöksen säilyttämiseen kirkkolaissamme yhtä vähän 78 §:ssä mainittua tapausta kuin niitä tapauksia varten, joista puhutaan seuraavassa §:ssä, varsinkin kun säädöksellä viimeainitussa pykälässä ei suinkaan tarkoiteta mitään ripitystä, josta puhutaan K.L:n 65 §:ssä, ja säädös, kuten ylempänä huomautin, voi tuottaa pahennusta, niin saan nöyrimmästi ehdottaa:

että kirkolliskokous ryhtyisi toimiin 10. luvun eli 78 ja 79 §:ien poistamiseksi voimassa olevasta kirkkolaistamme."

Tämä anomusesitykseni lykättiin muistaakseni ilman vastaväitettä kirkkolakivaliokuntaan, mutta kun se siellä vihdoinkin otettiin käsiteltäväksi, osoittautui, että kaikki papit asettuvat sitä vastustamaan. Asian käsittelystä valiokunnassa kirjoitin kesäkuun 16. päivänä Emmalle:

"Valiokunnassa oli keskusteltavana petitionini, jota Mechelin ja Hermanson kaikin puolin puolustivat, mutta papit vastustivat, väittäen, ettei koko meno nyt enään ole muuta kuin esirukous, ja ettei sitä vaadita siltä, joka siihen ei tahdo antautua, sekä että rahvaan vaimot itse tahtovat sitä eivätkä suinkaan näkisi mielellään että se poistettaisiin. Mutta kun kauemmin keskusteltiin, täytyi heidän kuitenkin myöntää, että rahvaassa vielä on se käsitys, että synnyttäminen saastuttaa, ja että käsikirjan kaava myös vielä on semmoinen, että se ylläpitää tuota käsitystä, jonka papit kuitenkin myönsivät aivan vääräksi. Hermanson teki ehdotuksen, että lakiin pantaisiin sellainen lisäys, että tämä "esirukous" olisi tehtävä ainoastaan silloin, kun joku sitä pyytää, mutta minä puolestani koetin selittää, että jos sitä kerran ei voida vaatia ja se ylläpitää väärää käsitystä kansassa, niin koko laki on poistettava, sillä laki, joka on omiansa

antamaan väriä käsitteitä, on vahingollinen ja siis kumottava. Schwartzberg ja minä saimme toimeksemme koettaa kirjoittaa selvittävän katsauksen asiaan, ennenkuin lopullisesti äänestetään asiasta. Saas nyt nähdä miten käyt. Olen kuitenkin vallan tyytyväinen, että ryhdyin asiaan, sillä se seikka, että asia tulee keskustelun alaiseksi, on pidettävä voiton enteenä, sillä väärää asiaa on vaikea puolustaa, se kävi selville jo valiokunnissakin."

Lopullisessa äänestyksessä eivät papit kuitenkaan luopuneet mielipiteestään, jonka tähden valiokunnan mietinnöissä ehdotettiin, ettei anomusesitykseni antaisi aihetta mihinkään toimenpiteeseen kirkolliskokouksen puolelta.

Tätä mietintöä vastaan panin minä vastalauseen, joka siihen nähden, että valiokunta käytti mietinnössään ruotsinkieltä, myös oli ruotsinkielinen. Suomennan sen tähän näin kuuluvana:

"Kun valiokunnan enemmistö ei ole katsonut voivansa puoltaa minun kysymyksessä olevaa anomusesitystäni, olen pakotettu tätä enemmistön päätöstä vastaan panemaan vastalauseeni.

Mietinnöissäkin myönnetään, että kansaamme aina katoliselta ajalta on juurtunut se juutalaisuudelta ja pakanuudelta katoliseen kirkkoon tullut väärä luulo, että nainen lapsen synnyttämisen kautta saastuisi ja että hänen sentähden oli antautuminen erinäisiin puhdistustoimiin sekä että uskonpuhdistuksen tultua toimeenpannuksi, vaikka tämän katsantotavan väärä kyllä myönnettiin, seremoniat lapsensynnyttäjän kirkkoonvastaanottamisessa kuitenkin jätettiin entiselleen, mikä vain oli omiansa lujittamaan tuota juurtunutta väärää katsantokantaa.

Kun asiaa koskeva säännös kirkkolaissamme ei myöskään ole ollut omiansa poistamaan mainittua valitettavaa ennakkoluuloa, vaan siitä, mitä mietinnössä esitetään, selvästi näkyy, että se yhä vielä on olemassa, jopa osassa maamme papistoakin, antaen aihetta sellaisiin valitettaviin ilmiöihin, että lapsensynnyttäjä on pakoitettu polvistumaan kirkon kynnyksellä anomaan anteeksi sitä, että hän henkensä vaaralla on täyttänyt Jumalan hänelle määräämän tehtävän, niin minä puolestani katson, että olisi surkuteltavaa, jos kirkolliskokous ei tahtoisi ryhtyä mihinkään toimeen tämän epäkohdan poistamiseksi.

Tähän katsoen ja kun minä en voi huomata minkäänlaisia syitä olevan olemassa siihen, että kirkko, vaikka koko seremonia olisikin pidettävä vain rukouksena ja kiitoksena synnyttämisen onnellisesta tuloksesta, pakottaa siihen lapsensynnyttäjän hänen pyytämättään kirkon apua tässä suhteessa, ja minusta näyttää, että kirkolle pitäisi olla hyvin tärkeätä, ettei sellaisella pakottamisella matkaansaateta pahennusta, mikä ei niinkään harvoin ole tapahtunut, niin saan minä kirkolliskokoukselle kunnioittaen esittää:

että kirkolliskokous tahtoisi asettamalleen kirkkolakikomitealle jättää ehdotuksen laatimisen laiksi, jonka kautta säädökset K.L:n 10. luvussa kumottaisiin. - - -"13

Työstäni kirkkolakivaliokunnassa ja työtovereistani siellä kirjoitin kesäkuun 11. päivänä Emmalle:

"Mitä työhöni tulee, niin rupean jo vähän tottumaan siihen ja kyllä se on varsin opettavaista ja sentähden hauskaakin. Siihen vaikuttaa paljon se seikka, että meillä on niin mainio

puheenjohtaja kuin Leo Mechelin; hän johtaa keskustelua mainiosti ja laatii keskustelujärjestyksen ja kaikki äänestys ehdotukset niin mukavasti ja selvästi, että työ sen kautta sujuu varsin hyvin ja sukkelaan. Ehkä hän kuitenkin välistä vähän hutilo (freskaa), niin että pitää peruuttaa lauseensa, mutta sekin menee niin helposti ja sievästi, ettei se vaikuta häiritsevästi. - Hermanson on tietysti varsin tietorikas ja hyvä jäsen ja hänkin muodostaa puheensa ja esityksensä sievästi ja selvästi. Vaikka hän ehkä tuntuu vähän naivilta, niin on hän muuten varsin miellyttävä ja sievä, ehkäpä vähän naisellisesti hieno mies. - Muutkin valiokunnan jäsenet ovat taitavia ja miellyttäviä miehiä. Provasti Nordström (Lappeelta, tuomiokapitulin asessori) on pitkä, hoikka, vähän kyyryselkäinen, vanhanpuoleinen mies, joka puhuu jotensakin vilkkaasti, vaikka vähän haperoivasti tenooriäänellä, käyttää mieluummin ruotsia, vaikka puhuu myös suomea. Kirkkoherra Karlsberg on tuollainen roteva, leveänaamainen suora kansanmies, joka aina vakavasti ja yksinkertaisesti lausuu ajatuksensa, jotka osoittavat, että hän on itsenäinen ja varsin tottunut lakiasioihin. Hän lienee monilla valtiopäivillä kuulunut lakivaliokuntaan. Rovasti Schroderus on myös roteva, vakava mies, vaikka fiinimmän muotoinen kuin Karlsberg, ja Tuomioprovasti Schwartzberg on mustaverinen, laihanpuoleinen mies, joka kyllä paljon puhuu, mutta ei aina ole aivan selvä lauseissaan - - - "

Kesäkuun 12. päivänä (1893) kirjoittamassaan vastauksessa viimemainittuun kirjeeseeni sanoo Emma mm.:

"Oikein oli miellyttävä kertomus olostanne valiokunnassa. Hauska on, että teillä on niin vikkellä puheenjohtaja. Mistä syystä Mechelin ei totellut S.N.Y.: pyyntöä? Jos nyt tästä anomuksesta ei olisi muita näkyviä seurauksia, niin onhan sekin voitto, että asia on otettu keskustelun alaiseksi. Ainoastaan sitenhän voidaan saada muutoksia aikaan. Monesti on silloin vain kysymys ajasta, milloin toivomus toteutuu. Kyllä voi olla, että sekä papit että seurakunta, jossa tietysti miehet määräävät, eivät vielä käsitä asiaa. Mutta, kuten sanoin, puheen asiat selviävät - - - Naisyhdistyksen puolesta lausun sen johdosta anomuksen tekijöille kiitollisuuden ja kunnioituksen tunteita "Viipurin Naisyhdistyksen Puheenjohtajana", jos lienee luvallista näin Yhd:ltä kysymättä se tehdä."<sup>14</sup>

Syytä, miksei Mechelin suostunut jättämään anomusta kirkkoonottamissäännön poistamisesta kirkkolaista, en varmuudella tunne, mutta arveltiin, että asia oli hänestä kovin vähäpätöinen ja vähemmän miellyttävä senkin tähden, ettei ollut varmuutta, että asialla olisi menestystä kirkolliskokouksessa. Luulen kuitenkin, että asialle olisi ollut hyödyksi, että Mechelin olisi siihen ryhtynyt. Niin mainion miehen yritystä olisi ollut vaikeampi syrjäyttää kuin minun vähäpätöisyyteni. Kirkolliskokouksen puheenjohtaja epäilemättä oli samalla kannalla kuin valiokunnan enemmistö, eikä siis kiiruhtanut asian esittelyä; ja jäikin se sentähden niitten joukkoon, joita ei ehditty ennen kirkolliskokouksen määrääjän loppua kesäkuun viimeisenä päivänä päätettäväksi ottaa.

Kesäkuun 18 päivänä Emmalle kirjoittamassani kirjeessä kuvailin oloani Turussa seuraavasti:



"Kun aamulla nousee noin kl. 7 aikaan, pukeutuu ja juopi kahvinsa ym., niin menee siihen toista tuntia. Sitten pitää käydä läpi sinä päivänä käsiteltäviksi määrätyt paperit ja kirjoittaa kirjeensä, joten tavallisesti kello on 11 pikemmin kuin oikein haluaisikaan. Valiokunnan istunnon jälkeen menee päivällispaikkaan kävellessä, syödessä ja sieltä kotiin palatessa ainakin 1 tunti, ja siten on lepoaikaa vain vähän toista tuntia, kun taasen pitää mennä täysi-istuntoon, jota aina kestää viidettä tuntia. Ei sitten tee mieli juuri mihinkään muuhun kuin lepoon sängyssään. Onhan tuo ahkera työ hyvinkin hyvä siinä suhteessa, että aika kuluu nopeasti. Mutta se riistää kaiken tilaisuuden tavalliseen seurusteluun muitten sekä kokoukseen kuuluvien että sen ulkopuolella olevien henkilöitten kanssa. Senpätähden en minä ole ollut tilaisuudessa lähemmin tutustumaan juuri kenenkään muun kuin oman valiokuntani jäsenten kanssa, joka kyllä on ikävä, sillä siitä voisi olla sekä hauskuutta että hyötyä. Kun valiokunnan jäsenet sitäpaitsi saavat itse kirjoittaa mietinnötkin,<sup>15</sup> niin rajoittuu aika seurusteluihin vielä mitättömimpiin asti."

Kirjeessä kesäkuun 27. päivältä lisään vielä samasta asiasta:

"Mitään yhteistä kokouspaikkaa eli klubia ei kirkolliskokouksen jäsenillä ole ollut, ja sentähden on puuttunut kaikkea yhdyssidettä samoinajattelevien kesken, mikä tietysti on vaikuttanut, ettei mitään hauskaa toverihenkeä ole voinut syntyä, kuten valtiopäivillä lienee laita."

Edellisessä 25. päivänä kesäkuuta (1893) kirjoittamassani kirjeessä olinkin jo tuonut ilmi, mitä olostani kirkolliskokouksessa tunsin, seuraavaisesti:

"Nyt on vain 6 päivää jälellä täällä oloajastani; ja minun täytyy sanoa, että minä suurimmalla riemulla käänän selkäni Turulle ja kirkolliskokoukselle päälle päätteeksi. Työ on kyllä välistä ollut aika intresanttia, mutta kun se koko ajan on suoritettu niin kiirehtien, että tuskin on ollut aikaa perinpohjaisemmin syventyä kaikkiin kysymyksiin, niin ei se ole ainakaan minulle tuottanut täydellistä tyydytyksen tunnetta. Valiokunnan mietinnöt, vaikkei juuri kirkkolakivaliokunnan, mutta sitä enemmän yleisen valmistusvaliokunnan, ovatkin näyttäneet selviä merkkejä suuresta kiireestä." - - -

Myöhemmin samana päivänä kirjoittamassani kirjeessä lausun vielä:

"Saas nyt nähdä, kuinka tyytyväisinä täältä palataan. Kaikki riippuu siitä, saadaanko katekismusehdotus hyväksytyksi vai ei. Jos se hyväksytään niin on suurin osa iloissaan ja ainoastaan vähäinen harmissaan; muussa tapauksessa on päinvastoin. En minä ainakaan tahtoisikantaa niskoillani sitä moitetta, joka kaikkien valistuneitten puolelta kohtaisi minua, jos olisin ollut osallinen ehdotuksen hylkäämisessä. Sillä sen kautta pakotettaisiin kaikki Suomen lapset vielä kymmeniä vuosia käyttämään tuota vanhaa tunnettua Svebiliusta."

Kirkolliskokouksen lähinnä viimeisen päivän vastaisena yönä ratkaistiin sitten katekismusasia. Kirjoitin siitä seuraavan päivänä Emmalle:

"Eilen illalla tahi yöllä kl. 1 päättyi katekismusasia - onnellisesti; se on nyt päivän suuri uutinen, joka leviää ympäri maata sähkön nopeudella. Ehdotus hyväksyttiin kuitenkin sillä ehdolla, että ne seurakunnat, jotka tahtovat, saavat käyttää vanhoja kirjoja, kunnes

---

15

Kirkolliskokouksen valiokunnilla ei siihen aikaan ollut sihteeriä, vaan jaettiin valiokunnan kirjoitustyöt tasan jäsenten kesken.

kirkolliskokous vastedes toisin päättää. Tämä ehto oli tarpeellinen häilyviä jäseniä varten." - - - "Kello 4 ½ (j.p.p.) mentiin Arkkipiispaa varten pidettäviin päivällisiin. Siellä oli hauska - hauskin tilaisuus koko minun täälläoloajanani. Satuun saamaan sijani ukko Meurmanin vieressä, jonka kanssa sitten juteltiin ja vihdoin, M:n ehdotuksesta tietysti, tultiin "veljeksiksi". Vastapäätä istuivat Rönnbäck, (Provasti) Lyra, Mechelin ja Clouberg. - - - Kello 8 lähdettiin suoraan päivälliseltä kokoukseen, jossa, kuten jo sanoin, oltiin aina ½ 2, jolloin suurin osa meni tyytyväisenä kotiin."

Seuraavan päivänä klo 12 aikaan julisti sitten arkkipiispa kirkolliskokouksen päättyneeksi, ja silloin oli minunkin "vankeuteni" aika loppunut ja "vapauden" hetki lyönyt. Olin puoleksi antanut entiselle ylioppilastoverilleni Hovioikeudenneuvos Lindströmille lupauksen seurata häntä, kun hän heti kirkolliskokouksen päättyttyä aikoi lähteä huviretkelle pitkin Suomenlahden rannikkoa aina Itäsuomeen asti, ja laivan piti lähteä seuraavana aamuna. Mutta kun kirkolliskokouksen päättyttyä vielä oli niin paljon aikaa itäänpäin menevän junan lähtöön, että voin ehtiä siihen, niin halu päästä kotiin mitä pikemmin, johon paljon vaikutti sekin seikka, että Arnold-veljeni oli saapunut kotimaahan ja oleskeli paraikaa lapsineen Taipalsaarella Nikin naapuruudessa, sai minut luopumaan laivamatkasta. Kerkesinkin ajoissa junalle, ja seuraavana aamuna saavuin Lappeenrantaan, josta tilatulla höyryveneellä jonkun tunnin päästä olin kotirannassa. Hankittuani itselleni virkavapautta jällellä oleviksi kahdeksi kesäkuukaudeksi sain sitten rauhassa levähtää kirkolliskokouksen rasittavasta työstä.

## Arki jatkuu

Vietimme loppukesän rauhallisesti maalla sekä palasimme lukuvuoden aluksi kaupunkiin, jossa työlään virkani hoito syksystä alkaen aina seuraavaan kevääseen asti tarkoin anasti aikani, eikä kirjelmäkokoelmassanikaan löydy paljon jälkiä siitä, että olisin ollut osallinen muissa ulkopuolella virkaani olevissa hommissa kuin jo edellä olen maininnut. On kuitenkin säilössäni konsepti kirjoittamaani adressiin, joka Viipurin kansallismielisten puolesta lähetettiin kirjailija Pekka Hannikaiselle hänen 24. päivänä elokuuta 1893 täyttäessään 80 vuotta. Jäljennän sen tähän näin kuuluvana:

"Nähdessämme niitä vaaroja, jotka nykyhetkenä uhkaavat kansamme olemassaoloa, emme voi olla ajattelematta, kuinka meidän nyt kävisi, jos se kansallinen herätystyö, joka sai alkunsa tämän vuosisadan alkupuoliskolla, olisi jäänyt suorittamatta, jos kansamme yhä vielä uinuisi sitä sikeää unta, johon se historiallisten olosuhteitten vaikutuksesta oli vaipunut. Mikä ääretön eroitus silloisten ja nykyisten olojen välillä. Silloin tuskin muuta merkkiä kansan henkisestä eloisuudesta ja itsetajunnasta kuin nuot muinaisista ajoista säilyneet hajanaiset sirpaleet kansamme runoudessa, nyt tuottava kirjallisuus kaikilla kirjallisuuden aloilla sekä pienimmästäkin kauppalasta leviävä sanomalehdistö, joka päivittäin tuopi tietoja pienimpäänkin mökkiin sekä kansan omasta elämästä että koko sivistyneen maailman tapahtumista ja riennoista. Toisin sanoen: Silloin rahvas, jolla tuskin oli muita tarpeita kuin jokapäiväinen leipä, nyt itsetietoinen kansa, joka pyrkii omintakeisesti edistymään sivistyksessä muun sivistyneen maailman rinnalla.

Tämä silmiemme edessä täyttyy sydämemme kiitollisuuden tunteilla niitä jaloja henkilöitä kohtaan, jotka tiesivät herättää kansamme uuteen elämään, jotka työllään ja toimellaan osoittivat meille mitä meiltä puuttui, minne meidän oli pyrittävä, jos mielimme säilyä omintakeisena kansana.

Herra Insinööri! Osanne tässä kansamme herätystyössä ei suinkaan ole ollut vähäinen. Varsinkin meille Viipurilaisille on se ollut tuntuva, sillä Tehän täällä uursitte ensimmäisen niistä henkisistä "kanavista", joita myöten sivistys ja kansallinen itsetajunta on vähitellen vuotanut Itäsuomenkin avaroilta alueille, niin että niilläkin alkaa vihannoida sivistyksen ja itsetajunnan laiho.

Tunnetun sentähden vastustamattoman halun saada nyt, kun Te täytätte 80 ikävuotenne, lausua Teille, Herra Insinööri, syvimmit kiitollisuuden ja kunnioituksen tunteemme. Suokoon Kaikkivaltias Teille rauhallisen ja onnellisen elämänehtoon!"

(21 allekirjoitusta).

Vielä ansainnee tähän jäljentää eräitä kohtia Jonas Castrénille sen johdosta, että hän oli pyytänyt minua suorittamansa lakitieteenkandidaattitutkinnon jälkeen toimeenpanemiinsa kemuihin, joulukuun 14. päivänä 1893 kirjoittamastani kirjeestä, kun siitä näkyy asemani mm. Viipurin kaupungin suomalaisia sanomalehtiä ja julkista sanaa ylipäänsä koskevissa asioissa.

"Samalla kun lausun sulimmat onnitteluni juriskandidaattisi johdosta, iloiten siitä, että olet nyt hankkinut itsellesi virallisen leiman, jota meillä, ikävä kyllä, vielä vaaditaan ennenkuin kyky kyvyksi tunnustetaan, kiitän vilpittömästi että muistit minua kutsulla juhlaasi. En kuitenkaan kerkeä noudattaa sitä, joka on minulle sitä ikävämpi, kun täytyy jättää tilaisuus käyttämättä, joka siten tarjoutuisi suulliseen keskusteluun päivän kysymyksistä ja varsinkin oloistamme täällä Viipurissa, jota tätä nykyä sekä toiselta että toiselta taholta väärin käsitetään. Sen, joka tarkoin tuntee täkäläiset seikat, täytyy myöntää, että täällä ei taistelusta ole kysymys "vanhojen" ja "nuorten" välillä. Kysymys on vain siitä mikä on tärkeämpää, koko kansan ja maakunnan etuko vai yksityinen hyöty? Onko yhdentekevää, mitä välikappaleita käytetään pyrintöjensä saavuttamiseksi? Ja onko yleisen moraalin vaatimuksia seurattava poliittisessa taistelussa vai eikö? Ja vielä lisäksi: onko terveellistä että täällä itäisellä rajallamme koetetaan repiä rikki niitä vähäisiä henkisiä yhdyssiteitä, jotka tähän asti ovat täällä olleet melkein ainoat ja jotka ainakin täällä näyttävät kestävimmiiksi ja luotettavimmiksi. Tässä on vaikuttimien ydin. Mutta pari tänne impoiteerattua "kykyä" eivät ole jaksaneet tätä käsittää, vaan tämän vuoden alusta alkaneet Viipurin Sanomissa ajattelematonta melskettä, joka, kun ei minkäänlaisia varoituksia otettu huomioon, pakoitti ajattelevat kansalaisemme ryhtymään estämään tuhon leviämistä. Sen joka tuntee tässä viimemainitussa työssä toimivia henkilöitä, täytyy empimättä tunnustaa, että nimitys "vanhat" tuiki vähän soveltuu suureen osaan heistä. Siihen kuuluu kansallismielisiä kaikista ryhmistä eikä vähemmäksi osaksi niitä, jotka ovat ennen olleet Viipurin Sanomain hartaimpia suosijoita. Mainitsen tässä vain osoittaakseni etteivät suinkaan kaikki ole täällä samaa mieltä kuin Suomettaressa esiintyvä A.A. Borenius, joka omin päinsä on ryhtynyt selvittämään asiaa, jonka oikeaa alkua hän ei tunne, ja josta miehestä meillä on ainakin osaksi syytä sanoa: Jumala varjelkoon meitä ystävistämme. Että

meillä on sellaisiakin ystäviä, jotka ovat liittyneet meihin ei kansallisen asian tähden, vaan ainoastaan vihasta entistä suomalaista äänenkannattajaamme vastaan on yhtä luultavaa kuin on totta, että aikoinaan Päivälehteä perustettaessa siihen antoi apuansa moni, joka ei suinkaan suonut menestystä suomalaisuudelle, vaan ainoastaan toivoi siten saada voimat hajalleen. Mutta tuollaista, ikävä kyllä, ei voi välttää, vaikka toimisi kuinka varovaisesti....."

Vuoden 1894 alkupuolen tapahtumista perheessämme on mainittava, että meille huhtikuun 4 päivänä syntyi nuorin poikamme, joka sai nimekseen Toivo, joten kodissamme oli nyt "seitsemän veljestä", aivan kuin Kiven "Jukolassa".

Noin kuusi viikkoa pojan syntymisen jälkeen juhlittiin Helsingissä Suomen Naisyhdistyksen 10-vuotis- vaikutusaikaa. Viipurin Naisyhdistyksen puheenjohtajana halusi Emma olla läsnä tuossa juhlassa. Poika tarvitsi äidin hoitoa eikä auttanut muu kuin ottaa poika mukaan; ja kun en uskaltanut lähettää heitä yksin sinne niin lähdin mukaan, ottaen myös osaa itse juhlaan. Sen osanottajat tekivät runoilija Z. Topeliuksen pyynnöstä retken runoilijan Porvoon saaristossa olevaan huvilaan "Björkudden", jolla retkellä minäkin olin mukana ja tulin siten olemaan ensi- ja ainoan kerran runoilijan kodissa. Runoilija esiintyi siellä hiljaisena ja herttaisena ukkona eikä hänen Naisyhdistykselle pitämänsä lyhyt puheensa ollut erittäin merkille pantava.

Palattuamme juhlasta vietimme kesän nytkin Nikin tilalla, johon yhä enemmän miellyimme, ja kun sen omistajat tarjosivat sen meille kaupaksi ja tuottavassa tuomarinvirassani olin ehtinyt säästää sen verran, että uskalsin ryhtyä kauppaan, varsinkin kun hinta oli huokea, niin sovittiin siitä, ja palattuamme syksyllä kaupunkiin, vihdoin syyskuun 6 päivänä 1894 päivätyllä kauppakirjalla tuo Nikin tila eli koko perintötila N:o 3 Jauhialan kylässä irtaimistoiheen siirtyi minulle neljäntoista tuhannen (14,000) markan hinnasta, josta 1000 markkaa laskettiin irtaimistolle. Siihen kuului yksinkertainen huonekalusto, 8 lehmää 1 hevonen ja tarpeelliset ajo- ja maanviljelysökalut. Myyjien puolesta päätti kaupan Tammelanderin perillisten holhooja luutnantti Sallmén kodissamme. Kun hänellä oli pitkä, tuuhea harmaa kokoparta, niin arveli joku pikkupojistamme häntä joulupukiksi - ja niin tuli tavaksi sanoa että joulupukki se meille Nikin tilan toi. Aikoja myöten on tuo tilankauppa osoittautunut erittäin edulliseksi. Paitsi sitä että me sen kautta saimme pysyvän kesäpaikan, jossa oli kylliksi tilaa suurelle perheellemme ja josta kesäisin saimme suurimman osan taloustarpeistamme, osoittautuivat tilan hyvin säilyneet metsät oikeiksi kultakaivoksiksi - verrannollisesti sanottuna - sillä aikojen kuluessa olen niistä voinut myydä metsäntuotteita summasta, joka nyt jo lähes kolminkertaisesti vastaa tilan ostohintaa, eikä metsä vielä<sup>16</sup> näytä haaskatulta, vaan löytyy siellä hyvää kasvavaa hongikkoa niin paljon, että sen myyntihinta nousee korkeammaksi kuin jo myydyn osan.

Ostamani tilan hoitoon en minä aluksi paljon ollenkaan ryhtynyt. Virkani antoi niin runsaasti minulle työtä, etten parhaalla tahdollakaan olisi suuremmassa määrässä ehtinyt. En muutenkaan ollut siihen halullinen. Mieleni paloi enemmän entisiin kesätoimiini, kalastukseen ja metsästyksen, jonka tähden minä uskoin kaikki maanviljelysötyt palvelijan huostaan. Tämä, nimeltään Elias Turku, ja hänen vaimonsa Maija olivat nuoruudestaan palvelleet tilalla ja

viimeisinä vuosina pitäneet tilaa vuokralla, ja suostuivat jäämään tilalle minun palvelijoinani. He saivatkin sitten kokonaan pitää huolta maanviljelyksen ja karjan hoidosta tilalla, varsinkin talvikauden aikana eli tarkemmin sanoen syyskuusta seuraavaan kesäkuuhun asti, sillä talvella minä eni harvoin kävin siellä. Kun tila oli pieni niin erotus tuloissa sitä paremmin tai huonommin hoidettaessa ei voinut olla suuri, että se olisi sanottavasti vaikuttanut taloudelliseen asemaani. Minulle oli pääasia, että sain omalla pohjalla muitten häiritsemättä nauttia kesälepoa runsaasta virkatyöstäni.

En siis koettanutkaan luoda tilastani mitään mallitilaa sen maanviljelykseen nähden. Suurempiin muutoksiin tilan vanhanaikaisiin rakennuksiin en myöskään ryhtynyt - tilavan verannan tekeminen päärakennuksen järvenpuoliselle pitkälle sivulle oli melkein ainoa uudistus - joten kartanon ulkomuoto on pysynyt melkein samannäköisenä kuin se oli tilan ostaessani. Puutarhan, joka silloin oli päärakennuksen ja lahden välisellä alalla hyvin rappeutuneessa tilassa, sisältävä paitsi marjapensaita ainoastaan pari vanhaa omenapuuta, siirsin pihalta maantielle vievän tien itäiselle sivulle; ja on sinne vähitellen istutettu ainakin parikymmentä hedelmäpuuta, joista on välistä saatu aika runsaitakin satoja. Uuden verannan edustalle - entisen puutarhan paikalle - on istutettu runsaasti ruusupensaita molemmin puolin hiekoitettuja käytäviä ja käytävien ympyräksi muodostetun keskikohdan keskelle ja reunoihin on laadittu kukkaispenkereitä verannalla oleskelevien ihailtavaksi. Ja onkin tuo veranta kesäaikana kotiväen hauskin olopaikka.

Vuoden 1895 alkupuolen tapahtumista on mainittava, että vanhin tyttäreemme Elli, oltuaan kolmatta vuotta ylioppilaana, harjoittaen lääketieteellisiä opintoja, kihlautui lääketieteenkandidaatti Adolf Johannes Hällströmin kanssa, joka oli sen majuri Hällströmin pojanpoika, jonka kodissa Oulussa Ida-sisareni jonkun aikaa oleskeli, sekä että toinen tyttäristämme Helmi keväällä suoritti ylioppilastutkintonsa.

Seuraavana kesänä ensi kerran olimme omalla pohjalla, Nikin tila kun nyt oli meidän oma.

Saman vuoden syyskaudesta ei ole muuta merkillisempää mainittavaa kuin että silloin Viipurissa uudelleen nostettiin kysymys ääniasteikon valtiopäivämiesvaaleissa alentamisesta, että korkein äänimäärä, jota valitsija saisi käyttää, olisi kymmenen. Raastuvankokouksessa, jossa oli päätettävä kaupungissa voimassa olevan vaalijärjestyksen muuttamisesta mainitulla tavalla, esiintyivät tietysti ruotsinmieliset nytkin ehdotusta vastaan ja heidän etevimpänä äänitorvena on pankinjohtaja Felix Heikel, väittäen että ehdotettu äänimäärän alennus soti valtiopäiväjärjestyksen sääntöä vastaan. Minä näytin tuon väitteen vääräksi, ja kun Heikel sitten paikkakunnan ruotsalaisessa lehdessä koetti väännellä lauseitani, vastasin siihen, osoittaen hänen itsensä hairautuneen. Kirjelmäkoelmassani säilyy yksi konsepti kirjoituksistani tuossa asiassa - lieneekö niitä useampia ollutkaan. Sen enempää selostusta ei kannata tähän ottaa.

Joulusta 1895 alkoi kodillemme pitkä ja raskas koetuksen aika. Tyttäreemme Helmi, joka ensi lukukauttaan oli oleskellut Helsingissä, osoittautui jouluksi kotiin tultuaan kovin hermostuneeksi, niin että oli pakko viedä hänet Helsinkiin hoidettavaksi. Mikä tuon

hermotaudin aiheutti, on vaikea lausua mitään varmuudella. Luultavaa kuitenkin on että siihen ainakin osaksi oli vaikuttamassa se seikka että hän valmistuakseen kevätlukukauden lopussa suoritettavaan ylioppilastutkintoon, jonka sitten suorittikin, tuli liian ahkeraan lukeneeksi. Mutta oli kai siihen osaltaan syynä sekin seikka, että hän, joka jo kouluaikaanaan oli tutustunut Viipurin suomalaisessa lyseossa opiskelemaan Savitaipaleen lukkarin ja kansakoulunopettaja A. Granholmin poikaan Williimiin ja häneen mieltynyt, alkoi epäillä sulhasensa - taisivat jo silloin olla salakihloissa - tunteitten pysyväisyyttä. Tuo epäily oli aivan turha, kuten tapahtumat sitten osoittivat. Vuoden 1896 alkupäivinä Aino tyttäreemme loukkasi jalkansa seurauksella, että nilkan yläpuolelle ilmestyi luumätää, josta lääkärit eivät päässeet selville. Päätimme vielä Ainon Helsinkiin, ja siellä professori Hjalmar Bonsdorff kohta huomasi taudin oikean laadun, toimitti perinpohjaisen leikkauksen, poistaen mädänneet osat sääriluusta. Niin alkoi jalan parantuminen niin hyvästi, että tyttö noin neljän kuukauden jälkeen osasi käyttää jalkaansa kuin ennen, johon ei tullut muuta näkyvää jälkeä kuin jotensakin syvä arpi, jota paitsi jalkaterän kasvu vähän seisahtui, niin että se on jäänyt hiukkasen pienemmäksi kuin vasen jalkaterä.

Hoitaessaan sairaita lapsia ensin kotona ja sitten Helsingissä heikkenivät Emman voimat paljon, varsinkin sen tähden, että silloin jälleen odotettiin perheen lisääntymistä. Muutettuumme lukukauden lopussa maalle, jolloin Aino oli jo palannut kotiin, syntyikin meille juhannuspäivänä - kesäkuun 24 p. 1896 - nuorin lapsemme, tyttönen, joka sai nimekseen Enni. Tyttö oli kaikin puolin hyvin kehittynyt, mutta päälään vasemmalla puolella oli noin sormenpään levyinen veripaise. Arveltiin sen syntyneen sen kautta, että eräs palvelijamme edellisenä talvena sai päälleen kaatuneesta ja samalla särkyneestä ikkunalasista päähänsä ammottavan haavan, jota nähdessään Emma oli säikähtänyt. Myöhemmin lapsen ollessa noin puolen vuoden vanha tuo veripaise poltettiin pois ja paikalle jäisi vaan samansuuruinen vaalea paljas kohta, jonka tuuhea tukka peittää näkymättömiin, joten se ei pääse ulkonäköä rumentamaan.

Lapsen synnyttäminen ja hoito veivät äidiltä voimat yhä vähemmiksi. Hänen yöunensa kävi hyvin huonoksi eikä ravinto pysynyt vatsalaukussaan. Tätä kesti syyskuun puolivälistä lokakuun keskipoikoille asti, jolloin Emma kävi kovin heikoksi ja laihtui niin, että näytti kuin ruumiissa ei olisi muuta jälellä kuin luut ja nahka. Lappeenrannassa olevien lääkärrien apua haettiin kyllä, mutta kun heidän määräyksistään ei ollut mitään apua, päätettiin vihdoinkin, lokakuun keskipoikoilla viedä sairaas Viipuriin, jolloin hänet oli laivaan ja laivasta junaan ja junasta Viipurin kotiin paarilla kannettava.

Eivätpä Viipurinkaan lääkäritkään osanneet saada parannusta aikaan Emman sairaudessa. Arvelivat taudin olevan syövän vatsalaukussa, vaikeivät mitkään ulkoapäin tuntuvat merkit antaneet siitä selvyyttä, - ei näet silloin vielä ollut keksitty röntgensäteitä -. Kun Viipurin lääkärinkään parannuskeinot eivät auttaneet, päätimme nytkin viedä sairaan Helsinkiin, jonne marraskuun keskipoikoilla saatoin Emman. Saimme hänet rouva Basilierin Kaivopuistossa olevaan yksityiseen sairaalaan ja hänen lääkärikseen tohtori Ossian Schaumanin, jota pidettiin tällaisten tautien specialistina. Hänen ehdotuksestaan pyysimme sisätautien professorin Johan Vilhelm Runebergin myös tutkimaan Emman sairauden laatua. Vaikkei hänkään voinut havaita

selviä merkkejä, tuli hän kuitenkin samaan loppupäätökseen kuin Viipurin lääkärit, ennustaen hitaasti lähenevää ja vihdoin tuskallista loppua.

Kun taudin merkit kuitenkin eivät olleet aivan selvät, arvelivat mainitut lääkärit voitavan koettaa syöttää sairasta kiinteällä ravinnolla - koko taudin aikana oli hänelle annettu vain liemiruokaa. Alettiin antaa hänelle liharuokia, ja tämä tepsii: vähitellen piti hän ravinnon yhä täydellisemmin ja eräitten päivien jälkeen alkoi tasainen voimien lisääntyminen, niin että hän noin kuukauden perästä voi nousta vuoteeltaan ja vähin päästä ulos ajelemaan raittiissa ilmassa. Kuitenkaan emme uskaltaneet jättää sairaalaa ennenkuin maaliskuun loppupuolella. Silloin minä, joka koko ajan olin oleskellut Helsingissä, ei vain Emman taudin tähden, vaan muustakin syystä, josta kohta tulen tarkemmin kertomaan, saatoin hänet kotiin. En tarvinne sanoa että lapsemme ja muut omaisemme siellä ottivat äidin riemulla vastaan. Sairauden näin päätyttyä huomasivat lääkärit kokonaan erehtyneensä taudin laadusta. Emman pahoinvointi oli aiheutunut, sanoivat he aivan oikein, vain liiasta rasituksesta. Mitään orgaanista vikaa ei hänessä ollut, olisi vaan pitänyt aikaisemmin ruveta antamaan hänelle hyvin ravitsevaa ruokaa.

## Valtiolliseen elämään

Kuten jo edellä olen maininnut, ei minulla koko sillä ajalla, kuin itse hoidin Rannan tuomiokunnan tuomarinvirkaa, riittänyt aikaa paljon muuhun kuin virkatehtäviini. Sattui kuitenkin välistä seikkoja, jotka pakoittamalla pakoittivat minut esiintymään julkisuudessa, torjuakseni vääriä syytöksiä, joita varsinkin Viipurin Sanomissa alituisesti tehtiin sitä suomalaisen puolueen ryhmää vastaan, jonka äänenkannattajana "Viipuri"-lehti oli, ja oikaistakseni totuudesta poikkeavia väitteitä paikkakunnan puolueoloista. Niinpä minä toukokuussa 1896 julkaisin "Viipurissa" kaksiosaisen kirjoituksen "Kansallismielinen puolue Viipurissa". Viipurin Sanomat oli samannimisessä kirjoituksessa väittänyt, että "rappeutuminen kansallisessa puolueessa alkoi siitä asti, kun paikkakunnalla perustettiin toinen suomalainen lehti muka tyydyttämään erikoisia yleisiä tarpeita, mutta itse asiassa persoonallisista syistä tahi korkeintaan muutamain jo ennestään etuoikeutettujen kansanluokkien asiaa ajamaan, niinkuin virka- ja pappisvaltaisuutta". Kirjoituksessa minä säälimättä paljastin kaikki Viipurin Sanomien miesten kierot menettelyt, tuoden esille seikkoja, jotka olivat hyvinkin heidän kunnialleen käypiä. Että he tiesivät minun kertoneen heistä vain tosiasioita, osoitti sekin, etteivät he uskaltaneet nostaa minua vastaan kannetta väärästä syyttämisestä, johon he kyllä muuten olisivat olleet valmiit.

Keväällä 1896 alkoi liikkua huhuja eräistä muutoksista hallituspiireissä, mm. että prokuraatori Calonius siirtyisi johonkin toiseen virkaan. Ruotsikkojen puolella alettiin taas pelätä, että joku suomenmielinen, nimittäin minä, otettaisiin Caloniuksen seuraajaksi. Huhun johdosta kirjoitin maaliskuun 12 päivänä silloin sairaitten lastemme kanssa Helsingissä oleskelevalle Emmalle: "Oletko sinä siellä Helsingissä kuullut noita huhuja, joita Viborgsbladet nyt on tuonut julkisuuteen, nimittäin mm., että minusta tehtäisiin - prokuraattori!! Taitaapa kaikki olla Vib:bl:n omia sepustuksia - varsinkin mitä minuun tulee, vaikka Vib:bl. sanoo saaneensa tiedot "från vår vanligen välunderrättade hufvudstadsreferent". Kun kävin eräitä päiviä sitten hovioikeudessa, niin (asessori) Sjöström myös viittaili samaan suuntaan, lisäten: "föga skulle du byta ut den mot din nuvarande bättre tjänst", ja katsoi hän samalla noin "forskande" minuun. Minä vastasin noin "undvikande", arvelin, ettei haittaa, että he tulevat siihen luuloon, että huhussa on perää, ja minä luulen todellakin, että meidän ruotsikot jo vähin pelkäävät huhussa olevan totta - pelätkööt vain; se tekee heille hyvää, vaikka onkin turhaa pelkoa". Ja turha se pelko olikin, sillä siihen virkaan ei minua koskaan kutsuttu, lieneekö sitten ajateltukaan kutsua. Venäjänkielentaitoni etupäässä kai antoi aiheita tuollaisiin huhuihin.

Seuraavana vuonna oli valtiopäivien taas kokoonnuttava. Edusmiesten vaalit oli siis toimitettava syksyllä 1896, mutta jo kevään kuluessa ryhtyivät puolueet asettamaan ehdokkaita edusmiespaikkoihin. Suomalaiselle puolueelle oli tärkeätä saada lisää kansallismielisiä miehiä varsinkin porvarissäätyyn, jossa puolueessa siihen asti oli ollut vain verrattain pieni vähemmistö. Kansallismielisiä edustajia oli kyllä jo ennen saatu valituksi pienemmistä kaupungeista, varsinkin sisämaassa olevista, jossa suomalaiset olivat valtavana enemmistönä. Mutta suurimmissa kaupungeissa, joissa enin varallisuus oli ruotsinmielisten ja muitten muukalaisten käsissä, määräisivät nämä vaalin tuloksen sielläkin, missä suomalainen väestö oli miesluvultaan suurin, kun äänet luettiin kunkin äänestäjän veroäyrien mukaan tai ainakin



saman äänimäärän mukaan kuin kunnallisvaaleissa, eli 25, kuten Viipurissa. Yritykset saada suomenmielisiä edustajia valituksi Viipurissa olivatkin siihen asti rauenneet tyhjiin, eikä nytkään voitu toivoa parempaa menestystä. Sensijaan koetettiin huolehtia siitä, että läänin pikkukaupungeista saataisiin kansallismielisiä miehiä edustajiksi. Niinpä saatiin Lappeenrannan suomenmieliset ottamaan minut ehdokkaakseen, ja syksyllä toimitetussa vaalissa lankesivatkin enimmäkseen äännet minun puolelleni, joten tulin valituksi kaupungin edustajaksi porvarissäädyssä. Vaalin tultua lainvoimaiseksi kävin Lappeenrannassa neuvottelemassa vaalimiesteni kanssa. Sitä varten kokoonkutsuamani vaalimiesten kokouksen avasin puheella, joka muistaakseni sitten oli julkaistu paikkakunnan lehdissä, mutta jota en ole löytänyt paperieni joukosta.

Mitä silloin itse arvelin vaalistani ym. näkyy J.H. Erkolle lokakuun 22 päivänä 1896 kirjoittamastani kirjeestä, josta tähän otan seuraavat kohdat:

"Vanha ystävä! Sanon "vanha ystävä", vaikkei sentähden että olisit "vanha", vaan siksi, että olet vanhimpia ystäviäni noilta entisiltä hyviltä ajoilta, jolloin sopusoinnussa tehtiin työtä yhteisen kansallisen asian hyväksi. Että tämä ystävyys vieläkin kestää, osoittaa sinun kirjekorttisi tämän kuun 15 päivästä, jossa onnittelet minua Lappeenrannan vaalin johdosta. Kiitos paljon siitä; se oli hyvin tervetullut, ja olisin pikemminkin vastannut, jos eivät olot kotonani olisi niin nurin kuin ne nyt ovat. Vaimoni näet on ollut vuoteen omana aina viime kuun alkupäivistä saakka, ja epätietoista on, milloin hän siitä jaksaa nousta. - - - Kotiolojen näin ollen ei ole tuo uutinen vaalistani Lappeenrannassa tuntunut niin tyydyttävältä kuin ehkä muuten olisi ollut laita. Eihän minulla tietysti ole mitään sitä vastaan, että pääsen panemaan ääneni vaakaan kansamme asiain ratkaisussa; pelkään vain, että minulta odotetaan enempää kuin minkä jaksan antaa.

Olethan sinäkin valtiopäivämiesehdokkaana. Olisipa hauskaa saada tavata toisiamme samassa säätyosalissa Helsingissä ensi talvena. Kunhan nyt nuo tamperelaiset voisivat olla yksimielisiä. Ikävä on ollut lukea lehdissä siitä hajaannuksesta, joka siellä kansallisessa leirissä vallitsee. Jos saisin olla ratkaisemassa riitaa, niin en panisi sinua pois listalta, sillä olen vakuutettu siitä, ettei ole muuttanut mieltäsi siinä, että suomalaisuus ennen kaikkea, sitten vasta muut yksityispyrinnöt, kuten esim. työväenasia, jota nyt tahdotaan asettaa työväen kesken yli kaikkien muitten kysymysten. Työväen aineelliset ym. edut ovat myös "luokkaetuja" ja niitten täytyy väistyä, kunnes voimme sanoa kansallisen asian olevan voitolla, ja sitähan se ei vielä ole. Vielä tarvitaan yksimielisyyttä sen voitollensaattamiseksi. - - -"

Toiminnastani valtiopäivillä en saanut läheskään sitä tyydytystä, jota toivoin. Emman terveys oli epävarma. Mieleni ei valtiopäiväin alkuaikoina tahtonut päästä oikein tasapainoon, enkä malttanut olla paljon poissa Emman sairasvuoteelta, vaan kiiruhdin sinne aina, kun valtiopäivätyöt suinkin sen sallivat, tai oikeammin, milloin arvelin voivani jättää ne syrjään. Siten en aina ehtinyt niin perehtyä esilläoleviin asioihin kuin ehkä olisi ollut tarpeellista voidakseni niistä pätevästi lausua mielipiteeni. Kun porvarissäädyn enemmistö oli ruotsinmielinen, niin seurasi jo siitä, ettei minulle, joka olin tunnettu kovaksi fennomaniksi, annettu mitään tärkeämpää luottamustointa. Pääsin ainoastaan varajäseneksi laki- ja talousvaliokunnassa, mikä kyllä oikeutti minun olemaan läsnä kaikissa valiokunnan kokouksissa, mutta ei antanut minulle puhe- tai päätösvaltaa muulloin kuin säädyn vakinaisen

valiokuntajäsenen poissaollessa parissa tai kolmessa istunnossa. Muuten istuin - kuten muutkin varajäsenet - vain mykkänä kuuntelijana valiokunnankokouksissa, voimatta paljonkaan vaikuttaa asiain selvittämiseen. Tällainen "osanotto" asiain käsittelyyn oli kaikkea muuta kuin piristävää

Miten valtiopäivillä esiinnyin? Siitä en tahdo paljon pakista. Porvarissäädyn pöytäkirjoista se tavallaan selvenee sille, joka haluaa tarkemmin saada asian tietoonsa. Kannattanee kuitenkin tässä mainita seuraavat esiintymiseni. Silloin voimassaolleen valtiopäiväjärjestyksen mukaan oli jokaisella säädyn jäsenellä oikeus neljäntoista päivän kuluessa valtiopäiväin juhllallisen avaamisen jälkeen tehdä esityksiä laiksi ja anomusesityksiä. Minäkin käytin tätä oikeutta tehden kaksi ehdotusta, toisen yhteisesti tohtori August Hjeltin kanssa säätyesitykseksi kaupunkien kunnallisasetuksen muuttamisesta siten, että naisellekin myönnettäisiin oikeus tulla valituksi kunnan luottamustoimiin, ja toisen minun yksin tekemän ehdotuksen anomukseksi kruununtaloja koskevan asetuksen muuttamisesta siten, että tapa hakea asutusoikeutta näihin taloihin tehtäisiin helpommaksi. Ensinmainittu ehdotus tuli sitten säätyjen käsittelyn alaiseksi, mutta toista, minun yksityistä ehdotustani ei sääty edes laskenut valiokunnan valmistettavaksi. Se hylättiin heti säädyn ruotsinmielisten äänillä niillä pormestari Y. Öhmanin esiintuomilla ja pankinjohtaja E. Schybergsonin kannattamalla perusteilla, että tuo asetus oli hallinnollista laatua, jota säätyjen myötävaikutuksetkin voitaisiin muuttaa ja minulla oli muka tilaisuus ehdotuksellani, joka kyllä oli Öhmanin ja Schybergsoninkin mielestä hyvä ja huomiota ansaitseva, suoraan kääntyä viranomaisten (hallituksen) puoleen vaivaamatta sillä säätyjä. Tuolla säädyn päätöksellä tahdottiin nolata minua: olinhan minä tunnettu suomalaisuuden ystävä ja ruotsalaisuuden vastustaja eikä sentähden tahdottu suoda minulle sitä huomaavaisuutta - "kunniaa" - että minun aloitteestani saataisiin jotakin hyvää ja hyödyllistä toimeen. Erittäin oli ruotsinmielisillä syytä olla nurjamielisiä minua kohtaan syystä, josta nyt tahdon lähemmin kertoa.

Tunnettu asia on, että ruotsinmielisemme huomatessaan, että joku suomalaisuuden pyrintö oli niin kehittynyt, ettei sen voittoon pääsemistä enää voitu kauan estää, koettivat tekemällä itse ehdotuksen asian ratkaisuun pelastaa ruotsalaisuudelle niin paljon kuin suinkin mahdollista. Kysymys virastojen käytettävästä kielestä oli valtiopäivillä vielä lopullisesti ratkaisematta, ja kun oli odotettavissa, että asia otettaisiin suomenmielisten edustajain puolelta esille, kiiruhtivat ruotsinmieliset itse esittämään esityksen säätylaiksi virkakieliasiansa. Esitys näytti asiaa tarkemmin tajuamattomista hyvinkin suopealta suomenkieltä kohtaan, muuta itse asiassa koetti säilyttää ruotsinkielelle laajan sijan virastoissamme. Ruotsinkieltä taitavan ei olisi tarvinnut suomalaisellakaan paikkakunnalla puhua muuta kuin tätä kieltä virkamiehelle pakoittaakseen virkamiehen valmistamaan asiat ruotsinkielellä. Sitä paitsi ehdotettiin, että virkamies itse saisi määrätä, mitä kieltä hän milloinkin virallisessa kirjeenvaihdossaan käytti. Sen ohessa sisälsi ehdotus säädöksen, että jokaisen virkamiehen piti omata sekä ruotsin- että suomenkielen täydellinen taito.

Tämän lakiehdotuksen toi porvarissäädystä esille pankinjohtaja Felix Heikel, minun vanha vastustajani Viipurista; ja muistan kuinka porvarissäädyn suomenmielisetkin jäsenet ilomielisellä hämmästyksellä kuuntelivat tuon esityksen julkilukemista. Taisin olla ainoa heistä,

joka heti huomasi esityksessä piilevän pukinjalan, ja huomautinkin kohta siitä heille yksityisesti. Suomenmielisten taholta pyydettiin asian panemista pöydälle, että voitaisiin esitykseen tarkemmin tutustua, ja annettiin minun tehtäväkseni tuon esityksen arvosteleminen, minkä sitten teinkin arvostellen esitystä aika ankarasti. Tämä minun ensimmäinen esiintymiseni säädysssä tietysti ei miellyttänyt ruotsinmielisiä, eikä edes kaikkia suomenmielisiä, sillä moni heistä, joka ei ollut tarkemmin perehtynyt asiaan, piti arvosteluani liian jyrkkänä; oltiin nytkin, kuten useasti ennenkin, liian arkoja; ei muka pitäisi loukata ruotsinmielisiä. En minä itsekään ollut aivan tyytyväinen esiintymiseeni, satuin olemaan aika väsynyt enkä sentähden saanut esitystäni - puhuttani - käymään tarpeeksi sujuvasti. Ruotsinmielisten piti tietysti jollain lailla kostaa minulle tuosta ankarasta arvostelusta, jota heidän puhujansa eivät kyenneet asiallisesti kumoamaan; ja sentähden hylättiin tuo minun kruununtaloja koskeva anomusehdotukseni, vaikka heidän täytyi myöntää se hyväksi ja huomiota ansaitsevaksi. Kuten valtiopäiväin asiakirjoista näkyy, ei Heikelin lakiehdotuksesta tullut mitään. Kun pitkän valiokuntavalmistelun jälkeen asia tuli säätyjen päätettäväksi, asettui, kuten ennenkin kielikysymyksessä, kaksi säätyä kahta vastaan, ja asia raukesi siten.

Asian menosta kirjoitin huhtikuun 7. päivänä Emmalle, joka silloin jo oli kotona Viipurissa, seuraavasti:

"Eri puolueet pohtivat puoluekokouksissaan kieliasiaa. Suomalaisten joukossa löytyy montakin, jotka ovat taipuvaisia tinkimisiin. Heidän johtajanaan on (professori J.R.) Danielson. Tinkimiset eivät kuitenkaan ole kovin suuret, mutta mielestäni ei niistä olisi mitään apua asian menestykselle. Danielsonin ryhmä tahtoi, että suotaisiin kaikille virastoille, joitten piiriin kuuluu erikielisiä kuntia, oikeus itse valita virkakielensä asioissa, jotka eivät nimenomaan koske erityistä kuntaa tai kunnan jäsentä. Toiset, joihin minäkin kuulun, pysyvät valiokunnan suomenkielisten vaatimuksessa, että kuntien enemmistön kieli olkoon virkakielen määrääjänä kaikissa virastoissa paitsi niissä, jotka käsittävät koko maan. Tällä kannalla kuuluu talonpoikaissäätö, jossa Avellan johtaa mielipidettä, olevan. Valiokunnan suomenmielisten ehdotuksessa on vähän epäjohdonmukaisuuksia, ja olen minä kokouksissamme koettanut saada ne korjatuiksi, mutta en uskalla toivoa, että siinä onnistun, sillä Jaakko Forsman, joka on ehdotuksen pappa, ei näy tahtovan ottaa niitä kuuleviin korviin."

Samasta asiasta ynnä rautatieasiasta kirjoitin toukokuun 19. päivänä 1897 vielä Emmalle:

"Plenoja (täysi-istuntoja) on tästä lähin melkein joka päivä ja ovatkin asiat jotensakin hyvin sujuneet. Yhteensovituksia on vielä koko joukko, mutta ne ratkaistaan ylipäänsä ilman keskustelua. Ainoastaan semmoiset kuin kieliasiaayhteensovitukset antavat aihetta pitempiin riitoihin. Porvarissäätö lykkäsi uudelleen asian valiokuntaan silminnähävästi viivyttääkseen sitä niin, etteivät talonpojat ehtisi ryhtyä yksityisen anomuksen tekemiseen. Rautatieasia on toinen riitakapula. Sveesit eivät suostu Kuopion - Iisalmen rataa, elleivät fennot hyväksy heidän (sveesien) silakkarataa (Turun - Karjaan - Helsingin), mutta fennot päättivät yleisessä kokouksessa mieluummin menettää Kuopion - Iisalmen radan kuin tehdä myönnytyksiä silakkaradan suhteen, kun siitä voi olla seurauksena, että sveesit joka valtiopäivillä tulevat käyttämään samanlaista taktiikkaa saadakseen omat mielipuhansa läpi.---

Myöhemmässä, toukokuun 25. päivänä 1897 Emmalle kirjoittamassani kirjeessä koskettelin viimeksimainittua asiaakin ja jäljennän siitä tähän seuraavat osat:

"Vähän kärsivällisyyttä vielä, ja luulen, että jos vielä sattuisin tulemaan valituksi valtiopäiville, niin tulisin täällä toimeen paljon paremmin kuin tällä kertaa, kun olen oppinut tuntemaan oloja ja varsinkin henkilöitä ja tiedän, millä kannalla ne seisovat ja miten niitten suhteen on menettelemisen. Sen olen oppinut tietämään, että harva on se, joka pysyy vakavasti prinsiipeissään, vaan että ne horjuvat kun oma tai oman kylän etu on kysymyksessä. Niinpä pappissääty eilen päätti suostua ruotsikkojen silakkaradan rakentamiseen, kun muulla ehdolla ei olisi saatu Iisalmen rataa porvaris- ja aatelissäädyssä hyväksytyksi. Tästä tietysti viikingit iloitsivat, kun heidän intriiginsä siten on kaikin puolin onnistunut, sillä luultavaa on, että talonpojatkin siihen suostuvat. Yleinen kielianomus kuitenkin luultavasti menee myttyyn. Ikävä vain, että siinä suomalaisten puolelta tuli tehdyksi myönnytyksiä, jonka nojalla hallitus voi pysyttää kirjeenvaihtokielen melkein kaikissa korkeimmissa virastoissa entisellään. Jos suomalaiset, niinkuin minä ehdotin, olisivat jyrkästi pysyneet programmissaan, että kuntien enemmistön kieli on oleva virkamiesten kirjeenvaihtokielenäkin, niin silloin olisi hallituksen suomenmielisillä jäsenillä ollut tässä kansaneduskunnan mielipiteessä tuki koettaessaan saada kieliolot hallinnollista tietä parannetuiksi. - Tiedäthän, että kaikki ehdotukset naisen hyväksi ovat menneet myttyyn, kun kaksi säätyä ei ole niitä hyväksynyt. Tänään on vielä porvaris-, pappis- ja aatelissäädyssä esillä kysymys asianajajista, jossa muun muassa ehdotetaan, että nainen myös saisi harjoittaa sitä ammattia. Talonpoikaissääty on kuitenkin jo hyljännyt koko lakiehdotuksen ja siis myös mikäli se koskee naisen oikeutta; ja luulenpa, että porvarit tekevät samoin, ja minäkään en ole tyytyväinen lakiehdotuksen muissa osissa, joten luultavasti tulen äänestämään sen kumoamista, jos nimittäin koko ehdotus kerrallaan pannaan äänestyksen alaiseksi. - - -"

Samaa rautatieasiaa koskettelin vielä toukokuun 28 päivänä Emmalle kirjoittamassani kirjeessä seuraavaisesti:

- - - "Kello ½ 8 (edellisenä iltana) menin (suomalaiseen) klubiin, jossa porvarissäädyn vähemmistö oli päättänyt kokoontua; mutta sinne ei tullut kuin 9 miestä, muut olivat mikä missään, enimmäkseen Iisalmen edustajan (Liliuksen) kaupunkinsa puolesta ja sen kustannuksella toimeenpanemissa illallisissa kaikille niille suomenmielisille säätyjäsenille (kaikista säädyistä) jotka olivat puolustaneet Savon radan jatkoa (Iisalmeen). Kun minä en kuulunut niihin, jotka nimenomaan olivat sitä puolustaneet, vaan päinvastoin olin ilmoittanut suosivani enemmän Karjalan radan jatkoa, niin tietysti minua ei oltu sinne kutsuttu ..."

Olin julkaissut "Viipuri"-lehdessä maaliskuun 9 päivänä 1897 otsakkeella "Kielikysymys valtiopäivillä" kirjoituksen, jonka sitten olin jakanut suomenmielisille valtiopäivämiehille. Merkillistä oli että moni heistä ei sittenkään tullut täysin selville asiasta, vaan pysyi saamassaan vaikutelmassa, ettei Heikel'in ehdotus ollut niinkään hullu, vieläpä katsoi minun turhaan arvostelleeni heidän käsitystään siitä. Sain niinhysin tästä kuin Helsingin suomenmielisten herrojen kohtelusta sen tunnelman, etteivät he vieläkään olleet voineet unhottaa, että olin ollut pakotettu silloin tällöin asettumaan arvostelevalle kannalle heidän toimiinsa nähden kansallisuusasiassa. Helsingin herrojen ajatukset tietysti vaikuttivat minua tarkemmin tuntemattomiin maaseutu-edustajiin; ja niin jouduin minä jotensakin eristettyyn asemaan valtiopäiväin suomenmielisten ryhmässä, enkä kyennyt sitä esiintymiselläni niin säädyssä kuin sen ulkopuolella tapahtuvien ryhmän kokouksissa parantamaan. Huomatessani tuon minuun

kohdistuvan epäluulon taisi itseluottamuksenikin vähän horjahtaa. Tämä kaikki vaikutti kai, etten valtiopäiväin aikana joutunut mihinkään lähempään ystävyysuhteeseen kehenkään säätytai puoluetoveriini. Muodostin siten tavallaan eri ryhmän, johon kuului vain yksi jäsen - minä yksin! Ettei tämän ollut varsin hauskaa, sen ymmärtänee jokainen. Vedin sentähden syvän helpotuksen huokauksen, kun valtiopäivät päättyivät. Kun en tullut valituksi mihinkään valtiopäiväin jälkitoimeen, pääsin heti palaamaan rakkaaseen kotiini.

## Hopeahäät

Palatessani kotioloihin on ensin mainittava, että valtiopäiväin aikana kävin muistaakseni kolme eri kertaa kodissani Viipurissa. Ensi kertaa saatoin sinne sairaalasta päässeen vaimoni, kuten edellä olen jo kertonut. Kun pääsiäispyhän aikana huhtikuun keskipaikalla ei ollut valtiopäivillä istuntoja, niin käytin tätä loma-aikaa hyväkseni käydäkseni toisen kerran kotona. Käyntiin oli lisäksi se aihe, että sanotun kuun 17 päivänä vietimme vanhimman tyttäreemme Ellin ja Hannes Hällströmin häät. Tilaisuus, jossa kaikki perheemme jäsenet sekä eräitä sulhasen ja morsiamen läheisiä sukulaisia oli läsnä, muodostui hauskaksi perhejuhlaksi. Olikin meillä syytä iloon ja tyytyväisyyteen: Elli pääsi toiveittensa perille, ja kotiin oli kovien koetusten jälkeen palannut yleinen terveys ja turvallisuus. Olihan se vaara, joka monien sairauksien muodossa oli kotionneamme uhannut, nyt ohi.

Syy kolmanteen käyntiini kotona oli seuraava. Olin tullut valituksi lisättyihin kaupungin valtuusmiehiin, joitten tuli varsinaisten valtuusmiesten kanssa ratkaista kysymys Kolikkoinmäen ym. tilojen ostamisesta Viipurin kaupungin omaksi ja näitten tilojen yhdistäminen kaupunkiin. Ruotsinmieliset vastustivat tätä asiaa syystä, että pelkäsivät saatavan näillä tiloilla asuvista paljon suomalaisia äänioikeutettuja lisää. Tämä asia oli määrätty esille otettavaksi eräässä pääsiäisen jälkeisessä valtuuston kokouksessa. Kun tietysti oli tärkeätä että kaikki suomenmieliset valtuuston jäsenet olivat kokouksessa saapuvilla, hankin minäkin säädyn luvan saada olla pari päivää poissa säädystä. Viipurin kaupungin varsinaiseen valtuustoon kuului taas samaa kaupunkia porvarissäädystä edustava pankinjohtaja Heikel, ja arvasinhan, että hänkään ei laiminlöisi saapua sanottuun kaupungin valtuusmiesten kokoukseen, vaikkei hänkään, yhtävähän kuin minä, lomaa pyytäessään ollut maininnut syytä pyyntöön. Olimme näet vain ilmoittaneet syyksi "yksityiset asiat". Tulos matkasta oli suomenmielisille varsin hyvä, sillä valtuuston kokouksessa voitti heidän mielipiteensä - lisätyiksi valtuusmiehiksi oli nimittäin onnistuttu saamaan pelkkiä suomenmielisiä - ja päätettiin siis ostaa kaupungille edellämäinitut rajakkain olevat tilat sekä annettiin kaupungin rahatoimikamarille tehtäväksi kaupungin puolesta laatia kauppakirjat. Mutta viimeinen päätös oli kovin varomaton: ei muistettu, että rahatoimikamarin jäsenet kaikki kuuluivat ruotsalaiseen puolueeseen; ja nämä venyttivät asian toimeenpanoa niin kauan, että se aika, jonka kuluessa kauppa myyjäin tarjouksen mukaan oli lopullisesti solmittava, kerkesi mennä umpeen, ennenkuin kauppakirjat saatiin valmiiksi; ja tuon ajan kuluttua myyjät eivät enää suostuneet pysymään ensimmäisessä tarjouksessaan, vaan kohottivat tilojen hintoja, ja kun asia sen

johdosta uudelleen tuli valtuuston päätettäväksi, ei valtuusto, jossa sillä välin oli tapahtunut muutoksia, hyväksynyt näitä hintoja, joten tilojen osto raukesi.

Vielä on Helsingissä oloajaltani mainittava eräs iloinen tapahtuma perheessämme. Kolmas tyttäreemme Toini pääsi toukokuun 21 päivänä ylioppilaaksi. Kirjoitin siitä saman kuun 24 päivänä Emmalle näin:

"Perjantai-iltana klo ½ 10 sai Toini yliopiston päätöksensä; ja hankittuaan ompelijalta lakkinsa ja saatuaan koko joukon kukkasvihkoja tuli hän Ellin saattamana säätyhuoneelle, jossa meillä oli istuntoja; ja kun minä samassa satuin tulemaan ulos istuntosalista, niin tapasin hänet aivan salin ovella. Hän riensi avosylin minua vastaan, ja siinä syleilimme ja suutelimme toisiamme useitten säätyveljieni läsnäollessa, joista eräs oikein todella sanoi: "det var så rörande, att jag fick tårarne i ögönen". Itse saa hän tarkemmin kertoa asiasta."

Otanpa tähän vielä jo edellä mainitsemastani seuraavana päivänä kirjoittamastani kirjeestä, se kun kuvaa silloista mielialaani ja ylipäänsä tunteitani, silloin kun ne ovat herkimmillään. Se kuuluu näin:

"Oma Emma kultani! Sulimmat kiitokset, omani, eilen kirjoittamastasi kirjeestä, jonka - - - sain juuri. On niin hauska saada sinulta tuollaisia sydämellisiä sanoja kuin "oma herttainen kultani". Varsinkin kun olen näin yksin täällä, kaipaan sellaista; itselleni on tarvis lausua samaa sinulle, omani, ja tunnen itseni niin onnelliseksi, kun saan samaa kuulla sinulta. Se nyt on minun luontoni: tahdon rakastaa ja osoittaa sitä rakkauteni esineelle ja odotan häneltä sitä takaisin. Ehkä nuo tunteet ovat nyt minussa vielä virkeämmät, kun olen saanut sinut takaisin, jonka jo luulin iäksi täytyväni kadottaa. Jumalan kiitos, että nyt taasen kaikki on hyvin. Onhan tuo vähän kummallista, että minä, vanha mies, antaudun tuollaisiin mielenpurkauksiin, mutta suhteessani sinuun näyn minä pysyvän nuorena, melkein pä tuntuu kuin vain nuorentuisin päivä päivältä. Tahtoisin nyt vain, että olisit tässä vieressäni, että saisin syleillä sinua ja luoda katseeni syvään silmiisi ja saada sinulta samanlaisen katseen takaisin, tuollaisen syvän, lämpimän katseen. - No nyt ehkä rupeat kummastelemaan vanhaa ukkoasi; mutta nuo herttaiset sanasi saivat minut niin lämpenemään. Pidäthän sinäkin minun mielenosoituksistani; pidäthän - - -"

Joulukuun 19 päivänä 1897 oli kulunut 25 vuotta Emman ja minun häpäivästä, ja mekin vanhan tavan mukaan päätimme viettää tuon "hopeahäpäivämme" juhlallisesti, ja muodostuikin se kaikin puolin hauskaksi perhejuhlaksi. Olimme kutsukorteilla kutsuneet kotiimme Maununkadulla N:o 2, jossa silloin olimme majailleet 19 ½ vuotta, päivällisille niinhyvin läheiset sukulaisemme kuin tuttavapiirimme ja sitäpaitsi kaikki Viipurin hovioikeuden jäsenet, joista melkein kaikki olivat minun entisiä työtovereitani hovioikeudenajaltani. Mutta jo aamusta alkaen saimme vastaanottaa monta omaistamme rakkauden- ja ystäviemme kunnioituksenosoitusta. Meidän vielä levolla ollessamme lapsemme ynnä vävy-poikamme Hannes Hällström ja tuleva vävy-poikamme, Helmi-tyttäreemme sulhanen, William Granholm (sittemmin Kuusisto) tervehtivät meitä laululla, ensinnä Bragan tunnetulla serenaadilla, johon muistaakseni tyttäreemme Helmi ja Toini olivat sepittäneet tilaisuuteen sopivat sanat ja jota Lauri-poikamme viululla säesti, Helmin laulaessa soprano-osan. Sittemmin

kävi säveltäjä Emil Sivorin johtama sekakuoro meitä laululla ilahduttamassa; saimme vastaanottaa lahjoja sukulaisiltamme ja ystäviltämme, ja "Viipurin suomenmielisiltä ystäviltämme", joitten nimiä emme ole onnistuneet saamaan tarkemmin tietoomme, taiteilija Tauben maalaaman syysmaiseman. Lisäksi tuotiin meille lukuisia kukkaislaitteita, joista komein oli Viipurin suomalaisen klubin kukkaiskori. Sen toi kolmimiehinen lähetystö, hopeahapsiset vanhukset lääninmittari kamarineuvos Niklas Hertz, merikapteeni kolleeginasessori G.Z. Sandman ja konttoristi Robert Mallenius, joista ensinmainittu piti meille hopeaparille näin kuuluvan puheen:

"Herra hovioikeudenneuvos! Suomalainen klubi, joka olemisensa alusta on nauttinut kunniaa lukea Teidät arvokkaaksi jäsenekseen, on hyvin tietoinen siitä tehokkaasta toiminnasta, jonka Te olette suorittanut suomalaisuuden hyväksi paikkakunnallamme. Tämän toiminnan luetteleminen jääköön kuitenkin taitavampien tehtäväksi. Mutta klubi tietää myös, että tämä toiminta on kysynyt teiltä monta uhrausta, tuottanut Teille monta mielipahaa, joita ehkä että olisi niin hyvin kestänyt, ellei Teidän rinnallanne olisi seisonut se arvokas puoliso, joka on suotu luomaan Teille elämän suloa. Sentähden on klubi, tuntiessaan tarpeen tuoda Teille, arvoisa pariskunta, kunnioituksensa ja tunnustuksensa ilmi, katsonut sopivammaksi tehdä sen tilaisuudessa, jolloin Teidän on suotu viettää niin kallista perhejuhlaa kuin ovat hopeahäät.

Hopean asemasta on klubi lähettänyt harmaat hapsensa, ja sellaisena lähetystönä olemme nyt täällä - ja, samalla kuin sydämestämme toivotamme Teille, arvoisa pariskunta, onnea ja Jumalan siunausta, pyydämme Teitä vastaanottamaan ne kukat, joita klubi on lähettänyt meidät tuomaan Teille muistona ja osoituksena kunnioituksestaan."

Kello 4 aikaan saapuivat päivällisvieraamme jotensakin lukuisasti; ja sittenkun päivällisen oli ilmoitettu olevan valmiin, asetuin minä Emman kanssa salimme peräpuolelle ja kääntyen vieraittemme puoleen tervehdin heitä puheella, jossa ensiksi kiitin heitä, että he olivat niin auliisti noudattaneet meidän kutsuamme, ja sitten loin katsauksen elämäni vaiheisiin, huomauttaen kuinka runsaasti minulle, vaikka aivan köyhästä kodista lähteneenä, oli suotu menestystä ja onnea elämäni uralla, kuinka olin ylipäänsä saanut nauttia kansalaisteni - myös virassani toverien ja päällysmiesteni puolelta hyvänsuopaisuutta ja erinomaisen hyvästi menestynyt virkaurallani, melkein aina pääsin sinne, minne olin pyrkinyt, johon katsoen olin hyvin jaksanut kantaa ne vastoinkäymiset ja epäsuosionosoitukset, joita kuitenkin silloin tällöin olin sekä virkamiehenä että kansalaisena saanut tuta. Eipä yksityinenkään elämäni ollut kokonaan säästynyt koetuksista, kuten kovista sairauden kohtauksista perheessäni, vieläpä kuolemakin oli käynyt kodissamme temmaten meiltä pois kuusivuotiseksi kerenneen vanhimman poikamme, isku, joka pitkiksi ajoiksi vei ilon kodistamme. Kaikki oli kuitenkin ollut ohimenevää: taudit oli onnellisesti kestäetty, niin että voimme kaikki terveinä viettää tätä perhejuhlaamme, eikä tuon kuolematapauksen tuottamaa katkeruuttakaan enää ollut olemassa; oli vain jälellä äärettömän kaunis ja rakas muisto tuosta herrtaisesta ja lahjakkaasta lapsestamme. Kaikesta olin syvästi kiitollinen etupäässä hyvälle Luojuille, joka oli suonut armonsa niin runsaasti vuotaa minun ja perheeni ylitse, mutta myöskin virkaveljilleni ja esimiehilleni ja muille ystävilleni. Erittäin viittasin niihin ystäviini, jotka olivat yksimielisiä kanssani yleisissä, varsinkin kansallisissa asioissamme, mainiten eräitä nimiä - muistaakseni Mallenius, Erkko, Hertz, Bergroth, Valle, Sallmén. "Mitä olisikaan minun elämäni ollut, ellei

minulla olisi ollut näitä ystäviä, joitten kanssa olen kestänyt monta vaivaa ja hellettä ja joilta olen saanut tukea pysyäkseen pystyssä päivän myrskyissä."

Jotensakin näin kuuluivat sanani, jotka olen muistista tähän piirtänyt. En ollut niitä paperille pannut, ainoastaan vähin edeltäkäsini mietiskellyt, ajatellen kuten useasti ennen, että sanat parahiten sujuvat, kun hetken innostus saa ne loihittua esiin. Enkä tarvinnutkaan sitä katua, sillä sekä Emma että muutamat muut sanoivat puheeni hyvin sujuneen. Tuuman aloittaa päivälliset puheella olin saanut valtiopäivillä ollessani. Porvarissäädyn varapuhemies, hovioikeudenasessori August Nybergh<sup>17</sup> antaessaan päivälliset säädyn jäsenille aloitti tilaisuuden tervehdyspuheella, mikä minusta tuntui aivan sopivalta. Tätä esimerkkiä minä käytin hopeahäissämme hyväkseni, enkä tarvinnut sitä katua, sillä ensiksi olin silloin aivan virkeällä mielellä, joten hyvin jaksoin asiaini suorittaa, mikä ehkei olisi ollut laita, jos olisin jättänyt tehtävän myöhempään, jolloin olisin juhlamenoista jo väsähtänyt, ja toiseksi pääsin koko päivällisen ajaksi vapaaksi siitä painajaisesta, joka epäilemättä olisi minua vaivannut odottaessani tuon puheen sopivaa hetkeä. Nyt minä jo päivällisten alussa vapauduin tuosta huolesta, ja se kai osaltaan vaikutti, että tilaisuus tuli minulle erittäin nautintorikkaaksi. Puheeni pidettyä ojensin käsivarteni vanhimmalle rouvalle<sup>18</sup> vieraittemme parvessa taluttaen hänet ruokahuoneeseen, jonne sitten kokoonnuttiin nauttimaan, mitä talo taisi vierailleen tarjota.

Päivällisten aikana pidettiin hopeapariskunnalle monta puhetta, joita nyt en tarkemmin muista, mutta joihin minä kaikkiin vastasin, vieläpä saapui Viipurin työväenyhdistyksestä meitä onnittelemaan kolmimiehinen lähetystö, jota johti yhdistyksen silloinen puheenjohtaja, lyseonrehtori ja filosofian tohtori Julius Lyly. Juhla, jota vielä elvytti lastemme väliaikoina virittämä soitto ja kuorolaulu, jätti meille kaikin puolin eheän ja hauskan muiston. Seuraavana päivänä kävimme kaikki perheemme jäsenet valokuvaajan luona otattamassa koko perheestä ryhmäkuvan, joka nyt riippuu työhuoneeni seinällä Nikin tilalla ja josta jokainen lapsistamme on saanut kappaleensa.

Muistaakseni olivat kaikki hopeahäiksi vanhaan kotiin saapuneet lapsemme siellä yli joulujuhlan, joka vietettiin vanhaan tapaan.

Olen jälestäpäin saanut käsiini "Viipuri"-lehden kirjoitukset hopeahääpäivämme johdosta ja sen vietosta, jäljennän ne tähän eri arkille.

Ote "Viipuri"-lehdestä joulukuun 19 p:ltä 1897.

"Hopeahäitään viettää tänään Viipurissa Hovioikeudenneuvos D.W Åkerman ja hänen puolisonsa Emma Åkerman, syntyisin Perander. Tänä merkkipäivänä lausomme kunnioitetulle hopeaparille sydämelliset onnentoivotukset omasta sekä koko Itäsuomen kansallismielisen kansan puolesta. Se työ, jonka Åkerman-puolisot ovat suorittaneet tämän paikkakunnan ja koko Itäsuomen työvainioilla, on vaikuttanut syvästi ja siunauksellisesti koko seudun kehitykseen. Ei ole täällä sitä aatteellisen pyrinnön alaa, jolla saavutetut voitot eivät kantaisi merkkejä tämän hopeaparin työstä. Ja useimmilla aloilla on Åkerman-puolisoilla ollut johtava asema, olkoonpa

---

17 Sittemmin senaattori ja vihdoinkin Senaatin oikeusosaston varapuheenjohtaja.

18 Muistaakseni Provasti M. Forstenin rouva.



kysymys suomalaisten oppikoulujen perustamisesta, yhteiskunnan kovaosaisten jäsenten, työväestön siveellisen ja aineellisen tila parantamisesta tahi mistä hyvänsä.

Viipuri-lehti erityisesti onnittelee tänään kunnioitettavaa hopeaparia lämpöisenä, aina auliina avustajana ja ystävänä. Ja me toivomme, että Åkerman-puolisoille Korkehin soisi voimia vielä kauan jatkaa työtään jalojen, ylevien aatteiden, kansan tosivapauden palveluksessa."

Ote samasta lehdestä saman kuun 21.p:ltä.

"Hopeahäitään vietti viime sunnuntaina Hovioikeudenneuvos D.W. Åkerman ja hänen puolisonsa Emma. Jo aamulla aikaisin alkoi saapua lähetystö toisensa perästä kunnioitettua avioparia onnittelemaan. Aamulla herättivät hopeaparin lapset vanhempansa raikkaalla laululla. Esitettiin serenaadi viululla ja sopraanolla, johon eräs perheenjäsenistä oli sovittanut sanat. Kohta sen jälkeen saapui suomalaisen tyttökoulun lähetystö ja saman koulun oppilaat laulamaan. Johtajatar, neiti Renfors, piti lämmökkään puheen ja jätti lahjana kunniaparille hopeaiset kynttilänjalat. Sen jälkeen saapui ystäväpiirissä muodostettu tilapäinen kööri, joka lauloi opettaja Vilho Rossin johdolla. Seurasi sitten "Viipurin" johtokunnan ja toimituksen lähetystö, joiden puolesta puhui Maisteri A.Hj. Sallmén. Sitä seurasi Viipurin Naisyhdistyksen lähetystö rouva Rikströmin johtamana. Lähetystö toi yhdistykseltä lahjana hopeaisen kirjoitustelineen. Suomalaisen klubin lähetystö seurasi sitten järjestyksessä. Sitä johti Kamarineuvos N. Hertz. Samalla kertaa oli myöskin suomalaisen klassillisen lyseon lähetystö, jota johti rehtori Valle. Myöhemmin kävi hopeaparia tervehtimässä E. Sivorin johtama Kansallisnaiskööri. Sitäpaitsi kävi onnittelulla suuri joukko yksityisiä kansalaisia.

Kello 5 illalla oli hopeapari kutsunut ystävä- ja tuttavapiirinsä juhlapäivällisille. Saapuvilla oli runsas joukko vieraita kaikista yhteiskuntakerroksista. Joukosta mainittakoon presidentti Forsman, professori Arvid Genetz ja lehtori Emil Genetz. Hovioikeudenneuvos otti vieraansa vastaan ytimekkäällä sydämellisellä puheella. Päivällisillä aloitti puheiden jakson hopeamorsiamen veli Hovioikeudenneuvos Nils Perander. Sitten seurasi puhe toisensa perästä. Puhujina esiintyivät rovasti M. Forstén, rehtori A. Bergroth, runoilija J.H. Erkko, pastori K.G. Sirén, professori A. Genetz (tuoden tervehdysten Suomalaiselta Kirjallisuuden Seuralta hopeasulholle, Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran puheenjohtajalle), varatuomari J.V. Falck, henkikirjoittaja A. Åkerman, toimittaja O. Järveläinen ym. Muutamat puhuivat parikin kertaa. Päivällisiin saapui myöskin Viipurin työväenyhdistyksen lähetystö tuomaan tervehdysten yhdistyksen monivuotiselle puheenjohtajalle ja järjestäjälle. Lähetystöä johti J.A. Lyly. Puheisiin vastasivat hopeasulho ja -morsian, kiittäen niistä kaikista sydämellisistä sanoista, joita heille oli lausuttu.

Suuri joukko sähkösanomia saapui juhlaan. Kävisi pitkäksi niitten sisällön kertominen, mainitsemme vain lähetyspaikat. Sähkösanomia saapui: Helsingistä 8, Uudeltakirkolta 1, Taavetista 1, Mikkelistä 2, Talilta 1, Hämeenlinnasta 2, Sortavalasta 1, Porvoosta 1, Karlskronasta 1, Järvenpäästä 1, Turusta 1, Pitkätärannasta 1, Lahdelta 1, Kuopiosta 2, Savonlinnasta 1, Matkulta 1 ja Savitaipaleelta 1.

Aika kului myöhään yöhön vilkkaan seurustelun ja laulujen vaihdellessa. Oli hauska kuulla vanhan toveriköörin virkistelevän Impilahtelaisia lapsuuden muistojaan, kööriin, jossa "Herää Suomen" laulaja (professori A. Genetz) ja sen säveltäjä (lehtori E. Genetz) olivat mukana."



## Kohti vaikeita aikoja

Seuraavalta vuodelta 1898 ei ole muistissani paljon merkille pantavaa. Hoidin virkaani ja muita toimiani niinkuin ennen. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran vuosikokouksessa helmikuun 3 päivänä pidin vanhaa tapaan seuraten avajaispuheen, joka saakoon tässä sijansa näin kuuluvana:

"Uuden ajanjakson alkaessa on luonnollista, että edeltäkäyneitten tapahtumain perusteella koetetaan arvata, mitä tuleva aika tuopi mukanaan.

Sillä alalla, jolla seura voimiensa mukaan työskentelee, on nyt mennyt vuosi erittäin runsassatoinen. Ilmestyneet suomalaiset kirjalliset tuotteet ovat sekä lukunsa että arvonsa puolesta voittaneet lähinnä edellisinä vuosina ilmestyneet, ja - mikä varsinkin on ilahduttavaa - niitten menekki kirjakaupassa on ollut runsaampi kuin koskaan ennen; ja vihdoin tapahtuu tämä suomalaisen kirjallisuuden leviäminen nyt yhtä luonnollisesti kuin minkään muun tavaran kaupaksi meno. Ne ajat jolloin tarvittiin erityisiä seuroja niin hyvin suomalaisen kirjallisuuden syntymisen kuin levenemisen avustamiseksi, voipi melkein jo sanoa menneiksi. Kirjallisuus näyttää jo kuuluvan kansamme suuren osan välttämättömiin tarpeisiin, ja vaikken nyt voikaan todisteeksi esille tuoda tilastollisia numeroita, niin en erehtyne liioin sanoessani, ettei kirjallisuuden menekki kirjakaupoissamme viime vuoden kuluessa ole, suomalaisen kansamme väkilukuun katsoen, ollut paljoka vähempi kuin muissa sivistysmaissa. Ja kuitenkin yleisesti tunnetaan, ettei suuri osa siitä kansamme luokasta, joka nimenomaan tahtoo käydä sivistyneestä, se on: meidän korkeimmat virkamiehemme ja rikkaammat liikkeenharjoittajat, juuri ollenkaan viljele suomalaista kirjallisuutta, vaikka enimmäkseen elävätkin kokonaan suomalaisen kansan keskuudessa, vieläpä useimmissa tapauksissa ovat aivan suomalaista alkuperää.

Tämä viimeksi mainittu tosiasia tuntuu pintapuolisesta katsojasta hyvinkin arveluttavalta, sitä enemmän kuin juuri näinä aikoina tuo välinpitämätön osa näyttää saaneen käsiinsä kansamme korkeimman johdon; ja epäilemättä on moni kysynyt ja kysyy vieläkin, onko tuleva aika tämän epäkansallisen johdon alla tuottava taka-askeleen myöskin suomalaisen henkisessä kehityksessä?

Kiistämätöntä lienee, että tuon muukalaismielisyyden yhä voimassa pysyminen kansamme keskuudessa osoittaa hyvin heikkoa puolta kansamme luonteessa. Se osoittaa, että joukossamme löytyy paljon niitä, jotka häpeävät kansallista pienuuttamme, jotka mielellään tahtoisivat olla jotain parempaa kuin tuon vielä tähän asti muualla maailmassa osaksi aivan tuntemattoman, osaksi halveksitun pienen suomalaisen kansan verta ja lihaa. "Me emme ole suomalaisia, me olemme ruotsalaisia", väitetään, tahi "jos emme saa olla ruotsalaisia, niin olemme - - -" jotakin muuta, ja niin käypi mahdottomuus mahdolliseksi.<sup>19</sup>

Jokainen ajatteleva myöntänee tässä piilevän suuren vaaran, jos todellakin voi uskoa että tuon kansallisuuttaan häpeävän osan voitolle pääsy on pysyvää laatua. Mutta juuri menneen vuoden

suomalaisen kansallishengen runsas tuotteliaisuus ja noitten tuotteiden vilkas käyttäminen on omiansa meitä rauhoittamaan. Sen osoittaa, että täällä on jo olemassa suuri supisuomalainen sivistynyt luokka, joka ei häpeä kansallisuuttaan ja joka Luojan avulla kykenee itse johtamaan kohtaloaan. Se todistaa myöskin ettei tuo epäkansallisten aineiden ohjaksiin tarttuminen ole muuta kuin perikadon partaalla seisovan viimeisiä ponnistuksia koettaessaan pelastaa asemansa millä keinoin tahansa, - ja kuten päivän tapahtumista tiedämme, ei keinojen valitsemisessa olekaan oltu arkoja.

Toivokaamme siis, että suomalaisuuden edustajat, huolimatta nyt vuosisatamme loppuhetkinä ilmestyneestä näennäisestä vastarinnasta, luottaen rakentamaansa vankkaan perustukseen, rohkeasti jatkavat työtänsä, kansamme sivistyksen edistämiseksi itsetajuntamme vahvistamiseksi, niin että se vihdoinkin voittaa suomalaisuudelle sen johtavan aseman, joka sille tässä maassa on luonnollisesti tuleva. Tällä toivomuksella pyydän saada aloittaa kokouksemme."

Merkitään tähän vielä miten Emma joka silloin oleskeli Helsingissä vanhimman tyttärenme Ellin luona, helmikuun 5 päivänä 1898 kirjoittamassaan kirjeessä arvosteli edellämainittua puhettani ja lausuntoani: "Puheeseesi 3/2 - sanoo hän - panen minä: jaa ja amen, sillä niin se on että taistelu olemuksensa puolesta käy vimmatummaksi jota lähimpänä perikatoa ollaan ja suomenmieliset voivat lohduttaa itseään sillä että "viel' toinen päivä kaikki muuttaa voi". Kunhan vain ei löytyisi niin paljon raukkamaisuutta suomalaisellakin puolella, niin tuo toinen päivä jo ehkä olisi käsissä. Jos tahdot tietää mitä pidän puheen muodosta, niin se miellyttää minua, se on sujuva ja illusioni "mahdottomasta" on tarpeeksi selvä olematta vaarallinen. Mielihyvällä myös luin lausuntosi Pelastusarmeijasta. Nythän näkyy tuomiokapitulikin vaatineen selvitystä Kolikkoinmäen kokouksen johdosta. Hyvä on että annetaan tukea noille kansalaisille, jotka reippaasti ovat vetäneet asian esille. Sellainen kannatus on omiansa vahvistamaan heidän yleisharrastuksiaan ja ehkäpä se auttaa pääsemään tuosta epäkohdasta."

Ehkäpä kannattaa tähän vielä merkitä seuraava tapahtuma. Pelastus-armeija oli pitkin koko sitä aikaa, jolloin olin ollut Rannan tuomiokunnan tuomarina, toimeenpannut illanviettojaan - hartaushetkiään - Viipurin pitäjän kouluissa Viipurin kaupungin laitaosissa, muun muassa Kolikkoinmäellä. Nämä iltamat olivat muodostuneet siellä asuvan työkansan nuorison temmellyspaikoiksi ja loppuivat iltamat tavallisesti yleisellä rahinällä, jopa tappelulla, joita maaseudun vähäinen poliisivoima ei kyennyt hillitsemään ja jotka antoivat aiheita pitkiin rikosjuttuihin Viipurin pitäjän kihlakunnanoikeudessa, jonka varsinaisena puheenjohtajana minä olin.

En ole muistiinpanoistani löytänyt mitään muuta merkkiä toimistani ulkopuolella virkaani nyt kysymyksessäolevana talvi- ja kevätkautena, kuin puheeni Talikkalan työväenyhdistyksen kesäkuun alussa toimeenpanemassa kansanjuhlissa, jonka puheeni, se kun kuvaa katsantokantaani työväenkysymyksessä, liitän tähän näin kuuluvana:

"Arvoisat kansalaiset!

Kaikkiällä ihmiskunnassa ilmenee nykyään kiihkeä pyrkiminen eteenpäin, parempaan. Kaikkiällä pyritään parantamaan olevia oloja, kaikkiällä ponnistellaan voimia päästäkseen

onnellisempiin olosuhteisiin. Ei tämä pyrkiminen ja ponnisteleminen kuitenkaan ole mitään omituista ainoastaan meidän aikakaudellemme. Jo ihmishengen luonteessa on tämä halu olemassa, se on juuri tämä eteenpäin, parempaan pyrkiminen, joka erottaa ihmisen muusta elävästä luomakunnasta, joka aina vuosi vuoden perästä tallaa vanhoja uria tahi ainakin kehittyy niin hitaasti, ettei vuosisatojenkaan kuluttua voida huomata pienintäkään erotusta sen elämäntavoissa: muurahainen rakentaa yhä pesänsä samaan tapaan, peipponen visertää yhä samaa säveltä. Toista on ihmisen laita. Sen edistystä voidaan huomata melkein joka hetkenä. Mainitsen vaan kaikkein silmänpistävämmät esimerkit. Kun eräitä vuosikymmeniä sitten tarvittiin työjuhtia päästäkseen eteenpäin joku kymmenkunta peninkulmaa vuorokaudessa - niin istahdetaan pienelle pyöräkoneelle ja omin voiminkin kiidetään eteenpäin nopeammin kuin ennen työjuhdan avulla; ja höyryn ja sähkön palvelukseemme nöyrtyneellä voimalla riennämme ympäri koko maapallon erissä vuorokausissa. Ennen tarvittiin kynää ja paperia sekä kirjeenkantaja juoksemaan saadakseen sanotuksi ajatuksensa tuttavalleen naapurikylässä ja kului tunteja ennenkuin saatiin vastaus. Nyt istutaan omassa kamarissa, soitetaan vähäsen vieressä olevaa kelloa ja heti puhutaan monen sadan kilometrin päässä olevan ystävän kanssa aivan yhtä selvästi ja helposti kuin jos hän istuisi vieressämme lähimmällä tuolilla.

Mikä on se taikavoima, jolla ihminen saa kaiken tämän aikaan? Se on oppiminen, ihmisen kyky oppia tuntemaan niitä luontoon kätkettyjä voimia, jolla maan ja taivaan Luoja hallitsee ja hoitaa koko maailmaa, pitää sitä järjestyksessä, ja joita ihminen luonnon herrana saa käyttää avukseen, pyrkiessään yhä lähemmäs sitä lähdettä, josta kaikki luodut ovat saaneet alkunsa, ja jonka kuvaksi ihminen on aiottu, pyrkiessään Luojaansa, Jumalan yhteyteen.

Tämä pyrkiminen korkeammalle on kuten sanoin yleinen, se on kuin pakoittava luonnon laki. Se on jokaisen velvollisuus; ja voi sitä, joka ei täytä tätä velvollisuuttaan. Hän jää kuin jääkin toisten jälkeen ja saa nauttia ainoastaan niitä muruja, jotka putoavat rikkaimpien, se on niitten pöydältä, jotka ovat ymmärtäneet ponnistaa voimiaan niin että ovat pysyneet edistyksen eturivissä. Sillä aina on silmiemme edessä esimerkkejä, kuinka taitava on onnellisemmissa oloissa kuin taitamaton, kuinka oppinut helpommin vaeltaa elämän tietään kuin oppimaton.

Siis hankkikoon jokainen itselleen oppia, tietoja. Ainoastaan niitten avulla on edistys mahdollinen. Se joka niitä ei hanki itselleen, hän jää ehdottomasti takapajulle. Niin onkin vuosisatojen vierieissä monelle tapahtunut. Moni on laiminlyönyt käyttää hyväkseen tarjona olevaa tilaisuutta tietojen hankkimiseen, ja ikävä kyllä, on moni vastoin omaa tahtoaan joutunut sellaiseen onnettomaan asemaan ettei hän, vaikka olisi tahtonutkin, ole päässyt käyttämään tätä tilaisuutta hyödykseen. Ja niin on vuosien vierieissä syntynyt eri tieto- tai sivistysasteella olevia kansanryhmiä, niin ovat syntyneet nuo eri kansanluokat.

Että näin on käynyt, on ollut ihmiskunnan suurin onnettomuus, Jumala kyllä loi ihmisen kyvyllä täydellisyyteen. Mutta kuten tiedämme eksi ihmiskunta pois siltä tieltä, joka sinne vie. Hetken nautinnon halu sai ihmisen unohtamaan korkeamman kutsumuksensa. Ja vuosisatoja on vierinyt voimatta saada ihmiskunnalle kokonaisuudessaan selville, mikä on ihmisen todellinen onni ja päämäärä. Senpätähden eivät kaikki tiedoissa ja taidoissa etevätkään ole aina tulleet huomanneeksi, mikä onnettomuus on ihmiskunnalle siinä, että edistys on ollut niin epätasainen ja erilainen eri kansanryhmissä. Päinvastoin on tuo oman nautinnon ja voiton halu saanut noita edistyneempiä käyttämään etevyyttään vähemmän edistyneitten sortamiseen ja käyttämiseen

välikkappaleina nautintojensa kartuttamiseen, huolehtimatta ollenkaan näitten onnettomien ruumiillisesta ja hengellisestä kehitymisestä. Ja niin sai tuo juopa ylhäisten ja alhaisten välillä vuosisatojen kuluessa yhä kasvaa, kunnes vihdoin huomattiin, että se kävi yhteiskunnalle haitalliseksi ja edistyneimmille vaaralliseksikin. Sitten onkin varsinkin tämän vuosisadan kuluessa ryhdytty työhön tämän epäkohdan poistamiseksi. Kansan sivistyttäminen, sen kohottaminen tiedoissa ja taidoissa on tullut päivän kysymykseksi.

Meidänkin maassamme, jossa hyvä kyllä, juopa eri kansanluokkien välillä ei ole koskaan ollut niin syvä kuin monessa muussa sivistysmaassa, on tämän vuosisadan keskipoikoilta alkaen tehty uutteraa työtä tämän juovan tasoittamiseksi ja alempien kansankerrosten kohottamiseksi ylempien rinnalle. Ja kohottamistyötä tämä työ on ollut ja sellaista sen täytyy olla, siten on juopa tasoitettava, eikä niinkuin eräät, jotka ovat saaneet kärsiä ylempien luokkain sortoa, arvelevat; että "herrat pois"! Kun ajatellaan mitä tämä vaatimus sisältää, niin huomaamme helposti kuinka itse vaatijallekin vahingollinen se on, sillä tämä vaatimus ei sisällä enempää eikä vähempää kuin että kansan taitavimmat, sivistyneimmät jäsenet menetettäisiin. Mikä vahinko tästä olisi kansalle kokonaisuudessaan ja siis myöskin alemmille kansanluokille, sen ymmärtäneek jokainen, joka vähänkin tahtoo ajatella. Emme tahdo huutaa "herrat pois" vaan "herrat", se on kaikki sivistyneet ja paremmissa oloissa olevat, ahkeraan väsymättömään työhön alempien kansankerroksien kohottamiseen etevimpien rinnalle tiedossa ja taidossa! Eikä meillä olekaan puuttunut etevimpien riveissä henkilöitä, jotka ovat alttiisti antautuneet apulaisiksi alempien luokkien sivistyttämiseksi ja heidän tilansa parantamisessa, ja yhä ahkerammin työskennellään samaan suuntaan. Viimeinen suuremoinen tulos tästä työstä on nyt kohta voimaan astuva laki korkeimpien kansakoulujen perustamisesta maakuntiin, joka laki turvaa jo melkein jokaiselle sivistystä haluavalle mahdollisuuden päästä nauttimaan kansakouluopetusta. Ja kun tämä opetus on saatu, niin silloin onkin saavutettu mahdollisuus omin voimin kartuttamaan tietoansa; sillä kansakoulussa niin sanoakseni avataan portit korkeampaan sivistykseen.

Paljon onkin viime vuosikymmenien kuluessa sivistys kansamme alimmissa kerroksissa edistynyt, sen huomaa jokainen, joka esimerkiksi on seurannut maamme työväen oloja. Työväki kohoaa vuosi vuodelta yhä tiedossa, taidossa ja itsetajunnassa, sen mielipiteitä otetaan jo huomioon ja se jopa kykenee niitä jo etevällä tavalla osoittamaan, josta tuorein ilahduttava esimerkki on tuo viime keväänä toimeenpantu yleinen väkijuomalakko.

Kun kaikki kansalaiset yhä ahkerammin ryhtyvät työhön kansamme sivistyttämiseen, niin on toivottava että ne jotka elävät tulevan vuosisadan viime hetkinä, niinkuin me nyt tämän kuluvan vuosisadan lopussa, voivat huomata eri kansankerroksia eroittavan juovan melkein umpeen maatuneeksi. Täydellistä tasoitusta tuskin koskaan voi toivoa, kun tiedetään kuinka vaillinainen ihminen on, kuinka oman voiton ja hyödyn halu useasti sokaisee sitäkin, josta kaikkein vähemmän olisi voinut sitä luulla. Epäilemättä saadaan vielä useasti pettyä toiveissaan. Mitä enemmän alemmat kansankerrokset kohoavat varallisuudessa ja voimassa, sitä enemmän kannattaa pyrkiä niiden suosioon. Jo meidänkin aikanamme on huomattu että moni, joka ajaa vain itsekkäitä pyrintöjään, koettaa saavuttaa alempien kansanluokkien, nimenomaan työväen, suosiota, päästä niitä johtamaan, sillä hän huomaa niiden kannatuksesta olevan aineellista hyötyä itselleen. Ettei tällaisen itsekkäitä pyrintöjä ajavan henkilön avusta ja vielä vähemmän

hänen johdosta voi olla todellista hyötyä kansalle, ymmärtänee jokainen. Siis pitäköön kansa silmänsä auki! Jos esimerkiksi työväki huomaa että se, joka pyrkii sen suosioon ja johtoon, itse ei elämässään toteuta niitä periaatteita, joita hän työväen hyödyksi sanoo kannattavansa, jos esimerkiksi itse rasittaa työväkeään kovin pitkällä työpäivällä, ei edes suo sille sunnuntailepoa; jos hän koettaessaan masentaa vastustajansa ylenkatseellisesti huomauttaa hänen kuuluvan työväenluokkaan; jos hän vihdoin saarnatessaan raittiutta meille, itse viettää joutohetkensä lasin ääressä, olkoon työväki silloin vakuutettu että tämä suosioon pyrkivä ei tee sitä todellisesta työväen asian harrastuksesta vaan ainoastaan itsekkäistä pyyteistä hyötyä työväen kustannuksella.

Toivokaamme kuitenkin että meidän maassamme ja meidän paikkakunnallamme niin paljon kuin mahdollista vältetään tällaisia ikäviä kokemuksia. Toivokaamme että kaikki kansankerrokset aivan kuin tämä lukuisa juhlanjoukko, yksimielisesti ilman vilppiä ja oman voiton pyyntöä aina yhtyvät työhön kansamme kohottamiseen sivistyksessä ja sen kautta myös hyvinvoinnissa. Jos näin tapahtuu niin on varma että me vuosi vuodelta lähenemme sitä hetkeä, jolloin tässä maassa elää ja hallitsee eheä yksimielinen tasa-arvoinen kansa; ja jos tämä toivo ei meitä petä, niin voimme varmalla luottamuksella yhtyä huutoon; eläköön Suomen kansa, eläköön Suomi!"

Kotioloistamme on tähän merkittävä että vanhin poikamme Lauri suoritti keväällä 1898 kiitettävällä arvolauseella ylioppilastutkinnon. Kesän jolloin taasen nautin ainakin parin kuukauden aikana virkavapautta, vietimme nytkin Nikin tilalla, minä puolestani kuten ennen, mikäli virantoimitusajaltani kertyneet jälkityöt - ja niitä oli koko maatuomarin ajallani runsaasti - sen sallivat, ahkerasti harjoittaen kalastusta ja metsästystä.

Syksyn tultua ja palattuamme kaupunkiin jo aikaisemmin yhä kiivaammiksi tulleet itäiset hyökkäykset kansamme itsenäisyyttä vastaan epäilemättä antoivat aiheita mietiskelemiseen ja väittelyyn paikkakuntamme kansallismielisten piireissä, vaikkei minulla nyt ole käsillä mitään näytteitä siitä enkä minä julkisuudessa ottanut osaa niihin. Samana syksynä toimitettiin vaalit ylimääräisille valtiopäiville ja olin minä nytkin asetettu ehdokkaaksi Lappeenrannan kaupungissa, mutta en saanut puolelleni äänten enemmistöä.

Koitti sitten tuo kansallemme ja maallemme onneton vuosi 1899. Kun ylimääräiset valtiopäivät eivät hyväksyneet ehdotettuja muutoksia voimassa olevaan asevelvollisuuslakiimme, antoi hallitsija tuon tunnetun Helmikuun manifestin, jonka kautta lainsäätämisvalta kaikissa asioissa, jotka hallitsija katsoi olevan yleisvaltakunnallista luonnetta, vastoin perustuslakimme säännöksiä siirrettiin venäläisille viranomaisille.

En rupea tässä tarkemmin selostamaan, miten tuo manifestin ilmestyminen ja julkaiseminen (promulgeeraminen) sai aikaan jyrkän erimielisyyden ei ainoastaan kotimaisessa hallituksessa, senaatissa, vaan myös koko kansassamme. Jakauduttiin kielioloista riippumatta kahteen jyrkästi toisistaan eroavaan leiriin, toiselta puolen niihin, jotka pitivät maallemme vahingollisena asettua kokonaan kielteiselle kannalle tuon manifestin määräysten suhteen, ja toiselta puolelta niihin, jotka kieltäytyivät noudattamasta manifestin määräyksiä, asettuen "passiiviseen vastarintaan", pakottaakseen siten hallitsijan peruuttamaan tuon manifestin. Tämä ryhmä otti

nimekseen "perustuslailliset", siten osoittaakseen puolustavansa maamme perustuslakien pyhyyttä, jota muka tuo ensinmainittu ryhmä, jolle nuo perustuslailliset antoivat nimeksi "suomettarelaiset", kun Uusi-Suometar-lehti oli näitten äänenkannattajana, ei tehnyt. Väite osoittautui aiheettomaksi heti alussa, kun ryhdyttiin hommaamaan manifestin peruuttamista anovaa "suurta adressia", jonka alle saatiin suhteellisesti yhtä paljon nimiä molemmista leireistä. Siten minäkin ja samoin Emma, vaikka olimmekin "suomettarelaisia", panimme nimemme tuon adressin alle.

Ennenkuin asiat maassamme vielä olivat joutuneet manifestin luomalle kireälle kannalle, sattui Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran vuosikokous - helmikuun 3. päivänä - jonka tapani mukaan avasin puheella. Se tietääkseni oli viimeinen tällainen puheeni; ja otan sen siitäkin syystä tähän näin kuuluvana:

"Aloittaessamme seuramme viimeistä vuosikokousta kahdeksannentoistasadan luvulla kääntyy vaistomaisesti silmä taaksepäin, luodakseen katsahduksen tuohon viimeistä hetkeään viettävään aikakauteen.

Kun tämä vuosisata alkoi, olivat Porthanin ja hänen lähimmän ympäristönsä herättämät vienot kansalliset tuulahdukset saaneet ensimmäiset keväiset värähdykset kansallisella taivaallamme näkyviin. Tuli sitten ensimmäisen vuosikymmenen lopussa tuo tunnettu murros, joka riisti meidät irti vuosisatoja kestäneistä ja melkein luonnollisiksi käyneistä siteistä ja asetti meidät tulevaisuuden eteen, jonka luonnetta tuskin kukaan osasi arvata ja joka epäilemättä silloin enemmän peloitti kuin rohkaisi mieliä. Tiedämme, kuinka tästä oli ensin seurauksena yleinen herpaantuminen, melkein kaiken kansallisen toimen lakkaaminen. Tunnettu myöskin on, kuinka Arwidssonin ensimmäiset rohkeat yritykset saada tämä yleinen herpaantuminen poistetuksi tukahutettiin, kuinka sitten Runeberg ja Lönnrot kumpanenkin alallaan alkoivat lietsoa tulta sammuneeseen kansalliseen lieteemme ja kuinka vihdoin Snellman loihti sen ilmituleen, jonka valossa suomalainen kansa vähitellen heräsi yhä selvempään itsetajuntaan vaatien vihdoin itselleen isännyyttä isiltään perityssä, mutta palvelijain ja muitten loisien valtaan joutuneessa kodissa.

Taistelua tämän päämaalin saavuttamiseksi on sitten lakkaamatta kestänyt ja nykyisen sukupolven jäsenet ovat itse alusta alkaen, kukin halunsa ja kykynsä mukaan, olleet mukana tässä taistelussa, riemuinneet jokaisesta saavutetusta voitosta, surreet jokaista tappiota, jotka kuitenkin eivät ole saaneet heidän mieltään murtumaan, sillä uudistettujen ponnistusten kautta on menetetyt asemat uudelleen ja yhä uudelleen otettu takaisin ja uusia aloja voitettu lisää. Jopa elikin heissä toivo, että ennen tämän vuosisadan loppua isännöisyys vanhassa kodissa jo olisi täydelleen oikean perillisen käsissä.

Niin ei kuitenkaan ole käynyt. Päinvastoin näemme noitten palvelijain ja loisten uudelleen riistävän käsiinsä toisen aseman toisensa perästä. Eikä syy tähän ikävään ilmiöön suinkaan ole salassa. Kun kansallisuusaate meillä ensin heräsi, nosti se niitten riveissä, jotka jaksoivat sen käsittää, ylevää innostusta. Työhön ryhdyttiin itse ylevän asian tähden, ilman minkäänlaisia sivutarkoituksia; omat pienet yksityiset edut uhrattiin yleisen, koko kansan edun tähden; ja kaikki asianharrastajat liittyivät yksimielisesti yhteen vankaksi, horjumattomaksi riviksi, jota juuri sentähden oli mahdoton murtaa. Ja siten tämä aluksi vähäinen, mutta yksimielinen, uljas ja uskollinen joukko riensi eteenpäin voitosta voittoon. Mitä kauemmaksi kuitenkin ehdittiin,



mitä lähemmäs voittoa päästiin ja mitä edullisemmaksi yksityisillekin pyrinnoille liittyminen kansallisiin riveihin kävi, sitä enemmän keräytyi niihin aineksia, jotka eivät tehneet sitä ainoastaan koko kansan etua silmälläpitäen, vaan enemmän oman itsekkään hyödyn saavuttamiseksi, ja jotka siis taistelussa yhteistä vastustajaa vastaan eivät voineet jättää syrjään näitä yksityisetuun.

Luullakseni etupäässä tästä seikasta oli seurauksena erimielisyys omassa leirissä, joka nyt on paikoittain mennyt niin pitkälle, että taistelua pääasiassa käydään omien rivien kesken ja yhteinen vastustaja jätetään enimmäkseen rauhaan kokoamaan voimiaan. Kun tähän vielä lisäksi tulee kansallisissa piireissä siellä täällä näkyviin tullut siveellinen rappeutuminen, joka muun muassa ilmenee siinä, että keskinäisissä taisteluissa joskus turvaututaan aseisiin, joitten puhtaus on epäiltävä, niin luonnollistahan on, että toinen asema toisen perästä menetetään vastustajalle, varsinkin kun tämä sillä välin keinoja valitsematta erinomaisella yksimielisyydellä jatkaa taisteluaan kansallisen asiamme voitolle pääsemistä vastaan, oman asemansa säilyttämiseksi ja vastustamiseksi. Ja siten on käynyt niin, että tämän vuosisadan loppuhetkenä, huolimatta siitä, että kansallisten rivit ovat monenkertaisesti kasvaneet ja niitten henkiset aseet - kansallinen kirjallisuus ja taide sekä tietopuolinen sivistys ylipäänsä - yli odotusten edistyneet, kansallismielisillä ei ole juuri paljon enemmän sanomista kansamme yleisten asiain korkeimmassa hoidossa kuin kansallishengen heräämisen alkuaikoina.

Kun nyt kansamme sisällisten olojen näin surullisella kannalla ollessa meitä ulkoapäin uhkaa vaara, niin ehdottomasti tunkeutuu päällemme kysymys, missä määrin me itse olemme siihen syypäät. Varmaa on, että me paljoa levollisimmin voisimme katsoa tätä vaaraa silmiin, jos me sisällisissä oloissamme tuntisimme itsemme eheäksi, yksimieliseksi kansaksi.

Sanotaan, että yhteinen vaara liittää. Ehkä me sellaista tarvitsimme voidaksemme irtautua itsekkäistä pikkuriidoistamme ja palautuaksemme entiseen, itsekkäisyydestä vapaaseen, yksimieliseen työhön kansamme hyväksi. Toivoen siis suuren runoilijan kanssa, että "Viel' uusi päivä kaikki muuttaa voi" pyydän saada kääntyä kokouksemme varsinaiseen työhön."

Ettei tuo yhteinen vaara saanut voimia yhteenliittymään, vaan päinvastoin, se kävi päivä päivältä selvemmäksi. Viipurissakin pidettiin aluksi yhteisiä neuvotteluja yhteisen toiminnan aikaansaamista varten. Niinpä kevättalven kuluessa eräänä iltana kokoonnuttiin "Imatra"-nimisessä hotellissa, jolloin minut valittiin johtamaan puhetta, muuta mihinkään yksimielisyyteen ei päästy. Toiselta puolen vaadittiin jyrkkää vastustamista, toiselta taasen kehoitettiin varovaisempaan menettelyyn, ainakin osittaiseen alistumiseen, kun arveltiin, että kovin jyrkästä vastarinnasta voisi olla seurauksena koko meidän sisäisen itsehallintomme hävittäminen. Keskustelun päätyttyä, asettuen jälkimmäiselle kannalle, huomautin, kuinka meidän voimamme olivat vähäiset verrattuna itäisen jättiläisen voimaan. Olihan aivan kuin pikkuinen hiiri asettuisi jalopeuraa vastaan: tuon julman pedon tarvitsi vain kohottaa mahtava kypälänsä musertaakseen yhdellä iskulla pienen vastustajansa. Kokouksen vanhemmat jäsenet ja ylipäänsä "vanhaan suomalaiseen puolueeseen" kuuluneet - poikkeuksia kyllä niidenkin joukossa löytyi - asettuivat tuolle varovaiselle puolelle, mutta enemmistö, jonka johtajana esiintyi Viipurin Sanomain päätoimittaja Julius Lyly, pysyi "perustuslaillisten" jyrkällä

kannalla. Niin suomenmielisten jo entuudestaan olemassa oleva erimielisyys eli suorastaan kahtia hajaantumisen tuli yhä täydellisemmäksi.

Kun pahimpana syynä tähän kahtiajakoon oli eriävä näkökanta valtiollisessa kysymyksessä ja ruotsalaiset siinä asiassa olivat samalla kannalla kuin nuorsuomalaiset, olivatpa koko suunnan johdossa, seurasi siitä, että nuo kaksi alkujaan luonnoltaan eriävää ryhmää lähenivät toisiaan, ottaen tunnuslauseekseen "yksi mieli, kaksi kieltä". Mutta samalla kun näin kävi ja "perustuslaillisten" johto siis joutui ruotsinmielisten käsiin, siirtyi vähitellen heille ei ainoastaan sen suunnan valtiollisten asiain johtaminen, vaan myöskin määräämisvalta kansallisissa kysymyksissämme ylipäänsä, nimenomaan kielikysymyksessäkin. Siten jäi kielikysymys melkein yksinään "suomettarelaiten" puolustettavaksi. Tämä kävi näille yhä vaikeammaksi, kun "yleinen mielipide", joksi perustuslailliset kutsuivat mielipidettään, leimasi "suomettarelaiset" suorastaan maanpettureiksi ja kaikki näitten pyrkimykset siten oli saatu epäluulonalaisiksi. Epäilemättä se seikka, että suomettarelaiten epäluulonalaisiksi saattaminen tuotti ruotsinmielisille hyötyä heidän taistelussaan suomalaisuuden pyrintöjä vastaan, sai monen järkevemmän heistä pysymään "perustuslaillisten puolella taistelussamme venäläistä sortoa vastaan, vaikka he muuten hiljaisuudessa tunnustivat "suomettarelaiten" kannan viisaammaksi. Tuo itsenäisyystaistelumme muodostuikin sentähden suureksi osaksi myös taisteluksi suomalaisuutta vastaan. Jotensakin yleisesti kuultiinkin ruotsinmielisten kesken lausuttavan varmuus siitä, että nyt vihdoinkin saadaan fennomaanit lopullisesti nujerretuiksi. Niin kaiketi onneksi ei kuitenkaan käynyt. Juuri tällä sortokaudella saavutettiin suuri voitto suomalaisuudelle, kun kielikysymys kansallismielisen senaatin toimesta saatiin lopullisesti ja onnellisesti järjestetyksi, kuten alempana, tultuani siihen ajanjaksoon, toivon saavani kertoa.

Saatuani näin merkityksi oman kantani tuonaikaisessa valtiollisessa kysymyksessämme sekä osoitetuksi, miten puolueemme suhtautuivat siihen, en rupea kertomaan silloisia tapahtumia sen laajemmin kuin mikäli itsekohtaisesti tulisi niihin ottaneeksi osaa. Aluksi olikin tuo osanottoni aivan vähäinen.

Mainitsin jo edellä, että minäkin panin nimeni edellämämainitun "suuren adressin" alle. Aivan yksimielisiä ei suinkaan oltu tuollaisen adressin hyödyllisyydestä. Moni arveli siitä päinvastoin voivan syntyä enemmän vahinkoa, kun mm. adressin allekirjoittajain mahdollisuus päästä vaikutusvaltaisempiin asemiin virastoissamme siten vähenisi, vieläpä tuollaisessa asemassa oleva mies ehkä tulisi pakoitetuksi eroamaan virastaan. Minäkin kuuluin noihin epäilijöihin, ja saadakseni varmuutta, mille kannalle suomalaisen puolueen johtomiehet Helsingissä olivat asiassa asettuneet, kysyin siitä kirjeessä professori Jaakko Forsmanilta, jolta kohta sainkin kirjeellisen vastauksen. Siitä kävi selville, että Helsingin johtopiireissä arvosteltiin asiaa ylipäänsä samalla tavalla kuin minä. Kuitenkin oli arveltu olevan parasta, etteivät suomalaisen puolueenkaan jäsenet vetäytyisi pois hommasta, kun se kerran oli alkuun pantu. Ikävä kyllä en ole enää paperieni joukosta löytänyt J. Forsmanin ja minun äskenmainittuja kirjeitä enkä siis voi nyt sanallisesti saada tähän merkityksi tuota Forsmanin vastausta.

Tiedot erimielisyydestä adressin hyödyllisyydestä saivat puuhan alkuunpanijat levottomiksi, kun pelättiin, ettei osanotto sen allekirjoittamiseen tulisikaan yleiseksi. Sain professori E.N. Setälältä, joka jo silloin oli nuorsuomalaisten johtomiehiä, maaliskuun 7. päivänä 1899 kirjoitetun näin kuuluvan kirjeen:

"Prof. Th. Homén tuli tänään luokseni hätääntyneenä kertomaan, että hän oli saanut Viipurista semmoisia tietoja, että jotkut siellä tahtoivat peräytyä adressihankkeesta sillä perustuksella, että muka täällä johtavissa piireissä on vastustavia ääniä, ja pyysi minun kirjoittamaan tästä asiasta pari sanaa Viipuriin.

Asian alku oli se, että useilta tahoilta maaseuduilta tuli kehoituksia, jossa pyydettiin jotakin tekemään. Ainoa, mitä voitiin keksiä, oli yhdistetty deputatsioni- ja adressihanke. Siitä kysyttiin valtiopäiväklubin delegationin lausuntoa. Delegationi ei tahtonut delegationina asiaan puuttua, eikä yleensä tässä asiassa olla alkuunpanijana, mutta yksityisinä henkilöinä vaikuttavimmat jäsenet asiata puolustivat. Homénin saaman kirjeen johdosta kävin kuitenkin puhumassa Danielsonin ja J. Forsmanin kanssa, tiedustaakseni, oliko kannassa jokin muutos tapahtunut. D. vakuutti, ettei niin suinkaan ole laita, vaan päinvastoin. J.F. sanoi, että saattaa tosin epäillä, mitä tuloksia anomuksella on oleva ja onko keino käytännöllinen, mutta hänkään puolestaan ei voinut parempaa keksiä, ja **jotain** hänen mielestään on tehtävä eikä istuttava kädet ristissä. Muutamat (esim. Länsisuomen valtiopäivämiehet ja arkkipiispa J.) ovat tosin arvelleet, että asian on hyödytön ja senvuoksi saisi jäädä. Mutta sekä D. että F. olivat yhtä mieltä siitä, että joidenkuiden poisjääminen, kun asia nyt kerran on alkuunpantu, saattaa olla turmiollinen senvuoksi, että sitä selitetään meille vahingoksi. Kun kerran on asia pantu alulle, olisi se perille ajettava voimakkaasti.

Valtiopäivämiehet enimmäkseen eivät liene kirjoittaneet alle, koska arvelevat asiata heikontavan, että **samat** nimet esiintyvät monen "protestin" alla. Useat ovat siitä huolimatta kirjoittaneet, esim. A. Meurman. Meidän parhaat rouvat ovat keränneet nimiä (esim. D:son, P:mén, Donner, Rein).

Asia on otettu suurella innostuksella vastaan koko maassa. Jos saatetaan sanoa, että on niitä, jotka asettuivat eri kannalle eivätkä tahdo muuhun Suomeen yhtyä - näin tietysti sanotaan todellisia syitä lukuunottamatta - niin on siitä vain meidän vihollisellemme etua.

Nyt en ehdi muuta.

Suurimmalla kunnioituksella kiireessä Teidän

E.N.

Setälä."

Kuten tiedetään, olivat ne oikeassa, jotka arvelivat adressihommasta ei koituvan mitään hyötyä: eihän sitä eikä sen Pietariin saattajia edes otettu asianomaisessa paikassa vastaan, ja adressin allekirjoittajat joutuivat pitkiksi ajoiksi "mustiin kirjoihin".

Tapahtumista perhe-elämässämme on tältä ajalta merkittävä, että toinen pojistamme, Onni, toukokuussa pääsi ylioppilaaksi sekä että kesällä, jonka tietysti vietimme Nikin tilalla - kesäkuun 29. päivänä 1899 - solmittiin toisen tyttäremme Helmin ja hänen sulhasensa William Granholmin (Kuusiston) avioliitto. Vihkimisen toimitti sulhasen lanko pastori Heikki Outinen (joka myöhemmin on tullut Hauhon pitäjän kirkkoherraksi) ja oli siinä läsnä ainoastaan lähimmät sukulaiset sekä pari sulhasen ylioppilastoveria - Sami Hegelin ja Yrjö Lindstedt-Loimaranta - ja joku Helmin luokkatovereista hänen opiskellessaan Viipurin suomalaisessa

tyttökoulussa. Molemminpuoliseen rakkauteen ja kunnioittamiseen perustuva avioliitto muodostui kaikin puolin onnelliseksi, kunnes kuudennen lapsen syntymisen jälkeen uudistunut hermosairaus erotti kodista äidin, jota senjälkeen on täytynyt hoitaa Pitkäniemen hoitolassa, ilman että varmaa toivoa parantumisesta olisi olemassa.

Muutettuumme syyskuussa kaupunkiin oli edessämme valmistelut edustajavaaleihin seuraavan vuoden valtiopäiviä varten. Otan tähän erään tätä valmistusta koskevan kohdan Mäntyharjun pitäjässä tyttäreemme Ellin luona - siellä odotettiin "pienen" tuloa - oleskelevalle Emmalle lokakuun 8. p:nä 1899 kirjoittamastani kirjeestä:

"Kuten Helmin kortista tiedät saavuin tänne noin ½ 8 eilen illalla. Ennenkuin kerkesin oikein kotiintua, oli kello jo yli 8 ja kohta sen jälkeen kutsuttiin minua telefoonilla "Viipurin" kokoukseen Belvederessä, jonne piti kiiruhtaa - - kokouksessa ei ollut mitään erityisempää kysymystä esillä - vaan ekonomisia asioita. Samana iltana oli myös Suom. klubi-ilta Imatrahotellissa, jonne ehdimme vasta kello 11 aikaan. Siellä Imatrassa, jossa "Pamaus" samana iltana myös oli koossa, oli kumpikin seura omassa huoneessaan tuuminut valtiopäivämiesehdokkaista; mutta kun klubissa silloin vielä oli hyvin vähän jäseniä saapuvilla, niin ei tahdottu ryhtyä punnitsemaan Pamauksen lähetystön kautta tekemää ehdotusta, että hyväksyttäisiin "icke-fennomanien" ehdokkaista, jotka olivat Heikel, Hoving ja Wolff, Heikel ja Wolff ja Hovingin sijaan asetettaisiin suomenmielinen ehdokas. Kun me sitten "Viipurin" kokouksesta tulimme klubiin, niin lähetimme 2 miestä, Ikosen ja Törnqvistin, Pamaukselaisten luo ehdottamaan, että yhtyisimme samaan suojaan asiata tuumimaan, mutta saatiin kuulla, että eräät Pamauksen jäsenistä ( ei niitä taitanut ollakaan kuin 8 henkeä koossa) olivat poistuneet ja että siellä jo oli päätetty, että Heikel ja Wolff hyväksytään ja kolmanneksi valitkoon jokainen kenen haluaa (!! ) Hyvin viisas päätös! Puolestani ehdotin, että hyväksyttäisiin "Viipurin" ehdotus yleisen kokouksen pitämisestä, jossa ehdokkaat asetettaisiin; mutta ei siitäkään tullut mitään päätöstä, kun enimmäkseen näkyivät olevan aivan välinpitämättömiä, arvellen etteihän sitä sittenkään mitään voiteta; ja niin jäi asia aivan epävarmaksi. Veltoja ollaan, entinen into ja harrastus on poissa. Minusta olisi kovin surkeata, jos suomenmieliset nyt jättäisivät kaikki sveesien hoitoon. Ikävä, etten itse ehdi mitään toimia, kun huomenna jo on palattava Koivistolle. - - "

Kuten jo lienen aikaisemmin maininnut, estivät runsaat virkatehtäväni, jotka useasti pakoittivat minut oleskelemaan viikkokausia ulkopuolella Viipuria, ottamasta tehokkaammin osaa sekä yhteiskunnalliseen että valtiolliseen toimintaan paikkakunnalla. Oliko se osaltaan vaikuttamassa, että toiminta suomenmielisten taholla lamaantumistaan lamaantui, jätän muitten päätettäväksi.

Lopetettuani Koiviston käräjät ja palattuani kotiin Viipuriin kirjoitin Emmalle lokakuun 20. päivänä 1899 kirjeen, josta tähän jäljennän seuraavat yleisiä asioita koskevat kohdat:

"Tulin juuri (maaseutu-) teatterin johtokunnan kokouksesta - -. Kokouksessa oli myös läsnä Kasimir Leino, joka nyt on saapunut tänne ryhtyäkseen toimeensa (teatterinjohtajana) - jos jaksaa. Hän on kerrassaan intelligentinäköinen mies, muistuttaen jotensakin paljon ulkomuodoltaan Lauri Kivekäs-vainajaa, vaikka tummaverisempi: muuten samat laihat selväpiirteiset kasvot, vieläpä jotensakin yhtäsuuret korvat ja pincenez nenällä. - - - En ole vielä tullut kertoneeksi, että Johnsson (silloin Äyräpään tuomiokunnan tuomari ja sitten

prokuraattori), jonka tapasin presidentin (Emil Forsmanin) päivällisillä, tiesi kertoa, että Bobrikoff olisi äsken tullessaan Pietarista Helsinkiin tuonut mukanaan tuon pelätyn venäläisen kielireskriptin. En tiedä, lieneekö totta, mutta kuulin tänään sanomalehtimiestemme kertovan, että B. tullessaan on ollut hyvin pöyhkeä ja paljon varmempi käytöksessään kuin ennen. Mitä tästä kaikesta syntyneekin. Muuten kerrotaan, että sittenkun Viipurin läänin kuvernööri (Gripenberg & Knorring) senaatin käskystä oli hädättänyt virasta pois tuon venäläisen opettajan Kyyrölän koulusta ja asettanut laillisen opettajan, Huuhkan, paikoilleen, niin olisi Bobrikoff antanut Gripenbergille vastakkaisen käskyn, mutta G. siihen vastannut niettu, jolloin B. olisi käskenyt G:n erota virastaan, mutta G. siihenkin antanut saman vastauksen, sanoen "erottakaa, jos voitte"! Tämäkin tietysti on vain kertomuksia, mutta Silander (Viipuri-lehden aputoimittaja) vakuutti asian olevan toden. Saas nähdä miten tämäkin juttu päättyy. Kyllä nyt kaikki yleisissä asioissamme on hullulla kannalla. Jumalan kiitos, ettei tämä hullutus ulottunut yksityiseen elämäämme ja että meidän kotimme vielä saa nauttia entistä rauhaansa. - - - "

Pari päivää myöhemmin Emmalle kirjoittamastani kirjeestä otan tähän vielä seuraavan, valtiopäivämiesvaalia koskevan osan:

"Eilen illalla olin klubissa, jossa myös olivat Hertz, Mallenius, Rikström, Valle, Corander, Sihvonen, Sandman, Järveläinen, Silander ja Petrelius. Ilta kului pakinoissa päivän tapahtumista, muun muassa kohta tapahtuvasta valtiopäivämiesvaalista täällä, jossa suomenmielisillä ei ole omaa listaa, kaikki seuraus puolueessa vallitsevasta eripuraisuudesta, jota Hertz kuvaili oikein sattuvin sanoin, osoittaen, kuinka mahdottomia me olemme yhteistyöhön, kun "jokainen" pyrkii vain vetämään itseään esille eikä voi alistua minkään muun kuin oman auktoriteettinsa alle jne. En nyt tarkemmin muista puhelun kulkua ..."

En ollut silloin missään valtiopäivämiesehdokkaana enkä senjälkeenkään ole sellaisena esiintynyt.

Nyt kysymyksessä olevan vuoden tapahtumista sopinee vielä mainita seuraavat, jotka antoivat minulle aihetta toimintaan.

Kun Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen pyysi ja sai eron senaatinvirastaan, herätti tämä tapahtuma tavattoman suurta huomiota ympäri koko maan ja antoi aihetta monilukuisiin mielenilmauksiin niinhyvin sanomalehdissämme kuin muutenkin. Toiselta, vastustajan puolelta, maalattiin mies mustaa mustemmaksi, toiselta, hänen hengenheimolaistensa - "suomettarelaisten" - puolelta taas valitettiin hänen siirtymistään pois johtavasta asemastaan kotimaisessa hallituksessa ja riennettiin osoittamaan kunnioitusta ja kiitollisuutta hänen työstään isänmaan ja kansan hyväksi. Niinpä Viipuristakin muistaakseni minun aloitteestani - varmuudella en voi sitä sanoa - lähetettiin hänelle myötätunnon adressi, jonka teksti syntyi meidän kodissamme siten, että minä kirjoitin siihen rungon, johon minun pyynnöstäni Emma, aikani kun sattui olemaan virkatöitten tähden hyvin täpärällä, lisäsi Y.-K:n kirjoituksia - nimenomaan hänen "Johtavia aatteita ihmiskunnan historiassa" - selaillessa syntyneitä mietelmiä. Tallessani ei ole adressin konseptia kokonaisuudessaan, ainoastaan eri lehdille kirjoitettuja pohjakirjoituksia. Vaikka siis on mahdollista, että adressi lopullisesti tuli johonkin määrin toisin kuuluvaksi, jäljennän tähän nuo minulla löytyvät luonnokset seuraavasti:

"Kansojen kehityksessä, varsinkin heidän joutuessa äkkiarvaamattomiin käännekohtiin, tarvitaan miehiä, jotka terävällä silmällään tähystäen loitos yli tavallisen näköpiirin ja antamatta hetken löyhien tuulenpuuskien heitä horjuttaa neronsa voimalla vakavasti ohjaavat asiain menoa kansan onnea tarkoittavaan päämaaliin.

Meidän pienellä, mutta paljon kokeneella kansallamme on ollut onni tarvittaessa omistaa tällaisia miehiä; ja se polvi, joka nyt viettää miehuutensa ikää, on Teissä, Herra Senaattori ja Vapaaherra, löytänyt sen, joka pitäen sitä askel askeleelta eteenpäin itsenäisessä kehityksessään. Että kansamme nyt kovimman kohtalon sitä uhatessa, ei tarvitse masentuneena pelätä häviötään, siitä kiitos kansallisuusaatteen toteuttajille, joista Te olette enin tunnustusta saaneita. Syntyjä syviä tuntien olette Te rohkaisseet meitä selväpiirteisesti tulkitsemalla johtavia aatteita ihmiskunnan historiassa. Että pienellä kansallamme on oma tärkeä maailmantarkoituksensa, on ollut varma uskonne, ja toimiessanne on Teitä johtanut se totuus, että kansan tehtävä vasta silloin tulee onnellisesti suoritetuksi, kun kaikki sen eri ryhmät itsetietoisena, valistuneina ja valppaina töin ja toimin antavat myötävaikutuksensa yleisten asiain suuntaamiseen. Ennen aivan syrjäytetyt, edeltäjäin pontevien herätysshuutojen kautta välinpitämättömyydestään temmatut syvät rivit ovat Teidän johdollanne yhä suuremmassa määrässä päässeet yhteistehtävien osallisuuteen, yhä suuremmassa määrässä saaneet nauttia vapaiden kansalaisten kalliimpia vapauksia.

Täydellä luottamukselle on kansan suuri enemmistö seurannut johtajaansa tällä menestysriikkaalla retkellä ja seisoo nyt vuosisadan vaiheella entistä edistyneempänä, itsetietoisena, valppaana ja vakavana, tyynesti ja maltillisesti odottaen mitä uusi aika helmassaan kantaa.

Kun te Herra Senaattori ja Vapaaherra, nyt yleiseksi kaipaukseksi olette huomanneet parhaaksi vetäytyä pois siitä vaikuttavasta asemasta, jossa lähes parikymmentä vuotta olette olleet, ja hetken vakavuudesta huolimatta sekavain mielivirtain pyörteet pärskyttävät epäilyttävää kuohuaan ympärillänne, tunnemme syvän tarpeen ilmilausua Teille kiitollisuutemme, varmasti vakuutettuina, että nytkin ainoastaan maan ja kansan paras on aiheuttanut tämän päätöksenne ja että Te yleisten (yhteisten) asiain johdosta luovuttuannekin yhä kuten tähänkin asti tulette viittomaan meille tien pyrkiessämme toteuttamaan kansallisia tarkoituksiamme, että kaikista katkerista kokemuksista masentumatta tulette rohkaisemaan meitä vakuuttaen kuten ennen että ihmiskunnan kehitys, näennäisestä ja hetkellisestä taantumuksesta huolimatta, alituisesti jatkuu oikean ja toden lopulliseksi voitoksi."

Tämän adressin allekirjoitti 67 henkeä eri kansanluokista, enimmäksi osaksi vaatimattomista piireistä. Niinpä hovioikeuden virkamiehistä ainoastaan yksi, J.V. Snellmanin poika hovioikeudenneuvos Anders Henrik Snellman uskalsi panna nimensä siihen, vaikka siellä tietävästi löytyi muitakin - valitettavasti kyllä varsin harvoja - suomenmielisiä miehiä. Adressin vei sitten perille muistaakseni kolmihenkinen lähetystö; ja kerrotaan Yrjö-Koskisen valittaneen, ettei hän aikaisemmin ollut saanut vastaanottaa tällaista luottamuksenosoitusta, se kun ehkä olisi voinut vaikuttaa hänen päätökseensä luopua senaattorintoimestaan.

Saman vuoden loppupuolella nousi kysymys kunnioituksen osoittamisesta eräälle toisellekin maamme merkkimiehistä. Marraskuun 24 päivänä 1899 täytti 60 vuotta senaattori Leo Mechelin, ja "perustuslailliset", jotka olivat nostaneet hänet johtajakseen - vaikka yleisesti

tiedettiin hänen päinvastoin saaneen ohjeensa Uusmaalaisesta osakuntatalosta, josta ruotsinmieliset nuoret tohtorit ja maisterit ohjasivat "perustuslaillisten" toimia - panivat kaikki voimansa liikkeelle saadakseen tuon kunnianosoituksen niin loistavaksi kuin mahdollista, ehdottaen muun muassa että Mechelinin kunniaksi lyötäisiin suuri mitali. Osanottajista tuohon kunnian osoitukseen koetettiin haalia kaikista puolueista, joka suomalaisestakin, ja "perustuslaillisten" asiamiehet eri paikkakunnilla koettivat vaikuttaa tuohon suuntaan. Suomalaisen puolueen johtopiireissä nousikin pelko, että löytyisi puolueenkin riveissä henkilöitä, jotka antaisivat houkuttaa itsensä tuohon osanottoon ja koetettiin tietysti sitä estää. Niinpä minä sain Pohjola-yhtiön toimitusjohtaja tohtori K.A. Branderilta (sittemmin Paloheimo) marraskuun 11 päivänä 1899 päivätyn näin kuuluvan kirjeen:

"K.V! Olet kaikeksi kuullut siitä, että ruotsinmielisten taholta aiotaan saada toimeen suuri adressi Mechelinille ja adressin yhteydessä annettaisiin hänelle kansallismitali kullasta. Adressin allekirjoittajiksi koetetaan saada 500 kansalaista ja nimiä koetetaan onkia suomenmielistenkin piiristä sillä tavoin, että käännytään määrättyjen puoleen kysymyksellä tahdotko ottaa osaa kunnianosoitukseen ja varoitetaan kovin pitämään asiaa salassa. Täällä ei kuitenkaan minun tietääkseni kuulu tämä onkiminen onnistuneen, vaan hauska olisi tietää kuinka on käynyt maalla, koska listoja kuuluu paljon liikkuneen.

Mechelin on tietysti mies, joka on uhrannut paljon aikaa ja harrastusta isänmaallisiin asioihin, vaan henkisellä alalla hän ei ole ollut sellainen herättävä suuri mies, jonka kunniaksi olisi kansallismitali lyötävä. Päivällisiä ja muita kiitollisuuden osoituksia hän kyllä voi syntymäpäivänään ansaita, kuten muutkin tällä alalla työskennelleet. Sitä paitsi on tässä se juoni lisäksi että jos onnistuttaisiin saamaan apajaan edes jonkinmoinen määrä suomalaisia nimiä, niin taas voitaisiin kehua, että todelliset suomenmieliset ovat seuranneet "suurta isänmaallista puoluetta" ja entiset ovat jääneet syrjään. Näin ollen ei suomenmielisten pitäisi lähettää edes sähkösanomia juhlaan, joita myös kuulutaan tilatun.

Kuten sanottu olisi hauska kuulla, onko siellä päin mitään tässä kohden kuulunut ja kiitollinen olisin jos viitsisit siitä minulle ilmoittaa.

Yst:

K.A Brander."

En ole papereistani löytänyt mitään vastaukseni konseptia, jommoista kai en ikinä kirjoittanutkaan, mutta epäilemättä sisälsi vastaukseni vakuutuksen siitä, etten ainakaan minä eikä tietääkseni kukaan muu siitä piiristä, johon minä kuului - "Viipuri" lehden piiristä - tulisi millään lailla ottamaan osaa puheellaolevan miehen kunnioittamiseen - olinhan minä jo aikaisemmin selvillä siitä että kansallismielisten ei sopinut olla osallisina tuon miehen juhlimisiin. Löytyi kuitenkin Viipurissa suomenmielisiä, jotka olivat toista mieltä, nimittäin ne, jotka olivat liittyneet "perustuslaillisiin" ja joitten äänenkannattajana oli "Viipurin Sanomat". Tämän lehden omistaja ja päätoimittaja fil. toht. J.A. Lyly pitikin sitten juhlapäivällisissä Helsingissä, muka suomenmielisten puolesta laajan puheen, jossa hän pilviin asti ylisti Mechelinin ansioita.

Seuraavalta vuodelta, 1900, ei löydy paperieni joukossa mitään merkkiä että olisin ulkopuolella virkatoimiani ottanut näkyvästi osaa yleisten asiain menoon. On kuitenkin tältä vuodelta minulla säilössä Yrjö-Sakari Yrjö-Koskiselta saamani, keväällä (20 p. kesäkuuta) sanottuna vuonna ilmestynyttä kielimanifestia koskeva kirje, jonka tähän jäljennän, vaikkei se koskekaan minua tai minun toimintaani juuri ollenkaan. Tuo kirje, ainoa, jonka tietääkseni olen tältä merkkimieheltä saanut, on, kuten siitä näkyy, sen verran merkillinen, että kannattaa se tähän varmempaa säilymistä varten jäljentää. Se on kirjoitettu yhdelle pienelle postipaperiarkille hyvin tiheällä mutta selvällä käsialalla ja on näin kuuluva:

"Otalampi Hangon radalla & Kourula. 8. VI (oik. VIII.) 1900

Arvoisa Veli!

Tyttäreni Hilja,<sup>20</sup> jonka niin ystävällisesti olitte ottaneet vastaan, mainitsi Teidän siellä (Nikillä) olevanne suuressa kuulumisten puutteessa äskeisten ikävien tapausten suhteen. Vaikka salaperäisyyden verho juuri nyt alkaa poistua ja minä puolestani oikeastaan olen seisonut tapausten ulkopuolella, olen kuitenkin miten mahdollista niitä seurannut; olenhan kolmeen kertaan ollut Helsinkiin hälyytettynä ja mielestäni tehnyt voitavani maltillisen käytöksen voitolle pääsemistä varten suomenmielisten kesken.

Kesäkuun 22 päiväksi (klo 11 aam.) oli entisiä valtiopäivämiehiä kutsuttu Ritarihuoneeseen. Näkyy olleen tarkoituksena koota yhtä monta kustakin säädystä. Ei minua eikä poikaani ollut kutsuttu. Lähdimme kuitenkin jo edellisenä päivänä Helsinkiin ja pidimme klo 8 illalla valmistavan suomenmielisten kokouksen Säätytalossa. Ylipäänsä mielet olivat kiihtyneitä. Oli aikomus kirjoittaa Senaatille adressi (L. Mechelinin tiedettiin jo sen valmistaneen) jossa vakuutettaisiin "moraalinen kannatus", jos Senaatti kieltäisi manifestin julkaisun. Minä vastustin kääntymistä Senaatin puoleen, ettei hallituskunta näyttäisi toimivan ulkonaisen painon alla; ehdotin että kirjoitettaisiin Plehwe'elle, jos kohta ei siitäkään kenties olisi apua. Lausuin sen ohessa, että tämä puuska on meille tullut "synteimme tähden", kun ei suomenkieli ole jaksanut aikanaan murtaa ruotsinkielen ylivaltaa; mitä senaatti niin sitkeästi on osannut ruotsille säilyttää, sen nyt uusi "valtakunnan kieli" luonnollisesti anastaa. Mielipiteeni pääasiassa hyväksyttiin, vaikka useimmat pysyivät siinä mielipiteessä (josta minä en tahtonut mitään puhua), ettei Senaatin pitäisi suostua julkaisemiseen, "tulkoon sitten mikä tuleekin" - yks' hävinneen kaikki! -

Ritarihuoneen kokouksessa Donner ja Meurman ehdottivat Plehwe'elle kirjoitettavaksi; siihen ruotsinmieliset suostuivat ja erinäinen valiokunta valmisti kirjeen. Minä ja muut kutsumattomat emme olleet saapuvilla. Maalle tultuani 22/VI illalla sain ystäviltä telefonisanan, että kaikki entiset säätyläiset saivat vielä Juhannuspäivänä allekirjoittaa. Ei muuta, minä, Yrjö ja Emil af Hällström läksimme uudestaan sinne ja allekirjoitimme. Kirjoitus, joka mielestäni on hyvä, luetaan jo sanomissa. Vpherra von Born ja Otto Donner kävivät sitä viemässä; otettiin kylmästi vastaan. -

Senaatin keskustelusta kesäk. 30 p. en tiedä muuta kuin mitä sanomissa jo on kerrottu. Maanantaina Heinäk. 2 p. muutamat U. Suomettaren lähimmät ystävät olimme koossa



päättämässä lehden kannasta. Silloinkin oli johonkin määrin eri mielipiteitä Senaatin tehtävästä. Muutamat arvelivat, että koska kuitenkin kappale kappaleelta meiltä kaikki siirretään, on parasta että koko hallituskunta luopuu ja kuten kyllä voidaan arvata, diktatuuri tulee Bobrikoffille ja koko yhteiskunta kerrassaan mullistetaan; otaksuivat, että jähka toinen suunta Venäjällä pääsee valtaan, kaikki meille annetaan takaisin. Tätä lapsellista kantaa vastaan koetettiin osoittaa, ettei ole vähintäkään todennäköisyyttä, että liberaalisinkaan hallitus Venäjällä enää rupeaisi takaisin muuttamaan, mikä olisi perinpohjin tasattuna fait accompli; "kunnialla kaatuminen" saattaa olla yksityiselle luvallista, mutta kansa aina jää henkiin ja se varalle täytyy koettaa pelastaa mitä pelastettavissa on, - ja vähin erin, jos ei kaikkea heitetä veteen, voidaan monta kohtaa korjata ja eheäksi saattaa. Jälkimmäinen mielipide pääsi mitenkuten voitolle (ei vielä tiedetty Senaatin päätöksestä). Yksimielisesti katsottiin lehden velvollisuudeksi, niin pitkälle kuin paino-olot sallivat, vastustaa manifestin tarkoitusta, mutta sen ohessa jyrkästi vastustaa kaikkea häväistysrynnäköä yksityisiä senaatin jäseniä vastaan.

Niinkuin nyt näkyy, ovat 11 senaattoria pyytäneet eronsa. Mahdollista on, että tulevaisuudessa se demonstratiivi voipi jotakin vaikuttaa vastaisten mielivaltaisten toimenpiteitten ehkäisemiseksi, vaikkei nykyhetkellä siitä ole mitään vaikutusta ollut. Ikävää vain on, että kaikki luopujat, L. Gripenberg poisluettuna, - nekin, jotka eivät ikänsä puolesta ole eläkkeeseen oikeutetut, esim. Lulle Serlachius - ovat anoneet pensionia, ainakin muutamat nöyrimmillä lauseparsilla. Vikingi-juntan mielestä, johon useat suomenmielisetkin ovat suostuneet, olisi koko senaatin pitänyt luopua eikä yhdenkään suomalaisen miehen mennä luopuneiden sijalle. Minulla on syytä otaksua, että tämä olisi Bobrikoffillekin ollut varsin tervetullutta; sen todistaa muun muassa sekin, ettei tuo muuten kyllä ankara sensuuri estä viikinkilehtiä ajamista tätä ohjelmaa. Miehen kavaluus on siitäkin nähtävänä, että Sensuuri joku aika takaperin sai käskyn päästää kaikki läpitse, jotta saataisiin otollinen syy lehtien lakkauttamiseen.

Nyt on jo alkanut häväistyssota jääneitä senaattoreita vastaan (Hufvuds. bl. 3/VIII "Pligtens veg" ja jatko: N. Pr. "Afsked" =n:o). Suometar on pontevasti vastannut, ja nyt kääntyy vihan puuskat sitä vastaan. Paljon riippuu siitä, mitä suomenkieliset maaseutulehdet sanovat. Kohtuuden tie on tietysti vaikeampi kuin pääasiassa oikeuden periaatteiden nojassa ratsastaminen, vaikkapa seinään lentämällä. Tunnustaa täytyy, että rakkaan ruotsinkielien tähden nykyinen asema on ruotsinmielisille erittäin arka. Mutta ei se suomenkielienkään kannalta ole erittäin hauska. Vaan mielestäni meidän kumminkin on asia säilyttää järkevä mielenmaltti. - En tahdo enempää Sinua rasittaa. Jos aikasi myöntää, pyydän Sinulta muutamia rivejä.

Ystävä

Z.

Yrjö-Koskinen.

P.S. Jos voisit ilmoittaa, missä maisteri Karl Gust. Svan nykyään oleskelee, ja minkä hänen adressinsa on, olisin erittäin kiitollinen."

Kirjekuoreen, johon kirje oli suljettuna, - se saapui liitettynä Hilja Haahden vaimolleni kirjoittamaan kirjeeseen - oli vielä tehty seuraava lisäys:

"Vastikään sain seuraavat tiedot luotettavalta taholta:

Såväl Kejs. som Plehwe äro medvetna af det omöjliga att inom angifven tid genomföra manifestet: respit kommer således ingalunda att förvägras. De begärna afskeden komma att beviljas, dock ej alla på en gång, utan från den 1 Okt., då de nya senatorerne komma att tillträda."

En ole - kumma kyllä - käsikirjoitusteni joukosta löytänyt konseptia siihen vastaukseen, jonka epäilemättä kohta Yrjö-Koskisen kirjeen saatuani siihen kirjoitin ja jossa kai lausuin samalla kannalla manifestiin nähden kuin Yrjö-Koskinen.

Kotielämämme suhteen on tähän merkittävä, että me asuttuamme alkaen 1 päivästä kesäkuuta 1879 talossa N:o 2 Maununkadun varrella, eli siis yhteensä 21 vuotta, kesäkuun 1 päivänä muutimme Mallaskadun varrella entisen Pantsarlahden oluttehtaan isännöitsijän huoneistoon, joka sisälsi yhteensä 7 aika avaraa huonetta ynnä keittiön.

Seuraava vuosi 1901 tuli olemaan se, jolloin yksi tärkeimmistä käännteistä minun elämässäni - tai sanoisinko virkaurallani - tapahtui. Kun Yrjö-Koskisen edellä jäljennetyssä kirjeessä mainittu senaattorien ero oli tapahtunut, syntyi suuria vaikeuksia vapaiksi jääneiden paikkojen täyttämässä ja kun vihdoin saatiin miehet, ei kaikki jaksaneet määrätyn ajan pysyä viroissaan. Niinpä kenraali Henrik Åkerman, joka oli nimitetty senaatin talousosaston kauppaja- ja teollisuustoimikunnan päälliköksi muistaakseni 1901 vuoden alussa pyysi ja sai eron toimestaan. Hänen paikkaansa oli siis saatava toinen mies; ja jonkun salkuttoman jäsenen paikka oli myöskin vielä täyttämättä.

Silloin näkyvät "korkeat viranomaiset" ruvenneen ajattelemaan minua mahdollisena ehdokkaana toiseen tai toiseen noista senaatinviroista. Ja vihdoin saapuivat luokseni asuntoomme Mallaskadulla senaattorit Valdemar Eneberg ja Gustaf Fellman, ilmoittaen saaneensa virkatovereiltaan toimeksi kysyä, olisinko minä halukas vastaanottamaan toisen tai toisen edellösanotuista jäsenpaikoista senaatin talousosastossa.

Vaikkakin kauan oli huhuttu, että tultaisiin tuollaisessa asiassa kääntymään puoleeni ja minä siis olin itsekseni aprikoinut, mitä minun tuollaisessa tapauksessa olisi tehtävä ja tullutkin siihen loppupäätökseen, ettei minun sopisi kieltäytyä vastaanottamasta sellaista luottamustointa, kävi minun kuitenkin vaikeaksi heti vastata myöntäväisesti tehtyyn kysymykseen. Siihen vaikutti osaltaan se seikka, että pidin välttämättömänä neuvotella asiasta vaimoni kanssa, mutta hän ei silloin ollut kaupungissa, vaan oli matkustanut Mäntyharjun pitäjään tyttäreemme Ellin luo, jossa odotettiin perheen lisäystä. Pyysin siis saada miettiä asiaa.

Jäljennän tähän eräitä kirjeitä, jotka valaisevat asiaa. Aikaisin niistä on Y.Z. Yrjö-Koskisen vanhimman pojan Y.K. Yrjö-Koskisen huhtikuun 7 päivänä 1901 kirjoittama näin kuuluva kirje:

"Kunnioitettava Herra Hovioikeudenneuvos! Käsiinne lienevät jo saapuneet "Uusimaan" numerot 49 ja 40 tältä vuodelta ja niissä kirjoitus "Voidaanko pohdittavaksi ottaa?" Tämä kirjoitus, joka on täältäpäin lähtenyt, on mielestäni sitä laatua, että se ansaitsee yleisempääkin leviämistä. On käsittääkseni vihdoinkin aika, että julkisuudessa ruvetaan katselemaan asioita muultakin kuin yksinomaisesti patentti-isänmaallisuuden kannalta. Ja tyyni, asiallinen käsittely, joka täällä Helsingissä nykyään näyttää mahdottomaksi, olisi ainakin maaseudulla koetettava

aikaansaada. Rohkenen sentähden kääntyä puoleenne pyynnöllä, että, jos mahdollista, käyttäisitte vaikutustanne saattaaksenne mainitun kirjoituksen "Viipuri"-lehden palstoihin. Kirjoitus I voitaisiin ehkä vain lyhyesti refereerata. Pääasia on kirjoitus II. Se sisältää mielestäni yhtä ja toista ajateltavaa, jota juuri suuren yleisömmme tulisi ottaa harkittavaksi.

Toivoen, että rohkean pyyntöni suotte minulle anteeksi piirrän suuresti kunnioittaen

Y.K.

Yrjö-Koskinen."

Tähän kirjeeseen vastasin Huhtikuun 16 päivänä (1901) seuraavasti:

"K. Herra Paroni! Kiireelliset kärjätyöt ovat estäneet minua aikaisemmin vastaamasta kirjeeseenne t.k. 7 p:ltä, josta nyt saan lausua sulimmat kiitokseni. Olette ehkä jo huomanneet, että kirjoitus "Voidaanko pohdittavaksi ottaa?" on otettu "Viipuriin" t.k. 11 p:nä. Lehden päätoimittaja Ikonen sekä muut sitä lähinnä seisovat henkilöt ovat kaikin puolin kirjoituksen kannalla, vaikkakin täällä vielä on vähän arasteltu suoraan lausua mielipiteitään; ja kaikesta päättäen alkaa tämä järkevä näkökanta yhä enemmän voittaa alaa. Tämä tuli näkyviin täkäläisen suomalaisen klubin täällä viime lauantaina toimeenpanemassa yleisessä kansanmielisten kokouksessa, jossa oli läsnä noin 60 kansalaista osaksi läheisistä maalaiskunnista ja jossa asia otettiin keskusteltavaksi. Patenttipatriotismin mielipiteitä koetti Tri Lyly parhaansa mukaan puolustaa, mutta ainoastaan pari puhujaa uskalsi astua esiin hänen aseenkannattajikseen, jota vastoin useammat muut puhujat olivat vastakkaisella kannalla. En tahdo sentään sanoa, ettei koko joukko läsnäolijoista olisi ollut Lylyn puolella, mutta enemmistö luullakseni kuitenkin kannatti vastakkaista mielipidettä; ja merkillisenä on mainittava, että firman Häkli-Lallukan päämies Lallukka aivan selvästi asettui tälle jälkimmäiselle kannalle, eikä ole epäilemistäkään, ettei toinen päämies Häkli ole samalla kannalla, vaikkei hän esiintynyt puhujana. Sitäpaitsi tiesivät maalaiskunnissa liikkuneet kertoa, että siellä yhä enemmän vetäydytään pois noista patenttipatriotismin saarnaajista. Me täällä Itä-Suomessa elämme siis toivossa, että mielipiteet alkavat kohdakkoin selvä parempaan päin. Pyytäen lausumaan arvoisalle isällenne sulimmat terveiseni piirrän

todellisella

kunnioituksella

D. V.

Åkerman."

Edelläjäljennetty Y.K. Yrjö-Koskisen kirje oli epäilemättä lähetetty minulle vanhan Y.-K:n kehoituksesta; ja mahdollista on, että vastaukseni siihen antoi asianomaisille halutun selvyuden kannastani polttavassa valtiolisessa asiassamme. Kuten jo ennen olen maininnut, ei minuun aina niiltä ajoilta, jolloin jouduin arvostelevaan "vanhojen" suhtautumista ruotsinmielisiin kielikysymyksessä, eli vuodesta 1885 tuolla "vanhojen" taholla täydellisesti luotettu. Se ehkä teki, että vasta viime tingassa minun puoleeni kääntymistä ruvettiin ajattelemaan ja silloinkin tahdottiin saada varmuutta kannastani ennenkuin siihen lopullisesti ryhdyttiin.

Enebergin ja Fellmanin käynnin jälkeen eli siis huhtikuun 20 p:nä 1901 kirjoitin vaimolleni, joka oleskeli Mäntyharjulla, seuraavasti:

"Oma Emma kultani! Kuten telefonipuheluistamme olet saanut selville, on minulla nyt tavallansa tarjottu paikka senaatissa. Eilen j.p.p. telefoneerasi Eneberg minulle Helsingistä, kysyen saisiko hän ja Fellman tavata minua seuraavana aamupäivänä, sanoen heidän lähtevän matkalle Imatran yöjunassa. Arvelin, että Eneberg tahtoi kanssani keskustella Uudenkartanon kasvatustaloksen asioista,<sup>21</sup> enkä tahtonut antautua luuloon, että heillä olisi jotakin muuta asiaa. Kun puhuin hänen kanssaan telefonissa, niin en tietysti tahtonut ruveta kyselemään asiaa, kun hän itse siitä ei mitään sanonut. Olin sitten vähän harmissani, etten pyytänyt häntä, tahi kysynyt häneltä, eikö heidän sopisi, samalla kuin käyvät luonani, murkinoida täällä. Puhuttuani asiasta Toinin kanssa, päätimme varautua niin, että, jos sopivaan aikaan tulevat, voimme tarjota heille vähän suurusta.

Tänään kl. ½ 10 aikaan ajoivat herrat jo rappustemme eteen, soittivat kelloa ja kun kyökissä ei ollut ketään (emme luulleet heidän niin aikaisin tulevan), menin itse aukaisemaan ja saatoin heidän saliin, jossa kävimme istumaan punaisen sohvan kohdalle, Eneberg ruokasalin puolella olevaan ja Fellman toiseen nojatuoliin ja minä välillä olevalle pienelle tuolille. Eneberg johti heti puheen päivän tapahtumiin, kysyen miten täällä mielet muodostautuvat, johon minä sanoin niitten vähitellen rupeavan selvenemään, mainiten klubin kokouksesta, joka hänelle jo oli tuttu, arvelen, minun Y.K. Yrjö-Koskiselle viime tiistaina kirjoittamani kirjeen kautta; sanoi myös lukeneensa "Viipurissa" olleen vastauksen Juhani Ahon kirjoitukseen, jota vastausta kiitti. Sitten tultiin kohta senaatin nykyiseen asemaan ja sanoi Eneberg Ekonomiassa tarvittavan praktillista juristia, varsinkin, kun Sohlman siirtyy Justitian puolelle, jossa taasen tarvitaan muotoihin perehtynyttä miestä, kun siellä on melkein ainoastaan uusia miehiä, sekä ilmoitti sitten, että senaattorit **yksimielisesti** olivat päättäneet ehdottaa minua Ekonomian jäseneksi ja pyysivät minun suostumustani siihen, monta kertaa vakuuttaen, että olen ainoa mahdollinen, ja pyytäen, etten kieltäytyisi.

Ilmoitin heille heti, että jos epäilen antaa myöntävää vastausta, niin ei se suinkaan ole siitä syystä, että katsoisin sopimattomaksi suomalaiselle miehelle nykyään ottaa vastaan luottamustointa, vaan sentähden, että epäilen, olenko siihen sopiva mies, voinko vastata ehdottajain toiveita. Lisäsin, etten välittänyt siitäkään seikasta, että toimen vastaanottaminen voi tuottaa minulle ikävyyksiä siltä taholta, jossa minun nimitystäni ei suinkaan suosiolla katsottaisi, sillä sellaisiin ikävyyksiin olen saanut vuosien kuluessa tottua; ainoa epäily on, että pelkään ehdottajain pettyvän minun vaalissani, sillä en arvostele liian korkealle kykyäni. Vieraani pysyvät kuitenkin pyynnössään, etten kieltäytyisi ja että kohta tekisin päätökseni, sillä asia on kiireellinen ja voisi tulla ratkaistuksi hyvinkin kohta, kun Bobrikoff on juuri matkustanut Pietariin. Sanoivat lähtevänsä kl. 1 Imatralle ja sieltä palaavansa klo 9 huomenillalla, joksi pyysivät lopullista vastausta; ja minä lupasin olla heitä vastassa asemalla, ja antaa lopullisen vastauksen ennen heidän poislähtöään Helsinkiin klo 10.15." Kysyin heiltä sitten, eivätkö voisi luonani syödä murkinan, mutta heillä oli muita visiittejä tehtävänä, ja niin

---

21 Olin tuon laitoksen johtokunnan v.puheenjohtajana tehnyt ehdotuksen sen muuttamisesta toisenlaiseksi.

erosimme noin ½ tunnin tai ehkä vähän päälle puhuttuamme asiasta. Poislähtiessään vielä hartaasti pyysivät, etten antaisin kieltävää vastausta, ja luulen että sanoistani voivat saada sen käsityksen, etten ehdottomasti ollut ehdotusta vastaan.

He ilmoittivat kuitenkin, etteivät vielä voi sanoa, että Bobrikoff ehdotukseen suostuu, ja arvelivat olevan mahdollista, että B. ensin tahtoo nähdä minut ja että ehkä saan sitä varten käydä Pietarissa. Muuten kertoivat, että kirkollisasian päälliköksi on ajateltu Arvid Genetziä (professoria) ja että hän oli suostunut vastaanottamaan toimen. Olen nyt koko päivän miettinyt asiaa; ja vaikkakin pelkään, että en läheskään ole niin valmistunut siihen toimeen, johon minua nyt aiotaan, niin olen toiselta puolen arvellut, ettei liene helppo löytää parempaakaan. Kyllähän suostumukseni antaa aihetta huutoon ja parkuun vastustajain puolelta ja saan epäilemättä kärsiä "spott ock spe", mutta olenhan siihen tottunut.

Kirjoittaisin enemmänkin, mutta en nyt ehdi. Viktor F.(alck) kävi täällä ja esti minua aikaisemmin ryhtymästä kirjoittamiseen, jonka tähden aika on käynyt täpärälle. En ehdi edes lukea läpi tätä. Toivon vielä vähän, että tulet tänne huomenna, mutta jos et pääse, niin voithan telefonissa vastata. Hyvästi, terveisiä!

Oma Woldemarisi."

Emma saapuikin, kuten odotin, Mäntyharjulta muistaakseni jo saman päivän yöjunassa; ja neuvottelimme tuosta toimesta. Emmen piti kuitenkin jo seuraavan päivän päiväjunassa palata Mäntyharjulle, jossa yhä asiat olivat odottavalla kannalla, mutta, kuten arveltiin, hyvin täpärällä kannalla.

Kohtauksestani Viipurin rautatieasemalla senaattorien Enebergin ja Fellmanin kanssa kirjoitin Emmalle huhtikuun 22. päivänä mm. seuraavasti:

"Saatettuani sinut matkallesi palasin lasten kanssa kotiin. Päivä kului sitten enimmäkseen toimettomuudessa, kun ei oikein ollut halua työhönkään. Kello 7 (ill.) surprineerasi Lauri meidät tulollaan, jonka lapset huomasivat ikkunasta, nostaen sen johdosta moniäänisen huudon: "Lauri tulee, Lauri tulee!" Hauska oli hänen kauttansa saada terveiset sinulta. - - Lähdin rautatieasemalle noin kl. 1/4 yli 9. - - - Tultuani asemalle saapui sinne juuri Karjalan juna. Kun näin kuvernöörin (Gripenbergin) ja poliisimestarin (Stenströmin) myös astuvan ulos vaunusta, niin en mennyt sinne perille siinä toivossa, että kuvernööri jatkaisi matkaansa edemmäs; ne kävivätkin seisomaan odottaen senaattoreja, jonka tähden minä vetäydyin takaisin ja odotin, kunnes kaikki menivät odotussaliin, jolloin, kun näin, ettei kuvernööri aikonut erota senaattoreista ennen heidän poislähtöään, minä vihdoinkin menin sisään ja lähestyin heitä. Eneberg nähtyään minut kysyi heti, mitä olin päättänyt, johon tietysti niin lyhyesti kuin mahdollista vastasin suostuvani, joka näytti tyydyttävän häntä. Siiten seisoi kotvasen ajan, minä enimmäkseen puhutellen kuvernööriä ja poliisimestaria, arvellen, että senaattorit kyllä kääntyvät puoleeni, jos heillä on jotakin sanomista. Sitä ne eivät tehneet; ja vasta kun Pietarin juna oli tullut ja matkustavaiset, niitten joukossa senaattorit, alkoivat siirtyä junaan päin, sain tilaisuuden Fellmanilta kysyä, kuinka pian hän luuli asian voivan tulla ratkaistuksi, johon hän vastasi: "saken är ju ännu alldeles osäker" (asiahon on vielä aivan epävarma), josta sain sen tunteen, kuin hän senjälkeen kun kävi luonani olisi ruvennut enemmän epäilemään asiaa. Olen sitten vähin arvellut, olisivatko he jollain lailla tiedustelleet kuvernööriltä minua ja häneltä ja

ehkä muiltakin kuulleet sellaista, joka oli pannut heidät epäilemään soveliaisuuttani. Ehkä kuitenkin minun tavallinen luulevaisuuteni antoi minulle aiheita tulkita Fellmanin sanoja minulle epäedullisemmin kuin syytä oli. Varmaa on vain, että minä niitten johdosta jo rupesin ajattelemaan, että olisi ehkä ollut heille mieluisampaa saada minulta kieltävä vastaus. Jos asia venyy pitkälle ja siitä sitten ei tulekaan mitään, niin on koko jutusta ollut vain häiriötä minulle, tuollaiset muuttotuumat kun aina vievät pois jonkun verran halua toimia entisissä oloissa. Että Helsingissä asiata todella on ajateltu, osoittaa sekin, että Hilja Hahnsson kirjeessään, jonka Toini tänä iltana sai, kysyy, tulemmeko muuttamaan Helsinkiin: "oi se olisi niin hauskaa, etten oikein osaa sitä ajatellakaan. Ei tarvitsisi erota muuta kuin kesiksi. Ja jos omista itsekkäistä siirryn ulommaksi, kuinka hyvä se olisi valtiolliselta ja kansalliselta kannalta. Jumala johtakoon kaikki tahtonsa mukaan!" Panin tähän Hiljan omat sanat, ne kun ehkä olivat kirjoitetut ei aivan ilman tarkoitusta vaikuttaa asiaan, tahi meidän käsitykseemme asiasta. Olen nyt koko päivän ollut kovassa työssä, pääsin käräjistä vasta ½ 9 enkä siis ole kerjennyt paljon asiaa ajatella; kello on nyt ½ 10 ja kirje on lähetettävä postiin. Olemme Jumalan kiitos kaikki terveinä. Kunhan Elli nyt kohta pääsisi odottamasta ja te muut myös. Toivon, ettei Ellin pahoinvointi hartioissa ole mitään vaarallista. Jumalan haltuun jätän teidät kaikki - - - "

Pikaista ratkaisua nimitysasiassani ei syntynyt. Huhtikuun 29 päivänä kirjoitin Mäntyharjulla yhä viipyvälle vaimolleni mm.:

" - - - Molemmat me vain odotamme uutisia toisiltamme, mutta ei niitä vain tahdo kuulua. Sinulta niitä ainakin parin viikon perältä tulee, mutta pelkäänpä, ettei minulla tule olemaan tilaisuutta lähettää sellaisia sinulle, vaan että asiat täällä jäävät kuin jäävätkin entiselleen, enkä suinkaan sure sitä, joskin välistä, kun töitä keräytyy niin, ettei tiedä mistä aloittaa, tahtoo väkisinkin tunkeutua esille ajatus, että jospa niistä pääsisi. Mutta sen pääsemisen kanssa voi käydä niin, että huomaakin joutuneensa tuhkasta tuleen. On vähän tehnyt mieli kirjoittaa jollekin tuttavalle tuolla senaatissa ja kysyä, minne asti asia on avanseerannut; mutta toiselta puolen en viitsisi kääntyä Kumlinin puoleen, enkä taasen voi juuri häntä sivuuttaa, jos kerran rupean asiaa kyselemään; ja niin en ole tehnyt mitään, enkä olekaan paljon ajatellut koko asiaa, josta kyllä minua myös ovat estäneet paljon virkatyöt. Olen muuten päättänytkin koettaa olla aivan levollinen asia suhteen - tulkoon mitä tulee; hyvä niin, hyvä näin. - - - "

Tuo on aika sellainen kummallinen kappale, että se kuluu sukkelaan juuri silloin, kun sen pitäisi kestää enemmän. En siis ehdi paljon jatkaa, jos tahdon saada tämän postiin.--"

Kului sitten lähes puoli kuukautta saamattani mitään lisätietoja senaattoriksi nimitysasiassani. En vihdoin malttanut olla kääntymättä edellämäinitun entisen virkatoverini senaattori A. Kumlinin puoleen kysymyksellä, millä kannalla asia oli. Seurauksena siitä sain vastaanottaa senaattori Enebergiltä toukokuun 19. päivänä 1901 kirjoitetun ruotsinkielisen kirjeen, jonka tähän suomennan näin kuuluvana:

"Korkeastikunnioitettu Herra Hovioikeudenneuvos!

Sain eräitä päiviä sitten ystävä Kumlinilta vastaanottaa Herra Hovioikeudenneuvoksen kirjeen t.k:n 12 päivältä pyynnöllä, että erällä riveillä vastaisin siihen. Ennenkuin se voi tapahtua, täytyi minun odottaa, miten tulisi päättymään ehdotus Genetzin ja Ramsayn nimittämisestä. Se

on nyt tapahtunut, kuten varmaankin jo eilen tuli tunnetuksi. Ja sen kautta on esitys Herra Hovioik. neuvoksesta tullut vähän lykkäytyneeksi, sillä asianomaiset eivät näy tahtoneen samalla kertaa ehdottaa niin monta. Ellei Ramsayn ehdottaminen olisi onnistunut, jota vähin pelättiin hänen puuttuvan venäjänkielentaitonsa tähden, niin olisi Herra Hovioikeudenneuvos heti tullut kysymykseen - ja sellainen oli asian tila minun Viipurissa käyntini aikana.<sup>22</sup> Tällävälän on senaattori Linder perinpohjin selviteltyt (afhandlat) asian kenraalikuvernöörille, joka on ilmoittanut olevansa kaikin puolin tyytyväinen sekä henkilöön että asiaan nähden. Ja on senaattori Linder täysin vakuutettu, että Hovioikeudenneuvos tulee kahden kuukauden kuluessa nimitetyksi. Luonnollisesti voi kahden kuukauden aikana monta odottamatonta asiaa tapahtua, mutta nykyään näyttäytyvät asianhaarat tuollaisiksi. Niin kohta kun saan tietooni jotakin, joka voi olla valaisevaa, en tule laimilyömään antaa sitä tietoa Herra Hovioikeudenneuvokselle. Me tarvitsisimme välttämättömästi Elokuun 1. päiväksi lisävoimia.

Erinomaisella kunnioituksella piirrän Herra Hovioikeudenneuvoksen nöyryn palvelija

Wald.

Eneberg."

Pari päivää tuon Enebergin kirjeen saavuttua sain senaattori Kumlinilta 21. päivänä toukokuuta 1901 myös ruotsiksi kirjoitetun suomennettuna näin kuuluvan kirjeen:

"Vanha ystävä! Koko viikon olen tehnyt kaiken voitavani saadakseni sinun kutsumisesi senaattiin muutetuksi niin, että Johnsson siirrettäisiin Talousosastoon salkuttomaksi ja sinut kutsuttaisiin Oikeusosaston jäseneksi. Aluksi olivat asianomaiset kerrassaan ehdotusta vastaan, mutta nyt näyttää siltä, kuin saisin tuumani perilleajetuksi. Että talousosasto menettää vaihdossa, siitä olemme kaikki yksimielisiä, mutta nyt on asia sellainen, että niin hyvin Bobba kuin Scippa (kenr. kuvernöörinapulainen Schipoff) pitävät ja tulevat pitämään Johnssonia juris consultinaan, ja voidakseen ehtiä sitä ja samalla tunkeutua kaikkiin poliisi- ja muihin hallinnollisiin asioihin, hänen on mahdoton jaksaa olla jokapäiväisissä istunnoissa Oikeusosastossa; ja sitä paitsi on tapahtunut, että hän ja Linder ovat antaneet vastakkaisia tietoja, kun eivät ole tilaisuudessa neuvottelemaan keskenään. Sinä kyllä tulet menettämään tuloihin nähden, mutta saat sen sijaan rauhaisan elämän, sillä lähimmässä tulevaisuudessa ei Oikeusosastolla tule olemaan muuta tehtävää kuin oikeudenhoito, jonka tähden toivon antavasi minulle anteeksi, että olen sekaantunut sinun asioihisi. Tästä kaikesta sinä et saa puhua kenenkään muun kuin rouvasi kanssa, et edes kenenkään hallituksen jäsenen kanssa, sillä jos intrigi, joka on tuntematon useammalle viime mainituistakin, tulee liian aikaisin tietyksi, niin menee se karille. - - - -

Sohlman tuli juuri luokseni ja oli tietysti samaa mieltä kanssani ehdotuksestani - ja lisäsi, että Bobba oli sanonut Linderille, että hän mieluummin tahtoi saada Johnssonin talousosastoon

Vastaa heti, oletko ehdotuksestani yksimielinen kanssani.

Sydämellinen tervehdys rouvallesi.

Ystäväsi A. Kumlin."

En ole löytänyt mitään konseptia vastaukseen, jonka epäilemättä kohta lähetin Kumlinille, enkä enää muista sen sisältöä. Mitään tulosta hänen "intrigillään" ei ollut. Ja kun mitään ratkaisua ei vain asiassa kuulunut, vaikka nuo Enebergin kirjeessä mainitut kaksi kuukautta jo olivat loppuun kuluneet, kirjoitin heinäkuun 23. päivänä 1901 Enebergille suomennettuna näin kuuluvan kirjeen:

"K. Herra Senaattori!

Kirjeessä viime toukokuun 19. päivältä, josta saan lausua kohteliaimmat kiitokseni, suvaitsi Herra Senaattori ystävällisesti tietää, että kysymys minun kutsumisestani senaattiin varmasti tulee ratkaistuksi seuraavan kahden kuukauden kuluessa, minkä ohessa Herra Senaattori lupasi antaa minulle tiedon niin kohta kuin jotain asiassa tulisi toimitetuksi. Kun en ole tähän asti saanut vastaanottaa mitään tiedonantoa Senaattorilta, näyttää siltä, kuin kysymys ei vielä olisi edistynyt sen pitemmälle tahi ehkä saanut raueta. Kun minulle kuitenkin olisi kovin tärkeätä saada varmuutta tässä suhteessa, voidakseni ryhtyä tarpeellisiin toimiin niin hyvin yksityisissä olosuhteissani kuin myöskin erittäin minun nykyisen virkani suhteen, muun muassa tarpeellisten apulaisten saamiseksi tulevaa kärjäänpitoa varten, josta minä, katsoen mahdollisuuteen, etten silloin enää olisi sanotussa virassa, en ole voinut lopullisesti sopia, niin olin pakoitettu vaivaamaan Herra Senaattoria nöyrällä pyynnöllä saada tieto, millä asteella asia nyt on, kun olen vakuutettu, että Senaattori, huolimatta nyt nauttimastanne virkalomasta, on tietoinen asian kulusta.

Tunnustaen, että helpotuksen tunteella tulisin vastaanottamaan tiedon, että kysymys on saanut raueta, piirrän täydellä kunnioituksella

K. Arvoisan Herran Senaattorin nöyrin palvelija - - - "

Tähän kirjeeseeni sain seuraavan elokuun 4. päivänä kirjoitetun ruotsista suomennettuna näin kuuluvan vastauksen:

"K.K. Herra Hovioikeudenneuvos!

Hovioikeudenneuvoksen kirjeen Heinäkuun 23. päivältä sain käsiini vasta viime viikon alussa tullessani Helsinkiin, syystä että se oli jäänyt makaamaan kirjelaatikkooni kaupungissa. Valitettavasti en voi antaa niin varmoja tietoja asiassa kuin haluaisin. K.K. ja ministerivaltiosihteeri ovat molemmat ilmoittaneet olevansa kanssamme samaa mieltä ehdotuksestamme ja senaattori Linder on lukemattomia kertoja koettanut saada aikaan lopullista ratkaisua. Mutta kuka voi tietää, milloin katsotaan oikean hetken tulleen. Elokuussa sattuu kuitenkin eräs esittely, joksi Pl(ehwen) on tultava Pietariin. Kun viime viikon ikävät tapahtumat senaatissa, josta Hovioikeudenneuvos on jo lukenut sanomalehdissä, kai aiheuttavat eräitä muutoksia senaatin kokoonpanossa, niin pidän minä enemmän kuin luultavana, että Herra Hovioikeudenneuvos tulee myös tapetille (kommer på tapeten). Kaikessa tapauksessa toivon minä kohta saavani tiedon asianomaisten suunnitelmista enkä sitten lyö laimin heti antaa Herra Hovioikeudenneuvokselle kaikki ne tiedot, jotka ehkä voin saada selville.

Vastaiseksi siis en voi antaa minkäänlaisia varmoja tietoja, vaan pyydän Herra Hovioikeudenneuvoksen tyynellä mielellä odottamaan tapahtumain kehitystä.

Erinomaisella kunnioituksella olen yhä Herra Hovioikeudenneuvoksen nöyrin palvelija.



Vald.

Eneberg."

Eipä siis auttanut muu kuin "tyynellä mielellä" odottaa; ja odottaa sainkin, sillä vasta syyskuun alussa sain lisätietoja asian kulusta. Elokuun 31 päivänä päivätyssä kirjeessä kirjoitti Eneberg vihdoin minulle suomennoksessa seuraavasti:

"Senaattori Linderiltä, joka eilen palasi Pietarista, olen kuullut että Herra Hovioikeudenneuvoksen nimitys senaattoriksi on päätetty asia. Kaikki tarpeelliset tiedot tulivat myös hankituiksi Helsingistä. Mutta suuren kiireen tähden Keisarin matkalle lähtiessä ei ehditty toimittaa muodollista esitystä, vaan tulee avonainen kirje allekirjoitetuksi ja annettavaksi keisarin palattua Ranskasta Puolaan Syyskuun 20 päivän paikoilla.

Senaattori Ramsay on nyt erotettu virastaan. Kun on epävarmaa milloin hänelle voidaan saada sopiva jälkeläinen ja Spåre on melkein decrepitus, huomaamme olevamme lisävoimien suuressa tarpeessa. Toivon sentähden että Hovioikeudenneuvos nimityksen tapahduttua ei anna kovin kauan odottaa saapumistaan.

Ensi keskiviikkona muutan lopullisesti kaupunkiin.

Todellisella kunnioituksella ja ystävyydellä olen yhä Herra Hovioikeudenneuvoksen nöyrin palvelija.

Vald.

Eneberg."

Vastauksen tähän kirjeeseen kirjoitin minä Taipalsaareltä syyskuun 3 päivänä 1901, ja oli se suomennettuna näin kuuluva:

"K. arvoisa Herra Senaattori.

Herra senaattorin ystävällisen kirjeen viime Elokuun 31 päivästä on minulla ollut kunnia vastaanottaa ja saan siitä esittää kohteliaimman kiitollisuuteni. Kun minä jo Herra Senaattorin edellisestä, saman kuun 4 päivänä kirjoittamasta kirjeestä sain syytä otaksumiseen että ehdotus minun kutumisesta senaattiin voisi tulla toteutetuksi, olen järjestänyt virkatoimeni niin, etteivät ne tule estämään minua korkeintaan viikon sisällä astumasta uuteen virkaani.

Tuntien syvästi sen edesvastuun, jonka olen ottanut kantaakseni, sekä eläen toivossa että, jos tuo edesvastuu osakseni tulee, hyvä tahto tulee jossain määrin korvaamaan sen, mikä puuttuu kyvyssäni ottaa osaa sen raskaan taakan kantamiseen, joka nykyään lepää meidän kotimaisen hallituksemme jäsenten hartioilla, piirrän täydellisellä kunnioituksella

K. arvoisan Herra Senaattorin nöyrin palvelija."

Vaikka edellä olevasta kahdesta kirjeestä päättäen nimitykseni oli varma ja lähimmässä tulevaisuudessa tapahtuva, pantiin kärsivällisyyteni vielä pitkäksi aikaa koetteelle, sillä lähes kaksi kuukautta sain odottaa ennenkuin asia vihdoinkin ratkaistiin: vasta lokakuun 25 päivänä uutta lukua (1902) suvaitsi Keisari Spas-nimisessä kaupungissa (luullakseni Puolan maassa) allekirjoittaa "avonaisen kirjeen", jolla minut nimitettiin senaattoriksi ja senaatin Talousosaston

kauppa- ja Teollisuustoimituskunnan päälliköksi. Avoimen kirjeen on varmentanut silloinen ministerivaltiosihteeri Plehwe.

Olin elänyt siinä toivossa että tulisin nimitetyksi Talousosastossa "salkuttomaksi" jäseneksi, jonka tehtävänä tavallisesti on ollut lakikysymysten selvittelyminen Talousosastossa, ala, joka minulle ei tietysti ollut outo. Mutta tapahtumat ja varsinkin se seikka, ettei Ramsay jaksanut pysyä paikallaan ja Kauppa- ja Teollisuustoimituskunnan päällikön toimi uudelleen tuli avonaiseksi, johtivat asiat niin, että minut puoleksi vastoin tahtoani - en ollut aivan jyrkästi sitä kieltänyt - asetettiin tuohon päällikkötoimeen. Tulin siten minulle kokonaan uudelle ja oudolle alalle. Kuten lakimiehillä ylipäänsä oli minullakin se ajatus, että tottunut juristi kyllä kykenee perehtymään vaikka minkälaisiin hallinnollisiin tehtäviin; enkä sentähden kovin epäillyt mahdollisuuttani kutakuinkin suoriutua uusista tehtävissäni.

Satuinpa sitten eräitä päiviä nimitykseni jälkeen tapaamaan Viipurissa Rakennushallituksen silloisen päällikön Vapaaherra Sebastian Gripenbergin, ja keskenämme syntyneestä puhelusta tulii siihen käsitykseen, että hän kohta tulisi nimitetyksi senaattoriksi ja sopivammin kuin minä voisi ottaa hoitaakseen edelläsanoitua toimituskunnan päällikön tointa. Kun erotessamme taisin tehdä viittauksia siihen suuntaan sain eräitä päiviä sen jälkeen häneltä vastaanottaa Marraskuun 3 päivänä 1901 kirjoitetun näin kuuluvan kirjeen:

Herra Senaattori W. Åkerman.

Viipuri.

K. kunnioitettu Veli!

Sydämellisesti kiittäen siitä hauska seurustelusta jota eilen illalla yhdessä vietimme, pyydän minä täten väärinkäsityksen välttämiseksi saada selittää, ettei minulla tällä haavaa ole tarjottu minkäänlaista sijaa hallituksessa ja että minä yhä vielä olen yhtä vastahakoinen ottamaan semmoista vastaan jos tarjottaisiin, syystä että senaattorien täytyy ottaa osaa niin monen tärkeän asian ratkaisemiseen, jotka ovat minulle ventovieraita, puhumattakaan siitä että sekin toimituskunta, johon minua aiottiin panna, on minulle monessa suhteessa kylläkin outo.

Voinhan minä paitsi sitä mielellään myöntää että nykyiset poliittiset olot minua hirvittävät siinä määrässä etten tiedä jos minä kauvemmin aikaa voisin sitä taakkaa kantaa.

Olen syvästi kiitollinen niille isänmaanystävälle, jotka tätä nykyä uhraavat työnsä ja rauhansa isänmaan pelastamistyössä, siis myös arv. veljelle!

Terve tuloa tänne, ja Jumalan siunausta työllesi! toivoo ystäväsi kunnioittaen

Seb. Gripenberg."

Tuohon kirjeeseen vastasin saman kuun 5 päivänä seuraavasti:

"Ylitirehtööri, Vapaaherra S. Gripenberg. Helsinki.

Kunn. Veli!

Erittäin ystävällisestä kirjeestäsi t.k. 3 pltä saan lausua sulimmat kiitokseni. Myönnän saaneeni keskustelustamme viime lauantai-iltana, josta minulla on mitä hauskimmat muistot, sen käsityksen että tulisit olemaan pelastajani salkusta, joka epäilemättä tehtäviensä suhteen on minulle vielä oudompi kuin sille, joka kuten veli elämänsä pääharrastukseksi on valinnut

ainakin yhden, ehkäpä useammankin haaran niistä tehtävistä, jotka taasen tähän asti ovat olleet kokonaan ulkopuolella minun työpiiriäni. Kun minulle viime keväänä tarjottiin paikka Senaatissa, mainittiin kyllä mahdollisuus että saisin aluksi hoitaa mainittua salkkua, joskin tarkoitus oli että tulisin täyttämään sen sijan, joka oli tullut avoimeksi Sohlmanin siirryttyä ensin kirkollistoimituskunnan päälliköksi ja sitten Oikeusosastoon. Ramsayn nimittämisen toivoin pelastaneen minut ensinsanotusta, minulle oudosta tehtävästä, mutta sitten sattuneet tapaukset ovat kuitenkin johtaneet asiat niin että edellämainittu mahdollisuus odottamattani kuitenkin on toteutunut. Monesta epäilemättä on tuntunut kokonaan uhkarohkealta että olen taipunut vastaanottamaan vielä sanotun tehtävän mutta kuten sanottu on se jäänyt osakseni melkein minun aavistamattani. Harras toivoni olisi että ne epäilykset, jotka tähän asti ovat pidättäneet kysymyksessä olevasta paikasta kykenevää miestä, saisivat haihtua sekä että minä tervehtien veljeä työtoverina maamme hallituksessa, saisin siirtyä sijalle jonne alkujaan olinkin aiottu.

Ystävyydellä ja kunnioituksella."

Ymmärsin siis, että minun ainakin jonkun aikaa tuli hoitaa Kauppa- ja Teollisuustoimikunnan päällikön tointa, mikä osaltaan oli omiansa lisäämään painostavaa tunnelmaa, jolla valmistuin vastaanottamaan uutta virkaani.

Tultuani vakuutetuksi, että senaattoriksi nimittämisestäni tulisi tosi, hankin itselleni vapauden kaikista Rannan tuomiokunnan tuomarin tehtävistäni, joten nimitykseni tapahtumisen aikana olin saanut suoritetuksi kaikki ne tehtävät, jotka minun hoitaessani tuota tuomarinvirkaa olivat minulle karttuneet ja olinkin sentähden valmis heti nimitykseni jälkeen ryhtymään uuden virkani hoitoon. Olin viettänyt koko syksyn vaimoni ja niitten lasten kanssa, jotka eivät vielä olleet kouluiässä, maalla, Nikillä - koulua käyvät lapset olivat tietysti jo syyskuun 1 päiväksi muuttaneet kaupunkiin. Me vanhemmat kävimme vain joskus heitä siellä katsomassa ja talouttamme poismuuttokuntoon asettelemassa.

Eräällä tuollaisella Viipurin matkalla - taisi olla syyskuun loppu- tahi lokakuun alkupuolella - tapasimme junassa lääketieteentohtorin A. Palmbergin, joka kertoi aikovansa muuttaa Helsingistä sekä hänen Kauppatorin varrella Unioninkadun kulmauksessa sijaitsevan talon toisessa kerroksessa Mexmontanin apteekin yläpuolella olevan asuntonsa siten tulevan vapaaksi. Kun asunto näytti olevan meille sopiva, niin sovimmekin heti sen vuokraamisesta, ihmetellen vain, että sattuma oli meitä niin hyvin suosinut.

Joskin sillä seikalla, että nyt tulisimme muuttamaan pääkaupunkiin, jossa eräät lapsistamme jo yliopistossa opiskelivat ja jonne toisetkin vähitellen siirtyisivät, oli suuri viehätöksensä, niin kaihomielin ajattelimme kuitenkin, että nyt oli jätettävä kaupunki, jossa olimme viettäneet koko avioliittoaikamme ja jossa olimme onnistuneet saamaan niin paljon ystäviä. Että niitä todellakin oli paljon, tuli näkyviin niissä jäähyväispäivällisissä, jotka nämä ystävämme panivat kunniaksemme Raatihuoneen suuressa salissa toimeen.

Lähetettyämme jo aikaisemmin suurimman osan tavaroistamme Helsinkiin, muutimme sinne lopullisesti muistaakseni 7 päivänä marraskuuta. Viipurin kouluissa olevat lapsemme, pojat Väinö, Viljo, Ilmo ja Aarni jäivät sinne vielä lukuvuoden loppuun asti, asuen meidän

sikäläisessä asunnossamme Mallaskadun varrella, jonne vävyimme William Kuusisto, tultuaan Viipurin seurakunnan papiston apulaiseksi, silloin perheineen muutti, ottaen poikamme hoitoonsa.

## Nimenmuutoshanke

Ennenkuin siirryn kertomaan tulostamme Helsinkiin ja uuden virkani vastaanottamisesta, on edellisen ajan tapahtumista mainittava, että tyttäreemme Aino keväällä suoritti ylioppilastutkinnon arvolauseella "laudatur". Eräs toinen tapahtuma näiltä ajoilta on erittäin merkille pantava.

Jo kauan aikaa oli kansallismielisissä piireissä valitettu sitä seikkaa, että moni suomalainen - sellainenkin, joka varmasti polveutui puhtaasti suomalaisista esivanhemmista - kantoi muukalaista, enimmäkseen ruotsalaista sukunimeä. Tuon tuostakin oli joku tuollainen mies tai nainen ottanut takaisin vanhan sukunimensä tai keksinyt itselleen uuden suomalaisen. 1900-luvun alkupuolella sai, kuten tunnetaan, tämä halu päästä irti tuosta muukalaisesta leimasta uutta vauhtia, ja varsinkin suomenmielisisissä ylioppilaspiireissä sitä yhä lämpimämmin suosittiin. Syntyi siten ehdotus, että Vapunpäivänä 1901 tuo tuuma toteutettaisiin. Luonnollista oli, että ajatus meidän perheessämme voitti suosijoita, ja alettiin miettiä sopivaa uutta nimeä. Oli keksittävä aivan uusi, kun ei ollut tiedossamme, oliko sukumme alkuperäisesti suomalainen, vielä vähemmän, mitä nimeä se oli kantanut ennenkuin siksi tuli Åkerman.

Edellä mainitsemassani huhtikuun 29 päivänä Emmalle kirjoittamassani kirjeessä lausun kysymyksessä olevasta asiasta:

"Nimenmuutoshomma se vain on helsinkiläisillämme vireillä. Onni ei mielellään lykkää asiaa ja näkyy taipuvan nimeen Voipio. Lauri lie samaa mieltä.<sup>23</sup> Auramo ei heitä miellytä ja tänään ehdottamani "Valtamo" (Valdemar) ei myöskään ole heidän mieleinen. Näyttääpä siis, että heistä tulee "Voipio". Mitä siitä meinaat? Kaikista näistä asioista päättäessä pitäisi oikeastaan olla kaikki koossa, ja siltä kannalta katsoen olisi kyllä ollut hyvä, että asia olisi saatu vähän lykättyksi; mutta arvelen, että Onni on ollut innokkaimpia asian puolustajia toveripiirissä ja sentähden katsoo vaikeaksi tavallansa vetäytyä pois vappulaisten joukosta."

Päätöstä asiasta ei kuitenkaan syntynyt Vapunpäiväksi, vaan lykättiin sen tekeminen kesään, jolloin koko perhe taasen oli koolla maatilallamme Taipalsaarella. Kesän kuluessa mietittiin aliomaa asiaa ja koetettiin löytää sopiva nimi, ja uusia ehdotuksia tehtiin. Niistä on mainittava "Orkamo", muistaakseni Laurin ehdottama, joka sai enimmäkseen kannatusta, melkein samassa määrässä kuin "Voipio". Tuon viimeksimainitun nimen olin minä tullut ehdottaneeksi. Nikin tilaan kuuluvan Voipioniemen nimi oli minua kovin miellyttänyt, se kun oli niin sointuva; ja kun edellisen talven kuluessa - lieneekö ollut joululoman aikana - nostettiin kysymys nimenmuutosta ja tehtiin ehdotuksia, tulin minä huomauttaneeksi, että onhan Nikin tilalla kaunista nimeä kantava Voipioniemi, jonka alkuosa hyvin sopisi sukunimeksi. Tätä nimeä ruvettiin sitten miettimään ja päivä päivältä siihen yhä enemmän kiinnytettiin. Ettei sitä heti

---

<sup>23</sup>Ainon mukaan Laurin ehdotus oli Orko (toim. huom.).

yleisesti hyväksytty, riippui siitä, ettei se ollenkaan muistuttanut meidän entistä nimeämme sekä että sitä helposti voitiin väännellä.

Kun ei mitään yksimielisyyttä asiassa syntynyt, päätettiin vihdoinkin ratkaista asia äänestyksellä; ja niinpä elokuun 8 päivänä 1901 lähdettiin kahvivehkein huviretkelle Voipioniemeen, ja siellä pantiin toimeen salainen äänestys, jolloin enimmäkseen äänet annettiin nimelle Voipio. Muut äänet annettiin muistaakseni nimelle Orkamo. Muistan, kuinka äänestyksen tapahduttua minut valtasi outo, vastenmielinen tunnelma; tuntui aivan kuin olisin tehnyt jonkun pahan työn. Teki mieli ehdottaa koko päätöksen purkamista. Mutta sekin tuntui pahalta. Vähitellen rauhoituin sen verran, etten ilmaissut muille epäilyksiäni, ja äänestyksen kautta tehty päätös, johon kaikki lapsemme yhtyivät, jäi kuin jäikin pysyväksi.

Jo aikaisemmin olin ilmoittanut, että kun kysymys minun nimittämisestäni senaattoriksi oli vireillä, minä en katsonut sopivaksi omasta ja vaimoni puolesta yhtyä tuohon nimenmuutoasiaan, vaan pidin viisaampana yhä omistaa entisen sukunimen. Tämän näkökannan lapsemmekin hyväksyivät. Niin muodostui suhde sellaiseksi, että lapsemme tulivat kantamaan toista nimenä kuin heidän vanhempansa, mikä suhde kai tulee pysymään sellaisenaan meidän vanhempien kuolemaan asti. Ne asemat, joissa olen tuon lastemme nimenmuuton jälkeen ollut, ovat tavallaan pakoittaneet minut karttamaan kaikkea, mikä ehkä näyttäisi demonstrationilta toiseen tai toiseen suuntaan, enkä virastani erottuani ole tahtonut sellaiseen ryhtyä, kun tuollaisella teolla, lastemme nimenmuuton jälkeen ei enää ollut mitään sanottavaa merkitystä tulevaisuuteenkaan nähden, meidän vanhojen päivät kuin luonnonlain mukaan jo ovat luetut.

Ryhtyessämme nimenmuutoshommaan teimme sen erehdyksen, ettemme ruvenneet neuvottelemaan asiasta ainoan elossaolevan veljeni Alrikin kanssa. Etten sitä tehnyt, riippui pääasiallisesti siitä, että olin täysin vakuutettu, ettei hän tulisi ollenkaan hyväksymään sitä hommaa. Etten tässä erehtynyt tulla kohtaan, sillä nimenmuutoksen tultua julkisuuteen sain Alrikilta kirjeen, jossa hän mitä ankarimmin sanoin moitti koko hommaa.

Vastauksessani tuohon kirjeeseen koetin selittää asiaa, huomauttaen mm., että siitä asianlaidasta, että lapseni kantoivat toista nimeä kuin minä, voi olla sekin hyöty, etteivät he niin helposti pääse kerskailemaan vanhempiansa ansioilla, mikä useasti on laita korkeissa virka-asemissa olevien vanhempien lasten kanssa, vaan saavat itse koettaa luoda itselleen hyvän maineen ja sen kautta myös hyvän kaiun sukunimelleen. Sainkin kohta senjälkeen kirjeen Alrikilta jossa hän hyväksyen vastauskirjeessäni esiintyneen näkökannan, leppyneenä osoitti hyvään veljessuhteittemme olevan entisellään.

Mutta ne, joita tuo kansallismielistä harrastusta osoittava lastemme nimenmuutto ei lepyttänyt, ne olivat meidän vanhat vastustajamme varsinkin Viipurissa. Sikäläinen sanomalehti "Viipurin Sanomat", jonka päätoimittajana oli tohtori Lyly, mies, joka itse oli muuttanut ruotsalaisen Bergh-nimensä suomalaiseksi, koetti mitä rumimmalla tavalla pilkata lastemme nimenmuuttoa, keksien kaikenlaisia väännteitä tuolle uudelle nimelle. Luonnollista oli, että ruotsinmieliset mitä innokkaimmin säestivät Viipurin Sanomia tuossa sen häväistyslaulussa. Sainpa eräältä sukuani lähempänäkin olevalta henkilöltä kokea halua minun häpäisemiseeni. Setäni Johan Åkerman-vainajan tyttären Ida Åkermanin mies, lääninmaanmittari J.H. Juvelius lähetti postissa hänen nimileimallaan varustetun tyhjän kirjekuoren, johon oli merkitty näin kuuluva osoite:

Höfrättsrådet D.V. Vuopio (Åkerman), Viborg. Postikonttorista ilmoitettiin minulle, että sinne oli saapunut kirje, jonka osoite oli sellainen, etteivät siellä voineet varmuudella päättää, oliko se minulle aiottu. Kävin sen itse sieltä hakemassa, ja hämmästyin: mies oli tahtonut minua julkisesti häväistä!

Tässä on mainittava, että Juvelius oli mies, joka ilman laajempaa koulusivistystä, hyväpäisenä kuitenkin oli päässyt käytännöllistä tietä edistymään maanmittarin apulaisesta ensin maanmittariksi ja vihdoin vanhoilla päivillään Hämeen läänin lääninmaanmittariksi. Hän oli aikalailla lukenut kirjallisuutta, ja kuten itseoppineet ylipäänsä, luuli tietävänsä ja ymmärtävänsä kaikki.

Saatuani tuon tyhjän kirjekuoren kirjoitin harmissani Juveliukselle näin kuuluvan kirjeen:

"Min Herre! Väl har jar länge vetat Eder vara en egenkär narr, som tror sig kunna bedömma saker, som han ej förstår; men att Ni skulle sjunka ned till en simpel nidskrivare, det hade jag dock inte väntat. Att något närmare förhållande oss emellan efter hvad som passerat ej kan komma ifråga, det hoppas jag Ni skall orka begripa.

Med ringaktning

D.V. Åkerman."

Hän näkyi ymmärtäneen yskän, sen jälkeen ei uskaltanut avata oveani, enkä sattumaltakaan häntä koskaan tavannut, vaikka me joskus oleskelimmeikin samoilla seuduilla. Olen jälestäpäin katunut kiivauttani, niin luonnolliselta kuin se epäilemättä tuntuukin, ja jos olisimme sattuneet yhteen niin kai olisin hänelle ojentanut anteeksipyytävän käteni. Emme kuitenkaan, kuten jo sanoin, koskaan enää tavanneet toisiamme. Kun hän makasi kuolinvuoteellaan, pyysin hänen sinne matkustavaa poikaansa, joka meidän rikkoontuneista suhteistamme ei tiennyt mitään ja jonka kanssa yhä olimme ystävällisissä suhteissa, viemään isälleen minun ystävälliset tervehdykseni. Mutta poika ei ehtinyt perille ennen isänsä kuolemaa, ja niin jäi minun tervehdyksenikin perille pääsemättä - ja nuo kiivaat sanani yhä tuntoani painamaan...

## Senaatin jäseniä

Saavuttuamme Helsinkiin oli ensi tehtäviäni käydä ensi visiiteillä niinhyvin kenraalikuvernöörin ja hänen apulaisensa kuin muitten senaatin jäsenten luona. Muistaakseni jo toisena päivän kaupunkiin tuloni jälkeen, pukeuduttuani täyteen univormuun kaikkine kunniamerkkeineen - niitä ei minulla silloin ollutkaan monta, ainoastaan Stanislain II I. ritarimerkki ja Aleksanteri III:n muistoksi lyöty hopeainen rintaraha - lähdin tuohon tunnettuun, Eteläesplanaadikadun varrella, vastapäätä "Kapellet"-nimistä puistoravintolaa olevaan keltaiseen taloon, jossa muistaakseni olin käynyt pari kertaa ennen tervehtimässä silloista kenraalikuvernööriä. Olinhan ennen nähnyt Bobrikoffin ja vaihtanut hänen kanssaan pari sanaa silloin, kun hän kohta nimityksensä jälkeen tuohon virkaan kävi Viipurissa esityttämässä itselleen sikäläisten virastojen virkamiehiä. Nyt hän teki minuun saman vaikutuksen kuin silloinkin: keskikasvuinen, harteava, vahvarakenteinen mies, suurenpuoleiset kasvot jotensakin suorine, säännöllisine piirteineen, joita ympäröi vaaleanruskea harva tukka ja kokoparta, käytös jäykkä, katse vakava, harkitseva ja tutkiskeleva, puhuen harvaan ja täsmälleen, toisin sanoen: lujaluontoinen mies, joka tiesi, mitä hän tahtoi, eikä vähällä peräytynyt aikeistaan, ja kuten myöhemmin näyttäytyi, ei paljon häikäillyt ajaessaan tahtonsa läpi.

Ensimmäinen käyntini hänen luonaan oli varsin lyhyt, emmekä monta sanaa vaihtaneet, enkä nyt enää muistakaan sananvaihtomme sisältöä. Ei se ainakaan kosketellut minkäänlaista arkaluontoista asiaa.

Kävin sitten myös kenraalikuvernöörin apulaisen Deutrichin luona, mies melkein kokonaan Bobrikoffin vastakohta, kooltaan melkein samanlainen kuin B., mutta vähän hennompi ja vetelämpi, hymyilevät vaaleanväriset, vähän punertavat pyöreät kasvot, kaljupäinen lyhyeksi leikatulla kokoparralla. Hän puhui vilkkaasti ja lakkaamatta hyvin toverillisesti. Hänen seurassaan ei ollenkaan tuntunut raskaalta tai vaivalloiselta, varsinkaan kun ei tarvinnut vaivata itseään puheenaiheen keksimisellä, sillä tuskin sai puheenvuoroa. Näin ollen käyntini hänen luonaan oli melkein vain hänen lavertelemisensa kuuntelemista. Hän lieneekin toimissaan ollut vain Bobrikoffin nöyryin palvelija. Tehtyäni nämä päävisiitit kävin sitten vuoroin työtoverien luona.

Taloussosaston jäseninä olivat silloin seuraavat miehet: Hovijahtimestari Constantin Linder varapuheenjohtajana, Salaneuvos Valfrid Spåre maanviljelystoimituskunnan, Valdemar Eneberg oikeustoimituskunnan, Edward Boehm siviilitoimituskunnan, Ossian Bergbom kulkulaitostoimituskunnan, Gustaf Fellman kamaritoimituskunnan, kenraalimajuri Mikael Leonard von Blom sotilasasioituskunnan, Edvard Neovius valtiovarainstoimituskunnan ja Arvid Oskar Genetz kirkollisasiain toimituskunnan päällikkönä.

Olen tässä luetellut nuo jäsenet siinä järjestyksessä kuin he arvonsa ja ikänsä mukaan Taloussosastossa istuivat. Minä tietysti olin viimeisellä sijalla.

Useimmat näistä virkatovereistani olivat minulle jo entuudestaan enemmän tai vähemmän tunnettuja, jopa eräät, Boehm ja Genetz, vanhoja tuttavuuksia aina nuoruuden ajoilta. Joka haaralla tulini mitä ystävällisemmin vastaanotetuksi ja kaikki osoitti, että tuleva yhteistyömme tulisi

muodostumaan täysin sopusointuiseksi ja harmooniseksi. Eikä tulevaisuuskaan tätä toivoa pettänyt, sillä parempaa sopua työtoverien kesken, kuin silloisten Senaatin Talousosaston jäsenten kesken tuskin voi ajatella.

Koetanpa lyhyin sanoin piirtää kuvat noista virkatovereistani.

Linder oli pitkä, komea, kaunispiirteinen mies, tottunut liikkumaan korkeimmissa piireissä ja siis käytökseltään reipas huolimatta jo saavuttamastaan korkeasta iästä. Rikkaana miehenä - hän oli ennen toiminut viinatehtaan isäntänä ja omisti mm. suuren Nääs-nimisen tilan Nurmijärven pitäjässä, johon kuului paljon alustalaisia - oli hän tottunut esiintymään käskijänä, mutta sanottiin hänen olleet hyvissä väleissä alustalaistensa kanssa. Talousosaston varapuheenjohtajana toimi hän varmasti ja tottuneesti, vaikkakin huomattiin, etteivät hänen tietonsa suinkaan olleet laajat. Hän olikin vain lyhyen ajan palvellut sotaväessä, siirtyen sitten hoitamaan tehtaitaan ja maatalojaan. Suhteensa työtovereihinsa oli aivan tasapuolinen ja ystävällinen, eikä hän liene alempia virkamiehiäkään kohdellut kovin kärkevästi, joten suhde heidänkin välillään oli hyvä.

Spåresta ei ole sanottavaa muuta kuin että hän silloin jo oli vanhuudesta aivan raihnainen mies, joka tuskin enää kykeni itsenäisesti toimimaan, vaan oli kokonaan toimituskuntansa esittelijöistä riippuvainen.

Eneberg oli ulkomuodoltaan hyvinvoivan, lihavan, joviaalisen, mutta älykkään provastin näköinen. Hän oli teräväpäinen, tietorikas lakimies ja esittikin asiansa aina suurella, ehkä vähän huolimattomuuteen vivahtavalla varmuudella; oli kuitenkin hyvin humaani eikä sentähden koskaan kohdellut virkaveljiään ylimielisesti. Kun hänen yleiset humanistiset tietonsa myöskin olivat laajat, oli hän esiintymisessään aika sympaattinen. Hänet tunnustettiin yleisesti kotimaisen hallituksemme henkiseksi johtajaksi, ja hänen kynästään lähtivät kaikki yleistä luonnetta olevat hallituksen lausunnot.

Boehm oli tuttavani aina ylioppilasajoiltani, kotipitäjäni, Impilahden, naapurikaupungin, Sortavalan, kauppiaan poika; suoritimme myös samana päivänä tuomarintutkinnon ja tulimme samana päivänä otetuiksi auskultanteiksi Viipurin hovioikeuteen. Emme kuitenkaan koskaan olleet missään nimenomaisessa ystävyysuhteessa, joten emme tulleet kovin tarkkaan toisiamme tunteneeksikaan emmekä senaattiin tultuani erityisemmin lähestyneet toisiamme. Hän olikin vielä jotensakin tuolla vanhalla virkamieskannalla, vaikka tahtoikin käydä suomenmielisestä, niin vähän kuin hän sitä toteutti kodissaan, jossa ruotsi melkein yksinomaan oli puhekielenä, vaikka lapset kävivätkin suomalaista koulua. Luonteeltaan hän oli hiljainen ja puheessaan vähän naiivi, vaikka hänen lauseissaan kuitenkin oli järkeä eikä hän mielipiteissään horjunut, vaan pysyi niissä melkein kovinkin itsepintaisesti. Virkauransa käytyä ministerivaltiosihteerin Pietarissa olevan viraston kautta ja harjoitettuaan tuomarintehtäviä vain sen verran, että oli päässyt varatuomariksi, oli hänen lakimieskokemuksensa heikonpuoleinen, mutta muuten oli töissään ahkera ja huolellinen.

Bergbom - aateloituna Vuorenheimo - oli lyhytneäinen, jotensakin harteava mies, pienipiirteisine epäsäännöllisine kasvoineen, oli hyvin itsetietoinen ja nähtävästi kunnianhimoinen herra, joka huolimatta vähäpätöisestä ulkomuodostaan esiintyi hyvin varmasti, jopa joskus ylimielisestikin. Kulkuneuvojen insinöörinä hänellä oli kai hyvät tiedot



alallaan ja oli hän aina hyvin perehtynyt esittämäänsä asiaan ja esittikin sen aika selvästi ja varmasti, joten häntä pidettiin aika suuressa arvossa sekä senaatissa että sen ulkopuolella. Mitään halua kovin lähestymään häntä minä en tuntenut; voin sanoa että hän oli se virkatovereistani, josta mielellään pysyin vähän loitompana, vaikka hän ylipäätänsä osoitti minulle tavallista toverillista ystävyyttä.

Fellman oli keskikasvuinen vaaleaverinen, sieväpiirteinen, reipas, ilomielinen ja herttaisesti ystävällinen, joka entisenä esittelijäsihteerinä oli perehtynyt Talousosaston tehtäviin ja suoritti työnsä hyvin ja sääntilleen. Herttaisella, ystävällisellä käytöksellään hän ehdottomasti veti puoleensa; ja voin sanoa hänen olleen niitä tovereistani, jonka seurassa, noin jokapäiväisesti katsottuna, parhaiten viihdyin.

v. Blom oli kaunopiirteinen, melkein nuorelta luutnantilta näyttävä mies, niin kenraalimajuri kuin olikin, oli käynyt Pietarin sotilasakademian läpi ja omasi siis hyvät tiedot sotilaskysymyksissä ja osasi asiansa hyvin ja sujuvasti esittää silloin kuin ne koskivat hänen varsinaista alaansa. Mielipiteeltään, mikäli hänellä sitä meidän kansallisissa kysymyksissä oli, hän lähenteli ruotsinmielisiä, ja lienevätkin nämä viimeksimainitut käyttäneet häntä tiedonantajanaan senaatin toimista ja aikeista. Kun tämän tiesimme, niin me muut Senaatin jäsenet emme kovin lähentyneet häntä, josta huolimatta suhteemme ulkonaisesti pysyi aivan ystävällisenä. Muuten hän yksityisessä elämässään lienee ollut aika huikenteleva, jopa kevytmielinen, siinäkin suhteessa keikariluutnantin tapainen.

Neovius, yliopistomme entinen etevä matematiikan professori ja tunnettu taiteen harrastaja, oli hienosti sivistynyt mies. Ulkomuodoltaan hän oli keskikokoinen, solakanpuoleinen nuorekas, vaikkakin jo kaljupäinen, jotensakin säännöllisine kasvonpiirteineen lyhyellä kokoparralla, käytökseltään vapaa ja puheessaan vilkas. Sanottiin olevan aika taitava finanssimies; ja olivatkin hänen esityksensä selvät ja sujuvat. Virkatoverina hän oli hyvin tasapuolinen eikä ollenkaan ylimielinen, siis kaikin puolin miellyttävä henkilö. Lähempään henkilökohtaiseen suhteeseen emme tulleet. Hänellä vanhana helsinkiläisenä oli entuudesta laaja ystäväpiiri, joten minä uutena tulokkaana luonnollisesti jäin syrjään, varsinkin kun nähtävästi hän ei minussa löytänyt mitään erityisesti puoleensavetävää.

Genetz, entinen suomenkielen professori yliopistossamme, tunnettu etevänä kielten tuntijana ja erittäin "Herää Suomi" runon sepittäjänä, oli oikea Väinämöinen-tyyppi säännöllisine kasvonpiirteineen ja pitkine vaaleanharmaine kokopartoineen, muuten vakavissa kasvoissaan pieni vivahdus joviaalisuuteen, joka joskus, harvapuheisuudestaan huolimatta, puhkesi sattuvaan sanansutkaukseen, tyyni ja tasamielinen; vähänpuoleisesti perehtynyt muuhun kuin omaan tieteelliseen alaansa, mutta töissään, vähemminkin tutuissa, tarkka ja perinpohjainen, selvä mutta vähän kuivahko esitystapa, siinä kai tämän miehen pääpiirteet. Tunsimme toisemme lapsuudesta saakka ja luonnollistahan oli että me nytkin lähenimme toisiamme aivan veljellisesti; mutta seikka, että hänen pääharrastuksensa meni aivan toiseen suuntaan kuin minun, hän kun yhä pysyi melkein yksinomaan teoreettisena kielimiehenä, kun taasen minun harrastukseni tähtäsi kansallisesti yhteiskunnalliseen toimintaan, teki että suhteemme jäi kuin jäikin kuivanlaiseksi, niin paljon kuin täytyikin antaa arvoa hänen työnsä vakavuudelle ja tarmolle.

Paitsi Talousosaston edellämainittuja jäseniä oli osaston istunnoissa melkein säännöllisesti saapuvilla Senaatin prokuraattori Eliel Johnsson - aateloituna Soisalon-Soininen - , " valvomassa, että asioita laillisessa järjestyksessä ja oikein käsitellään", kuten prokuraattorin ohjesäännöissä mainitaan. Hän oli pitkä, solakkavartaloineen mies pienine kasvopiirteineen, säntillinen ja ahkera lakimies. Nuorimmista ajoista asti hän oli virkamiesurallaan tähdännyt korkealle ja sentähden mm. oleskelemalla Venäjällä hankkinut itselleen venäjänkielen taidon ja samoin välttävät tiedot ranskan ja saksan kielissä. Näin valmistauduttuaan tuli hän verrannollisesti nuorena huomatuksi asianomaisissa maotamme koskevia asioita käsittelevissä venäläisissä piireissä, jota edisti sekin seikka, että hän oli mennyt naimisiin venäläisen, vaikka kyllä suomensukuisen kenraalin Grenqvistin tyttären kanssa. Ja niin kävi vihdoinkin että hän, oltuaan vain lyhyen ajan vakinaisena kihlakunnantuomarina, tuli kutsutuksi prokuraattorin tärkeään virkaan. Oltuamme jo Viipurin ajoilta vanhoja tuttuja, suomenmielisiä kun molemmat olimme, lähenimme me, minun tultua senaattoriksi, vielä enemmän toisiamme, joka suhde kävi vielä tuttavallisemmaksi kun hän tuli asumaan samaan taloon, jonne me kesäkuun 1 päivänä 1902 muutimme, nimittäin taloon N:o 12 Boulevardin kadun varrella. Tulimme siten melkein joka päivä tapaamaan toisiamme ulkopuolella virastoakin, joten luulen oppineeni aika hyvin tuntemaan miehen. Tulin vakuuttuneeksi että hän pohjaltaan oli siveellisesti puhdas, harras isänmaanystävä täysin suomenmielisessä hengessä, joskin hän - varoen isänmaallisen mielen esiintuomisen ja venäläistyttämispöytäkirjojen kovin selvän vastustamisen voivan antaa aiheita yhä kovempiin ja laajempiin toimiin - ehkä oli valmis liian pitkälle menemään myönnötyksiin. Hän oli pelkämätön etten sanoisi uljas mies. Hän uskalsi vapaasti liikkua pääkaupungin kaduilla, tehden kävelyretkiä sen laitaosien puistoihinkin, huolimatta silloisten "aktivistiemme" nimettömissä kirjeissä tekemistä alituisista uhkauksista, jotka vihdoinkin niin kamalalla ja kurjalla tavalla - palkatun salamurhaajan käden kautta - pantiinkin toimeen.

Senaatin Oikeusosaston jäsenten kanssa tulivat Talousosaston jäsenet virallisesti vain harvoin kosketukseen, melkein ainoastaan varsinaisen lainsäätämiskysymyksissä, jotka käsiteltiin molempien osastojen täysistunnoissa. Näin ollen pysyivät näitten eri osastojen jäsenet yksityisessäkin suhteessa vieraina toisilleen; enkä minäkään tullut lähempiin tekemisiin kenenkään Oikeusosaston jäsenen kanssa, joten pidän tarpeettomana heihin laajemmin kajota, varsinkin kun heidän vaikutuksensa maan yleisten olojen suuntaamiseen oli aivan vähäinen.

## **Senaatin talousosastossa.**

Kun ryhdyin kertomaan toimintaani Senaatin Talousosastossa, täytyy minun valittaa, ettei minulla ole käsillä osaston pöytäkirjoja, vaan olen kokonaan pelkän muistini varassa, minä kun en ole pitänyt mitään muistikirjaakaan. Ainoat lähteeni tulevat olemaan kirjoittamani ja saamani yksityiset kirjeet; johon kaikkeen nähden kertomukseni epäilemättä tulee olemaan kovin vaillinainen.

Minun hoidettavanani olevan kaupp- ja teollisuustoimituskunnan alaan kuuluivat: teollisuushallitus ja sen valvonnassa olevat oppilaitokset sekä teollisuuslaitokset ja ammatti- ja käsityölaitokset, merenkulkulaitokset merikouluineen, luotsiylihallitus sen alle kuuluvine virkakuntineen ja laitoksineen, Suomen kauppasiamehiet ja kauppakoulut, viina- ja mallasjuomatehtaat sekä vakuutuslaitokset. Ala oli siis aika monipuolinen ja laaja sekä suureksi osaksi minulle aivan outo. Ei kumma, jos minä aluksi ryhdyin tehtävääni suurella epäilyksellä, voisinko siinä onnistua. Kaikeksi onneksi oli toimituskuntani esittelijäsihteerin viran hoitajana erittäin kykenevä ja alaansa perehtynyt mies, nimittäin teollisuushallituksen kamreeri Aksel Lilius (sittemmin Listo), joka esitettäväksi valmisti kaikki muut asiat paitsi ne, jotka kuuluivat luotsilaitokseen, ja eräät pienemmät, joita esittelivät toimituskunnan protokollasihteerit Elis Furuholm ja kanslisti Mechelin. Vähitellen perehdyin aika hyvin kaikkiin tehtäviini.

Talousosaston täysi-istuntoja pidettiin kaikkina muina arkipäivinä, paitsi yhtenä, jolloin tehtiin työtä kahdella jaostolla. Istunnot aloitettiin tavallisesti kello 11 päivällä ja kestivät sen mukaan kuin valmistettuja asioita esitettäväksi riitti, useasti kello 5:teen, jopa 6:teenkin asti. Kello 1 oli kahvin tai teenjuonnin väliaika, joka kesti korkeintaan puoli tuntia. Nämä "kahvilomat" eivät olleet ainoastaan virkistyshetkiä. Silloin keskusteltiin kyllä aivan vapaasti, mutta enimmäkseen juuri käsiteltäviksi tulevista asioista ja muista päivän polttavista kysymyksistä. Siten nämä "lomahetket" olivat usein hyvin mieltäkiinnittäviä. Moni tärkeä asia saatiin silloin kohdalleen suunnitelluksi, joten sen ratkaisu istunnossa tuli helpommin suoritetuksi. Jatkamaan tällaisia keskusteluja kokoonnuttiin usein iltapäivällä varapuheenjohtajan Linderin vieraanvaraiseen kotiin kauppatorin varrella.

Tapautui silloin tällöin että, kun joku senaattoreista oli matkoilla tai muuten estetty hoitamasta tehtäviään senaatissa, joku hänen virkaveljistään määrättiin sillä aikaa hoitamaan poissaolevan senaattorin toimituskuntaan kuuluvia juoksevia asioita.

Niinpä minäkin jo joulukuun kuluessa tulin hoitaneeksi myös siviilitoimituskunnan tehtäviä. Tällä ajalla satuin kirjeenvaihtoon Mikkelin läänin silloisen kuvernöörin L. Munck'in kanssa, joka valitti sitä ettei kenraalikuvernööri ollut sallinut hänen nauttia asetusten mukaista virkalomaa ja pyysi välitystäni siinä suhteessa. Syy miksi virkalomaa hänelle ei annettu oli se, että Mikkelin läänissä oli vastustettu hallinnollista tietä säädetyn uuden asevelvollisuuslain noudattamista ja kenraalikuvernööri piti tarpeellisena, että kuvernööri pysyi virassaan valvomassa, että tuo vastustus saataisiin loppumaan. Otan tähän joulukuun 22 päivänä 1901 kirjoittamani vastauksen Munck'in kirjeeseen, se kun kuvaa minun ja epäilemättä muittenkin virkaveljeni kantaa. Se on suomennettuna näin kuuluva:

"Saatuani vastaanottaa Herra Kuvernöörin kirjeen tämän kuun 15 päivältä, lähetettiin viime viikon lopulla Herra Kuvernöörille siviilitoimituskunnan kirje teidän loma-ajastanne 1 kuukauden aikana. Ehto, jonka K.-kuvernööri on asettanut lomanne saamiselle, tekee sen melkein illusooriseksi, kun luultavaa on, että kutsunta-lautakuntien vaalit Mikkelin läänissä eivät tule sujumaan paremmin kuin useilla muilla paikkakunnilla maassamme. - On kovin valitettavaa, että ajattelemattomat agitaattorit ovat saaneet kuntamme siihen luuloon, että uuden asevelvollisuuslain määräysten noudattamatta jättäminen voi saada aikaan lievennyksiä tuon lainmukaisen asevelvollisuuden täyttämisen tulevaisuudessa. Päinvastoin on pelättävissä, että tuo vastustaminen tulee aikaansaamaan ei ainoastaan kovempia määräyksiä monessa suhteessa, vaan myöskin tuottamaan harhaanviedylle kansalle arvaamattomia rasituksia sekä käymään kovakohtalokkaaksi koko maallemme ja sen sisäiselle autonomiselle asemalle. Tiedetäänhän, että juuri näinä päivinä Pietarissa kokoontuu komitea tarkoituksella monessa suhteessa uudestaan järjestää meidän hallinnolliset oloimme, tarkoittaen ehdotukset hallinnollisen vallan laajentamista. Mitä enemmän tapahtumat maassamme kärjistyvät vastarinnaksi niitä määräyksiä vastaan, jotka korkeimmassa paikassa jo on päätetty säädöksillä, jotka koko Venäjän valtakunnan kaikissa muissa osissa ovat lain vahvuudella voimassa, sitä vaikeammaksi epäilemättä käypi meidän komiteassa istuville jäsenille saada ehdotukset menemään suuntaan, joka niin vähän kuin mahdollista horjuttaa niitä perustuksia, joille meidän nykyinen valtiollinen oloimme nojautuu. Onhan lapsellista uskoa, että asianomaiset peräytyisivät aikeissaan täällä syntyvän vastustuksen tai vastarinnan pelosta. Viime päivien kokemus osoittaa mitä selvimmin aivan päinvastaista. Tarvitsen vain viitata rakuunarykmenttimme kohtaloon. Näyttää siis olevan jokaisen velvollisuus mitä vaikuttavammassa asemassa hän on sitä tarmokkaammin tehdä kaikkensa estääkseen kaiken sellaisen, mikä voi antaa aihetta siihen luuloon että meidän nykyiset järjestöt eivät ole soveliaat nyt jo, maamme suhteen peruuttamattomasti päätettyjen toimien toteuttamiseksi, vaan että noitten järjestöjen sijaan on saatava toiset, enemmän tehokkaat. Ja ettei meillä ole voimia torjua pois noita toimia, sen pitäisi jokaisen järkevän kansalaisen ymmärtää. Ainoastaan lojaali alistuminen välttämättömyyden alle voipi minun vakuutukseni mukaan johonkin määrin vaikuttaa, että vältetään vieläkin vaikeampia seurauksia.

Syvästi vakuutettuina asemamme vakavuudesta ja sen painostamana en ole voinut, saatuani Herra Kuvernöörin yksityisen kirjeen kautta aihetta vaihtaa kansanne pari sanaa, olla lausumatta - minäkin vain yksityisesti kenenkään sitä pyytämättä tai siihen valtuuttamatta - niitä huolia, joita päivän tapahtumat ovat minussa ja epäilemättä monessa muussakin synnyttäneet. Kun ajatusvaihto nykyään voi vapaasti tapahtua vaan yksityisesti, tuntuu olevan jokaisen isänmaallisen velvollisuus käyttää jokaista sopivaa tilaisuutta selvittääkseen päivänpolttavia kysymyksiä ja saadakseen ne menemään suuntaan, jonka hän katsoo olevan isänmaalle ja kansalle vähimmin vahingollinen - en uskalla sanoa onnekas. Sillä jos hän sen laiminlyöpi, niin tekee hän itsensä niitten kanssarikollisiksi, jotka koettavat johtaa tapahtumain kulun toiseen, hänen mielestään tuhoatuottavaan suuntaa, ja tulee saman siveellisen vastuun alaiseksi kuin nämäkin.

Minulla ei ole etua olla Herra Kuvernöörin lähimpiä tuttaviani, mutta olen kuitenkin vakuutettu että Herra Kuvernööri ei tule väärin käsittämään lausuntojani, vielä vähemmän pitämään niitä koetuksena rajoittaa toisten vapaata vaikutusta. Niin ei suinkaan ole asian laita; olkoon kaukana

minusta halu tuomita niitä, joilla ehkä on erilainen vakuutus kuin minulla. Tulevaisuudella - historialla - on varattu tuomion antaminen päivä tapahtumista ja mielipiteistä .....

Kuvernööri Munck ei suinkaan ollut mikään vaikutusvaltainen mies; päinvastoin katsottiin olevan aika lailla lähimmän ympäristönsä vaikutuksen alainen. Kirjoitettuani hänelle tuon kirjeeni muistaakseni ajattelin sen tulevan muittenkin paikkakuntalaisten tietoon ja siten voivan vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen paikkakunnalla.

Kun nyt tätä kirjoittaessani ajattelen olisiko edellä olevassa kirjeessäni ehdottamastani menettelytavasta silloisissa polttavissa kysymyksissä, jos se olisi tullut yleiseksi ja siis päässyt voitolle, ollut mitään hyötyä, tunnustan avoimesti, että siihen on minun varsin vaikea vastata myöntävästi. Epäilemättä olisi ollut onnetonta, jos kaikkiin Venäjän puolelta nostettuihin muutosehdotuksiin olisi ilman minkäänlaista vastalauseita alistuttu. Sitä ei suinkaan silloinen senaattikaan tehnyt, vaan suomalaisen puolueen johtomiesten avustamana teki kaiken voitavansa noitten ehdotusten rajoittamiseksi ja lieventämiseksi. Ettei siinä aina onnistuttu, näytti ainakin silloin ehkä suureksikin osaksi riippuneen siitä jyrkkyydestä, jolla "perustuslaillisten" vastarintaa ajettiin ja joka ei suinkaan aina rajoittunut vain passiivisuuteen, vaikka sille kyllä tahdottiin antaa sellainen nimi.

Mitään peräytymistä venäläisten aikeissa tuo vastarinta ei saanut aikaan. Päinvastoin antoi se vihdoinkin aiheita koko meidän kotimaisen sotalaitoksemme hävittämiseen, mm. meidän asevelvollisten pataljoonaimme lakkauttamisen. Sen jälkeen meillä ei ollut mitään omaa sotaväkeä. Sen sijaan yhä suuremmat laumat venäläistä sotaväkeä majoitettiin maahamme ja heille luovutettiin mm. kaikki asevelvollistemme kasarit. Lieneekö tämä ollut maallemme onneksi on kysymys, johon myös on kovin vaikea vastata myöntävästi. Näyttäähän kyllä siltä, kun tiedämme, että poikamme nyt ovat säästyneet siitä kovasta kohtalosta, johon olisivat joutuneet, jos heitä olisi pakoitettu venäläisten sotajoukkojen riveissä ottamaan osaa maailmansotaan. Mutta toiselta puolen täytyy sanoa, että me tuskin olisimme joutuneet onnettomaan veljessotaan, jos säännölliset asevelvolliset joukkomme olisivat olleet kotimaisen hallituksen apuna yleistä järjestystä ylläpitämässä.

Tästä johtuu ajattelemaan, minkälaiseksi maamme hallinnollinen järjestelmä olisi muuttunut, jos kaikki kotimaiset virkamiehemme, senaattoreista alkaen poliisikonstaapeleihin asti olisivat kieltäytyneet noudattamasta hallitsijan määräyksiä ja heidän sijalleen olisi asetettu venäläisiä virkamiehiä. Venäjällä oli lukuisia määrä tshinovikkoja, jotka kovin halusivat päästä nauttimaan meidän hyviä virkamiespalkkojamme. Tuntuupa siltä kuin jälkimaailman historian tuomio ei voisi tulla kovin ankaraksi niistä miehistä, jotka vastoin silloista niin kutsuttua "yleistä mielipidettä" - sen nimenhän "perustuslailliset" antoivat omalle mielipiteelleen - uskalsivat pysyä viroissaan tai jättäen entiset, joskus aineellisesti edullisemmatkin paikkansa, vastaanottaa tyhjiksi jätettyjä virkapaikkoja. Siten he säilyttivät virkakuntamme melkein entisessä kunnossaan, niin että asiat tulivat hoidetuksi yhtä säännöllisesti kuin ennen sortovuosien alkua. Mitään suurempaa seisahdustakaan ei asiain käsittelemisessä ja ratkaisemisessa tapahtunut. Seisahdus tietysti olisi tuottanut sekä valtiolle että yksityisille suurta vahinkoa aineellisessakin suhteessa.

Tehtyäni edelläolevan pienen poikkeuksen kertomukseni kronologisesta kulusta, palaan takaisin senaattorina oloni ensi aikoihin. Syyskauden loppuaika kului, mikäli voin muistaa, ilman mitään erinäisiä merkillisempiä tapahtumia, ja joulun vietimme rauhallisesti uudessa kodissamme, jonne ainakin suurin osa lapsistamme oli kokoontunut.

Vuoden 1902 alkupuolella pidettiin Pietarissa suuri kalastusnäyttely. Samaan aikaan oleskeli Bobrikoff siellä; ja kun eräässä minun toimituskuntaani kuuluvassa asiassa piti saada selville B:n mielipide siitä, niin päätettiin, että minun oli matkustettava häntä tapaamaan. Silloin olin myös tilaisuudessa käymään silloisen ministerivaltiosihteerin Plehwen luona näyttäytymässä, kun sitä ennen en ollut häntä tavannut. Tarkempia muistiinpanoja tuosta matkastani ei minulla ole kuin mitä sisältyy Emmalle Pietarista helmikuun 3 p:nä 1902 kirjoittamaani kirjeeseen, josta - niin vähäpätöisiä kuin ne ovatkin - tähän jäljennän seuraavat osat:

"Onnellisen matkan jälkeen olen nyt täällä suuressa pääkaupungissa Hotel d'Angleterressä. Erottuani teistä eilen illalla tulivat Danielson ja Neovius osastooni, jossa sitten juttelimme päivän kysymyksistä. Danielson matkusti Pietariin eräitten arkistotutkimusten johdosta ja käypi myös Plehwen puheilla, jolloin luultavasti hänkin tulee tilaisuuteen lausumaan ajatuksensa päivän kysymyksistä.

Pukeuduttuani frakkipukuun, koristus kaulassa, lähdin sitten B:tä tapaamaan hänen tässä lähellä olevaan asuntoonsa. Hän tiesi jo tulostamme tänne ja näkyy jo odottaneen käyntiäni, sillä ilman muuta ilmoitusta minut päästettiin sisään. B. otti minut tyynesti ja höylysti vastaan, kysyen, missä asiassa olin saapunut, jonka johdosta minä ilmoitin sen ja annoin hänelle kirjallisen selityksen siitä, jonka lukemiseen hän heti ryhtyi. Oerstroem saapui samassa myös sinne, joten hänkin oli läsnä keskustelussamme asiasta, jossa keskustelussa minä kutakuinkin sain asiani toimitetuksi toivoakseni hyvällä tuloksella. Viivyin tuskin enempää kuin puoli tuntia. Sieltä tultuani olen murkinoinut ja istun nyt huoneessani (kello on 4 j.pp.), jossa myös Jaakko Ahrenberg paraikaa istuu lämpiävän uunin ääressä. Neovius, joka e.p.p. kävi Plehwen luona, on nyt vuorostaan B:n puheilla, minä pääsen Plehwen puheille vasta huomenna klo 10 ja 13 välillä. - - - Jos Neovius kohta saapuu takaisin B:n luota, niin ehkä pistäydymme ennen päivällistä, joka serveerataan kl. 7-8 välillä, Kalastusnäyttelyssä, joka kuuluu pidettävän auki kl. 12 asti yöllä. - - -"

Kävin sitten seuraavana päivänä tapaamassa Plehweä, joka asui Suomen ministerivaltiosihteerinviraston talossa ministerille varatussa asunnossa. Tuo iso, parraton, lihava, mahtavaa kauppaneuvosta tai tehtaanpatruunaa muistuttava mies otti minut kylmänkohteliaasti vastaan, tarjosi minulle paikan työpöytänsä sivulle vastaanotettavia varten varatussa suuressa nojatuolissa, jossa istuessani selitin, missä asiassa olin sinne saapunut, ja kuuntelin sitten hänen tyyntä puhettaan, jonka sisältöä en nyt enää tarkemmin muista, mutta joka kai koski minun asiaani ja hallituksen aikeita Suomeen nähden. Audienssini kesti tuskin kauempaa kuin neljännestunnin, ja olin tyytyväinen, että niin vähällä pääsin, varsinkin, kun tunsin itsessäni, etten ainakaan tällä ensimmäisellä visiitillä voisi saada tarpeellisella varovaisuudella lausutuksi ajatuksiani meidän arkaluontoisista asioistamme.

Entinen vastenmielisyyteni tuota suurta venäläistä pääkaupunkia kohtaan oli vielä tunteessani, ja sentähden käänsin helpoituksen huokauksella sille selkäni lähtiessäni jo saman päivän iltajunassa paluumatkalle Helsinkiin.

Senaatissa sujuivat kevätkauden 1902 kuluessa työt tasaista menoaan, mutta ulkona kaupungissa ja yleensä maassa oli kovin levotonta. Vastoin säätyjen tahtoa julkaistu uusi asevelvollisuuslaki oli pantava täytäntöön. Kohta tapahtuvaa asevelvollisten kutsuntaa varten oli mm. kuntien valittava lisäjäseniä kutsuntalautakuntiin. Enimmät kunnat, seuraten passiivisen vastarinnan johdon neuvoa, kieltäytyivät noita vaaleja toimittamasta. Kuntia koetettiin uhkasakoilla siihen pakottaa, mikä ei kuitenkaan useimmissa tapauksissa tehonnut. Liikkuikin jo huhuja, että tuosta vastarinnasta olisi meille hyviä seurauksia. Otan tähän, mitä noista huhuista maaliskuun 27 päivänä kirjoitin Emmalle, joka silloin oleskeli Viipurissa tervehtimässä Helmi-tytärtämme ja hänen äskensyntynyttä ensimmäistä tyttärtään. Näin kirjoitin:

" - - Muuten liikkuu täällä kaikenlaisia huhuja siitä, että muka korkeimmassa paikassa olisi mielet muuttuneet suopeammiksi "meitä", se on patenttipatriootteja kohtaan. Kerrotaan, että H.M.:lle olisi kuvattu, mihin kurjuuteen köyhä kansa nyt joutuu sen kautta, että kuvernöörit ovat tuominneet kunnat korkeihin uhkasakkoihin asevelvollisuuskutsuntalautakunnan jäsenten vaalin laiminlyömisen tähden, ja miten köyhän kansan "ainoa lehmä" nyt myydään näitten sakkujen ulossaamiseksi ym. semmoista, ja että tämä olisi hyvin liikuttanut H.M.:iä, josta olisi seurauksena suuria henkilömuutoksia ym. Tietysti ei voi taata, etteivät nuo Pietarin teillä olleet sveessiherrat ole koettaneet kuvaila kaikkea niin räikeillä väreillä kuin mahdollista; mutta täytyy kuitenkin epäillä noitten huhujen luotettavuutta. (Senaattori) E. Neovius on parastaikaa Pietarissa ja saamme kait, kun hän sieltä palajaa, jonkun päivän päästä selvyyttä asiaan. - - - "

Vaikkei edelliseen asiaan kuuluvana, jäljennän tähän vielä samasta kirjeestäni seuraavat yleisiä asioita koskevat kohdat:

"Eilen sain kutsun tulla rouvineni katsomaan uuden teatterin rakennusta t.k. 30 p:nä kello ½ 2 päivällä. Toivon että siksi saavut tänne, vai miten ? Toivoni on kuitenkin heikko, sen myönnän. Olen jo tuuminut kysyä Seb. Gripenbergiltä, enkö saisi ottaa mukaan sinun sijastasi - jonkun tyttäreni. Olen jo maksanut 6:sta lipusta avajaisnäytäntöön 120 markkaa!!! Muuten olisi minulla syytä käydä Pietarissa. Siellä on käsityönäyttely, johon Suomikin ottaa osaa, ja olen saanut pääsylipun sinne. Jos lähtisin täältä sunnuntai-iltana, voisin olla Viipurissa seuraavana aamuna, päivällä jatkan matkaani Pietariin sekä käytyäni tiistaina Plehwen luona, joka lienee välttämätöntä, kun kerran käy Pietarissa, ja sitten palattuani illalla Viipuriin olla luonanne ainakin kl. ½ 2 yöllä. Tämä on nyt vain löyhää tuumaa; en luule siitä tulevan mitään. - - - - Hassun-hauskat, oikein traagikoomilliset ovat nuo Lylyn (Lehtori, filos.tohtori ja Viipurin Sanomain päätoimittaja) viimeiset ansiotyöt siellä Viipurissa. Jospa nyt vihdoinkin hänen turmiollinen vaikutusvaltansa loppuisi! Ehkä sitten vähitellen suomalaisuus pääsisi siellä voitolle. Ensi vaali tulee olemaan hyvänä koetuskivenä siinä suhteessa. - - - "

Lyly oli kokonaan liittynyt passivisen vastarinnan miehiin sanottiinpa häntä aktiiviseksikin, ja lähenteli sentähden yhä enemmän ruotsinmielisiä, mikä tietysti herätti tyytymättömyyttä suomalaisten puolella.

Otan tähän, mitä Emma Viipurista maaliskuun 26. päivänä (1902) minulle siitä kirjoitti:

"Kuten Viipurista (lehdestä) näet, alkaa Lylyn valta suomalaisella taholla olla aivan lopussa. Kerrotaan, että (liikemiesten klubissa) Pamauksessakin ollaan niin vihastuneita häneen ja varsinkin vaalipuuhain johdosta, että todella kuuluu olevan kysymys koko miehen sulkemisesta pois suom. puolueesta. - - -

Pietarin teistä kuulutaan täällä arveltavan, ettei ne mitään toimita, että muka Keis. olisi makeasti nauranut ja huudahtanut "kaikkea sitä koetetaan!"

Kirjeessä huhtikuun 4. päivältä kirjoitin Emmalle, joka vielä silloin oleskeli Viipurissa, samoista asioista seuraavaa:

"Muuten täällä nuot huhut asevelvollisuuskutsun lykkäämisestä ovat näinä päivinä olleet mitä vilkkaimmillaan, ja meidän pojat ovat kuulleet, että asevelvollisten otto lykättäisiin kolmeksi vuodeksi ja että senaattorit Linder ja Neovius ovat saaneet eron, joka viimeksi mainittu huhu tietysti perätön. Kuinka asevelvollisuusasian kanssa lieneekään, mutta varma on, että tämän päivän virallisessa lehdessä on Kenraalikuvernöörin communiqué, joka selittää huhut siitä aivan vääriksi; ja lienee hänellä pätevät syyt tähän tiedonantoon. - - -

Anna (Viipurin merikoulun johtajalle) Sandmanille telefonitse tieto, että Senaatti on päättänyt käännettää signaalikirjan suomeksi, vaikkei vielä ole päätetty, kelle käännöstyö uskotaan. - - - "

Edellä mainitussa käsityönäyttelyssä kävinkin sitten, ja olihan sielläkin paljon katsomista. Muistelen, että Suomen osasto sai osakseen hyviä arvosteluja, ja oli tässäkin näyttelyssä osastomme järjestäjänä kirjeessäni mainittu arkkitehti Jac Ahrenberg, tunnettu mm. ruotsinkielisenä kaunokirjailijana, mutta muuten aika huikenteleva ja turhamielinen, mikä nytkin tuli ilmi siten, että näyttelyn jälkeen minulle kirjoittamassaan kirjeessä, arvelen, että Suomen osaston hommaajille kai annettaisiin armonosoituksia, mainitsi, että hän mieluummin ottaisi osakseen jonkun arvonimen, ehdottaen siksi kanslianeuvosta, joka hänen mielestään oli niin "soma". En nyt muista, jaettiin noille hommaajille armonosoituksia; kanslianeuvoksen arvonimeä ei Ahrenberg ainakaan saanut.

Näytteeksi, kuinka "palkintojen" - ritarimerkkien tai arvonimien - tavoittelemine on tavallinen, voin tämän yhteydessä tähän jäljentää seuraavan minulle osoitetun ruotsinkielisen kirjeen:

"St. Petersburg, Liteinij prosp.57. 2/15

Jan.1902

Min gode Broder! Då numera räkenskaperna för Pariser utställningen torde från Industristyrelsen inlemnats till Senaten, kommer väl denna angelägenhet till slutlig behandling. I händelse Du dervid kommer att vinna anledning föreslå några belöningar till de personer, som representerat landet och bidragit till dess framgångsrika och värdiga uppträdande, så blefve jag mycket förbunden om Du ville sätta mig i tillfälle att förberedningsvis få meddela mig med Dig i frågan. Då jag eljest ofta besöker H:fors, så kunde jag gjerna anordna min nästa resa dit, så att jag muntsligen kunde få framhålla några synpunkter, såvida Du med en rad ville meddela mig om saken för Dig har något intresse.

Med vänskap och aktning



Runeberg."

Kirjoittaja oli suurnoijamme nuorin poika, koneinsinööri Robert R., joka toimi afäärimiehenä Pietarissa ja oli ollut Suomen asiamiehenä silloin pidetyssä Parisin maailmannäyttelyssä. En nyt enää muista, ryhdyinkö minä mihinkään toimeen tuon kirjeen johdosta, vielä vähemmin saiko J.L. Runebergin turhamielinen poika sitten mielihalunsa täytetyksi.

Viimemainitulla Pietarin matkallani oli minulla suoritettavana eräs tärkeä sivutehtävä. Olin nimittäin ollut siinä senaatin valiokunnassa, jonka tuli laatia ehdotus asetukseksi, jolla suomen- ja ruotsinkielten käyttö virkakielenä tulisi lopullisesti järjestetyksi. Kun asia ratkaistiin senaatissa, jonka molemmat osastot ottivat osaa siihen, pääsi voitolle mielipide, joka soi virastoille, joitten piiriin kuului molemmankielisiä kuntia, vapaan vallan käyttää sitä kieltä, mikä virkakunnan mielestä oli soveliaim. Sitä vastoin vähemmistö tahtoi siinäkin tapauksessa rajoittaa virkamiesten mielivallan. Senaatin ehdotus lähetettiin sitten Pietariin Keisarin vahvistettavaksi ja minä sain tehtäväkseni koettaa ministerivaltiosihteerin luona vaikuttaa siihen suuntaan, että sanotun vähemmistön mielipide, jota minäkin kannatin, saavuttaisi hänen hyväksymisensä. Siinä onnistuinkin, ja tuon mielipiteen mukainen keisarillinen asetus annettiin sitten kesäkuun 19 p:nä 1902. Minäkin sain nimelläni vahvistaa tuon asetuksen, jolla se asia, jota minä elämässäni olin lämpimimminkin harrastanut, sai toivomukseni mukaisen lopullisen ratkaisun.

Keinona muutoksen saamiseksi Venäjän meitä vastaan harjoittamassa sortopolitiikassa pitivät passiivisen vastarinnan miehemme julkisia mielenosoituksia. Niinpä kirkoissa, kun siellä oli julkiluettavana joku perustuslakimme vastaisella tavalla syntynyt keisarillinen asetus, laulettiin virttä "Jumala onpi linnamme" ja isänmaallisia lauluja. Kaduilla ja toreilla pantiin toimeen meluavia joukkokokouksia, joissa pidettiin puheita jyrkkine vastalauseineen tapahtuneen "lainrikkomisen" johdosta.

Lopettaessa huhtikuun 18 p:nä 1902 istuntomme senaatissa huomasimme senaatintorille kokoontuneen suuren joukon kaikenlaista väkeä. Ottamatta tarkemmin selkoa, mikä oli tuon kokouksen tarkoituksena, lähdimme, senaattorit Fellman, Gummerus ja minä kotimatkalle, joka kävi pitkin torin eteläreunaa Unioninkadulle ja sieltä Esplanaadille. Tultuamme senaatintalon pääkäytävän portaille nosti torilla oleva kansanjoukko kovan mölinän, ja kun lähdimme kävelemään eteenpäin, seurasi tuo meluava joukko meitä huutaen "ner med Fellman". Gummerusta ja minua melun johtajat silminnähävästi eivät tunteneet eivätkä kai sentähden osanneet mainita meidän nimiämme. Näin seurasi tuo meluava joukko meitä, tekemättä kuitenkaan meille mitään väkivaltaa, aina minun Unionin- ja Pohjoisesplanadin katujen kulmauksessa olevan asuntoni portille, jonne Fellman ja minä vetäydyimme, nousten portaita myöten, jonne meluajat eivät meitä seuranneet, asuntooni. Fellman sitten telefoni senaattiin vielä jääneille virkatovereillemme, neuvoen heitä poistumaan senaatin takakäytävien kautta, etteivät joutuisi mielenosoitusjoukon häväistäväksi.

Meluajat vetäytyivät sitten takaisin senaatintorille, kai odottamaan muiden senaattorien näyttäytymistä senaatin pääkäytävän rappusilla. Kun rahvas, poliisin kehoituksesta huolimatta,

ei ottanut hajaantuakseen, kutsuttiin vihdoon paikalle osasto kasakoita ja joku komppania aseistettua venäläistä sotajalkaväkeä. Kerrottiin sotamiesten olleet kovin valmiit käyttämään ampuma-aseitaan, kun väkijoukko yhä viipyi torilla. Taidettiin saada kiittää senaattori Linderin väliintuloa, ettei niin pitkälle menty. Pukeutuneena hovitalimestarinpukuunsa kiiruhti nimittäin Linder torille, ja ottaessaan vastuulleen, ettei minkäänlaisia vaarallisempia epäjärjestyksiä tulisi syntymään, sai vihdoin asianomaisten sotajoukkojen päällysmiehet taivutetuiksi antamaan käskyn sotajoukkojen poisvetäytymisestä kasarmeihinsa. Tämä vaikutti tuohon meluavaan yleisöönkin, joka sotaväen poistuttua paikalta myös vähitellen rauhallisesti hajaantui.

Kaupungilla levisi sitten huhu, että Fellman ja minä olisimme tultuamme asuntooni sieltä telefoineet kenraalikuvernöörille mielenosoituksesta ja pyytäneet häntä komentamaan sotaväkeä meluajia vastaan. En tiedä, kuka tuon perättömän huhun oli pannut liikkeelle, mutta kyllä moni aluksi sen todeksi uskoi. Tämä näkyi siitakin, että joku päivä sen jälkeen tunnettu pankinjohtaja Emil Schybergson, tullessaan minua vastaan kadulla, aivan äkämyksissään huusi minulle: "huru täcks du ännu visa dig på gatan" (kuinka sinä vielä kehtaat näyttäytyä kadulla). En ollut silloin vielä kuullut tuosta huhusta. Arvelen että S:n lause oli vain tavallinen vihanpurkaus senaattoreita vastaan, en tullut hänelle, joka heti jatkoi matkaansa, vastanneeksi muuta kuin "hur täcks du själv" (miten sinä itse kehtaat). Olimme S:n kanssa vanhoilta ajoilta veljestuttavia; ja arvelen hänen asian tultua eräitä päiviä sen jälkeen selville, aika lailla katuneen ja hävenneen sopimatonta käytöstään minua kohtaan, vaikkei hän kuitenkaan koskaan ole minulle tuota erehdystään tunnustanut, vielä vähemmin pyytänyt sitä anteeksi.

Kirjoitettuani edelläolevat sivut olen paperieni joukosta löytänyt erään edelläkerrottua katumellakkaa koskevan lausuntoni ruotsinkielisen luonnoksen, minkä tähän suomennan näin kuuluvana:

"Vaikka (Helsingin) kaupungin valtuusmiesten esitys kysymyksessä olevan kovin valitettavan tapahtuman syistä ja kulusta, kuten senaatti osaksi läänin kuvernöörin sekä kaupungin maistraatin ja poliisimestarin senaattiin lähettämistä tiedonannoista, osaksi muuten on jo saanut tietää, ei täysin ole yhtäpitävä tositahtumain kanssa, kun sattuneet epäjärjestykset olivat saaneet alkunsa aikaisemmin ja samana päivänäkin suomalaisen kaartinpataljoonan kasarminmaneesissa pidetyssä asevelvollisten kutsunnassa, jonne lukuisa kutsuntaa vastustava väkijoukko oli keräytynyt ja mikä väkijoukko sitten nähtävästi tehdyn yhteisen suostumuksen mukaisesti noin kello kolmen aikana päivällä oli lähtenyt senaatintorille pannakseen toimeen loukkaavan mielenosoituksen päivän istunnosta palaavia senaattoreita vastaan luultavasti syystä, että heitä syytettiin siitä, että he olisivat vastustaneet niitä aikomuksia kutsuntain peruuttamisesta, joita väärin oli maassa levitetty, on senaatti kuitenkin, ottaen huomioon säädöksen senaatin ohjesäännön 100 §:n 23. kohdassa asian erinomaiseen tärkeyteen ja laatuun katsoen, odottamatta paljon aikaa vaativan tapahtuman lähimmän tutkimuksen toimittamista, nyt jo katsonut velvollisuudekseen T.K.M.:lle alamaisimmasti lähettää kaupunginvaltuusmiesten kysymyksessäolevan esityksen sekä samalla syvimmissä alamaisuudessa, että, mikäli senaatti on voinut saada selville, asianomaisten poliisiviranomaisten puheenalaisten rauhattomuuksien ehkäisemiseksi käyttämät keinot eivät kaikissa suhteissa olleet hyvin harkittuja, että yleisen turvallisuuden vaara ei ollut niin uhkaava, että olisi ollut syytä antaa sotavoimalle käsky ryhtyä asiaan, sekä että sotilaitten toimittamaa

paikan puhdistusta ei myöskään johdettu tarpeellisella tarkkanäköisyydellä, josta mm. oli valitettavana seurauksena, että sotilaat häytyivät ja törkeällä tavalla pahoinpitelivät rauhallsiakin kaupungin asukkaita."

En nyt muista enkä voi saada selville, tuliko minun lausuntoni otetuksi senaatissa huomioon, alamaista esitystä keisarille laadittaessa tai tuliko edes tuollaista esitystä tehdyksi.

Paitsi tuollaisia joukkomielenosoituksia hallituksen jäseniä vastaan saivat useat talousosaston senaattorit tuontuostakin vastaanottaa nimettömiä uhkauskirjeitä, joita kuitenkin aluksi ei minun osalleni tullut. Huolimatta tällaisista vastarinnan puolelta toimeenpannuista epäsuosionosoituksista työskenneltiin senaatissa säännöllisesti. Kauppa- ja teollisuustoimituskunnan esityksestä ratkaistuista asioista on tärkeimpinä mainittava seuraavat. Jo pitemmän aikaa toimituskunnassa maannut komiteaehdotus luotsi- ja majakkalaitosta koskevan asetuksen ja luotsiviraston ohjesäännön muuttamisesta ja uudesta luotsitaksasta saatiin tarkastetuksi ja loppuunkäsiteltyksi. Kauppaoppilaitokset otettiin uudelleen ajan vaatimuksia vastaavalla tavalla järjestettäväksi ja saivat uudet säännöt. Laadittiin ehdotukset laiksi paloapuyhdistyksistä ja leipurilaiksi. Polyteknilliselle opistolle hankittiin määräraha opiston huoneiston melkoiseen laajennukseen, opiston opettajavirat järjestettiin ajanmukaisemmiksi ja opettajain palkkaedut ja muut määrärahat korotettiin. Minun ja tuon opiston opettajain välit muodostuivat erittäin hyviksi, joka myöhemmin tuli vielä paremmin näkyviin, kun minä neuvottelullani kenraalikuvernöörin kanssa kevättalvella 1904 sain toimeen, ettei opiston asevelvollisuusissä olevia oppilaita, jotka olivat jääneet pois asevelvollisuuskutsunnasta, kohdannut mikään rangaistus. Sain nimittäin asian ratkaisun lykkäytymään viikosta viikkoon kerta toisensa perästä, josta oli seurauksena, että vihdoinkin tapahtui asioita, joista myöhemmin tulen kertomaan, mitkä tekivät kaikki toimenpiteet tuossa asevelvollisten asiassa tarpeettomiksi. Kolme eri kertaa kävivätkin Polyteknillisen opiston opettajain valitsemat lähetystöt kiittämässä minua edellämmainituista toimistani opiston hyväksi.

Yksinomaan minun ansiokseni ei tietysti voida lukea noitten uudistusten aikaansaamista. Ehdotukset niihin oli valmistettu komiteoissa sekä alemmissa virastoissa, ja senaatissa valmistivat ne esitettäväksi asianomaiset esittelijät, joitten kyvystä riippui, paljonko työtä senaattorin oli pantava asiaan, ennenkuin se tuli senaatissa ratkaisun alaiseksi. Luotsi- ja majakkalaitosta koskevien asetusten lopullisen valmistelu jäi kuitenkin melkein kokonaan minun tehtäväkseni.

Toimistani nyt kysymyksessäolevan aikana on vielä mainittava, että olin jäsenenä siinä senaatin valiokunnassa, joka laati sen ehdotuksen yleisvaltakunnallisen lainsäädännön järjestämisestä, minkä niin kutsutun Tarantseffin komitean suomalaiset jäsenet esittivät tuossa komiteassa.

Kotielämämme Helsingissäolomme ensi talvi- ja kevätkautena sujui rauhallisesti ilman suurempia häiriöitä, jommoisiksi ei voitu lukea eräitä tautitapauksia, kun niistä ei ollut pahempia seurauksia. Asuimme, kuten ennen olen maininnut, Unioninkadun ja Kauppatorin kulmauksessa olevan kivitalon toisessa kerroksessa, josta oli vapaa näköala yli kauppatorin ja sataman aina Viaporin saariin asti. Perhe-elämämme vilkastutti se seikka, että vanhin tyttäreemme Elli, jonka mies oli opintomatalla Saksassa, silloin lapsineen asui meillä. Olisimme kai jääneet tuohon asuntoon seuraavaksikin vuokravuodeksi, jos ei talonomistaja, joka

ei katsonut sopivaksi pitää talossa senaatin jäsentä, olisi irtisanonut meidät. Tämä ei kuitenkaan koitunut meille miksikään vahingoksi, vaan päinvastoin, sillä me onnistuimme saamaan kesäkuun 1 p:stä itsellemme vuokratuksi N:o 12 Bulevardinkadun varrella, aivan vastapäätä Vanhaa kirkkoa olevassa nelikerroksisessa talossa, sen kolmannessa kerroksessa erittäin hauskan, voisipa sanoa komean asunnon, johon kuului suuri sali pilarikäytävällä siitä erotettuine alkooveineen, joka oli tavallisen huoneen kokoinen, suuri pitkulainen ruokasali, viisi muuta huonetta, joista isännän ("herran") huone myös oli suuri, sekä avara keittiö ynnä palvelijainhuone, joihin ruokasalista johti laveanpuoleinen pitkä käytävä, kaikki monine komeroineen vaatteitten, astioitten ym. säilytyspaikoiksi, kaikki niin mukavasti, ettei parempaa juuri voinut toivoa. Tässä huoneistossa me sitten tulimme asumaan melkein kaiken sen ajan, jonka oleskelimme Helsingissä.

Niin kohta kuin laivaliike Lappeenrannan ja Taipalsaaren välillä keväällä alkoi, muutti vaimoni niitten lasten kanssa, jotka eivät käyneet koulua, Nikille, jonne minä heidät saatoin. Kesälomaa piti jokaisella senaattorilla olla kaksi kuukautta, mutta koko sillä ajalla, kun olin senaatin talousosaston jäsenenä, sain jotensakin vähässä määrin nauttia tuota lomaa. Melkein joka viikko sain kutsun saapua Helsinkiin jonkun tärkeän asian tähden, jonka käsittelyä varten kaikkien senaattorien läsnäolo oli tarpeen. Niin murentui tuo pitkä loma-aika vain useiksi lyhyiksi pätkiksi.

Syyskaudelta 1902 en löydä paperieni joukosta paljon sellaisia jälkiä, jotka erittäin koskisivat minun toimintaani. Jatkuva vastarinta Pietarista tulleita määräyksiä vastaan ei ollut omiansa parantamaan olojamme, vaan päinvastoin kohtasi meitä toinen isku toisensa perästä. Sellainen oli se, joka siihen aikaan kohtasi hovioikeuksiamme, kun rangaistukseksi siitä, etteivät olleet noudattaneet erästä määräystä, joka muistaakseni oli yhteydessä asevelvollisten kutsunnan kanssa, kolme Viipurin hovioikeuden vanhinta jäsentä erotettiin viroistaan. Erotettujen joukossa olivat myös lankoni Nils August Perander ja hovioikeudenneuvos Edvard Fabritius. Mitään eläkettä erotetuille ei myönnetty, joten ne, joilla ei ollut yksityistä omaisuutta, jäivät puille paljaille; ja niin oli Fabritiuksen laita. Hän oli naimisissa entisen Viipurin hovioikeuden varapresidentin Värnhjelmin tyttären Lillin kanssa, ja ollessani laamanni Cajanderin apulaisena tulin paljon seurustelleeksi tuon tytön kanssa, kun Värnhjelmin ja Cajanderin perheet olivat hyvin läheisiä tuttavuuksia ja melkein jokapäiväisessä kanssakäymisessä. Tuohon vanhaan tuttavuuteemme vedoten pyysi Lilli-rouva minua koettamaan senaatissa vaikuttaa siihen, että hänen miehelleen myönnettäisiin eläke. Hänen kirjeeseensä vastasin minä lokakuun 11. päivänä 1902 kirjoittamallaan kirjeellä, jonka katsantokantaani kuvaavana, ruotsinkielisenä tähän jäljennän näin kuuluvana:

"Bästa Fru Hofrättsrådinna. Det är med smärta och uppriktigt deltagande jag genomläst Fru Hofrättsrådinnsans bref till mig. I denna beklagansvärda sak är det sorligaste, att slaget träffat äfven sådana, som påtagligen sjelfve ej ledt de tilldragelser, som haft den ödesdiga verkan, utan endast ej ansett sig kunna motsätta sig en dem öfvermåktig opinion, som ej mäktat förutse de följder, ett hejdlöst fortgående på den inslagna vägen, komme att hafva. Man har öfverskattat sin egen styrka och besynnerligt nog underskattat sin motståndares kolossala makt. Mätte vi bli af skadan vise. Det ät blott synd att följderna drabba äfven de mindre skyldiga.

Då Fru Hofrättsrådinnan vändt sig till mig, tror jag mig kunna antaga, att Hofrättsrådinnan varit klarsynt nog att inse, att skulden till det skedda ej är att söka i den krets, till hvilken jag har äran någon fingervisning härifrån bestämt sig för sättet att få sin vilja gällande mot de motsträfvige. Då målet är, att få motståndet brutet mot de atgärder, som ansets nödvändiga i vårt land, så ät det föga troligt, att någon undseende kommer att hafvas med dem, som drabbats af slaget, innan målet uppnåtts, och det torde ej heller stå i någon inhemsk mans eller kvinnans makt att för närvarande inverka på vederbärande, ehuru, jag är öfvertygad derom, knappt någon finnes, som ej skulle önska få det skedda såväl till orsak som verkan åtradt. Hvad mig sjelf beträffar, så anger redan det förhållande, i hvilket jag både stått och ännu står till de af olyckan drabbade, min ställning i frågan. Med tanken på den välvilja, som i sinom tid kommit mig till del både från Edwards och särskilt Fru Hofrättsrådinnans sida, känner jag mig af hela mitt hjerta manad att söka efter förmåga verka till lindrande af det slag, som träffat Eder. Det är blott ledsamt att måste inse sin ringa förmåga i detta afseende, åtminstone den stund, som är. Skulle vi dock engång komma till lugnare förhållanden, skulle vi lära oss att tålmodigt loga oss i förhållanden, hvilka nu ej stå i vår makt att ändra, då kunde vi kanske hoppas att det skedda så småningen skulle glömmas och de lidande få upprättelse.

Utan att vela förespegla något, hvartill anledning ej förefinnes, kan jag dock ej underlåta att slutligen uttala hoppet, att det hårda slaget kommande förändrade förhållanden ännu kan mildras och tecknar, vid minnet af för länge sedan förgångna ljusa, vänsälla ungdomstider, Fru Hofrättsrådinnans städse tillgifvne och tacksamme tjenare.

Voldemar Åderman."

Minkäänlaista lievennystä noitten erotettujen hovioikeudenjäsenten tilaan ei saatu aikaan ennenkuin suurlakon kautta itäinen sortovalta saatiin ajaksi ehkäistyksi.

Olin näihin aikoihin kirjeenvaihdossa "Viipuri"-lehden silloisen aputoimittajan Otto Järveläisen kanssa. Oloja Viipurin kaupungin seuduilla kuvaavana jäljennän tähän Järveläisen 15. päivänä joulukuuta minulle kirjoittaman kirjeen seuraavan osan:

"H.Y! Täällä idässä on viime aikoina tapahtunut yhtä sun toista, joka lienee hyvä tietää. Kagaali on toiminut edelleen ja sen rohkeus näkyy Helsingissä pidetyn kokouksen jälkeen paljon kasvaneen. Tosin se näyttää tätä nykyä pääasiallisesti ponnistavan voimiansa tilaajien riistämiseksi U.S:lta ja Viipurilta Päivälehden hyväksi (pidettäne kai Päivälehden asema aivan turvallisena lakkautuksien vaarasta), mutta siinä sivussa järjestetään kiihoitustoimia laajempiakin tarkoituksia varten. Tänne Viipuriin on muodostettu uusi näennäinen keskus toiminnalle, vaikka todellisesti johto käynee vain välillisesti sen kautta. Tämä keskus on muinainen Kansallisseura, joka aikoinaan jo lakkautettiin ja sen varat lahjoitettiin toiselle yhdistykselle. Tämän yhdistyksen nimeä käytetään toiminnan tukena. Sen nimessä oli mm. eiliseksi kutsuttu salaisilla kirjeillä suuri kagaalikokous hotelli Andreaan. Mitä kokouksessa päätettiin, en vielä tiedä, mutta sikäli kun se on tiedossani tätä nykyä, lienee järjestetty Helsingissä pidetyn kokouksen päätösten toimeenpanoa. Eräs osanottajista tiesi jo eilis iltana kehua, että kyllä sitä nyt näytetään. Illalla tarjosivat maaseutulaisillekin illalliset. Samanlainen kokous pidettiin eilen myöskin Käkisalmissa.

Yleensä kaupungissamme näyttää uusi puolueyhdistys kehittyvän samaan suuntaan kuin sitä voi ennustaa jo vuosia sitten. N.s. vapaamielinen rähitsijäjoukko liittyy ickefennoihin suojelemaan monenlaisia taloudellisia etujaan. Katkeruudella huomaa, että todellinen suomalaisuuden voitto siirtyy kauas tulevaisuuteen. Tätä nykyä tehdään liittämistyötä isänmaallisuuden nimessä tietysti. Mutta hyvin luultavaa on, että kun värit ehtivät tarpeeksi selvitä, niin ehkäpä moni nykyisin horjuva mies palajaa vakaasti kansallisten riveihin ...."

Hämäriksi jäivät kuitenkin pitkiksi ajoiksi monen entisen suomenmielisen käsitteet siitä mikä menettelytapa oli sopivin päästäksemme siitä tukalasta asemasta, johon itäinen sortopolitiikka oli kansamme asettanut. Siihenastinen vastarintalaisten menettely ei saanut aikaan muutosta tuossa sortopolitiikassa; päinvastoin, sillä seuraavan 1903 vuoden alussa ilmestyivät mm. ne asetukset, joilla venäjän kieli määrättiin varsinaiseksi virkakieleksi ylemmissä hallinnollisissa virastoissamme, myöskin senaatissa. Sitä senaatti huolimatta kaikista ponnistuksistaan ei onnistunut saamaan estetyksi. Oli pakko ryhtyä valmistaviin toimiin noitten kielimääräysten noudattamiseksi. Toukokuun 10 päivänä 1903 Emmalle kirjoittamassani kirjeessä lausun tästä asiasta seuraavasti:

-----"perjantaina pyysi Linder virkatoverit senaatista klo 1 murkinalle luokseen, kun esittelyn jälkeen vielä oli keskustelemista ulkopuolella pöytäkirjaa, nimittäin miten ensi lokakuun alusta, jolloin venäjän kielen käyttäminen senaatissa tulee kysymykseen, olisi siihen valmistuttava ja missä asioissa tämän kielen käyttämistä voidaan välttää; toivomme nimittäin että voidaan saada asiat niin asetetuksi, että yksityisille henkilöille menevät paperit saadaan kirjoittaa asiallisten (suomen ja ruotsin) kielellä. Sitä tuumimaan asetettiin valiokunta, johon minä en kuulu-----"

Samassa kirjeessäni on vielä eräs kohta, jonka sen sisällön lystikkäisyyden tähden tähän jäljennän näin kuuluvana:

klo ½ 4 (lähdin kävelemään) finnspangille<sup>24</sup> jossa tapasin Enegrenin, molemmat Yrjö-Koskiset ja Löfgrenin, joitten kanssa juteltiin päivän kysymyksistä, muun muassa tuosta Hufvudstadsbladissa olleesta sukutaulusta, jonka mukaan karkoitettut Mannerheim, v Born ja Mechelin kaikki kolme polveutuivat Gustaf Vasasta, på qvinnolinien, ja laskettiin leikkiä siitä mitä kuningas Oskar nyt arveli, kun sinne Ruotsiin on Suomesta tullut kolme Ruotsin kruunun perillistä. Löfgren ja minä saatoimme Yrjö-Koskiset heidän koteihinsa, jolloin tuli kysymys siitä että illalla oli klubi ja sinne pitäisi mennä. Samana iltana oli myös teatterin lämpiössä iltama ravintolan hyväksi..... mutta teki mieli sittenkin pistäytyä klubissa ja Aino, joka ei tahtonut mennä valvomaan iltamaan, tuli minua saattamaan aina Fennian (hotellin, johon klubi kokoontui) ovelle asti.... Klubissa olivat mm. molemmat Yrjö-Koskiset, Löfgren, Presidentti Fellman, E. Aspelin, Lilius. Minitut henkilöt olivat minun lähimmät naapurit ja tulin istuneeksi heidän seurassa koko illan. Mitään erityistä uutta en saanut siellä kuulla, se vaan näkyy olevan selvä, että kagaalit katsovat tulleensa petetyiksi toiveissaan; "folket förstår ej att uppfatta det stora offer landets tjenstemannakår gjort för landets räddning," kuuluvat nyt epätoivoissaan lausuvan. Kaikki on muka menetetty; mutta arveltiin että ehkä he nyt vaan

miettivät kostoa "vanhoille" (fennoille). Kerrottiin kuitenkin että Aug. Nybergh olisi lausunut, että oltaisiin heidän puolella valmiit "räcka försoningens hand åt motpartiet, dock blott på villkor att desse slöte sig till det passiva motståndet". Tuo tietysti olisi sukkela tempu: jos vanhat etupäässä senaattorit rupeaisivat streikkaamaan = passiivisiksi, niin heidät ensi oktroissa ajettaisiin pois, ja silloin ruotsikot, luopuen passivisuudesta ja liittyen venäläisiin pääsisivät sijalle!!"

Lieneekö todellakin tuollaisia tuumia liikkunut "vastarintalaisten" piireissä en ole saanut selville. Ehkäpä tulevaisuudessa, kun kaikki senaikuiset lähteet tutkitaan, siihenkin löytyy oikea vastaus.

Saman toukokuun 13 päivänä Emmalle kirjoittamastani kirjeestä jäljennän tähän seuraavat osat:

"Tänään ei ollut mitään istuntoa senaatissa. Muuten on kummallisen hiljaista kaupungissa, ehkä sekin vaikuttaa, että suuri osa ylioppilaista on matkustanut pois, ja epäilemättä lienee että viimeiset kovat säännöt ovat tehneet masentavan vaikutuksen asianomaisiin, jota myös vaikuttanee se seikka, että kutsunnat ylipäänsä menevät hyvästi, osoittaen että kansa on kääntänyt selkänsä Kagaalille. Eilenhän oli "Viipuri"-yhtiön kokous. Villiam kertoi siellä olleen kagaalejakin, mutta joutuivat vähemmistöön. Muun muassa oli Anton Kotonen esiintynyt siellä täydellisenä kagaalina, johon sanoi tulleensa lukemalla Antti Jalavan Deakin elämäkertaa. Ihmisraukat eivät voi huomata ettei Suomea voi kaikessa verrata Unkariin, joka on liian suuri osa Itävallan keisarikuntaa, ettei sen toimettomuus olisi ollut vaarallinen valtakunnalle, kun sitä vastoin Suomi verrattuna Venäjään on niin vähäpätöinen, ettei Venäjä ollenkaan ole sen toimesta tai toimettomuudesta riippuva, joten Venäjälle ei ole niin suurta vaaraa jos asiat menevätkin hullusti täällä....."

Kesällä 1903 sain yhtä vaillinaisesti kuin edellisenä kesänä nauttia kesälomasta, kun nytkin oli useasti matkustettava Helsinkiin ylimääräisiin senaatin istuntoihin. Senaattorien velvollisuuksiin kuului mm. tarkastusmatkojen tekeminen heidän toimituskuntien alle kuuluviin yleisiin laitoksiin. Niinpä minäkin sanottuna kesänä suunnittelin tarkastusmatkoja minun valvontani alaisiin luotsi- ja majakkalaitoksiin. Sattuneitten virkatoimieni ja esteitten tähden en kuitenkaan saanut tätä suunnitelmaani toteutetuksi ennenkuin syyskuun alussa. Tehtyäni ensimmäisen retkeni sanotun kuun 2 päivänä kirjoitin siitä saman päivän illalla Emmalle seuraavaisesti:

- - - - "Kuten edellisenä iltana kirjoittamassani kirjeessä mainitsin, lähdin tänä aamuna kl. 10 matkalle itäänpäin "Eläköön"-laivalla, jonka päällikkönä on luotsikapteeni Nummelin. Insinööri Andersin oli mukana. Molemmat ovat tahi ainakin näyttäytyivät minulle kohteliaiksi ja palvelukseen valmiiksi miehiksi. Laivalla tarjottiin hyvä murkina ja päivällinen sekä kahvia tavallisina aikoina. Kävimme Söderskärin majakassa ja luotsipaikassa Porvoon ulkopuolella ja sieltä majakkalaivassa Åransgrund, joka on ankkuroitu aavassa meressä noin parikymmentä kilometriä Helsingistä suoraan merellepäin. Sitten kuljimme takaisin Helsinkiin ja kotimatalla tarkastin Gråharan majakkaa ja vihdoin luotsipaikkaa Aleksanterin saarella (yksi Viaporin saarista) ja kello ½ 8 illalla olimme Katajanokan pohjoissatamassa, josta olimme lähteneetkin. Ilma oli erittäin kaunis ja tuuli niin heikko, ettei laivamme, joka on hyvin pulskassa ja hyvässä kunnossa, juuri ollenkaan kiikkunut, joten matka oli todellakin huvimatka.

Kun tahdoin tutustua myös itse kulkuväyliin, niin olin koko ajan, ruoka-aikoja lukuunottamatta, komentosillalla, puheskellen Andersinin ja kapteenin kanssa, jotka tietysti selittivät minulle, mitä oli selitettävänä. Andersinin seurassa tarkastin sitten majakat ja luotsipaikat, joten minulla nyt on selvät käsitteet niissä suhteissa. Tarkoitukseni on huomenna kl. 3 aikaan j.p.p. luotsitirehtööri Sjömanin kanssa, jota aikaisemmin ei pääse liikkeelle, lähteä länteen päin Ahvenanmaalle saakka, johon ehkä kuluu 5 á 6 päivää. Jos siis tahdot kirjoittaa minulle, niin voit adresseerata kirjeen Turkuun.- - "

Matkustimme sitten pitkin Suomenlahden pohjoisrannan läntistä osaa astuen maihin joka paikassa, missä vain jonkinmoisia luotsimajoja tai majakkalaitoksia oli, kiiveten kaikkiin majakkatorneihin aina niitten huippuun asti, minne loistolyhdyt olivat sijoitetut. Niinpä saavuimme myös Tammisaaren ulkopuolella olevalle Jussarön luotsi- ja majakkapaikalle, jonka päällikkönä oli serkkuni Ina Åkermanin - Janne-sedän nuoremman tyttären - mies merikapteeni Anthoni, jonka yksityisellä saarella kaukana merellä olevaan yksinkertaiseen kotiin siten tutustuin. Heillä oli kaksi tytärtä, joita kuitenkin en tavannut, he kun olivat koulussa äskensanotussa kaupungissa. Kävimme sitten tarkastamassa Hankoniemen majakkalaitosta ja pistäydymme myös itse kaupungissa, jossa en ollut ennen käynyt.

Merkillisin kohta matkastamme seurasi muistaakseni tämän jälkeen. Ohjasimme nimittäin kulkumme aavassa meressä montakymmentä kilometriä Ahvenanmaan saaristosta eteläänpäin Itä-meressä olevalle, tuskin Nikin pihamaata laveammalle korkealle graniittiluodolle rakennetulle Bogskärin majakalle. Pääsy sinne oli hyvin vaikeaa, sillä heikkokin tuuli pani kalliota ympäröivän aavan meren niin aaltoilemaan, että oli mahdotonta veneen, saatikka sitten laivan sitä lähestyä. Luonto oli kuitenkin ollut hyvin kekseliäs muodostaessaan tuon luodon; sen läntisessä kyljessä oli syvävesinen aukko, johon vene hyvin mahtui, ja tästä aukosta johti kaita väylä, aivan kuin portti, ulos mereen, joten päästyä tuon "portin" läpi tultiin pieneen tyyneen satamaan; mutta ainoastaan meren ollessa tyynenä voitiin päästä pujahtamaan tuon "portin" läpi. Minua suosi nyt - kuten niin useasti ennenkin - kohtalo: jo aamusta alkaen - taisi olla toisena matkapäivänämme - oli aivan tyyni ilma; ja senpätähden uskalsimmekin ohjata kulkumme Bogskärin majakalle. Tyynenä pysyikin aava meri koko päivän ja saavuttuamme majakalle ja laskettuamme ankkuriin noin viidenkymmenen metrin päähän majakasta, astuimme alas laivaveneeseen ja luotsipäällikön istuessa peräsimestä johtamassa neljän matruusin soutamaa venettä pääsimme helposti pujahtamaan portin läpi tuohon pieneen satamaan, jonka eteläreunasta mukavat portaat johtivat ylös noin viiden metrin korkeudella meren pinnasta olevalle kalliolle.

Tämän kallion tahi luodon keskelle oli rakennettu noin 5 á 7 metriä läpimitaten pyöreä, muistaakseni kuusikerroksinen torni, jonka huipussa oli majakan loistolaitos. Majakkaa hoiti viisimiehinen - tai lieneekö niitä ollut useampi - vahti, joka säännön mukaan vaihdettiin aina kolmen kuukauden perästä; mutta kun pääsy majakkaan ei aina ollut mahdollinen, niin voi tuo vaihdosaika käydä pitemmäksikin, ja siihen aikaan vielä sieltä pääsy pois - miten sitten nyttemmin, lentokoneitten aikakautena, kävisikään päinsä. Tuoreen ruuan puutteessa eivät vahdit sentään tarvinneet olla, sillä pyydyksillään he saivat merestä runsaasti kalaa ja majakan loistolyhty piti huolen siitä, että linnunpaistia oli ainakin yhtä runsaasti. Öisin majakan läheisyydessä lentävät vesi- ja muut linnut nähdessään tuon loistavan kohdan korkealla



merenpinnasta lensivät täyttä vauhtia sitä kohti, lyöden lyhtyä varjelemaan rautakehykseen itsensä kuoliaiksi tai ainakin raajarikoiksi, pudoten lyhtyä ympäröivälle altaalle, josta vahdit sitten korjasivat ne talteensa; ja oli noista linnuista saadut höyhenet vahdeille hyvin tervetulleena lisätulolähteenä.- Useasti sattui, että vahtien piti pitkät ajat pysyä tornin suojissa pääsemättä ulos edes kalliolle, saatikka sitten vesille, sillä vähänkin kovempi tuuli pani aallot vyörymään yli koko kallion, ja myrsky voi lennättää meren hyrskyt aina loistolyhtyyn asti. Silloin olivat laitoksen veneet majakan kupeeseen tehtyjen nostolaitosten avulla vedettävät korkealle ilmaan, etteivät hyrskyt pääsisi niitä särkemään ja mukaansa viemään. Tuoretta, suolatonta vettä saatiin majakkaväen tarpeeksi siten, että erääseen luodon syvennykseen oli kallioon porattu kaivon tapainen hauta, johon sitä ympäröivästä kaivoon päin kulkevasta alasta keräytyi sadevesi, joka sieltä sitten nostettiin astioihin, ettei aaltojen ajama merivesi pääsisi sitä pilaamaan. Muistaakseni kaivon pohjasta johti mereen putki, jonka kautta kaivo saatiin sinne ehkä kerääntyneestä likavedestä tyhjennetyksi niiksi ajoiksi, jolloin tahdottiin saada sadevettä sinne kerääntymään.

Kai vaikeus päästä tuolle luodolle oli syynä siihen, että ennen minua vain yksi ainoa Kauppa- ja Teollisuustoimituskunnan päällikkö oli käynyt majakkaa tarkastamassa, ja tuo päällikkö oli kuuluisa senaattori Leo Mechelin. Syyskuun 13 päivänä 1888 annetun asetuksen kautta perustettiin senaattiin uusi toimituskunta - Kauppa- ja Teollisuustoimituskunta - ja sen ensimmäiseksi päälliköksi nimitettiin Mechelin, joka sitten majakan päiväkirjaan tekemänsä merkinnän mukaisesti - en tullut aikaa muistiinpanneeksi - kävi laitosta tarkastamassa.

Kiipesin tietysti läpi majakan kaikkien kerrosten aina loistolaitokselle asti, josta oli laaja näköala yli aavan meren. Kauvan emme siellä viipyneet - vain jonkun tunnin - ja meren pysyessä yhä tyynenä sousimme takaisin laivaan, joka sitten ohjattiin kohti Ahvenanmaan "mannerta", ja päästiin vielä samana iltana Marianhaminan satamaan. Viivytettiin siellä seuraavaan päivään, jolloin käytyäni katsomassa kaupunkia ja tarkastettuani satamaan johtavan reitin molemmin puolin olevia luotsi- ja majakkalaitoksia käänsimme laivamme keulan Turkuun vievälle reitille. Aikomukseni oli alkuaan ollut jatkaa matkaa jonkun verran Ahvenanmaan pohjoispuolellekin, mutta aloin kyllästyä tuohon yhtämittäiseen samanlaatuisten laitosten näkemiseen, ja koti-ikävä osaltaan sai minut tekemään äskensanotun ratkaisun matkani suunnasta, päättäen samalla heti päästyä Turkuun sieltä rautateitse jatkaa matkaa Nikille.

## 60-vuotias

Vietettyämme sen jälkeen pari viikkoa maalla muutimme Helsinkiin jokunen päivä ennen Syyskuun 23. päivää, jolloin minä täytin 60 vuotta. Tuona merkkipäivänäni olivat kaikki lapsemme saapuvilla ja tervehtivät he aamulla minua meidän vanhempien vielä makuuhuoneessa ollessamme laulaen neliäänisesti erään Emil Genetzin sepittämän sävellyksen, johon äiti oli runoillut kauniit sanat, joitten viimeiset säkeet kuuluivat näin:

"Sa soiton harras johtaja,

Sa intomielinen!  
Sua kiittää joukko juhliiva  
Nyt laulain riemuiten. Oi kauan  
Oi kauan, kauan johdossa  
Sä seiso eeskin päin  
Ja johda aatteen voimalla  
Sä meitä elvyttäin!"

Lämpimin tuntein sitten kiitin rakkaita lapsiani heidän laulutervehdyksestään; ja sain minä heiltä muistoksi vastaanottaa korukansilla varustetun vihkosen, joka sisälsi joka lapsen laatiman osaksi runomittaisen kuvauksen heistä itsestään. Vaimoni täyttäessä 9 päivänä lokakuuta 1901 viisikymmentä vuotta olivat lapsemme hänelle valmistaneet samanmuotoisen korukantisen vihkosen, ja kai tämä sai heidät ajattelemaan samanlaista lahjaa minulle minun merkkipäivänäni.

Tässä sopinee mainita, että äidin sanottua syntymäpäivää ei tullut kodissamme juhlallisemmin vietetyksi, sillä olimme silloin hommissa muuttaa Helsinkiin emmekä sentähden olleet jättäneet kesäpaikkaamme, paitsi koulunuorisomme, joka tietysti lukuvuoden alussa oli muuttanut kaupunkikotiimme Viipuriin, jonne me vanhemmatkin Emman merkkipäiväksi matkustimme erittäin siitä syystä, että Viipurin Naisyhdistys, jonka puheenjohtaja Emma oli, oli pyytänyt hänet hänen kunniaukseen toimeenpantuun "yksinkertaiseen illanviettoon" Andrean hotellissa.

Tuo lasteni minulle antama syntymäpäivälahja on monessa suhteessa merkillinen, varsinkin kun vertaa sitä heidän äidilleen antamaan samanlaiseen lahjaan. Vanhimman tyttäreemme äidilleen omistamasta taitavasti sommitellusta runosta huokuu vastaamme mitä lämpimin lapsen-rakkauden, kiitollisuuden ja kunnioituksen henki; minun lahjavihkoon laatimansa kirjoitus on vain leikillinen kertomus hänen omista elämänvaiheistaan, pienine surunvoittoisine vivahduksineen osaksi pettyneistä toiveista, mutta ei siinä ole sanaakaan isän osuudesta lapsensa kehitykseen, vielä vähemmän mitään vivahdusta sellaisista tunteista isää kohtaan, kuin hänen äidilleen ilmaisemansa, eipä edes onnentoivotusta merkkipäivän johdosta. "Minulta tuo rakas vanhin lapseni ei näy huomaavan saaneensa mitään" oli kai hänen kirjoitustaan lukiessani, kuten nytkin, ajatukseni. Ehkä hän onkin oikeassa. Lohdutan itseäni sillä, että Elli jo aikaisin joutui pois kodista ja tuli uusien vaikutusvaltain alaiseksi, vaikutusvaltain, jotka erosivat hänen vanhassa kodissaan ja varsinkin hänen isänsä ystäväpiirissä vallitsevista. Mitä hänen tunteisiin isäänsä kohtaan tulee, niin arvelen siihen voineen lähtemättömästi painaa leimansa se kovakouraisuus, jolla kiihvaudessaani joskus tulin kohdelleeksi häntä silloin kun olin huomaavinani jotain vinoa hänen ajatuksissaan tai käytöksessään. Ettei tuo hänen suhteensa isäänsä ollut muuttunut vielä kymmenen vuotta myöhemmin näkyy siitä, että se kirjoitus, jonka hän liitti lasteni minun täyttäessäni 70 vuotta minulle lahjoittamaan, heidän kirjallisia onnittelujaan sisältävään koteloon, on vain sievä syystunnelma ilman minkäänlaista suoranaista viittausta syyhyn, tuon tunnelman syntyyn tai tarkoitukseen. Hänen tunteensa isäänsä kohti ovat silminnähtävästi arkaa laatua, ettei niihin, pysyen tunnontarkkana ole helppo koskea.

Seuraavien vanhempien lastemme Helmin ja Toinin isälleen ja äidilleen omistamissa kirjoituksissa tuskin huomaa ilmaistujen tunteitten suhteen mitään eroitusta, vaikka tietysti lapsen luonnollinen lähempi suhde äitiin kyllä, kuten pitääkin, niistä kuultaa läpi.

Vanhimman poikamme, Laurin kirjoitukset kuvaavat hänen pääasiallisesti häneen itseensä kohdistuvaa mietiskelevää luonnettaan. Se tulee esille jo hänen äidille omistetussa vihkossa löytyvästä pikkupätkästä, jossa lisäksi äidille annetaan suora tunnustus hänen terveellisestä vaikutuksesta poikansa kehitykseen, ja vielä selvemmin minulle omistetussa kirjoituksessa. Siinä hän selvää järjenjuoksua ilmaisemalla, stilistisesti hyvin sujuvalla tavalla lyhykäisesti selostaa taipumuksiaan, - mutta mitään vivahdusta siihen, mistäpäin nuo taipumukset ovat kotoisin, ei siinä tule näkyviin, ei ainakaan, että isällä olisi ollut mitään osaa niitten ohjaamisessa oikeaan suuntaan. Onnittelu merkkipäiväni johdosta kirjoituksesta myöskin puuttuu; ja onkin kirjoitus osoitettu "Isälle ja Äidille".

Onni-poikani reippaaseen, hänen ulospäin toimivaan maailmaan pyrkivää luonnettaan kuvaavaan kirjoitukseen mahtuu lämpimiä tunteita isää kohtaan sisältäviä lauseita sekä tunnustusta isän vaikutuksesta poikansa kehitykseen, vaikka se tärkeä kohta hänen elämässään, joka juuri siihen aikaan sattui, hänen löydettyään itselleen tulevan, hänen elämänsä arvoa "kohottavan" kumppanin, luonnollisesti saa etusijan tuossa kirjoituksessa, joka loppuu onnittelemaan merkkipäiväni johdosta.

En yritäkään omilla sanoillani kuvata Aino -tyttäreni avomielistä, säälimätöntä itsekritiikkiä sisältävää selostusta luonteensa kehityksestä. Se puhuu niin hyvin ja viehättävästi puolestaan, että tekisi mieli se tähän kokonaisuudessaan jäljentää. Otan kuitenkin tähän vain osan, joka koskee hänen suhdettaan minuun, isäänsä, näin kuuluvana:

"Minä kiitän Isääni siitä, että hän on antanut minulle tilaisuuden lahjaini, sekä ulkonaisten että sisäisten, kehittämiseen. Ja minä kiitän Isääni siitä, että hän on tahtonut, että hänen tyttärensä kehittyisivät ajatteleviksi ihmisiksi, jotka itsenäisesti pyrkivät ylöspäin kohoamaan. Mutta eniten minä kiitän ja siunaan Isääni siitä, että hän on ymmärtänyt sen, mitä niin harvat ymmärtävät, nimittäin: säilyttää ja pitää kunniansa sitä, mikä hänessä itsessään on korkeinta ja todellisinta, että hän omalla esimerkillään on lapsiaan opastanut eroittamaan puhtaan kultan kiiltävästä kissankullasta ja säilyttämään himmentymättömänä sen, mikä meissä ennen kaikkea on puhdasta ja jumalallista."

Iloitsen, jopa riemuitsen, että ainakin yksi lapsistani on voinut tunnustaa minun olleeni hänelle hyvänä esimerkkinä. Lieneekö sitten todellakin sitä voinut kaikin puolin olla? Siihen en uskalla antaa myöntävää vastausta.

Väinö-poikani kirjoitus lähenee paljon Ainon kirjoitusta; ja päättyy sekin minua suuresti ilahduttavaan vakuuttamiseen, että se suunta, jonka hän haluaa työllensä", on oleva sama kuin se, mitä myöten Sinä, isäni, olet ohjannut toimintaasi. Silloin tiedetään, että puhdasta, oikeaa, isänmaataan ja kansaansa haluaa palvella poikasi Väinö Voipio."

Seuraavain vielä kouluiässä olevien lasteni osaksi runomittaiset, osaksi suorasanaiset kynäilyt ovat luonnollisesti vain heidän silloista kehitystasettaan aika näppärästi kuvaavia näytteitä, joihin yhdellä poikkeuksella - Ilmon -sisältyy myös onnittelu merkkipäiväni johdosta.

Sekavin tuntein luin nuo lasteni kirjoitukset, vaikkakaan ensimmäisten, oikeammin vanhimman tyttäreni ja pojan kirjoitusten synnyttämä tunnelma ei päässyt voittamaan sitä, minkä toisten kirjoitukset olivat omiansa herättämään, joten juhlallinen mieli kodissamme vallitsi koko päivän, jonka kuluessa sain virkaveljiltäni, vanhoilta ystäviltä ja tuttavilta vastaanottaa monta

ystävyyden osoitusta. Muistaakseni suomenmieliset sanomalehdetkin sisälsivät kirjoituksia merkkipäiväni johdosta, joitten kirjoitusten sisältöä en nyt voi selostaa, kun en ole kirjoituksia talteen pannut enkä niitä muualtakaan voi nyt käsille hankkia.

Saadakseni lasteni suhteen isäänsä oikeaan valoon katson tarpeelliseksi jo tässä mainita erästä kymmenen vuotta myöhemmin, minun täyttäessäni 70 vuotta tapahtunutta asiaa, johon osaksi jo aikaisemminkin olen viitannut. Lapseni lahjoittivat silloin minulle kotelon, sisältävän heidän kirjoituksiaan tuon merkkipäiväni johdosta. Noitten kirjoitusten joukossa löytyy Laurin käsialalla kirjoitettu ja kai ainakin pääasiallisesti hänen<sup>25</sup> sepittämänsä kirjoitus, jossa lapseni, jotka olivat maalauttaneet muotokuvani<sup>26</sup> selittävät syyn tuohon toimenpiteeseensä. Tuo kirjoitus - vaikka sekin alkaa kuivasti vain sanalla "Isä!" -sisältää monta vakuutusta lasteni rakkaudesta ja tunnustusta minun työlleni ja toiminnalleni sekä kodissa että sen ulkopuolella, etten sen parempaa ole koskaan voinut toivoa.

Kun tuo kirjoitus on minulle esilletuotu kaikkien lasteni puolesta enkä voi uskoa muuta kuin että mitä siinä on minulle lausuttu todellisesta tunteesta lähtenyt ja ettei siis mitään teeskentelyä, vielä vähemmän vilppiä kenenkään lasteni puolesta ole lausuttuihin sanoihin päässyt kätkeytymään, niin vedän tästä sen johtopäätöksen, että kylmyys heidän aikaisemmissa minulle osoitetuissa kirjoituksissaan on ollut vain näennäistä, johtuvaa sekin erilaisesta käsityksestä siitä laadusta, jommoisia noitten kirjoitusten tuli olla. Kuitenkaan en voi olla tässä merkille panematta, että nuo vanhemmat lapseni, Elli ja Lauri, jotka molemmat tyynesti harkitsevat tekojaan ja kantaansa ihmisiin ja asioihin, sinä aikana, jolloin näitten muistelmieni viimeisiä sivuja olen kirjoittanut - kevättalvella 1919 -kuuluvat niihin lapsistani, jotka ovat kansamme valtiollista asemaa koskevissa kysymyksissä asettuneet toiselle kannalle kuin se, minkä minä olen katsonut oikeaksi.

Mitä tulee niihin velvollisuuksiin, joita lapsilla on vanhempiaan kohtaan, niin ne ovat Elli ja Lauri yhtä hyvin kuin muutkin lapsemme aina tunnontarkkaan täyttäneet; enkä voi tässä erikseen olla suurella kiitollisuudella mainitsematta sitä erinomaista itsensäuhraavaisuutta, jota Elli - ja hänen miehensäkin - osoittivat meille vanhemmillemme, samoin kuin sisaruksillemme, antaen meille tyssijan hauskassa kodissaan silloinkin meidän keväällä 1918 kotimme jouduttua sodan jalkoihin piti sieltä paeta.

## Yleiskatsaus elämäni vaiheisiin

---

25 Kunhan ei sittenkin olisi Ainon?

26 Tuo muotokuva, jonka taitelija Reino Partanen maalasi, oli hyvin onnistumaton. Ilmo-poikani on sitä sitten korjailut, maalaten kasvot ja suuren osan vartalostakin melkein uudestaan; mutta vaikka sanotaan sen nyt olevan näköiseni, ei se sittenkään taida täysin vastata originaalia.

Partanen maalasi samalla myös Emman kuvan, mutta se tuli vieläkin onnistumattomammaksi, on irroitettu puitteistaan ja makaa kokoonkääritynä jossakin romukopassa.

Olen näin tullut kosketelleeksi asioita, jotka kuuluvat toistakymmentä vuotta myöhempään aikaan kuin se, johon tässä kertomuksessa elämäni vaiheista olin joutunut. Olen tehnyt sen tahallani, sillä olen viime aikoina alkanut epäillä ehdinkö pitemmälle kertomuksessani. Terveyteni on viimeisinä kuukausina niin heikontunut, että elämäni lanka voi ehkä hyvinkin läheisessä tulevaisuudessa äkkiä katketa. Sentähden olen katsonut parhaaksi ryhtyä piirtämään eräitä loppulauselman tapaisia sanoja. Ikävällä ajattelen, että kertomukseni ehkä näin ennenaikaisena tulee päättymään. Jossakin määrin minua lohduttaa tieto, että olen tullut tilaisuuteen näinä kansamme viimeisinä kohtalokkaina aikoina osaksi julkisuudessa, mutta pääasiallisesti kirjeenvaihdossa tuttavieni ja lasteni kanssa lausumaan ajatukseni maamme nykyisistä valtiollisista asioista. Olen koonnut nuo kirjoitukseni yhteen koteloon ja jätän ne jälkeläisilleni jonkinmoisena valtiollisena testamenttina.

Kun muistelen elämäni kulkua niin aina siitä alkaen kuin ryhdyin sommittelemaan sitä, niin huomaan, kuinka se on muodostunut kokonaan toisenlaiseksi kuin olin sitä ajatellut, niin suuresti toisenlaiseksi, ettei olisi voinut unissanikaan sellaista itselleni kuvitella. Lähteneenä aivan köyhästä kodista, niin köyhästä, ettei voitu ajatellakaan lasten kouluttamista kodin varoilla, pidin tärkeimpänä päämääränäni sellaisen toimen hankkimisen, jolla voisin ansaita jokapäiväisen leipäni ja mahdollisesti jossain määrin avustaa köyhää äitiäni ja sisaruksiani. Onnistuttuani omituista tietä pääsemään ylioppilaaksi Suomen yliopistoon oli siis pyrintönäni niin pian kuin mahdollista saada suoritetuksi sellainen tutkinto, jonka nojalla voisin päästä johonkin virkaan. Yleinen käsitys oli luullakseni siihen aikaan virkamiespiireissä sellainen, että ainoastaan kruunun virka takaisi varmasti tasaisen toimeentulon. Valitsin lakimiehen uran, sillä tiesin, että tuomarintutkinnon nojalla pääsisi melkein kaikkiin alempiin, kuten esim.: nimismiehen virkoihin. Katsoin voivani olla tyytyväinen jos saisin viimeainitun viran; ja korkein toivomukseni oli aikoinaan päästä kohoamaan kihlakunnantuomariksi. Kiirehdin sentähden lukujani ja kolmessa ja puolessa vuodessa suoritin tuomarintutkinnon "cumlaude" kurssin, senkin vähän vaillinaisesti, kun sain eräässä sivuaineessa vain "abrobaturin". Piti kiirehtiä senkin vuoksi, että luin "velaksi", ja olinkin ylioppilasaikanani kasannut itselleni 3,000 markan velkataakan, mikä silloin tuntui minusta kovin raskaalta. Tultuani auskultantiksi Viipurin hovioikeuteen en ajatellutkaan jäädä tavoittelemaan siellä olevia vakinaisia virkoja, sillä palvellessa siellä ylimääräisenä ei siihen aikaan siitä saatu mitään palkkiota, vaan aioin seurata kihlakunnantuomareita käräjillä ja siten vihdoinkin hankkia itselleni sen verran virkaansioita, että kykenisin hakemaan jotakin vakinaista - vaikkapa vain nimismiehen - virkaa, josta sitten mahdollisesti pääsisin kohoamaan vakinaisen kihlakunnantuomarin virkaan, toiveitteni korkeimpaan huippuun.

Mutta kuinka kävi! Itse sitä pyytämättä tarjottiin minulle tilaisuus palvella ylimääräisenä hovioikeudessa, pääsin siellä puolen vuoden kuluttua suureksi ihmeekseni vakinaiseen virkaan, ylenin sitten askel askeleelta aina tuon ylioikeuden korkeimpaan jäsenvirkaan, hovioikeudenneuvokseksi. Kun perheeni suurilukuisuuden vuoksi tuon viran palkka alkoi käydä riittämättömäksi menojeni suorittamiseen, avautui kotini kynnyksellä hyvin edullinen kihlakunnantuomarinvirka. Sitä minua kehoitettiin hakemaan, kun kielitaitonikin tähden olin siihen sopiva, tuomiokunnan väestö kun oli niin monikielinen. Kun kymmenen vuotta myöhemmin aloin väsyä tuon laajan ja työlään tuomiokunnan hoitoon - en koskaan uskaltanut

jättää apulaisteni käsiin minulle kuuluvia töitä niitä sitten itse tarkastamatta - niin tarjottiin minulle uusi kyllä vähäpalkkaisempi - senaattorin - virka, joka tietysti oli vielä enemmän vastuunalainen, mutta työtaakkaan nähden paljon helpompi. Ja sitten! Hoidettuani senaatissa erinäisiä toimia lähes viisi vuotta tarjottiin minulle taasen tilaisuus ylenemään virka-arvossa, minua kun pyydettiin vastaanottamaan Turun hovioikeuden avoinna oleva presidentinvirka. Katsoin olevani velvollinen siihen suostumaan, niin vähän houkuttelevalta kuin se tuntuikin luopua jäsenyydestä maan hallituksessa ja siirtää kotini minulle outoon paikkaan. Mutta kuinka suopea kohtalo minulle sitten olikaan; ei kulunut kuin eräitä kuukausia, kun suurlakko pakoitti entiset virkaveljeni senaatissa luopumaan viroistaan, saaden elatuksekseni heidän entistä palkkaansa paljoka pienemmän eläkkeen. Minä suurlakon kohuista huolimatta sitävastoin saatoin pysyä presidentinvirassani vielä sittenkin, kun poikkeuslain nojalla Turun hovioikeuden silloiset jäsenet ja virkamiehet pakoitettiin luopumaan viroistaan.

Eikä vielä tähänkään päättynyt minun edistymiseni virka-urallani. Suurlakon kohujen ohimentyä ja sen edellä vallinneen venäläisen sortopolitiikan saatua uudelleen maamme poliittiset ohjaket käsiinsä, ensi työnään poistaen suurlakon asettamat miehet senaatista, katsottiin suomalaisen puolueen keskuudessa tarpeelliseksi saada ainakin senaatin oikeusosastoon suomalaisia lakimiehiä. Semmoisia sinne vihdoinkin saatiinkin sen verran, että osasto pääsi toimimaan; mutta varapuheenjohtajan löytäminen kävi vaikeaksi. Vihdoinkin monien ehdotusten jälkeen käännyttiin minun puoleeni, ja tulinkin kesäkuun 1. päivänä 1910 tuohon virkaan nimitetyksi.

Olin siis pyytämättäni, tahtomattani kiivennyt tuomarinviranhuippuun, tullut senaatin oikeusosaston varapuheenjohtajaksi. Nautinko, iloitsinko tästä erinomaisesta menestyksestä? Hyvällä omallatunnolla voin vastata: **en** ! Ainoa tyydytykseni oli se, että oli päässyt pois Turusta entiseen Helsingin-kotiini. Istuessani senaatissa puheenjohtajan paikalla ajattelin usein nähdessäni pöytäkirjanpitäjän sivupöydän ääressä: tuon miehen paikalla minä paremmin viihtyisin; ja kuinka olinkaan vaivattu, kun oli esiinnyttävä kaikenlaisissa julkisissa tilaisuuksissa puettuna senaattorin komeaan univormuun siihen kuuluvine ritarimerkkeineen ja loistavine nauhoineen; tuntui kuin olisin ollut marakatin narripuvussa. Muitten samanlaisten narripukuisten parvessa se vielä kävi päinsä, mutta kadulla liikkuessani ja ihmisten minuun töllistäessä minua oikein hävetti; ja kiiruhdin eteenpäin minkä kerkesin, turvautuen tavallisesti ajuriin, joka kiidatti minut määräpaikkaani.

Jaksoin kuitenkin kaiken tuon minulle vastenmielisen ulkonaisen menon aika hyvin sietää. Mutta suhteessani kenraalikuvernööriin esiintyi alituisesti kaikenlaisia vaikeuksia; ja kun vihdoinkin niin kutsuttujen "yhdenvertaisuusrettelöiden" ratkaiseminen oikeusosastossa herätti paheksumista myös vanhan suomalaisen puolueen puolelta, mikä julkituottiin Uudessa Suomettaressa, niin neuvoteltuani siitä perheeni jäsenten kanssa, katsoin parhaaksi pyytää eroa virastani, perustellen pyyntöäni nimenomaan sillä, etten enää nauttinut oman, vanhan suomalaisenkaan puolueen luottamusta. Hakemani eron sain joulukuun 14. päivänä 1912.

Teinkö oikein jättäessäni tuon tärkeän virkani, siihen en tahdo itse vastata; sen tehköön jälkimaailma. Mutta nytkin, kuten pitkin koko elämäni, koitui tekoni minulle kovin hyödylliseksi. Jos olisin jäänyt virkaani, niin olisin epäilemättä joutunut samanlaisen kohtalon alaiseksi kuin ne virkatoverini oikeusosastossa, jotka olivat siellä äskeisen Venäjän

vallankumouksen puhjetessa; nämät menettivät virkansa saamatta mitään eläkettä, kun minulle sitävastoin erotessani senaatista myönnettiin virkavuosiani vastaava täysi eläke.

Kovin myötäisessä tuulussa olin siten kulkenut pitkän virkaurani ja vihdoin päässyt turvalliseen satamaan.

Näin virkaurallani! Mitä sitten yksityisessä elämässäni!

Sattuma vei minut yhteen nuoren naisen kanssa, jonka vertaista on vaikea löytää. En tahdo enkä voikaan kaikin puolin esittää niitä hänen ominaisuuksiaan, jotka tekivät, että en ainoastaan minä, vaan kaikki lukuisan perheeni jäsenet ja koko hänen lähin ympäristönsä ja tuttavapiirinsä rakkaudella ja kunnioituksella suhtautuivat häneen. Tunnen niin selvästi, kuinka hänen rinnallaan joudun varjoon - ovathan syrjäisetkin minulle sitä niin monasti osoittaneet, että olisin tullut tietämään sen, jos olisin ollut niin tyhmä, etten olisi sitä itse tajunnut. Että hän sittenkin on minuun tyytynyt on minulle arvoitus; mutta varmaa on, ettei hän pienimmässäkään määrässä ole osoittanut, etten olisi kykenevä luomaan perheellistä onnea kotiimme. Kuinka voinkaan olla hänelle siitä tarpeeksi kiitollinen!

En sentään ole ollut niin sokea, etten olisi huomannut, että parhaallakin naisella, samoin kuin miehelläkin, on vaillinaisuutensa. Ei kukaan ihminen ole luotu enkeliksi. On sentähden meidänkin kesken ollut pieniä kahnauksia, koettaessamme hioa toisistamme pois niitä epätasaisuuksia, joita olemme olleet huomaavinamme toistemme luonteessa; mutta eivät nämä kahnaukset ole voineet rikkoa sitä sopusointuisuutta, joka keskenämme on vallinnut. Luullakseni ne ovat olleet omiaan vaikuttamaan meihin puhdistavasti, jalostuttavasti.

Ja vihdoin on ympärillemme kasvanut monilukuinen lapsilauma, kokonaista neljätoista lasta, joista kuitenkin toinen lapsemme, vanhin poika, jo pienenä sortui hivuttavaan tautiin. Mutta kaikki muut kolmetoista ovat säännöllisesti kehittyneet aikaihmisiksi sekä menestyksellä suorittaneet koulukurssinsa ja ylioppilastutkintonsa, tapaus, joka on niin harvinainen, että tuskin löytää vertaistansa. Ja kun heidän elämänsä senkin jälkeen on kehittynyt onnekaaseen suuntaan, joskin toista tytärtämme kohdannut taudintapaus on luonut surua ja kaipausta hänen omaan perheeseensä ja hänen muille omaisilleen, niin täytyy ihmetellä, kuinka suuressa määrässä onni ja siunaus on perheellisessäkin suhteessa tullut minun osakseni.

Olenko tämän ansainnut? En, tietysti en! Olenhan koettanut pyrkiä oikeaan ja totuuteen. Mutta olenko aina pysynyt oikealla tiellä? Siihenkin täytyy minun vastata: **en** ! Virheitäni en tässä rupea luettelemaan; ei kukaan niitten tiedosta parane. Jätän ne nytkin, kuten niin useasti ennenkin, laupiaan Jumalan eteen, joka on minun koko pitkän elämäni aikana niin runsaalla hyvällä siunannut, toivossa, että Hän tahtoo minullekin osoittaa ehtymätöntä armoaan, tuomiten minua ei tekojeni, vaan tahtoni mukaan. Olisinhan tahtonut aina pysyä oikeudessa ja totuudessa; sydämeni on janonnut rakkautta ja kauneutta; olisin tahtonut sitä antaa toisillekin. On ollut onnellisia innostuksen hetkiä, jolloin olisin tahtonut painaa koko maailman rakkaudessa palavaa sydäntäni kohtaan; mutta olen kai välistä tuonut sen niin kömpelösti esille, että ihmiset, joskus läheisimpänikin, ovat siihen vastanneet pilkalla ja ivalla. Silloin on juolahtanut mieleeni tuo vanha sananpars: "ei pidä tarjota sioille helmiä!" rohkea ajatus kyllä; mutta jollain lailla minun on koetettava lohduttaa rauhatonta mieltäni niinä unettomina öinä, joita tavallisesti tuollaisten pettymysten jälkeen olen saanut viettää. Viihdytystä hakien olen

sitten useasti rientänyt minulle niin rakkaan luonnon helmaan, tuon meidän viehättävän luontomme, jonka verraton kauneus ja tyyneys on sitten vähitellen haihduttanut ikävät tunteet ja usein houkutellut minut tuolla yksinäisyydessä, loitolla ihmisten asunnoista virittämään kaikuvan ylistyslaulun luonnon ihanuudelle ja sen ylevälle Luojalle. Ja palatessani virkistynein mielin takaisin kotitanhuville ja nähdessäni olevani minulle rakkaitten ja minulle rakkautta ja myötätuntoa osoittavien omaisten ympäröimänä olen huomannut turhaan vaikeroineeni. Sydämessäni on uudelleen virinnyt syvä kiitollisuuden tunne kaikesta siitä hyvästä, joka on niin runsaasti tullut minun osakseni; olen taasen ollut onnellinen. . . .

Ja näin olen saanut tämän loppulauselmani lausutuksi.

Sanotaan ettei kukaan osaa oikein arvostella itseään; hän on aina taipuvainen esiintuomaan tapahtumat hänelle edullisessa valossa. Tuskinpa minäkään olen voinut sitä välttää. Toivon hartaasti, ettei se pääsisi kovin himmentämään sitä kuvaa, jonka omaiseni, joitten luettavaksi olen nämät muistelmani piirtänyt, ovat minusta itselleen luoneet.



## Muistelmat jatkuvatkin

Kun terveyteni tila on edellisillä sivuilla olevan yleiskatsauksen kirjoittamisen jälkeen kuluneina kuutena päivänä tuntuvasti parantunut, olen uskaltanut ryhtyä jatkamaan näitten muistelmieni kirjoittamista, vaikka pelkään kertomukseni asiain menosta tulevan olemaan kovin vaillinaista ja ylimalkaista, kun voimani tuskin tulevat riittämään lähteitten tarkempaan tutkimiseen.

Lokakuun 1 päivästä 1903 alkoi senaatin talousosastolle samoin kuin muillekin hallinnollisille virastoillemme raskas työaika. Oli otettava käytäntöön määräys, että senaatin talousosastossa oli kaikki esittely tapahtuva venäjän kielellä ja pöytäkirjat sekä päätökset samoin kuin kaikki sieltä lähetettävät kirjeet laadittava samalla kielellä. Saatiin niihin kuitenkin liittää käännös kotimaisille, suomen tai ruotsin kielelle.

Vaikeus saada venäjänkielentaitoisia esittelijöitä oli sangen suuri. Saatiin niitä kuitenkin tarpeellinen määrä, vaikka osaksi kovin vaillinaisella venäjänkielentaidolla, joten esitleminen useasti kävi hyvin kankeasti.

Talousosaston senaattorit kyllä yhtä lukuunottamatta ymmärsivät ja puhuivatkin venäjää, eräät täydellisesti, mutta useimmat huononpuoleisesti. En minäkään voinut lukea itseäni niihin, jotka täysin hallitsivat tuota kieltä; sen verran olin kerennyt Pietarin oloaikani jälkeen siitä vieraantua. Senaattori Enebergin sallittiin esittelyissään käyttää saksan kieltä, jota Bobrikoff kyllä ymmärsi, vaikkei hän sitä osannut puhua. Seurauksena vaillinaisesta kielitaidosta oli että senaattorit suureksi osaksi vain vaillinaisesti kykenivät lausumaan mielipiteensä esilläolevissa asioissa sekä sentähden supistivat lausuntonsa mahdollisimman vähään, josta asiain käsittely ja selvittely kärsi. Salainen toivo asui epäilemättä jokaisen talousosaston senaattorin mielessä, että tuo nurja esittelytapa sortuisi omaan mahdottomuuteensa.

Aina siitä asti, kun asiain esittelyssä alettiin käyttää venäjän kieltä, ottivat kenraalikuvernööri Bobrikoff ja hänen apulaisensa Deutrich osaa talousosaston täysi-istuntoihin, ollen läsnä Bobrikoff kuitenkin vain yhtenä päivänä viikossa, mutta Deutrich joka istunnossa. Sitä ennen olivat kenraalikuvernööri ja hänen apulaisensa aniharvoin olleet läsnä näissä istunnoissa. Noitten herrojen alituinen läsnäolo muutti kokonaan istuntojen entisen sopusointuisan luonteen. Varsinkin kun Bobrikoff oli läsnä tuli yhdessäolo kovin jäykäksi. Bobrikoff, joka tietysti johti puhetta, oli siinä tehtävässä hyvin etevä, esiintyi tyynesti, selvästi ja arvokkaaksi. Asiain meno sai senkautta hyvin vakavan sävyn eikä esittelyä keskeytetty, ennenkuin siksi päiviksi määrätty asiat oli saatu loppuun käsitellyiksi, joten mitään kahvilomaakaan silloin ei pidetty.

Deutrichin puhetta johtaessa kävi esittely paljon vapaammin. Deutrichin esiintyminen ei ollut sinnepäinkään niin arvokasta kuin Bobrikoffin eikä hänen puheenjohtajakykyään voitu verrata Bobrikoffin taitoon. Hän oli suuri lavertaja, jonka kanssa oli helppo väitellä ja tulla toimeen, ollen muuten mielipiteiltään kokonaan Bobrikoffin kaikuna.

Näin sitä kuhnusteltiin pitkin koko talven. Entinen työilo oli poissa ja suuri osa työajasta käytettiin kaikenlaisten venäläistyttämistä koskevain kysymysten pohtimiseen. Varsinkin

uuden asevelvollisuuslain täytäntöönpano-vaikkeudet antoivat aihetta pitkiin neuvotteluihin. Kun minun valvontani alle kuuluvan Polyteknillisen opiston asevelvollisuusiässä olevat oppilaat myös olivat jääneet pois kutsunnasta, niin piti niitä siitä rangaista, ja oli saatava selville poisjääneitten nimet. Opiston johto tietysti tahtoi välttää tuollaisen nimiluettelon antamista, sitähän olisi pidetty melkein ilmiantona, ja sentähden koetettiin kaikenlaisilla syillä saada lykkäystä sen lähettämisessä, enkä minäkään asiaa millään lailla kiiruhtanut. Kun ei vielä huhtikuun keskipaikoillakaan tuota luetteloa oltu saatu, aiottiin senaatissa, jossa Bobrikoff silloin johti puhetta, ryhtyä ankarimpiin keinoihin opiston rehtoria vastaan. Tietäen että se, joka voittaa aikaa, voi voittaa kaikki, päätin minä vieläkin saada parin viikon lykkäystä asiassa; ja miten olikaan, niin sain Bobrikoffin siihen suostumaan; ja se pelasti opiston sitä sillä hetkellä uhkaavista ikävyyksistä. Noitten parin viikon kuluessa lopetettiin luennot opistossa, oppilaat hajaantuivat ympäri maata; ja kun syyllisiä ei enää olisi saatu Helsingissä tutkituksi, niin ei auttanut muu kuin lykätä asian käsittely tuonnemmaksi, ehkä tulevaan syksyyn.

Että näin onnellisesti kävi, luki opiston opettajisto - syystä kyllä - minun ansiokseni, ja kävikin kohta sen jälkeen opettajain valitsema kolmimiehinen lähetystö, jota johti opiston v.t. rehtori arkkitehti G. Nyström, minua sitten kiittämässä. Sittemmin kesän kuluessa sattuneet repäisevät tapahtumat johtivatkin siihen, että koko kysymys mainittujen oppilaitten rankaisemisesta raukesi tyhjiin.

Kevään 1904 tullessa matkusti Emma jo toukokuun alussa maatilallemme Taipalsaaressa panemaan kevät-työt alkuun. Samaan aikaan pidettiin Viipurissa käsityönäyttely, jonne minä virkani puolesta matkustin. Toukokuun 16 päivänä Viipurista Taipalsaaressa olevalle vaimolleni kirjoitin Viipurissa olostani mm. seuraavaa:

"Menin ensin Mjasöjedoffin (kuvernöörin) luo. Hän tietysti oli hyvin kohtelias ja valitti ettei ehdi vastata visiittiini, kun hänen piti lähteä kl. 1 ½ junassa Sortavalaan. Puhuimme virkamiesoloista kansliassa ja läänissä. Sieltä menin näyttelyyn, joka oli aika sievä varsinkin naisten käsitöitten suhteen. Kun keskusteluja pidettiin suomalaisen yhteiskoulun juhlasalissa, menin sinne ja oltuani siellä noin tunnin ajan, tapasin (yhteiskoulun johtajattaren) Violan (Relander) koridorissa ja näytteli hän sitten minulle koulun huoneita. Sieltä päätin lähteä tervehtimään Kalle Hällströmiä..... Oltuani siellä ½ tunnin ajan lähdin uudestaan näyttelyyn, jossa minun piti tavata (Viipurin läänin maanviljelyseuran sihteerin agronomi Erkki) Pullinen ja rehtori Valle, ja tapasinkin heidät ja kävimme uudestaan läpi kaikki näyttelyhuoneet....suostuttiin Wallen kanssa että tavattaisiin klubissa, joka kokoontui sinä iltana.....(kello 8) lähdin klubiin (Bergrothin talossa Punasentorin ja Torkkelin kadun kulmassa) jonne kokoontui paljon väkeä, lähes 30. Siellä olivatkin panneet toimeen illalliset minun kunniakseni. Kaikki tavalliset klubilaiset ja koko joukko uusia oli siellä. En nyt jaksa muistaa. Lähinnä minua istuivat Valle, Mallenius, Saarinen. Kun oli niin paljon osanottajia ei syntynyt mitään yleistä puhetta, mutta Vallan ja varsinkin Malleniuksen kanssa puhuimme kuitenkin hauskaasti päivän kysymyksistä ja olisi ollut vieläkin hauskempi, jos en olisi ollut aika lailla väsynyt edellisistä valvomisistani. Kl. 1 saattoivat Mallenius, Valle, Järnefelt, Järveläinen (en muista oliko muita) minut junalle. - - - Kotiin (Helsinkiin aamulla) tultuani tapasin siellä kaikki terveinä. Päivä kului paperieni ääressä ja tänään olin kl. 11 - 3½ Senaatissa. Sillä aikaa oli

Lauri suorittanut civilitenttinsä Chydeniuksen luona ja saanut "laudatur" arvosanan, jota hän tavoittikin. - - - Onni on paraikaa Wreden luona tentissä. Muuten ei täältä kuulu muuta uutta kuin että (senaattori) Enebergin pelätään sairastavan koita maksassa, joka tietysti on hyvin ikävä seikka, kun sellainen tauti lienee parantumaton. - - - "

Paljon en saanut oleskella kotona maalla näinä aikoina, jotka, kuten alempana tulee näkymään, muodostuivat hyvin kohtalokkaiksi.

Uuden asevelvollisuuslain toimeenpaneminen saavutti joka haaralla vastustusta, jota rankaisemalla koetettiin murtaa. Niinpä ne ylioppilaat, jotka eivät olleet saapuneet kutsuntaan, relegoerattiin yliopistosta, mikä tietysti herätti heidän tovereissaan katkeraa mieltä. Tästä kirjoitin Emmalle toukokuun 17 päivänä 1904 mm. seuraavasti:

" - - - Eilen kerrottiin senaatissa, että ylioppilaat nyt olivat tehneet "protestinsa" relegationia vastaan; 7 ylioppilasta, luultavasti yksi joka osakunnasta, olivat jättäneet rehtorille kirjoituksen, jossa he "siihen nähden, että asevelvollisuuslaki oli laitton ja siis rangaistus myös", protesteerasivat rangaistusta vastaan ja aikoivat hekin antautua samanlaisen rangaistuksen alaisiksi, vakuuttaen heidän toveriensa (tai ainakin suuren osan heistä) olevan samaa mieltä ja aikovan tehdä samoin. Näin ymmärsin minä asian, mutta en tiedä, oliko protestin sisältö aivan sellainen. Varmaa kuitenkin lienee, ettei näillä seitsemällä ollut mitään valtakirjaa puhua toveriensa puolesta, joten koko juttu käypi aivan naurettavaksi, ja Danielson arveli kertoa, että professori J.A. Palmén myös oli antanut rehtorille jonkunlaisen protestin saman relegationin johdosta, mutta en vielä saanut tietää, minkä sisältöinen se oli. Kerrotaan myös, että meidän isänmaalliset karkoitettut ja karkulaiset olisivat Södertelgessä (Ruotsissa) pitäneet Jonas Castrénin johdolla "poliittisen" kokouksen, johon "ei-karkoitettuja" suomalaisia olisi Suomesta kutsuttu ja myös saapunut, muunmuassa talonpoikiakin aina Iisalimesta asti. Kuinka paljon perää tässä lienee ja minkälaisia hulluja päätöksiä siellä olisi tehty, en tarkemmin tiedä, mutta "sotaisia" ne lienevät olleet. Kyllä ihmiset näkyvät kadottavan kaiken järjen nykyaikana, kunhan he eivät piankin saisi katua hulluuttaan, sillä sanotaan B:llä olevan ankaria aiheita päämiehiä kohtaan. Ja täytyy tunnustaa, että välistä tulee ajatelleeksi, että maallemme ehkä olisi onnellisinta, jos nuo yllyttäjät häviäisivät joukostamme. - - - "

Toukokuun 20 päivänä kirjoitin Emmalle mm. näin:

" - - - Se ilo oli minulla tämän päivän istunnossa, että sain insinööri (F.A.) Branderin kenraalikuvernöörin puolesta hyväksytyksi intendentiksi Teollisuushallituksessa, josta K.K. tekee ehdotuksen Majesteetille.

Polyteknikkoon ei ole vielä saapunut takaisin enempää kuin noin 20 poismenneistä oppilaista. En luule, että ylioppilaille mitään pahempaa tapahtuu, ei edes noille 7:lle. A. Palménin protestin olemassaoloa ei Danielson myöntänyt. Ehkä se on pantu viheriän veran alle tai saatu peruutetuksi; en tiedä miten lienee laita. - - - "

Meidän virkatoverien kesken herätti yhä huolta senaattori Enebergin sairaus, joka kohta päätyikin kuolemalla. Kesäkuun 8. päivänä (1904) kirjoitin siitä Emmalle:

- - "Nousin tänään kl. 8 jälkeen ja ryhdyin tutkimaan salkkujani, joita jo pari kappaletta odotti minua. - - Lähdin sitten kl. 1 jälkeen pankkiin - - - ja kun tulin pankin ovelle, niin tapasin senaattori Sohlmanin, jonka huolestuneesta ulkonäöstä jo huomasin, että hänellä oli jotakin ikävää tiedossa; ja niin olikin: hän kertoi juuri saaneensa telefoonissa tiedon, että Eneberg oli kuollut. - - - En ole tavannut ketään, jolta olisin voinut saada lähempiä tietoja asiasta. Kova isku tämä meille on. Saas nyt nähdä miten asiat edelleen kehittyvät. Ainakin ylihuomenna, kun meillä on istunto, saan enempiä tietoja."

Otanpa tähän väliin erään osan Emman minulle kesäkuun 8. päivänä (1904) Taipalsaarelta kirjoittamasta kirjeestä, näyttääkseni miten hän, minun ollessa työssäni Helsingissä, ajatuksissaan seurasi minun oloani. Näin hän kirjoitti:

"Illalla panin maata siihen aikaan kuin arvelin sinun syöneesi ja ehkä juuri istuutuvasi kirjoituspöydän ääreen papereihisi vilkaisemaan ennen maatapanoa. Siihen nukuin, mutta noin kolmen tienoissa heräsin. Kauan aikaa ajattelin sinua ja sitä epäystävällistä mielialaa, joka vallitsee sinun asemassasi olevia kohtaan. Herttaiset hetket, joita yhdessä vietimme ennen lähtöäsi kotona ja matkalla, olivat mielessäni. Tulin runolliselle tuulelle sinua ajatellessani, ja jollet niin halveksisi runopukuisia kyhäyksiä, olisin pannut sinulle lähetettäväksi paperille pitkät säkeet herttaisista, lempeistä, sielukkaista silmistäsi, jotka eivät ikinä vanhene eivätkä kadota sitä vetovoimaa, joka on kaikkea muuta voimaasi suuriarvoisempi minulle. Mutta en pannut mitään paperille, joten saat tyytyä ylläolevaan referaattiin. - - - "

Tähän kirjeeseen vastasin saman kuun 10. päivänä seuraavasti:

"Sulimmat kiitokset toispäiväisestä kirjeestäsi, jonka sain tänä aamuna. Kyllä olisin mielelläni lukenut runosikin, jos sen olisit tullut panneeksi paperille, vaikka olihan siinä runoutta, joskin suoranaista, kirjeessäsi sittenkin. Parasta oli kuitenkin, että koetit jatkaa untasi etkä noussut kirjoittamaan."

Viimeksimainitusta kirjeestä otan tähän vielä seuraavan osan:

"Tänään oli meillä pitkä istunto B:n läsnäollessa. Tulin kotiin vasta kello 5. Muunmuassa käsiteltiin Hämeenlinnan yhteiskoulun lupa-anomusta; mutta kun hakijoina oli B:n mustissa kirjoissa olevat henkilöt, niin B. ei antanut suostumustaan ja anomus oli sentähden hylättävä. Tästä lienee muunmuassa seurauksena, ettei Toinin Hämeenlinnaan muutosta tule mitään - ellei kouluhomman johtoon saada sopivampia henkilöitä ja ne uudistavat anomuksen. - - "

Tuo lupa saatiinkin myöhemmin ja Toini tuli kuin tulikin koulun johtajattareksi.

Kesäkuun 12. päivänä 1904 Emmalle kirjoittamassani kirjeessä mainitsin Emil ja Arvid Genetzin olleen e.pp. kahvilla luonani sekä prokuraattori Johnssonin pyynnöstäni saapuneen seuraamme ja mm. kertoneen että Danielson oli palannut Pietarista, jossa oli käynyt epäilemättä koettamassa tasoittaa niitä ikäviä jälkiä, jotka Wreden ym. protesti relegationin johdosta oli matkaansaanut. Johnsson, joka oli tavannut D:n, ei silminnähtävästi Emilin läsnäollessa tahtonut mainita mitään D:n käynnin tuloksista enkä minäkään sentähden vielä tiedä mitään asiasta, kun en ollut tilaisuudessa siitä erikseen puhuttelevaan Johnssonia. - - - "

Seuraavana neljänä päivän kotiin kirjoittamani kirjeet ovat jollain tuntemattomalla tavalla joutuneet hukkaan enkä siis voi nojautua niihin kertoessani varsinkin kesäkuun 16. päivän tapahtumista, vaan on minun kokonaan turvauduttava muistiini.

### **Bobrikoffin murha**

Kesäkuun 16. päivänä oli senaatin talousosaston määrä tavalliseen aikaan klo. 11 päivällä kokoontua täysistuntoon, jossa kenraalikuvernöörin piti olla läsnä. Vähää ennen sanottua kellonlyöntiä olivatkin jo kaikki senaattorit sekä kenraalikuvernöörin apulainen Deutrich saapuneet istuntohuoneeseen odottaen Bobrikoffin tuloa. Kellon juuri lähestyessä 11:sta kuului senaatin rappukäytävästä ensin aivan peräkkäin kolme heikonpuolesta laukausta ja noin pari sekuntia sen jälkeen vielä kaksi laukausta, nekin aivan peräkkäin. Kohta sen jälkeen astuu Bobrikoff sivuhuoneesta, jonka kautta hän aina kulki, istuntosaliin päällystakki vielä päällään, käyden puheenjohtajan paikan viereen seisomaan ja hiljalleen venäjänkielellä uudistaen rukouksen "Jumala armahda" (hospodi pamiilui). Senaattori Neovius, joka taisi seistä lähinnä B:tä, kysyi häneltä, oliko hän haavoitettu, ja minun kuulematta, mitä B. siihen vastasi lähti kuljettamaan häntä istuntohuoneen viereiseen kahvihuoneeseen, jonne sitten enimmät senaattorit myös seurasivat ja jonne kohta keräytyi joukko sotaherroja.

Samaan aikaan ryntäsi talousosaston vahtimestari Puukka istuntohuoneeseen, ilmoittaen, että ampuja oli nuori, senaatissa ylimääräisenä palvellut Eugen Schauman ja että samalla oli ampunut itsensä ja nyt makasi kuolleen rappukäytävän lattialla. Minusta tuntui vastenmieliseltä mennä katsomaan haavoitettua kenraalikuvernööriä tuolla kahvihuoneessa, joka jo oli tungokseen asti täynnä väkeä, ja pysyin sentähden istuntohuoneessa. Käväisin kuitenkin pikimmältään rappukäytävässä tai koridoorissa, jossa harmaaseen siviilipukuun puettu hento vaaleaverinen mies makasi kalpeana lattialla, muuten liikkumattomana, paitsi että oikea käsi ranteesta vähäsen suonenvetoisesti liikahteli. Hän oli ampunut kaksi laukausta suoraan sydämeensä, josta kai kuolema silmänräpäyksessä oli seurannut, vaikka käden suonet vielä automaattisesti liikahtelivat.

Palasin istuntosaliin, jonne kohta saapuivat myös B:n puoliso ja muistaakseni kaksi tytärtä kovasti vaikeroiden ja valittaen kiiruhtivat kahvihuoneeseen. Siellä oli sotilaslääkärit jo tutkineet B:n haavat, joita oli kaksi, toinen kaulan oikeassa reunassa, aivan vaaraton, mutta toinen vatsassa, jossa luoti oli tunkeutunut suolistoon ja, kuten myöhemmin tapahtuneessa leikkauksessa huomattiin, pahasti repinyt suoliston, haavoittaen selkälihakasia, josta oli syntynyt kova sisäinen verenvuoto. Kolmas laukaus oli tähdätty B:n sydämeen, mutta luoti sattui B:n pukuun sille kohden kiinnitettyyn ritaritähteen, ei jaksanut sitä lävistää eikä siis tehnyt ruumiille mitään vahinkoa. Venäläisestä sotilaslasaretista tuoduilla huonossa kunnossa olevilla puisilla paareilla, sotilaan päällystakin - shinellin - kokonaan peittämänä kannettiin haavoitettu senaatista mainittuun sairaalaan. Sieltä hänet sitten siirrettiin yliopiston kirurgiseen sairaalaan leikkauksen toimittamista varten. Leikkauksen lienee suorittanut professori Hjalmar von Bonsdorff, muttei B:n henkeä sen kautta voitu pelastaa. Tuo vatsaan sattunut luoti oli tuottanut kuolettavan tuhon, ja seuraavana yönä noin kl. 1 aikana tuli kuolema. Niin oli tuon lahjakkaan

ja voimakkaan, oman maansa etua kai tarkoittavan, mutta meidän kansallista itsenäisyyttämme säälimättä polkevan miehen toimielias elämä saanut surullisen lopun.

Kun minulle, kuultuani nuo laukaukset, selveni, mitä oli tapahtunut, oli ensimmäinen ajatukseni: kuinka käypi nyt meidän maan ja kansaparkamme? Kai tämä kamala teko meille kovasti kostetaan. Mitään muutosta Venäjän maatamme vastaan harjoittamassa sortopolitiikassa ei tuon tarmokkaan miehen kuoleman kautta tapahtunut, ei ainakaan sanottavasti lievempään suuntaan, kuten meidän aktivistit ja passivistit toivoivat, mutta ei myöskään siten, että tuota sortamista olisi kovennettu.

Tapahtuman jälkeisenä päivänä - kesäkuun 17 päivänä - kirjoitin Emmalle seuraavasti:

"Sen sijaan että itse, Toini seurassani, lähtisin tänään klo 8:10 illalla matkalle Voipiolaan (Taipalsaarelle), saa nyt tämä kirje matkustaa sinne. Kenraalikuvernöörin viime yönä kl. 1 tapahtunut kuolema on vaikuttanut, ettemme me, senaattorit, nyt katso mahdolliseksi jättää Helsinkiä, paitsi Linderiä, joka tämä iltana aikoo lähteä Pietariin siellä valvomaan meidän etuamme niin paljon kuin se on mahdollista; ja prokuraattori lähtee myöskin sinne. Olen kehoittanut Toinia huolimatta minun tänne jäämisestäni, lähtemään tänä iltana matkalle T:saarelle, mutta hän ei näytä tahtovan jättää minua "yksin" tänne. Kyllä minä aivan hyvin täällä tulisin toimeen ilman häntäkin, mutta näenhan minä sentään mielelläni, että hän viiptyy täällä, vaikka säälin että niin suuri osa hänen lupa-ajastaan siten tulee vietetyksi kaupungissa. Toini, joka eilen illalla kl. 10:10 saapui tänne, voi hyvin vaikka on tänään samoin kuin minäkin vähän väsynyt, kun molemmat emme tahtoneet iltapuolesta yötä saada unta, päivän tapahtumat kun eivät tahtoneet mennä mielestä. Erosimme illalla jo ½ 12 aikaan, mutta taisi kello olla noin 2 paikoilla ennenkuin kumpasellekin tuli uni. Nyt olen levännyt ja olen aivan virkeä, ja Toini kuuluu levänneen minun ollessani senaatissa. Mitään varsinaista istuntoa ei meillä ollut tänään yhtä vähän kuin eilen, vaan aika kului kaikenlaisissa keskusteluissa tapahtumien johdosta ja tuumimisissa, mitä sen johdosta oli tehtävä jne. Kaikki olemme tietysti odottavalla kannalla.

Kuten jo eilen kirjoittaessani arvelin oli B:n haava vatsassa hengenvaarallinen ja yöllä hän kuoli, josta Linder minulle ilmoitti kl. 7 aikaan aamulla. Merkkillistä on nähdä miten sanomalehdet asiasta kertovat. Ainoa lehti, joka lausuu tuomion murhaajan teosta, on Suometar. Päivälehti ja ruotsalaiset lehdet kertovat vain kuivasti tapahtuman niin kuin kuvernööri siitä on officiellisesti ilmoittanut. Olisi toki odottanut että murhatyölle olisi annettu oikea nimensä."

Bobrikoffin sijalle nimitetty ruhtinas Obolenskij oli kyllä paljon pehmeäluontoisempi mies kuin Bobrikoff; mutta kuten edellä mainitsin, ei ainakaan aluksi mitään lievennystä sortopolitiikassa tullut näkyviin.

Heinäkuun 7 päivänä Emmalle kirjoittamastani kirjeestä, joka koskettelee asiain tilaa, otan tähän seuraavat osat:

" - - - William (Kuusisto) tiesi jo eilen illalla kertoa että profess. Wrede, Th. Homén ja Uusmaalaisen kuraattori Estlander olivat pari päivää sitten viety kodeistaan Venäjälle .... William palasi (pastorinkansliasta) 10 aikaan kertoen "uppskakattuna" että kansliassa varmuudella kerrottiin Plehwen tulleen pari päivää sitten pommilla murhatuksi. Arvelin heti, että juttu on noita näinä aikoina kagaalin levittämiä kiihoitusjuoruja, vaikka itsekin ensin vähän

säpsähdin. Ja tultuani senaattiin sainkin heti kuulla ettei siellä asiasta tiedetty mitään ja on se siis pidettävä vain juoruna.

Tänään teille saapuvassa Suomettaressa luette keisarin reskriptin Obolenskille, joka reskripti on odottamattomasti suopea, joskin rivien välistä voi lukea, että jos vielä semmoista tapahtuu kuin äsken B:n, niin silloin ei enään voida katsoa mahdolliseksi hallita meitä vanhan tavan mukaan.

Senaatissa sain vahvistuksen Wreden, Th. Homénin ja Estlanderin lähettämisestä Venäjälle. He lienevät vielä Pietarissa, eikä tiedetty minne heidät sieltä vietänee ja mimmoinen heidän kohtalonsa tulee olemaan .... Johnssoniin oli Obolenskij tehnyt hyvän vaikutuksen, ja oli hänen lauseistaan käynyt selville, että hänkin koettaa saada valtiopäivät toimeen, jos vaan kansa odottaa, että se ei hyväksy kagaalin toimia, varsinkin semmoisia kuin B:n murha. Saas nähdä ymmärretäänkö maltillisten puolelta menetellä niin ettei mitään epäluuloa kansaa vastaan tule jäämään ....."

Heinäkuun 12 päivänä Emmalle kirjoittamastani kirjeestä otan seuraavan kohdan:

"Täältä ei kuulu muuta, kuin että pastorinkansliassa<sup>27</sup> vihdoinkin on saatu selville, että nuot kertomukset Plehweä vastaan tehdystä atentaatista ovat "ankkoja" - ja on samassa kansliassa nyt myös saatu selville, että santarmit (!) olivat panneet huhun liikkeelle saadakseen nähdä, minkä vaikutuksen uutinen tekisi - uusi ankka tietysti, johon kagaalit turvautuvat, kun heidän omat valheensa paljastuvat. Muuten telefoonasi Vuorenheimo (huom. ei enään Bergbom) äsken minulle, että oli tänään saapunut Pietarista paperi, jonka mukaan 5 Vaasan hovioikeuden jäsentä ovat saaneet eronsa tuon pappi Lybeckin jutun johdosta,<sup>28</sup> kuten pelättiin. Saas nähdä mitä seurauksia tästä lienee. Kaikesta näkyy, ettei lauhkeampaa menettelyä kagaalia kohtaan ole odotettavissa. - - - "

Ei kulunut kuitenkaan monta päivää tuon kirjeeni kirjoittamisen jälkeen, kun tuli Pietarista tieto, että Plehwe, ajaessaan asunnostaan Tsarskoje Seloon menevän rautatien asemalle, oli hänen vaunujensa alle heitetyn pommin kautta tullut surmatuksi.

Olin ajatellut elokuun alussa tehdä tarkastusmatkan pitkin Pohjanlahden rannikkoa, alkaen Vaasan satamasta aina Tornioon asti, tutustuakseni kaikkiin tällä välillä oleviin luotsi- ja majakkalaitoksiin, ja olin jo sitä varten määrännyt, että "Eläköön"-laiva Vaasassa odottaisi minun tuloani sinne määröpäivänä. Mutta tuolle tuumalleni tuli odottamaton este. Uusi kenraalikuvernööri Obolenskij oli samaan aikaan lähtenyt virkamatkalle maamme pohjoiseen osaan ja tultuaan Vaasaan päättänyt sieltä jatkaa matkaansa meritse ja siihen käyttää "Eläköön"-laivaa. Obolenskij oli Venäjän sotalaivaston upseereita, ja kai sekin seikka sai hänet mielellään käyttämään meritietä matkallaan. Olisin kyllä voinut liittyä Obolenskijn matkaseurueeseen, mutta kun en ollut saanut siihen nimenomaista kutsua, katsoin parhaaksi luopua koko tarkastusmatkastani. Se oli minulle kuitenkin toisessakin suhteessa pieni pettymys. Olin nimittäin suunnitellut, että tuolla samalla matkallani olisin pistäytynyt katsomassa entistä

---

27 Oli silloin tunnettu juorujen levittämisaikaksi.

28 Lybeckiä oli syytetty siitä, että hän oli kieltäytynyt julkaisemasta uutta asevelvollisuuslakia, kun hänen menettelyään ei voitu pitää lainvastaisena.

kotipaikkaani Iin pitäjässä, jonka hauuumaassa isänikin maalliset jäännökset lepäsivät. Niinkuin tapahtumat sitten kehittyivät, jäi tuo haluamani käynti vanhoilla kotipaikoillani myös tekemättä, enkä senkään jälkeen ole tullut sinne matkustaneeksi, vaikka tuon matkan tekeminen melkein joka kesä on ollut mielessäni. Enhän ollut siellä käynyt sen jälkeen kuin kymmenvuotiaana siskoni Amandan seurassa lähdin matkalle äidinäidin luo Impilahdelle, jonne koko perheemme eräitä kuukausia sen jälkeen myös muutti. Ja kaipauksella ajattelen, että nuo rakkaat entiset kotipaikat Iin pitäjässä jäänevät minulta iäksi näkemättä.

Senaattori Enebegin kuoleman kautta oli oikeustoimituskunnan päällikön toimi joutunut avonaiseksi; ja kun talousosaston jäsenistä minä olin ainoa, joka pitemmän aikaa olin toiminut tuomarina sekä ali- että ylioikeuksissa, niin oli jotensakin luonnollista, että minut katsottiin sopivaksi tuohon avonaiseen päällikönpaikkaan. Omasta mielestäni olin siihen enemmän pätevä kuin entiseen kauppa- ja teollisuustoimituskunnan päällikön paikkaani, jonka tähden mielihyvällä näin, että minua siihen ajateltiin. Yksimielisesti ehdottikin sitten talousosasto minut tuohon toimeen ja lokakuun 19 päivänä 1904 muuttikin keisari minut siihen.

Tuossa uudessa toimessani, joka oli paljon vähemmän työläs kuin kauppa- ja teollisuustoimituskunnan päällikön toimi, viihdyinkin sitten aika hyvin, vaikka siinäkin oli vaikeutensa. Varsinkin kaikkien tuomarinvirkojen täyttämässä, mitkä asiat olivat oikeustoimituskunnan valmistettavat, oli vaikea päästä suotuisiin tuloksiin, sillä suurin osa maamme lakimiehistä oli kenraalikuvernöörin mustissa kirjoissa. Suurimmat vaikeudet oli kyllä jo voitettu Enebergin aikana, jolloin mm. Turun ja Viipurin hovioikeuteen, joitten jäsenet ja virkamiehet olivat osaksi viroistaan luopuneet, osaksi niistä erotettu, oli saatava uudet jäsenet ja virkamiehet. Mutta jällellä oli vielä monta tuomarinpaikkaa, jotka kaipasivat vakinaista hoitajaa. Saatiin sentään virat väliaikaisilla tuomareilla hoidetuiksi, eikä siis pahempia häiriöitä oikeudenhoidossa syntynyt, joskin asianomaiset saivat kauemmin kuin ennen odottaa asiainsa lopullista ratkaisua.

Mitään muutosta asiain käsittelytavassa talousosastossa ei kenraalikuvernöörin muutoksen kautta tapahtunut: esittely kävi yhä venäjän kielellä ja Deutrich oli niissä säännöllisesti läsnä. Obolenskij sitä vastoin ei noudattanut edeltäjänsä tapaa, vaan pysyi poissa näistä istunnoista, kuten kenraalikuvernöörit ennen Bobrikoffia ylipäänsä olivat menelleet.

Mitään merkillisempää syysistuntokaudesta ei ole muistiini jäänyt. Ei ainakaan minun toimituskuntani osalle sattunut mitään semmoista. Ja niin päästiin seuraavaan vuoteen 1905, joka toi mukanaan tapahtumia, jotka suuresti vaikuttivat minunkin kohtalooni.

Vastarinnan miehissä näkyy saaneen vallan se ajatus, että ruhtinas Obolenskij voitaisiin saada suopeammaksi maamme kohtaan, jos hän ei olisi Bobrikoffin aikuisten neuvonantajain vaikutuksen alaisena, ja näkyy heillä olleen se luulo, että prokuraattori Soisalon-Soininen kuului noihin vaarallisiin neuvonantajiin. Senpätahden häntä koetettiin kaikenlaisilla uhkauksilla, jotka lähetettiin hänelle nimettömissä kirjeissä, saada luopumaan virastaan. S.-S. ei kuitenkaan antanut noitten uhkausten itseensä vaikuttaa, vaan pysyi hän paikallaan. Kun talousosaston varapuheenjohtaja Linder vuoden alussa tuli nimitetyksi Suomen ministerivaltiosihteerin toimeen, niin päätti Obolenskij vihdoin siihen ehdottaa Soisalon-Soinisen. Tämä ehdotus, mitä pidettiin salassa, oli jo lähetettykin Pietariin, josta joka päivä



odotettiin tietoa S.-S:n nimityksestä. On hyvin luultavaa, että vastarinnan tai aktivistiemme johtajat olivat saaneet vihiä tuosta aiotusta nimityksestä ja senkintähden kiirehtivät toimeenpanemaan aikeensa 6 päivänä helmikuuta.

En rupea tässä tarkemmin kertomaan tuosta surkeasta teosta. Mainitsen vain, että olin sanottuna päivänä juuri ehtinyt senaattiin, jossa istunnon piti alkaa kello 11 päivällä, kun kodistani minulle telefonoitiin, että heti minun lähdettyäni sieltä oli S.-S. meidän asunomme yläpuolella olevassa asunnossaan tullut salamurhaajan käden kautta ammutuksi. Riensin heti tapahtumapaikalle, jonne muutkin saapuvilla olevat senaattorit seurasivat. S.-S. makasi kuolleena työhuoneensa sohvalla, ympärillään hänen vaikeroivat perheensä jäsenet, joista hänen puolisonsa oli aivan lohduttomassa tilassa.

Prokuraattorinviran siten jouduttua avonaiseksi nousi kysymys, kuka saataisiin sitä hoitamaan, kunnes virka tulisi lopullisesti täytetyksi. Muut talousosaston jäsenet katsoivat minut siihen sopivaksi. Aluksi tuntui minusta aivan mahdottomalta ottaa vastaan tuo monessa suhteessa ikävä toimi, mutta virkaveljeni kovin koettivat minua siihen taivuttaa. Itsekin vihdoin rupesin ajattelemaan, että ehkä siten, tultuani vieläkin lähempään, melkeinpä jokapäiväiseen kosketukseen kenraalikuvernöörin kanssa, pääsisin tilaisuuteen tehokkaammin vaikuttamaan tuon korkean herran mielipiteisiin ja ehkä onnistuisin saamaan ne käännetyiksi maallemme edullisempaan suuntaan, niin annoin vihdoin suostumukseni sanottuun ehdotukseen. Ja sainkin sitten jonkun päivän päästä asianomaisen määräyksen tuon viran hoitamiseen.

Osoitteeksi, kuinka osaanottavaisesti vanhat ystäväni Viipurissa tuon määräykseni johdosta minua muistivat, otan tähän seuraavan kirjeen:

"Viipurista 12 päivä Helmikuuta 1905.

K.Herra Senaattori D.V. Åkerman, Helsinki.

Arv. Veli.

Tänä kotimaiselle hallituksellemme niin raskaana aikana olemme surulla ja huolella seuranneet tapahtumia pääkaupungissa. Emme voi olla ilmausumatta syvän osanottotunteemme Sinua kohtaan, jonka Jumala on johtanut niin erityisen vakavaan asemaan, ja me rukoilemme Häneltä sinulle sitä tarmoa ja viisautta, jota tehtäväsi nyt entistä enemmän vaatii. Suokoon hän Sinun säilyttää mielesi valoisana ja toivehikkaana katkerintakin kokiessasi. Herran armo on joka huomen uusi!

Hän, joka rakkaudesta meihin viheliäisiin ihmisraukkoihin lähetti oman Poikansa meitä pelastamaan, suojatkoon Sinua ja kallista perhettäsi.

Jumala varjelkoon kallista Isäinmaatamme!

Teitä rakkaudella muistaen:

Gust.P.Z. Sandman ja

perheensä."

Viipuri-lehden toimittajalta Otto Järveläiseltä sain myös hyvin ystävällisen ja osaanottavaisen kirjeen. -

Ei kulunut monta päivää, kun tulin huomaamaan erehtyneeni luullessani voivani saada aikaan mitään parannusta maattamme kohtaan Venäjältä päin alkuunpannuissa suunnitelmissa. Ruhtinas Obolenskij ei suuremmassa määrässä huolehtinut noista asioista. Hän silminnähtävästi oli vain jonkunmoisena näkyvänä johtomiehenä, mutta aivan toiset voimat määräsivät toiminnan laadun. Käskyt annettiin Pietarista Venäjän johtavista piireistä, ja luullakseni osaksi Deutrich ja osaksi santarmit pitivät huolta, että niitä seurattiin. Prokuraattoria tahdottiin käyttää vain heidän käskyläisenään, pääasiallisesti urkkijana, joka ottaisi selville mistäpäin vastarinta tuli ja ketkä sitä johtivat, toisin sanoen olisi ilmiantajana omia kansalaisiaan vastaan.

Tultuani tämän huomanneeksi kävi tuo minulle uskotun toimen hoitaminen minulle kovin vastenmieliseksi ja aloin piankin tuumia, miten minä pääsisin siitä irti. Satuin sitten vilustumaan ja sain ankaran influenssan, joka pani minut sairasvuoteelle ja muodostui aika ankaraksi. Siihen kai osaksi vaikutti se hermostunut tila, johon tuon viranhoidon vastenmielisyys oli minut saattanut. Hermostumiseeni kai osaksi vaikutti ne nimettömät kirjeet, joita melkein alinomia sain vastaanottaa ja joissa kaikenlaisissa ääni- ja kuvituslajeissa minun henkeäni uhattiin. Viskasin kyllä aina nuo kirjeet heti ne saatuani uuniin; en ruvennut niitä säilyttämään, kuten kuulin virkatoverieni tehneen heille myös tulleille uhkauskirjeille. Mutta vaikka ymmärsinkin, että nuo kirjeet kai olivat vain paljaita uhkauksia, joitten takana ei ollut mitään todellista aikomusta panna uhkaukset toimeen, en voinut niitä kokonaan saada pois mielestäni. Tuo sairauteni tuli sentähden minulle melkein kuin pelastajana; ja kun lääkäri piti suotavana, että minä voimistuakseni taudin jälkeen pääsisin pois Helsingistä sopivampaan ilmanalaan, päätin pyytää virkavapautta kuukauden ajaksi ja matkustaa vanhimman tyttäreni luo Heinolaan, jossa hänen miehensä oli kaupunginlääkärinä. Vaimoni seurasi minua tällä matkallani.

## **Turun hovioikeudessa**

Sillä välin oli sattunut asioita, jotka ratkaisevasti vaikuttivat minunkin kohtalooni. Soisalon-Soinisen kuoleman tähden oli senaatin talousosaston varapuheenjohtajan paikalle saatava toinen mies. Täksi valittiin Turun hovioikeuden silloinen presidentti Emil Streng; ja kun siten tuo presidentin toimi tuli avoimeksi, niin piti siihen löytää sopiva lakimies. En tiedä, oliko kukaan heistä halukas siirtymään Turkuun, - tapana oli tähän asti ollut ensi sijassa hakea presidenttiehdokkaita oikeusosastosta - mutta kyllä kerrottiin, ettei kukaan heistä suostuisi sinne menemään. Ehkäpä juuri sentähden ruvettiin ajattelemaan minua tuohon toimeen.

Asian selvittämiseksi otan tähän suomennoksena sen ruotsinkielisen kirjeenvaihdon, joka siinä syntyi presidentti Strengin, senaattori v. Boehmin ja minun välillä, näin kuuluvana:

"Heinolassa 19 p. Huhtik. 1905.

Kun sanomalehdetkin nyt jo näkyvät tietävän Sinun nimityksestäsi senaatin talousosaston Varapuheenjohtajaksi, en voi olla lausumatta Sinulle harrasta onnitteluani ja saada samalla esilletuoda iloni siitä, että meidän kotimainen hallituksemme on onnistunut saamaan

päälliköksen miehen, jolla on samat mielipiteet ja katsantokanta kuin sen muilla jäsenillä, ja joka lisäksi omaa niin monipuolisen valmistuksen ja kokemuksen, kuin Sinä toimiessasi sekä Ministerivaltiosihteerin virastossa että senaatissa ja viimeksi maan vanhimman ylioikeuden johtajana olet saavuttanut. Jo samana päivänä kuin ruhtinas Obolenskij palasi viime matkaltaan Pietariin, ilmoitti hän minulle, kuitenkin vaitiolon lupaukseni jälkeen, Sinun nimityksestäsi ja sanoi samalla, että oli ajateltu minua sinun seuraajaksesi presidentinvirassa, minkä ohessa ruhtinas kysyi minulta, olinko halukas vastaanottamaan viran. Tuo kysymys oli minulle tietysti hyvin odottamaton enkä voinut sentähden siihen heti antaa suoraa vastausta; mutta kerettyäni harkita asiaa sekä ottaa huomioon kaikki todennäköiset asianhaarat, jotka olivat voineet johtaa asianomaiset ajattelemaan minua, ilmoitin minä vähän ajan kuluttua ruhtinaalle olevani valmis vastaanottamaan viran, jos korkeat viranomaiset katsoivat sitä sopivaksi. Tuota päätöstä tehdessäni johti minua, sen myönnän avonaisesti, suureksi osaksi tarve päästä levollisimpiin oloihin kuin ne, joihin olin joutunut pääasiallisesti sen kautta, että minun virkatoverini olivat melkein pakottaneet minut vastaanottamaan prokuraattorinviran hoidon, mikä varsinkin nykyoloihin katsoen en näy minulle sopivan. En ole elänyt raskaampaa aikaa koko elämässäni kuin ne pari kuukautta, jolloin hoidin sanottua virkaa; ja ne ikävyydet jotka sillä ajalla olen saanut kokea, ovat nähtävästi vaikuttaneet, että influenssa, johon sairastuin, niin on vienyt voimani, että olen ollut pakotettu kuukaudeksi hakemaan lepoa maaseudulla, Heinolassa, jossa olen vävykoikani Tohtori Hällströmin hoidettavana.

Sen viikon aikana, jonka olen täällä viettänyt, olen vieläkin aprikoinut minulle tehtyä tarjousta. Ja kun minä en ole voinut käsittää asiaa muuten kuin että tarjous tehtiin minulle siihen nähden, että minun jäämistäni senaattiin ei pidetty tarpeellisena, olen yhä enemmän vakaantunut päätöksessäni vastaanottaa presidentinviran, jos se minulle tarjotaan, sitä mieluummin, kuin siihen kuuluva toiminta, minun entisyyteeni nähden on minulle kovin houkuttelevaa .....

Tähän kirjeeseen sain näin kuuluvan vastauksen:

"Turussa 23 p. Huhtik. 1905.

Olin tuskin ehtinyt lähettää erään kirjeen sinulle Helsinkiin, kun sain vastaanottaa kirjeesi Heinolasta. Sanottu kirjeeni oli vain kysymys sinulle mahdollisista ehdokkaista presidentinvirkaan minun jälkeeni.

Sinun lämpimistä onnitteluistasi minulle nimitykseni johdosta saan paljon Sinua kiittää. Sekävin tuntein olen ottanut vastaan kirjeesi sisällön muussa suhteessa. Toiselta puolen olen pahoillani että sinä juuri nyt tulet jättämään tuon niin tärkeän oikeustoimituskunnan päällikön paikan, mutta toiselta puolen en voi muuta kuin onnitella Turun hovioikeutta siitä, että se saapi sinut päälliköksen. Olen myös vakuutettu siitä, että tulet täällä erinomaisen hyvin viihtymään siihen nähden minkälaiseksi olet hovioikeudessa ovat nykyään muodostuneet. Tulen heti kirjoittamaan kenraalikuvernöörille ja Sinun esittämistäsi syistä pyytämään, että hän niin pian kuin mahdollisista tekisi alistuksen sinun nimittämisestä .....

Strengille kirjoitin minä sitten huhtikuun 28 päivänä 1905 seuraavan vastauksen:

Molemmista kirjeistäsi tämän kuun 23 päivästä saan täten lausua parhaat kiitokseni. Niistä tahtoi näkyä kuin et olisi aikaisemmin tietänyt minun ehdokkuudestani presidentinvirkaan. Katson sentähden nyt täytyväni mainita, että ruhtinas Obolenskij minulle ilmoitti, että asiasta

nostettiin kysymys Sinun läsnäollessasi ja että sinä olit sitä puoltanut. Ehkäpä siitä puhuttiin niin sivumennen, ettet tullut panneeksi siihen sen enempää huomiota. Vielä ehkä on sanottava, että Obolenskij ilmoitti tahtovansa saada minulle luvatuksi minun nykyiset palkkaetuni, mutta kun minä käsitin siitä syntyvän muistutuksia ja huutoa kagaalin taholta, kieltäydyin minä semmoisesta poikkeusedusta.

Tiedonantosi että Ernesti Forsman olisi halukas siirtymään Turun hovioikeuteen on saanut minut ajattelemaan virkavaihtoehtoa Forsmanin kanssa. Vanhana Viipurilaisena on minulla vielä monta puoleensa vetävää suhdetta siellä, muun muassa on kesäasuntopaikkani Taipalsaaren pitäjässä, ainoastaan 3 tunnin päässä Viipurista. Jos siis tulisi lopullisesti päätetyksi, että minun tulee jättää senaatti, niin tuntuu minusta sovitelma että Forsman tulisi Turkuun ja minä Viipuriin minulle houkuttelevalta, vaikka tiedän että olosuhteet Viipurissa, sekä hovioikeudessa että muutenkin, eivät ole niin täysipitoiset kuin Turussa. Tahdon kuitenkin heti lisätä, ettei minulla ole mitään Turkuun siirtymistä vastaan, jossa tapauksessa tarjouksesi että ottaisin asuntoni tuntuu minusta hyväksyttävältä. Vaasaan minä sitävastoin hyvin vastenmielisesti siirtyisin.

Jos nyt kuitenkin toisesta tai toisesta syystä minun nimittämisestäni presidentiksi ei tulisi mitään ja kävisi tarpeelliseksi löytää joku sopivat henkilö senaatista, niin kai Kumlin (entinen Viipurin hovioikeuden jäsen) on se, jolla on suurin kokemus. Olisiko hän halukas jättämään senaatin en voi sanoa, kun virkatoverieni kanssa ei vielä ole ollut kysymystä minun tai jonkun toisen ehdokkuudestani, syystä etten minä ruhtinaan minulta vaatiman vaiteliaisuuden tähden ole voinut aikaisemmin ilmoittaa heille asiasta. Tänäpäen menevässä kirjeessä annoin minä siitä Boehmille tiedon.

Mielellään tahtoisin tietää milloin aiot käydä Helsingissä, sillä jos terveyteni sitä sallisi olisin kernaasti siellä sinua vastassa."

Saman huhtikuun 29 päivänä vastasi Streng minulle seuraavaisesti:

"Kunnon veli!

Kirjeesi johdosta tämän kuun 26 päivältä tahdon mainita että kyllä Pietarissa oli kysymys sinusta minun seuraajanani, mutta että minä kaikella tavoin koetin puhua sitä vastaan, kun minä hartaasti halusin pitää sinut senaatissa. Minä tulinkin siihen luuloon että Kenraalikuvernööri oli antanut ehdotuksen raueta, jonka tähden minä ensimmäisessä kirjeessäni Sinulle en ollenkaan kosketellut Sinun ehdokkuutesi mahdollisuutta.

Kenraalikuvernöörille kirjoitin minä kuten lupasin ja pyysin häntä kiiruhtamaan nimitystäsi Sinun tahtosi mukaisesti. Mitään vastausta kirjeeseeni en ole vielä saanut, jonka tähden otaksun, että hän on tyydyttännyt pyyntösi. Näin ollen kai suunnittelu Forsman tänne ja sinä Viipuriin on liian myöhään herätetty. Jos tahdot vieläkin kiiruhtaa nimitystäsi, niin olisi kai parasta että sinä kääntyisit Linderin puoleen pyynnöllä asiasta.

Helsinkiin olen aikonut matkustaa, jos esteitä ei väliin tule, niin että olisin siellä Toukokuun 5 ja 6 päivinä.

Ystävällisesti:

Emil Streng."

Edellämainittu senaattori v. Boehmille kirjoittamani kirje oli näin kuuluva:

"Senaattori Edv. v. Boehm.

Helsingissä.

H. V!

Lupaukseni mukaan tämämpäiväisessä telefonipuhelussamme saan Sinulle ilmoittaa seuraavaa: Samana päivänä kun Ruhtinas Obolenskij viimeksi palasi Pietarista, antoi hän minun tietää, kuitenkin ankarimman vaitiolon ehdolla, kieltäen minun siitä puhumasta edes kenenkään virkatoverini kanssa, että Streng oli nimitetty talousosaston varapuheenjohtajaksi sekä että Pietarissa oli Strengin läsnäollessa nostettu kysymys minun nimittämisestä Strengin jälkeläiseksi Turun hovioikeudessa. Samalla kysyi Obolenskij minulta, olinko halukas vastaanottamaan presidentinviran, huomauttaen kuitenkin sen ohessa, ettei hänen kysymystänsä pitänyt katsoa kehoitukseksi vastaanottaa virka, vaan että päättäminen oli kokonaan minun asiana.

Ehdotus tuli minulle aivan odottamatta ja pyysin saada miettiä sitä. Mitä enemmän minä olen aprikoinut asiaa, niin en ole voinut käsittää sitä toisin kuin että asianomaiset katsoivat voivansa tulla ilman minuakin toimeen senaatissa; ja niin ikävältä kuin tuntuikin tehdä lopullinen päätös voimatta neuvotella virkatoverieni kanssa - mitä minä valtiolupaukseni tähden en ole voinut tehdä - päätin minä ilmoittaa olevani valmis ottamaan vastaan presidentinviran, jos asianomaiset pitivät sitä suotavana, minkä minä seuraavana päivänä käydessäni Obolenskijn luona hänelle ilmoitin, selittäen samalla, etten minä kuitenkaan, kuten Obolenskij oli ehdottanut, halunnut saada edelleen nauttia minun nykyisiä palkkaetuja, kun se epäilemättä tulisi samaan aikaan muistutuksia ja huutoa Kagalin taholta. Strengin nimityksen tultua julkiseksi ja kun minua siis ei enää sitonut mikään vaitiololupaukseni, kirjoitin Strengille asiasta, selittäen että jos asianomaiset vieläkin todella tahtoivat minua Turkuun, niin oli minulle tärkeätä, että nimitykseni tapahtuisi niin pian kuin mahdollista, varsinkin asunto- ja muitten taloudellisten asiain vuoksi, mutta Strengin eilen tänne saapuneesta vastauksesta ei näy, että hän aikaisemmin olisi kuullut minun ehdokkuudestani, vaikka hän kyllä pitää sitä Hovioikeudelle sopivana. Kaiketi hän tulee kiiruhtamaan nimitystäni: ainakin lupasi hän siitä kirjoittaa Obolenskille. Tällainen on asian laita, ja olen minä katsonut nyttemmin, kun vaitiololupaukseni ei enää minua sinnepäinkään sido, olevani velvollinen siitä antamaan tiedon virkatovereilleni, erittäin sitä tapausta varten että niillä olisi jotain muistutettavana minun senaatista poistumisen sopivaisuudesta. Minulla kyllä on se tunne, että minun antini senaatin työssä, ylimalkaisesti katsottuna, on ollut aika vähäinen; ja siihen nähden on kai minun paikkani aivan helposti täytetty ja voidaan ehkä toivoa että vaatimusta venäjän kielen taidosta ei myöskään tulla vastaisuudessa kovin ankarasti noudattamaan. Punnitessani asiaa on myös mieleeni juolahtanut että toverini Eneberg-vainaja aikoinaan ei epäröinyt ehdottaa minua Vaasan hovioikeuden presidentiksi, kun Boreniuksen poistuminen sieltä oli kysymyksessä. Vihdoin on minulle pakoittamalla annettu prokuraattorinviran hoitaminen myös vaikuttanut päätökseeni, jonka ohessa toimeni tai ehkä toimettomuuteni sanotussa virassa on saanut asianomaiset ajattelemaan minun nimittämistäni ulkopuolella senaattia olevaan virkaan. Tämä tietysti on vain otaksumisia, mutta ehkei ole poistieltä, että minä niistäkin huomautan. Olen

sinulle hyvin kiitollinen jos olet hyvä ja ensi tilassa annat tietää sinun ja virkatoverieni ajatuksen asiassa.

Ystävällisesti:

D. W. Å."

Toukokuun 1 päivänä kirjoitti Boehm minulle seuraavan vastauksen:

"Kunnon veli!

Vastauksesi kirjeeseesi viimekuun 24 (oikeammin 23) päivältä on viivähtänyt osaksi sentähden, että sen saapuessa olin Kuopiossa, jonne minä Kenraalikuvernöörin kehoituksesta päistikkaa olin pakoitettu matkustamaan kuvernööri Berghin kanssa sattuneitten rettelöitten tähden, osaksi sentähden että palattuani monet hommat ovat vieneet aikaani.

Kirjeesi sisällön olen saattanut usean virkatoverini tietoon - pääsiäisloman tähden ovat monet hävinneet kuin akanat tuuleen - ja ovat nämät lausuneet mielipiteenään, johon minä ja aivan varmaan myös ne, jotka ovat "akanoita", yhtyvät, että sinä olet kyllä hyvin sopiva Turun hovioikeuden presidentiksi, mutta että me hyvin vastenmielisesti kadotamme Sinut joukostamme. Vanhana kokeneena lakimiehenä olet sinä hyvin täyttänyt paikkasi Senaatissa eritoten Oikeustoimituskunnan päällikkönä. Omasta puolestani en voi ymmärtää syytäsi presidentinviran vastaanottamiseen. Minusta on näyttänyt, että monet siteet olisi pitänyt kiinnittää Sinut pääkaupunkiin. Päätöksesi palkka-asiasi järjestämisestä on muuten kaikessa suhteessa kunnioitusta ansaitseva.

Tervetullut muuten kohta tänne! Toivoisin ettei täällä vallitseva hermostoa repivä elämä sinua kovin rasittaisi

Kunnioittavalla tervehdyksellä rouvallesi piirrän

Vanhalla

ystävyydellä

Edv. v. Boehm.

Strengistä ei kuulu mitään. Hän näkyy vaikenevan kuin seinä. Sekä Deutrich että Linder eivät tiedä mitään hänen tänne tulosta. Deutrich sanoi eilen, että hän (D) jonkun viikon päästä aikoi hävitä maatilalleen kahdeksi kuukaudeksi ja 1 päivänä Heinäkuuta, jolloin ruhtinas tulee saamaan lomaa, uudelleen tarttua senaatin ohjaksiin.

Sama."

Toukokuun 11 päivänä 1905 allekirjoitti keisari minun valtakirjani Turun Hovioikeuden presidentinvirkaan, mistä kohta sen jälkeen sain tietää.

Vaikka olin valmistunut tuon uutisen vastaanottamiseen herätti se minussa haikeita tunteita. Olin suuresti kiintynyt varsinaiseen työhöni senaatissa, nimenomaan oikeustoimituskunnan päällikkönäkin. Minusta oli tuntunut hyvin mielenkiintoiselta saada olla mukana järjestämässä maan yleisiä asioita, joista koko maan ja kansan onni ja menestys riippui. Sentähden juuri tehtävät senaatin talousosastossa minua tyydyttivät paljon suuremmassa määrässä kuin entiset tehtäväni sekä hovioikeudessa että kihlakunnanoikeudessa. Näissähän enimmäkseen ratkaistiin vain yksityisten kansalaisten usein hyvin vähäpätöisiä riitaisuuksia ja hairahduksia, ja

ainoastaan poikkeustapauksissa tuli esille asioita, joilla oli laajempi kantavuus. Nyt minun piti jättää tuo enimmäkseen maata ja kansaa kokonaisuudessa tarkoittava työala ja siirtyä uudelleen noitten pikkuasiain pariin. Lisäksi tuli vielä, että minun nyt piti siirtyä pois maan pääkaupungista, johon kansan yleiset asiat ja riennot olivat keskittyneet, ja hajoittaa siellä oleva viihtyisä kotini, jonne melkein kaikki lapseni olivat mahtuneet. Kun lasteni lukujen jatkamista varten piti suuremmaksi osaksi jäädä pääkaupunkiin, Turun kodissa oleva perheemme tuli aivan vähälukuiseksi. Voin siis sanoa, että raskain mielin siirryin uusiin tehtäviini.

Helsingissä olevasta asunnostamme emme vielä seuraavaksi vuokrakaudeksi luopuneet, vaan pidätimme sen lastemme ja vävykoikamme Villiam Kuusiston käytettäväksi, ottaen samalla jonkun vuokralaisen sinne asumaan. Turussa vuokrasin Presidentti Strengin entisen asunnon, Venäläisen kirkkokadun varrella, jonne lähetimme sen verran huonekaluistamme, että saimme huoneet, joita oli viisi paitsi keittiötä, tarpeeksi sisustetuiksi. Jälkeen juhannuksen matkustin sitten seurassa Turkuun ottaakseni vastaan uuden virkani.

Kuten Streng oli huomauttanut, olivat virkamiesolot Turun Hovioikeudessa silloin aivan sopusointuiset. Entisten melkein yksinomaan ruotsinmielisten jäsenten ja virkamiesten sijaan oli saatu miehiä, jotka kaikki lukeutuivat tai ainakin olivat lukeutuviinaan vanhaan suomalaiseen puolueeseen, joten siellä löysin vain minun kanssani poliittisessa suhteessa samanmielisiä. Ja ottivatkin he minut, astuessani virkaan, silminnähtävästi täydellä luottamuksella vastaan.

Otettuani vain viikon päivät osaa hovioikeuden töihin kävin nauttimaan minulle lain mukaan tulevaa kesälomaa hankittuani sen lisäksi yhden kuukauden virkavapauden, joten lomani tuli kestäämään lähes kolme kuukautta. Katsoin tarvitsevani tuon ajan voidakseni täysin vahvistua sairauteni jälkeen ja keretäkseni järjestää kaikki muuton johdosta vähän hajalleen joutuneet taloudelliset asiani.

Loma-aikani vietin tilallamme Taipalsaassa, jonne perheeni jäsenet jo sitä ennen olivat kokoontuneet. Mitään muuta merkillisempää ei ole tältä ajalta muistiinpantava kuin että poikani Onni silloin syntymäpäivänään heinäkuun 14 päivänä vietti häitään kotonamme Impilahden pitäjän Rannankylästä (osa kirkonkylää) kotoisin olleen talollisen Mikko Kohosen tyttären, kansakoulunopettajattaren Iida Kohosen kanssa ja sai hänessä miellyttävän, älykkään ja toimeliaan vaimon. Iida oli jo vuonna 1897 tullut taloomme, toimien apulaisena taloudessa ja minun kirjurinani ja, aivan orpo ollen, siten tullut perheemme jäseneksi. Hän sai sitten meidän avustuksellamme - suhteensa poikaamme muistaakseni jo silloin oli käynyt selväksi - suorittaa kansakoulunopettajattaren kurssin Heinolan seminaarissa ja, hoidettuaan sen jälkeen erästä kansakoulua Lappeen pitäjässä, tuli Onni-poikamme elämänkumppaniksi, liitto, joka on osoittautunut kaikin puolin onnekaaksi.

Lokakuun aluksi muutimme vaimoni ja minä takaisin Turkuun, mutta lapsemme jäivät Helsinkiin jatkamaan siellä lukujaan kouluissa ja yliopistossa. Kuitenkin joku vanhemmista lapsista jonkun aikaa oleskeli luonamme, jota paitsi me oitimme vuokralaiseksi apuopettajana Turun suomalaisessa tyttökoulussa toimivan neiti Tyyne Vuorisen.

Olostamme Turussa näinä ensi aikoina kirjoitin lokakuun 10 päivänä Nikillä silloin perheineen oleskelevalle vävykoikalleni William Kuusistolle mm. seuraavasti:

" - - - Muita vieraita ei tähän asti ole nähty meillä tahi käyty katsomassa kuin Falckia, mutta huomenna, saatuamme nyt vihdoinkin asuntomme täyteen talvikuntoon, aiomme, äiti ja minä, aloittaa tervehdyskäyntimme Hovioikeuden jäsenten kodeissa. (Kuvernööri vaimoineen on kyllä käynyt meitä hakemassa ja me heitä, tapaamatta kumpikaan toisiamme kotoa.) Hyvin hiljaiselta tuntuu elämä yhä täällä Turussa. Ei hovioikeudessa juuri ollenkaan puhuta muista kuin käsiteltävinä olevista asioista, ainakin minun kysymyksiini, mitä kaupungilta kuuluu, olen työtovereiltani aina saanut aivan lyhykäiset vastaukset, ettei kuulu mitään - lieneekö päällikköasemani syynä, että vähän ujostellaan ilmaista asioitaan ja kuulumisiaan. Pelkäänkin sentähden, että tuo asemani tulee olemaan ainakin aluksi esteenä pääsemisellemme lähempään tuttavuuteen täkäläisten ihmisten kanssa, mikä kyllä on ikävä; mutta toivoo täytyy, että osaamme vähitellen poistaa tämän esteen ja saamme Turkulaiset näkemään, että olemme aivan tavallisia ihmisiä.- - -"



## Suurlakko

Kovin kauan ei tuota hiljaista elämää Turussakaan kestänyt. Kerkesimme kuitenkin toimittaa nuo ensikäyntimme hovioikeuden jäsenten ja eräitten alempienkin virkamiesten luona ja saada vastaanottaa nämät kodissamme, kun idästäpäin alkoi kuulua kummia. Japanin saatua täydellisen voiton sen ja Venäjän välisessä sodassa, puhkesi, kuten tunnetaan, Venäjällä vallankumouksellinen liike, pannen aluksi toimeen yleisen työlakon; eikä kulunut kauan, ennenkuin Suomessakin yhdyttiin tuohon lakkoon. Helsinki kävi tässäkin etunenässä, joten maaseudulla vielä oltiin rauhallisia, kun pääkaupunki jo osoitti suurta levottomuutta.

Pelkäsimme, että Helsingissä oleskelevat koululapsemme ehkä voisivat joutua noitten levottomuuksien jalkoihin, niin ryhdyimme toimenpiteisiin saadaksemme heidät tuoduksi sieltä pois meidän, vanhempiensa, luo Turkuun, ja onnistuikin heidän - Aarnin, Saimin, Toivon ja Ennin - lokakuun loppupäivinä Helsingissä sattumalta olleen Toini-siskonsa saattamina viimeisellä junalla päästä sinne.

Hetken tunnelmia lapsijoukossamme kuvaavana otan tähän seuraavan pikkukohtauksen. Olin lakon puhjetessa lähettänyt Helsingissä olevilla lapsillemme rahaa pyynnöllä, että he heti sähköttäisivät minulle rahojen perilletulemisesta. Rahat saatuaan oli lasten laadittava tuo sähkösanoma, ja humoristinen poikamme Ilmo ehdotti sille seuraavan muodon: Hyvin voimme, rahat saimme. Tällainen leikillinen muoto ei Viljo-poikamme mielestä sopinut hetken vakavuuteen; ja niin, Viljon auktoriteetin nojalla muutettiin sähkösanoma näin kuuluvaksi: Hyvin voimme, saimme rahat.

Mutta suuresti erehdyimme, kun luulimme olojen Turussa pysyvän rauhallisempina kuin Helsingissä. Kävi melkein päinvastoin. "Perustuslaillisten" pyrkimyksiähän oli "laillisuuden palauttaminen", mikä pitkin sortovuosia osoittautui pääasiallisesti tähtäävän siihen, että virkamiesolot saataisiin semmoisiksi kuin ne olivat ennen sortovuosien alkua ja varsinkin, että ne virkamiehet, jotka oli asetettu niitten sijaan jotka olivat erotetut tai itse eronneet viroistaan, saataisiin pois asemistaan ja entiset uudestaan paikoilleen. Turun hovioikeudessa olivat kaikki jäsenet ja virkamiehet noita uusia; ja nyt katsoivat Turun perustuslailliset sopivan hetken tulleen noitten "uusien" poishäätämiseen; ja se pantiin toimeen oikein käsikämmällisesti.

Liikkui jo edeltäkäsini huhuja, että lakkolaiset, joihin kuului, ei ainoastaan työväki vaan ehkä pääasiallisesti kaupungin perustuslaillisten herrasväki, joka ainakin oli liikettä johtamassa, tulisivat väkivaltaisesti estämään hovioikeutta työskentelemästä. Yksityisissä neuvotteluissa katsoimme sentähden parhaaksi vastaiseksi lopettaa hovioikeuden istunnot ja tehdäksemme virallisen päätöksen siitä kokoontua marraskuun 1 päivänä hovioikeuteen jo kl. 10 epp., eli tuntia aikaisemmin kuin tavallisesti.

Niin tapahtuikin, mutta olimme tuskin ehtineet tehdä tuon töitten seisauttamispäätöksen, kun suuri lauma lakkolaisia, jotka olivat saaneet vihiä meidän aikaisesta istunnostamme, ryntäsi hovioikeuden molemmista käytävistä hovioikeuden suojiin.

Suurin osa oikeuden jäsenistä ja virkamiehistä kiiruhti pois talosta, ja lienevätkin useimmat ehtineet pakoan, ennenkuin tuo ryntäys tapahtui. Minusta tuntui häpeälliseltä koettaa paeta, vaan päätin minä istua puheenjohtajanpaikallani, tulkoon mitä tulkoon, ja Viktor Falck, nähdessään minun jäävän pöytäni ääreen, kävi myös sinne istumaan, silmännähtävästi ollakseen minulle avuksi, jos vaara sattuisi. Kiireessä en ehtinyt tarkemmin miettiä, mitä minun piti tehdä tai sanoa, kun istuntohuoneeseen ryntäsi meluava ja huutava joukko. Samassa eräs työväenpukuun puettu mies, kuten olin huomaavinani erään herrasmiehen yllytyksestä, tarttui rintaani ja tempasi minut pois istuimeltani. Kauempaa kuului heti huuto: "ei mitään väkivaltaa" ja minut jätettiin rauhaan, jolloin minä poistuin etuhuoneeseen, joka myös oli täynnä lakkolaisia, ja käännyn heidän puoleensa, sanoen: "Viipurin työväenyhdistyksen jäsenenä ja entisenä puheenjohtajana antaudun minä Turun työväenyhdistyksen suojeluksen alaiseksi ja pyydän, että he turvaavat minun kotimatkan." Näillä sanoillani oli vaikutuksensa. Työväen joukosta tuli heti luokseni kaksi heidän järjestysmiestään, luvaten saattaa minut kotiini, jonne sitten heidän seurassaan ilman mitään estettä onnellisesti pääsin.

Kaikille hovioikeuden jäsenille ei käynyt niin onnellisesti kuin minulle. Eräitä niistä näyttiin erityisesti vainottavan, ja niihin kuuluivat myös asessori Käpy sekä asessorit Evert Falck (Havu) ja Aksel Rosberg (Ruusuvaara), Käpy kun oli vanhan suomalaisen puolueen toimeliaimpia jäseniä paikkakunnalla. Falckia ja Ruusuvaaraa taasen vihattiin pääasiallisesti sentähden, että he, ottaessaan hovioikeudessa osaa prokuraattori Soisalon-Soinisen murhaajaa vastaan nostetun syytteen ratkaisemiseen, olivat puolestaan tuominneet tuon murhaajan rikoslain 21 luvun 1 §:ssä tuollaisesta rikoksesta säädettyyn ankarimpaan rangaistukseen - kuolemaan.

Käpyä ajettiin takaa, jolloin hän pujahti erään hovioikeuden lähellä olevan talon rappukäytävään ja noustuaan rappusia ylöspäin tuli oven eteen, jossa nimikilvessä oli nimi Karolus Wrede, osoittaen, että siinä asui yksi Turun tunnetuista ruotsalaisista perustuslaillisista. Mitäs tehdä? Hädissään soitti Käpy ovikelloa, ja kun talon rouva avasi oven, selitti hänelle asian ja pyysi hänen suojelustaan. Hyväsydäminen rouva ei voinut sitä kieltää ja pyysi vieraan vetäytymään sisähuoneisiin. Kohta senjälkeen ryntäsi väkijoukko kadulta rappukäytävään. Vaikkeivat he sieltä ketään löytäneet, niin tultuaan Wreden oven eteen eivät ryhtyneet sisään pyrkimään, kun luultavasti eivät voineet uskoa, että Käpy olisi hakenut ja saanut turvaa tunnetun vastustajansa kodissa. Kai arvelen miehen päässeensä heidän huomaamattaan pujahtamaan pois he vetäytyivät tiehensä. Käpy, jonkun aikaa oltuaan turvapaikassaan pääsi muualta saamaan suojaa, matkustaen kohta sen jälkeen pois kaupungista ja pelastuen siten enemmistä vaaroista.

Ikävämmin kävi Evert Falckin ja Rosbergin. Molemmat olivat he päässeet onnellisesti asuntoihinsa; mutta sinne ryntäsi tuo "sylinteripäisten herrojen" - kuten kansa niitä kutsui - johtama lakkolaisjoukko heitä etsimään ensin toista ja sitten toista. Väkivaltaisesti tunkeuduttiin heidän asuntoihinsa, josta heidät kuljetettiin kadulle ja siellä solvattiin ja pahoinpideltiin, varsinkin Rosbergiä niin, että hänen kasvonsa olivat verissä ja pahoin mustelmilla. Jättivät nuo sylinteriherrat kuitenkin vihdoon uhrinsa, uhaten toiste tulla takaisin.

Sitä tietysti Falck ja Rosberg eivät ruvenneet odottamaan, vaan kiiruhtivat hekin kohta sen jälkeen pois kaupungista.<sup>29</sup>

Nuo väkivaltaisuudet tuottivat molemmille pahoinpidellyille ja heidän perheensä jäsenille sen ikävän seurauksen, että heidän terveydentilansa siitä tuntuvasti kärsi. Niinpä Evert Falckin hermostossa ilmeni monenlaisia häiriöitä, mm. siinä muodossa, ettei hän pitkiin aikoihin voinut vapasti käyttää käsiään, ja hänen verenvähyyttä potevan vaimonsa Annan terveydentila heikontui paljon, epäilemättä siten jouduttaen hänen ennen aikaista kuolemaansa, sekä heidän alaikäistä poikaansa Ilmaria jo ennestään vaivannut änkytys tuli tuntuvasti vaikeammaksi.

Tuo herrojen johtama räyhääjäjoukko kävi sitten siellä, missä vain oli jotakin "suomettarelaista", ilkitöitään toimittamassa. Niinpä suomettarelaiden kannalla olevan Uusi-Aura-lehden konttorin kyltti tahrattiin katuliialla, jota tehdessä erittäin kunnostautui eräs nuori entinen upseeri Schauman, minkä urotyön johdosta humoristinen kansa antoi hänelle nimeksi "kurakenraali". Kerrottiin, että herrat olisivat ehdottaneet, että mentäisiin presidentti Åkermaninkin asunnolle räyhäämään, mutta että mukana ollut työväki olisi siihen vastannut: ei, sen miehen luo me emme mene!

Levisi kuitenkin kaupungilla huhu, että jonakin seuraavana yönä lakkolaiset aikoisivat käydä tekemässä väkivaltaa kaupungissa oleville hovioikeuden jäsenille ja myös minulle. Sen johdosta kiiruhti luoksemme tunnettu pseudonymiä "Aura" käyttävä iäkäs kirjailijatar Betty Elfving ilmoittamaan minulle noista pahoista aikeista, kehoittaen minua mitä pikimmin matkustamaan pois kaupungista.

Selitin hänelle, ettei minun sopinut jättää virkapaikkaani, vaan oli jäätävä valvomaan, ettei mitään vahinkoa tapahtuisi johtamalleni virastolle, sekä etten minä luullutkaan, että nuo uhkaukset pantaisiin toimeen. Tietysti samalla kiitin viestintuojan minulle osoittamasta suopeudesta.

Kummastellen päätöstäni ja vähän nolostuneena poistui tuo vanha, ystävällinen neito; ja kun jo oli hämärä, niin ehdotimme, että poikamme Aarni menisi häntä saattamaan. "Ei minulle mitään tapahdu, olen hyvä ystävä kaiken roskaväen kanssa", vastasi hän vaatimattomasti ehdotukseemme. Saattoi kuitenkin Aarni hänet sitten hänen kotiinsa.

Tuota pelättyä väkivaltaisuutta kotiamme kohtaan ei sitten tehtykään, vaan saimme olla siellä kaikessa rauhassa, vaikka vähän väliä pitkiä lakkolaisjonoja punaisine lippuineen kulki akkunaimme ohi laulaen vallankumouksellisia laulujaan.

"Lakkoliikettä" johtamaan oli asetettu "lakkokomitea", johon suureksi osaksi kuului "perustuslaillisia" herroja; ja sain minä joku päivä lakon alkamisen jälkeen kuulla, että tuo komitea oli päättänyt antaa minulle "käskyn" luopua presidenttivorastani. Ja eräänä aamuna saapuikin luokseni lakkokomitean lähettämä kolmimiehinen lähetystö, johon kuului yksi Turun Sanomain aputoimittaja, joka sitä johti, ja kaksi käsityöläistä. Tuo aputoimittaja luki minulle

---

29

Huomaan erehtyneeni ajasta, milloin Falckin ja Rosbergin luona käytiin. Se tapahtui istunnon jälkeen jo edellisenä päivänä lokakuun 31 päivänä, ja se juuri antoi aihetta hovioikeuden päätöksen keskeyttää istuntonsa, kun oli uhattu tulla niitä häiritsemään, kuten sitten tapahtuikin.

paperista pitkän sepustuksen, jossa lakkokomitean puolesta lausuttiin mm., että minä en nauttinut kansan luottamusta, jonka tähden minun, jo "oman henkilökohtaisen turvallisuuteni tähden" oli 48 tunnin kuluessa pyydettyä ero virastani, sillä muuten ei komitea vastannut seurauksista.

Olin jo aikaisemmin hovioikeutta ja sen jäseniä vastaan tapahtuneen väkivaltaisuuden johdosta kirjoittanut näin kuuluvan kirjelmän:

"Vastalause.

Kun Keisarillinen Turun Hovioikeus eilen tämän kuun 1. päivänä kello 10 e.p.p. oli kokoontunut täysi-istuntoon miettiäkseen Hovioikeuden toimintaa edellisenä päivänä alkaneen yleisen työlakon aikana ja Hovioikeus juuri oli ehtinyt päättää vastaiseksi lakata pitämästä säännöllisiä istuntoja, kunnes olot uudelleen sallisivat sen, sekä Hovioikeuden jäsenet jo olivat aikeissa jättää viraston, mutta minä vielä pysyin tuomioistuimellani, ryntäsi istuntosaliin parvi lakkolaisia, etunenässä ruotsia puhuvia herrasmiehiä, ja kääntyivät puoleeni törkeästi solvaavilla sanoilla, jolloin minut samalla väkivaltaisesti temmattiin tuomioistuimeltani, jolla minä kaikin puolin perustuslaillisessa järjestyksessä tapahtuneen armollisen nimityksen johdosta istun ja josta ennen minua ei kukaan ole tullut laittomasti erotetuksi.

Epäilemättä olisi minua enemmänkin pahoinpidelty, ellei järjestynyt työväki olisi sitä heti estänyt.

Minun tietooni on myös tullut, että edellisenä päivänä, viime lokakuun 31 päivänä, oli joukko lakkolaisia, silloinkin eräitten tunnettujen herras- ja naishenkilöitten johtamina, törkeästi sanoilla ja teoilla loukannut, vieläpä ruumiillisesti pahoinpidellyt kahta Hovioikeuden jäsentä heidän kodeissaan sen lausunnon johdosta, jonka he tuomareina olivat antaneet eräässä tärkeässä rikosasiassa, vaikka tämä lausunto, joskin ankara, oli Rikoslain 21 luvun 1 §:n mukainen ja siis laillinen.

Samalla kuin saan täten lausua vilpittömät kiitokseni järjestyneelle työväelle siitä suojeluksesta, jonka se edellämainitussa ikävässä tilaisuudessa minulle antoi, ja erittäin Työväenyhdistyksen järjestysmiehille David Hellströmille ja Ernst Taipaleelle, jotka silloin pyynnöstäni turvasivat minun kotimatkan Hovioikeudesta, panen täten jyrkimmän vastalauseen edelläkerrottua Hovioikeuden jäseniä ja minua ja samalla myös koko Hovioikeutta kovasti loukkaavaa käytöstä vastaan. Turussa, marraskuun 2 päivänä 1905.

D. V. Åkerman.

K. Turun Hovioikeuden

Presidentti."

Kun lähetystön johtaja oli lopettanut tuon lakkokomitean puolesta laaditun kirjoituksen lukemisen, vastasin minä, että olin huhun johdosta tietänyt odottaa lähetystä ja sanoin ensin tahtovani sille lukea tuon edellämainitun vastalauseeni. Luin sen sitten ja annoin lähetystön johtajalle pyytäen häntä toimittamaan sen lakkokomitealle. Lausuin hänelle tämän jälkeen tähän tapaan, en nyt sanojani tarkemmin muista, että kun aina olen virassani toiminut laillisesti ja tunnollisesti, niin en luule menettäneeni kansan luottamusta, sitä vähemmän kun minulle on monasti aivan päinvastaista osoitettu, eikä lakkokomitean tyhjä väite voi saada minua

noudattamaan komitean vaatimusta. Lisäsin sitten: "Komitean kirjelmä sisälsi vielä erään kohdan, johon pyydän erityisesti vastata. Siinä lausuttiin uhkaus minun henkeäni vastaan. Luuleeko lakkokomitea todellakin, että virkamies, joka tietää rehellisesti toimineensa, säikähtää tuollaisesta törkeästä uhkauksesta? Jos mikään niin juuri se tekee, että minä pysyn paikallani. Viekää tämä lakkokomitean tietoon. Hyvästi!"

Samalla viittasin kädelläni oveen, ja kovin nolon näköisinä poistuivat lähetystön jäsenet siitä.

Vaimoni ja joku tyttäristäni - kai se oli Aino - olivat viereisessä huoneessa kuunnelleet, mitä lähetystön ja minun kesken oli tapahtunut ja kiiruhtivat luokseni, iloisina syleillen ja suudellen minua. Ei murheen eikä säikähdyn merkkiä meissä kenessäkään: aivan päinvastoin iloa ja tyytyväisyyttä.

Tuskin tarvitsen mainita, ettei tuota uhkausta sitten edes yritetty panna toimeen, joten se oli, kuten arvasimmekin, vain halpamainen peloituskeino. Muistissani ei ole säilynyt, kuinka kauan lakkotilaa sitten kesti; mutta sen päätyttyä kokoontui hovioikeus uudelleen istuntoihinsa ja jatkoi työtänsä säännöllisesti, tulematta aluksi siitä millään lailla häirityksi.

### **Laittomasti erotetut palaavat virkoihinsa**

Marraskuun 4 päivänä 1905 annettu keisarillinen manifesti, jolla kaikki edellisenä sortovuosina annetut perustuslain vastaiset lait ja muut sortomääräykset poistettiin, antoi myös hovioikeudesta laittomasti erotetuille jäsenille ja virkamiehille mahdollisuuden päästä uudestaan virkoihinsa. Seuraavan joulukuun alussa jättivätkin nämät senaattiin anomuksen siitä. Tämä antoi alun niille "perustuslaillisten" toimeenpanemille pitkille rettelöille, joitten tarkoituksena oli saada pois viroistaan kaikki ne hovioikeuden jäsenet ja virkamiehet, jotka olivat tulleen nimitetyiksi noitten laittomasti erotettujen paikoille.

En katso tarpeelliseksi tässä tarkemmin selostella noitten rettelöitten menoa. Kertomustani jatkaessa otan tähän vain ne kohdat, jotka lähemmin koskevat minua itseäni. Mainitsen kuitenkin, miltä kannalta kumpikin puoli katseli asiaa. "Perustuslailliset" olivat sitä mieltä, että kun edellämainitut entiset jäsenet ja virkamiehet olivat tulleet laittomasti virastaan erotetuiksi, niin eivät heidän hallussaan olleet virat olleetkaan laillisesti joutuneet avonaisiksi. Näihin virkoihin ei olisi pitänyt nimittää toisia henkilöitä, jotka siis olivat velvolliset ilman muuta jättämään paikkansa niin kohta kuin nuo laittomasti erotetut halusivat päästä takaisin virkoihinsa. Nuo uudet jäsenet ja virkamiehet taasen olivat sitä mieltä, että kun keisari oli heidät virkoihinsa nimittänyt ja keisarilla oli perustuslain mukaan täysi oikeus yksin määrätä kaikista maan viroista, eivät he olleet laillisesti velvollisia luopumaan viroistaan, varsinkin kun heidän jäämisensä niihin ei estänyt noitten entisten pääsemistä virkoihinsa. Keisarilla nimittäin oli yksinoikeus lisätä jäsenten ja virkamiesten lukua sekä hovioikeudessa että muissa virastoissa. Hovioikeudessa oli runsaasti työtä ainakin parille uudelle osastolle, ja noitten uusien osastojen perustamisella saataisiin tarpeeksi paikkoja sekä entisille että nykyisille jäsenille ja virkamiehille. Tätä keinoa oli käytettävä, eikä silloin tapahtuisi kenellekään mitään vääryyttä. Päinvastoin syntyisi maalle ja kansalle hyötyä, kun työt hovioikeudessa saataisiin nopeammin valmistumaan.

Niin järkevä ja käytännöllinen kuin viimeksi mainittu ehdotus olikin, ei se saanut "perustuslaillisten" ylipäänsä eikä myöskään sanotun "Marraskuun manifestin" julkaisemisen jälkeen asetetun, perustuslaillisista kokoonpannut uuden kotimaisen hallituksen = senaatin hyväksymistä. Syy siihen oli vain se, etteivät nuo vanhat "perustuslailliset" jäsenet ja virkamiehet katsoneet mahdolliseksi ja heille sopivaksi istua noitten heidän mielestään "laittomien jäsenten ja virkamiesten" kanssa saman pöydän ääressä. "Laillisuus" oli täydelleen palautettava, ja "laillisuudella" tarkoitettiin silloin miltei yksinomaan virkamiesten oikeuden palauttamista ja noitten "laittomien" poishäätämistä paikoiltaan. Nytkin, niinkuin aina ennenkin, arvosteltiin kaikkea vain virkamiesten kannalta. Vähät siitä, jos kansa ja sen asiat siitä tulivat kärsimään, kuten sitten kävikin, kun saatiin pitkät ajat maksaa lakkautuspalkkoja erotetuille virkamiehille, vaikka näille kyllä olisi virastoissa riittänyt työtä.

Kun minä olin "perustuslaillistenkin" kannalta katsoen kaikin puolin laillisesti virkaani nimitetty, niin eroamista virastani ei voitu kotimaisen hallituksen puolesta panna kysymykseen, vielä vähemmän vaatia. Minä näin ollen olin ulkopuolella rettelöitä, joita pantiin toimeen noita niin sanottuja "laittomia" hovioikeuden jäseniä ja virkamiehiä vastaan. Paljon vaivaa ne minulle kumminkin tuottivat, sillä sain kirjallisesti antaa selityksiä sekä senaatin Oikeustoimituskunnan silloiselle päällikölle senaattori August Nyberghille - entinen virkatoverini Viipurin hovioikeudessa - että kenraalikuvernöörille. Sitä paitsi sain tehdä useita matkoja Helsinkiin antamaan suullisia tietoja noille herroille asian tilasta, olinpa siitä kirjeenvaihdossa ministerivaltiosihteerin apulaisen Öhrströmin ja professori Robert Hermansonin kanssa, joka viimeksi mainittu jonkun aikaa toimi ylimääräisenä lainopillisena ministerivaltiosihteerinvirastossa.

Hovioikeuden jäsenten ja virkamiesten menettelyyn koetettiin vaikuttaa sekä viranomaisten että yksityisten puolelta. Niinpä senaattori Nybergh kävi joulukuun 10 päivänä 1905 itse Turussa puhuttelemassa heitä hovioikeudessa silloin pidetyssä yksityisessä istunnossa. Hovioikeudelle lähetettiin postissa ja tuotiin lähetystöjen ja asiamiesten kautta kirjelmiä, joissa toisissa kehoitettiin tai vaadittiin noita "laittomia" eroamaan viroistaan ja toisissa taas mitä hartaimmin pyydettiin heitä jäämään paikoilleen. Ensinmainitut kirjelmät olivat kotoisin ruotsinkielisistä ja toiset taas suomalaisista paikkakunnista. Tuo "laiton" hovioikeus oli nimittäin saavuttanut hovioikeuden tuomiopiiriin kuuluvan suomalaisen väestön suosion. Ja Turun kaupungissa oli suomalaisuus saanut paljon runsaamman tunnustuksen sen kautta, että paikkakunnan etevimmän viraston, hovioikeuden jäsenet ja virkamiehet olivat suomenmielisiä ja vilkkaasti ottivat osaa kaikkiin kansallisiin rientoihin kaupungissa. Tämä hyvä vaikutus näihin rientoihin tuntui paljon kauvemmaksikin, voipa sanoa koko Länsi-Suomeen; ja senpätähden suomalaisen väestön enemmistö suurella mielenkiinnolla seurasi asiain kehitystä hovioikeuden virkamiespiirissä.

Pääkaupungissa suomalaisissa, tai oikeammin "suomettarelaisissa" johtopiireissä tietysti myös suurella mielenkiinnolla katsottiin miten virkamieskysymys hovioikeuksissa tulisi järjestymään. Merkillistä kyllä pidettiin sopivana, että Viipurin hovioikeuden "laittomat" jäsenet ja virkamiehet jättäisivät paikkansa, kun sitä vastoin Turun hovioikeuden virkamiesten suhteen oltiin päinvastaista mieltä. Huonoa esimerkkiä siinä suhteessa oli kuitenkin osoittanut J.R.

Danielson, joka vapaaehtoisesti oli luopunut Yliopiston varakanslerin toimesta entisen varakanslerin Th. Reinin hyväksi.

Noissa Helsingin suomettarelaiten johtopiireissä oli tultu siihen luuloon, etten minä tarpeellisella tarmolla toiminut hovioikeuden jäsenten ja virkamiesten hyväksi, ja sisälsi Uusi Suometar viittauksia siihen suuntaan.

Kai se oli tuon johtopiirin kehoituksesta kuin entinen senaattori A. Osv. Kihlman kirjoitti minulle Helsingistä joulukuun 15 päivänä 1905 päivätyyn kirjeen, josta tähän jäljennän seuraavan osan:

"Mielenkiinnolla me täällä seuraamme Turun kuulumattomia tapauksia. Minäkin, vaikka jo enemmän kuin puoleksi maalainen, tunnen taas kuinka nuo repäisevät tapahtumat Hovioikeudessa saattavat vereni kuohuksiin. En ole enään paljon tilaisuudessa ihmisten kanssa keskustella ja neuvotella, mutta tunnen luonnollisen tarpeen tällä ratkaisevalla hetkellä lähestyä vanhaa ystävää, toivossa että hän ei siitä pahastu, vaikka käskemättä pyytämättä tuon esille mielipiteeni, joka kenties on jo ylenpalttinen.

Alusta pitäen on minulla ollut ihan varmana se ajatus: hovioikeus ei saa väistyä. Täällä ei ole kysymyksessä ainoastaan sen jäsenten persoonalliset edut ja asemat, vaan puhumattakaan palvelijakunnan kohtalosta, lukuisain rehellisten ja itsensä uhranneitten suomalaisten virkamiesten elämäntyö ja toimeentulo ympäri maata.

Jos Turun Hovioikeus nyt lähtee laillisesta asemastaan, niin on tie raivattu sille hurjalle sortovallalle, joka uhkaa maataamme. En tahdo nyt Viipurilaisia solvata siitä mitä ovat tehneet; heidän asemansa oli joka tapauksessa jonkun verran toisenlainen ja heikompi kuin Teidän Turussa. Ymmärrän kyllä myöskin että Te persoonallisesti ehkä saatte kärsiä solvauksia ja vainoa, mutta se on nyt kestettävä ja päättäväinen esiintyminen tekee luultavasti vainon lyhytaikaiseksi. Minusta tuntuu kuin asia vaatisi että Sinä niin pian kuin mahdollista kävisit Kenraalikuvernöörin luona esittämässä sitä vakavaa tilaa johon Nyberghin esiintyminen on saattanut Hovioikeuden. Persoonallinen tutustuminen on muutenkin aivan luonnollinen asia, mutta tämmöisissä oloissa olisi minusta kerrassaan outo, jos se laiminlyötäisiin. Pitäisi olla helppo ja kiitollinen tehtävä osoittaa miten kerrassaan Majesteetille loukkaava tuo vaatimus on, että hallituksen puolelta annetaan säädyille esitys hänen Majesteettinsa luottamusmiesten erottamisesta viroistaan. Kyllä täällä Helsingissäkin kenties voidaan jotakin tehdä, mutta luulen että Sinulta se nyt odotetaan, että Hänen Ylhäisyytensä saa kuulla muutakin kuin ruotsikkojen myrkyllisiä kuiskauksia.

Kyllä täällä ajkotaan rohkeasti taistella suomalaisuuden edestä edelleen ....."

Olin jo joulukuun 5 päivänä kääntynyt asiassa kirjeellisesti senaattori Nyberghin puoleen, joka oli asianomainen ylin suomalainen virkamies tällaisissa asioissa. Saman kuun 10 päivänä kävi sitten Nybergh, kuten jo ylempänä mainitsin, neuvottelemassa hovioikeuden jäsenten ja virkamiesten kanssa ja jo saman kuun 14 päivänä lähetettiin hovioikeudesta senaattiin ehdotus miten virkamiesasia hovioikeudessa olisi järjestettävä, nimenomaan siten, että hovioikeuteen perustettaisiin kaksi uutta osastoa, jolloin siellä kyllä olisi tilaa sekä silloisille että entisille sinne takaisin pyrkiville jäsenille ja virkamiehille. Jo ennen Kihlmanin kirjeen saapumista oli

siis hovioikeuden, siis myöskin minun, puolesta tehty kaikki mitä silloin oli tehtävä, oli nimittäin minunkin mielestä ensin koetettava saada asia järjestetyksi suomalaisten viranomaisten, kotimaisen hallituksen avulla, mitä lojaalisuus meidän omia viranomaisia kohtaan välttämättömästi vaati, ja vasta sitten kun sieltä ehkei saataisi oikeutta oli ajateltava muita - ehkä Kihlmanin ehdottamia - keinoja, ja niin vastenmielistä kuin se olikin.

Tällaisten mielmien vaikutuksen alaisena kirjoitin saman joulukuun 18 päivänä Kihlmanille näin kuuluvan vastauskirjeen:

"Kunnon veli!

Kirjeesi tämän kuun 15 pltä olen saanut. En ollenkaan epäile sen lähteneensä muun kuin ystävän kädestä ja kiitän siitä sentähden paljon, etenkin ystävällisistä onnitteiluistasi lähenevän joulun johdosta. En kuitenkaan voi olla ilmaisematta että se vississä määrässä on minua loukannut. Minä en voi olla epävarma siitä ett'et olisi kirjoittanut tuota kirjettä vain omasta aloitteestasi, sillä olen vakuutettu että se on tapahtunut suomalaisen puolueen agitaationikomitean - tai miksi sitä kutsuisin - kehoituksesta. Se epäluottamus minun toimiini, joka siinä ilmenee - ja joka myös on tullut näkyviin U.S.:n pääkirjoituksissa - ei suinkaan ole ollut omiaan rohkaisemaan mieltäni, joka - sen myönnän - on monasti näinä raskaina päivinä ollut masentumaisillaan, mutta jonka, Jumalan kiitos, vielä olen onnistunut pitämään sen verran jäntevänä, etten luule julkisessa esiintymisessäni tehneeni itseäni syypääksi mihinkään sopimattomuuteen tahi laiminlyöneeni velvollisuuksiani virassani ja virkatovereitani kohtaan. Totta on, etten ole tahtonut suoranaisesti vaikuttaa virkatoverieni menettelyyn, vaan päinvastoin olen katsonut viisaammaksi antaa heidän itsensä päättää menettelytavastaan, varsinkin, kun tässä on kysymyksessä heidän persoonallinenkin etunsa - ehkäpä turvallisuutensakin. Kaikeksi onneksi ja vaikkakin on löytynyt hetkiä, jolloin on luultu parhaaksi alistua, on kuitenkin vihdoinkin tullut siihen lopputulokseen, joka ilmenee Hovioikeuden Senaattiin lähettämästä kirjeestä - meidän kesken sanottuna pääasiallisesti minun omasta kädestäni lähteneenä - ja joka kirje valmiina luettiin ja justeerattiin Hovioikeudessa tämän kuun 14 päivänä ja lähetettiin täältä seuraavana eli samana päivänä kuin kirjoitit minulle kirjeesi, joka saapui tänne toissa- eli lauantai-iltana t.k. 16 pnä.

En ole vielääkään aivan varma, tulevatko kaikki Hovioikeuden jäsenet ja virkamiehet kestäämään sitä ääretöntä painoa, jonka voimalla koetetaan saada heitä taipumaan. Mutta jos täällä ei kestäisi, niin älkööt Helsinkiläiset johtajamme sitä ihmetelkö. Mitenkä **he** ovat tämän painon kestäneet?

Eikö esim. Danielson jo paljon ennen näitä viimeisiä kriittisiä aikoja alituisesti saarnannut ruotsikkojen - ainakin jonkun määrän - senaattiin lankeamisen tarpeellisuutta; eikö suomalaisen puolueen johtomiehet vihdoinkin, kriittisten päivien tultua, antaneet senaatin jäsenille neuvoa mitä pikimmin luopua; ja eikö lopuksi, kun tämä surkuteltava asia sitten tapahtui, nämät samat johtomiehet - Danielson etunenässä - Obolenskijn hartaista pyynnöistä huolimatta kieltäytyneet mainitsemasta toisia sopivia suomenmielisiäkin, joista ei voitu sanoa, että he olivat olleet suoranaisesti "myötävaikuttamassa" Bobrikoffin politiikkaan. Ja nyt, kun siten meidän suomalaisten johtomiesten "myötävaikutuksella" kotimainen hallitus on joutunut kokonaan viikinkien käsiin, nyt nämät samat miehet huutavat alemmille virkamiehille: "pysykää paikoillanne, ette saa luopua", virkamiehille, joita painaa ei ainoastaan valtava opinioni sekä



paikkakunnalla että koko maassa, vaan päälle päätteeksi meidän oma kotimainen hallituksemme, tuo hallitus, jonka suomalaisen puolueen johtomiehet itse ovat katsoneet ainoaksi nykyään mahdolliseksi!

Hyvät herrat! Paljon te meiltä vaadittekin!

Mutta annattehan meille hyviä neuvojakin! Hovioikeuden presidentin on käännäyttävä kenraalikuvernöörin puoleen; presidentin asia on siis kukistaa asettamanne kotimainen hallitus. Ettekö huomaa, kuinka hullunkurista tämä on?

Mutta ehkä tämä jo riittää. Tahdon vain mainita, että paljon ennen kuin sain vastaanottaa kirjeesi ja ennenkuin siitä oli puhuttu eräälle Helsingissä käyneelle hovioikeuden jäsenelle, olin päättänyt ensi sopivassa tilaisuudessa käydä kenraalikuvernöörin luona, jota kuitenkin en tahtonut tehdä, ennenkuin olin saanut tietää, miltä kannalta uusi senaattimme arvosteli nykyisten hovioikeuden virkamiesten asemaa. Sitä vasten käännyin kirjallisesti senaattori Nyberghin puoleen, josta tuloa oli hänen matkansa tänne, jonne hän saapui antamatta sitä ennen mitään kirjallista tietoa kannastaan. Tulos tästä matkasta on nyt tunnettu, mutta kenraalikuvernööri oli sillä välin matkustanut Pietariin, ja sinne minä kuitenkin en katsonut sopivaksi lähteä häntä etsimään, jo siitäkin syystä, että se nostaisi liian suurta huomiota.

Tulen parin päivän päästä Helsinkiin, viettääkseni siellä joulua, ja silloin toivon voivani tavata kenraalikuvernööriäkin. Epäilemättä silloin tulee puheeksi myös hovioikeuden jäsenten ja virkamiesten kohtalo, enkä suinkaan tule salaamaan kantaani asiassa.

Tahdon vielä huomauttaa, että asemamme sen kautta, että Viipurin hovioikeuden jäsenet alistuisivat - jota ehkei ole koetettukaan estää - on tullut vielä tukalammaksi, ainakin mitä tulee yleiseen mielipiteen painoon. Olen kirjeessä senaattori Nyberghille ilmoittanut, ettei täällä luultavasti ryhdytä mihinkään enempään toimeen asiassa, ennenkuin olemme saaneet vastauksen hovioikeuden senaattiin lähettämään kirjeeseen.

Olen puhunut sydämeni kyllyydestä! Uskallanko toivoa, että koetat minua ymmärtää?"

Taisi tämä kirjeeni olla aika karvas pilleri helsinkiläisille johtomiehillemme ja puolestaan lisätä sitä kireätä suhdetta, joka jo sitä ennen vallitsi meidän välillämme. Mitään vastausta kirjeeseeni en saanut Kihlmanilta, ja entinen ystävällinen välimme sen jälkeen tuntui vähän kylmenneen.

Kuten jo mainitsin, saapui hovioikeuden virkamiehille "perustuslaillisten" puolelta useita kirjallisia kehoituksia, etten sanoisi "käskyjä" luopua viroistaan. Tuollaisen kirjelmän olivat myös laatineet "perustuslailliset lakimiehet" Helsingissä toukokuun 28 ja 29 päivinä 1906 pitämässään kokouksessa, mutta vasta seuraavan lokakuun 5 päivänä toi minulle tuon kirjelmän siihen kuuluvine laajoine pöytäkirjoineen Turussa asianajajana toimiva varatuomari Helge Hartman, pyynnöllä, että minä toimittaisin paperit hovioikeuden jäsenille ja virkamiehille. Ottaessani vastaan nuo paperit sanoin voivani sen tehdä, jos paperit eivät sisältäisi mitään loukkaavaa. Silmäiltyäni niitä huomasin pian, että ne osaksi olivat sisällöltään kovin röyhkeät, jonka tähden heti lähetin ne takaisin Hartmanille ruotsinkielisessä kirjeessä, joka suomennettuna on näin kuuluva:

"Kun te valtuutettuna asiamiehenä herrojen Yrjö Pulkkisen ja Antti Mikkolan, Knut Sundmanin ja Ernst Estlanderin puolesta eilen illalla jätitte minulle mainittujen herrojen Turun Hovioikeuden presidentille asettaman kirjelmän sekä siihen liitetyn "pöytäkirjan", joka oli tehty maan eri osista saapuneitten perustuslaillisten lakimiesten Helsingissä 28 ja 29 päivinä toukokuuta 1906 pitämässä kokouksessa", ja pyysitte minun antamaan sanotut asiakirjat Turun hovioikeuden jäsenille ja virkamiehille, vastasin minä, että tulisin ottamaan selvän asiakirjain sisällöstä, ja elleivät ne sisältäisi mitään mainittuja jäseniä ja virkamiehiä loukkaavaa, antamaan ne heille, mutta etten muussa tapauksessa tulisi sitä tekemään.

Luettuani nyttemmin sanotun pöytäkirjan olen minä huomannut sen, erittäin sen kautta että siihen on otettu "Vaasassa olevien lakimiesten" kokouksen lähettämä lievimminkin sanottuna törkeästi tahdion lausunto, sisältävän sellaista, jonka minä teille selitin estävän minua antamasta sitä edellämäinuilte jäsenille ja virkamiehille. Saan sentähden täten palauttaa Teille nuo asiakirjat ja samalla lausua oudoksumiseni (förvåning) siitä, että ylempänä kosketellun kirjelmän allekirjoittajat ja Te, hyvä herra (min herre) olette voineet luulla minun voivan antaa käyttää itseäni tuollaisten asiakirjain saattamiseen Turun Hovioikeuden jäsenille ja virkamiehille.

Kaikella mahdollisella kunnioituksella (med all möjlig aktning)

D.V. Åkerman."

Ilmoitin sitten hovioikeudessa sen jäsenille ja virkamiehille menettelystäni ja luin heille Hartmanille lähettämäni kirjeen, mikä saavutti heidän yksimielisen hyväksymisensä.

Ei noita "asiakirjoja" sitten muutakaan tietä annettu hovioikeuden jäsenille ja virkamiehille, joten hukkaan meni se humala "perustuslaillisilta lakimiehiltämme".

Senaattori Nyberghin edellä kerrotusta käynnistä hovioikeudessa oli joulukuun 15 päivänä 1906 otettu Uuteen Suomettareen tarkka selostus. Tämän johdosta sain kenraalikuvernööri Gerardilta konfidentielin kirjeen, jossa hän pyysi minua antamaan hänelle virallisen tiedon kaikista Nyberghin käynnin tapahtumista sekä mitä seurauksia siitä oli ollut. Tämän johdosta kirjoitin laajan selostuksen kaikista virkamiesvaiheista hovioikeudessa aina huhtikuusta 1902 alkaen. Silloin näet senaatti vaati hovioikeudelta eräitä tietoja hovioikeuden alle kuuluvista virkamiehistä, minkä tiedonannon laiminlyönti sitten antoi alun seuraaville virasta erottamisille ja kaikille sen jälkeisille rettelöille. Liitin kirjeeseeni hovioikeuden ehdotuksen lisäosastojen perustamisesta ja lausuin ajatukseni silloisten jäsenten ja virkamiesten asemasta ja oikeudesta virkoihinsa, puoltaen hovioikeuden tekemän ehdotuksen hyväksymistä ja siis sellaista toimenpidettä, että silloiset jäsenet ja virkamiehet pysytettäisiin paikoillaan. Muistaakseni sitten viettäessäni joulua Helsingissä itse vein tuon venäjänkielelle käännetyn kirjoitukseni kenraalikuvernööri Gerardille, joka luettuaan sen näytti hyväksyvän sen ja lupasi pitää sen mielessään, kun asia tulisi ratkaistavaksi. Toivoin sentähden, että tulos käynnistäni hänen luonaan tulisi olemaan hyvä. Tulin kuitenkin sitten huomaamaan, että Gerard oli kovin vähän itsenäinen mies, että hän oli kokonaan perustuslaillisten johtomiesten, senaatin varapuheenjohtajain Leo Mechelinin ja Rabbe Wreden vaikutuksen alaisena ja seurasi heidän neuvojaan, joten käyntini Gerardin luona sittenkin jäi tuloksettomaksi.

Kävin minä sitten useasti puhuttelemassa kenraalikuvernööriä sekä Mechelinia ja Wredeä ja tein useampiakin matkoja Helsinkiin asian valvomista varten. Mutta vaikka kenraalikuvernööri, jolle mm. annoin tarkan kirjallisen selityksen perustuslakiemme asiaa koskettavista säännöksistä, aina vakuutti olevansa samaa mieltä kuin minä, saivat mainitut senaattorit, joilla aina oli helppo tilaisuus lausua asiassa viimeinen sana, Gerardin antamaan perään heidän mielipiteilleen. Niin jäi Hovioikeuden ehdotus asian järjestämiseksi huomiotta. Ja kun ei saatu Hovioikeuden virkamiehiä taipumaan eronpyyntiin, ryhtyi senaatti vihdoin laatimaan ehdotusta poikkeuslaiksi, jolla vastoin perustuslakimme selvää sanaa annettaisiin hallitukselle valta ilman tutkintoa ja tuomiota erottaa viroistaan kaikki routavuosien aikana viroistaan erotettujen tuomarien ja virkamiesten paikoille nimitetyt uudet virkojen haltijat.

Niin tavaton kuin tuollainen toimenpide olikin, niin saatiin tuo heikko Gerard siihen suostumaan. Vuoden 1905 säätyvaltiopäiville annettiin hyväksyttäväksi tuollainen lakiehdotus. Sitä eivät säädyt kuitenkaan hyväksyneet, olihan pappis- ja talonpoikaissäädystä suomenmielinen enemmistö ja niin tuo yritys sillä kertaa meni myttyyn. Sitten kuitenkin hallituksen uusi esitys asiasta tuli hyväksytyksi ja sai joulukuun 22 päivänä 1906 keisarin vahvistuksen.

Nyt oli kotimaisella hallituksella kädessä ase, jolla se voi saada kaikki "laittomat" virkamiehet pois viroistaan. Sitä se ryhtyi käyttämään tavalla, joka tarkoitti niin vähiin kuin mahdollista supistaa ne edut, jotka tulivat viroistaan poisajettaville heidän eronsa jälkeen. Oli siis valvottava, ettei mitään vääryyttä tapahtuisi noille virkamiehille. Siinä tarkoituksessa sain uudelleen sekä kirjallisesti että suullisesti selitellä asiaa sekä Gerardille että noille viranomaisille, mm. Öhrströmille ja Hermansonille. Luenkin ansiokseni, ettei noitten virkamiesten oikeuksia päästy missään tuntuvassa määrässä supistamaan.

Kun tuo poislähtevien virkamiesten etuja koskeva asia vihdoin saatiin lopullisesti järjestetyksi, saapui senaatista käsky, että hovioikeuden "laittomien jäsenten ja virkamiesten" oli maaliskuun 25 päivänä 1907 luovuttava viroistaan.

Ja poikkeuslain hyväksyminen oli pannut kansallismielisen yleisön niin Turussa kuin hovioikeuden piiriin kuuluvassa laajassa maakunnassa ja sen ulkopuolellakin melkein voisin sanoa kuohuksiin, ja joka haaralla valmistuttiin osoittamaan, ettei kansa tuota lakia hyväksynyt ja että kansa päinvastoin antoi noille hovioikeudesta poisajettaville virkamiehille täyden luottamuksensa. pidettiin kokouksia ja valittiin edustajia tuomaan esille noille virkamiehille kansan mielipide.

Valkeni sitten tuo maaliskuun 25 päivä. Kokoonnuimme hovioikeuteen tavalliseen aikaan juhlapuvussa, ja voin sanoa, myös juhlallisin, joskin synkin mielin. Toimitettuani tavalliset alkutehtävät - pöytäkirjain tarkistamiset ym. - luin ääneen senaatin edellämaitun käskykirjeen, huomauttaen, ettei hovioikeus silloisessa kokoonpanossa enää voinut jatkaa istuntoa, sekä esitin sitten näin kuuluvan jäähyväispuheeni:

"Ennenkuin lopetan tämän istunnon, joka on oleva viimeinen Hovioikeuden nykyisessä kokoonpanossa, pyydän saada lausua pöytäkirjaan seuraavaa:

Kun tämä maamme vanhin Ylioikeus helmikuussa 1903 mahtikäskyn kautta oli saatu melkein autioksi, joutui samalla koko Hovioikeuden olemassaolo vaaraan. Joka silloin seisoi vaikuttavia voimia lähellä, tietää, että oltiin kahden mahdollisuuden edessä: joko antaa koko Ylioikeuden lakata olemasta ja saada sen sijalle aivan vieras laitos, tahi toimia niin, että tyhjät istuimet saatiin täytetyksi ja oikeus kykeneväksi suorittamaan tärkeän tehtävänsä. Sama silloin vallalla oleva "yleinen mielipide", jonka vaatimuksien noudattaminen oli aiheuttanut tuon tuhoavan mahtikäskyn, sama "yleinen mielipide" vaati silloin, ettei yhdenkään suomalaisen lakimiehen pitänyt suostua vastaanottamaan noita tyhjiksi joutuneita paikkoja. Väitettiin, että mahtikäskyn antajat ennen pitkää pelästyisivät siitä sekasorrosta, joka syntyisi oikeudenkäynnin seisahduksesta, ja olisivat pakoitetut peruuttamaan mahtikäskynsä ja asettamaan karkoitettujen jäsenet takaisin paikoilleen. - Kuinka vähän tuollainen väite oli oikeutettu, ymmärretään helposti, kun muistetaan, että mahtikäskyn aikaansaaja oli vieras, jolle meidän kansamme onni oli aivan vähäarvoinen ja joka arveli täällä syntyvän sekasorron vain olevan omiansa muokkaamaan maaperää hänen yleisvaltakunnallisille tarkoituksilleen. Tämän hyvin tajutut ne miehet, jotka silloin istuivat kotimaisessa hallituksessamme ryhtyivät toimiin tämän tuhoavan mahdollisuuden torjumiseksi; ja sen puolueen, joka tuona maamme onnettomimpana aikana oli esiintynyt aina sillä maltillisuudella, jota maan vakava asema empimättä vaati välttääksemme kansan itsenäisyyden perikatoon joutumista, tuon saman puolueen riveissä löytyikin miehiä, jotka huolimatta siitä vihasta ja vainosta, joka heitä tuolta "yleisen mielipiteen" vanavedessä kulkevalta joukolta varmuudella odotti, uskalsivat astua täällä tyhjiksi joutuneille tuomarinpaikoille; ja niin oli vältetty ei ainoastaan maamme vanhimman Ylioikeuden häviö, vaan myöskin se sekasorto, joka sen laajan alueen oikeudenhoidossa olisi sen kautta välttämättömästi syntynyt.

Kuinka paljon uskallusta, alttiiksiantavaisuutta isänmaan hyväksi noitten tuomarinvirkojen vastaanottaminen vaati, kuinka suurta mielenmalttia ja luonteen lujuuksia on sitten kysytty näitten edesvastuunalaisten tuomarintointien täyttämässä niinä vuosina, jotka sen jälkeen seurasivat, sen osanne puolueeton arvostelija määrätä.

Kun vihdoinkin sattumain kautta, joihin meidän pieni kansamme ei ollut missään määrin vaikuttanut, ne vieraat voimat, jotka olivat täällä sortotilaa ylläpitäneet, lannistuivat, ja kansamme, yksimielisesti yhtyen koko suuressa valtakunnassa syntyneisiin ponnistuksiin, onnistui uudelleen ainakin pääasiallisesti saavuttaa entiset oikeutensa ja sen kautta myös avautui mahdollisuus saada korjatuksi se vääryys, joka helmikuussa 1903 oli kohdannut tätä ylioikeutta, niin nämä samat miehet, jotka olivat kantaneet routavuosien vaivan ja helteen, alttiisti ilmoittivat olevansa valmiit siirtymään syrjemmälle valmistukseen tilaa niille oikeuden jäsenille ja virkamiehille, jotka routavuosien pakko oli paikoiltaan karkoittanut. Etteivät he noudattaneet vaatimusta kokonaan luopua viroistaan, oli sitä luonnollisempaa, kun heillekin enemmän kuin kylliksi riitti työtä Hovioikeudessa, ja heidän jäämisensä palvelukseen, jota laki ei estänyt, siltäkin kannalta katsoen oli suotava, vieläpä tuiki tarpeellinen. Mutta tuon vaatimuksen noudattaminen, jos sellaista olisikaan ajateltu, kävi mahdottomaksi, kun sen tueksi tuon saman "yleisen mielipiteen" nimessä tuotiin sellainen syy, että yhteistyö heidän jäädessään Hovioikeuteen oli siellä mahdoton, toisin sanoen, etteivät he kelvanneet kunnon miesten pariin. Näillä ehdoilla poistuminen olisi ollut samaa kuin tuon syytöksen todeksi tunnustaminen.

Luonnollista oli, että silloin ajateltiin: näytettäköön tuo syytös toteen, laki asian ratkaiskoon! - mutta lakia, joka olisi voinut heidät syyllisiksi julistaa, ei ollutkaan; päinvastoin: lain korkeimpain tulkitsijainkin täytyi julistaa heidät laillisiksi, toisin sanoen voimassa olevan lain mukaan syyttömiksi.

Silloin keksittiin kanssamme historiassa kuulumaton keino tuon "yleisen mielipiteen" tyydyttämiseksi. Ryhdyttiin laatimaan uutta lakia, joka vastoin aina päteväksi tunnustettua lainopillista periaatetta tulisi vaikuttamaan taaksepäin aikaan ja - antaisi kotimaiselle hallituksellemme vallan ilman tutkintoa ja tuomiota poistaa viroistaan nuo laillisiksi tunnustetut tuomarit.

Voidaan kysyä, eikö olisi pitänyt välttää tuollaisen kuulumattoman lain syntymistä sillä, että vainotut tuomarit vapaaehtoisesti luopuivat viroistaan? Kun muistaa tuon edellämämainitun syyn, miksi eroamista vaadittiin, ei voi ihmetellä, ettei tuota estämiskeinoa käytetty. Sitä paitsi näytti uskomattomalta, että lakiehdotusta koskaan tultaisiin lopullisesti hyväksymään.

Niin on kuitenkin tapahtunut; kunniaksiko sen laatijoille, sen ratkaiskoon historia.

Tämä laki pannaan täällä nyt juuri täytäntöön. Raskain mielin on minun täytynyt Teille, kunnioitettavat virkaveljeni, lukea Keisarillisen Senaatin määräys, jonka mukaan Hovioikeuden nykyisten jäsenten, kahta lukuunottamatta, ja neljän virkamiehen täytyy nyt viroistaan poistua. Olen vakuutettu, että jokainen teistä, samoin kuin minäkin, tuntee tyydytystä, että sen uhrin kautta, joka teidän, vaikkakin syyttömästi, täytyy kantaa, kuitenkin poistetaan se vääryys, joka tapahtui, kun neljä vuotta sitten edellämämainitut silloiset Hovioikeuden jäsenet ja virkamiehet ilman laillista tutkintoa ja tuomiota erotettiin viroistaan. Että tätä hyvitystä ei tahdottu, vaikka laillisesti olisi voitu, tehdä muulla tavalla kuin poikkeamalla vanhojen perustuslakiemme säännöksistä, se tulee, siitä olen vakuutettu, aina olemaan synkkänä pilkkuna ei ainoastaan tämän Hovioikeuden, vaan myös koko kansamme aikakirjojen lehdillä.

Kunnioitettavat virkaveljeni! Astuessanne niille tuomarinsijoille, jotka teidän täytyy jättää, teitte te isänmaallenne ja kansallenne arvaamattoman palveluksen. Te olette sitten kuten edeltäjäni virassani on todistanut ja minä niinä kahtena vuotena, joina minulla on ollut kunnia johtaa teitä, olen kokenut, useasti äärettömän vaikeissa oloissa väsymättömällä innolla, ahkeruudella ja kestävyydellä taitavasti hoitaneet tärkeitä tehtäviä. Kun nyt täältä poistutte, tiedän, ettette antaudu toimettomuuteen, vaan yhä tulet epäilemättä samalla alalla, joskin ei samassa asemassa, työskentelemään rakkaan Suomen kansamme hyväksi ja sen edistämiseksi, Ehkäpä ei ole kaukana se aika, jolloin kansa saa silmänsä auki oikein ymmärtääkseen suorittamanne työn arvon. Hetken tärkeät tapahtumat, kansa kun nyt ensi kerran kokonaisuudessaan saa panna vaakaan äänensä maan yleisiä asioita punnittaessa, ehkä jo antavat aavistaa, mimmoinen kansan tuomio teidän toiminnastanne tulee olemaan. Vakuutettu olen, että te kaikki rauhallisella omallatunnolla odotatte tätä tuomiota.

Mutta yli kansojen tuomion on vielä korkeampi Tuomari. Hän, joka johdattaa niin kansoja kuin yksityistenkin kohtaloita, katsokoon laupeudella niihinkin tekoihin, jotka ovat tämän päivän tapahtumat aiheuttaneet, ja levittäköön suojelevat kätensä yli koko kansamme ja tämänkin tuomioistuimen, että se kykenisi Hänelle kunniaksi ja kansamme onneksi suorittamaan tärkeän tehtävänsä."

Lopetettuani puheeni nousimme kaikki istuimiltamme ja kädestä heitettyämme jäähyväiset toisillemme siirryimme etuhuoneeseen. Siellä otti meidät vastaan joukko naisia, jotka kiinnostivat jokaisen jäsenen ja virkamiehen, minunkin, rintaan pienen laakeriseppeleen, sekä suomenmielisen yleisön puolesta pyysivät meitä kokoontumaan kaupungin vapaaehtoisen palokunnan talon juhlasaliin, jossa meille oli valmistettu päivällinen. Tultuamme ulos kadulle näimme siellä meitä odottavan monilukuisen väkijoukon, joka tervehti meitä laululla, ja tämän väkijoukon saattamana kuljimme aivan kuin juhla-kulkueessa tuon jotensakin pitkän matkan hovioikeudesta palokunnantalolle.

Kerrottiin, että "perustuslailliset" olivat aikoneet jollain lailla häväistä meitä poismennessämme; sanottiin sitä varten varatun pilaantuneita munia ja muuta semmoista. Mitään oireita tuollaisesta häväistyshommasta ei meidän kulkiessamme tullut näkyviin, vaan saimme häiritsemättä käydä tuon pitkän matkan ilman että mikään pääsi vähentämään juhlallista tunnelmaamme. Katujen reunoilla näkyi kyllä uteliaan näköistä kirjavaa väkeä, mutta saattajajoukkomme monilukuisuus ja mahtavuus kai peloitti häiritsijöitä, jos sellaisia olikin noitten syrjästä katsojain joukossa, ryhtymästä toteuttamaan ilkeämielisiä aikeitaan.

En rupea sen laveammin kertomaan seuraavasta menosta juhlapäivällisillä. Siitä on painosta ilmestynyt tarkka selonteko. Sanon vain sen, että harvoin olen saanut ottaa osaa niin juhlalliseen tilaisuuteen. Siten loppui itsessään kovin surullinen tapahtuma juhlatunnelmaan.

Minun juhlatunnelmaani pääsi kuitenkin pian häiritsemään tieto, että nyt oli lopussa se aika, jolloin virastossani sain nauttia myötätuntoisuutta. Jo seuraavana päivänä piti noitten perustuslaillisten jäsenten ja virkamiesten astua entisiin virkoihinsa hovioikeudessa, eikä ollut vähimmässäkään määrässä epäilemistä, etteivätkö he suhtautuisi minuun nurja-, etten sanoisi vihamielisesti. Minua, joka olin päättänyt jäädä paikalleni hovioikeuden päällikkönä, siis varmuudella odotti paljon vaikeuksia, mutta ne olivat kestettävät, tuli vaikka mitä.

Oli tapana, että kun joku uusi jäsen tai virkamies tuli nimitetyksi tai muuten määrätyksi palvelemaan hovioikeudessa, hän ensin kävi näyttäytymässä hovioikeuden presidentille. Tavallisissa oloissa olisi siis niitten, jotka nyt tulivat ottamaan vastaan toimia hovioikeudessa, pitänyt noudattaa sanottua vanhaa tapaa. Sitä nuo tulijat tietysti eivät nyt tehneet.

Kun minä maaliskuun 26 päivänä saavuin tavalliseen aikaan hovioikeuteen, olivat nuo uudet tulokkaat jo sinne kokoontuneet, seisoen kukin heille tulevien istuinten ääressä. Kun he eivät olleet noudattaneet vastamainittua vanhaa tapaa käydä luonani, niin en minä yrittänytkään kätelemään heitä, tervehdin heitä vain yhteisellä päänkumarruksella ja kävin paikalleni istumaan, aloittaen heti asiain esittelyn.

Niin päästiin ilman pitempiä mutkia tavalliseen työhön, joka sitten sujui entiseen hyvään, tasaiseen tapansa, ilman että mitään häiriötä olisi tullut ilmi. Nuo uudet tulokkaat suhtautuivatkin päämieheensä ulkonaisesti tavanmukaisella arvonannolla, niin ettei siinäkään suhteessa minulla ollut syytä valitukseen.

## **Elämäämme Turussa**

Mitä yksityiseen elämäämme Turussa tulee sillä ajalla, jolloin edellämmainitut tapahtumat sattuivat, on mainittava, että asuimme ennensanotussa Hellensin talossa Venäläisen Kirkkokadun varrella ainoastaan 1 päivään kesäkuuta 1908, kun talon omistaja halusi itse sinne muuttaa. Emme onnistuneet heti saamaan toista sopivaa asuntoa, vaan saimme kesällä eli sinä aikana kuin olin palveluksessa - taisi olla kesä- ja heinäkuun kuluessa - käyttää kaupungista poissaolevan pastori Kilpeläisen huonetta, jonka oli hänelle vuokrannut eräs vastapäätä Hellensin taloa olevassa kauppias Kestilän omistamassa talossa asuva, ruokatarjoilua harjoittava rouva Ecklin. Tältä rouvalta saimme silloin ravintommekin; ja olinkin osan tuosta kesäpalvelusajastani yksin Turussa, kun Emman piti kotiaskareitten tähden jäädä maatilallemme, ja vasta palvelusaikani loppusuoralla ehti luokseni.

Palattuamme kesälomani jälkeen syyskuussa Turkuun emme onnistuneet saamaan niin suurta asuntoa, että olisimme voineet sinne saada mahtumaan kouluikäiset lapsemmekin, vaan oli meidän tyydyttävä erääseen syrjäisen käsityöläiskadun varrella olevaan, ainoastaan neljä huonetta ja keittiön sisältävään asuntoon. Näin ollen jäivät kaikki kotiin kuuluvat lapsemme Helsinkiin, jossa heille vuokrattiin asunto Neitsytpolun varrella. Heidän talouttaan hoitamaan saimme entisen palvelijamme Justiina Piiraisen. Kolme nuorinta lapsistamme, nimittäin Saimi, Toivo ja Enni saivat siksi lukuvuodeksi tyyssijan poikamme Onnin luona Viipurissa, jossa kävivät tytöt suomalaista yhteiskoulua ja Toivo klassillista lyseota. Joulun 1908 vietimme sitten kaikki myös Viipurissa Onnin kodissa, asuen kuitenkin joulumatkoilla olevan Viola Relanderin asunnossa Viklundin talossa.

Kysymyksessä olevalta ajalta on mainittava, että kuten vävy-poikamme Hannes Hällström kirjeessä marraskuun 5. päivältä 1905, joka kuitenkin suurlakon tähden vasta monta päivää sen jälkeen saapui perille, meille ilmoitti, oli Heinolassa asuva veljeni Alfred vaikeasti sairastunut, niin että joka hetki odotettiin loppua. Tieto kuoleman tapauksesta tulikin kohta sen jälkeen, mutta niin myöhään, etten minä olisi ennättänyt hautajaisiin, jos olisin sitä yrittänytkin, mikä minulle kävi vaikeaksi varsinkin sentähden että minä pidin velvollisuutenani pysyä Turussa valvomassa, ettei hovioikeudelle suurlakon huumauksessa tapahtuisi mitään vahinkoa. Alfred lepää Heinolan kaupungin hautuumaassa ja muistona hänestä riippuu nyt seinällä kirjoituspöytäni yläpuolella hänen maalaamansa jäljennös neiti Granstedtin maalaamasta taulusta, joka esittää näköalaa Rannankylästä Impilahden pohjaan päin. Taulun ostivat Hannes ja Elli Hällström Alfredin kuolinpesässä pidetyssä huutokaupassa ja lahjoittivat sen minulle.

Kesäkuun 2 päivästä 1907 onnistuimme saamaan hyvin sopivan asunnon rouva Maria Forsmanin talossa Auran- ja Puutarhakadun luoteisessa kulmauksessa, aivan Puolanmäen rinteessä, joka asunto sisälsi salin ja ruokasalin, jotka molemmat olivat jotensakin isot, sekä neljä huonetta, keittiön ja palvelijahuoneen, muistuttaen tuo asunto pienemmässä muodossa asuntoamme Helsingissä Bulevardinkadun 12:ssa. Tässä asunnossa vietimme sitten koko Turussaolon loppuajan. Asunnon laajuuteen katsoen voimmekin aina syksystä 1907 luonamme pitää kaksi nuorinta tytärtämme, jotka silloin opiskelivat Turun yksityisessä suomalaisessa yhteiskoulussa.

Ulkopuolella virkaani oleviin yleisiin rientoihin paikkakunnalla en minä jo töitteni runsauden tähden voinut paljon ottaa osaa. Katsoin sitäpaitsi virka-asemani estävän minua antautumasta enemmän näkyvään puolue toimintaan. En sentään kokonaan voinut olla erillään niistä. Niinpä kävin välistä Turun kansallisseuran kokouksissa; mutta kun en voinut lähemmin seurata seuran toimia, niin ei nuo käyntini tuottaneet sitä tyydytystä, jonka ennen olin tuollaisissa seuroissa, ottaessani tehokkaasti osaa niitten toimintaan, siitä saavuttanut. Minun täytyi kuin täytyikin enimmäkseen vähän kuin syrjästä katsella paikkakunnan puolue-elämää.

Toista oli Emman, rakkaan vaimoni, laita. Kun ensi aikoina olimme Turussa melkein vain kahdenkesken eikä kotihommat siis antaneet hänelle paljon työtä ja huolta, niin antautui hän täydellä innolla puoluerientoihin. Hän saavuttikin Turussa, samoinkuin aikoinaan Viipurissa, aivan yleistä kannatusta ja valittiinkin kohta suomalaisen puolueen naisjärjestön puheenjohtajaksi, jossa toimessa hän sitten pysyi koko Turussaolomme aikana. Kun kevättalvella 1907 oli toimitettava ensimmäiset valtiopäivämiesvaalit uuden 1906-vuoden valtiopäivämiesjärjestyksen mukaan, joka myönsi naisillekin vaalioikeuden, oli niitä, jotka tahtoivat ehdottaa Emmaa edustajaksi Turun eteläisestä vaalipiiristä. Viipurin läntisestä vaalipiiristä tuli kuitenkin kohta Emmalle tarjous ruveta sen piirin edustajaehdokkaaksi, ja kun turkulaisilla oli toinen paljon enemmän tunnettu ja suosittu ehdokas - Aleksandra Gripenberg - raukesi tietysti tuuma Emman ehdokkuudesta siellä. Vaikka kyllä pelkäsin, ettei Emman terveys tulisi kestäväseen valtiopäiväin rasittavaa työtä, en puolestani tahtonut koettaa saada häntä luopumaan aikeestaan suostua tarjoukseen, toivoen, että tulos vaalista olisi semmoinen, että hän säästyisi tuosta rasituksesta. Emma antoikin sitten myöntävän vastauksen viipurilaisille, ja sitten ei auttanut muu kuin antaa hänen matkustaa vaalipiiriinsä pitämään "vaalisaarvoja". Maaliskuun alussa hän lähti noille matkoille, pitäen esitelmää ensin Kouvolassa, sitten Viipurin pitäjässä ainakin parissa paikassa. Lappeenrannassa ja ehkä vielä jossakin muualla, jotka esitelmät hän suoritti "tunnetulla taidolla". Vaikka hän sitten vaalissa saikin aika paljon ääniä, ei niitä kuitenkaan karttunut niin, että hän olisi päässyt edustamaan Suomen naisia meidän ensimmäisillä yksikamarisilla valtiopäivillä. En tiedä, kuinka tyytyväisiä ylipäänsä oltiin tähän tulokseen, mutta yksi tyytyväinen varmuudella löytyi, ja se olin "minä itse". Tulos oli siis kaikin puolin hyvä, siltäkin kannalta katsottuna, että en ollut vaimoni ehdokkuutta vastustanut, vaikkei se ollut minulle mieluinen. Olin antanut hänelle täyden vapauden itse määrätä toimintansa, siten tunnustaen vaimon ja miehen tasa-arvoisuuden.

Puolueasiain yleistä menoa ehdin tietysti, runsaista virkatöistäni huolimatta, sanomalehtien kautta seurata, enkä aina voinut pidättäytyä lausumasta ajatustani puolueemme johdon toiminnasta. Niinpä minä, kun U. Suometar maaliskuun 13 päivänä pani lehden liitteeksi erään ruman irtokuvan Leo Mechelinistä, saman päivän iltapostissa lähetin lehden toimitukselle näin kuuluvan kirjeen:

"Uuden Suomettaren toimitukselle.

Kuinka Uusi Suometar on voinut näin ratkaisevana hetkenä alentua levittämään tuota törkeää pilakuvaa, joka liitteenä seurasi tämän päivän numeroa?

Nähdessämme täällä Turussa nuorsuomalaisten katukaapeissa heidän levittämiään häväistyskuvia uskalsimme väittää, ettei meidän puolueemme koskaan voisi alentua tuollaisiin



tekoihin; ja nyt - häpeän puhdas puna leviää kasvoillemme - on oma puhdas lippumme samalla tavoin tahrattu - ja sen tekivät lipunkantajat itse!

Syvällä mielipahalla

D. V. Åkerman."

Tämä karvas pala ei tietysti vähentänyt sitä kireää suhdetta, johon aina vuodesta 1885 alkaen olin tuollaisten totuuksien lausumisesta U.S.:n toimitukseen ja ylipäänsä suomalaisen puolueen johtomiehiin joutunut.

Kotielämämme kului senjälkeen tasaista menoaan ilman mitään merkillisempiä tapauksia. Kesälomani 1907 vietin omaisten parvessa Nikillä, ja palattuamme syyskuussa Turkuun kului syyskausi myöskin tasaista menoaan. Kun meillä nyt oli tarpeeksi avara asunto, niin voimme ensi kerran jouluksi koota turkulaiseen kotiimme koko sinne kuuluvan lapsilaumamme.

### **Kysymys senaatista**

Kevätkaudelta 1908 ei ole papereissani eikä muistissanikaan mitään sellaista säilössä, joka olisi erikseen merkillepantavaa. Työt hovioikeudessa menivät kait säännöllistä menoaan, jonka tähden en tarvinnut persoonallisesti olla missään kirjeenvaihdossa hallituksen jäsenten kanssa. Hallituspiirissämme tapahtui tällä ajanjaksolla se muutos, että kenraalikuvernööri Gerard helmikuussa sai eron virastaan ja hänen sijalleen tuli kenraali Beckman. Aina siitä asti kun Seyn oli nimitetty kenraalikuvernöörin apulaiseksi (1907), oli käynyt selville, että Venäjän johtavissa piireissä pyrittiin uudistamaan sitä politiikkaa Suomea kohtaan, jota Bobrikoff edusti. Siitä syystä tuo pehmeäluontoinen Gerard sai väistyä ja hänen sijalleen pantiin sotilas, jolta odotettiin tarmokkaampaa toimintaa.

Seurauksena kärjistyneistä oloista oli sitten Leo Mechelinin ja eräitten toistenkin senaatin talousosaston jäsenten syksyllä 1908 tapahtunut eropyyntö, mikä heistä itsestään, sittenkun tuohon pyyntöön oli suostuttu, oli tuntunut liian hätiköidyltä. "Se oli s - nan tuhmuus", oli maanviljelystoimituskunnan eron saanut päällikkö Schildt siitä sanonut, kuten tilastollisen päätoimiston päällikkö, senaattori August Hjelt minulle maaliskuun 30 päivänä 1909 kirjoittamassaan kirjeessä tiesi kertoa.

Jonkun ajan päästä Rabbe Wreden johtama senaatin oikeusosasto kevättalvella 1909 myös erosi, eikä Vaasan hovioikeuden presidentti Henrik Borenius, jonka puoleen ensin käännettiin, onnistunut saamaan hyväksytyksi laatimaansa ehdokaslistaa, johon hän oli ottanut myös perustuslaillisia ehdokkaita. Näytti siltä kuin ainoa tapa saada oikeusosasto uudelleen toimimaan olisi sellaisen ehdokaslistan laatiminen, johon kuului ainoastaan suomalaisen puolueeseen lukeutuvia miehiä.

Tuon puolueen johtopiiriin oli kuitenkin päässyt - nimenomaan Danielson-Kalmarin vaikutuksesta - vallalle mielipide, ettei suomenmielisten pitäisi yksin ryhtyä muodostamaan oikeusosastoa. Sen tähden tehtiin ehdokaslista vain yhtä osaston jaostoa varten, johon tarvittiin viisi jäsentä, jotka sitten tulivatkin noihin virkoihin nimitetyiksi.

Kaikki yritykset saada kenraalikuvernööri suostumaan "perustuslaillistenkin" miesten nimittämiseen vielä tyhjinä oleviin oikeusosaston varapuheenjohtajan ja jäsenten paikkoihin jäivät tuloksettomiksi.

Kun Mechelinin eron jälkeen muodostettu kokoomushallitus - Senaatin talousosasto -, johon kuuluivat suomalaisen puolueen etevimmiksi tunnetut miehet, mm. Danielson-Kalmari, syksyllä 1909 omasta pyynnöstään sai eron, jäi talousosastokin tyhjäksi. Koskettelin tätä asiaa Helsingissä oleville lapsilleni lokakuun 24 päivänä 1909 kirjoittamassani kirjeessä, josta tähän jäljennän seuraavat osat:

"Kaikki muut tiedot sieltä ovat kerrassaan masentavia: ovathan suomalaisen puolueen johto- ja toimimiehet kerrassaan heittäneet kirveensä mereen - luovuttaneet kaikki maamme yleiset asiat aivan vieraisiin - ainakin taitamattomiin käsiin, pötkien tiehensä niiltä paikoilta, joihin heidät oli asetettu puolustamaan maan ja kansan parasta, aivan kuin nyt olisi kaikki menetetty eikä mitään enää olisi pelastettavissa. "Eivät (muka) voineet olla myötävaikuttamassa"! Aivan kuin meidän hyvät kagaalit tai "perustuslailliset" routavuosina sanoivat. Siis nyt ollaan kaikki "perustuslakilaisia" ja annetaan maan yleisten asiain mennä nurin, jäädä ilman asianymmärtävää hoitoa, vieläpä eräät pötkivät maasta pois, ehkäpä pelosta, että kun kaikki romahtaa, vielä voi itsekkin jäädä raunioitten alle. Tämä lienee nyt liian ankarasti sanottu, sillä voihan olla, että näitten poislähtevien hermot ovat tuollaisen matkan tarpeessa; mutta parhaalla tahdollakaan ei voi olla välistä lausumatta hyvinkin ankaria sanoja noista herroista, jotka ovat hyljänneet paikkansa silloin, kun maan hätä on niin suuri kuin nyt, kun tietää, ettei kaikki vielä ole hukassa, että epäilemättä vielä voidaan paljon pelastaa, jos ei vihollista kovin ärsytetä, ja samalla tiedetään, että jos mikään, niin tuollainen työlakko ärsyttää. En ymmärrä, kuinka suom. puolueen valtiopäiväryhmän enemmistö on voinut hyväksyä, vieläpä sanotaan **vaatia** tuollaista menettelyä. Tuntuu siltä kuin kaikilla olisi pää aivan pyörällä eivätkä jaksaisi nähdä pitemmäksi kuin nenä ylettyy. Syy mielestäni on johtomiehissämme. Oli ehkä onnettomuudeksemme, että laskimme heidät senaattiin. Asia tuli siten heille liian persoonalliseksi, mieskohtaiseksi, omaksi, jossa oman persoonan kunnia, hyvä maine tuli vaaraan, eikä heissä ollut miestä kantamaan tuota persoonallista kuormaa; kun sitävastoin jos toiset miehet olisivat olleet senaatissa, he, johtajat, ehkä olisivat olleet valmiit rohkaisemaan näitä pysymään paikoillaan ja myös saaneet koko puolueen kannattamaan tätä mielipidettä, niinkuin he ennen suomalaisen puolueen ohjelman mukaisesti olivat tehneet. Sillä sanottakoon suomalaisen puolueen jäsenistä muuten kuinka hyvää tahansa, varmaa kuitenkin on, että joukossa, jopa edustajissakin löytyy paljon tuollaista "karjaa", joka ei tohdi itsenäisesti ajatella ja toimia, vaan sokeasti seuraa johtajia; ja johtajille on ollut tärkeätä saada puolue hyväksymään heidän pelkurimainen pakoretkensä: on niin hyvä sysätä koko syy puolueen niskoille. Siihen he eivät kuitenkaan ole vähääkään oikeutetut, sillä johtajina oli heidän asiansa osoittaa puolueelle oikea tie ja saada se sillä pysymään; ja jos tämän ei olisi heille onnistunut, - mikä onnistuminen ei mielestäni suinkaan olisi ollut mahdotonta - niin sittenkään he eivät olisi olleet oikeutettuja luopumaan siitä menettelytavasta, joka heidän mielestään olisi ollut paras maalle ja kansalle, - toisin sanoen: heidän olisi sittenkin pitänyt pysyä paikoillaan.

Niin, nyt olen taasen pitkältä puhunut politiikasta; mutta ei voi olla purkamatta harmistunutta sydäntään - ikävä vain ettei asia taida siitä parata, vaikka parata sen pitäisi; pitäisi saada koko

puolue uudestaan ymmärtämään, että on väärin, että maan omat kansalaiset lakkaavat palvelemasta maataan silloin, kun olot ovat vaikeat; etteivät olot vielä ole niin mahdottomat, etteivät suomalaiset miehet voisi toimia maan hallituksessa; että on tärkeitä, että juuri suom. puolueen miesten on viipymättä pyrittävä niille paikoille, josta heidän johtajansa ovat häpeällisesti paenneet - vähän siitä, että heidän on alistuttava pakon alle monessa asiassa sekä että he sen kautta saavat paljon kärsiä omien kansalaistensa puolelta, sillä onhan meidän velvollisuutemme uhrata kaikki isänmaan puolesta, vieläpä henkemmekin, saatikka sitten tuo niin kutsuttu "hyvä maineemme", maailman hyvä maine, joka itse asiassa on vain humbugia, joka ei ole mistään arvosta hyvän omantunnon rinnalla.

Yhäpä siitä vielä jatkui toista sivua tuota politiikkaa! Jätän sen nyt toki - - - "

Marraskuun 25 päivänä 1909 Helsingistä - jonne olin matkustanut virka-asioissa sekä ollakseni läsnä seuraavana päivänä 60v. täyttävän professori E.G. Palmenin kunniaksi pidettävillä päivällisillä - Emmalle kirjoittamastani kirjeestä jäljennän tähän seuraavan senaatin täydentämistä koskevan osan:

" - - - päätin käydä senaattori Bärnlundin puheilla - - - ja saavuin sinne kello ½ 10 aikaan. Toimitettuani hovioikeuttamme koskevan asian, joka tarkoitti uuden työjärjestyksen jouduttamista, me puhuimme sitten senaatin asiasta ja näytti siltä kuin hän olisi ollut yksimielinen siitä, että tyhmästi on toimittu, kun ei heti hankittu täyttä lukua meidän miehiä oikeusosastoon; ja kun kysyin, miksi nyt vitkastellaan, sanoi hän, että näyttään johtomiesten puolelta yhä toivottavan saada ruotsikkoja taivutetuksi tulemaan mukaan, ja sentähden on kehoitettu nykyään oikeusosastossa olevia, ettei vielä ryhdyttäisi mihinkään toimiin, vaan vielä odottaa vuoden loppuun. Talousosaston täydentämisestä ei hän tietänyt mitään, mutta täällä kotona sanovat kuulleen, että on kysymys saada Mikael Soininen kirkollistoimituskunnan päälliköksi - missä määrässä siinä on perää, en tiedä ainakaan vielä. - - - "

Vihdoin saatiin suomalaisen puolueen johto kutsumaan puolue kokoon pääasiallisesti juuri hallituskysymyksen pohtimista varten. Tähän kokoukseen, joka pidettiin Helsingissä ylioppilastalon uudessa juhlasalissa joulukuun 28 ja 29 päivinä 1909, otin minä ja muistaakseni Emmakin - vietimme silloin joulun pääkaupungissa - osaa, ja tietysti minä käytin tilaisuutta lausukseni peittelemättä ajatukseni tuosta polttavasta kysymyksestä. Sain sitten pitkän ajan päästä lähetetyksi itselleni lausuntojeni stenogrammit, joista ottamani jäljennöksen liitän tähän näin kuuluvana:

Suomalaisen puolueen kokouksessa joulukuun 28 ja 29 päivinä 1909.

Presidentti Åkerman: Ne suosionosoitukset, jotka tulivat hallituskysymyksen arvoisan alustajan osaksi niin hyvin hänen astuessaan lavalle kuin hänen lopetettuaan esityksensä, osoittavat kyllä, missä määrässä tämä kokous hyväksyy ne mielipiteet, jotka hänen alustuksessaan toi esille tässä maallemme nykyään perin tärkeässä kotimaisen hallituksemme kysymyksessä. Ymmärrän sentähden, kuinka sille, joka eräissä kohdin - ei suinkaan kaikissa, sillä minäkin monessa kohdin voin täydellisesti hyväksyä senaattori Danielson-Kalmarin esityksen - aikoo asettua vähän toiselle kannalle, on vaikeata tässä nyt esittää oma mielipiteensä.

On aina sanottu, - minä sanon aina, sillä meidän puoleltamme, ehkäpä kaikiltakin puolilta on sanottu - että on hyvinkin tärkeätä, että kotimainen hallitus pysyy kotimaisten miesten käsissä. Minä tahtoisin siihen lisätä erään toisen lauseen; on hyvin tärkeätä, että meidän kotimaisessa hallituksessamme on kansallisen puolueen, suomalaisen puolueen miehiä. Kauan sai kansamme odottaa, ennenkuin se sai omia miehiään, tämän suomalaisen puolueen miehiä hallitukseen. Siihen aikaan, kun ensimmäiset kansallismieliset miehet sinne astuivat, rohjettiin pelkäämättä sanoa, että koko suomalainen kansa seisoi heidän takanansa. Tuli sitten vaikeat ajat, jolloin ulkonainen painostus rupesi rasittamaan Suomen maata ja kansaa. Silloin tässä ensimmäisessä vaarallisessa käännekohdassa luulen minä kansan enemmistön olleen sitä mielipidettä, että suomalaisten miesten täytyi koettaa pysyä hallituksessa niin kauan kuin mahdollista. Me tiedämme kaikki, kuinka tapahtui sitten routavuosien aikana, kuinka suomalaisen puolueen miehet olivat ainoat, jotka sinne jäivät ja saivat sitten kantaa päivän helteen ja kaiken raskaan työn. Tietysti se paino, joka sitten heidän syyttään tuli ulkoapäin, ja se vaino, joka kohdistettiin heihin heidän omien kansalaistensa puolelta, oli raskas kantaa. Mutta se kannettiin kuitenkin. Ja oli huomattavissa, että suomalaisen puolueen rivit eivät huolimatta tästä vainosta sen jälkeen harvenneet.

Tuli sitten tuo tunnettu käännekohta, jolloin ulkonaisten voimain vaikutuksesta meidänkin rohkeutemme täällä kotimaassa kasvoi, jolloin uskallettiin toivoa, että täällä päästäisiin siitä painostuksesta, joka oli Suomen kansaa routavuosina painanut. Ne suomalaiset miehet, jotka sinä hetkenä olivat kotimaisen hallituksen etunenässä, pakoitettiin silloin luopumaan asemistaan - minä sanon: pakoitettiin, sillä tiedän, että se oli pakoituksesta. Ei ole vielä todistettu, mutta ehkäpä oli tämä asemiltaan luopuminen välttämätön asia. Voi olla toistakin mielipidettä, ja olen kuullut lausuttavankin, että ehkä asiat olisivat menneet onnellisemmin, jos he olisivat jääneet paikoilleensa. He poistuivat kuitenkin, ja on huomattavissa, että se tapahtui ei ainoastaan vastapuolueen, vaan myöskin oman puolueen painostuksesta, seikka, joka on epäilemättä raskaana muistona niille, jotka silloin jättivät asemansa. Sitten monien vaikeuksien jälkeen, jolloin ehkä vieläkin olisi ollut mahdollista suomenmielisten miesten palata kotimaiseen hallitukseen, jos rohkeutta olisi ollut tarpeeksi, vihdoin meidän n.k. perustuslailliset miehet astuivat hallitukseen, yleinen - kun sanon: yleinen, tarkoitan "perustuslaillisen" enemmistön - mielipide oli se, että nyt oli sillä taholla saavutettu voitto. Ei kukaan enää saisi tämän perustuslaillisen puolueen miehiä asemiltaan ja rohjettiin vaatia vaikka kuinka paljon. Tietääkseni moni isänmaan ystävä jo alusta ymmärsi että voitto ei suinkaan vielä ollut lopullinen. Ulkonaiset seikat vain, varsinkin meidän itäisessä suuressa valtakunnassamme tekivät, että meidät silloin jätettiin rauhaan. Me saimme täällä tehdä ja toimia melkein mitä tahdoimme. Saimme peruutetuksi melkein kaikki routavuosien säännökset, pois paikaltaan ajetuksi kaikki suomalaisen puolueen miehet. Kaikki kävi päinsä. Mutta niinkuin sanottu, syvemmin katsojat ymmärsivät, ettei tämä olisi pitkäaikaista. Ei tarvittu muuta, kuin että se vallankumouksellinen aalto, joka silloin oli noussut itäisessä naapurimaassamme, laskeutuisi ja asiat muuttuisivat taas toiselle kannalle.

Se tapahtuikin. Ennen pitkää olivat asiat tasaantuneet itäisen rajamme toisella puolella, ja silloin ei viipynyt kauan ennenkuin silloinen kotimainen hallitus, joka oli alussa luullut olevansa niin vakavalla kannalla, huomasi, että sen hetket olivat luetut. Ensimmäinen kolaus

kohtasi sitä silloin, kun sen pääpylväät olivat pakotetut eroamaan. Silloin epäilemättä tämä kotimainen hallitus kokonaisuudessaan ja perustuslaillinen, varsinkin ruotsalainen puolue ymmärsi hyvin, että sen vallan aika oli kohta loppuva. Enkä luule erehtyväni paljon, jos sanon, että siellä odotettiin sopivaa aikaa, jolloin voitaisiin kunnialla asemistansa luopua. Tämä sopiva aika tuli, niinkuin tiedetään. Kun monien vaikeuksien jälkeen saatiin n.k. kokoomushallitus muodostetuksi, näyttivät asiat kyllä tulleen vakavammalle kannalle. Ymmärrettiin kuitenkin silloinkin, että tämäkään hallitus, koska siellä oli enemmistönä n.k. "perustuslaillisten" puolueen miehet, ei voinut kauan pysyä paikoillaan. Ensimmäisessä tilaisuudessa - niin ajatteli moni -, jolloin tulisi esille vaikea, pulmallinen kysymys ja jolloin olisi ratkaistava, onko suomalaisten miesten pysyttävä paikoillansa ainoastaan sillä ehdolla, että Suomen kansan mielipide kaikissa asioissa pääsee voitolla, tulisi taasen hallituspula meillä syntymään.

Niin tapahtuikin. Kun viime keväänä sitten tuli tuo suuri ratkaisu, jonka aiheen me kaikki tunnemme, silloin jäivät kotimaiseen hallitukseemme ainoastaan suomalaisen puolueen miehet. Myöskin oikeusosasto silloin luopui. Ja voidakseen tehdä muille mahdottomaksi astua näitten sijoille ja varsinkin saadakseen suomalaisen puolueen miehille, jotka astuisivat tyhjiille paikoille hallituksessa, halutun leiman, keksittiin ruotsalaisella puolella tuo lause, ettei kukaan rehellinen mies enää voi mennä kotimaiseen hallitukseen. Me tiedämme myöskin, kuinka suomalaiselta taholta kuitenkin tehtiin yrityksiä saada kotimainen hallitus uudelleen täysilukuseksi. Varsinkin on meillä tarkemmin tiedossa, mitenkä koetettiin saada oikeusosasto uudelleen muodostetuksi. Mutta tuo mielipide, että suomalainen puolue ei yksin voisi muodostaa ei toista eikä toista osastoa senaatissa, oli silloin jo saanut suomalaisen puolueen riveissä paljon kannatusta. Oli sillä aikaa, kun kokoomushallitus oli ollut toimessa, huomattu, että olot maassamme olivat rauhallisempia ja luultiin, että tämä oli yksinomaan kokoomushallituksen ansio. Siitä voi tietysti olla eri mieliä, oliko se vain sen ansio. Minä luulen, että syynä siihen oli pääasiallisesti se, että ylipäänsä oli siitä, mitä oli tapahtunut, opittu enemmän ymmärtämään, että sittenkin suomalaisen puolueen ohjelma oli se, joka parhaiten soveltui meidän valtiollisiin oloihimme. Ja kuten jo sanoin, koetettiin sitten muodostaa oikeusosastoa, mutta ei sitä saatu toimeen. Vastustuspuolueemme asettivat sellaisia ehtoja, että oli mahdotonta niihin suostua, ja sillä lailla raukesi toinen yritys toisensa jälkeen tyhjiin.

Nyt oli maa siinä onnettomassa asemassa, että se oli ilman korkeinta tuomioistuinta. Kun silloin ruotsalaisen puolueen jäsenet olivat lausuneet tuon mielipiteen, että suomalaisen puolueen velvollisuus oli täyttää kotimainen hallitus, olisi luullut, että suomalainen puolue, joka juuri kannatti sitä mielipidettä, että kaikissa tapauksissa, olkootpa olot muuten kuinka pakottavia tahansa ulkoapäin, on onnellisempaa, että kotimaiset miehet ovat hallituksessa, ja varsinkin suomalaisen puolueen johto olisi kiirehtinyt toimimaan niin, että kun se ei saanut apua muilta puolueilta, puolue yksin täytti tyhjät paikat korkeimmassa tuomioistuimessa ja sitten myöskin varsinaisessa kotimaisessa hallituksessa, joksi syyllä katsotaan vain senaatin talousosastoa. Niin ei kuitenkaan tapahtunut, vaan melkein pari kuukautta sai maa olla aivan ilman korkeinta tuomioistuinta. Onhan ymmärrettävissä, minkälainen seisahdus oikeudenhoidossa sen kautta tapahtui. Jo ennen senaatin oikeusosaston eroa oli siellä, kuten olen saanut kuulla, yli 600 juttua ratkaisematta. Ja kun sitten tuon kaksikuukautisen väliajan jälkeen, jolloin ei mitään asioita ratkaistu, sinne vihdoin saatiin eräitä suomalaisen puolueen

miehiä - silloinkin ainoastaan puolet siitä, mitä osastoon oikeastaan kuului - onhan luonnollista, etteivät ne suinkaan saaneet tätä juttujen balanssia vähenemään, hyvä, jos ovat saaneet kaikki juoksevat asiat suoritetuiksi.

Olemme siis nyt sellaisessa asemassa, että oikeusosastossamme on hyvin suuri joukko ratkaisemattomia asioita. Asianlaita ei suinkaan ole parempi talousosastossa. Siellä on laita aivan sama. Kun nyt ottaa kaikki nämä asianhaarat huomioon, niin todellakin epäillen kysyy, oliko se vaara, jota meidän kunnianarvoisa alustajammekin kuvaili, joka olisi syntynyt siitä, että suomalainen puolue yksin olisi ottanut ohjaket käsiinsä, tosiaankin niin suuri ja niin vahingollinen maalle, että sitä oli enemmän vältettävä kuin sitä todellista sekasortoa, joka syntyi sen kautta, ettei saatu täyttä lukua suomalaisia miehiä oikeusosastoon eikä talousosastoonkaan.

Sanotaan, ettei olisi saatu sinne miehiä. Minä rohkenen sanoa, ettei se ole aivan paikkansa pitävää. Ehkeipä olisi saatu sellaisia kuin olisi tahdottu, ehkeipä olisi saatu - mitenkä minä sanoisin - kaikki ensiluokan miehiä, mutta minä tahtoisin kysyä, milloin meidän senaattimme jäsenet ovat kaikki olleen ensiluokan miehiä. Ei suinkaan siihen aikaan kuin Mechelin oli senaatin etunenässä eikä oikeusosastossakaan siihen aikaan kuin Wrede siellä oli. Päinvastoin, suurin osa niistä oli aivan toista kuin ensiluokan miehiä. Kun hätä on suuri, täytyy pienimmilläänkin voimilla tulla toimeen.

Mutta tuo ajatus, että rauha maassa oli ennen kaikkea säilytettävä, se oli juurtunut niin myöskin puolueen jäseniin, että todellakin suurin osa oli sen pelon alaisena, että jos nyt suomalainen puolue, se puolue, jolle kuitenkin johto tässä maassa kuuluu, olisi ottanut johdon käsiinsä, olisi maassa kerrassaan puhjennut sisäinen sota. Minä rohkenen sitä kokonaan epäillä. Se on aivan liikaa mielikuvitusta. Ja onko nyt sitten se pulma, johonka olemme joutuneet sen kautta, että kotimaiset miehet eivät silloin uskaltaneet - sanon sen suoraan - **uskaltaneet** senaattiin mennä tai ettei heitä uskallettu sinne laskea, todellakin pienempi? Ei suinkaan. On ensiksikin huomattava, että, niinkuin jo sanoin, asiat ovat maanneet lamassa, toiseksi, että idästäkin oli ruvettu epäilemään, oliko heidän tänne asettamansa johto - jos niin saan sanoa - oikeissa käsissä. Täällä on sanottu, että tuo epäily tuli vain sotilaskysymyksen tähden. Minä rohkenen epäillä sitä. Minä luulen, että syy siihen, että tänne asetettu korkein johto<sup>30</sup> muuttui, suureksi osaksi oli juuri siinä, ettemme kyenneet muodostamaan kotimaista hallitusta täydelliseksi.

Siitä, mitä minä tässä olen lausunut, käy selville, että minä puolestani katson, että on ollut suuri erehdys, ettemme siinäkin tapauksessa, etteivät muut puolueet ole tahtoneet suomalaista puoluetta auttaa kotimaisen hallituksen muodostamisessa, ole täyttäneet paikkoja omilla miehillämme, heti kohta, kun nuo toiset puolueet antoivat kieltävän vastauksen. Jos niin olisi tehty, olisivat asiat täällä menneet säännöllistä menoaan, ehkäpä olisivat täällä vielä asiat muutenkin samanlaisella kannalla kuin keväällä, mikäli tulee meidän korkeimpaan hallitusmieheemme. Ja kun nyt ajattelemme eteenpäin, niin minä puolestani katsoisin suomalaisen puolueen johdon velvollisuudeksi koettaa vaikuttaa siihen, että, jos eivät enää ne etevät miehet, jotka viimein suomalaisen puolueen riveistä olivat asetetut meidän kotimaiseen

hallitukseen, katso olevansa tilaisuudessa taikka muuten voivansa vielä antautua siihen raskaaseen työhön, niin pian kuin mahdollista saataisiin kotimaisen hallituksemme paikat täytetyiksi muilla suomalaisen puolueen miehillä niin hyvin mitä talousosastoon kuin korkeimpaan tuomioistuimeen tulee. Onhan kyllä totta, että monta vaikeata asiaa tulee asetetuksi heidän ratkaistavaksensa ja heidän täytäntöön pantavaksensa, mutta huolimatta siitä minä katson suomalaisten miesten velvollisuudeksi pitää kotimainen hallitus omissa käsissään. Ei se nytkään ole liika myöhään, vaikka siellä jo istuu koko joukko meille vieraita aineksia.

Tämän minä puolestani panisin suomalaisen puolueen johdon sydämelle.

Presidentti Åkerman: Ei minulla enää ole monta sanaa sanottavana. Tahdon ensiksi mainita, etten minä tässä kokouksessa edusta ketään muuta kuin omaa itseäni enkä suinkaan olisi ryhtynyt esiintymään, ellen olisi katsonut olevani siihen pakotettu. Mitä senaattori Danielson-Kalmari on sanonut minun ensimmäisen lausuntoni johdosta, antaa minulle kuitenkin aihetta vähän vastata hänelle.

Minun täytyy tunnustaa, että hyvin raskaalla mielellä kuuntelin senaattorin selostusta siitä ajatuksesta, mikä hänellä oli routavuosien senaatista. Me saimme tietää, että yksi suomalaisen puolueen etevimmistä miehistä oli sillä kannalla, että tuon senaatin olisi pitänyt jo ennen suurlakkoa erota. Tähän asti luullakseni enemmistö suomalaisessa puolueessa on ollut sitä mielipidettä, että tuo senaatti teki oikein mahdollisimman kauan pysyessään paikoillaan. Että sen sitten oli pakko poistua, sen olen jo edellä puheessani osoittanut ja esiintuonut myöskin sen syyn, minkä senaattori Danielson-Kalmari myös myönsi, että suomalainen puoluekin oli sitä mieltä, että senaatin tuli erota. Oliko tämä senaatti kaikin puolin täyttänyt tehtävänsä oikein, siitä minä olen jäävi lausumaan ajatukseni, sillä minä olin siinä jäsenenä vähän neljättä vuotta, mutta erosin siitä enemmän kuin puoli vuotta ennen suurlakkoa, tultuani nimitetyksi Turun hovioikeuden presidentiksi.

Ne, jotka ovat sillä kannalla, että routavuosienkin senaatti olisi ollut velvollinen aikaisemmin eroamaan, eivät tietysti voi muuta kuin hyväksyä viimeisen suomalaisen puolueen senaatin menettelyn. Sehän on aivan luonnollista, kun he ovat sillä kannalla, ettei suomalaisen puolueen miesten olisi pitänyt "myötävaikuttaa" laittomien säädösten toimeenpanemiseen. Sen tekivät kuitenkin ne meidän miehet, jotka istuivat senaatissa routavuosina. Tähän asti he ovat olleet sitä mieltä, että menettelivät oikein, kun eivät sen johdosta menneet pois, kun huomasivat, että heidän täytyi - en sano "myötävaikuttaa" - alistua. Heidän täytyi alistua, ja oli hyvä, että he sen tekivät, sillä jos he eivät olisi alistuneet, olisi epäilemättä meille käynyt paljon pahemmin kuin mitä silloin kävi. Ehkäpä nyt ollaan sitäkin mielipidettä, että heidän siellä paikoillaan oleminen ei auttanut, vaan päinvastoin kaatoi kansallista asemaamme. Ennen on sanottu, että tekivät maallemme hyvän palveluksen jäädessään paikoilleen.

Mitä tulee viimeksi eronneitten senaattorien menettelyyn, niin mielipiteeni on se, että asiat tuskin olisivat niin hullulla kannalla kuin ne nyt ovat, jos olisi menetelty toisin. On mahdollista, että erehdyn. Sanotaan, että oli pakko senaattoriemme poistua paikoiltaan. Kyllähän pakkoa oli, mutta olivatko edes kaikki ne asianhaarat silloin varmassa tiedossa, jotka nyt tunnetaan? Ei ainakaan sekakonferenssi vielä ollut antanut lopullista päätöstään. Se voitiin kyllä arvata, mutta

ennenkuin tämä oli tiedossa (Senaattori Paasikivi: Se oli tiedossa!) - , se ei ollut varmassa tiedossa, sillä päätös on vasta näinä päivinä langennut. Ei mistään voi varmuudella sanoa, ennenkuin se on todella tapahtunut - , niin, ennenkuin sekakonferenssin päätös oli tiedossa, ei mielestäni siihen voitu nojautua eikä nytkään, sillä eihän tätä päätöstä vielä ole vahvistettu.

Jos nyt arvellaan, että oli mahdotonta suomalaisen puolueen jäsenten jäädä senaattiin, jos tahdottiin säilyttää puolueelle kunnioitusta ja kannatusta, kuinka on silloin mahdollista vaatia, että kukaan - minä käytä kagalien lausepartta - kukaan "rehellinen suomalainen mies" sinne menee? (Ääniä: Ei vaadita) Jos ei vaadita, niin se on vielä hullumpaa, sillä täytyy meidän vaatia, että meidän hallituksemme on suomalaisten käsissä. (Senaattori Danielson-Kalmari: Venäläisten kätyrinä!) Se on kagalikieltä, ja minua hämmästyttää kuullessani sitä.

Täällä on sanottu, että asia tulisi jättää vain yksityisten kansalaisten käsiin, että yksityiset kansalaiset saisivat mennä senaattiin, jos haluavat. En tiedä, kuinka sinne rohkenee kukaan mennä, kun julkisesti varmuudella väitetään, että siellä täytyy julaista asetuksia, jotka ovat meille aivan turmiollisia. Minä katson, että me olemme ajaneet itsemme tämän viimeisen taktiikan kautta - minä pidän sitä taktiikkana - umpikujan, josta emme ole pelastettavissa, ellei puolue kokonaisuudessaan rohkaise itseään ja lähetä miehiään hallitukseen tietäen, että suomalainen puolue kuitenkin vielä tässä maassa jotakin merkitsee. Sillä sen takana itse asiassa, minä rohkenen sanoa, on kansan suuri enemmistö, vaikka suuri joukko ei tunne asioita tarkoin ja on saatu viedyksi harhaan. Juuri saadaksemme asiat kansalle selville olisi meidän etevimpien miesten velvollisuus pysyä ohjaksissa.

Presidentti Åkerman: Olen pyytänyt puheenvuoroa vain selittääkseni vähän eilisiä sanojani, koska olen huomannut, että niitä on väärin käsitetty ainakin osaksi. En minä suinkaan sanonut, että routavuosina senaatti ei koskaan erehtynyt. En luule, että mikään hallitus, olkoon se kuinkakin hyvästi kokoonpantu, voi aina toimia erehtymättä. Minä sanoin vain, että routavuosienkin hallitus menetteli oikein ollessaan luopumatta painostuksen takia. Minä sanoin sen juuri sitä varten, että olen katsonut, että viimeinen senaatti luopuu ennen aikaansa. Mielestäni eivät asiat vielä olleet niin kärjistyneet, etteivät suomalaiset miehet olisi voineet pysyä hallituksessa. En minäkään tahdo sanoa, etteikö koskaan voisi tulla esille sellaisia kysymyksiä, joihin suomalainen mies ei missään tapauksessa voi myötävaikuttaa. Mutta mielestäni niin ei ollut asianlaita vielä nyt, ja minä luulen, että moni on samaa mieltä. Että siellä olo tuli hallituksen jäsenille vaikeaksi, siihen oli epäilemättä heidän oma toimintatapansa syynä - sen on senaattori Paasikivi tavallansa tunnustanut - kun he panivat ehdoksi, että jos ei niin tapahdu, kuin he katsoivat maan edun eräässä asiassa vaativan, he eivät voi pysyä paikoillansa. Tuollaisen ultimaatumien asettamisen hallituksemme puolelta minä katson, - joskaan ei kaikissa niin ainakin nyt kysymyksessä olevissa tapauksissa - sopimattomaksi. Siitä on ollut seurauksena, ettei ole voitu pysyä paikoillaan, vaan on täytynyt siirtyä pois. Tuosta ultimaatumista on ollut myös se seuraus, että nyt on vaikeata saada muita astumaan kotimaiseen hallitukseen.

On sanottu, ettei sillä, että kotimainen hallitus nyt luopui, suinkaan ole tahdottu osoittaa, ettei kukaan suomalainen mies enää voi sinne mennä. Minä huomautan vain sen johdosta, kuinka vaikeata on toisten, joilla ei ole samaa kannatusta ja jotka eivät ole samassa asemassa



puolueessaan, astua paikoille, joissa puolueen kykenevinämmät miehet eivät ole enää katsoneet voivansa toimia. Mihin tuloksiin tullaan tämän johdosta? Tullaan ehkä sellaiseen tulokseen, että saadaan sinne vihdoinkin, jos ollenkaan saadaan, miehiä, joita ainakaan suomalainen puolue ei missään tapauksessa tule kannattamaan. Kun täällä mainittiin, että ollaan toivossa saada sinne miehiä, että eräitä sinne on lupautunut, kysäsin, kuuluvatko he suomalaiseen puolueeseen. Ei, kyllä ne ovat ruotsalaisia, vastattiin. Tulos tästä ehkä siis on, että me vähän ajan päästä saamme kotimaisen hallituksen, joka on puhtaasti ruotsalainen. Sillä ne, jotka siellä nyt ovat, eivät tietysti ole mitään suomalaisia; päinvastoin ne ovat alkujaan meidän ruotsalaisista perheistämme ja kannattavat, luulen minä, niitten periaatteita. Onko näin tehty oikein? Minä puolestani epäilen sitä.

Edellisten puhujain lausunnot eivät ole saaneet minua luopumaan kannastani että suomalaisen puolueen olisi ehdottomasti lausuttava tässä kokouksessa, että se katsoo välttämättömäksi, että kotimainen hallitus saadaan niin pian kuin mahdollista täytetyksi kotimaisilla miehillä ja, jos ei sinne saada toisia mukaan, niin on suomalaisen puolueen miesten velvollisuus sinne mennä.

Muistuu mieleeni senaattori Danielson-Kalmarin lausunto, että routavuosien senaatti sai hyvin vähän aikaa. En minä suinkaan tahdo kehua sen toimia, sen vähemmän kun itse kuului siihen jonkun aikaa. En kuitenkaan voi olla tässä tilaisuudessa mainitsematta erästä tointa, joka on sen arvoinen, että se ansaitsee mainitsemista. Tarkoitan viimeistä n.s. kieliasetusta, joka yhdellä kynän piirteellä muutti kaikki meidän kotimaiset virkakunnat suomenkielisiksi. Jos ei routavuosien hallitus olisi saanut mitään muuta aikaa kuin tämän niin se sittenkin voisi ylpeydellä ajatella, että jotakin arvokasta on se sittenkin saanut toimeen. En koskaan voi olla ilolla ajattelematta, että minäkin olen saanut olla mukana sitä asetusta laatimassa, sen sanamuotoa muovaelemassa ja vihdoinkin sitä omalla nimelläni vahvistamassa."

Stenogrammia minulle lähetettäessä varoitettiin sitä näyttämästä kenellekään, vielä vähemmän sitä julkaisemasta, vakuuttaen, että kokouksen meno ja siellä tehdyt päätökset olivat toistaiseksi pidettävät salassa. Eipä sentään kulunut kovin kauan ennenkuin suomalaisen puolueen maaseutulehdissä asia otettiin puheeksi, mikä ehkä pakotti puolueen pää-äänenkannattajankin helmikuussa 1910 julkaisemaan mielipiteensä asiassa. Tämän antoi minulle aiheita Turussa ilmestyvässä Uusi Aura-nimisessä lehdessä seuraavan maaliskuun 3 päivänä vastata tuohon U.S.: kirjoitukseen, jonka alla oli nimimerkki L.I. = professori Lauri Ingman. Minä puolestani käytin salanimeä "vanha suomalainen". Kirjoitukseni, jossa selitin ja puolustin kantaani jotensakin samoilla perusteilla kuin puoluekokouksessa, vastasi I. uudella myös U. Suomettaressa julkaistulla kirjoituksella. Siihenkin minä Uudessa Aurassa julkaisin vastauksen, jossa vielä tarkemmin selvittelin asiaa. Tähän päättyi väittelymme; mutta luulen sen paljon vaikuttaneen siihen, että suhteeni suomalaisen puolueen pääkaupungissa oleviin johtomiehiin, joihin Ingman jo silloin lukeutui, tuli yhä kireämmäksi. Oli heidän joukossaan kuitenkin yksi, jonka kanssa olimme samaa mieltä; se oli Y.S. Yrjö-Koskisen vanhin poika Y.K. Yrjö-Koskinen, mutta hänen hiljainen luonteensa kai teki, että hänen vaikutuksensa puolueen kantaan jäi verrattain vähäiseksi.

## Senaatin oikeusosastossa

Aina siitä asti kuin H. Boreniuksen yritys muodostaa senaatin oikeusosasto epäonnistui, alettiin eri tahoilla puhua siitä, että minä olin ainoa mahdollinen ehdokas oikeusosaston varapuheenjohtajan toimeen. Muistan kuinka arkkipiispa Johansson, käydessäni keväällä 1909 häntä tervehtimässä, lausui olevan minun velvollisuuteni ryhtyä oikeusosaston muodostamiseen; ja samaan aikaan sain myös Helsingistä ei juuri suorastaan kenraalikuvernööriltä, mutta kuitenkin häntä lähellä olevista piireistä samanlaisia kehoituksia. Katsoin sentähden tarpeelliseksi tiedustella jäseniksi sopivia miehiä, antaen samalla tietää mielipiteeni olevan, että suomalaisen puolueen miesten oli yksin ilman perustuslaillisten apua muodostettava oikeusosasto. Ainoastaan kaksi miestä - Viktor Havu ja Johannes Pesonen - uskalsivat heti antaa myöntävän vastauksen kysymykseeni, mutta muut - muistaakseni Santeri Saarinen, Valter Andersin, Aleksi Käpy ja Alfred Liuksiala - olivat antaneet puolueen johtomiesten edellämainitun mielipiteen niin vaikuttaa itseensä, etteivät katsoneet voivansa suostua ehdotukseeni. Kai se seikka, ettei minun sopivaisuudestani oikeusosaston päälliköksi oltu puolueen johtopiireistä annettu suopeita arvosteluja, oli voinut paljon vaikuttaa noihin kielteisiin vastauksiin.

Oli kyllä eräitä, jotka mielellään olisivat ottaneet vastaan jäsenyyden oikeusosastossa, mutta miesten entisyyteen nähden en katsonut voivani panna heitä ehdokaslistalleni. Ja niin sai koko hommani sillä kertaa raueta. Mutta sittenkuin seuraavana kesänä vihdoinkin kokoonsaadun vaillinaisen oikeusosaston varapuheenjohtajaksi ei onnistuttu saamaan ketään muuta, sain minä toukokuun alussa 1910 kutsun saapua kenraalikuvernööri Seynin luo neuvottelemaan "nimitysasioista". Aavistin heti, mitä asia oikeastaan koski, ja oikein: saavuttuani S:n luo kysyi hän heti, enkö minä suostuisi siihen, että hän ehdottaa minut oikeusosaston varapuheenjohtajaksi. Olin asiaa jo niin tyystin aprikoinut, että voin enempiä miettimisaikaa pyytämättä antaa myöntävän vastauksen, ryhtymättä muuten minkäänlaisiin selityksiin poliittisesta kannastani, jommoisesta ei silloin tullutkaan kysymystä.

Tiesin kyllä olevani "viimeisenä hätävarana"; mutta olin kuitenkin senverran itsetietoinen, että arvelin voivani hoitaa tuota korkeaa tuomarin virkaa ainakin samalla pätevyydellä kuin oikeusosaston muutkin silloiset jäsenet, joilla ei ainoallakaan ollut niin pitkäaikaista ja monipuolista kokemusta tuomarinuralla kuin minulla. Oliko minulla tarpeeksi voimaa saadakseni yleisten asiain menon maassamme muuttumaan meille suotuisampaan suuntaan, siihen en tarvinne vastata muuta kuin että tuskin kukaan muukaan olisi siinä suhteessa kyennyt saamaan aikaan enempiä kuin minä, niin vähän siihen aikaan otettiin huomioon suomalaisen miehen mielipiteitä, joitten vähänkään jyrkempi esittäminen epäilemättä olisi tuottanut esittäjälle erokirjan virastaan.

Hyvillä toiveilla palasin Turkuun ja kesäkuun 1 päivänä allekirjoittikin keisari valtakirjani oikeusosaston varapuheenjohtajan virkaan.

Näin olin osaltani toteuttanut mielipiteeni, että suomalaisen puolueen oli yksin täytettävä avonaiset paikat senaatissa. Tätä ohjelmaa aioin, päästyäni asiain ohjaksiin, eteenpäin koettaa seurata. Ettei se ollut niinkään helppoa, sen sain sitten enemmän kuin kerran kokea.

Muistaakseni sain tiedon nimityksestäni jo samana päivänä. Tultuani seuraavana päivänä tavalliseen aikaan hovioikeuteen annoin kutsun jäsenille ja virkamiehille kokoontua täysi-istuntoon, jossa sitten, ryhtymättä enää asiain käsittelyyn, seisoen presidentinistuimen vieressä ilmoitin tapahtuneesta nimityksestäni senaatin oikeusosaston varapuheenjohtajaksi ja etten minä siis enää voinut johtaa hovioikeuden töitä, vaan jätin ne varapresidentin huostaan. Jatkaen puhettani lausuin sitten, mikäli nyt voin muistaa, - puhettani en ollut edeltäkäs paperille pannut - hovioikeuden jäsenille ja virkamiehille kiitokseni siitä alttiista avusta, jonka he aina täydellä valmiudella olivat minulle toimessani antaneet, mikä suuressa määrin oli helpottanut vastuunalaista tehtävääni. Valitin kuitenkin, ettei minun ollut onnistunut päästä lähempään henkilökohtaiseen suhteeseen suurimpaan osaan virkatovereistani. Että näin olin ollut jotensakin yksin, ei minulle kuitenkaan ollut mitään outoa; kollegiaalisissa virastoissa palvellessani olin enimmäen ajan yhteiskunnallisiin mielipiteisiin nähden ollut vähemmistössä, välistä melkein yksin. "En ole tottunut kulkemaan yleisen mielipiteen mukavassa myötävirrassa", lisäsin tähän. Toivotin lopuksi virkatovereilleni terveyttä ja voimia vastuunalaiseen työnsä menestykselliseen jatkamiseen.

Lopetettuani puheeni tein yleisen kumarruksen läsnäolijoille ja poistuin istuntohuoneesta ja jätin sitten heti tuon talon, jossa kokonaista viisi vuotta olin vähillä väliajoilla joka päivä käynyt, johtaen siellä maan vanhimman hovioikeuden tehtäviä. Kummastellaan ehkä, etten jättäessäni hyvästit hovioikeuden jäsenille ja virkamiehille heitä käteltyt. Jätin sen tekemättä sentähden, etten katsonut arvooni soveltuvan tarjota kättäni miehille, jotka eivät olleet tahtoneet olla missään henkilökohtaisessa yhteydessä kanssani. Olisihan voinut tapahtua, ettei ojennettua kättäni olisikaan otettu vastaan - sellaista oli ennen meikäläisille sattunut - ja sitä tahdoin välttää.

En ole paperieni joukosta löytänyt muuta kuin yhden ainoan sanomalehden lausunnon nimitykseni johdosta, nimittäin Åbo Underrättelsenin, jossa nimitystäni katsottiin luonnolliseksi, kun olin vallalla olevan suunnan miehiä, myöntäen kuitenkin minulla olevan pitkäaikaisen kokemuksen tuomarintoimen alalla. Samaan suuntaan kai muittenkin sanomalehtien lausunnot menivät, suomenmielistenkin, siis ei millään lailla hyväksyvään äänilajiin.

Eräiltä tuttaviltani ja virkatovereiltani sain kuitenkin vastaanottaa ystävällisiä onnitteluja, ja Turun Suomalaisen Työväenliiton johtokunnalta sain näin kuuluvan onnittelukirjeen:

"K. Senaatin varapuheenjohtajana Herra Åkerman.

Pyydämme lausua Teille, Herra Senaatin varapuheenjohtaja, mitä sydämellisimmän onnentoivotuksemme siirtyessä uuteen, vaikutusvaltaiseen, tärkeään virkaanne, ja samalla toivoa Teille suurinta Luojan siunausta tässä toimessanne. Tunnustaen myös aina Teidän tunnetun isänmaallisen työnne kaikkialla meidänkin hyväksemme, tunnemme sentähden suurta kaipausta Teidän poismuuttonne johdosta. Mutta me kuitenkin tiedämme, että kansamme tarvitsee Teidän aina rehellistä työtänne tällä uudellakin työalalla, ja siitä syystä me vielä lopuksikin pyydämme lausua onnittelumme Teille itsellenne, mutta myöskin sen teemme isänmaallemme, joka vielä saa hyväkseen käyttää Teidän aina rehellistä isänmaallisessa mielessä tehtyä työtänne. Turussa 27 p. heinäkuuta 1910. Suurimmalla kunnioituksella

Johtokunta."

Tähän onnittelukirjeeseen lähetin minä näin kuuluvan vastauksen:

"Turun Suomalaisen Työväenliiton Johtokunnalle.

Johtokunnan kirjeessä viime heinäkuun 27. päivältä minulle lausutusta ystävällisestä onnittelusta sen johdosta, että olen tullut nimitetyksi Senaatin oikeusosaston varapuheenjohtajaksi saan täten lausua sydämellisimmät kiitokseni. Se tunnustus minun menneelle toiminnalleni sekä luottamuksen osoitus tulevan tehtäväni suhteen, jotka siten ovat tulleet ilmi, ovat minua suuresti ilahduttaneet, varsinkin kun se tulee suomalaisen kansamme syvien rivien puolelta, vieläpä näitten syvien rivien siltä osalta, jonka tiedän asettaneen, ei oman itsekkään edun, vaan koko isänmaan hyvän pääpyrinnökseen. Luottamuslause tältä taholta on minulle erinomaisena rohkaisijana tulevassa edesvastuunalaisessa ja epäilemättä monessa suhteessa vaikeassa työssäni.

Toivon että se käsityskanta yleisissä asioissa ja varsinkin työväenkysymyksessä, jonka Suomalainen työväenliitto on omaksunut, voittaa yhä laveampaa alaa työväenkin piireissä, jonka kannan voitto on varmana takeena siitä, että kansamme, kaikista vaikeuksista huolimatta, jaksaa pysyä pystyssä, sulkeudun yhä arvoisan Johtokunnan suosiolliseen muistoon.

Suurimmalla

kunnioituksella: - - "

Yksityiselämästämme ja ylipäänsä toiminnastani ulkopuolella virkatehtäviäni 1908 vuoden alusta alkaen on merkillepantava seuraavaa:

Mikäli voin muistaa, ei kevättalven kuluessa 1908 kodissamme tapahtunut mitään merkillisempää. Kesälomani, joka taasen kesti kolme kuukautta, vietin omaisteni kanssa Nikillä. Sieltä palasimme Turkuun syyslukukauden aluksi kahden nuorimman tyttäreni kanssa. Muut koulua käyvät lapsemme samoin kuin ylioppilaamme jäivät Helsinkiin, jossa heille oli vuokrattu erityinen asunto talossa No 7 Annankadun varrella.

Näytteenä lastemme suhtautumisesta isäänsä otan tähän Väinö-poikani syyskuun 23. päivänä 1908 seuraavana päivänä sattuvan syntymäpäiväni johdosta minulle kirjoittaman kirjeen näin kuuluvana:

"Rakas isä!

Niihin onnentoivotuksiin, joita omaiset huomiseksi Isän täyttäessä 65 v. Isälle lähettävät, yhtyy koko Annankadun ritarikunta. Tekisipä mieli joskus, ainakin niin suurena merkkipäivänä, kuin mitä merkitsee 65 v:n täyttäminen, vähän perustella onnentoivotustaan. Jokapäiväisessä elämässään tulee harvoin ilmaisseeksi sanoin ja - mikä huonompaa - teoin niitä rakkauden ja kunnioituksen tunteita, joita tuntee. Kun on merkkihetki, silloin tahtoo sanoa ilmi sen, mikä milloin enemmän milloin vähemmän tietoisena on sisälle kätkeytyneenä. -On varmaankin luonnollista, että välitöntä rakkautta vanhempiansa kohtaan tuntee jokainen lapsi - se on suvun syytä. Mutta sellainen itsetiedoton rakkaus ei ole sitä, mitä merkitsee se, että jotain henkilöä oppii rakastamaan ihmisenä. Välittömään rakkauteen yhtyneenä on tämän rakkaus epäilemättä

todellinen aarre ihmisen tunne-elämässä. Ja tahdonpa väittää, että meidän Isän ja Äidin lasten on ollut onni jo pienuudestamme saada tuntea vanhempiamme kohtaan tällaista rakkautta. Mistä syystä? Siitä, että jo lapsenakin me olemme voineet tajuta hengen siinä toiminnassa, jota Te olette suorittaneet. Meillä on ollut silmiemme edessä vanhempiemme ihanteelliset pyrkimykset ja heidän rehelliset, tinkimättömät taistelunsa niitten puolesta. Pitäisikö luetella esimerkkejä, niin niitä löytäisin itse puolestani omien muistojeni joukosta useita. Summa niistä on, että kaikista eri aloilla olevista muistoista henkii vastaan valta-ääni: "epäitsekkäästi totuuden puolesta kansan ja lähimmäisen hyväksi!" Ja niinpä on, että semmoiset elämän alat, joissa useat ovat nähneet vain itsekkyyttä ja intohimoa, esim. politiikka, ovat meidän silmissämme voineet sisältää palan ihanteellisuutta, osan taistelua totuuden puolesta.-Kunnioitusta ja rakkautta on sellaisen täytynyt kasvattaa sen lisäksi, mitä n.s. kodin sisällä vanhempain rakkauden todistukset ovat lapsissa herättäneet.-Niin, kiitollinen mieli ei vielä ole samaa kuin osoitettu kiitos, vaan sitä emme sanoin osaa: ehkä joskus voimme me taas omaisillemme, ympäristöllemme, kansallemme osan palkita. Tahtoisin jatkaa; en jouda, (posti-)juna jättää. Isän

Väinö

poika."

Ymmärtäähän sen, että saadessaan vastaanottaa tuollaisen kirjeen vanhemman sydän täyttyy ilolla. Tuollaisia ilonhetkiä ovatkin rakkaat lapsemme useasti, eritoten syntymä- ja nimipäivinä, meille vanhemmilleen valmistaneet, josta olemme heille ja ennen kaikkea hyvälle Luojalle, joka on heidät meille lahjoittanut, syvästi kiitollisia.

Mitään erityisempää ei liene kotioloissamme tapahtunut syyskauden kuluessa; ja joulun 1908 vietimme Turussa, jonne paitsi naimattomia lapsiamme saimme juhlapäiviksi myös Onni-poikamme perheineen, johon jo silloin kuului kaksi lasta, tytär Anni ja poika Väinö, joka viimeainittu ei ollut vielä täyttänyt ensimmäistä ikävuottaan. Se teki kotimme niin viihtyisäksi, että melkein olin unohtaa, että yhä vielä oltiin tuossa minulle aina oudoksi jääneessä Turussa. En nimittäin koskaan voinut aivan "turustua", kuten Viipurin suomenmielissä piireissä oli tapana sanoa ihmisistä, jotka olivat muuttaneet Länsi-Suomeen, varsinkin Turun kaupunkiin, ja siellä laimenneet suomalaisiin rientoihin nähden.

Seuraavan 1909 vuoden kevätkausi, joka kotioloihimme nähden kului tasaista menoaan, oli siitä erityinen, että silloin ensi kerran Turussa ollessani tulin paikkakunnan suomalaisessa lehdessä lausuneeksi ajatukseni eräessä puolueoloja koskevassa kysymyksessä. Kuten aikaisemmin olen maininnut, katsoin asemani estävän minua suuremmassa määrässä ottamasta osaa puoluetoimintaan. Mutta nyt sattui seikkoja, jotka vaikuttivat, etten malttanut olla julkisuudessa lausumatta niitten synnyttämiä ajatuksiani. Se tapahtui helmikuun 24. päivänä (1909), jolloin "Uusi Aura"-lehteen painatin näin kuuluvan kirjoitukseni:

"Kerrassaan harmillista.

Kaksi äskeistä merkillistä tapahtumaa on uudelleen osoittanut, kuinka me tämän maan varsinaiset asukkaat, me suomalaiset, yhä olemme takapajulla verrattuna maamme ruotsia puhuviin asukkaisiin; ja merkillisintä on se, ettemme suinkaan voi syyttää siitä muita, kaikkein

vähimmin niitä, joita olemme tottuneet pitämään kaikkien suomalaisten rientojen jarruttajina, ruotsinmielisiämme. Ei suinkaan. He, ruotsinmielisemme, ovat päinvastoin nyt kysymyksessämme olevassa suhteessa näyttäneet meille, suomalaisille, mitä parahinta esimerkkiä. Mutta siitä huolimatta me vain nuhjustelemme, olemme entisellään, emme uskalla tahi paremmin sanoen emme viitsi ottaa yhtä ainoata pientä askelta, jolla pääsisimme tässäkin suhteessa ruotsalaisten rinnalle. Ei, me vain nahjustelemme. Eikö se todellakin ole harmillista? Vaan mitä arvelette, kun johdatan mieleenne nuo kaksi merkittävää tapahtumaa, joihin viittasin kirjoitukseni alussa. Ajatelkaapas: kun kansallisen asiamme esitaistelija Agaton Meurman ummisti silmänsä ikuisen lepoon, niin saimme me, suomalaiset, ainakin me vanhat suomalaiset, julkisuudessa tiedon tuosta kaikkia suomalaisia niin hellästi koskevasta kuolintapauksesta vasta kaksi (sanan 2) vuorokautta sen jälkeen, kun sitä vastoin ruotsalaiset saivat jo seuraavana päivänä lukea laajat kertomukset ei ainoastaan merkkimiehen kuolemasta, vaan myöskin hänen suuresta elämäntyöstään. Ja kun nyt pari päivää sitten saapuu pääkaupunkiimme tuo surullinen viesti vasta alkaneitten valtiopäiväin lakkauttamiskäskystä, niin taasen annetaan rauhassa kulua toista vuorokautta, ennenkuin suomalainen yleisö saa lukea tuon erinomaisen tärkeän uutisen, kun sitä vastoin ruotsalainen väestömme jo päivää aikaisemmin sai siitä täydellisen tiedon. Ja miksi suomalaisille kävi näin hullusti?

Siksi, että nuo molemmat merkittävät seikat sattuivat tapahtumaan sunnuntaina, eikä meikäläistä, suomalaista sanomalehteä ilmesty maanantaisin, vaan vasta seuraavana päivänä, tiistaina.

Olen vakuutettu, että moni, hyvinkin moni, saadessaan nuo uutiset noin myöhään käsiinsä, huudahti kuten minäkin: kerrassaan harmillista !

Niin, kerrassaan harmillista, ettemme me suomalaiset tässä meidän omassa Suomenmaassa osaa astua sille ensi sijalle, joka meille epäilemättä täällä tulee, emmekä silloinkaan, kun tuo ensi riviin astuminen riippuu yksinomaan meistä itsestämme, vieläpä on niin helppoa, ettei vaikeuksista edes kannata puhuakaan; sillä se, mikä on kannattanut meidän ruotsalaisten lehtien tehdä, se kannattaa myös suomalaisten lehtien, joitten, kuten Uuden Aurankin, tilaajamäärä on monta kertaa isompi kuin ruotsalaisten lehtien. Huomautan, kuinka useasti meikäläiset ilmoittajat ovat olleet harmissaan siitä, ettei maanantaina voi saada meidän lehdissämme mitään ilmoitettua, joten moni kiireellinen asia siten jää saamatta yleisön tietoon ja ilmoitusmaksu lehden kassaan tulematta.

Pois siis kaikki kuhnusteleminen ja epäily. Tässä kohdin on empimättä parannus toimeensaattava. Muistakaamme, että edessämme on erinomaisen tärkeä ajanjakso. Suomen kansan on viipymättä ryhdyttävä ensi Toukokuussa tapahtuvien kansanedustajain vaalien valmistuksiin. Joka hetki on nyt kallis. On valmistettava puolueemme johtajille ja vaalimiesten opastajille tilaisuus joka päivä, milloin vain asiat vaativat, lausua painava, ohjaava sanansa vaalimiehille. Yksi ainoakin laiminlyöty päivä voi tuottaa tuhoa meille ja antaa vastustajillemme tilaisuuden päästä meidän edellemme ja viedä meiltä voiton siellä, missä se varmaan muuten olisi ollut meidän.

Siis vielä kerran, pois kaikki epäily! Muistuu mieleeni, kuinka noin lähes 30 vuotta sitten maamme itäisessä nurkassa, Karjalan pääkaupungissa, Viipurissa, ensin kajahti huuto puolueemme pää-äänenkannattajan Uuden Suomettaren muuttamisesta jokapäiväiseksi ja

kuinka tämä huuto synnytti kaikkialla vastakaikua ja lehti seuraavana vuonna alkoikin ilmestyä kuusi kertaa viikossa. Nyt on empimättä lopullinen edistysaskel tällä alalla otettava. Näyttäköön tällä kertaa maamme läntisen kulman polttopisteessä, vanhassa sivistyskehdoissamme, Turussa ilmestyvä lehti muille puolueemme äänenkannattajille hyvää esimerkkiä, ruveten jo ensi kuun alusta ilmestymään myös maanantaisin ja siis todellakin joka päivä viikossa. Silloin täytyy myös pääkaupungissa ilmestyvän puolueemme pää-äänenkannattajan U. Suomettaren seurata mukana, ja silloin seisomme vihdoinkin tälläkin alalla eturivissä.

Vanha

Suomalainen."

Tämä kirjoitukseni herätti kyllä sen verran huomiota, että asia otettiin pohdittavaksi Turun Kansallisseuran pari päivää sen jälkeen pidetyssä viikkokokouksessa ja saavutti siellä kannatusta. Seura valitsi kolmimiehisen toimikunnan, johon minä tulin yhdeksi jäseneksi ja jonka tuli kääntyä U. Auran kustantajan Turun Suomalaisen Kirjapaino- ja Sanomalehti Osakeyhtiön Johtokunnan puoleen pyynnöllä, että johtokunta ryhtyisi toimiin kirjoituksessani mainitun toivomuksen toteuttamiseksi. Minä kirjoitinkin sitten toimikunnan puolesta Johtokunnalla anomuksen<sup>31</sup> asiasta, mutta mitään seurausta siitä sillä kertaa ei ollut. Peläten kustannuksia ei johtokunta uskaltanut suostua ehdotukseen. Vasta pari tai kolme vuotta sen jälkeen K.N. Rantakarin tultua lehden päätoimittajaksi toteutettiin uusia ja muistaakseni U. Suometarkin melkein samoihin aikoihin alkoi ilmestyä myös maanantaisin.<sup>32</sup>

Kesälomani 1909 vietin kuten ennenkin Nikillä, ja muutettuamme syyslukukauden aluksi Turkuun ei siltäkään kaudelta ole tähän merkittävänä mitään erityisempää. On sentään mainittava, että saatuani Viipurin suomalaisen klassillisen lyseon toverikunnalta kehoituksen siihen albumiin, jonka lyseon entiset oppilaat aikoivat julkaista lyseon joulukuun 18. päivänä 1909 vietettävän 30-vuotisen muistojuhlan johdosta, kirjoittamaan "muistiinpanoja koulupuuhien alkujailta", kyhäsinkin muistaakseni marraskuun kuluessa kirjoituksen, joka sitten nimellä "Muistelmia Viipurin Suomalaisen klassillisen lyseon synnystä" on painettu sanottuun albumiin sivuilla 50 - 62. Konsepti säilyy kirjekokoelmassani.

Syyskaudelta 1909 on vielä mainittava, että silloin saimme tietää Viljo poikamme menneen kihloihin ylioppilas Hilja Härkösen kanssa. Hän oli Alavuden pitäjässä asuvan kauppiaan Valentin Härkösen vanhin tytär. Asia pidettiin silloin vielä muilta salassa, mutta käydessäni marraskuun loppupäivinä Helsingissä tulin tilaisuuteen ensi kerran tapaamaan tuon tulevan miniäni.

Sanotun kuun 25. päivältä kirjoitin siitä Emmalle seuraavaisesti:

---

31 Se löytyy kirjekokoelmassani.

32 Olin sitä ennen U. Suomettaren kannatusyhtiön vuosikokouksessa ehdottanut, että lehti pantaisiin ilmestymään myös maanantaisin, mutta ei yhtiö silloin siihen suostunut. Vasta kun Helsingin Sanomat joku aika tuon yhtiökokouksen jälkeen otti tuollaisen edistysaskeleen, kiiruhti U. Suometarkin tekemään samoin. Toimituksesta telefonissa ilmoitettiin minulle, että ehdotukseeni nyt oli suostuttu. "Helsingin Sanomathan teidät siihen pakotti," oli vastaukseni.

- - "Olin luvannut Viljolle noin 2 aikana tulla katsomaan hänen asuntoaan ym. mitä siellä siihen aikaan piti olla nähtävänä; ja kun sitten suostuttuun aikaan menin sinne, niin tapasinkin siellä Hiljan. Myönnän, että hän on aika miellyttävä, mutta kun näin ensi kertaa tavatessamme tietysti emme tulleet mihinkään syvällisempään keskusteluun enkä myöskään tahtonut tehdä visiittiäni pitkäksi - Yrjö(serkku) oli myös saapuvilla - niin tietysti en vielä voinut saada aivan selvää käsitystä tuosta - kuten jo sanoin - mielestäni aika sievästä tyttölapsesta. En voi sanoa, että hän olisi minua erityisesti frappeerannut - olisi tehnyt minuun erityistä selvää vaikutusta. Ettei hän liene kovin tunteellinen päätin siitä, että hänen kätensä tervehtiessä oli kovin velto; - tiedäthän että minä sen mukaan arvostelen ihmisiä. - - - "

Vietettyämme joulun 1909 Turussa ei kotielämässämme mikäli voin muistaa seuraavana 1910-vuoden kevätkauden aikana tapahtunut mitään merkillepantavaa; ja niin kaikessa rauhassa valmistuimme siihen merkilliseen ajankohtaan, jolloin meidän oli jätettävä Turku ja uudelleen siirryttävä asumaan maamme pääkaupunkiin.

Tavanmukaista jäähyväisjuhlamista meidän kunniaksemme ei turkulaisten virkatoverieni eikä myöskään muitten sikäläisten tuttaviemme puolesta pantu toimeen, mikä kyllä on selitettävissä silläkin, että nimitykseni uuteen virkaani sattui vasta hovioikeuden istunto- ja koulujen lukukauden loputtua, jolloin ihmiset kaikki olivat maallemuuttohommissa. Mutta vaikka aika olisi ollutkin sopivampi, niin tuskin tuollaista juhlamista olisi tullut kysymykseen minun hyväkseni; niin vähän minä luulin voittaneeni Turun suomalaistenkin suosiota. Toista oli Emman laita; ja moni hänen sikäläisistä naistuttavistaan lieneekin valittanut, ettei ollut sopivaa tilaisuutta osoittaa hänelle tuollaista huomaavaisuutta.

Palaaminen Turusta Helsinkiin oli perheellisessä suhteessa minulle erittäin mieluinen. Tiesin tulevani taasen tilaisuuteen kokoomaan ympärilleni kaikki ne lapseni, jotka eivät vielä olleet hankkineet itselleen omaa kotia.

Astuessani kesälomani jälkeen syksyllä 1910 uuteen virkaani senaatin oikeusosaston varapuheenjohtajana, ottivat uudet virkatoverini - senaattorit Bärnlund, Saarinen, Käpy, Andersin, Peltonen, Liuksiala ja Anneberg - minut vastaan silmiinpistävällä kylmäkiskoisuudella. Epäluulo, joka suomalaisen puolueen johtopiireissä oli saatu syntymään minua kohtaan - yleisesti oli minusta levitetty huhu, että olin kenraalikuvernööri Seynin edustaman venäläistytämispolitiikan nöyrin palvelija - oli tarttunut mainittuihin senaattoreihinkin, ehkä Annebergiä lukuunottamatta. He suhtautuivat minuun suurella varovaisuudella, varsinkin Bärnlund, Saarinen, Andersin ja Peltonen, jotka poliittisissa mielipiteissään koettivat lähennellä "perustuslaillisia" ja nähtävästi pitivät itseään muita "suomettarelaisia" puhtaampina. Tämä ei tietysti ollut omiansa rohkaisemaan minua uudessa asemassani. Viimeiselläkään julkisella toimipaikallani en saanut nauttia sitä tukea, jota työtoverien myötätunto on omiaan antamaan.

Kun työ senaatin oikeusosastossa pääasiallisesti oli samanlaista tuomarintehtävää kuin hovioikeudessaakin, sujui se täälläkin tasaista menoaan, kestäen istunnot säännöllisesti kello 11:sta kello 3:een. Kotitöitä oli paljon vähemmän kuin hovioikeudessa, kun oikeusosastossa puheenjohtaja allekirjoitti ainoastaan ne päätökset, joitten tekemisessä hän oli ollut osallinen,



eikä tarkastustyökään ollut niin työlästä, kun päätökset enimmäkseen perustuivat hovioikeuksien päätöksiin, joissa asia jo oli muodollisesti hyvin valmistettu.

Enimmät vaikeuden esiintyivät virkanimitysasioissa, jotka oli alistettava kenraalikuvernöörin harkinnan alaisiksi. Jos ehdokas oli hänen "mustissa kirjoissaan", niin silloin oli vaikea saada hänen suostumustaan. Asia jäi tavallisesti pitkiksi ajoiksi makaamaan kenraalikuvernöörin kansliaan. Asiani oli silloin koettaa selittää kenraalikuvernöörille ehdokkaan sopivaisuutta kysymyksessä olevaan virkaan. Se ei ollut mikään helppo asia ja vain harvoissa tapauksissa johti suotuisaan tulokseen.

Minun tullessani oikeusosaston varapuheenjohtajaksi oli osaston yhdeksästä jäsenpaikasta vielä kaksi täyttämättä, mikä vaikutti, että jonkun jäsenen sairastuttua tai muuten tultua estetyksi ottamasta osaa osaston töihin osasto ei voinut istua kahtena jaostona, kun vähintään neljä jäsentä, puheenjohtaja siihen luettuna, piti lain mukaan olla läsnä asiain käsittelyssä. Oli sentähden hyvin tärkeätä saada nuo vapaat jäsenpaikat täytetyiksi; mutta mistä löytää miehiä, jotka voitaisiin sekä toisella että toisella haaralla siihen hyväksyä? Oikeusosaston asiana oli ehdottaa kenraalikuvernöörille sopivat henkilöt; mutta eivät oikeusosaston jäsenetkään aina olleet siinä suhteessa yksimielisiä, ja kauan saatiin neuvotella, ennenkuin voitiin saavuttaa yksimielisyys, mikä asian menestymiselle oli tarpeen. Mutta suurin vaikeus syntyi sitten, kun oli saatava kenraalikuvernööri hyväksymään ehdokkaamme. Minä, jonka tuli kenraalikuvernöörin luona esittää asia, sain sentähden useasti kiivetä kenraalikuvernöörin talon rappusissa, palaten sieltä tiedolla, ettei oikeusosaston ehdokas ollut asianomaiselle mieluinen. Niin saatiin ryhtyä uuden sopivamman ehdokkaan etsimiseen.

Voi tässä mainita, että ehdokkaana silloin mainittiin myös veljeksiä Viktor ja Evert Havua. Etteivät nämä veljekset sitten tulleetkaan kysymykseen, riippui luullakseni osaksi siitä, että he olivat minun sukulaisiani, eivätkä oikeusosaston jäsenet voineet suhtautua heihin toisin kuin minuun. Minä, sukulaisena, en voinut tehokkaammin ryhtyä puoltamaan Havujen ehdokkuutta, mutta luulen, että jos en olisi siinä suhteessa arastellut, niin kyllä olisin saanut kenraalikuvernöörin suostumaan Viktor Havun nimittämiseen oikeusosaston jäseneksi. Nyt jällestäpäin, nähtyäni minkä kohtalon alaiseksi sitten senaattoreiksi nimitetyt miehet ovat joutuneet, olen ollut suuresti hyvilläni, etten käyttänyt vaikutusvaltaani Viktor Havun ylenemiseksi senaattoriksi.

Vihdoin vuoden 1911 alkupuolella saatiin uusiksi jäseniksi oikeusosastoon nimitetyiksi kihlakunnantuomarit Johannes Pesonen ja Robert Helanen. Kohtalo ei kuitenkaan ollut kauan oikeusosastolle suopea. Huhtikuun alussa 1911 senaattori Bärnlund kuoli äkkiä sydänhalvaukseen, ja niin oli taasen oikeusosaston jäsenluku vähentynyt.

Huhtikuun 5 päivänä saatettiin Bärnlund-vainaja Helsingin rautatieasemalle, josta vainaja oli vietävä kotipitäjäänsä Pernajaan sinne haudattavaksi. Rautatieasemalla laskin minä ruumisarkulle oikeusosaston jäsenten yhteisen seppeleen pitäen näin kuuluvan jäähyväispuheen:

"Odottamatta, äkkiarvaamatta katkaisi kuoleman säälimätön viikate senaattori Johan Nestor Bärnlundin elämänlangan. Hänessä kadotti Keisarillisen Senaatin Oikeusosasto taitavan,

erittäin kokeneen ja toimeliaan jäsenen, jonka etevää osanottoa oikeusosaston töihin tullaan suuresti kaipaamaan. Hän olikin suorittanut koko pitkän virkauransa senaatissa, jossa hän vihdoinkin kohosi senaattoriksi ja oikeusosaston jäseneksi, pysyen siinä vaikeina aikoina, kunnes hänen syksyllä vuonna 1905 silloin vallinneitten olojen pakosta täytyi siitä erota. Mutta kun sitten 1909-vuoden tapahtumain johdosta oikeusosasto jätettiin tyhjilleen, niin Bärnlund, antamatta vallalla olevien mielenvirtausten vaikuttaa lujaan vakaumukseensa siitä, mitä maan etu vaati, riensi puolestaan pelastamaan maata siitä arveluttavasta tilasta, johon se korkeimman tuomioistuimen puutteessa oli joutumassa, ja otti uudelleen vastaan jäsenpaikan oikeusosastossa, hyvin käsittäen etteivät vaikeatkaan olosuhteet saa estää miestä palvelemasta isänmaataan, ja suorittikin hän sitten nuo useasti hyvin arkaluontoiset ja vaikeat tehtävänsä harvinaisella tyyneydellä ja maltilla, horjumatta vähääkään siitä, minkä hän piti oikeana ja maalle hyödyllisenä.

Mutta ei hän vain virkamiehenä ja tuomarina kelvannut muille esikuvaksi. Lähteneenä suomalaisen kansan keskuudesta ei hän, kuten valitettavasti moni muu kansan syvistä riveistä yhteiskunnan kukkuloille kohonnut on tehnyt, koskaan vieraantunut tästä kansasta, vaan tunsu itsensä aina siihen kuuluvaksi, harrastaen lämpimästi kaikkia kansallisia pyrintöjä.

Hänen lähimmät virkatoverinsa eivät voi ilman syvää kaipausta muistella hänen hiljaista, tasaista ja maltillista, lempeää ja aina ystävällistä olentoaan.

Suuren kunnioituksensa, kiitollisuutensa ja kaipauksensa näkyväksi osoitteeksi laskevat senaatin oikeusosaston jäsenet tämän seppeleen Johan Nestor Bärnlundin ruumisarkulle."

Voi tuntua omituiselta, että olen näihin muistelmiini ottanut tämän vähäpätöisen puheeni. Syy siihen on seuraava: On tavallista, että tuollaiset vainajan kunniaksi pidetyt puheet julkaistaan sanomalehdissä, jonka tähden minäkin tarjosin sen U. Suomettarelle, jonka toimitus sanoi kiitollisuudella ottavansa sen vastaan. Puhetta ei sitten otettukaan lehden kertomukseen hautajaismenoista, ja kun tiedustelin syytä siihen, niin sanottiin senaattori Kävyntä kieltäneen sen julkaisemisen. En tullut kysyneeksi Kävyntä, oliko siinä perää, ja niin annoin tuon asian painua unhoon, kun en tahtonut virkatovereilleni näyttää, että asia minua harmitti, enkä myöskään alistaa heidän arvosteltavakseen tuota puhettani ja Kävyntä käytöstä. Luulen kuitenkin U. Suomettaren mielellään jättäneen puheeni julkaisematta, se kun sisälsi vähän kritiikkiä lehden johtomiesten, Danielson-Kalmarin ja L. Ingmanin, kannasta virkamieskysymyksessä. Asia tuli myöhemmin puheeksi, kun Kävyntä tultua keväällä 1912 nimitetyksi Turun hovioikeuden presidentiksi oikeusosaston jäsenet pitivät hänelle jäähyväispäivälliset. Silloin myönsi Käpy menettelynsä johtuneen "väärinkäsityksestä" ja pyysi sitä anteeksi. Tämän selvityksen jälkeen tapahtuikin Kävyntä suhteessa minuun muutos, ja astuttuaan presidentintointimeensa kävi hän monta kertaa luonani kysymässä neuvoa arkaluontoisissa poliittisissa kysymyksissä.

Olisi epäilemättä ollut hyvä, jos selonteko Kävyntä ja minun välillä olisi tapahtunut aikaisemmin. Monta ikävää kohtausta minun ja virkatoverieni kesken olisi sen kautta epäilemättä vältetty. Siitä saan etupäässä syyttää itseäni, kun aina olen ollut hidas antautumaan keskusteluun suhteistani muihin ihmisiin.

Vaikeudet oikeusosaston avonaisten jäsenpaikkain täyttämässä jatkuivat yhä. Seynillä oli omat ehdokkaansa noihin paikkoihin, mutta aluksi hän näkyi arastelleen nimittää näitä

ennenkuin minä oikeusosaston edustajana annoin ehdokkaalle puoltolauseeni. Ensi sijassa ehdotteli Seyn sanottuihin avonaisiin virkoihin silloista Turun hovioikeuden neuvosta Aksel Verner Ruusuvaaraa (Rosbergia). Tämä mies ei edes omassa, suomalaisessa puolueessa nauttinut täyttä luottamusta, ja perustuslaillisille hän oli kerrassaan kauhistus. Sellaisen miehen pääsy oikeusosaston jäseneksi katsottiin vähemmän suotavaksi senkin tähden, että siten vähenisi toivo saada joku maltillinen "perustuslaillinen" suostumaan vastaanottamaan jäsenyySPAikan oikeusosastossa. - Minun asiakseni tietysti jäi koettaa saada Seynille selväksi Ruusuvaaran sopimattomuus. Kun hyvin vähän luotin, että se minulle onnistuisi - paras valttini siinä suhteessa oli huomautus että R. oli verraten nuori ja kokematon tuomaritoimissa - niin kirjoitin R:lle yksityisen kirjeen, jossa mm. huomautin niistä vaikeuksista, jotka voisivat syntyä hänen nimittämisestään senaattoriksi sekä jätin hänen itsensä ratkaistavaksi, eikö hänen pitäisi kieltäytyä ehdokkuudesta. Sain tähän kirjeeseen vastauksen, joka osoitti, että R, katsoi itsensä täysin päteväksi ehdotettuun toimeen; ja tulikin hän jonkun ajan päästä siihen nimitetyksi.

Mitä miehiä Ruusuvaara todellisuudessa oli, näkyy siitä, että hän, kenraalikuvernöörin kyselyn johdosta selittäen kantaansa poliittisessa kysymyksissämme, oli kirjeeseensä liittänyt minun äskenmainitun hänelle kirjoittamani kirjeen.<sup>33</sup> Että seuraavatkin senaattorien nimitykset - Sarasteen ja Auerin - tapahtuivat vastoin minun mielipidettäni, ei minua nyt enää ihmetytä; suhteeni kenraalikuvernööriin oli silmännähtävästi tullut yhä kireämmäksi.

Tulivat sitten nuo yhdenvertaisuusrettelöt. Viipurin hovioikeus oli kieltäytynyt noudattamasta Venäjän eduskunnan, duuman, hyväksymää ja keisarin vahvistamaa lakia, joka antoi Suomessa oleskeleville Venäjän alamaisille samat valtiolliset oikeudet kuin oli maamme varsinaisilla asukkailla. Tästä kieltäytymisestä teki muistaakseni Viipurin läänin kuvernööri ilmoituksen senaatin talousosastoon, joka lähetti kaikki asiakirjat oikeusosastolle "asianmukaista toimenpidettä varten".

Kun minulla ei ole säilössä minkäänlaisia muita asiaa koskevia asiakirjoja kuin minun kirjoittamani ehdotus oikeusosaston lausunnoksi asiassa, mikä ehdotus sitten tulikin oikeusosaston päätökseksi asiassa, niin en nyt voi tarkemmin selostella asian laatua. Lausunnostani näkyy, että hovioikeus myös oli asiassa tehnyt oikeusosastolle alistuksen erään senaatin talousosaston toimenpiteen johdosta, mikä alistus esitettiin talousosaston oikeusosastolle lähettämien asiakirjain yhteydessä.

Näyttääkseni kuinka viaton tuo oikeusosaston lausunto oli jäljennän sen tähän näin kuuluvana:

"Samalla kuin K. Senaatti, siihen nähden, ettei K. Hovioikeus ole pätevä arvostelevaan K. Senaatin toimenpiteitä, on jättänyt Hovioikeuden viimeksikerrotun alistuksen huomioon ottamatta, on Senaatti, jonka asiana ei ole sen laajemmin tutkia Hovioikeuden jäsenten puheenalaista menettelyä, katsonut velvollisuudekseen Teidän Ylhäisyydellenne tämän mukana saattaa kaikki edellämainitut asiakirjat."

Kuten näkyy, ei tämän lausunto sanallakaan viitannut yhdenvertaisuuslakiin eikä edes maininnut, missä tarkoituksessa asiakirjat lähetettiin kenraalikuvernöörille.

Molemmat edellämainitut alistukset, sekä senaatin talousosaston että Viipurin hovioikeuden, oli silminnähtävästi tehty tarkoituksessa saada senaatin oikeusosasto lausumaan ajatuksensa yhdenvertaisuuslaista, hovioikeus epäilemättä katsoen oikeusosaston velvollisuudeksi koettaa selittää keisarille, ettei yhdenvertaisuuslailla voinut olla mitään voimaa maassamme, kun se oli venäläisten viranomaisten säätämä. Hyvin tietäen, ettei tuollainen oikeusosaston puolesta tehty selitys tulisi mitään vaikuttamaan - olihan sellaisia jo monta kertaa ennen tehty, mm. eduskunnan puolesta - , mutta että se auttamattomasti johtaisi siihen, että oikeusosaston varapuheenjohtaja ja jäsenet saisivat luopua viroistaan ja oikeusosasto taas jäisi tyhjilleen, ehkäpä tapahtuisi jotakin vielä ikävämpää, koetti oikeusosasto välttää selvemmän lausunnon antamista ja muodosti sen niin orakelimaiseksi kuin edelläolevasta jäljennöksestä näkyy.

Sekä kenraalikuvernöörille että yleistä mielipidettä edustaville piireille - kumpaisillakin oli urkkijansa senaatissa - oli annettu sellainen tieto oikeusosaston päätöksestä, että se sisälsi suoran tunnustuksen yhdenvertaisuuslain pätevydestä ja asian alistamisen venäläisen tuomioistuimen käsiteltäväksi. Tähän nähden lausui kenraalikuvernööri minulle, käydessäni kohta sen jälkeen hänen luonaan, suuren tyytyväisyytensä oikeusosaston menettelyyn, mutta saatuaan sitten asiakirjat ynnä oikeusosaston päätöksen, osoitti hän jotensakin selvästi toivoneensa oikeusosastolta "parempaa", selvempää lausuntoa. Yleisen mielipiteen äänenkannattajat, "perustuslailliset" sanomalehdet, hyökkäsivät tietysti rajusti oikeusosaston kimppuun, johon Uusi Suometarkin, joskaan ei niin räikeässä äänilajissa yhtyi. "Perustuslaillisten" vanhaan tapaan alkoi oikeusosaston jäsenille tulvata nimettömiä solvaus- ja uhkauskirjeitä - minullekin lähetettiin silkkinuoran pätkä - ja muullakin lailla heitä koetettiin häväistä, eikä miltään taholta lausuttu minkäänlaista noita jäseniä puolustavaa sanaa.

Ymmärtää se, kuinka tukalaksi jäsenten tila tämän kautta tuli, varsinkin nuorimman, senaattori Auerin, joka oikeusosaston pöytäkirjan mukaan oli ensin lausunut osaston päätökseksi tulleen mielipiteen ja jonka kimppuun asian kulkua tarkemmin tuntematon yleisö siis etupäässä hyökkäsi, vaikka päätös oli, kuten edellä jo mainitsin, minun saneleman, johon jäsenten enemmistö sitten yhtyi. Senaattorit Saarinen, Andersin, Peltonen ja Liuksiala olivat siinä suhteessa toista mieltä kuin muut enemmistön muodostavat jäsenet, että lausuivat ainoastaan, etteivät senaatin talousosaston ja Viipurin hovioikeuden alistukset antaneet aiheutta mihinkään toimenpiteisiin oikeusosaston puolelta. Tässäkin asiassa koettivat nämä herrat pysytellä "paremmalla puolella", välttääkseen "perustuslaillisten" hyökkäyksiä. Jossain määrin he siinä onnistuivatkin, sillä ei heitä ainakaan nimettömillä kirjeillä häiritetty.

Mitenkä minun oli kaiken tämän johdosta meneteltävä, sitä mietiskelin sekä päivällä että öisin, jolloin uni pyrki pakenemaan silmistäni. Lokakuun keskipoikoilla oli minun matkustettava Nikille metsäkauppa-asioissa. Viettäessäni siellä yötä yksinään makuuhuoneessamme, tahtomatta saada unen pätkästä kiinni, kiertelivät nuo samat ajatukset päässäni. Yhtäkkiä aivan kuin leimauksena iski mieleeni ajatus: "sinun on otettava ero virastasi, olethan jo siinä korkeassa iässä, jolloin voimat alkavat raueta, ja olethan jo aika runsaasti saanut nähdä vaivaa

ja kärsiä vaikeuksia, niin että hyvällä omallatunnolla voit vetäytyä syrjään nauttimaan lepoa pitkän työpäivän jälkeen."

Ratkaiseva päätös oli tehty; ja nukuin sitten loppuyön rauhallisesti.

Palattuani kotiin Helsinkiin kerroin omaisilleni tuosta päätöksestäni ja ilokseni kaikki, tai melkein kaikki, sen hyväksyivät. Sanoin "melkein kaikki", sillä Onni-poikani oli arvelevalla kannalla.

Kirjoitin sitten erohakemukseni, joka oli näin kuuluva:

"Suurvaltais, Kaikkeinarmollisin Keisari ja Suurruhtinas.

Kun siitä, mitä viime aikoina on julkisuudessa esiintynyt, on minulle selvinnyt, että suurin osa siitäkään Suomessa olevasta valtiollisesta puolueesta, joka kantaa nimeä "suomalainen puolue", ei enää hyväksy sitä tapaa, jota minä, käsittääkseni sopusoinnussa puolueen ennen hyväksymien periaatteitten kanssa, olen toiminnassani noudattanut, ja siten yhä kärjistyneissä raskaissa olosuhteissa minun voimani, korkeaan ikään nähden, eivät enää riitä täyttämään Teidän Keisarillisen Majesteettinne minulle armossa uskotun Keisarillisen Suomen Senaatin Oikeusosaston varapuheenjohtajan viran vastuunalaisia tehtäviä, saan syvimmässä alamaisuudessa anoa, että minulle armossa suotaisiin ero sanotusta virastani sekä asetustenmukainen elinkautinen eläke.

Olen alati syvimmässä alaimaisuudessa ja nöyryydessä, Suurvaltainen, Kaikkeinarmollisin keisari ja Suuriruhtinas,

Majesteettinne uskollisin

Teidän Keisarillisen

ja alamaisin palvelija

D.V.

Åkerman.

Helsingissä, Lokakuun 21 p. 1912."

Tultuani samana päivänä, erohakemukseni mukaan, oikeusosaston istuntoon, ilmoitin osaston jäsenille eroamisaikomuksestani, mikä tuli heille täytenä yllätyksenä. Hämmästyneinä kysyivät he, kuinka heidän sitten oli meneteltävä, katsottaisiinkin heidänkin velvollisuudekseen erota. Selitin, että mielestäni heidän asemansa oli aivan toinen kuin minun, jonka sanelema oikeusosaston edellämäinnittu päätös oikeastaan oli. Eiväthän he erohakemuksensa tueksi voineet nojautua korkeasta iästä johtuvaan voimain puutteeseen. Ei ollut olemassa mitään syytä heidän eroamiseensa. Päinvastoin oli hyvinkin pakottavia syitä heidän pysymiseensä viroissaan, sillä heidän poistumisensa olisi sama kuin oikeusosaston jääminen tyhjilleen pitkiksi ajoiksi, kun toisia päteviä miehiä sinne olisi vaikea saada. Lausuin samalla luulevani, että minun erottuani ja "yleisen mielipiteen" siten saatua tämmöisen tyydytyksen ajojahti oikeusosaston jäseniä vastaan tulisi lakkaamaan.

Lieneekö selitykseni sen vaikuttanut, tai eikö epäröiminen noitten jäsenien puolella ollutkaan kovin suuri, mutta kävi niin, että kohta he rauhoittuivat, eikä heidän eroamisestaan sitten puhuttu sen enempää. He jäivät siis kuten aikaisemmin hoitamaan virkojansa kaikessa

rauhassa, sanan suoranaudessa merkityksessä, sillä kävi kuten ennustinkin niin, että heidät jätettiin yleisön puolelta rauhaan.

Ennenkuin jätin senaatin reistraattorinkonttoriin erohakemukseni, kävin samana päivänä kenraalikuvernöörin luona ilmoittamassa aikeestani erota. Hän otti ilmoitukseni vastaan aivan tyynesti. Näyttipä melkein siltä kuin hän olisi sellaista odottanut, eikä hän sanallakaan koettanut saada minua luopumaan aikeestani. Minä puolestani en tätä ollenkaan ihmetellyt. Olinhan aikaisemmin jo huomannut, ettei tuo herra ollut minuun aivan tyytyväinen. Siihen kai sitten oli lisäksi vaikuttanut hänen saamansa tarkemmat tiedot oikeusosaston edelläkerrotoissa "yhdenvertaisuus"-asiassa antaman päätöksen sanamuodosta, joka kuten jo ylempänä huomautin, ei vastannut hänen toivomuksiaan.

Suurelle yleisölle näkyi erohakemukseni myös olleen aivan odottamaton. Perustuslailliset tietysti riemuitsivat eri äänilajeissa, aina sen mukaan kuinka jyrkkiä he olivat. Niinpä Dagens Pressin kirjoitus oli höyrytetty runsailla solvaussanoilla vakuuttaen lopuksi, ettei erohakemustani suinkaan tehty liian aikaisin. Moni suomalaisen puolueen maaseutulehti, joka U. Suomettaren aikaisempien minua vastustavien kirjoitusten johdosta oli luonut itselleen käsityksen miehestä, yhtyi perustuslaillisten parjauksiin. Mutta itse U. Suomettaren sävy oli toisellainen; se melkein paheksui tekoani ja katsoi varsinkin erohakemukseni edellämainittua perustelua sopimattomaksi. Olisi näet mielellään nähnyt, ettei tuollaista motiveerausta olisi siinä ollut. Se kai tuotti lehdelle vähän omantunnonvaivoja.

Sain sentään vastaanottaa eräitä myötätunnonkin osoituksia. Niinpä Tampereen Suomalainen klubi lokakuun 24 päivänä lähetti minulle näin kuuluvan sähkösanoman:

"Helsinki Senaattori D.V. Åkerman.

Onnettomalla isänmaallamme parhailaan käyvien vihaisten tuulien ristiaallokossa tuntee Tampereen Suomalainen klubi tarvetta lausua Teille, herra Senaattori, joka nyt katsotte olevanne oikeutettu ja velvollinen vetäytymään pois tärkeältä paikalta Senaatin oikeusosaston varapuheenjohtajana, tunnustuksensa siitä ylevästä, isänmaan parasta silmälläpitävästä mielialasta, joka aina on Teidän julkista toimintaanne kannattanut ja ohjannut.

Tampereen

Suomalainen Klubi."

Tähän sähkösanomaan lähetin näin kuuluvan kirjellisen vastauksen:

"Kun toimii vaikeissa oloissa, on samanmielisten osoittama myötätunto ja ymmärrys suuriarvoista, rohkaisevaa. Sellaisen myötätunnon ilmitulemattakin voi vielä helposti kestää vastustajain puolelta tulevat vihamieliset hyökkäykset. Mutta jos samanmieliseltä puolelta laajalti, vieläpä sen eturiveistä nousee ääniä, jotka kokonaan tuomitsevat tuon toiminnan, vieläpä ikäänkuin vahingoniloisina viittaavat sen otaksuttuihin turmiollisiin seurauksiin, silloin masentuu mieli, toimintakyky herpaantuu, ja ikänsä lopulla olevassa mieheissä vakaantuu jo aikaisemmin kytemässä ollut ajatus, että hän jo on saavuttanut sen rajan, jossa on vetäydyttävä pois julkisesta toiminnasta: hän poistuu, jättääkseen sijaa nuoremmille, virkeämmille voimille.

Näin on käynyt minun.

Viimeisen askeleeni johdosta osakseni tulleen ankaran arvostelun tuottaman tunnelman vallassa ollessani on Tampereen Suomalaisen Klubin ystävällinen tervehdys ollut minulle erittäin ilahduttava ja mieltäni kohottava. Pyydän saada siitä täten lausua vilpittömät kiitokseni."

Joku päivä sen jälkeen sain Viipuri-lehden entiseltä aputoimittajalta, kultaseppä Otto Järveläiseltä näin kuuluvan kirjeen:

"H.Y! Seitsemänkymmenvuotiaan levonkaipuu on luonnollista ja se on oikeutettua. Ja olosuhteet huomioon ottaen on se ymmärrettävää. Mutta kuitenkin luin - samoin kuin tietääkseni tuhannet muutkin - tuskaisin tuntein erostasi tiedon. Sydäntä puristaa tieto siitä, että elämme aikaa, jolloin niiden harvojenkin - sanonpa suoraan: sen ainoan kansalaisen, jonka kansalaisrohkeuteen olemme ihanteenamme viitanneet, on täytynyt tulla käsittämään, ettei hänellä kansansa oikeuden ensimmäisenä suojana ole enää mahdollista virallisesti pysyä. - Mutta vaikka työsi valtion palveluksessa nyt päättyykin, rohkenen lausua vakaana toivomuksena, ettei pitkän elämäsi hedelmällinen työ kansalaisen vapaalla työkentällä ole samalla loppunut, vaan jatkuva vielä kauan, tulevaisuudelle tietä viittomassa. Ja mitä päivänperhoset huutanevatkin, olen vakuutettuna kansamme suomalaisen aineksen siveellisesti katsoen parhaimmiston samaa toivovan. Suomen kansa kaipaa nykyisin ehkä enemmän kuin koskaan ennen miehiä, joiden katse kykenee tunkemaan tulevain aikain mahdollisuuksia näkemään.

Kiitos jalosta työstäsi - ja jatkukoon sitä vielä kauan."

Marraskuun 11 päivänä lähetin minä Järveläiselle vastauksen, jonka otan tähän, koska se tarkemmin selittää, miten minä itse erohakemustani arvostelin. Se on näin kuuluva:

"H.Y! En ole kyennyt aikaisemmin vastaamaan ystävälliseen kirjeeseesi, jonka sain pari viikkoa sitten. Se oli viimeisen ratkaisevan päätökseni jälkeen perheeni ulkopuolelta tullut ensimmäinen ystävyiden ja ymmärtämisen osoitus ja semmoisenakin minulle suuriarvoinen, mutta erittäin sen tähden, että se todisti ystävällisen suhteemme yhä pysyvän lujana, huolimatta siitä, että minä puolestani olen niin harvoin tullut näyttäneeksi, kuinka paljon arvoa minä tälle suhteelle panen. Kiitos siitä!

Ymmärrän hyvin, että moni ystävästäniikin kyselee, oliko olemassa pätevää syytä eroamiseeni. Miten olen päätökseeni tullut, näkyy pääasiallisesti vastauksestani Tampereen Suomalaisen Klubin sähkösanomaan. Tosiasia on, että jo viime keväänä, kun palatessani senaatin istunnoista olin useasti kuten sanotaan "aivan lopussa", pyrki esille ajatus, että jo olisi aika minun syyllä sanoa, etten ymmärrä ajoissa sitä tehdä. Mutta kun levättyäni taasen tunsin itseni virkeäksi, uskalsin toivoa, että ehkä vielä jaksaisin tulossa olevan kolmivuotisajan jotakuinkin tyydyttävästi täyttää tehtäväni, ja suostuin siis pysymään paikallani, varsinkin kun virkatoverini siihen kehoittivat ja tiesin, ettei nykyoloissa tulisi olemaan helppoa saada sijalleni kelvollista miestä. Olin sitä paitsi niin herkkäuskoinen, että toivoin suom. puolueen enemmistön ja varsinkin sen eturivin miesten tulevan ymmärtämään meidät, koettaessamme ratkaisevana hetkenä toimia niin, ettei maa pian uudelleen jäisi korkeinta tuomioistuinta vaille.

Tässä toivossani, kuten tiedät, surkeasti petyin.

Monen päivän ja unettoman yön miettimisen tuloksena oli, että katsoin tarpeelliseksi erota; ja kun lähin ympäristöni, perheeni jäsenet, olivat samaa mieltä,<sup>34</sup> vieläpä eräät sanoivat sellaista ratkaisua odottaneensa, niin päätin tehdä erohakemukseni, mikä minusta tuntui oikealta jo siitakin syystä, että minä olin senaatin päätöksen sanellut. Arvelin myös, että eronpyynnölläni olisi seurauksena, että oikeusosaston muut jäsenet jätettäisiin rauhaan, kuten sitten on käynytkin, sekä että tekoni tulisi selvittämään ilmaa, ehkäpä saamaan eräät järkiinsä. Tämäkin näyttää toteutuneen, päättäen jo siitakin, miten U.S. on sen jälkeen esiintynyt.

Tietysti on hetkiä, jolloin epäilen, teinkö oikein; mutta tulen kuitenkin aina siihen lopputulokseen, etten voinut toisin menetellä. Ja epäilyksen hetkinä saan lohdutusta tiedosta, etteivät sentään kaikki minua kokonaan tuomitse. Olen siitä heille ja erittäin sinulle suuresti kiitollinen."

Marraskuun 7 päivänä saapui minulle näin kuuluva sähkösanoma:

"Senaattori D.W. Åkerman, Helsinki.

Tänään kokoontuneina pyydämme lausua Teille siirtyessänne hyvinansaittua vanhuuden lepoa nauttimaan vilpittömimmät kiitokset isänmaan hyväksi tekemästänne työstä. Samalla lausumme myöskin kiitokset siitä suuriarvoisesta työstä, jonka Te olette tehneet Viipurissa kansalaisena ja suomalaisen puolueen jäsenenä.

Viipurin Suomalainen Nuija."

Saman kuun 12 päivänä kiitin sähkösanomasta näin kuuluvalla kirjeellä:

"Kauniissa Karjalassa olen viettänyt nuoruuteni parhaat päivät. Mieheksi tultuani sain rakentaa oman onnellisen kodin Viipurin kaupunkiin. Siellä ja sen lähimmässä ympäristössä suoritin siiten suurimman osan pitkän elämäni työstä. Kun nyt ikäni loppupuolella synkissä olosuhteissa olen katsonut velvollisuudekseni siirtyä pois julkisesta toiminnasta, on vanhasta kotikaupungistani saapunut osotus, että siinä piirissä, jonka kannattajien periaatteitten toteuttamista koko elämäntyöni on tarkoittanut, minua vielä muistetaan, vieläpä annetaan tunnustus sille vähälle, minkä olen voinut aikaansaada, ollut omiaan suuressa määrin virkistämään mieltäni. Siitä lämmin, kunnioittava kiitokseni."

Näytteeksi, miten "syvissä riveissä" voitiin arvostella minua ja viimeistä tekoani otan tähän seuraavan kirjeen.

"Suomenkylä<sup>35</sup> 28/10.12

Senaattori K.K. Herra D.V. Åkerman.

Sydämelliset kiitokset siitä odottamattomasta vastaanotosta ja runsaasta lahjasta,<sup>36</sup> mitä tuli osakseni hra Senaattorin luona käydessäni joku viikko sitten. Enkä voi koskaan unohtaa sitä hetkeä kun luonanne olin. Erittäin siitä kun niin korkeassa asemassa kun Te olette, näitte hyväksi kuitenkin minun kansani niin kauan puhua. Olen tätä monesti itsekseni ihmetellyt, ja

---

<sup>34</sup> Onni poikani oli ainoa, joka oli arvelevalla kannalla.

<sup>35</sup> Suomenkylä kuuluu Porvoon pitäjään.

<sup>36</sup> Nuorisoseuran rakennuksen hyväksi.



olen siitä tilaisuudessa monelle kertonut. Muistaakseni oli silloin puhetta siitä vaikeasta asemasta, missä nyt elämme ja siitä raskaasta tehtävästä, mikä Teillä korkeimman tuomioistuimen johtajana on. Ainakin toisten senaattorien luona oli puhetta myöskin pian tapahtuvista eroista. Kun luin sitten Suomettaresta sen kirjoituksen, joka koski senaattorin päätöstä Viipurin hovioikeuden asiassa, niin tulin heti rauhattomaksi ja sainkin lukea pari päivää jälestä, että senaatin oikeusosaston varapuheenjohtaja oli pyytännyt virkaeroa. Ymmärsin heti sen, mistä syystä se tapahtui, niin kipeästi kuin se minun sydämeeni koskikin, niin minä kuitenkin ymmärsin hyvin herra senaattorin eron, kun ottaa vielä huomioon, että olette jo saavuttaneet sellaisen iän että ihminen tarvitsee lepoa, vaikka säännöllisissä oloissa olisitte vielä voinut monet vuodet olla suomalaisen isänmaan palveluksessa. Se on sentään hauskaa että Jumala on antanut Teille niin hyvän terveyden että näytätte 10 vuotta nuoremmalta kun olette, niin sielun kun ruumiinkin voimista, sillä Te olette niin herttainen ja miellyttävä että oli erinomaisen hauska Teidän kanssanne puhua.

Minä pyydän nyt koko sielustani ja mielestäni Teitä kiittää siitä suomalaisuuden suurtyöstä, mikä on ollut pohjana kaikella sillä, mitä olette yhteisen isänmaan hyväksi tehnyt. Jumala Teitä siunatkoon ja suokoon Teille vielä kauan elonaikaa.

Ei muuta kun sydämelliset terveiset

Kaikella kunnioituksella

Kaarlo Aalto.

Ehkä Teidän eronne sentään vaikutti Rantakarilaisiin niin syvästi, että heiltä kärki taittui ..."

Kului kuitenkin lähes kaksi kuukautta ennenkuin erohakemukseni esitettiin keisarille, sillä vasta joulukuun 14 päivänä 1912 allekirjoitettiin erokirjani.

Erohakemukseni tehtyäni en enää ottanut osaa oikeusosaston istuntoihin, vaan nautin kenraalikuvernöörin minulle pyynnöstäni suomaa virkavapautta. Oikeusosastoon saapui erokirjani vasta seuraavan vuoden alussa ja esitettiin se siellä 14 päivänä tammikuuta 1913, josta päivästä alkaen minä siis olin virallisestikin vapaa puheenjohtajan toimesta ja sanoin alleni kuuluneille virkamiehilleni hyvästit.

Niin olin lopullisesti, oikein virallisestikin, vapaa valtion palveluksesta - vapaa mies.

Kuten kirjeessäni O. Järveläisellekin mainitsin, oli minulla hetkiä, jolloin epäilin, teinkö oikein jättäessäni tuon tärkeän viran. Nyt asiaa ajatellessani pidän selvänä, ettei siitä ainakaan ollut maallemme mitään vahinkoa. Tuskin olisin voinut saada yleiset asiamme menemään paremmin kuin ne menivät minun seuraajani senaattori Saarikosken niitä johtaessa.

Tultuani nimitetyksi senaatin oikeusosaston varapuheenjohtajaksi toimitimme muuton Helsinkiin vasta syyskuussa 1910. Huolimatta siitä, että vuokravuosi oli alkanut jo kesäkuun 1 päivänä, onnistuimme saamaan jotensakin mukavan asunnon talossa N:o 7 Vironkadun varrella. Sattui sitten niin myötäisesti, että professori E.G. Palmén, joka meidän muutettuumme Turkuun oli vuokrannut meidän talossa N:o 12 Bulevardinkadun varrella asumamme huoneiston, seuraavan 1911 vuoden kesäkuun 1 päivänä aikoi sieltä muuttaa pois ja me siten saimme uudelleen asettua tuohon meille entuudesta tunnettuun mukavaan ja kauniiseen

huoneistoon, jossa sitten asuimme koko Helsingissäoloaikamme ja jossa oli tarpeeksi tilaa kaikille kotiimme silloin kuuluville jäsenille.

Kotielämästämme talvikautena 1910 - 1911 ei ole muistissani säilynyt mitään merkillepantavaa. Seuraavan kesän tapahtumista on mainittava, että silloin poikamme Lauri ja Viljo viettivät häitään, Viljo kesäkuun 6 päivänä ja Lauri heinäkuun 8 päivänä. Viljon häät vietettiin morsiamen kodissa Alavuden kirkonkylässä, jonne sekä me hänen vanhempansa ja kaikki hänen sisaruksensa ynnä Onnin vaimo ja Villiam Kuusisto sekä Hannes Hällström olimme tilaisuudessa silloin kokoontumaan. Paitsi meitä ei ollut muita vieraita kuin morsiamen lähimmät sukulaiset. Vihkimisen toimitti Villiam. Kauppias Härkösen, Hiljan isän talo sijaitsee noin parin kilometrin pituisen kaidan järven pohjoisrannalla, ja on näköala sieltä järvelle päin aika sievä, vaikka tietysti meihin, jotka olemme tottuneet Savon ja Karjalan luonnon ihaniuksiin, ei tehnyt kovin puoleensavetävää vaikutusta tuo muuten lakea Etelä-Pohjanmaan maisema, johon ainoastaan peltojen ja niittyjen ympärillä kasvava metsä luopi vähän vaihtelua.

Ollessaan Mäntyharjun pitäjässä paikkakunnan tuomarin Annebergin - joka sitten tuli senaattoriksi - apulaisena tutustui Lauri-poikamme siellä huvilassaan kesäisin asuvan Pietarin suomalaisen Marianseurakunnan pastorin Juho Saarisen nuorimpaan tyttäreeseen Helmiin, mikä tuttavuus vihdoinkin päättyi kihlaukseen. Heidän hänsä päätettiin viettää edelläänottuna heinäkuun 8 päivänä mainitussa huvilassa, joka sijaitsee Pyhäveden itäisellä rannalla ja on rakennettu Saarisen pojan, tunnetun arkkitehdin Eliel Saarisen piirustusten mukaan. Tuohon huvilaan me kaikki omaiset hääpäiväksi kokoonnuimme, ja muodostui tämäkin tilaisuus kaikin puolin miellyttäväksi. Saatiin kuulla ja ottaa osaakin kauniiseen neliääniseen lauluun, kun sekä morsiamen että sulhasen omaisista useampi oli tottunut laulaja. Morsiamen äiti oli syntyisin Broms, mikä suku on tunnettu laulutaidostaan. Itse morsian oli vaaleaverinen solakka neitonen, luonteeltaan tasainen ja älykäs, ollen hänkin hyvin tervetullut lisäys omaistemme piiriin. Vihkiäisten jälkeen matkusti nuori pariskunta uuteen kotiinsa Savonlinnassa, missä Lauri oli tuomiokapitulin sihteerinä. Pitkäaikaiseksi ei heidän onnellinen yhdyselämänsä tullut: juuri kymmenen kuukautta häitten jälkeen synnytti Helmi kaksoset, molemmat poikia, joista kuitenkin toinen ei päässyt elävänä maailmaan, ja kohta tuon lapsen ilmoille tultua ummisti Helmikin silmänsä ikuiseen lepoon, mikä tietysti oli onnellisessa avioliitossa olleelle miehelle ja avioparin omaisille kova isku. Ensimmäisenä syntynyt poika, joka heti äidin hautajaisten jälkeen kastettiin ja sai nimekseen Pentti Johannes, jäi sitten äidittömäksi tätiensä hoidettavaksi ja vietti ensimmäiset elämänsä vuodet meidän kodissamme, tuottaen meille, isovanhemmilleenkin hyvin paljon iloa ja viihdytystä.

Kesäkaudelta 1912, jonka myös vietimme Taipalsaarella, on mainittava, että poikamme Väinö Taneli silloin elokuun 8 päivänä solmi avioliiton serkkunsa, Alrik-veljeni tyttären Elsin kanssa. Häitä vietettiin morsiamen kodissa veljeni omistamassa talossa Sortavalan kaupungissa. Lähes kaikki perheeni jäsenet olivat kokoontuneet näihinkin häihin, joissa Villiam Kuusisto toimitti vihkimisen. Jo saman päivänä iltajunassa lähti morsiuspari matkalle Taipalsaaren pitäjässä Pakkalan Vuoriniemessä vuokraamalleen kesäasunnolle, mutta muut häävieraat ja omaiset tekivät seuraavana aamuna huviretken Impilahdelle. En ollut tuossa vanhassa kotipitäjässäni käynyt sen jälkeen kun Onni-poikamme ollessa vuoden vanhana vietimme siellä kesälomani. Ollessamme noin lähellä entisiä kotipaikkojani emme voineet olla käyttämättä tilaisuutta

päästäksemme tervehtimään noita rakkaita seutuja. Matkustimme höyryveneellä Janaslahden rantaan ja sieltä hevosilla kirkonkylään ja eteenpäin aina Onnin lidan isän entiseen taloon Rannan kylässä, käyden paluumatkalla myös Ojamon talossa, missä Emma ja minä ensimmäisenä avioliittovuotenumme olimme viettäneet kesälomani. Yhtä mahtavilta ja viehättävän kauniilta näyttivät nuo maisemat minusta kuin ennen. Ikävä vain, että ilma sattui olemaan niin sumuinen, että kaikki oli kuin harsoon kiedottuna, joten muodot eivät esiintyneet aivan selvinä. Tein nyt, kuten niin monesti ennen, sen päätelmän, että Impilahden kirkonkylä ympäristöineen oli kaunein kaikista minun näkemistäni seuduista rakkaassa isänmaassamme. Epäilen yhä, voidaanko siellä löytää toista sen vertaista.

Näin olen päässyt kertomukseni yksityiselämästäimme loppuun siltä ajalta kuin vielä toimin valtiovirassa.

## Eläkkeelle

Aivan vapaa virkatehtävistäni en tietysti heti eronpyyntöni jälkeen voinut olla, sillä paljon oli vielä edelliseltä ajalta päätöksiä ja pöytäkirjoja, jotka minun oli tarkastettava ja allekirjoitettava, jota tehtävää kesti pitkin seuraavaa talvea, mutta joka suoritettiin kotonani, minun tarvitsematta sen tähden käydä senaatissa muuta kuin joskus neuvottelemassa entisten virkatoverieni kanssa pääasiallisesti muutokysymyksistä.

Nuo virkatehtävieni jälkimainingit kai osaksi vaikuttivat, etten äskensanottuna talvikautena tullut ryhtyneeksi mihinkään muuhun säännölliseen tehtävään.

Keväämmällä tulin kuitenkin tilaisuuteen ottamaan osaa erääseen merkkitapahtumaan. Maaliskuun 5. ja seuraavina päivänä oli Pietarissa vietettävä juhla sen johdosta, että oli kulunut 300 vuotta siitä kuin Romanoffin suku astui Venäjän valtaistuimelle, ja tähän tilaisuuteen oli lähetettävä edustajia kaikista tsaarin vallan alle kuuluvista maakunnista ja maista ja siis myös Suomesta. Täältä oli mm. saatava yksi edustaja kaikista säädyistä, joita vanhan tavan mukaan katsottiin olevan neljä: aateli, papisto, porvarit ja talonpojat; ja näiksi edustajiksi "valitsi", se on määräsi kenraalikuvernööri Seyn entisen senaattorin von Boehmin, aatelin, piispa Koskimiehen papiston, minut porvariston ja Salmin pitäjän Mantsinsaaresta kotoisin olevan talollisen Kimajeffin talonpoikien edustajaksi. Tietysti minulta ensin kysyttiin, olinko suostuvainen vastaanottamaan tuon "luottamustoimen", josta tietysti en tahtonut kieltäytyä: olihan aika mielenkiintoista saada olla mukana tuollaisessa harvinaisessa tilaisuudessa.

Matkustin pari päivää ennen juhlallisuuksien alkamista Boehmin ja hänen rouvansa seurassa päiväjunalla Pietariin, jonne saavuimme tavalliseen aikaan illalla. En ole saanut käsiini kirjettä, jonka samana päivänä kirjoitin Emmalle, enkä sentähden voi saada tähän merkityksi mitään matkan tapahtumista.

Pietarissa oli minulla varattu asunto eräässä aivan lähellä Iisakinkirkkoa olevassa "chambre garmies"ssa. Maaliskuun 4 päivänä Emmalle kirjoittamassani kortissa sanon mm: "Ei minulla ole juuri mitään lisättävää eiliseen kirjeeseeni. Tänään saapui Koskimies tänne asuen samassa hotellisessa kuin minä. Olemme Boehm, Koskimies ja minä suunnitelleet tulevat visiitinkäymiset ja hankkineet ajoneuvoja Kasanin kirkkoon menoa varten torstaina kello 11 ja Hoviin perjantaina kello 10 am....."

Seuraavana päivänä Emmalle kirjoittamastani kirjeestä jäljennän tähän seuraavat osat:

"Ennenkuin lähdän murkinalle (hotell) Angleterreen - syön siellä Boehmin seurassa ateriani - alotan tämän saadakseni sen hyvissä ajoin postiin niin, että se tulee perille jo huomen aamuna, tai ainakin päivällä. Lienenkö eilen jo kertonut, että nyt lähetystömme on täysilukuinen, kun Koskimies ja Kimajeff - Salmin ukko - eilen saapuivat kaupunkiin. Nämät molemmat asuvat samassa pensioaatissa kuin minä, Kimajeff vastapäätä minun huonettani ja Koskimies kerrosta ylempänä. Kenraalikuvernöörin adjutantti saattoi Kimajeffin tänne ja toi hänet heti minun luokseni silminnähtävästi minun suojelukseni ja opastukseni alaiseksi. Hän on noin 60 vuoden vanha, laiha, vähäpartainen silmäpuoli ukko, aivan naivi Salmilainen, joka tuli hyvin iloiseksi kun kuuli minun olevan heidän entisen vallesmannin veli; ihmetteli sitä suurta onnea, joka sattui hänelle köyhälle talonpojalle, kun pääsi tällaisiin suuriin juhliin ja vielä niin suurella

palkalla<sup>37</sup> niin että hänestä nyt tulisi rikas mies. Saas nähdä miten hän jaksaa pysyä aisoissaan kun hän pääsee hoviin. Olen jo varoittanut häntä ettei siellä saa puhua eikä kysellä, ainoastaan lyhykäisesti vastata kysymyksiin. Ukko osaa aivan hyvin venäjää ja on häntä kotikylässä - Mantshinsaareissa - käytetty psalmistina - raamatun lukijana - joten hänellä siis on jonkun verran sivistystäkin - luku- ja kirjoitustaitoinen! Mutta kovin naivi. Kyllähän tietysti joku meidän "suomenmielinen" talonpoika olisi ollut paljon enemmän meidän rahvasta edustavampi kuin tämä Salmin ukko; mutta kaikessa naiviudessaan on tämäkin suomalaista kansanosaa kuvaava, - varsinkin tuo karjalainen herttaisuus tulee hänessä niin kauniisti näkyviin. - Tänään kello 4 j.p.p. on meidän mentävä "uppvaktningille" K.Kuvernöörin (Seynin) luo, kuten lienen jo kertonut. Mitään muuta programmia meillä tietävästi ei ole. - -

Klo 6 ill. Nyt olemme käyneet Seynin luona ajaen edes ja takaisin koristettuja katuja myöten. Ikävä koristuksille, että on ruvennut vähän satamaan. - - - "

Maaliskuun 6. päivänä kello 9 aamulla alottamastani kirjeestä Emmalle otan tähän seuraavat osat:

"Tänään on nyt vihdoinkin ensimmäinen varsinainen juhlapäivä. Kello 11 pitää meidän olla Kasanskin kirkossa, jonne me kaikki neljä edustajaa ajamme samassa meidän tilaamassa vaunussa.

Täällä liikkuu kyllä kaikenlaisia huhuja täällä tänään muka sattuvista mellakoista; mutta sellaisia on aina pantu liikkeelle kaikissa tällaisissa tilaisuuksissa, joten toivomme, ettei niissä nytkään ole sen enempää perää kuin ennenkään. Olen nukkunut yöni mainiosti ja olen kaikin puolin reipas, kuten koko edellisenäkin täällä oloaikana olen ollut, eikä, kumma kyllä, tämä paikkakunta ole tuntunut niin vieraalta kuin ennen. Siihen epäilemättä on suureksi osaksi vaikuttanut se, että olemme täällä useampia suomalaisia, joten seurustelu tuntuu kodikkaalta. Vieläpä on sattunut niin hyvin, että ensimmäiset käyttämämme ajuritkin ovat olleet suomalaisia - sekin todistuksena siitä, että Suomea se Pietarikin oikeastaan on, vaikka.....

Ilma on tänään päivänpaisteinen eikä liene kylmäkään, koska tuulee lännestä, joten luontokin vihdoin suosii juhlaa.

Kohta täytyy minun ruveta pukeutumaan kirkonmenoa varten; palattuani sieltä jatkan pakinoimista kanssasi - omani!

Kello 6 ill. Juhlallisuus Kasanskin kirkossa meni menojaan ilman mitään häiriöitä. Suomalaisille edustajille oli varattu paikka aivan takimmaisena, Venäjän kaupunkien edustajain takana - siis Suomi vähäpätöisempi kuin Venäjän eri kaupunkikunnat. Me siis emme nähneet keisarillisia heidän tullessaan, yhtä vähän kuin heidän ollessa kirkossa ja sieltä mennessä; olipa koko meno meistä kuin tavallinen venäläinen jumalanpalvelus. Olimme kirkossa ½ 11 - ½ 2 asti. Jaksoin aika hyvästi seistä tuon ajan - - -

Kun nyt tämä ensimmäinen juhlapäivä on kulunut onnellisesti, niin toivon, että jatko tulee olemaan samantapainen ja että siis kaikki pahat ennustukset ovat olleet vain turhaa hälytystä. - - -"

---

37

Jokaiselle edustajalle annettiin palkkiota noin 800 ruplaa, joten minäkin sain säästönä lähes 2000 markkaa.

Seuraavana, Maaliskuun 7 päivänä lähettämässäni kirjekortissa kerroin sen päivän tapahtumista seuraavaisesti:

"E.K! En ole tänään saanut kirjettä Helsingistä - -. Voin kaikin puolin hyvin, vaikka väsynyt, kun saatiin tänään klo ½ 10:stä kello ½ 1:een seistä talvipalatsissa, jossa sitten pitkissä jonoissa defileerattiin keisarillisten ohi, kumarrettiin keisarille ja suudeltiin leskikeisarinnan kättä. Käveltiin ohi niin pikaisesti, että tuskin kerkesi tarkkaan nähdä Majesteettien ulkomuotoa. - - - - -"

Juhlallisuuksiin kuului myös näytännöt kaupungin teatterissa; ja juhlavieraista olivat aateliset kutsutut "venäläiseen", vai lieneekö ollut "suureen" teatteriin, jossa näyteltiin Glinkan ooppera "Elämä tsaarin edestä", ja porvarilliset edustajat olivat pyydetty Aleksanderin teatteriin, jossa näyteltiin eri osia Romanoffin suvun vaiheita kuvaavista kappaleista. Viimemainitussa tilaisuudessa olin minäkin muitten aatelittomien suomalaisten kanssa. Mitään nautintoa ei tuo näyttelemisen ainakaan minulle tarjonnut, ja paras illan nautinto olikin väliaikoina teatterin ravintolassa vieraille valmistettu tee monine herkullisine leivoksineen, joten muuta illallista sinä iltana en minä ainakaan kaivannut.

Seuraavana päivänä oli mentävä - muistaakseni kello 8 illalla - suuriin päivällisiin talvipalatsissa. En sielläkään ollut tilaisuudessa näkemään keisarillisia, jotka saapuivat vasta sittenkun kaikki kutsuvieraat olivat osoitetut paikoilleen; ja meidän suomalaisten paikka oli nytkin niin syrjäisessä osassa eräästä niistä peräkkäin ja ristikkäin olevista suurista saleista, joissa päivällinen pitkien pöytien ääressä istuville vieraille tarjottiin, ettemme voineet muuta kuin lähempänä olevien liikunnoista huomata, että nyt keisarilliset astuivat ohitsemme siihen erikoiseen huoneeseen, jossa he hoviherroineen ja -rouvineen ynnä diplomaattisine edustajineen nauttivat päivällisensä. Keisarilliseen sviittiin kuuluvat naiset tulivat ruokahuoneisiin toista tietä kuin itse keisarilliset ja sattuivat siten kulkemaan meidän sijaimme ohi. Kaikki olivat puetut laajoihin runsaasti kullalla ja hopealla koristettuihin vanhanaikaisiin venäläisiin pukuihin, joten tuota kulkuetta oli aika mielenkiintoista tarkastella. Ruokaa ja juomaa oli tietysti jos jonkinlaista ja hyvää, vaikken minä voinut saada alasnielleyksi erästä näistä ruokalajeista; se oli olevinaan tryffeliä, luumun kokoisia ryppysyä mustia pulleroita, joista minulle tarjottu oli niin kova ja mauton, että minun täytyi jättää se takaisin lautaselleni. Keisari piti päivällisen aikana puheen, josta me syrjäiset emme kuulleet emmekä myöskään olisi tienneet mitään, ellei soittajain virittämä keisarihymni ja sisäsuojissa alkanee hurraahuudet olisi osoittaneet, että jotakin merkillistä oli tapahtunut. Että tuo merkillisyys juuri oli keisarin puhe, sen tietysti saimme kohta tietää.

Nämät päivälliset olivatkin juhlallisuuksien viimeinen näytös. Muistaakseni me suomalaiset edustajat heti päivällisten jälkeen lähdimme kotimatalle ja saavuimme seuraavana päivänä Helsinkiin, tuoden minä ainakin mukana hyvin vähän ylentävän tunnelman; olin ollut mielestäni aivan turhassa touhussa. Oli minulla laukussani eräs näkyvä merkki, että olin ollut läsnä tuossa juhlassa: kaikille edustajille jaettiin nimittäin eräs takin oikeanpuolisessa rinnassa kannettava kullasta ja platinasta laadittu neliskulmainen muistomerkki. Sitä seurasi lahjakirja, jossa selitettiin, miten muistomerkki oli kannettava, ja määrättiin, että merkki oli menevä saajan vanhimmalle miespuoliselle perilliselle ja eteenpäin polvesta polveen, joten minun

kuoltuani vanhin poikani Lauri, joka toivottavasti silloin on elossa, saa tuon muistomerkin periä. Tuo muistomerkki, jota en koskaan ole rinnallani kantanut, on minulla vielä säilössä.

Kun virkatoimeni eivät enää pidättäneet minua Helsingissä, nousi kysymys, eikö minun olisi sopivinta vuokravuoden lopussa kesäkuun 1 päivänä 1913 kokonaan muuttaa pois tilallemme Taipalsaareessa. Kun nuorin lapsemme Enni ei silloin vielä ollut päättänyt koulukurssiaan, kun vasta oli pääsevä vanhan suomalaisen yhteiskoulun viimeiselle luokalle, niin pidimme sopivana vielä seuraavaksi vuokravuodeksi jäädä asumaan Helsinkiin, vieläpä entiseen mukavaan ja hauskaan huoneistoomme Bulevardinkadun 12:ssa.

Vietettyämme kesän Nikillä palasimme Helsinkiin syyskuun alkupuolella. Merkittävin tapahtuma sanotussa kuussa oli se, että minä sanotun syyskuun 23. päivänä (1913) täytin seitsemänkymmentä vuotta. Muistaakseni olivat kaikki lapsemme, naineet puolisoineen, silloin kokoontuneet kotiimme, paitsi Onni ja Iida, jotka eivät voineet jättää kotiaan, kun siellä odotettiin perheen lisäystä, mikä sitten sanotun kuun 29. päivänä tapahtuikin.

Aamulla varhain meidän vanhempien vielä ollessa makuuhuoneessamme tervehtivät lapsemme minua Aarni-poikamme Ainon kirjoittamiin sanoihin sepittämällä kauniilla neliäänisellä laululla. Jäljennän tähän nuo kauniit säkeet näin kuuluvina:

"Elon päivä, taistoa täysi,  
jo tyvenen illan toi.  
Työ tehty nyt miestäni kiittää.  
Sadon huomina päivä niittää  
sun työstäsi kalliin voi.

Sadon niittäjät, jatkajat työsi  
täss yhtynnä yhteen näät,  
eloninnossa nuorukaiset,  
työtarmossa miehet, naiset  
sekä pienet pellavapäät.

Tää joukko se taattoa siunaa  
ja kiittävi lahjastaan!  
Kodin onnesta lämpimästä,  
elon uskosta kestävästä  
ja kaipuusta korkeampaan."

Arvaa sen, että nuo vastaavaan säveleeseen kätketyt kauniit, lämpimät sanat saivat samallaiset tunteet sydämessäni väräjämään. Varsinkin liikuttavan vaikutuksen teki se, että toisen värssyn viimeisen rivin sanat "sekä pienet pellavapäät" lauloivat yksin Kuusiston pienet pellavapäiset lapset, - mielestäni erittäin nerokkaasti keksitty sovitus.

Astuttuamme makuuhuoneestamme salin ulko-oviin ja otettuamme vastaan lasten ja lastenlastemme onnittelut huomasimme alkovin peräseinällä komeissa kullatuissa kehyksissä riippuvan meidän vanhempien, Emman ja minun, lastemme hommasta öljyväreillä maalatut,

luonnonsuuriset polviin ulottuvat muotokuvamme. Viitaten kuviin luki sitten Lauri-poikamme, kuten nyt olen saanut selville, kaikkien lastemme neuvottelun jälkeen hänen kynästään lähteneen näin kuuluvan kirjoituksen:

(23.9.1913.)

"Isä!

Nämä kuvat olemme me lapset tahtoneet valmistuttaa täksi päiväksi, jolloin isä täyttää 70 vuotta, jota pidetään täyden ihmisiän saavuttamisena. Meille isän lapsille on suotu se ilo, että olemme saaneet luonamme pitää isän, kodin keskuksen. Ja me olemme saaneet isältä paljon hyvää periä ja oppia sekä siitä kiitollisina tahtoneet säilyttää isän kasvojen piirteet niillekin ajoille, jolloin me itse lähenemme vanhuuden ikää emmekä enää voi täällä nähdä isän voimakkaita, mutta samalla lempeitä kasvoja, joiden katse niin usein on meitä ilahduttanut, vahvistanut ja varottanut.

Mutta olemmeko me vain sen vuoksi tahtoneet kiinnittää isän kuvan kankaalle, että isä on ollut meille hyvä, hyvä isä, on ollut äidin armas, harras toveri, on ollut lastensa hyvä kasvattaja ja uhrautuva perheen elättäjä. Emme vain sen vuoksi. Emmekä erityisesti senkään takia, että isä, taiteilijoiden tavoin kaikelle kauniille antautuen, on avannut silmämme ymmärtämään sitä ihanuutta, mitä luonnossa, taiteessa ja varsinkin soitossa on.

Me vanhemmat pojat, jotka olemme saaneet seurata isää tuomarina ja lakimiehenä, olemme nähneet isän suorittavan sillä alalla arvokkaan elämäntyön ja olemme ottaneet isältä paljon oppia itse samaan työhön jouduttuamme. Mutta ei tämäkään ole se ala, jossa isältä olemme parhaamme saaneet. Sitä parasta me ensi sijassa olemme ajatelleet, kun olemme pyytäneet saada isästä maalauttaa kuvan itsemme ja jälkeläistemme katseltavaksi, jotta sen keralla muistuisi mieleen isän luonne, isän työt ja pyrkimykset.

Parasta isässä on meidän nähdäksemme into totuuden, oikeuden ja kohtuuden puolesta, halu toteuttaa kaikessa ja kaikille ihmisarvon vaatimukset. Isä on osannut antaa arvon alhaisillekin ja tuntenut solidaarisuutta näiden kanssa. Rakkaus poljettuun kansaan pakotti isän omasta edusta ja kunniaa välittämättä liittymään suomalaisuuden taisteluun ja ajamaan sitä semmoisella lämmöllä ja tarmolla, että saman harrastuksen täytyi tarttua moneen, täytyi tarttua kaikkiin isän lapsiin - mitä ei ole suotu jokaiselle isälle - tulipa tämä harrastus lasten kalliimmaksi kodin perinnöksi. Niin, iän kera me lapset yhä selvemmin näimme, miten kokonaan isä oli tämän rakkaan Suomenmaan ja sen kansan harras, lämmin ja uskollinen palvelija. Ensi sijassa tämän vuoksi olemme me tahtoneet saada isästä kestävän, kalpenemattoman kuvan ja hennonneet rasittaa isää sen valmistamisella.

Tämä taulu ei ehkä kylliksi kuvaa sitä isää, joka kodin keskuudessa liikkuu. Milloin kaipaamme kuvasta nähdä isää sellaisena, silloin me hiukan petymme. Samoin milloin odotamme näkevämme laulun ja soiton miestä. Mutta taistelijan, toimen miehen, pelkäämättömän ja varman kansalaisen, totisen tuomarin ja maan asiain vartijan piirteet ne nyt tällä kuvassa meille säilyvät. Säilyy kuva isästä juuri sellaisena, joksi työ kansan, isänmaan hyväksi on isän kasvopiirteet muokannut. Ja tämänhän työn me tunnustimme arvokkaimmaksi, mitä isän on tehnyt; ja siitä kiitollisinaan me olemme isän kuvanneet. Tämän kiitollisuudenaiheen kuva myös meille aina mieliin johtaa. Siitäpä syystä me tulemme



varmaan pitämään kuvaa rakkaana, katsellen sitä usein, kiittäen isää ja noudattaen isän esimerkkiä vielä silloinkin, kun emme enää voi näin kädestä pitäen isää kiittää ja siunata.

Ota vastaan, isä rakas, tämä osoitus kiittollisuudesta sinulle ja kiintymisestä sinuun, kiintymisestä sekä lapsen että suomalaisen sydämellä."

Kuten jo olen maininnut ei tuo taiteilija Heino Partasen maalaama muotokuvani - yhtävähän kuin hänen samaan aikaan maalaamansa Emman, vaimoni, kuva - ollut onnistunut. Se oli hyvin karkeaa tekoa eikä mielestäni eikä syrjäistenkään mielestä esittänyt minua semmoisena, kuin minä elämässä esiinnyin, jos kohta kuvan jäykät muodot ehkä esiintoivat ne "taistelijan, toimen miehen" piirteet, jotka lapseni Laurin sanojen mukaan olivat kuvassa huomanneet.

Laurin kirjoituksen lämpimät sanat tietysti suuresti lisäsivät juhlatunnelmaa.

Sitten ojensivat lapset minulle sievän, lukolla varustetun kotelon, sisältävän heidän kaikkien kirjoituksia. Luettelen ne tässä, vieläpä jäljennän jotkut niistä tähän.

Ellin kirjoitus on hyvin sommiteltu syystunnelma, joka ei kuitenkaan millään lailla viittaa päivän tapahtumaan eikä myöskään missään määrin esiintuo hänen tunteitaan isäänsä.

Sairaan Helmi-lapseni puolesta oli hänen miehensä Villiam liittänyt koteloon kirjoituksen, jonka, vaikka se onkin minua liian - niin minusta tuntuu - ylistävä, siihen muuten sisältyvien kauniitten ja ylevien sanojen ja ajatusten tähden jäljennän tähän näin kuuluvana.:

"Appeni, Helmini isän ja lasteni isoisän kuva on painunut mieleeni seuraavanlaatuisena:

Yksityisenä ihmisenä selvä ja eheä luonne, joka on itsenäisesti punninnut ja arvioinut elämän arvot, tehnyt kerta kaikkiaan eron siitä, minkä havaitsi alhaiseksi, mutta antautunut eheästi ja kokonaan sille, minkä löysi olevan puhdasta, kaunista ja totta. Itseään säästämätön, sisäisen kurin ja järjestyksen ihminen. Sanalla sanoen: mies.

Kodin ihmisenä muita mainiampi. Siinä sisäinen ihmisensä avoimeksi pääsee. Siellä hän on "elementissään". Kun on ilon päivä, muita iloisempi; kun on murheen hetki, muita murtuneempi, työn ja kiireen aikana muita kiireisempi. "Heinät on kuivat, pojat pellolle!" näin kuuluu huuto, ja ensimmäisenä kulkee huutaja itse.

Puolisona muita armoisampi. Isänä hellä ja ankara. Isäntänä kuin muinoin patriarkat.

Yhteiskuntaihmiseksi kuin luotu. Terveys, lahjat, onni eivät saa olla itsekkään nautinnon lähteenä. Ne on monistettava siten, että ne kannetaan lahjana yhteisen hyvän alttarille.

Tuomarina taitava ja tunnollinen. Valtiomieheksi vaadittu myrskyisenä aikana. Peräsimessä rohkea että varova.

Nyt takana pitkä sisältörikas elämä, sopusointuinen; aina päämääräänsä tähdännyt, suoria linjoja käynyt.

Palkkana paljon rakkautta, paljon kiitosta, paljon vihaa, paljon moitetta.

Mutta ei mies elä kiitoksen takia. Hän tekee tehtävänsä ja jättää levollisena tuomion Hänelle, joka on tuomari ja Herra yli taivasten ja maan

Entä eteenpäin ajatellen. Ilta ruskottaa. Tieto, että päivä laskee, ei peloita. Sillä usko todistaa, ett' se nousee taas. Kaikkivaltiaan eteen kumartuu sydän. "Herra, minä en ole mahdollinen kaikkeen sinun hyvyyteesi", tunnustaa mieli. Turvautua täytyy armoon, siihen anteeksiantavaan rakkauteen, joka on ilmoitettu Kristuksessa. Hänen turvissaan k i r k a s t u u illan tullen, koittaa kevät syksyn jälkeen. Ja mielellään käy lapsen tavoin tutkiskelemaan sellaisten Herran sanojen opetusta, kuin tämän: "Niin olkaa nyt kärsivällisiä, veljet Herran tulemiseen asti. Katso "peltomies" odottaa maan kallista hedelmää ja on kärsivällinen, kunnes se saa syksyisen sateen ja keväisen. Olkaa tekin kärsivällisiä, vahvistakaa sydämenne, sillä Herran tulemus on lähellä." (Jaakobin kirje 5:7-8).

Helsinki 23.IX.1913.

Villiam."

Toini tyttäreni oli kokoelmaa liittänyt seuraavan lämpimän runon:

"Isälleni!

Sä raadat, taistelet,  
Sä levähdäkään et;  
On elämäsi taistelua vaan. -  
Min palkan työstäsi Sä saanetkaan -  
Taistelet vaan!

Ei ihmispelko saa  
Sun mieltäsi laimistaa.  
Sä oikeaa ja hyvää vaan  
Oot asettunut suoraan puoltamaan  
Niin kokonaan.

Ja usein tiedä et  
Kuin itse lämpenit

Ja hellyt. Sempä näkevi  
Iloiten oma tyttösi,  
Mun isäni!

Sun silloin tuntehet  
Kun valtaa, soittelet.  
Ja siinä löydän riemuiten  
Mä tutun armaan sävelen,  
Sen kotoisen.

Mä silloin käsitän  
Sen aivan selvähän:  
On sulla kaksoismielesi,  
Mi taistelee - mi lempivi.

- Oot isäni!

Toini."

Laurin edelläjäljennettyyn, hänen meidän vanhempiensa muotokuvia esitettäessä lukemaan, sitten sanottuun koteloon pantuun kirjoitukseen oli liitetty "harjoitelman" epiteetillä varustettu kyhäelmä "virkamieskysymyksestä", jossa tuon kysymyksen syntyä ja kehitystä pääasiallisesti oikein ja sujuvasti esitetään, osoittaen, että Lauri siinä kysymyksessä oli omaksunut isänsä kannan.

Onni ja hänen rakas Idansa olivat koteloon pantavaksi lähettäneet näin kuuluvan lämpimän onnittelevan kirjeen:

"Viipurissa 22.9.1913.

Rakas Isä.

Kun näkyy olevan sallittua, ettemme me tällä kertaa pääse muitten lastenne kanssa Isää onnittelemaan 70-vuotispäivänänne, lähetämme täten sydämellisimmät onnentoivotuksemme Isälle. Onnentoivotuksiin liittyy harras kiitos siitä, että meille on suotu niin pitkä aika nähdä rakkaat vanhempamme terveinä ja reippaina. Kiitollisin mielin muistamme myös kaikkea sitä hyvää, jota meille on aina isänkodissa ja sen kautta suotu. Lukemattoman paljon iloisia muistoja - surullisia tokko montakaan - olemme maailmalle kotoa vieneet. Ja yhtä lukemattomilla ja samalla lujilla siteillä sieltä poissaollessammekin olemme siihen sidotut.

Isän syntymäpäivään yhtyy täällä päin toinen syntymäpäivä, jota, kun loppukesän ja kaupunkiintulon aikuinen väsymys ja alakuloisuus on onnellisesti haihtunut, toivomme saavamme ilolla viettää. Ja kun lapsetkin ovat ja ovat koko täälläolon ajan olleet mitä parhaissa voimissa, on meillä täälläkin täysi syy iloon.

Jumalan haltuun!

Ida ja Onni."

Ainon sievä, lämmin kirjoitus on näin kuuluva:

"Syntyipä maailmaan lapsukainen.

Suojelusenkeli, jonka tuli varjella lasta matkalla elämän läpi, lähti seuraamaan hänen askeleitaan.

Pian oli varhainen lapsuus sivuutettu. Poikanen lähti maailmalle opintielle. Hellät hyväiset hän äidille ja sisaruksille heitti ja lähti raskain mielin outoa taivalta kulkemaan.

Suojelusenkeli katsahti levottomana pojan sieluun, kun hän hyvästi heitti, kun hän alkutaivalta kulkiessa kerta kerran jälkeen taakseen katsoi ja kun hän vieraaseen kaupunkiin, vierasten ihmisten keskelle astui ja vuodesta vuoteen heidän parissaan eli.

"Voi toki", huokasi hän (enkeli). "Miksi Luoja ihmisille lahjoja jakaessaan niin usein tuhlailee. Tälle poikaselle on annettu aivan liian paljon sydäntä. Sellaiset ihmiset eivät menesty maailmassa. Sydämmellähän rakastetaan. Ja rakkaus on taivaan tapa. Ylhäällä taivaassa on niiden kyllä hyvä olla, joille paljon sydäntä on suotu. Alhaalla maan päällä, missä ihmiset

kylmästi ja ivallisesti toinen toistaan arvostelevat, siellä he eivät voin viihtyä. Yksinäisinä he elämän läpi kulkevat, rinnassaan kaipaus ikuisen rakkauden ja onnen maahan."

Näin vaikeroi suojelusenkeli moittien Luojan töitä. Mutta kas, mitä näkikään hän jälleen katsoessaan pojan sieluun, pojan, joka jo oli mieheksi varttunut.

Hänen sielunsa oli saanut siivet. Kaipaus oli ne kasvattanut. Ja rakkaus antoi voiman ilmoille. Kun hän milloin, kesken murheen ja tuskankin, kirkkaan soinnun kuuli, silloin helähti vastakaiku hänen sielussaan - oli se ääni sitten linnun liverrys tuulen tuiske, sydäimestä lähtenyt sana tai hilpeä naurunhelähdys. Sävelten siivillä nousi hänen sielunsa yli kaiken sen, mikä kahlehtii ja loukkaa ijäisyyden lasta. Sävelten siivillä hänen sielunsa maasta kohosi, orpoutensa unohti ja tunsu kuuluvansa korkeimman kodin lapsijoukkoon.

Sävelten soidessa hän kerran maan päällä sen ainoan ystävän löysi, joka hänen yksinäistä sieluaan ehjästi ymmärtää taisi. Sävelten soidessa hän sitten tuntee voi, miten kasvamistaan kasvoi joukko, joka rakkaudella häntä vanhuuden päivinä ympäröi.

23.IX.1913."

Väinö poikani oli koteloon liittännyt hyvin viehättävän kuvauksen "Nikistä", mikä kuvaus sisälsi minua kovin ilahduttavia, pojan rakkautta ja kunnioitusta osoittavia, vaikka kyllä mielestäni liian kiittäviä sanoja Nikin isännästä.

### "Nikki.

#### I

Suuren Saimaan vesistön eteläisimmän osan, Lapveden, rannalla, ruohikkorantaisen lahden rantaniityllä kohoaa valkoinen asuintalo, sen äärellä tuparakennus, aittarivi ja karjakartano, punamullalla punatut. Niiden jatkona leviää milloin vihreä, milloin kypsänkellervä, milloin kesannonmusta pelto aurinkoisena mäenrinteenä yleten. Kaiken taustana nousee ruskearunkoisia petäjiä kasvava harju.

Näet Nikin talon peltoineen ja Nikinharjun.

Mitä lieneekään Nikki, kääpiö hoviksi ja herraskartanoksi, mutta rakennuksiltaan seudun talonpoikaistaloja komeampi, kokenut aikoinaan. Ei sillä liene herraskartanoiden vanhoja, usein synkkiä ja surullisia muistoja, vaan muuten emme tiedä, mitä ennen ja ilon tai murheen päiviä sillä ollut lie. Herrasväkeä sen päärakennuksessa on asunut ja tuvassa on elänyt renki perheineen. Noin kaksikymmentä vuotta sitten se sai uudet haltijat, virkamiesperheen, johon kuului paitsi miestä ja vaimoa kolmetoista lasta, seitsemän poikaa ja kuusi tytärtä. Mutta ainoastaan kesäisin nämät asuivat Nikillä, talveksi muuttavat he pois. Nikin valkoinen talo seisoo hyljättynä syksyn sateissa ja värjöttää kylmänä talven hankien keskellä. Kevätkin saa mennä kirkkaine päivineen ja ensimmäisine laululintuineen; vasta kun jäät lähtevät ja käki kukkuu, vasta silloin tulevat asukkaat Nikkiin.

Tahtonet luoda silmäyksen kesäiseen Nikkiin.

Näet rannalla valkeiksi maalattujen veneiden rivin luona miehen, keskikokoisen ja vantteran; kymmenen vuotta sitten olisit arvioinut hänen ikänsä neljäksikymmeneksi vuodeksi, nyt päättelet hänen lähestyvän kuuttakymmentä. Mies valmistautuu ongelle, sen päätän hänen

toimistaan etäisimmän veneen äärellä. Hän työntää veneensä vesille ja harvaseltaan vetäen hän soutaa yli lahden, sivu saaren salmen kautta väljemmille vesille. Jossakin ruohikon rannassa tai vedenalaisen luodon kalteella laskee hän ankkurinsa, suorii onkensa veteen ja alkaa hupia ja hyötyä tuottavan kesäisen toimensa. Tuuli hiljalleen henkii, laineet lipattavat veneen laitaa vasten. Lämpimäksi ja tyytyväiseksi käy mieli, ajatukset lähtevät liitelemään asiasta toiseen keveästi niinkuin katse siirtyy valkoisesta pilvenhattarasta toiseen. Mikä lepo paljon taistelleelle miehelle.

Mies paljon taistellut. Niin, se hän on, taistelun mies luonteeltaan, sama elämäntutsumukseltaan, taistelun mies tositeossa. - Lahjako luonne on, onko elämäntutsumus vain voittoisa valti, joka johtaa ihmistä orjanaan, ja onko uskollisesti käyty taistelu vain välttämätön kohtalo, jota ei ole voinut kiertää? - Lahjansa on moni kadottanut, elämäntutsumuksensa on moni noudattamatta jättänyt ja useimmat eivät ole taistella viitsineet. Mutta ken lahjansa tahtoi tallettaa, hän sen talletti, ken kutsua tahtoi kuulla, hän sen kuuli, kuka velttoutta halveksi, häntä, tahdon vapaata miestä, me sanomme taistelun mieheksi.

Taistelun mies, liikkuvatko ajatuksesi muistojen mailla, palaavatko ne niihin aikoihin, jolloin omaksuit kansallisuusasian ja ryhdyit työhön omaakin etuoikeutettua asemaasi vastaan kansan asian vuoksi? Muistatko ivaa ja naurua, mitä ystäviltäsi sait? Johtuuko, järvellä-onkija, mieleesi monet yhteiskunnallista edistystä ja kansanvalistusta tarkoittavat toimesi, missä kaikessa et taistelu-innossa tinkinyt, ja kiitämättömyyttä vastalahjaksi sait? Ja vihdoon palaavatko ajatuksesi läheisimpiin aikoihin, jolloin sinut vanhuksena jätettiin miltei yksin taistelemaan isänmaan pelastamiseksi tuholta - mistä niitit pilkkaa ja häväistystä?

Taistelun mies hän on; saman työn tehnyt kuin taistelijat muutkin: antanut kaikkensa oman aikansa parhaimmille pyrkimyksille. Ja saman palkan hän on saanut kuin taistelijat muutkin: ivaa ja häväistystä, mutta rauhallisen omantunnon.

Mutta kerranko vain kerrotaan lempeästi taistelijasta? Eikö toteudu järvellä onkivassakin miehessä sama? Seuraa häntä, kun hän onkimasta palaten jälleen soutaa kotirantaan, tervehtii vastaansa astuvaa vaimoan ja lapsiaan, antaa ystävällisen sanan rantaan sattuvalla palvelijallekin, niin näet tai paremmin sanoen tunnet siinä ilmakehässä, joka näkemääsi ympäröi, lempeyden ja rakkauden lämpimän hengen. Sinä tunnet uuden puolen taistelun miehessä. Tahtoisitpa sitä puolta kutsua miltei naiselliseksi, mutta se nimitys ei sovi, vaan tuo mies omistaa varmaan jotakin sellaista, ihmiseen yleensä kuuluvaa, joka miehiltä usein on kadonnut, mutta jonka naiset eniten ovat tallettaneet: sydämellisyyden. Ja jos oikein huomiosi ymmärrät, niin tiedät sinä, että tuokin puoli johtuu miehen uskollisuudesta luonteelleen, sen toiseen perusominaisuuteen, herkkyyteen. Ja jos lähemmin tahdot tutustua tuon ominaisuuden ilmaisumuotoihin, niin seuraa miestä hänen lapsuudessansa liikkeessaan luonnon helmassa vaarinottamassa sen ilmiöitä, opettelemassa tuntemaan jokaisen pikkulinnun sen laulusta. Tai kuuntele hänen nuoruudessaan, miehuudessaan ja vielä joskus hänen vanhuutensa päivinä soittavan viuluun. Kaikki puhuu herkästä mielestä ja lämpimästä sydäimestä.

Mutta, vieras, joka tämän kaiken havaitsit, sinulle ei ole mahdollista nähdä sitä, mikä enimmänsä todistaa tuosta lempeästä sydäimestä. Sen tietävät hänen jokapäiväisen elämänsä lähimmät näkijät: vaimo ja lapset. Rohkenet näiltä ehkä kysyä sitä. Harvoin he vastannevat. Mutta jos saat heidät vakuutetuiksi siitä, että osaat arvoa antaa heidän tunteillensa, niin silloin he kenties

avaavat sisimpänsä ja sinä saat heiltä kuulla todistuksen siitä, että koko heidän ajatuksensa ja koko heidän elämänsä ikäänkuin lämmeten lähtee isästä ja palaen palajaa isään. Hänen taistelumielensä ja sydämenherkkyytensä ne ikäänkuin seuraavat heitä, missä he liikkuvatkin. Lieneekö muualla niin, et tiedä, mutta uskonet, että siinä ovat lapset saaneet isältään mitä parhainta ja että isä siten on antanut heidän elämälleen eheän suunnan ja kenties on antava heidän toiminnalleen pysyvää siunausta.

Hän on Nikin isäntä.

## II

Jo näit hänen vaimonsa, talon tyynisilmäisen emännän. Jo näit hänen tervehtivän miestänsä iloiten tämän kotiintulosta, huomasit hänen katsatavan kala-astiaan, kuulit samalla sanovan paljonpuhuvat kaksi sanaa: kas vain! Satuitpa myös näkemään hänen ystävällisen silmäyksensä jollekin tyttärelle tai palvelijattarelle - määräys kahvipöydän kattamisesta - ja seurasit häntä, kun hän miehensä rinnalla asteli rannalta taloon.

Vanha kultainen aika ja uusi kultaisempi aika lyövät kättä toisilleen tässä naisessa: se vanha kultainen aika, joka tuntee uskollisen, itsensä uhraavan vaimon ja äidin ja neuvokkaan emännän; ja se uusi kultaisempi aika, jota me yleensä vasta toivomme, mutta joka jo yksityisissä naisissa ennen on toteutunut ja tänäkin päivänä vain harvoissa toteutuu, se aika, joka tietää ajattelevan ja itsenäisen vaimon. - Hänellä oli äiti, jonka sydän oli tunnettu hyvien avujen tyyssijaksi. Sieltä hän sai vanhan kultaisen ajan lahjat. Hänellä oli veli ja sisar, jotka hänestä vieraantuivat, kun hän jo nuorena itsenäisesti ajatellen noudatti - niin nainen kuin hän olikin - omaa kutsumustaan. Siinäpä jo oli uuden kultaisemman ajan alku. Hän yhtyi miehensä kanssa taisteluun, jakoi tämän kanssa taistelun vastoinkäymiset ja ilot.

Siirry kanssani äsken menneisiin vuosikymmeniin: Näet hänen uskollisesti ohjaavan elämänsä ja toimintansa aina valppaan ja johdonmukaisen ajatuksensa vaatimusten mukaisesti. Missä hän itse ei voi taistella, siellä hän lippua kantaa miehensä vierellä. Missä mies nähdään, siellä myös vaimo.

Kaiken tämän hän tekee, samalla kuin hän antaa elämän neljälletoista lapselleen, joista yksi kuitenkin lapsi-ijässään häneltä temmataa. Ja minkä vaalinnon, lämmön ja huolen saa häneltä koko lapsilauma ja kukin erikseen! Eiköhän siinä ole öiden valvontaa ja päivän kuorman kantamista. Vaan kaikki se tehdään ja kannetaan. Lapsiparvi kasvaa ja kehittyy, kaikille äiti on äiti, niin täysi ja eheä, ettei kukaan sano: mikset minua hoivannut?, vaan ennemmin on kukin joskus eksynyt ajattelemaan: miksi juuri minua niin muistat?

Mikä lienee oikea kasvatus, joka kirjoissa säännöstellään, mitkä lienevät kasvatuksen oikeat normit, jotka sanovat: "näin" ja "ei näin", mikä lienee kasvatusoppi ja mihin sen tulokset vienevätkään, en tiedä. Mutta vanhempain elämä ja toiminta, eiköhän se liene kasvatuksen a ja o? Puhdas ja eheä elämä, vilpitön toiminta! Ole hetki niitä näkemässä, niin sinä kummastut. Seuraa niitä vuosi, niin se tempaa sinut mukaansa. Mutta näe niitä lapsesta saakka, siitä alkaen, kuin ensi kertaa osaat sanoa isä ja äiti, läpi nuoruuden aina miehuus-ijän alkuun saakka, niin sinä olet juurtunut kaikkeen siihen ja sinä menet kuolemaan ennemmin kuin uhraat elämäsi

puhtauden; ja sinusta elämäsi on hukkaan menevä, ellet kerran saa vilpittömästi antaa kaikkeasi sillä vainiolla, joss' eloa on paljon, mutta työntekijöitä vähän.

Esimerkin tämän äiti, niinkuin isäkin on lapsillemme antanut.

Hän on Nikin emäntä.

Niinpä tunnet talon isännän ja emännän. Mutta vielä sana heistä yhdessä. Yhdessä näet on heidät mainittava. Niinkuin vuosikymmenten läpi kuljettu yhteinen tie on heidät sydämin toisiinsa liittänyt, niin ovat heidän yhteiset pyrkimyksensä pysyttäneet heidät tasavertaisina elämänkumppaneina. -Sinua vieras, tuo huomio lämmittää. Se on kaunis kuin satu ja harvinainen kuin toteenkäynyt unelma. Mutta jos se sinua lämmittää, niin ymmärtänet, että sama huomio on ollut pysyvä lämmönlähde heidän lapsilleen, ja käsittänet, miksi nämät harvoin sanovat: "sekä isä että äiti", vaan sanovat: "isä ja äiti", "isä-ja-äiti".

Kysypä lapsilta, mitä he vanhemmissaan enimmäkseen rakastavat, niin jäävät he miettimään. Jos nyt voisit seurata heidän mielteidensä kulkua, niin saisit huomata, miten juuri riemastuen löydetty vastaus seisahtuu ajatusten löytäessä toisen, joka taas parahiksi sanoiksi aikoessaan jää lausumatta, kun uusi rakas näkökohta muistuu. Ja sinä jätät vastausta vaille. Tai saat vastaukseksi kysymyksen: mikä on kauneita kauniimpi, mikä on kalleinta kalliimpi, mikä on rakasta rakkaampi?

### III.

Suunnitelmaan sisältyi jatko. Sitä ei vielä ole tehty.

Viipurissa 22/3 1919.

Rakas oma Isä!

Kun Isä Nikillä käydessäni lausui toivomuksen, että kirjoittaisin puhtaaksi Isän 70-vuotispäiville laatimani Nikin kuvauksen alun, olen sen nyt tehnyt ja lähetän näiden rivien mukana. Olen kirjoittanut vain puhtaaksi, mitään ajatuksellisen puolen korjausta tekemättä, koska käsitän, että kirjoituksesta on katsottava sellaisena kuin se viisi ja puoli vuotta sitten syntyi. Kuitenkin olen eräitä oikokirjoitus- ja sananjärjestysmuutoksia tehnyt ja jonkun selvennyksen esityksessä, kun se mielestäni tuntui tarpeelliselta siihen nähden, että viimein itse kirjoituksen lukiessani saatoin äänenpainoin mutkikkaammat kohdat tehdä selviksi kuulijoille, samalla kuin ne lukijalle olisivat olleet vaikeammat käsittää ilman nyt tekemiäni selvennyksiä.- Ajatuksellisesta sisällöstä en toki mitään tahtoisi ottaa pois, päin vastoin uudistan kaiken; mutta lisäämään - siihen olisi kynä kärkeä. Joskus on mieleni tehnyt saada tilaisuutta tutustua Nikin aikaisempiin vaiheisiin Tammelaerien, Grönmarkien ja sen varhaisempien asukkaiden aikana, ottaa taustaksi nuo ajat ja nuo asukkaat suhteineen ja vaikutuksineen ympäristöönsä, ja tälle taustalle kuvata Isän ja Äidin Nikki - ja miksei meidän, lastenne, osuus sen ilmapiiriin. Tahtoisin tehdä eläväksi sen naapuruussuhteen, missä ei ehkäpä koskaan ole paha sana yli rajan sanottu saati sitten vihaa viljelty tai kateutta kannettu. Haluaisin osoittaa, miten toisenlainen on Nikin "herra" ja Nikin "armo" ollut kuin ne (en tahdo sanoa tätä Nikin entisistä

haltijoista, joita en tunne), joiden kuva silmissä ja kovat sanat muistissa on herännyt ja kasvanut kansassa elävä herrasviha. Kysyisin, onko viimeisen neljännesvuosisadan aikuinen elämä Nikille, juhlahetket niinkuin jokapäiväinenkin meno, ollut omiaan levittämään pahennusta ja turmeltuneisuutta kotikylään ja kotipitäjään, joskaan ei sen osaksi olisi suotu vaikuttaa suurempia hedelmiä kasvattaen. En ylpeydellä vaan rakkaudella tuon elämän hengen antajia kohtaan tahtoisin todeta, että Nikin viime-aikainen historia on ollut kaunis. Samalla nöyrästi tunnustaisin sen puutteet, erittäin ne puutteet, joiden alaisina me, joille paljon on annettu, olemme olleet.

Lukunsa tarvitsisi tuo Nikin ulkonainen historia. Ja lukunsa tarvitsisi Nikin sisäinen historia viime ajoilta. Aivan aaltoilee mielessä ajatellessa sitä aineiston rikkautta, mikä kynälle tarjoutuu. Niin, pienoiskoossa koko suomalaisen sivistyneistön elämä rikkaine vivahduksineen; mutta intohimojen palo suunnattuna pois aineellisesta ja aistillisesta henkiseen intoon, sielujen paloon.

Me olemme me Isän ja Äidin lapset Nikkiin nähden joutuneet siihen asemaan, että me maailmalla liikumme keräten kukin vasuumme min mitä sen tätä ja sitten kylliksemme kerättyämme kannamme vasumme Nikille ja siellä katsomme, mitä vasuun on kertynyt, levitämme eteemme saaliimme ja lajittelemme sen: kokoomme elämyksemme ja arvioimme ne.- Näin on ollut nuoruutemme aikana. Nyt useat meistä ovat olleet estetyt jatkamasta entistä ihanaa aikaa. Mutta aina sitä tekisi mieli saada elää. Ja eritoten olisi halu oman arvioinnin ohella saada tietää, miten Isä ja Äiti kunkin asian, saavutuksen arvioi. Sattuvasti Viljo toissa kesänä pitkän pitkästä aikaa taas yhdessä kalastellessamme lausui, että se juuri tekee Taipalsaarella kalastamisen niin erityisen hauskaksi, että saa tuoda saaliin kotiväen, lähinnä Isän ja Äidin ihasteltavaksi.- Se oli sanottu vain ahvenista ja hauista. Samoin on ollut kaikkien muiden saavutustemme laita.

- Se aihe, josta nyt olen joutunut kirjoittamaan, on siksi lavea ja siksi rakas, että täytyy tehdä ponnistus voidakseen keskeyttää sen. Teen niin, ettei kirjeeni venyisi liian pitkäksi.

Sydämen pohjasta toivon kaikkien muiden Isän lasten kanssa, että Isän voimat nopeasti enenisivät. Se että Isä nyt Nikillä käyntini aikana saamani kokemuksen mukaan on henkisesti niin erinomaisen pirteä antaa minulle puolestani hyvää luottamusta siihen, että Isä voittaa ruumiillisen väsymyksensä ja että sydän samalla tasaantuu. Mutta sitä varten tulisi Isän koettaa levätä oikein usein päivisinkin loikoen levätä. Isä rakas, tehkää niin!

Lopuksi panen tähän Elsin sydämmellisimmät terveiset. Itse myös lähetän Toimille ja Saimille sekä rakkaimmat kaikista terveisistä rakkaille Isälle ja Äidille.

Isän

Väinö."

Viljo-poikani oli omasta ja Hiljansa puolesta kirjoittanut vain lyhyen "onnetoivotuksen rakkaalle isälle".

Ilmon kirjoitus kuvaa hänen ainakin siihen aikaan kaikkia liikoja tunteenpurkauksia karttavaa mielentilaansa. se on näin kuuluva:

"Rakas Isä.



Onnitteluni minäkin tässä piirrän käsialallani.

Muistelemme tänään Isän pitkää elämää ja isänmaamme uusinta ja ainoanlaatuista kehityskautta, jotka sattuvat yhteen. Miten paljon onkaan sinä aikana tapahtunut. Tällöin tulee mieleemme Isän oma erikoinen toiminta kansallisen sivistyksen herättämisessä ja lujittamisessa Itä-Suomessa ja sitten myöhemmin raskaitten aikojen tultua kiittämätön toiminta täällä maamme asiain johdossa.

Samalla ajattelemme sitä huolenpitoa, jota Isällä on riittänyt jokaisen lapsensa harrastuksiin ja vaiheisiin.

Kaikesta tästä lausun kiitokseni minäkin.

Ilmo."

Aarni oli kirjoittanut runon, jota nyt ei ole kotelossa. Punakaartilaiset, jotka asuessaan talossamme lähes kolme viikkoa keväällä 1918 olivat koteloa käsitellessään ja lukon auki revittyään kai tuon runonkin hävittäneet.

Nuorimmat lapseni Saimi, Toivo ja Enni olivat myös kokoelmaan laittaneet sievät ja herttaiset onnittelut isälleen.

x x

x

Edellisen sivun olin kirjoittanut jo pari tai kolme viikkoa sitten - elokuun keskipaikoilla - jolloin voimani olivat kutakuinkin hyvät.

Nyt syyskuun 3 päivänä 1919 - ovat voimani käyneet niin heikoiksi, etten luule jaksavani enää jatkaa näitten muistelmien kirjoittamista. 70-vuotispäivän vieton kertomuskin täytynee jäädä kesken.

Tähän kai sitten päättyy näitten muistelmien kirjoittaminen. Merkillistä, että niitten sivuluku päättyy samaan kymmenlukuun kuin minun syntymävuoteni.<sup>38</sup>

Olenhan syntynyt vuonna 1843!

---

<sup>38</sup>Käsikirjoituksen sivumäärä on 1043.

## Henkilöhakemisto

Aalto Kaarlo, 283  
Ahlberg Ida, 135  
Ahlqvist (Oksanen)<sup>1</sup> August, 1, 60, 122, 124  
Aho Juhani, 93, 193  
Ahrenberg Gustaf, 17  
Ahrenberg Jaakko, 211, 213  
Aleksander II, 35  
Aleksanteri III, 141  
Almberg E, 133  
Andersin Alma , 16  
Andersin Valter, 269  
Andersin, E, 220  
Andersson A.E., 116  
Anneberg Benjamin, 275, 284  
Anthoni kapteeni, 220  
Arppe Eva, 19  
Aspelin E, 219  
Auer Kyösti, 279  
Avellan E, 170  
Basilier A, 166  
Bergbom Kaarlo , 127  
Bergbom (Vuorenheimo) Ossian , 204, 205, 235  
Bergroth Adiel, 59, 65, 66, 68, 77, 81, 156, 157, 174, 176, 230  
Bergroth Gideon, 60  
Bergström Adele, 38, 49, 72  
Bergström Kalle, 36, 49  
Berner Emanuel, 52, 53, 54, 74, 84, 85  
Bismarck, 109  
von Blom Mikael Leonard, 204, 206  
Blomström Sigfrid, 16  
Bobrikoff N.I., 66, 186, 190, 194, 204, 211, 229, 230, 233, 234, 236, 251, 260, 265  
Boehm Edward, 39, 204, 205, 238, 239, 240, 241, 286  
von Bonsdorff Hjalmar, 165, 233  
Borenus A..A., 163  
Borenus Ernst, 76, 146  
Borenus Henrik, 241, 260  
von Born V.M, 177, 190  
Brander A., 121  
Brander K.A, 116, 124, 125, 189  
Broms S, 284  
Brunou Matti, 93

---

<sup>1</sup> Usean henkilön kohdalla on tapahtunut nimenmuutoksia. Hakemistossa nimi esiintyy ensi sijassa siinä muodossa kuin muistelmien piirtäjä on hänestä käyttänyt. Sulkeisiin liitetty nimen muoto on tarkoitettu helpottamaan lukijaa henkilöiden yhdistämiseksi. Tältä osin ei olla kuitenkaan pyritty täydellisyyteen.

Burjam W, 148  
Bäckström Feodor, 13  
Bärnlund Johan Nestor, 261, 275, 276, 277  
Cajander A.I., 16, 40, 41, 42, 43, 44, 136, 143, 217  
Calonius Bengt Sigfrid, 10  
Calonius Villy/Willy, 33, 132, 167  
Cantell O.J., 101  
Canth Minna, 94, 105  
Castrén Jonas, 87, 90, 93, 125, 162, 231  
Chydenius W, 230  
Clouberg Ludvig, 56, 57, 58, 84, 85, 86, 98, 99, 156, 161  
Clouberg Oskar, 83  
Crohnhjelm Aleksander, 2  
Cygnaeus Fredrik, 37  
Cygnaeus Uno, 29  
Danielson J.R., 55, 68, 74, 170, 184, 211, 231, 232, 249, 251, 260, 262, 265, 266, 267, 277  
Danielson-Kalmari J.R., 260, 262, 265, 266, 267, 277  
Deutrich V.F., 204, 229  
Donner Otto, 185, 190  
Ecklin rouva, 258  
Eneberg Valdemar, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 204, 205, 229, 231, 236, 241  
Ehrström Aina, 143  
Ehrström Emma (myöh. Perander), 58  
Ehrström Gustaf, 96  
Elfving Betty, 246  
Enwald Emil, 93, 94  
Erkko Eero, 118, 125, 135, 136  
Erkko J.H., 61, 62, 75, 77, 92, 95, 99, 106, 146, 176  
Estlander Ernst, 252  
Fabritius Edvard, 217  
Falck Anders Henrick, 3  
Falck Evert, 245, 246  
Falck Gustaf, 15, 16  
Falck Isak, 3  
Falck Jakob, 3  
Falck J.V, 176  
Falck Katarina, 3  
Falck (Havu) Viktor, 143, 148, 150, 245  
Fellman Gustaf, 191, 193, 194, 195, 204, 206, 214, 219  
Forsman Emil, 186  
Forsman Ernesti, 239, 240  
Forsman Jaakko, 83, 84, 125, 126, 170, 184  
Forsman K.W., 90, 93  
Forsman Maria, 258  
Forsten Anna, 43  
Forstén Mortimer, 47, 176  
Furuhjelm Elis, 208

Genetz Arvid, 19, 36, 81, 176, 194, 196, 204, 206, 232  
Genetz Emil, 36, 81, 176, 222, 232  
Genetz Ida, 36  
Genetz Karl, 16, 36, 38, 48, 49  
Genetz Oskar, 15  
Gerard N.N., 253, 260  
Gontsharoff S.O., 145  
Granfelt A.A., 113  
Granhholm A., 165  
Granhholm (Kuusisto) William, 173  
Granstedt neiti, 258  
Grenqvist F, 207  
Gripenberg Aleksandra, 259  
Gripenberg Axel, 145, 186, 194  
Gripenberg Lennart, 92, 190  
Gripenberg Sebastian, 199, 212  
Grotenfelt Herman, 41, 43  
Grönmark (Nikin aik. omistaja), 297  
Gummerus K.J., 96  
Gummerus V., 130  
Gylling Oskar, 34  
Haahti Hilja (= Hilja Hansson), 191  
Hackman Vilhelm, 61, 86, 110, 145, 155  
Hahl David, 76, 77  
Hahnsson Hilja, 195  
Hannikainen Pietari, 61  
Havu Viktor, 269, 276  
Hegelin Sami, 185  
Heiden F.L., 96  
Heikel Felix, 164, 165, 169, 170, 171, 172, 186  
Helander Antti, 105, 116, 117, 124  
Helanen Robert, 276  
von Hellens L, 258  
Hellström David, 247  
Hermanson Robert, 158, 159, 249, 253  
Hertz Niklas, 150, 173  
Hjelt August, 169  
Homén Aleksander, 91  
Hornborg Nikolai, 73  
Hougborg S.W., 96  
Hoving V, 83, 186  
Huchtberg Johan, 2  
Huuhka opettaja, 186  
Hynén O., 84, 85, 86, 99, 157  
af Hällström Emil, 103, 190  
Hällström Fredrik Adolf, 11  
Hällström Hannes, 164, 172, 173, 258, 284

Härkönen Hilja, 274  
Ikonen L, 192  
Ingman Sigurd , 148  
Ingman Lauri, 149, 150, 268, 277  
Jaatinen V, 116  
Jahnsson A.W., 133  
Jalander F.W., 99, 100, 102, 105, 106  
Jalava Antti , 219  
Johansson Gustaf, 104, 156, 269  
Johansson (Soisalon-Soininen) Eliel, 186, 196, 197, 206, 232, 234  
Judén Joel Jakob, 50, 51  
Juteini Jaakko, 50  
Juvelius Johan Henrik, 3  
Juvelius (Juva) Walter., 3  
Järveläinen Otto, 150, 176  
Jääskeläinen Kaapro (= A.B. Mäkelä), 106, 148  
Karlsberg Kirkkoherra, 159  
Kestilä, 258  
Kihlman A. Osv., 249  
Kilpeläinen K, 258  
Kimajeff, 286  
Kivekäs Lauri, 87, 90, 125, 186  
Knorring A, 186  
Kohonen Iida, 242  
Koskimies J.K, 286  
Kotonen Anton, 219  
Krohn Julius, 37, 148  
Krohn Kaarlo, 156  
Kumlin Aleksander, 52., 54, 55, 66, 125, 195, 196, 197, 239  
Kurikka Matti, 116, 121, 124, 134, 148  
Kuusisto William, 173, 185, 200, 234, 242, 243, 284, 285, 289  
Käpy Aleks, 127, 194, 230, 238, 245, 269, 275, 277  
Kätkyniemi Heta, 16  
Lallukka Juho, 130, 131, 192  
Leino Eino, 60  
Leino Kasimir, 186  
Leisten Ulrika, 3  
Lille Aksel, 51  
Lilius (Listo) Aksel, 208, 219  
Linder Constantin, 196, 197, 198, 204, 205, 208, 213, 214, 218, 234, 236, 240, 241  
Linderoos nimismies, 3  
Lindholm Adolf 61  
Lindstedt-Loimaranta Yrjö, 185  
Lindström John, 37, 142, 161  
Listo Aksel, 78, 189, 200, 208, 233, 262  
Liuksiala Alfred , 269  
Lydecken E., 84

Lyly Julius A, 92, 106, 124, 125, 148, 155, 175, 176, 183, 189, 192, 202, 212  
Lyra A.A, 161  
Löfgren Viktor, 23, 24, 69, 77, 89, 98, 125, 126, 129, 219  
Lönblad Emil, 73  
Lönbohm O., 60  
Lönrot Elias, 80, 82  
Mallenius Robert, 59, 61, 62, 66, 68, 77, 81, 85, 86, 95, 105, 106, 116, 117, 124, 150, 173, 174, 187, 230  
Mannerheim, 219  
Mechelin Leo, 55, 81, 128, 129, 130, 157, 158, 159, 160, 161, 188, 189, 190, 208, 219, 221, 253, 259, 260, 264  
Mechelin Miili, 18  
Melander H, 133  
Melander K, 133  
Melenius Gustaf Adolf, 11, 12, 38  
Meurman Agaton, 81, 95, 96, 161, 185, 190, 273  
Mexmontan F, 200  
Mikkola Antti , 252  
Molander Herman, 27  
Montgomery Robert, 74  
Munck L., 208, 210  
Mäkelä A.B., 106, 148, 150  
Neovius Edvard, 84, 204, 206, 211, 212, 213, 233  
Nordenskjöld A.E., 60  
Nordström Gustaf, 159  
Nummelin G, 220  
Nybergh August, 174, 250  
Nyström G., 230  
Obolenskij I.M., 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 251  
Oerstroem E, 211  
Olsoni E., 82  
Olsoni täti, 24, 25  
Olsonit veljekset, 148  
Orkamo Yrjö, 14  
Outinen Heikki , 185  
Paasikivi J.K., 266, 267  
Pacius Fredrik , 34, 37  
Palin Hjalmar, 145  
Palmberg A., 200  
Palmén E.G, 113, 284  
Palmén J.A., 231  
Pavlovitsch Michail , 2  
Perander Emma, 43, 44  
Perander Nils August, 176, 217  
Pesonius Ida, 75, 76  
Pesonius Natalia, 75  
Pesonius Olli, 74

Pesonius Olof , 49, 75  
Pesonen Johannes, 269, 276  
Petrelius Aksel, 16, 187  
Piirainen Justiina , 258  
Plehwe V.K., 190, 191, 199, 211, 212, 234, 235  
Polack Johan Wilhelm, 3  
Polack Katarina Charlotta, 3  
Polén Ivar, 55, 56  
Polén Rietrik, 55  
Pulkkinen Yrjö, 252  
Pullinen Erkki, 230  
Puukka Y, 233  
Pöysti Eerikki, 156  
Qvickström Frithiof , 7  
Ramsay A, 196, 198, 199, 200  
Rantakari K.N., 274  
Rein Th., 77, 92, 185, 249  
Relander Viola, 230, 258  
Renfors, Hilda 16  
Rikberg Augusta, 55  
Rikström (Valtavuo) Anton, 61, 66, 72  
Roini Iivar, 148, 150  
Rosberg Aksel, 245, 277  
Runeberg J.L., 213  
Rubinstein Anton, 29  
Runeberg Johan Vilhelm, 166  
Runeberg Robert, 213  
Ruusuvaara Aksel, 245, 277  
Råberg Herman, 156  
Rönnbäck P, 161  
Saarinen Eliel, 284  
Saarinen Juho, 284  
Saarinen Santeri, 269  
Sallmén Adam Hjalmar, 61, 67, 68, 77, 92, 104, 105, 124, 125, 126, 150, 163, 174, 175  
Sandman Gust.P.Z., 61, 66, 83, 84, 85, 86, 125, 173, 187, 213, 237  
Saraste Julius, 277  
Schauman Eugen, 233  
Schauman Ossian, 166  
Schauman V., 246  
von Schellendorff Hans Bronsart, 2  
Schildt Volmar Onni, 260  
Schipoff N.N., 196  
Schroderus H.E, 159  
Schröder Ivar, 121  
Schwartzberg Johannes, 158, 159  
Schybergson Emil, 145, 146, 169, 214  
Seppänen Matti, 148

Sergejeff F, 121  
Serlachius Lulle, 190  
Setälä E.N., 184, 185  
Seyn F.A., 260, 265, 269, 275, 27  
Silander K, 186, 187  
Sirén K.G., 176  
Sivori Emil, 110, 173, 176, 286, 287  
Sjöman A., 220  
Slöör Kaarlo, 143  
Slöör Rafael, 143  
Snellman Anders Henrik, 55, 58, 188  
Snellman Johan Vilhelm, 55, 58, 61, 101, 115.  
Sohlman J.G., 193, 197, 200, 231  
Soininen Mikael, 262  
Soisalon-Soininen E, 206, 236  
Soldan August Fredrik, 4  
Soldan Bruno, 68  
Soldan Constans, 18  
Soldan Johan, 4, 19  
Spåre W, 198, 204, 205  
Starck Lisette, 7  
Starck Otto, 2  
Stenius M, 130  
Stenström J, 194  
Streng Adolf, 86  
Streng Emil, 40, 238, 239, 240, 241, 242  
Summa Herm., 143  
Sundman Knut, 252  
Svan Karl Gust., 191  
Taipale Ernst, 247  
Tammelander A.G, 141, 163, 297  
Taube taiteilija, 173  
Tigerstet E. S, 1  
Timroth, 110, 145  
Tudeer Lauri, 14  
Tulander Thilda, 17  
Turku Elias, 164  
Törnqvist Y, 186  
af Ursin N., 106  
Vainio Armi (= Elli Åkerman), 55  
Valle Alma, 55  
Valle G.V, 92, 116, 176, 187  
Vallin Anna, 16  
Weissenberg A.B., 96, 128  
Viljakainen Kalle, 148  
Vilke Adam, 59  
Wilke, 146



Voipio Aarni, 141, 200, 246, 289, 298  
Voipio Aino, 75, 82, 110, 165, 201, 219, 223, 247  
Voipio Anni, 272  
Voipio Elsi, 285  
Voipio Enni, 165, 258, 289, 298  
Voipio Ilmo, 117, 200, 244, 298  
Voipio Lauri, 34, 72, 110, 128, 173, 181, 194, 201, 224, 230, 284, 288, 289, 292  
Voipio Onni, 72, 82, 110, 185, 201, 223, 242, 243, 272, 279, 282, 285, 289, 292, 293  
Voipio Pentti Johannes, 284  
Voipio Saimi, 145, 244, 258, 298  
Voipio Toini, 72, 110, 127, 128, 172, 173, 195, 232, 234, 244, 292  
Voipio Toivo, 163, 258, 298  
Voipio Viljo, 72, 76, 111, 127, 157, 200, 244, 274, 284, 297, 298  
Voipio Väinö Taneli, 82, 200, 223, 271, 272, 285, 294, 298  
Voipio Väinö, 272  
Wolff Eugen, 84, 99, 100, 105, 125, 186  
Wrede Karolus, 245  
Wrede Rabbe, 55, 56, 230, 232, 234, 253, 260, 264  
Vuorenheimo Ossian, 205, 235  
Vuorinen Tyyne, 243  
Värnhjelm H, 217  
Yrjö-Koskinen S. , 93  
Yrjö-Koskinen Y.K., 192, 193, 268  
Yrjö-Koskinen Y.Z., 90, 128, 146, 187, 191, 192  
Zilliacus Hugo, 61  
Åkerman Alfred, 5, 7, 17, 18, 19, 22, 26, 31, 258  
Åkerman Alrik, 1, 7, 16, 22, 26, 31, 36, 40, 44, 46, 47, 118, 176, 202, 285, 289  
Åkerman Amanda Wilhelmina, 3, 4, 7, 8, 11, 12, 15, 16, 24, 25, 26, 143, 235  
Åkerman Arno, 72  
Åkerman Arnold, 4, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 23, 24, 26, 27, 28, 30, 31, 37, 61, 70, 71, 97, 107, 108, 111, 117, 120, 127, 128, 129, 131, 132, 134, 141, 161  
Åkerman (myöh. Hällström) Elli, 50, 55, 70, 107, 110, 127, 128, 135, 145, 164, 172, 195, 216, 222, 224, 258  
Åkerman Frans, 17, 18  
Åkerman Frithiof, 23  
Åkerman (myöh. Kuusisto) Helmi, 72, 110, 127, 128, 164, 165, 173, 212, 284, 291  
Åkerman Henrik, 191  
Åkerman Ida, 3, 202  
Ina Åkerman, 220  
Åkerman Jakob, 1, 2, 3  
Åkerman Johan, 202  
Åkerman Laura, 5, 6, 7, 11, 18, 19, 34, 36, 45, 47, 71, 72, 75, 109  
Öhman Elias., 169  
Öhrström (= Oerstroem), 249, 253